BAN

ΡΗΤΟΡΙΚΗ

ΕΚ ΤΩΝ

ΕΝΔΟΞΟΤΕΡΩΝ ΤΕΧΝΟΓΡΑΦΩΝ

ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΑΙ ΝΕΩΤΕΡΩΝ

ΕΡΑΝΙΣΘΕΙΣΑ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΧΘΕΙΣΑ

ΥΠΟ

Ν. ΒΑΜΒΑ,

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΝ Τῼ

Β. ΟΘ. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙῼ.

495

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ.

Εἰ μέν σοι ὑπάρχει φύσει ῥητορικῷ εἶναι, ἔσῃ ῥήτωρ ἐλλόγιμος, προσλαβὼν ἐπιστήμην τε καὶ μελέτην· ὅτου δ' ἂν ἐλλείπῃς τούτων, ταύτῃ ἀτελὴς ἔσῃ.
Πλάτ. Φαῖδρ.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ
ΑΘΗΝΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΜΜΑΝ. ΡΟΪΔΟΥ
ΕΚ ΔΩΡΕΑΣ
ΔΡ. Μ. ΑΝΔΡΕΑΔΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ ΑΓΓΕΛΟΥ ΑΓΓΕΛΙΔΟΥ

Κατὰ τὴν ὁδὸν Ἑρμοῦ παρὰ τῇ Καπνικαρέᾳ.

ἀωμά.

[illegible]

Πρὸς τοὺς ἀναγινώσκοντας·

ΠΟΛΛΟῚ τῶν φιλομαθῶν νέων, καὶ μάλιστα τῶν φοιτητῶν τοῦ Β. Ὀθ. Πανεπιστημίου, ἐπιθυμοῦντες νὰ λάβωσι συστηματικωτέραν τινὰ διδασκαλίαν τῆς Ῥητορικῆς, μὲ παρεκάλεσαν νὰ ἀναδεχθῶ τὸν οὐχὶ μικρὸν εἰς ἐμὲ ἀγῶνα ταύτης· καὶ διὰ νὰ ἀπαλλάξω αὐτοὺς τῆς ἐπιπόνου καὶ δαπανηρᾶς τοῦ πολυτίμου χρόνου γραφῆς, ἀπεφάσισα νὰ κάμω δευτέραν ἔκδοσιν τοῦ ἐν Παρισίοις κατὰ τὸ 1813 τυπωθέντος πονήματος, ἐπεξεργασθεὶς αὐτὸ, ὅσον ἠδυνάμην καὶ ὁ καιρὸς συνεχώρει, πρὸς τὸ τελειότερον. Διῃρέθη δὲ εἰς δύο μέρη, ἐξ ὧν τὸ μὲν πρῶτον πραγματεύεται περὶ τοῦ λόγου ἐν γένει, ἐρανισθὲν σχεδὸν ὁλόκληρον ἐκ τοῦ σοφοῦ Βλαίρου· τὸ δὲ δεύτερον, περὶ τῶν καθ' Ἑρμογένην ῥητορικῶν Στάσεων. Ἡ Ῥητορικὴ, καθὼς καὶ ἡ Ποιητικὴ καὶ ὅλαι αἱ τοῦ ὡραίου τέχναι, συνέστη μὲν καὶ ἐτελειοποιήθη ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὡς ἦτο φυσικὸν εἰς γῆν λαμπρὰν καὶ ἐλευθέραν· ἐξ ἐκείνων δὲ παραλαβόντες αὐτὴν οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ πολλῶν ἄλλων καὶ μεγάλων καλῶν, ἀνέδειξαν καὶ οὗτοι περικαλλῆ καὶ γενναίαν ἐπὶ τοῦ ἐλευθέρου αὐτῶν βήματος· ἀλλὰ τίς δὲν ἤθελε συνομολογήσειν, ὅτι καὶ εἰς τὰ ἐλεύθερα χριστιανικὰ ἔθνη ἀναφάνησαν ἄνδρες σοφώτατοι καὶ ῥητορικώτατοι, οἵτινες καὶ τὴν θεωρίαν εἰς πολλὰ φιλοσοφικῶς ἀνέπτυξαν, καὶ μὲ

παραδείγματα ἐφάμιλλα ἐκείνων τὴν τέχνην ἐπλούτισαν, οἱ μὲν τοῦ Εὐαγγελικοῦ βήματος, οἱ δὲ τοῦ πολιτικοῦ; Τοιοῦτος εἶναι ἀναντιῤῥήτως καὶ ὁ σοφὸς Βλαῖρος, τοῦ ὁποίου τὸ θεωρητικὸν ἠκολούθησα. Εἰς δὲ τὰς ῥητορικὰς Στάσεις παρεδέχθην τοῦ Ἑρμογένους τὴν μέθοδον διὰ πολλοὺς ἰσχυροὺς λόγους· μ' ἐφάνη τῳόντι διδακτικωτάτη εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν λόγων· ἔχει σύστημα τεχνικῆς Γλώσσης· ἐφαρμόζεται κάλλιστα εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν ῥητορικῶν λόγων· καὶ ταύτην παρηκολούθησαν ὅλοι οἱ μετὰ τὸν Ἑρμογένην Ἕλληνες ῥήτορες, ἐνοῖς διαπρέπει ὁ Οὐλπιανός. Τὰ ῥητορικὰ δὲ τοῦ Ἑρμογένους ζητήματα διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς διδασκαλίας εἶναι ὅλα σχεδὸν ὑποθετικὰ, τινὰ μάλιστα καὶ ὅλως παράδοξα πρὸς τὰς σημερινὰς ἰδέας καὶ ἤθη· διὸ καὶ ἐτόλμησα εἰς ταῦτα μικρὰν τινα τροποποίησιν.

Αὕτη λοιπὸν ἡ ἐπιγραφομένη δευτέρα ἔκδοσις εἶναι τοσοῦτον διάφορος τῆς πρώτης, ὥστε ἴσως δὲν ἥρμοζεν οὕτω νὰ ἐπιγράφεται· ἀλλ' ὅπως ἂν ἔχῃ, εὔχομαι νὰ φανῇ τὸ πόνημα ὠφέλιμον, κατὰ τὰς ἐλπίδας μου, εἰς τοὺς φιλομαθεῖς νέους, καὶ εἰς πάντα φίλον τοῦ λόγου, τοῦ πολυτίμου τούτου καὶ ἐξαιρέτου πάντων τῶν εἰς τὸν ἄνθρωπον θείων χαρισμάτων, καθ' ὃ καὶ λογικοὶ προσαγορευόμεθα.

ΠΙΝΑΞ
ΤΩΝ
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ.

Περὶ τοῦ λόγου ἐν γένει.

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ.

Περὶ τῆς αἰσθήσεως τοῦ ὡραίου.

Σελ.

ΚΕΦ. α′. Ὅτι ὑπάρχει αἴσθησις τοῦ ὡραίου.

ΚΕΦ. β′. Περὶ τῶν μέσων τῆς τελειοποιήσεως αὐτῆς . 5

ΚΕΦ. γ′. Χαρακτῆρες τῆς ἐντελοῦς αἰσθήσεως τοῦ ὡραίου 10

ΚΕΦ. δ′. Περὶ τῶν ἀςασιῶν τῆς αἰσθήσεως τοῦ ὡραίου. 12

Γνώμων τῆς αἰσθήσεως τοῦ ὡραίου. . . . 15

Μεγαλοφυΐα 24

ΚΕΦ. ε′. Περὶ Κριτικῆς καὶ Μεγαλοφυΐας. . . . 21

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Περὶ ὕψους. 27

ΚΕΦ. α′. Περὶ τοῦ ὕψους θεωρουμένου ἐν τοῖς πράγμασι. —

ΚΕΦ. β′. Περὶ ὕψους λόγου· 39

Ἀντίθετα τοῦ ὕψους 55

ΤΜΗΜΑ ΤΡΙΤΟΝ.

Περὶ τοῦ ὡραίου 55

ΚΕΦ. α′. Περὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ὡραίου, κ. τ. λ. . . —

ΚΕΦ. β′. Περὶ λεκτικοῦ κάλλους κ. τ. λ. . . . 68

Σελ.

ΤΜΗΜΑ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

Περὶ ὕφους. 73

ΚΕΦ. α΄. Περὶ Σαφηνείας καὶ Ἀκριβείας τῶν λέξεων . —
Καθαρότης, Καταλληλία, καὶ Ἀκρίβεια . 76
ΚΕΦ. β΄. Περὶ Περιόδου 85
Ἀρεταὶ Περιόδου 89
Καθαρότης καὶ Ἀκρίβεια . . . . —
Ἑνότης. 91
Δύναμις 95
ΚΕΦ. γ΄. Περὶ Ἁρμονίας τῶν περιόδων. 107

ΤΜΗΜΑ ΠΕΜΠΤΟΝ.

Περὶ τρόπων, ἢ σχημάτων. . . 119

ΚΕΦ. α΄. Περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ φύσεως αὐτῶν . . —
ΚΕΦ. β΄. Περὶ Μεταφορᾶς 135
ΚΕΦ. γ΄. Περὶ Ἀλληγορίας. 144
ΚΕΦ. δ΄. Περὶ Ὑπερβολῆς 149
ΚΕΦ. ε΄. Περὶ σχημάτων διανοίας 155
Περὶ Προσωποποιΐας . . . . —
ΚΕΦ. ϛ΄ Περὶ Ἀποστροφῆς 168
ΚΕΦ. ζ΄. Περὶ τοῦ Ὁμοίου 171
Ἀντίθετον. 180
Ἐρώτησις. 182
Ἀναφώνησις 184
Διατύπωσις 185
Ἀνακοίνωσις 186
Συγχώρησις 190
Ἐπιδιόρθωσις καὶ Προδιόρθωσις 191
Διαπόρησις 192
Ἐπιφώνημα 194

		Σελ.
	Ἐπεξεργασία	194
	Παράλειψις	195
	Πρόληψις	196
	Ἀποσιώπησις	197
	Ἀνθυποφορά	198
	Ὅρκος	199
	Παράδοξον	—
	Διάλογος	201
	Εἰρωνεία	202
ΚΕΦ. η'.	Περὶ λεκτικῶν σχημάτων	203
	Ἐπαναφορά	—
	Ἀντιστροφή	205
	Ἐπανάληψις ἢ Κύκλος	206
	Ἀναδίπλωσις	207
	Ἐπάνοδος	—
	Κλίμαξ	—
	Πολύπτωτον	208
	Πολυσύνδετον	—
	Συνωνυμία	—
	Συνεζευγμένον	209
	Ἀσύνδετον	—
	Παρονομασία	—
	Παρήχησις	—
	Ὁμοιοτέλευτον, ἢ ὁμοιοκατάληκτον	210
	Ἰσόκωλον	—
	Πάρισον	—
ΚΕΦ. θ'.	Περὶ χαρακτήρων λόγου	211
	Αὐστηρὸς, Γλαφυρὸς, Εὔκρατος	212
	Ἁπλοῦς, Σεμνὸς, Μέσος	213
	Σύντομος, Ἀνειμένος	—

Σελ.

Νευρώδης καὶ Ἀσθενής 217
Ἰσχυρός 218
Ξηρός 219
Ὁμαλός 220
Κομψός . . . . —
Γλαφυρός 221
Ἐπιτετηδευμένος 222
Ἁπλοῦς 223

ΜΕΡΟΣ Β΄.

Περὶ τοῦ λόγου ἐν μέρει.

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

Περὶ τῶν ζητημάτων καὶ Στάσεων.

ΚΕΦ. α΄. Διαίρεσις τῶν ῥητορ. ζητημάτων. . . 233
ΚΕΦ. β΄. Διαίρεσις τῶν Στάσεων 238
ΚΕΦ. γ΄. Περὶ Στοχασμοῦ 241
Εἴδη Στοχασμοῦ 247
ΚΕΦ. δ΄. Περὶ Ὅρου 250
Εἴδη Ὅρου 252
ΚΕΦ. ε΄. Περὶ Ἀντιλήψεως 253
ΚΕΦ. ς΄. Ἀντιθετικαὶ Στάσεις 256
ΚΕΦ. ζ΄. Περὶ Πραγματικῆς 258
ΚΕΦ. η΄. Περὶ Μεταλήψεως 261
ΚΕΦ. θ΄. Περὶ ῥητοῦ καὶ Διανοίας 263
ΚΕΦ. ι΄. Περὶ Ἀντινομίας. 264
ΚΕΦ. ια΄. Περὶ Συλλογισμοῦ 267
ΚΕΦ. ιβ΄. Περὶ Ἀμφιβολίας. 269

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Περὶ εὑρέσεως.

ΚΕΦ. α΄. Περὶ εἰσαγωγῆς κεφαλαίων 271

			Σελ.
ΚΕΦ.	β'.	Περὶ ἐπιχειρημάτων	275
ΚΕΦ.	γ'.	Περὶ εἰσαγωγῆς καὶ Λύσεως κεφαλαίων . κατὰ Ἔνστασιν καὶ Ἀντιπαράςασιν. .	283
ΚΕΦ.	δ'.	Περὶ λύσεως κεφαλαίων κατὰ βίαιον ὅρον.	284
ΚΕΦ.	ε'.	Περὶ ἐργασίας ἐπιχειρημάτων . . .	286
ΚΕΦ.	ϛ'.	Περὶ ἐνθυμήματος	288
ΚΕΦ.	ζ'.	Περὶ τῶν ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους. . .	291
ΚΕΦ.	η'.	Περὶ πλαστοῦ ἐπιχειρήματος . . .	293
ΚΕΦ.	θ'.	Περὶ τόπων κοινῶν.	295
		Ὁρισμός.	—
		Ἀπαρίθμησις τῶν μερῶν.	299
		Ἐτυμολογία	301
		Συνεζευγμένα	303
		Γένος.	—
		Εἶδος.	—
		Ὅμοιον	206
		Παράδειγμα.	307
		Ἐπαγωγή.	—
		Ἀνόμοιον.	310
		Παραβολή	309
		Ἡγούμενα	311
		Ἑπόμενα	—
		Ἀντικείμενα	312
		Αἰτία.	314
		Ἀποτελέσματα	316
		Παράθεσις	317
ΚΕΦ.	ι'.	Περὶ ἐξωτερικῶν τόπων.	319
		Πρόκρισις	—
		Τεκμήρια	322
		Σημεῖα	—

Σελ.

Εἰκός 323

ΤΜΗΜΑ ΤΡΙΤΟΝ.

Περὶ Διαθέσεως.

ΚΕΦ. α΄. Περὶ Προοιμίων 325

Πρότασις 337

Διαίρεσις 338

Παραδείγματα προοιμίων 340

ΚΕΦ. β΄. Περὶ Διηγήσεως. 362

ΚΕΦ. γ΄. Πίστεις ἢ ἀγῶνες 367

Διαφορὰ τῆς σημερινῆς δικολογίας ὡς πρὸς τὴν τῶν παλαιῶν, καὶ τὰς γινομένας ὁμιλίας εἰς τὰς κοινὰς συνελεύσεις. 370

ΚΕΦ. δ΄. Περὶ Παθοποιΐας 373

ΚΕΦ. ε΄. Περὶ Ἐπιλόγου 378

Περὶ Ὑποκρίσεως. 384

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΙΝΑΚΟΣ.

Διαίρεσις τῶν ῥητορικῶν Στάσεων.

- ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ
  - Ἐμπίπτων
  - Προκατασκευαζόμενος
  - Συγκατασκευαζόμενος
  - Ἀπὸ γνώμης
- ΟΡΟΣ
  - Ἁπλοῦς
  - Ἀντονομάζων
  - Κατὰ σύλληψιν
- ΠΟΙΟΤΗΣ
  - ΝΟΜΙΚΗ
    - Ῥητὸν καὶ διάνοια
    - Συλλογισμὸς
    - Ἀντινομία
    - Μετάληψις
    - Ἀμφιβολία
  - ΛΟΓΙΚΗ
    - ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ
    - ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΙΑ
      - ΑΝΤΙΛΗΨΙΣ
      - ΑΝΤΙΘΕΣΙΣ
        - Ἀντίστασις
        - Ἀντέγκλημα
        - Μετάστασις
        - Συγγνώμη·

Κεφάλαια ἐμπίπτοντα εἰς τὰς διαφόρους Στάσεις.

Παραγραφικὸν
Ἐλέγχων ἀπαίτησις
Βούλησις
Δύναμις
Ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους
Ἀντίληψις
Μετάληψις
Μετάθεσις τῆς αἰτίας
Πιθανὴ ἀπολογία
Ποιότης κοινὴ
Προβολὴ
Ὅρος
Ἀνθορισμὸς
Συλλογισμὸς
Γνώμη νομοθέτου
Πηλικότης
Πρός τι
Γνώμη
Μόρια δικαίου
Πρόσωπον
Ἀντίθεσις
Θέσις
Ὅρος βίαιος
Νόμιμον
Δίκαιον
Συμφέρον
Δυνατὸν
Ἔνδοξον
Ἐκβησόμενον
Ἀπροσδιόριστον
Περιέχον καὶ περιεχόμενον.

Ἡμαρτημένων διόρθωσις.

Σελ.	39	Στιχ.	—	Περὶ ὕψος Ἀνάγνωθι περὶ ὕψους
»	40	»	17	ἀκουχὶ — ἀκοχὶ
»	—	»	20	Ἐμμ. — Ἐμμὶ
»	58	»	28	καθ' αὑτὸ — καθ' αὐτὸ
»	69	»	23	δυνάμις — δυνάμεις
»	102	Σημ.	2	caventum — caveudum
»	—	»	—	angeri — augeri
»	109	»	30	δυκνύοντες — δεικνύοντες
»	110	»	15	μάλλιστα — μάλιστα
»	116	Σημ.	2	οὗτουδήποτε — ὁτουδήποτε
»	117	»	9	ὄμβριμον — ὄβριμον
»	124	»	3	ὑπαγορεύει — ὑπαγορεύῃ
»	126	»	10	ἤ — ἢ
»	136	»	6	ἀλιθινὴ — ἀληθινὴ
»	140	Σημ.	—	eloqunes — eloquens
»	142	»	25	panvres pauvres
»	153	»	1	dupille — pupille
»	161	Σημ.	—	πγ' — πδ'
»	185	»	13	δίδωοιν — δίδουσιν
»	—	»	25	σαμεῖα — σημεῖα
»	193	»	12	foin us — fois un
»	291	»	—	Κεφάλαιον ϛ'. — ζ'. (διόρθ. κ. τ. λ.)
»	269	»	16	Προβολὴ — προσβολή
»	372	»	18	ἔγλημματικοὶ — ἐγκληματικοὶ
»	374	»	22	εἰς — ὡς

ΡΗΤΟΡΙΚΗ.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΕΝ ΓΕΝΕΙ ΘΕΩΡΟΥΜΕΝΟΥ ΩΣ ΜΕΣΟΥ ΠΑΡΑΣΤΑΤΙΚΟΥ ΤΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ, ΤΩΝ ΑΙΣΘΗΜΑΤΩΝ, ΚΑΙ ΠΑΘΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ.

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

Περὶ τῆς αἰσθήσεως τοῦ ὡραίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Ὅτι ὑπάρχει εἰς τὸν ἄνθρωπον αἴσθησις τοῦ ὡραίου.

Ἐξ αὐτῆς τῆς συνειδήσεως ἑκάστου ὁμολογεῖται, ὅτι μυρία ἀντικείμενα διαθέτουσιν ἡδέως τὴν ψυχὴν ὁρώμενα, ἢ ἀκουόμενα· διὸ καὶ λέγομεν αὐτὰ *καλὰ*, *ὡραῖα*, παριστάνοντες διὰ τοιούτων γενικῶν ἐπιθέτων ποιότητάς τινας αὐτῶν, αἵτινες ἔχουσι τὴν ἰδιότητα νὰ διεγείρωσιν εἰς ἡμᾶς εὐάρεστα αἰσθήματα. Αὐτὸ τοῦτο παρατηρεῖται καὶ εἰς διάφορα εἴδη τοῦ λόγου, τοῦ τε ποιητικοῦ καὶ πεζοῦ. Ἐντεῦθεν φαίνεται, ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἐν ἡμῖν δύναμίς τις, δι᾽ ἧς αἰσθανόμεθα τὸ ὡραῖον· τὴν δύναμιν ταύτην ὀνομάζομεν *αἴσθησιν*, ἢ *ἀντίληψιν*, τοῦ ὡραίου.

Ἡ αἴσθησις τοῦ ὡραίου ὠνομάσθη μεταφορικῶς ὑπὸ τῶν νεωτέρων φιλοσόφων **Γεῦσις**, διὰ τὴν πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν **Γεῦσιν** μεγάλην αὐτῆς ὁμοιότητα· διότι, ὡς ἐκείνη αἰσθάνεται

τὴν ἡδύτητα τῶν γευστῶν, οὕτω καὶ αὕτη τὴν τῶν ὡραίων, φυσικῶν τε καὶ τεχνητῶν.

Ὁ σοφὸς Βλαῖρος, ἐκ τοῦ ὁποίου λαμβάνομεν τὴν περὶ τοῦ λόγου γενικὴν ταύτην πραγματείαν, θεωρεῖ τὴν αἴσθησιν τοῦ ὡραίου ὡς δύναμιν ἔμφυτον εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἐνστιγματικὴν, διάφορον τῆς λογικῆς ἐκείνης δυνάμεως, δι' ἧς εἰς μὲν τὸ θεωρητικὸν ἀνακαλύπτομεν τὴν ἀλήθειαν, εἰς δὲ τὸ πρακτικὸν κρίνομεν περὶ τῆς ἁρμοδιότητος τῶν μέσων πρὸς τὸ τέλος· διότι ἡ ψυχὴ ἡμῶν ἡδύνεται εἰς τὰ ὡραῖα, ὄχι διὰ λογικῆς τινος θεωρίας, ἀλλὰ φυσικῶς, χωρὶς νὰ δυνώμεθα ἄλλον λόγον νὰ δώσωμεν τῆς ἡδονῆς ταύτης, εἰ μὴ ὅτι οὕτω πως αἰσθανόμεθα. Πρὸς βεβαίωσιν τῆς δόξης ταύτης ἀναφέρει τὰ παιδία, τὰ ὁποῖα δεικνύουσιν ἐξ ἀρχῆς ἡδονὴν εἰς τὰ κανονικὰ σχήματα, θαυμασμὸν πρὸς τὰς εἰκόνας καὶ τὰ ἀγάλματα, καὶ μεγάλην προσήλωσιν εἰς πᾶν νεοφανές· ἔτι δὲ τοὺς ἀμαθεῖς χωρικοὺς, οἵτινες ἡδύνονται εἰς τὰ ᾄσματα καὶ εἰς τοὺς μύθους, καὶ ἐκπλήττονται εἰς τὰ κάλλη τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ· τέλος δὲ πάντων, καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀγρίους, οἵτινες ἔχουσι καὶ αὐτοὶ οἰκείους καλλωπισμοὺς, πολεμικὰς καὶ ἐπικηδείους ᾠδὰς, δημηγορίας, καὶ ῥήτορας.

Τῆς αὐτῆς δόξης εἶναι καὶ ἄλλοι διάφοροι φιλόσοφοι. Ὁ Στευάρτ ὅμως δὲν θεωρεῖ τὴν αἴσθησιν τοῦ ὡραίου ὡς δύναμιν ἔμφυτον εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἂν οὕτως εἶχε, λέγει, ἔπρεπεν ὁ βαθμὸς τῆς τοῦ ὡραίου αἰσθήσεως ἡμῶν νὰ ἦναι ἀνάλογος μὲ τὸν τῆς ἡδονῆς, τὴν ὁποίαν εἴμεθα ἐπιδεκτικοὶ νὰ λαμβάνωμεν ἐκ τῶν ἰδιαζόντων εἰς τὴν αἴσθησιν ταύτην ἀντικειμένων· ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα εἶναι ὅλως διάφορον· διότι πολλοὶ, καίτοι ἔχοντες ἀναντιῤῥήτως τὴν αἴσθησιν ταύτην καλὴν, ὀλίγον ὅμως διατίθενται ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα ὁμολογοῦσιν, ὅτι εἶναι ὡραῖα· ἄλλοι δ' ἐξ ἐναντίας, εἰς τοὺς ὁποίους

δικαίως ἤθελεν εἶσθαι γελοία καὶ ἡ πλέον μικρὰ ἀξίωσις, ὅτι ἔχουσιν αἴσθησιν τοῦ ὡραίου, διατίθενται μετ' ἐκστάσεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ πρὸς τὰ αὐτὰ ἀντικείμενα. Οὐδὲ αἱ λέξεις *αἰσθητικότης*, καὶ *αἴσθησις τοῦ ὡραίου*, δύνανται νὰ θεωρῶνται ὡς συνώνυμοι· τοὐναντίον μάλιστα, ἡ μικρόν τι ὑπερβαίνουσα τὸν συνήθη βαθμὸν αἰσθητικότης, δύναται νὰ θεωρῆται ὡς ἀρκετὰ ἰσχυρὸν τεκμήριον ἐλλείψεως εἰς τὴν αἴσθησιν τοῦ ὡραίου.

Ὅτι δὲ ἡ τοῦ ὡραίου αἴσθησις δὲν στέκει εἰς μόνην τὴν αἰσθητικότητα, φαίνεται, λέγει, καὶ ἐκ τούτου, ὅτι διὰ τῆς γυμνάσεως εἶναι ἐπιδεκτικὴ τελειοποιήσεως κατὰ βαθμὸν ὑψηλότερον ἴσως παρὰ πᾶσαν ἄλλην δύναμιν τοῦ πνεύματος, ἐνῷ ἡ τάσις ὅλων τῶν αἰσθημάτων ἡμῶν ἐλαττοῦται διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ἐντυπώσεων.

Ἐκ τούτων τῶν λόγων συμπεραίνει, ὅτι τοὐλάχιστον ὁ ὁρισμὸς τῆς δυνάμεως ταύτης εἶναι ἐλλιπὴς, καὶ ὅτι ἡ δύναμις αὕτη πρέπει νὰ περιλαμβάνῃ εἰς τὴν σύνθεσιν αὐτῆς ἄλλα στοιχεῖα, εἰς ἀνακάλυψιν τῶν ὁποίων εἶναι χρεία νὰ ἐξετάσῃ τις πρῶτον τὰ ἀντικείμενα, περὶ ἃ στρέφεται ἡ αἴσθησις τοῦ ὡραίου.

Ἀναλύοντες δὲ τὰ συστατικὰ τοῦ ὡραίου, πρέπει ν' ἀκολουθῶμεν τὰς αὐτὰς γενικὰς ἀρχὰς, δι' ὧν ὁδηγούμεθα καὶ εἰς τὴν ἐξιχνίασιν τῶν φυσικῶν καὶ χυμικῶν ἰδιοτήτων τῶν σωμάτων, δηλαδὴ, νὰ κάμνωμεν σειρὰς παρατηρήσεων εἰς τὰ διαφόρων εἰδῶν ὡραῖα ἀντικείμενα, δίδοντες μεγάλην προσοχὴν εἰς τὰ εὐάρεστα ἢ δυσάρεστα αἰσθήματα τὰ διεγειρόμενα ἐν ἡμῖν ἐκ τῶν διαφόρων τούτων συνθέσεων.

Εἰς ὅλας δὲ ταύτας τὰς παρατηρήσεις καὶ πείρας κρίνομεν περὶ τοῦ ἐκ τούτων ἐξαγομένου, συμβουλευόμενοι τὰ αἰσθήματα, ὡς εἰς τὰς περὶ θερμότητος κρίσεις ἡμῶν συμβουλευόμεθα τὸ θερμόμετρον.

Ἄνευ τῆς πείρας, δι' ἧς φθάνομεν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν εὐαρέστων καὶ δυσαρέστων ἀντικειμένων, οὐδ' ἡ πλέον λεπτὴ αἰσθητικότης, καὶ ἂν βοηθῆται ὑπὸ νοήσεως ὀξυτάτης, δὲν δύναται, λέγει, νὰ κάμῃ οὐδεμίαν κρίσιν περὶ τῶν ἰδιαιτέρων περιστάσεων, ἐξ ὧν γεννᾶται τὸ εὐάρεστον, ἢ δυσάρεστον. Ὁ παρατηρητὴς ἀναλόγως μὲ τὸν βαθμὸν τῆς αἰσθητικότητος αὐτοῦ θέλει ἡδύνεσθαι μὲν ἐκ τῶν εὐαρέστων, ἀηδίζεσθαι δὲ ἐκ τῶν δυσαρέστων· πρὶν ὅμως φθάσῃ νὰ σύρῃ διακεκριμένως ταύτην τὴν γραμμὴν μεταξὺ τούτων, ἡ αἰσθητικότης αὐτοῦ μόνη δὲν θέλει δυνηθῆν νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ἱκανὸν, οὔτε ὡς τεχνίτην, οὔτε ὡς κριτὴν τοῦ ὡραίου. Εἰς ταύτην μάλιστα τὴν διαγνωστικὴν ἀντίληψιν φαίνεται, ὅτι στέκει κυρίως ἡ λεγομένη αἴσθησις τοῦ ὡραίου.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων, τὰ ὁποῖα συνοπτικῶς ἀναφέρω ἐνταῦθα ἐξ αὐτοῦ τοῦ Στευὰρτ, γίνεται φανερὸν, ὅτι θεωρεῖ τὴν αἴσθησιν τοῦ ὡραίου ὄχι ὡς συνισταμένην ἁπλῶς εἰς τὴν αἰσθητικότητα, ἀλλ' ὡς συντιθεμένην καὶ ἐκ τῆς κρίσεως, εἰς ἣν μάλιστα ἀποδίδει τὸ πλεῖστον μέρος, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν. Ἀλλ' ὅτι μὲν εἰς τὴν αἴσθησιν τοῦ ὡραίου συντρέχει καὶ ἡ προσοχὴ, καὶ ἡ κρίσις, δι' ἧς κρίνομεν περὶ τῆς ὁμοιότητος καὶ διαφορᾶς τῶν αἰσθημάτων, ὅτι ἡ δύναμις αὕτη, ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη δύναμις τοῦ πνεύματος ἡμῶν, λεπτύνεται καὶ ὀξύνεται διὰ τῆς γυμνάσεως, οὐδεὶς ἀμφιβάλλει· ὅτι ὅμως εἶναι ἔμφυτος εἰς τὸν ἄνθρωπον, δεικνύεται, μὲ φαίνεται, ἀρκετὰ ἰσχυρῶς καὶ ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν διεγειρομένων αἰσθημάτων εἰς ἀνθρώπους, οἵτινες ἔχουσιν ἢ ὅλως ἄμορφον ἔτι τὴν κρίσιν, ἢ ἀσθενεστάτην· καὶ ἐκ τῶν ἀμέσων ἐκείνων καὶ στιγμιαίων αἰσθημάτων, τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀποτελέσματα κρίσεως καὶ συλλογισμοῦ.

Εἴπομεν εἰς τὸ περὶ ἠθικῆς ἀντιλήψεως (1), ὅτι εἰς τὰ ἠθικὰ ἀντικείμενα λαμβάνομεν καταρχὰς αἴσθημα ἡδονῆς ἢ λύπης· καὶ ἔπειτα διὰ τῆς κρίσεως ἐκτιμῶμεν τὴν ποιότητα τῶν πράξεων, καὶ τὰς μὲν λέγομεν καλὰς, τὰς δὲ, κακάς. Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰ φυσικὰ καὶ τεχνητὰ ἀντικείμενα· πρῶτον λαμβάνομεν αἰσθήματα εὐάρεστα ἢ δυσάρεστα· ἔπειτα κρίνοντες περὶ τῶν ποιοτήτων τῶν ἀντικειμένων, λέγομεν τὰ μὲν καλὰ, ἢ ὡραῖα, τὰ δὲ, τὸ ἐναντίον. Ὥστε ἡ αὐτὴ δύναμις εἶναι ἀντιληπτικὴ τοῦ ἠθικοῦ, τοῦ φυσικοῦ, καὶ τοῦ τεχνητοῦ ὡραίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Περὶ τῶν μέσων, δι' ὧν ἡ αἴσθησις τοῦ ὡραίου τελειοποιεῖται.

Ἂν καὶ δὲν ἦναι οὐδεὶς ἄμοιρος παντάπασι τῆς δυνάμεως ταύτης, οἱ βαθμοὶ ὅμως αὐτῆς εἰς τοὺς ἀνθρώπους πάμπολυ διαφέρουσιν· εἰς τινὰς μὲν φαίνονται μόνον ἀσθενῆ τινα σημεῖα αὐτῆς, εἰς ἄλλους δὲ ὑψοῦται μέχρι βαθμοῦ ὀξείας διακρίσεως, καὶ ζωηρᾶς ἡδονῆς τῶν πλέον λεπτῶν ὡραιοτήτων. Παρατηρεῖται δ' ἐν γένει, ὅτι καὶ εἰς τοῦτο ἔδειξεν ἡ φύσις θαυμαστὴν σοφίαν· τὰ μὲν πρὸς εὐζωΐαν τοῦ ἀνθρώπου ἀναγκαῖα χαρίσματα διανέμουσα, μετεχειρίσθη πρὸς τὰ τέκνα αὐτῆς ὀλιγωτέραν ἀνισότητα· εἰς δὲ τὴν διανομὴν τῶν ἀφορώντων μόνον εἰς καλλονὴν τοῦ βίου, ἐφάνη μᾶλλον οἰκονόμος, ἐμβαλοῦσα τὰ σπέρματα φειδομένως, καὶ καταστήσασα

(α) Στοιχ. Φιλοσοφ. Σελ. 240.

ἀναγκαίαν διὰ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν ὑψηλοτέραν τινὰ καλλιέργειαν.

Ἡ ἀνισότης αὕτη πρέπει ἀναμφιβόλως ν' ἀποδίδεται κατὰ μέρος εἰς τὴν διάφορον φυσικὴν κρᾶσιν, καὶ εἰς ὄργανα ἁπαλώτερα, τῶν ὁποίων εὐμοιροῦσι τινὲς μᾶλλον παρὰ τοὺς ἄλλους· ἡ μεγαλητέρα ὅμως αἰτία αὐτῆς εἶναι ἡ ἀνατροφὴ καὶ ἡ γύμνασις. Περὶ τῆς ἀληθείας ταύτης δυνάμεθα νὰ βεβαιωθῶμεν καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, παρατηροῦντες τὴν ἀσύγκριτον ὑπεροχὴν κατὰ τὴν λεπτότητα τῆς αἰσθήσεως τοῦ ὡραίου, τὴν ὁποίαν ἡ ἀνατροφὴ καὶ γύμνασις δίδουσιν εἰς τὰ πεπαιδευμένα ἔθνη, ὡς πρὸς τὰ βάρβαρα, καὶ εἰς ἐκείνους ἔτι ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους, ὅσοι ἐσπούδασαν τὰς ἐλευθερίους τέχνας, ὡς πρὸς τὸν ἀπειρόκαλον καὶ ἀπαίδευτον ὄχλον. Ἡ διαφορὰ εἶναι οὕτω μεγάλη, ὥστε αἱ δύο αὗται τάξεις τῶν ἀνθρώπων κατ' οὐδὲν ἄλλο δὲν ἀπέχουσιν ἀπ' ἀλλήλων τοσοῦτον, ὅσον κατὰ τὴν αἴσθησιν τοῦ ὡραίου. Τὴν διαφορὰν δὲ ταύτην εἰς οὐδεμίαν ἄλλην γενικὴν αἰτίαν δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν, εἰ μὴ εἰς τὴν γύμνασιν καὶ ἀνατροφήν. Ἂς ἐξετάσωμεν ἤδη τὴν δύναμιν ταύτην, διὰ τίνων μέσων γίνεται ἐπιδεκτικὴ τοσαύτης ἐπιδόσεως.

Ἂς συλλογισθῶμεν πρῶτον τὸν μέγαν τοῦτον νόμον τῆς φύσεως ἡμῶν, ὅτι εἰς ὅλας ἡμῶν τὰς δυνάμεις ἡ γύμνασις εἶναι ἡ πρωτίστη πηγὴ τῆς τελειοποιήσεως αὐτῶν. Τὸ κράτος τοῦ νόμου τούτου παρατηρεῖται ὄχι μόνον εἰς τὰς σωματικὰς καὶ νοητικὰς ἡμῶν δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἐξωτερικὰς αἰσθήσεις, καίτοι ὀλιγώτερον ἐπιδεκτικὰς καλλιεργείας παρὰ πᾶσαν ἄλλην ἡμῶν δύναμιν. Βλέπομεν τῳόντι πόσην ὀξύτητα καὶ λεπτότητα ἀποκτῶσιν εἰς ἐκείνους, τοὺς ὁποίους τὸ ἐμπόριον, ἢ ἡ τέχνη αὐτῶν, φέρει εἰς λεπτὰς γυμνάσεις. Ἡ ἀφή, παραδείγματος χάριν, καθίσταται ἀσυγκρίτως λε-

πτοτέρα τῆς τῶν ἄλλων εἰς τοὺς ἀναγκαζομένους ὑπὸ τοῦ ἐπιτηδεύματος αὐτῶν νὰ ἐξετάζωσι τὴν λειότητα τῶν σωμάτων. Οἱ καταγινόμενοι εἰς μικροσκοπικὰς παρατηρήσεις, ἢ εἰς τὸ νὰ ἐγχαράττωσι πολυτίμους λίθους, ἀποκτῶσι θαυμαςήν τινα ἀκρίβειαν ὁράσεως, ὥστε νὰ διακρίνωσι καὶ τὰ σμικρότατα ἀντικείμενα. Ἡ ἕξις ὁμοίως τοῦ προσέχειν εἰς τοὺς χυμοὺς τῶν διαφόρων ποτῶν, τελειοποιεῖ ἐξαισίως τὴν γευστικὴν δύναμιν εἰς τὸ νὰ διακρίνῃ αὐτὰ, καὶ νὰ ἐξιχνιάζῃ τὴν ἀνάμιξιν αὐτῶν. Οὕτω λοιπὸν δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι καὶ τὴν αἴσθησιν τοῦ ὡραίου δύνανται νὰ φέρωσιν εἰς ὑψηλότατον βαθμὸν τελειότητος ἡ συνεχὴς γύμνασις, καὶ ἡ ἀκριβὴς προσοχὴ εἰς τὰ σχετικὰ αὐτῆς ἀντικείμενα. Φανερὰ ἀπόδειξις τούτου εἶναι ἡ γύμνασις τῆς ἀκοῆς εἰς τὰ μουσικά· καταρχὰς μὲν ἀρέσκεται εἰς τὰς ἁπλουστάτας συνθέσεις· ἡ γύμνασις ἔπειτα προχωροῦσα, ἐκτείνει τὴν ἡδονὴν αὐτῆς εἰς λεπτοτέραν μελῳδίαν, καὶ βαθμηδὸν προβιβάζει αὐτὴν εἰς τὰς πλέον ποικίλας καὶ πολυσυνθέτους ἡδονὰς τῆς ἁρμονίας. Οὕτω καὶ ὁ ὀφθαλμὸς, δὲν ἀποκτᾶ διὰ μιᾶς τὴν ἀντίληψιν τῶν ὡραιοτήτων τῆς ζωγραφικῆς, ἀλλὰ βαθμηδὸν τελειοποιεῖται, ἀναστρεφόμενος μεταξὺ εἰκόνων, καὶ σπουδάζων τὰ ἔργα τῶν ἐξόχων ζωγράφων.

Οὕτω καὶ περὶ τοῦ λεκτικοῦ κάλλους εἴς τε τὴν σύνθεσιν, καὶ εἰς τὴν ὁμιλίαν· ἡ προσοχὴ εἰς τὰ πλέον δόκιμα παραδείγματα, ἡ σπουδὴ τῶν ἀρίστων συγγραφέων, αἱ συγκρίσεις τῶν κατωτέρων καὶ ὑψηλοτέρων βαθμῶν τῶν ὁμοειδῶν ὡραιοτήτων, λεπτύνουσι τὴν αἴσθησιν τοῦ κάλλους. Ἀρχόμενός τις νὰ ἀναγινώσκῃ συγγράμματα μεγαλοφυΐας, λαμβάνει πρῶτον ἀμαυρόν τι καὶ συγκεχυμένον αἴσθημα· δὲν δύναται ἀκόμη νὰ διακρίνῃ τὰς ἐξόχους ὡραιότητας, ἢ τὰ ἐλαττώματα τῶν ἀναγινωσκομένων, ἀγνοῶν ποῦ νὰ στήσῃ τὴν κρίσιν

αὐτοῦ· τοῦτο μόνον ἤθελεν εἰπεῖν ἐν γένει, ὅτι ἡδύνεται, ἢ ἀηδίζεται. Ἄφες ὅμως αὐτὸν νὰ λάβῃ πεῖραν τῶν συγγραμμάτων τούτων, καὶ θέλεις ἰδεῖν, ὅτι ἡ αἴσθησις αὐτοῦ βαθμηδὸν κατασταίνεται ἀκριβεστέρα καὶ διαγνωστικωτέρα· θέλει ἀρχίσειν νὰ διακρίνῃ ὄχι μόνον τὸν χαρακτῆρα τοῦ ὅλου, ἀλλὰ καὶ τὰς ὡραιότητας καὶ ἐλλείψεις ἑκάστου τῶν μερῶν αὐτοῦ· καὶ θέλει δυνηθῆν νὰ περιγράφῃ τὰς ἰδιαιτέρας ποιότητας, ὅσας ἤθελεν εὑρεῖν ἀξίας ἐπαίνου, ἢ μέμψεως. Ἡ ὁμίχλη, ἥτις πρότερον ἐφαίνετο εἰς αὐτὸν περικαλύπτουσα τὸ ὅλον, διελύθη· καὶ τέλος πάντων, δύναται θαῤῥαλέως καὶ ἀδιστάκτως νὰ δώσῃ γνώμην περὶ αὐτοῦ. Οὕτω λοιπὸν ἡ γύμνασις εἶναι εἰς τὴν αἴσθησιν τοῦ ὡραίου πηγὴ μεγάλης τελειότητος.

Ἂν καὶ ἡ αἴσθησις τοῦ ὡραίου ἦναι φυσικὴ εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἡ ὀρθὴ ὅμως καὶ πεφωτισμένη κρίσις ἔχει τοιαύτην ἐπιῤῥοὴν εἰς ὅλας τὰς ἐργασίας καὶ ἀποφάσεις αὐτῆς, ὥστε, φθάσασα εἰς τὴν τελειότητα, δύναται νὰ θεωρῆται ὡς δύναμις σύνθετος ἐκ φυσικῆς αἰσθητικότητος καὶ πεφωτισμένης κρίσεως τοῦ ὡραίου. Πρὸς βεβαίωσιν τούτου, ἂς παρατηρήσωμεν, ὅτι τὸ πλεῖστον μέρος τῶν συγγραμμάτων τῆς μεγαλοφυΐας εἶναι μιμήσεις τῆς φύσεως, καὶ παραστάσεις τῶν ἀνθρωπίνων χαρακτήρων, πράξεων, καὶ ἠθῶν· εἰς ταῦτα λοιπὸν ἡ μὲν ἡδονὴ, τὴν ὁποίαν λαμβάνομεν ἐκ τῶν τοιούτων μιμήσεων, ἢ παραςάσεων, εἶναι τῆς φυσικῆς αἰσθήσεως τοῦ ὡραίου· ἡ διάγνωσις δὲ καὶ ἀπόφασις περὶ τοῦ ἂν ταῦτα ἦναι καλῶς ἐξειργασμένα, ἀνήκει εἰς τὴν κρίσιν, ἥτις παραβάλλει τὰ μιμήματα πρὸς τὸ ἀρχέτυπον αὐτῶν. Ὅταν, παραδείγματος χάριν, ἀναγινώσκωμεν τὴν Ἰλιάδα, μέγα μέρος τῆς ἡδονῆς ἡμῶν πηγάζει ἐκ τοῦ σχεδίου καλῶς διῳκημένου, καὶ ἐκ πάντων τῶν μερῶν συνηρμοσμένων πιθανῶς καὶ καταλλήλως· ἐκ τῶν χαρακτήρων

προσέτι τῶν κατὰ φύσιν, καὶ ἐκ τῆς προσαρμόσεως τῶν αἰσθημάτων πρὸς τοὺς χαρακτῆρας, καὶ τῶν λόγων πρὸς τὰ αἰσθήματα. Ἡ ἐκ τοιούτου λοιπὸν ποιήματος ἡδονὴ ἀναφέρεται εἰς τὴν τοῦ ὡραίου αἴσθησιν· ἡ δὲ ἀνακάλυψις τῆς οἰκονομίας τοῦ ποιήματος εἶναι ἔργον τῆς κρίσεως. Καὶ ὅσον πλειοτέρας τοιαύτας ἀρετὰς ἀνακαλύπτομεν εἰς τὰς συνθέσεις τῆς φαντασίας, τοσοῦτον ἡ ἡδονὴ ἡμῶν θέλει εἶσθαι μεγαλητέρα. Ἡδυνόμεθα μὲν διὰ τῆς αἰσθήσεως τοῦ ὡραίου· ἀλλὰ ποῖα εἶναι τὰ ἡδύνοντα ἡμᾶς, ταῦτα διαγινώσκονται ὑπὸ τῆς κρίσεως καὶ παρατηρήσεως. Ὅπου πρόκειται τῆς φύσεως μίμησις, ὅπου εἶναι ἀναλογία τῶν μερῶν πρὸς τὸ ὅλον, ἢ σχέσις τῶν μέσων πρὸς τὸ τέλος, ἐκεῖ τὸ πνεῦμα ἡμῶν ἔχει πάντοτε ἀντικείμενα λογικῆς θεωρίας.

Ἐκεῖ λοιπὸν ὑπάρχει εὐρύχωρον στάδιον, διὰ νὰ γυμνάζῃ τὸ πνεῦμα τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις, καὶ νὰ παριστάνῃ εἰς τὴν αἴσθησιν τοῦ ὡραίου ἀντικείμενα· μάλιστα δὲ, εἰς τὰς συνθέσεις καὶ ποιήματα τῆς μεγαλοφυΐας· διότι μετὰ τὴν φύσιν ταῦτα εἶναι εἰς τὴν αἴσθησιν τοῦ ὡραίου δευτέρα καὶ μεγίστη πηγὴ τελειοποιήσεως, διὰ τὴν περὶ αὐτὰ γύμνασιν τοῦ πνεύματος. Ψευδεῖς ὡραιότητες, ὁποῖαι εἶναι οἱ παρὰ φύσιν χαρακτῆρες, τὰ βεβιασμένα αἰσθήματα, τὸ ἐπιτετηδευμένον ὕφος τοῦ λόγου, δύνανται μὲν πρὸς ὀλίγον νὰ ἀρέσωσιν· ἀρέσκουσιν ὅμως, διότι ἡ πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὸν ὀρθὸν λόγον ἐναντιότης αὐτῶν δὲν ὑπεβλήθη ἔτι εἰς προσεκτικὴν ἐξέτασιν· ἀλλ' ἀφοῦ δειχθῇ τίνι τρόπῳ ἠδύνατο νὰ γείνῃ ἀκριβεστέρα μίμησις τῆς φύσεως, τίνι τρόπῳ ἠδύνατο ὁ συγγραφεὺς νὰ οἰκονομήσῃ ὀρθότερα τὴν ὑπόθεσιν αὐτοῦ, τότε ἡ δόκησις διαλύεται, καὶ αἱ ψευδεῖς ἐκεῖναι ὡραιότητες ἐξελέγχονται.

Ἡ τοῦ ὡραίου λοιπὸν αἴσθησις, ὡς δύναμις τοῦ πνεύματος, τελειοποιεῖται διὰ τῆς συνεχοῦς γυμνάσεως, καὶ τῆς

προσεκτικῆς παρατηρήσεως καὶ μελέτης τῶν εἰς αὐτὴν ἀνηκόντων ἀντικειμένων· ὅθεν, εἰς τὴν ἐντέλειαν αὐτῆς θεωρουμένη, εἶναι ἀναμφιβόλως καὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς τέχνης γέννημα.

Ἃς μὲ συγχωρηθῇ νὰ προσθέσω ἐνταῦθα, ὅτι εἰς τὴν ὀρθὴν αἴσθησιν τοῦ ὡραίου, καθὼς ἀπαιτεῖται νοῦς ὑγιαίνων, οὕτω καὶ καρδία ἀγαθή· διότι αἱ ἠθικαὶ ὡραιότητες δὲν εἶναι μόνον καθ' ἑαυτὰς ἀνώτεραι πασῶν τῶν ἄλλων, ἀλλ' ἔχουσι καὶ ἐπιῤῥοὴν μᾶλλον ἢ ἧττον ἐγγύθεν εἰς πάμπολλα εἴδη ἄλλων ἀντικειμένων τῆς τοῦ ὡραίου αἰσθήσεως. Ὅπου πρόκειται περὶ ἀνθρωπίνων αἰσθημάτων, χαρακτήρων, ἢ πράξεων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀναμφιβόλως τὰ εὐγενέστερα ἀντικείμενα τῆς μεγαλοφυΐας, οὐδεμία περιγραφὴ αὐτῶν δύναται νὰ γείνῃ ἀκριβὴς ἢ παθητική, οὔτε ἐκ τῆς περιγραφῆς νὰ προέλθῃ εἰς ἡμᾶς αἴσθημα ὡραιότητος, ἐὰν ἡμεῖς αὐτοὶ δὲν ἔχωμεν αἰσθήματα ἀρετῆς. Καρδία ἄκοσμος καὶ σκληρὰ δὲν αἰσθάνεται ἡδονὴν ἢ θαυμασμὸν εἰς τὰ ὄντως γενναῖα καὶ ἀξιέπαινα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Χαρακτῆρες τῆς ἐντελοῦς αἰσθήσεως τοῦ ὡραίου.

Τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐντελοῦς αἰσθήσεως τοῦ ὡραίου εἶναι ἡ λεπτότης καὶ ἡ ἀκρίβεια. Ἡ λεπτότης εἶναι τῆς φυσικῆς αἰσθητικότητος ἐντέλεια, ἥτις ὑποθέτει ὄργανα λεπτότατα, καὶ γύμνασιν, ὥστε νὰ ἀνακαλύπτωμεν ὡραιότητας λανθανούσας τοὺς κοινοὺς ὀφθαλμούς. Ἐνδέχεται τῳόντι νὰ ἦναί τις πολλὰ αἰσθητικός, καὶ ὅμως νὰ μὴν ἔχῃ λεπτότητα, νὰ

μὴ διακρίνῃ, πλὴν παχηλάς τινας, νὰ εἴπω οὕτω, καὶ ψηλαφητὰς ὡραιότητας, ἀναισθητῶν πρὸς τὰς ἀκραιφνεῖς καὶ ἁπλᾶς. Τοιαύτη εἶναι ἡ κατάστασις τῆς αἰσθήσεως τοῦ ὡραίου εἰς τὰ ἀπαίδευτα ἔθνη. Ὅςτις ὅμως ἔχει λεπτότητα, οὗτος καὶ αἰσθάνεται ἰσχυρῶς καὶ εὐκρινῶς· βλέπει διαφορὰς, ὅπου οἱ ἄλλοι δὲν βλέπουσιν οὐδεμίαν, καὶ δὲν λανθάνει αὐτὸν οὐδ' ἡ πλέον δυσδιάκριτος ὡραιότης· αἰσθάνεται δὲ ὡσαύτως καὶ τὸ σμικρότατον ἐλάττωμα. Κρίνεται δὲ ἡ λεπτότης τῆς αἰσθήσεως τοῦ ὡραίου ἐκ τῶν αὐτῶν σημείων, ἐξ ὧν κρίνομεν καὶ περὶ τῆς λεπτότητος ἐξωτερικῆς τινος αἰσθήσεως· ὡς ἡ τῆς γεύσεως λεπτότης, παραδείγματος χάριν, δοκιμάζεται ὄχι ἐκ τῶν δυνατῶν χυμῶν, ἀλλ' ἐκ τοῦ μίγματος τῶν εἰς τὴν σύνθεσιν εἰσαγομένων εἰδῶν, ὅταν τις αἰσθάνεται διακεκριμένως ἕκαστον αὐτῶν, οὕτω καὶ ἡ τῆς αἰσθήσεως τοῦ ὡραίου λεπτότης δεικνύεται ἐκ τῆς ταχείας καὶ ζωηρᾶς αἰσθητικότητος πρὸς τὰ πλέον λεπτὰ, πολυσύνθετα, ἢ λανθάνοντα συστατικὰ τοῦ ὡραίου ἀντικειμένου.

Ἡ δὲ ἀκρίβεια θεωρεῖται εἰς τὴν ὁποίαν ἀποκτᾷ ἐντέλειαν ἑνουμένη μὲ τὴν λογικὴν κρίσιν. Ἀκριβὴς αἰσθητικὸς τοῦ ὡραίου εἶναι, ὅςτις δὲν ἐκπλήττεται εἰς ψευδεῖς ὡραιότητας· ὅςτις εἰς τὴν κρίσιν παντὸς ἀντικειμένου φέρει πάντοτε μεθ' ἑαυτοῦ τὴν στάθμην τῆς εὐαισθησίας, καὶ ἐκτιμᾷ προσηκόντως τὴν σχετικὴν ἀξίαν τῶν διαφόρων ὡραιοτήτων, τὰς ὁποίας ἀπαντᾷ εἰς τὰ ποιήματα τῆς μεγαλοφυΐας, ἀναφέρων αὐτὰς εἰς τοὺς ἀνήκοντας βαθμοὺς, δεικνύων τὰς ἀρχὰς, ὅσον εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξιχνιασθῶσιν, ἐξ ὧν πηγάζει ἐν αὐτοῖς ἡ δύναμις τοῦ ἀρέσκειν, καὶ αὐτὸς ἡδυνόμενος, ὅσον πρέπει, ἀλλ' οὐχὶ ὑπὲρ τὸ δέον.

Εἶναι μὲν ἀληθὲς, ὅτι αἱ δύο αὗται χαρακτηριστικαὶ ποιότητες τῆς αἰσθήσεως τοῦ ὡραίου ὑποθέτουσιν ἀμοιβαίως ἡ μία τὴν ἄλλην, καὶ δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἔξοχος λεπτό-

της, ἐὰν δὲν ἔχῃ καὶ τὴν ἀκρίβειαν· οὐδ' ἔξοχος ἀκρίβεια, ἐὰν δὲν ἔχῃ καὶ τὴν λεπτότητα· πλὴν καὶ εἰς ταύτην τὴν ἕνωσιν ἡ μία φαίνεται συχνάκις ὑπερέχουσα τῆς ἄλλης. Ἡ μὲν τῆς λεπτότητος δύναμις θεωρεῖται κυρίως εἰς τὴν διάγνωσιν τῆς ἀξίας τοῦ προκειμένου πονήματος· ἡ δὲ τῆς ἀκριβείας, εἰς τὸ ἀποῤῥίπτειν τὰς ἀλόγους ἀξιώσεις τοῦ συγγραφέως· καὶ ἡ μὲν ἀναφέρεται μᾶλλον εἰς τὴν αἰσθητικότητα· ἡ δὲ, μᾶλλον εἰς τὸν λόγον καὶ εἰς τὴν κρίσιν. Ἐκείνη μὲν εἶναι δῶρον τῆς φύσεως μᾶλλον· ἡ δὲ δευτέρα, γέννημα μᾶλλον καλιεργείας καὶ τέχνης. Ἐκ τῶν ἀρχαίων κριτικῶν ὁ Λογγῖνος εἶχεν ἔξοχον λεπτότητα· ὁ δ' Ἀριστοτέλης, ἔξοχον ἀκρίβειαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Περὶ τῶν ἀστασιῶν τῆς αἰσθήσεως τοῦ ὡραίου, καὶ περὶ τοῦ γνώμονος αὐτῆς.

Οὐδεμία ἄλλη δύναμις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος εἶναι οὕτως ἄστατος καὶ εὐμετάβλητος, ὡς ἡ αἴσθησις τοῦ ὡραίου. Τοσοῦτον μεγάλαι καὶ συχναὶ ἐστάθησαν αὐτῆς αἱ μεταβολαὶ, ὥστε ἔδωκαν εἴς τινας ὑποψίαν, ὅτι εἶναι ὅλως αὐθαίρετος, οὐδεμίαν ἔχουσα βάσιν, οὐδὲ βεβαιουμένη ὑπ' οὐδενὸς γνώμονος, ἀλλ' ἀπὸ μόνης τῆς ἀστάτου φαντασίας ἐξαρτωμένη. Ἐντεῦθεν ἤθελέ τις συμπεράνειν, ὅτι πᾶσα σπουδὴ, ἢ ζήτησις περὶ τῶν ἀντικειμένων τῆς δυνάμεως ταύτης, εἶναι ματαία. Εἰς μὲν τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, ἡ Ἑλληνικὴ ἐνομίζετο πολὺν καιρὸν ὡς ἡ τελειοτέρα· ὕστερον δὲ ἐπεκράτησεν ἡ Γοτθική· καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν ἀνεφάνη ἀκμαία ἡ Ἑλληνικὴ αἴσθησις τοῦ ὡραίου, καὶ ἐπήυξησε τὸν κοινὸν θαυμασμόν. Εἰς

δὲ τὴν Ῥητορικὴν καὶ Ποιητικὴν, οἱ μὲν Ἀσιανοὶ ἠγάπων πάντοτε τὸ ἐπιτετηδευμένον καὶ πομπῶδες κάλλος· οἱ δὲ Ἕλληνες ἐθαύμαζον τὸ σεμνὸν καὶ ἁπλοῦν, καταφρονοῦντες τὴν Ἀσιατικὴν ἐπίδειξιν.

Τί λοιπὸν πρέπει ἐκ τῶν τοιούτων παραδειγμάτων νὰ συμπεράνωμεν; Ἆρα ὑπάρχει τι, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ὀνομασθῇ Γνώμων τῆς τοῦ ὡραίου αἰσθήσεως, καὶ δι' οὗ δυνάμεθα νὰ διαγινώσκωμεν τὴν καλὴν ἀπὸ τῆς κακῆς, ἢ τῳόντι δὲν ὑπάρχει οὐδεμία τοιαύτη διάκρισις, ἀλλὰ πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι *οὐδεμία ἀμφισβήτησις περὶ τοῦ ἀρέσκοντος*, καὶ ὅτι πᾶν τὸ ἀρέσκον εἶναι ὀρθὸν, ὄχι δι' ἄλλον λόγον, παρὰ διότι ἀρέσκει; Τοῦτο εἶναι τὸ ζήτημα, ζήτημα πολλὰ λεπτὸν, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ἐξέτασιν ἐμβαίνομεν ἤδη.

Παρατηρεῖται λοιπὸν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ὅτι, ἂν δὲν ὑπάρχῃ οὐδεὶς τοιοῦτος γνώμων, δύναταί τις ἀμέσως νὰ συμπεράνῃ ἐντεῦθεν, ὅτι παντὸς ἀνθρώπου ἡ τοῦ ὡραίου αἴσθησις εἶναι ἐξίσου καλή. Ἀλλ' ἡ πρότασις αὕτη, καὶ ἂν δύναται ἄνευ ἀντιστάσεως νὰ γείνῃ δεκτὴ ἐπὶ μικρῶν πραγμάτων, καὶ ὅταν ἦναι λόγος περὶ μικρῶν τινων διαφορῶν αἰσθήσεως τῶν ἀνθρώπων, ἐφαρμοζομένη ὅμως εἰς τὰ ἄκρα, δεικνύεται εὐθὺς ἄτοπος· διότι δὲν ὑπάρχει οὐδὲ εἷς, ὅστις σπουδάζων ἤθελεν διϊσχυρισθῆν, ὅτι ἡ αἴσθησις ἑνὸς Ὀττεντότου, ἢ Λάππονος, εἶναι ἐξίσου λεπτὴ καὶ ἀκριβὴς, ὡς ἡ τοῦ Λογγίνου καὶ Ἀριστοτέλους· ἢ ὅτι δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἔλλειψις αἰσθήσεως, ἢ ἀνικανότης εἰς τὸν ὅστις ἤθελε στοχάζεσθαι ἀγγελιογράφον τινὰ, ὡς ἔξοχον ἱστορικὸν, οἷος ὁ Ἡρόδοτος. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο ἤθελεν εἶσθαι φανερὰ ἀτοπία, πρέπει ἀναγκαίως νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ὑπάρχει τις αἰτία, δι' ἣν ἡ τοῦ ὡραίου αἴσθησις τοῦ μὲν προτιμᾶται, τοῦ δὲ ἀποδοκιμάζεται, καὶ ὅτι εἶναι καὶ εἰς ταύτην, ὡς καὶ εἰς ἄλλα, καλὸν καὶ κακὸν, ὀρθὸν καὶ ἡμαρτημένον.

Διὰ νὰ προλάβωμεν ὅμως πᾶσαν ἀπάτην εἰς ταύτην τὴν ὑπόθεσιν, εἶναι ἀνάγκη νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ ποικιλία τῶν αἰσθήσεων τοῦ ὡραίου, ἥτις ἐπικρατεῖ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, δὲν δεικνύει εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις διαφθορὰν, οὔτε ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ ζητῶμεν γνώμονα, διὰ νὰ γνωρίσωμεν δι᾽ αὐτοῦ τίς εὑρίσκεται εἰς τὸ ὀρθὸν, καὶ τίς εἰς τὸ ἡμαρτημένον· διότι, ὡς πρὸς τὰ ἀντικείμενα τῆς αἰσθήσεως τοῦ ὡραίου, οἱ ἄνθρωποι δύνανται νὰ ἔχωσι μεγάλην διαφορὰν, χωρὶς νὰ σφάλλωσι διὰ τοῦτο· ὁ μὲν ἀγαπᾷ τὴν κωμῳδίαν, ὁ δὲ τὴν τραγῳδίαν· οὗτος θαυμάζει τὸ ἁπλοῦν ὕφος, ἐκεῖνος τὸ κεκαλλωπισμένον. Οἱ μὲν νέοι προτιμῶσι τὰς τερπνὰς καὶ ζωηρὰς συνθέσεις· οἱ δὲ γέροντες ἀρέσκονται μᾶλλον εἰς τὰς σοβαρωτέρας· κ. τ. λ. Πάντες ὅμως ἔχουσι πρὸ ὀφθαλμῶν ἕν τι ὡραῖον σύμφωνον μὲ τὴν ἰδιάζουσαν ἕξιν τοῦ πνεύματος ἑκάστου· ὅθεν οὐδεὶς δύναται δικαίως νὰ καταδικάζῃ τοὺς ἄλλους. Τὰ ἀντικείμενα τῆς τοῦ ὡραίου αἰσθήσεως δὲν εἶναι ὡς τὰ καθ᾽ αὐτὸ λογικὰ ζητήματα, ὅπου μόνον ἓν συμπέρασμα δύναται ν᾽ ἀληθεύῃ, πάντα δὲ τὰ ἄλλα ὑπάρχουσι ψευδῆ· διότι ἡ μὲν ἀλήθεια, ἥτις εἶναι τὸ ἀντικείμενον τοῦ λογικοῦ, ὑπάρχει μία· τὸ ὡραῖον ὅμως, τῆς αἰσθήσεως ταύτης τὸ ἀντικείμενον, εἶναι πολλαπλοῦν. Διὸ ἡ αἴσθησις αὐτη ἐπιδέχεται ἔκτασιν καὶ ποικιλίαν ἀντικειμένων, χωρὶς νὰ ἀφίσταται τοῦ καλοῦ ἢ ἀκριβοῦς.

Ἀλλὰ πρὸς τελείαν τῆς ὑποθέσεως ταύτης διασάφησιν, πρέπει ἀκόμη νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ ποικιλία τῆς τοῦ ὡραίου αἰσθήσεως δύναται μὲν νὰ εὑρίσκῃ χώραν, ὅπου τὰ ἀντικείμενα εἶναι διάφορα· ἀλλ᾽ ὅταν οἱ ἄνθρωποι διαφωνῶσι περὶ τοῦ αὐτοῦ, ὅταν ὁ μὲν καταδικάζῃ ὡς ἄσχημον, ὁ δὲ θαυμάζῃ ὡς ὡραῖον τὸ αὐτὸ, τότε δὲν εἶναι πλέον ποικιλία, ἀλλὰ κατ᾽ εὐθεῖαν ἐναντιότης αἰσθήσεων·

ὅθεν ὁ μὲν πρέπει νὰ ἔχῃ δίκαιον, ὁ δὲ ἄδικον, ἐκτὸς ἐὰν συγχωρῆται νὰ δεχθῶμεν τὸ παράδοξον τοῦτο, ὅτι *αἱ τοῦ ὡραίου αἰσθήσεις εἶναι ἐξίσου ὅλαι καλαὶ καὶ ἀληθιναί*. Οὗτος, φέρ' εἰπεῖν, προκρίνει τὸν Οὐϊργίλιον, ἐγὼ δ' ἐξ ἐναντίας τὸν Ὅμηρον· ἐνταῦθα δὲν ἔχω ἀκόμη οὐδένα λόγον νὰ εἴπω, ὅτι αἱ τοῦ ὡραίου αἰσθήσεις ἡμῶν εἶναι ἐναντίαι· διότι ὁ μὲν ἡδύνεται μᾶλλον εἰς τὴν κομψότητα καὶ τὸ ἀνειμένον τοῦ Οὐϊργιλίου, ἐγὼ δὲ εἰς τὴν ἁπλότητα καὶ τὸ ἔντονον τοῦ Ὁμήρου. Ἐνόσῳ δὲ ὁμολογοῦμεν ἀμφότεροι, ὅτι καὶ ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Οὐϊργίλιος ἔχουσι μεγάλας ὡραιότητας, ἡ διαφορὰ ἡμῶν πίπτει ἐντὸς τοῦ κύκλου τῆς ποικιλίας τῆς τοῦ ὡραίου αἰσθήσεως, ἥτις ἀπεδείχθη, ὅτι εἶναι φυσικὴ καὶ συγχωρητέα· ἀλλ' ἐὰν διϊσχυρίζεται, ὅτι δὲν ἔχει οὐδὲν ὡραῖον, ἐὰν λέγῃ, ὅτι θεωρεῖ αὐτὸν, ὡς ἀναίσθητόν τινα καὶ μωρὸν λογοποιὸν, τότε φωνάζω, ὅτι ὁ ἀνταγωνιστής μου ἢ δὲν ἔχει οὐδόλως αἴσθησιν τοῦ ὡραίου, ἢ ὅτι ἔχει αὐτὴν οἰκτρῶς διεφθαρμένην· καὶ διὰ νὰ δείξω τὴν ἀτοπίαν αὐτοῦ, κάμνω ἔφεσιν εἰς τὸν γνώμονα.

ΓΝΩΜΩΝ. Τίς δὲ εἶναι ὁ γνώμων, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀναφερόμεθα, συμπεσούσης τοιαύτης ἐναντιότητος, μένει ἤδη νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τούτου. Ἡ λέξις Γνώμων σημαίνει κυρίως τὸ ἔχον τοιοῦτον κῦρος, ὥστε νὰ ἦναι τὸ ἀναντίῤῥητον δοκιμαστήριον ἄλλων ὁμοειδῶν ἀλλήλοις πραγμάτων· οὕτω γνώμων βάρους, ἢ μέτρου, εἶναι τὸ διωρισμένον ὑπὸ τοῦ νόμου διὰ νὰ κανονίζῃ τὰ ἄλλα.

Λέγοντες, ὅτι ἡ φύσις εἶναι ὁ γνώμων τῆς τοῦ ὡραίου αἰσθήσεως, ἀληθῆ μὲν καὶ ὀρθὴν ἀρχὴν θέτομεν, ὅσον εἶναι δυνατὸν νὰ ἐφαρμόζεται· ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις, ὅπου πρόκειται μίμησις φυσικοῦ τινος ἀντικειμένου, ὡς εἰς τὴν περίστασιν τῶν ἀνθρωπίνων

χαρακτήρων, ἢ πράξεων, ἡ πρὸς τὴν φύσιν συμμόρφωσις εἶναι πλῆρες καὶ ἐναργὲς γνώρισμα τοῦ ὡραίου· τὸ λογικὸν διὰ νὰ ἀποφασίσῃ, ἔχει τότε ὅρον τεταγμένον, πρὸς ὃν βλέπον, ἀποδέχεται ἢ καταδικάζει, παραβάλλον τὸ ἀπεικόνισμα πρὸς τὸ πρωτότυπον. Εἶναι ὅμως ἀναρίθμητοι περιστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας ὁ τοιοῦτος γνώμων δὲν δύναται κατ' οὐδένα τρόπον νὰ ἐφαρμοσθῇ. Καὶ προσέτι, *συμμόρφωσις πρὸς τὴν φύσιν*, εἶναι ἔκφρασις, ἥτις πολλάκις δὲν παριστάνει εὐκρινῆ καὶ ὡρισμένην ἔννοιαν. Πρέπει λοιπὸν ἄλλο τι νὰ ζητήσωμεν καθαρώτερον καὶ ἀκριβέστερον, διὰ νὰ ἦναι ὁ γνώμων τῆς τοῦ ὡραίου αἰσθήσεως.

Αὕτη ἡ αἴσθησις εἶναι, ὡς εἴπομεν, φυσικὴ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ δύναται, ἐπασχολουμένη εἰς τὰ ἀντικείμενα αὐτῆς, νὰ ὁδηγῆται καὶ νὰ φωτίζεται ὑπὸ τοῦ λόγου. Ἐὰν λοιπὸν ὑπῆρχέ τις ἔχων εἰς τὸ ἄκρον τῆς τελειότητος πάσας τὰς δυνάμεις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, αἴσθησιν ἔξοχον, κρίσιν ἄπταιστον καὶ βεβαίαν, αἱ περὶ ὡραίου ἀποφάσεις τοιούτου ἀνθρώπου ἤθελαν εἶσθαι ἀναμφιβόλως εἰς πάντας τοὺς ἄλλους τέλειος γνώμων τῆς τοῦ ὡραίου αἰσθήσεως· καὶ ὅπου ἤθελαν διαφέρειν τῆς ἀποφάσεως ἐκείνου, τοῦτο ἤθελεν ἀποδίδεσθαι εἰς ἀτέλειαν τῆς δυνάμεως αὐτῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει τοιοῦτος γνώμων, τοιοῦτος ἄνθρωπος, εἰς τὸν ὁποῖον πάντες οἱ ἄλλοι νὰ συνομολογήσωσιν, ὅτι χρεωστοῦσι τοιαύτην ὑποταγὴν, ἕπεται, ὅτι τὸ ἔχον ἱκανὸν κῦρος, ὥστε νὰ ἦναι ὁ γνώμων τῶν διαφόρων καὶ ἐναντίων ἀλλήλαις αἰσθήσεων τοῦ ὡραίου ἄλλο δὲν εἶναι, παρὰ τὴν αἴσθησιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὅσον εἶναι δυνατὸν νὰ συνέλθῃ εἰς ἕν. Ἀλλ' ὅ,τι ἀποδέχονται συμφώνως οἱ ἄνθρωποι, τοῦτο πρέπει νὰ ὁμολογῆται ὡραῖον· πρέπει νὰ θεωρῆται, ὡς ὀρθὴ καὶ ἀληθὴς ἡ τοῦ ὡραιου αἴσθησις, ὅταν συμφωνῇ μὲ τὰ γενικὰ αἰσθήματα

τῶν ἀνθρώπων· εἰς τοῦτον λοιπὸν τὸν γνώμονα πρέπει νὰ ἐμμένωμεν. Περὶ πάντων τῶν ποιημάτων τῆς τοῦ ὡραίου αἰσθήσεως ἡ τελευταία ἔφεσις πρέπει νὰ γίνεται εἰς τὴν αἴσθησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἐάν τις διϊσχυρίζεται, ὅτι τὸ σάκχαρι εἶναι πικρὸν, τὸ δὲ ἀψίνθιον γλυκὺ, οὐδεὶς λόγος ἤθελε δυνηθῆν νὰ τὸ ἀποδείξῃ, ἀλλ' ἡ γευστικὴ αἴσθησις τοιούτου ἀνθρώπου ἤθελε βεβαίως κριθῆν βεβλαμμένη, μόνον διότι διαφέρει τοσοῦτον τῆς τῶν ἄλλων γεύσεως· οὕτω καὶ περὶ τῶν ἀντικειμένων τῆς τοῦ ὡραίου αἰσθήσεως, τὰ αὐτὰ αἰσθήματα τῶν ἀνθρώπων φέρουσι τὸ αὐτὸ κῦρος, καὶ ἔχουσι δικαίωμα νὰ κανονίζωσιν ἑκάστου τὴν αἴσθησιν τοῦ ὡραίου.

Ἀλλὰ δὲν ἔχομεν, ἤθελέ τις εἰπεῖν, ἄλλο κριτήριον τοῦ ὡραίου παρὰ τὴν πλειονοψηφίαν ; Πρέπει νὰ συνάξωμεν τὰς ψήφους τῶν ἄλλων, πρὶν ἡμεῖς κρίνωμεν καθ' ἑαυτοὺς, ἢ ῥητορικὸν, ἢ ποιητικόν τι πόνημα ; Ὄχι βέβαια· εἶναι κανόνες καὶ κρίσεις ὀρθαὶ, αἵτινες δύνανται νὰ ἐφαρμόζωνται εἰς ὑποθέσεις ὑπαγομένας εἰς τὴν τοῦ ὡραίου αἴσθησιν, ὡς εἶναι καὶ εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς καὶ φιλοσοφικάς. Ὁ θαυμάζων, ἢ ψέγων ποίημά τι, ἐὰν ἔχῃ κατά τινα βαθμὸν βελτιωμένην τὴν αἴσθησιν τοῦ ὡραίου, εἶναι πάντοτε ἕτοιμος νὰ δώσῃ λόγους τινὰς τῆς ἀποφάσεως αὐτοῦ· ἀναφέρει τοὺς κανόνας, καὶ δεικνύει, ἐπὶ τίνων βάσεων κρίνει οὕτω πως. Ἡ αἴσθησις τελειοποιηθεῖσα, εἶναι, ὡς προείπομεν, σύνθετος δύναμις, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ φῶς τοῦ νοὸς μᾶλλον ἢ ἧττον ἑνόνεται πάντοτε μὲ τὰ αἰσθήματα.

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονήσωμεν, ὅτι, ἂν καὶ ὁ λόγος δύναται νὰ μᾶς ὁδηγῇ μέχρι τινὸς εἰς τὴν κρίσιν τὴν περὶ τῶν ποιημάτων τῆς αἰσθήσεως τοῦ ὡραίου, τὰ τελευταῖα ὅμως συμπεράσματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ λογικὴ ἐξέτασις φέρει ἡμᾶς, ἐπιστηρίζονται εἰς τὴν αἴσθησιν καὶ ἀντίληψιν, ὡς τελευταίαν βά-

σιν. Δυνάμεθα μὲν θεωρητικῶς νὰ σκεπτώμεθα καὶ νὰ κρίνωμεν περὶ τῆς ὀρθῆς οἰκονομίας δράματός τινος, ἢ ἐπικοῦ ποιήματος· ὀρθοὶ λόγοι περὶ τοῦ ὑποκειμένου θέλουσι διορθώσειν τὰς παραφορὰς τῆς ἀφωτίστου αἰσθήσεως, καὶ συστήσειν ἀρχὰς εἰς τὸ κρίνειν αὐτὰ ἐπαίνου ἄξια· συγχρόνως ὅμως οἱ λόγοι οὗτοι ἔχουσι πάντοτε τὴν αἴσθησιν, ὡς τελευταῖον κριτήριον. Ἡ βάσις, ἐφ᾽ ἧς στηρίζονται, εἶναι, ὅτι ἐκ τῆς πείρας εὑρέθη ἀρέσκον γενικῶς εἰς ἅπαν τὸ ἀνθρώπινον γένος. Διὰ τοῦτον τὸν λόγον προτιμῶμεν τὸ ἁπλοῦν καὶ φυσικὸν ὕφος μᾶλλον, παρὰ τὸ ἐπιτετηδευμένον· τὴν τακτικὴν καὶ καλῶς συνδεδεμένην ἱστορίαν, παρὰ τὰς ἀτάκτους καὶ ἀσυναρτήτους διηγήσεις· τὴν παθητικὴν καταστροφὴν τοῦ δράματος, παρὰ τὴν ψυχράν. Συμβουλευόμενοι τὴν ἰδίαν ἡμῶν φαντασίαν καὶ καρδίαν, παρατηροῦντες καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων αἰσθήματα, συνιστῶμεν ἀρχὰς, αἵτινες ἀποκτῶσι κῦρος εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς τοῦ ὡραίου αἰσθήσεως.

Λαμβάνοντες δὲ τὴν συμφωνίαν τῶν αἰσθημάτων τῶν ἀνθρώπων, ὡς τελευταῖον κριτήριον τοῦ εἰς τὰς τέχνας ὡραίου, ἐννοοῦμεν ἀνθρώπους, οἵτινες εὑρέθησαν εἰς ἀγαθὰς περιστάσεις νὰ γυμνάσωσι τὴν ἑαυτῶν αἴσθησιν. Εἰς ἔθνη ἀπαίδευτα, καὶ εἰς αἰῶνας ἀμαθείας καὶ σκότους, εἶναι φανερὸν, ὅτι δὲν ἔχουσιν οὐδὲν κῦρος ἀμαυραὶ καὶ συγκεχυμέναι τινὲς ἔννοιαι περὶ τῶν τοιούτων ἀντικειμένων. Εἰς τὴν κατάστασιν ἐκείνην τῆς κοινωνίας ἡ τοῦ ὡραίου αἴσθησις δὲν εἶχεν ἀκόμη ὕλην γυμνάσεως· ὅθεν ἢ ἦτον ἀκόμη ὅλως ἀφανὴς, ἢ ἐφαίνετο ταπεινοτάτη καὶ ἀτελεστάτη. Αναφερόμεθα εἰς τὰ αἰσθήματα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως θεωρουμένης εἰς ἔθνη πεπαιδευμένα καὶ ἀκμάζοντα, ὅπου αἱ τέχναι ἐκαλλιεργήθησαν, καὶ τὰ ἤθη ἐξευγενίσθησαν· ὅπου τῆς μεγαλοφυΐας τὰ πονήματα ὑποβάλλονται εἰς ἐλευθέραν ἐξέτασιν, καὶ ἡ

τοῦ ὡραίου αἴσθησις ἐτελειοποιήθη διὰ τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας.

Σύμφημι, ὅτι μεταξὺ τῶν ἐθνῶν αἰτίαι περιστατικαὶ δύνανται εἰς ἐποχήν τινα τῆς κοινωνίας νὰ φέρωσι παρεκτροπὴν εἰς τὴν ὀρθότητα τῆς τοῦ ὡραίου αἰσθήσεως. Ποτὲ μὲν ἡ θρησκευτικὴ κατάστασις, ποτὲ δὲ ἡ κυβερνητικὴ μορφὴ δύναται πρὸς καιρὸν νὰ διαςρέψῃ αὐτήν· ἄσωτος αὐλὴ, παραδείγματος χάριν, νὰ εἰσάξῃ ἡδονὴν πρὸς στολισμοὺς ψευδεῖς· ἡ ἐπιῤῥοὴ ἐπισήμου τινὸς συγγραφέως, νὰ κάμῃ τοὺς ἄλλους νὰ ἀποδέχωνται τὰ ἐλαττώματα αὐτοῦ, μάλιςα δὲ καὶ νὰ μιμῶνται αὐτά· καὶ ὁ φθόνος ἐνίοτε δύναται νὰ ὑπερισχύσῃ, ὥστε νὰ ταπεινώσῃ πρὸς καιρὸν τὰ ἄξια τιμῆς μεγάλης, ἐνῷ ἡ ὀχλικὴ φαντασία, ἢ τὸ φατριαστικὸν πνεῦμα, ὑπεραίρει τὰ εὐτελῆ. Πλὴν, καὶ ἂν τοιαῦται περιστάσεις κάμνωσι τὰς κρίσεις τῆς τοῦ ὡραίου αἰσθήσεως νὰ φαίνωνται ἄςατοι, ἡ δόκησις παρέρχεται· ἡ δὲ γνησία αἴσθησις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως μὲ τὸν καιρὸν ἀναφαίνεται πάντοτε, καὶ λαμβάνει τὴν ὑπεροχὴν κατὰ τῶν ἐκ περιστάσεως εἰσαχθέντων φανταστικῶν καὶ διεφθαρμένων τρόπων. Ἐνδέχεται μὲν οἱ τοιοῦτοι τρόποι νὰ ἰσχύσωσι καιρόν τινα, καὶ νὰ ἀπατήσωσιν ἐπιπολαίους κριτάς· ὑποβληθέντες ὅμως εἰς ἐξέτασιν, ἐξαλείφονται, ἐνῷ ἐκεῖνα μόνα διαμένουσιν, ὅσα ἔχουσι βάσιν τὸν ὑγιαίνοντα λόγον, καὶ τὰ ἀδιάφθορα τῶν ἀνθρώπων αἰσθήματα.

Ποτὲ δὲν φρονῶ, ὅτι ὑπάρχει τοιοῦτος γνώμων τῆς αἰσθήσεως τοῦ ὡραίου, ὥστε εἰς πᾶσαν ἰδιαιτέραν περίστατιν νὰ προστρέχωμεν εἰς αὐτὸν, διὰ νὰ λαμβάνωμεν καθαρὰν καὶ ἄμεσον ἀπόφασιν. Ποῦ δύναται τῷόντι νὰ εὑρεθῇ τοιοῦτος γνώμων τοῦ κρίνειν καὶ περὶ ἐκείνων ἀκόμη τῶν μεγάλων ἀμφισβητήσεων, λογικῶν τε καὶ φιλοσοφικῶν, αἵτινες διαιροῦσι

πάντοτε τὸ ἀνθρώπινον γένος; Ἀλλ' εἰς τὴν παροῦσαν ὑπόθεσιν δὲν ἔχομεν οὐδεμίαν χρείαν τοιαύτης αὐστηρᾶς καὶ ἀκριβοῦς προβλέψεως. Διὰ νὰ κρίνωμεν περὶ τοῦ τί μὲν εἶναι ἠθικῶς καλὸν, τί δὲ κακόν· καὶ τί μὲν ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος νὰ πράττῃ, τί δὲ οὐχὶ, ἔπρεπε νὰ δοθῶσιν εἰς ἡμᾶς τὰ μέσα τοῦ περὶ τούτων κρίνειν καθαρῶς καὶ ἀκριβῶς· τὸ δὲ νὰ προσδιορίζωμεν εἰς πᾶσαν ὑπόθεσιν μέχρι τῆς ἐσχάτης ἀκριβείας, τί εἶναι ὡραῖον, ἢ κομψὸν, τοῦτο δὲν ἦτον ἀναγκαῖον εἰς τὴν εὐδαιμονίαν ἡμῶν· ὅθεν συνεχωρήθη νὰ ὑπάρχωσιν εἰς τὰ τοιαῦτα διαφοραί τινες αἰσθημάτων, καὶ ἀφέθη στάδιον ἀμφισβητήσεως περὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀποδοχῆς καὶ ἀξίας τῶν τῆς μεγαλοφυΐας ποιημάτων.

Τὸ συμπέρασμα λοιπὸν, ἐν ᾧ ἀρκεῖ εἰς ἡμᾶς νὰ μένωμεν, ὑπάρχει τοῦτο, ὅτι ἡ τοῦ ὡραίου αἴσθησις δὲν εἶναι αὐθαίρετος ἀρχὴ, ὑποκειμένη εἰς τὴν φαντασίαν ἑκάστου, καὶ ἀνεπίδεκτος κρίσεως περὶ τοῦ ἂν ἦναι ἀληθὴς, ἢ ψευδὴς, ἀλλ' ἔχει τὴν αὐτὴν βάσιν εἰς ὅλα τὰ ἀνθρώπινα πνεύματα, ἐπιστηρίζεται εἰς τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς ἀντιλήψεις τῆς φύσεως ἡμῶν, καὶ ἐνεργεῖ ἐν γένει ὁμοιοτρόπως, καθὼς καὶ αἱ ἄλλαι νοητικαὶ δυνάμεις ἡμῶν. Ὅταν τὰ αἰσθήματα ταῦτα ἦναι διεφθαρμένα ἐκ τῆς ἀμαθείας καὶ τῶν προλήψεων, ἐπιδέχονται διόρθωσιν διὰ τοῦ λόγου· ἡ δὲ ὑγιὴς καὶ φυσικὴ αὐτῶν κατάςασις διαγινώσκεται τελευταῖον, καὶ ἀποφασίζεται, διὰ τῆς τούτων συγκρίσεως πρὸς τὴν γενικὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους αἴσθησιν. Ἂς λέγωσί τινες ὅ,τι ἂν θέλωσι περὶ τῆς ἀβεβαιότητος καὶ ἀστασίας αὐτῆς· ἡ πεῖρα ἔδειξεν, ὅτι ὑπάρχουσιν ὡραιότητες, αἵτινες παριστανόμεναι καλῶς, ἔχουσι δύναμιν νὰ ἐπιτάττωσι παντοτεινὸν καὶ γενικὸν θαυμασμόν. Εἰς πᾶσαν σύνθεσιν, ὅ,τι θέλγει τὴν φαντασίαν, καὶ κινεῖ τὴν καρδίαν, τοῦτο καὶ ἀρέσκει πάντοτε καὶ πανταχοῦ. Ὑπάρχει

τις χορδὴ, εἰς τὴν ὁποίαν, ὅταν καλῶς πλήττεται, ἡ ἀνθρωπίνη καρδία εἶναι οὕτω πεπλασμένη, ὥστε νὰ ἀποκρίνεται.

Ἐντεῦθεν προέρχεται ἡ παγκόσμιος ἐκείνη μαρτυρία, τὴν ὁποίαν τὰ πλέον πεπαιδευμένα ἔθνη τῆς γῆς ἀποδίδουσιν ὁμοφώνως διὰ τοσούτων αἰώνων εἰς ποιήματά τινα μεγαλοφυΐας, ὡς τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὁμήρου, καὶ τὴν Αἰνειάδα τοῦ Οὐϊργιλίου. Ἐντεῦθεν πηγάζει τὸ κῦρος, τὸ ὁποῖον ἀπέκτησαν τοιαῦτα ποιήματα, κατασταθέντα γνώμονες τρόπον τινὰ τῆς ποιητικῆς συνθέσεως· διότι ἐκ τούτων ἠδυνήθημεν νὰ συμπεράνωμεν, ποῖον εἶναι τὸ αἴσθημα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους περὶ τῶν ὡραιοτήτων, αἵτινες ἐμπνέουσι τὴν πλέον ὑψηλὴν ἡδονὴν, καὶ τὰς ὁποίας διὰ τοῦτο ἡ ποίησις ὀφείλει νὰ προσφέρῃ εἰς αὐτό. Ἐνδέχεται μὲν εἰς αἰῶνα τινὰ, ἢ τόπον, ἡ ἐπιῤῥοὴ τινὸς, ἢ τῶν ἀνθρώπων ἡ πρόληψις, νὰ δώσῃ πρόσκαιρον φήμην εἰς μέτριόν τινα ποιητὴν, ἢ κακὸν τεχνίτην· ἀλλ' ὅταν οἱ ξένοι, ἢ οἱ μεταγενέστεροι, ἐξετάσωσι τὰ ποιήματα αὐτοῦ, ἀνακαλύπτονται τὰ ἐλαττώματα, καὶ ἡ καθαρὰ αἴσθησις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀναφαίνεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περὶ Κριτικῆς καὶ Μεγαλοφυΐας.

Ἡ ἀληθὴς Κριτικὴ εἶναι τῆς γεγυμνασμένης καὶ πεφωτισμένης αἰσθήσεως τοῦ ὡραίου ἐφαρμογὴ εἰς τὰς διαφόρους ὡραίας τέχνας, σκοπὸν ἔχουσα νὰ διακρίνῃ ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν τὸ ὡραῖον καὶ τὸ ἡμαρτημένον, νὰ ἀναβαίνῃ εἰς γενικὰς ἀρχὰς ἐκ τῶν κατὰ μέρος παραδειγμάτων, καὶ νὰ ἐξάγῃ οὕτω κανόνας καὶ σεμπεράσματα περὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν τοῦ ὡραίου εἰς τὰ ποιήματα τῆς μεγαλοφυΐας.

Οἱ κανόνες τῆς Κριτικῆς δὲν γίνονται ἐκ τῶν προτέρων, ὡς λέγεται, τουτέστι, διὰ σειρᾶς ἀφῃρημένων λόγων, οὐδόλως ἐξηρτημένων ἐκ τῶν πραγμάτων καὶ τῆς παρατηρήσεως. Ἡ Κριτικὴ εἶναι τέχνη θεμελιουμένη ἐπὶ μόνης τῆς πείρας καὶ τῶν παρατηρήσεων τοιούτων τινῶν ὡραιοτήτων, αἵτινες πλησιάζουσιν ὡς ἔγγιστα εἰς τὸν προειρημένον γνώμονα, ὡραιοτήτων δηλαδὴ, αἵτινες ἐγνωρίσθησαν, ὅτι ἀρέσκουσι γενικῶς εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος. Οἱ κανόνες, παραδείγματος χάριν, τοῦ Ἀριστοτέλους, οἱ περὶ ἑνότητος τῆς πράξεως εἰς τὴν δραματικὴν καὶ ἐπικὴν σύνθεσιν, δὲν ἦσαν κανόνες εὑρεθέντες πρῶτον διὰ τῆς θεωρίας, καὶ ὕστερον ἐφαρμοσθέντες εἰς τὴν ποίησιν, ἀλλὰ διὰ τῆς παρατηρήσεως ἐξήχθησαν ἐκ τῶν τοῦ Ὁμήρου καὶ Σοφοκλέους ποιημάτων. Βάσις αὐτῶν ἦτον ἡ μεγαλητέρα ἡδονὴ, τὴν ὁποίαν προξενεῖ ἡ διήγησις τῆς πράξεως, μιᾶς καὶ ὁλοκλήρου οὔσης, παρὰ τὴν τῶν διεσπαρμένων καὶ ἀσυναρτήτων πραγμάτων. Τοιαῦται παρατηρήσεις, λαβοῦσαι καταρχὰς τὴν γέννησιν ἐκ τοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς πειπείρας, εὑρέθησαν διὰ τῆς ἐξετάσεως σύμφωνοι μὲ τὸν λόγον καὶ τὴν αἴσθησιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὥστε νὰ κατασταθῶσι κανόνες, καὶ νὰ ἐφαρμόζωνται προσφυῶς, ὅταν γίνεται κρίσις τοῦ ὡραίου. Οὗτος εἶναι ὁ φυσικώτερος λόγος τῆς γεννήσεως τῆς Κριτικῆς.

Εἶναι μὲν ἀληθὲς, ὅτι ἔξοχός τις μεγαλοφυΐα, καὶ ἀδίδακτος οὖσα, δύναται ἀφ᾽ ἑαυτῆς νὰ συνθέσῃ τι οὕτω καλῶς, ὥστε νὰ συμφωνῇ μὲ τοὺς κυριωτέρους κανόνας τῆς Κριτικῆς. διότι, ἐπειδὴ οἱ κανόνες οὗτοι θεμελιοῦνται εἰς τὴν φύσιν, ἡ φύσις ὑπαγορεύει αὐτοὺς πολλάκις ἐν τῇ πράξει. Εἶναι πιθανώτατον, ὅτι ὁ Ὅμηρος δὲν ἐγνώριζεν οὐδὲν σύστημα ποιητικῆς τέχνης, ἀλλ᾽ ὑπὸ μόνης τῆς μεγαλοφυΐας αὐτοῦ ὁδηγούμενος, ἐποίησε τὸ ὑπὸ πάντων τῶν μεταγενεστέρων θαυ-

μαζόμενον ποίημα. Τοῦτο ὅμως δὲν δίδει οὐδὲν ἐπιχείρημα κατὰ τῆς Κριτικῆς· διότι, ἐπειδὴ δὲν ἔχει τὸ τέλειον οὐδεμία ἀνθρωπίνη μεγαλοφυΐα, ἕπεται, ὅτι δὲν ὑπάρχει οὐδεὶς συγγραφεὺς, ὅςτις δὲν βοηθεῖται ἐκ τῶν κριτικῶν παρατηρήσεων τῶν περὶ ὡραιοτήτων καὶ ἐλαττωμάτων, τὰ ὁποῖα ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὰ συγγράμματα τῶν πρὸ αὐτοῦ. Εἶναι μὲν ἀληθὲς, ὅτι δὲν δύναται οὐδεμία παρατήρησις, ἢ κανὼν, νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν ἔλλειψιν τῆς μεγαλοφυΐας, ἢ νὰ ἐμπνεύσῃ αὐτὴν, ὅπου δὲν ὑπάρχει· δύναται ὅμως πολλάκις νὰ διευθύνῃ αὐτὴν εἰς τὸν ἀληθῆ δρόμον, νὰ διορθόνῃ τὰς παρεκτροπὰς αὐτῆς, καὶ νὰ δεικνύῃ εἰς αὐτὴν τὴν ὀρθοτέραν καὶ καταλληλοτέραν μίμησιν τῆς φύσεως. Οἱ κανόνες τῆς Κριτικῆς εἶναι διωρισμένοι εἰς τὸ νὰ δεικνύωσι τὰ φευκτέα σφάλματα· εἰς τὴν φύσιν δὲ πρέπει νὰ ἀποδίδωμεν τὴν γέννησιν τῶν ἐξόχων ὡραιοτήτων.

Ἐκ τῶν εἰρημένων δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν περὶ τῶν μέμψεων ἐκείνων, τὰς ὁποίας πολὺν καιρὸν ἐστάθη συνήθεια εἰς τοὺς ταπεινοὺς συγγραφεῖς νὰ κάμνωσι κατὰ τῶν κριτικῶν καὶ τῆς Κριτικῆς. Παρέσταινον τοὺς κριτικοὺς ὡς κωλύοντας τὴν ἔμφυτον τῆς μεγαλοφυΐας ἐλευθερίαν, ὡς ἐπιβάλλοντας εἰς τοὺς συγγραφεῖς ἁλύσεις καὶ δεσμὰ, καὶ ὅτι πρέπει ἀπὸ τοῦ σκληροῦ αὐτῶν διωγμοῦ νὰ προστρέχωσιν εἰς τὸ Κοινὸν, καὶ νὰ ἐπικαλῶνται τὴν προστασίαν αὐτοῦ. Ἀλλὰ τοιαῦτα ἱκετικὰ προοίμια τοῦ συγγραφέως δὲν εἶναι ἱκανὰ νὰ ἐμπνεύσωσιν εὐνοϊκὴν ἰδέαν τῆς μεγαλοφυΐας αὐτοῦ. Ὁ καλὸς συγγραφεὺς εὐχαριστεῖται, ὅτι τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ ἐξετάσθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ὑγιαίνοντος λόγου, καὶ τῆς ἀληθινῆς τοῦ ὡραίου αἰσθήσεως· αἱ δὲ γινόμεναι ἐκεῖναι φωνασκίαι κατὰ τῆς Κριτικῆς ἐπερείδονται εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ὅτι δῆθεν οἱ κριτικοὶ κρίνουσι κατὰ κανόνα, οὐχὶ ἐξ αἰσθήματος,

Τοῦτο ὅμως τοσοῦτον ἀπέχει τῆς ἀληθείας, ὥστε οἱ οὕτω κρίνοντες εἶναι σχολαστικοὶ, οὐχὶ κριτικοί· διότι ὅλοι οἱ κανόνες τῆς γνησίας Κριτικῆς ἔχουσιν, ὡς προεῖπον, τὴν τελευταίαν βάσιν αὐτῶν εἰς τὸ αἴσθημα· τὸ δὲ αἴσθημα εἶναι ἀναγκαῖον, διὰ νὰ μᾶς ὁδηγῇ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν κανόνων τούτων ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαςα συγγραφομένων. Ἐπειδὴ περὶ οὐδενὸς ἄλλου πράγματος δὲν εἶναι οὕτω πρόχειροι νὰ κρίνωσι παντὸς εἴδους ἄνθρωποι, ὡς περὶ τῶν ποιημάτων τῆς τοῦ ὡραίου αἰσθήσεως, δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀναρμόσων κριτῶν θέλει εἶσθαι πάντοτε μέγας· πλὴν τοῦτο δὲν δίδει οὐδένα βάσιμον λόγον, ὥστε νὰ μεμφώμεθα γενικῶς τὴν Κριτικὴν, ὡς οὐδ' ὁ ἀριθμὸς τῶν κακῶς φιλοσοφούντων καὶ συλλογιζομένων δὲν δίδει ἐπιχείρημα κατὰ τοῦ λογικοῦ καὶ τῆς φιλοσοφίας.

Σύμφημι, ὅτι εἶναί τινα συγγράμματα, τὰ ὁποῖα, καίτοι περιέχοντα παχυλὰς παραβάσεις τῶν νόμων τῆς Κριτικῆς, ἀπήλαυσαν ὅμως γενικὸν, καὶ μάλιστα διαρκῆ θαυμασμόν. Ἀλλὰ πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἀπήλαυσαν τὸν δημόσιον τοῦτον θαυμασμὸν, οὐχὶ διὰ τὴν ἀνωμαλίαν αὐτῶν, οὐχὶ διὰ τὰς ἀπὸ τῶν νόμων τῆς Κριτικῆς ἀποπλανήσεις, ἀλλὰ δι' ἄλλην αἰτίαν, διότι ἔχουσιν ὡραιότητας συμφώνους μὲ τοὺς ἀληθινοὺς κανόνας· καὶ τούτων τῶν ὡραιοτήτων ἡ δύναμις ἐστάθη οὕτω μεγάλη, ὥστε νὰ νικήσῃ πάντα ἔλεγχον τῶν ἀποπλανήσεων, καὶ νὰ δώσῃ εἰς τὸ κοινὸν εὐχαρίστησιν ἀνωτέραν τῆς ἐκ τῶν ἁμαρτημάτων ἀηδίας.

ΜΕΓΑΛΟΦΥΪΑ. Ἡ τοῦ ὡραίου αἴσθησις διαφέρει τῆς μεγαλοφυΐας· καθότι ἡ μὲν θεωρεῖται εἰς τὴν δύναμιν τοῦ κρίνειν, ἡ δὲ μεγαλοφυΐα εἰς τὴν τοῦ ἐκτελεῖν. Δύναταί τις νὰ ἔχῃ μεγάλην αἴσθησιν τοῦ ὡραίου εἰς τὴν ποίησιν, εἰς τὴν ῥητορικὴν, ἢ εἰς ἄλλην τινὰ τῶν ὡραίων τεχνῶν, ἐνῷ εἶναι ὅλως

ἄμοιρος μεγαλοφυΐας, ἢ ἔχει μικρόν τινα βαθμὸν αὐτῆς πρὸς τὸ συνθέτειν ἢ ἐργάζεσθαι εἴς τινα τούτων τῶν τεχνῶν· μεγαλοφυΐα ὅμως δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ μὴ συμπεριλαμβάνουσα καὶ τὴν αἴσθησιν τοῦ ὡραίου· ὅθεν πρέπει νὰ θεωρῆται, ὡς δύναμις τοῦ πνεύματος ὑψηλοτέρα τῆς αἰσθήσεως ταύτης. Ἡ μεγαλοφυΐα ὑποθέτει πάντοτε ἐφευρετικόν τι, ἢ δημιουργικὸν, τὸ ὁποῖον δὲν περιορίζεται εἰς ἁπλῆν τινα αἰσθητικότητα πρὸς τὸ ὡραῖον, ἀλλὰ δύναται καὶ νὰ παράγῃ νέας ὡραιότητας, καὶ νὰ ἐκθέτῃ αὐτὰς μὲ τοιοῦτον τινὰ τρόπον, ὥςε νὰ κάμνῃ εἰς τὰ πνεύματα τῶν ἄλλων ἰσχυρὰν ἐντύπωσιν. Ἡ μὲν τοῦ ὡραίου αἴσθησις μορφόνει τὸν καλὸν κριτικόν· ἡ δὲ μεγαλοφυΐα εἶναι ἀναγκαία εἰς τὸ νὰ μορφώσῃ τὸν ποιητὴν, ἢ τὸν ῥήτορα.

Πρέπει ἀκόμη νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ λέξις *μεγαλοφυΐα*, κατὰ τὴν κοινὴν αὐτῆς ἐκδοχὴν, ἐκτείνεται περαιτέρω τῶν ἀντικειμένων τῆς τοῦ ὡραίου αἰσθήσεως· διότι μεταχειρίζονται αὐτὴν, διὰ νὰ φανερόνωσι καὶ ἐκεῖνο τὸ προτέρημα, ἢ τὴν διάθεσιν, τὴν ὁποίαν ἔχομεν παρὰ τῆς φύσεως εἰς τὸ ὑπερέχειν κατά τι· οὕτω λέγομεν, ὅτι ἔχει τις μεγαλοφυΐαν πρὸς τὰ μαθηματικὰ, πρὸς τὰ πολιτικὰ, κ.τ.λ.

Τοῦτο τὸ προτέρημα, ἢ αὕτη ἡ διάθεσις εἰς τὸ ὑπερέχειν κατά τι ἰδιαίτερον, δίδεται, ὡς εἶπον, παρὰ τῆς φύσεως. Δύναται μὲν ἀναντιῤῥήτως νὰ λάβῃ διὰ τῆς τέχνης καὶ τῆς γυμνάσεως μεγάλην τελειοποίησιν, δὲν δύναται ὅμως διὰ τούτων μόνων ν' ἀποκτηθῇ. Ἐπειδὴ δὲ εἶναι δύναμις ὑψηλοτέρα τῆς τοῦ ὡραίου αἰσθήσεως, διὰ τοῦτο εἶναι πάντοτε κατὰ τὴν συνήθη φειδῶ τῆς φύσεως καὶ μᾶλλον περιωρισμένη εἰς τὴν σφαῖραν τῶν ἐργασιῶν ἑαυτῆς. Δὲν εἶναι σπάνιον νὰ ἴδῃ τις ἀνθρώπους ἔχοντας ἐξαίρετόν τινα αἴσθησιν τοῦ ὡραίου ἐν ταὐτῷ εἰς διαφόρους ἐλευθερίους τέχνας, μουσικὴν, ποιη-

τικὴν, ζωγραφικὴν, καὶ ῥητορικήν· νὰ εὕρῃ ὅμως τὸν αὐτὸν, ἔξοχον δημιουργὸν εἰς ὅλας ταύτας, τοῦτο εἶναι πολὺ σπανιώτερον, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, δὲν πρέπει οὐδόλως νὰ ζητῆται τοιοῦτος ἄνθρωπος. Γενικὴ μεγαλοφυΐα, ἢ ἄνθρωπος ἐξίσου καταγινόμενος εἰς πολλὰ διάφορα ἐπιτηδεύματα καὶ τέχνας, δὲν εἶναι πιθανὸν νὰ σταθῇ ἔξοχος εἰς οὐδέν. Καὶ ἂν ἦναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχωσιν ὀλίγαι τινὲς ἐξαιρέσεις, γενικῶς ὅμως ἀληθεύει, ὅτι τοῦ πνεύματος ἡ τάσις, ὅταν ἀπευθύνεται εἰς ἓν μόνον ἀντικείμενον, ἀποκλειομένων τρόπον τινὰ τῶν ἄλλων, εἶναι μεγίστη ἐλπὶς νὰ διαπρέψῃ εἰς τοῦτο. Αἱ ἀκτῖνες, διὰ νὰ ἐξάψωσι πῦρ, εἰς ἓν μόνον σημεῖον πρέπει νὰ συγκεντρόνωνται.

Ἡ πρὸς τὰς ὡραίας τέχνας μεγαλοφυΐα ὑποθέτει πάντοτε, ὡς ἤδη παρετηρήθη, αἴσθησιν τοῦ ὡραίου· καὶ εἶναι φανερὸν, ὅτι ἡ τελειοποίησις τῆς αἰσθήσεως ταύτης θέλει εἶσθαι χρήσιμος καὶ εἰς τὸ προβιβάζειν καὶ εἰς τὸ διορθοῦν τὰ ἔργα ἐκείνης. Ὅσον λεπτοτέρα πρὸς τὰ κάλλη τῆς συνθέσεως καθισταίνεται ἡ αἴσθησις τοῦ ὡραίου εἰς τὸν ποιητὴν, ἢ ῥήτορα, τοσούτῳ μᾶλλον θέλει βοηθεῖν αὐτὸν εἰς τὸ νὰ δίδῃ τὰς πλέον λεπτὰς ὡραιότητας εἰς τὸ ποίημα αὐτοῦ. Ἡ μεγαλοφυΐα ὅμως δύναται ἐνίοτε νὰ ὑπάρχῃ εἰς τὸν ποιητὴν, ἢ ῥήτορα, κατὰ βαθμὸν ὑψηλότερον παρὰ τὴν αἴσθησιν τοῦ ὡραίου, εὔτολμος, μεγαλεπήβολος, ἐνῷ ἔχει τὴν αἴσθησιν μετρίαν καὶ εἰς λεπτότητα, καὶ εἰς ἀκρίβειαν· τὸ ὁποῖον συμβαίνει μάλιστα εἰς τὴν νηπιότητα τῶν τεχνῶν, ὅτε ἡ μὲν μεγαλοφυΐα ἐνεργεῖ μετὰ ῥώμης καὶ εὐτολμίας, καὶ φέρεται εἰς τὴν ἐκτέλεσιν μετὰ μεγάλης θερμότητος, ἡ δὲ αἴσθησις, ἥτις ἀπαιτεῖ πεῖραν, καὶ τελειοποιεῖται βραδύτερα, δὲν ἔφθασεν ἀκόμη εἰς τὴν πλήρη αὔξησιν αὐτῆς. Παράδειγμα τούτου ἔχομεν τὸν Ὅμηρον· εἰς τὰ θαυμαστὰ ποιήματα αὐτοῦ ἀπαντῶνται μέρη τινὰ τραχέα καὶ

στερούμενα λεπτότητος, τὰ ὁποῖα μεταγενέστεροι συγγραφεῖς, ἔχοντες τὴν αἴσθησιν τοῦ ὡραίου λεπτοτέραν, ἂν καὶ πολὺ ὑποδεέστεροι ἐκείνου κατὰ τὴν μεγαλοφυΐαν, ἤθελαν διδάξειν αὐτὸν νὰ ἀποφύγῃ. Ἐπειδὴ λοιπὸν πᾶσα ἀνθρωπίνη τελειότης εἶναι περιωρισμένη, δύναται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα νὰ θεωρῆται ὡς νόμος τῆς φύσεως ἡμῶν τοῦτο, ὅτι *δὲν ἐδόθη εἰς οὐδένα ἄνθρωπον νὰ ἐκτελῇ τι μετὰ δυνάμεως καὶ θερμότητος, καὶ ἐν ταὐτῷ νὰ ἔχῃ τὰς πλέον μικρὰς καὶ λεπτὰς χάριτας, ὅσαι ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου·* ἐνῷ ἀπεναντίας τελεία αἴσθησις πρὸς τὰς κατωτέρας ταύτας χάριτας εὑρίσκεται ὡς ἐπιτοπλεῖστον ἐνδεὴς ὕψους καὶ δυνάμεως.

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΠΕΡΙ ΥΨΟΥΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Περὶ τοῦ ὕψους θεωρουμένου ἐν τοῖς πράγμασι.

Ἀφοῦ παρεστήσαμεν τὴν φύσιν καὶ τὴν ὠφέλειαν τῆς Κριτικῆς, καὶ τὴν φύσιν καὶ διαφορὰν τῆς τοῦ ὡραίου αἰσθήσεως πρὸς τὴν μεγαλοφυΐαν, θέλομεν ἤδη θεωρήσειν τὰς πηγὰς τῶν ἡδονῶν τῆς αἰσθήσεως ταύτης. Ἐνταῦθα ἀνοίγεται εὐρυχωρότατον πεδίον, πάσας τὰς ἡδονὰς τῆς φαντασίας, ὡς λέγονται κοινῶς, περιλαμβάνον, εἴτε ὑπὸ τῶν φυσικῶν ἀντικειμένων προσφέρονται, εἴτε ὑπὸ τῶν μιμήσεων καὶ περιγραφῶν αὐτῶν. Ὡς πρὸς τὸν προκείμενον ὅμως σκοπὸν, δὲν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐξετασθῶσιν ὅλαι εἰς τὸ πλῆρες· διότι τὸ πρώτιστον

ἀντικείμενον ἐνταῦθα εἶναι ἡ ἐκ τοῦ λόγου ἡδονή· ὅθεν ὑποδεικνύοντες γεν.κῶς τὰ ἄλλα εἴδη, θέλομεν ἐνδιατρίψειν μερικωτέρως εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ ὕψους καὶ τοῦ ὡραίου.

Μακρὰν ἔτι εἴμεθα τοῦ νὰ φθάσωμεν εἰς κανὲν σύστημα περὶ τοῦ ὑποκειμένου τούτου. Ὁ Ἀδδισὼν πρῶτος ἐπεχειρίσθη τακτικὴν θεωρίαν τούτου εἰς τὸ περὶ ἡδονῶν τῆς φαντασίας δοκίμιον, ἔνθα ἀνάγει τὰς ἡδονὰς ταύτας εἰς τρεῖς τάξεις, εἰς τὸ ὡραῖον, εἰς τὸ μέγεθος, καὶ εἰς τὸ καινοφανές. Ἡ θεωρία αὐτοῦ, ἂν καὶ δὲν ἦναι εἰς ἄκρον βαθεῖα, εἶναι ὅμως πολλὰ ὡραία καὶ τερπνή· καὶ τέλος πάντων, εἰς αὐτὸν ἀνήκει ἡ τιμὴ, ὅτι πρῶτος ἤνοιξε στάδιον εἰς ὑπόθεσιν ἀνεξέταστον πρὸ αὐτοῦ. Αἱ γενόμεναι ὕστερον πρόοδοι εἰς τὸ περίεργον τοῦτο μέρος τῆς φιλοσοφικῆς Κριτικῆς δὲν εἶναι πολλὰ μεγάλαι, καίτοι συγγραφεῖς βαθύνοες ἐνησχολήθησαν περὶ αὐτό. Αἴτιον δὲ τούτου εἶναι ἡ ἄκρα λεπτότης, ἥτις ἰδιάζει εἰς ὅλα τὰ αἰσθήματα τῆς τοῦ ὡραίου αἰσθήσεως· εἶναι μὲν ἀντικείμενα θελκτικὰ, ἀλλ' ὅταν θελήσωμεν νὰ περιλάβωμεν αὐτὰ, καὶ νὰ ὑπαγάγωμεν εἰς τακτικὴν ἔρευναν, διαφεύγουσιν ἡμᾶς πάντοτε διὰ τὴν λεπτότητα. Δύσκολον εἶναι καὶ τὸ νὰ κάμῃ τις πλήρη ἀπαρίθμησιν τῶν ἀρεσκόντων εἰς τὴν τοῦ ὡραίου αἴσθησιν διαφόρων ἀντικειμένων, καὶ ἔτι δυσκολώτερον νὰ ὁρίσῃ τὰ ἀνακαλυφθέντα, καὶ νὰ συμπεριλάβῃ αὐτὰ εἰς τάξεις καταλλήλους· ἀλλ' ὅταν θελήσωμεν νὰ προβῶμεν περαιτέρω, καὶ νὰ ἐξιχνιάσωμεν τὰς ποιητικὰς αἰτίας τῆς ἐκ τῶν τοιούτων ἀντικειμένων ἡδονῆς, ἐνταῦθα μάλιστα ἐμπίπτομεν εἰς ἀμηχανίαν. Ὅλοι, παραδείγματος χάριν, μανθάνομεν διὰ τῆς πείρας, ὅτι σχήματά τινα σωμάτων φαίνονται εἰς ἡμᾶς ὡραιότερα τῶν ἄλλων· καὶ ἐξετάζοντες περαιτέρω εὑρίσκομεν, ὅτι ἡ κανονικότης τινῶν, καὶ ἡ χαρίεσσα ποικιλία ἄλλων, εἶναι ἡ βάσις τῆς ἐμ-

φαινομένης εἰς αὐτὰ ὡραιότητος· ὅταν ὅμως ἐπιχειρισθῶμεν νὰ προχωρήσωμεν ἐπέκεινα, καὶ νὰ ζητήσωμεν τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἡ κανονικότης καὶ ποικιλία διεγείρουσιν εἰς τὰς ψυχὰς ἡμῶν τὸ αἴσθημα τῆς ὡραιότητος, ὁποιονδήποτε λόγον δώσωμεν, εἶναι διόλου ἀτελής. Ἡ φύσις φαίνεται, ὅτι ἔχει τὰς πρώτας ἀρχὰς τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως μὲ πέπλον ἀδιόρατον κεκαλυμμένας.

Πλὴν εἰς τὴν ἀμηχανίαν ταύτην, τοῦτο δίδει εἰς ἡμᾶς παρηγορίαν τινὰ, ὅτι, ἂν καὶ ἡ ποιητικὴ αἰτία τῶν αἰσθημάτων τούτων ἦναι ἀποκεκρυμμένη, ἡ τελικὴ ὅμως εἰς πολλὰ πράγματα εἶναι φανερωτέρα· καὶ σκεπτόμενοι περὶ τούτου, δὲν δυνάμεθα νὰ παρατρέξωμεν ἀσημείωτον, ὁποίαν ἰσχυρὰν ἐντύπωσιν τῆς θείας ἀγαθότητος δύνανται νὰ κάμνωσιν εἰς ἡμᾶς αἱ δυνάμεις αὗται τῆς τοῦ ὡραίου αἰσθήσεως καὶ τῆς φαντασίας. Προικίσας ἡμᾶς μὲ τοιαύτας δυνάμεις, ἐπλάτυνεν ἐξαισίως τὴν σφαῖραν τῶν καθαρωτάτων καὶ ἀθώων ἡδονῶν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Οἱ ἀναγκαῖοι σκοποὶ τῆς ζωῆς ἠδύναντο ἀφθόνως νὰ ἐκπληρῶνται, καὶ ἂν αἱ τῆς ὁράσεως καὶ τῆς ἀκοῆς αἰσθήσεις ἡμῶν ἦσαν περιωρισμέναι εἰς τὸ διακρίνειν μόνον τὰ ἐξωτερικὰ ὄντα, χωρὶς νὰ εἰσάγωσιν εἰς τὴν ψυχὴν κανὲν ἐξ ἐκείνων τῶν λεπτῶν αἰσθημάτων τοῦ κάλλους καὶ τοῦ μεγέθους, τὰ ὁποῖα τώρα εὐφραίνουσι τοσοῦτον ἡμᾶς. Ἡ πρόσθετος αὕτη καλλονὴ καὶ δόξα, τὴν ὁποίαν πρὸς αὔξησιν τῆς εὐδαιμονίας ἡμῶν ἐξέχεεν εἰς τὰ κτίσματα αὐτοῦ ὁ Ποιητὴς τῶν ἁπάντων, εἶναι μεταξὺ πολλῶν ἄλλων θαυμαστὴ τῷόντι μαρτυρία τῆς πρὸς ἡμᾶς εὐνοίας καὶ ἀγαθότητος.

Θέλω δὲ ἀρχίσειν ἀπὸ τῆς θεωρίας τῆς ἐκ τοῦ ὕψους, ἢ μεγέθους, προερχομένης ἡδονῆς, καὶ περὶ ταύτης θέλω ὁμιλήσειν μικρόν τι πλατύτερον διὰ δύο λόγους, πρῶτον, διότι χαρακτηρίζεται καὶ διακρίνεται ἀκριβέστερα παρὰ πᾶσαν ἄλ-

λην ἐκ τῶν τῆς φαντασίας ἡδονῶν· καὶ δεύτερον, διότι ἔχει πλέον ἄμεσον συνάφειαν μὲ τὸ καθ' αὑτὸ προκείμενον ἡμῶν. Πρὸς πλειοτέραν δὲ εὐκρίνειαν, πρῶτον θέλω θεωρήσειν τὸ μέγεθος, ἢ ὕψος τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων καθ' ἑαυτά, ἔπειτα τὴν περιγραφὴν αὐτῶν, ἢ τὸ λεκτικὸν ὕψος, χωρίζων ταῦτα ἀπ' ἀλλήλων, ἂν καὶ πολλοί, οὐχὶ καλῶς, μὲ φαίνεται, συμπεριέλαβον αὐτὰ ὁμοῦ ὑπὸ τὴν αὐτὴν θεωρίαν. Θεωρῶ δὲ τὸ μέγεθος καὶ τὸ ὕψος, ὡς συνώνυμα, ἢ σχεδόν, ὡς τοιαῦτα· διότι, ἂν ἦναί τις διαφορά, αὕτη προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι τὸ ὕψος παριστάνει μέγεθος εἰς τὸν πλέον ὑψηλὸν αὐτοῦ βαθμόν.

Δὲν εἶναι εὔκολον διὰ λόγου νὰ περιγράψῃ τις ἀκριβῶς τὴν γινομένην εἰς ἡμᾶς ἐντύπωσιν ἐκ τῶν μεγάλων καὶ ὑψηλῶν ἀντικειμένων· πᾶς τις ὅμως συλλαμβάνει αὐτὴν νοερῶς (1). Αὕτη διεγείρει ἐσωτερικήν τινα ὕψωσιν καὶ ἔκτασιν· φέρει τὴν ψυχὴν ὑπεράνω τῆς συνήθους αὐτῆς καταστάσεως, καὶ ἐμπνέει εἰς αὐτὴν θαυμασμόν τινα καὶ ἔκστασιν ἀνέκφραστον. Ἡ ἐσωτερικὴ αὕτη κίνησις εἶναι μὲν ἡδονικωτάτη, συγχρόνως δ' ἔχει καί τι σοβαρόν· καὶ ὅταν φθάσῃ εἰς τὸν ὑψηλὸν αὐτῆς βαθμόν, σέβας τι καὶ μεγαλειότης πλησιάζουσα εἰς αὐτὸ τὸ αὐστηρὸν συμπαρακολουθεῖ αὐτήν. Ἡ ψυχικὴ αὕτη κατάστασις διαφέρει πολὺ τῆς ἐκ τῶν ὡραίων ἀντικειμένων προξενουμένης.

Ἡ πλέον ἁπλῆ μορφὴ τοῦ ἐξωτερικοῦ μεγέθους παριστάνε-

---

(1) Ὁ ἄνθρωπος εἶναι συνειθισμένος νὰ βλέπῃ τὰ σώματα κινούμενα πρὸς τὰ κάτω κατὰ τὸν γενικὸν νόμον τῆς βαρύτητος· ἐντεῦθεν τὸ ἀσυνήθιστον τῆς πρὸς τὰ ἄνω κινήσεως φέρει εἰς τὴν φαντασίαν ἡδονήν τινα καὶ ἐνίοτε θαυμασμόν. Ἐκ τούτου λέγεται μεταφορικῶς ὑψηλόν, ἢ ὅτι ἔχει ὕψος, πᾶν ὅ,τι διεγείρει αἰσθήματα ἰσχυρότερα καὶ ἀνώτερα τῶν συνειθισμένων, τὰ ὁποῖα λέγονται: ὡσαύτως ὑψηλά· ταπεινὰ δὲ τὰ ἐναντία τούτων.

ται εἰς τὴν ἐκτεταμένην καὶ ἀπέραντον πρόσοψιν, τὴν ὁποίαν ἡ φύσις ἐκθέτει εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν. Τοιαῦται εἶναι αἱ εὐρυχωρόταται πεδιάδες, ὅπου ἡ ὅρασις δὲν ἀπαντᾷ ὅριον· τοιοῦτον τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὸ ἀχανὲς πλάτος τῶν ὠκεανῶν. Παρατηρητέον δὲ, ὅτι ἡ κατὰ μῆκος ἔκτασις δὲν ἀποτελεῖ τοσοῦτον ἰσχυρὰν ἐντύπωσιν, ὅσην τὸ ὕψος καὶ βάθος. Μέγα μὲν ἡ ἀπέραντος πεδιὰς, ὑψηλὸν ὅμως ὄρος, πρὸς τὸ ὁποῖον ὑψοῦται ἡ ὅρασις, κρημνὸς μέγας, ἢ πύργος, ἐκ τοῦ ὁποίου βλέπομεν πρὸς τὰ κάτω, ἔχει τι ἐκπληκτικώτερον. Ἡ ἐξαίσιος δὲ μεγαλειότης τοῦ στερεώματος προέρχεται ἐκ τοῦ ὕψους αὐτοῦ καὶ τῆς ἀπείρου ἅμα ἐκτάσεως· εἰς δὲ τὴν τοῦ ὠκεανοῦ συντρέχει ὄχι μόνον ἡ ἔκτασις, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀκατάπαυστος κίνησις καὶ ἀνυπόστατος δύναμις τοῦ ἀπείρου ὄγκου τῶν ὑδάτων. Τὸ διάστημα διὰ νὰ κάμῃ ἐντύπωσιν μεγέθους, εἶναι φανερὸν, ὅτι ἀπαιτεῖται ἔκτασις μεγάλη καθ' ὁποιανδήποτε διάστασιν. Ἐπέκτεινε νοερῶς τὰ ὅρια τινὸς ἀντικειμένου, καὶ εὐθὺς θέλεις καταστήσειν αὐτὸ ὑψηλόν. Τὸ ἀπέραντον διάστημα, οἱ ἄπειροι ἀριθμοὶ, καὶ ἡ ἀτελεύτητος διαμονὴ, ἐμπνέουσιν εἰς τὴν ψυχὴν ὑψηλὸν αἴσθημα.

Ἐντεῦθεν τινὲς ἐστοχάσθησαν, ὅτι ἡ βάσις παντὸς ὕψους εἶναι τὸ μέγεθος τῆς ἐκτάσεως· ἀλλ' ἐγὼ δὲν εἶμαι ταύτης τῆς γνώμης· διότι πολλὰ ἀντικείμενα φαίνονται ὑψηλὰ, ἐνῷ δὲν ἔχουσιν οὐδεμίαν σχέσιν μὲ τὴν ἔκτασιν· τοιοῦτον εἶναι, παραδείγματος χάριν, μέγας κρότος ἤχου, ἡ ἔκρηξις τοῦ κεραυνοῦ, ἢ τοῦ κανονίου, ἡ καταιγὶς τῶν ἀνέμων, ἡ βοὴ τοῦ πλήθους, ὁ ἦχος τῶν καταῤῥακτῶν· ὅλα ταῦτα εἶναι ἀναμφιβόλως μεγάλα ἀντικείμενα. Γενικῶς δὲ δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι μεγάλη δύναμις ἐνεργουμένη, αὕτη ἐγείρει πάντοτε ὑψηλὰς ἰδέας· καὶ ἴσως εἶναι ἡ ἀφθονωτέρα πηγή

τούτων. Ἐντεῦθεν γεννᾶται ἡ ὑψηλὴ ἐντύπωσις τῶν σεισμῶν, τῶν ὀρέων καιομένων, τῶν μεγάλων πυρκαϊῶν, τῆς τρικυμίας τῶν θαλασσῶν, τῆς πλημμύρας τῶν ὑδάτων, τῆς ταραχῆς τῶν ἀνέμων, τῆς ἐκρήξεως τῶν κεραυνῶν, τῆς ἐκλάμψεως τῶν ἀστραπῶν, καὶ πάσης ἀσυνηθίστου ὁρμῆς τῶν ςοιχείων. Δὲν εἶναι τῳόντι ἄλλο ὑψηλότερον παρὰ τὴν μεγάλην δύναμιν. Ῥεῦμα κινούμενον ἐντὸς τῶν ὄχθων αὐτοῦ εἶναι μὲν ὡραῖον θέαμα· ἀλλ' ὅταν καταῤῥέῃ μὲ ὁρμὴν καὶ καχλασμὸν χειμάῤῥου, τότε πλέον κατασταίνεται ὑψηλόν. Οἱ ποιηταὶ λαμβάνουσι συγκρίσεις ὑψηλὰς ἐκ λεόντων καὶ ἄλλων ἰσχυρῶν ζώων. Ἵππος ἀγωνιστὴς φαίνεται ὡραῖος τὴν ὄψιν· ἀλλ' ὁ ἐριαύχην πολεμιστὴς ἐμπνέει ὑψηλὴν ἰδέαν. Ἡ συμπλοκὴ δύο μεγάλων στρατευμάτων, ἥτις εἶναι ἡ ὑψηλοτέρα ἐνέργεια τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως, συμπεριέχει διαφόρους πηγὰς ὕψους, καὶ διὰ τοῦτο πάντοτε ἐθεωρήθη ὡς ἓν τῶν πλέον καταπληκτικῶν καὶ μεγάλων θεαμάτων ἀπὸ ὅσα δύνανται νὰ προσβάλωσιν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, ἢ νὰ ἐκτεθῶσιν εἰς τὴν φαντασίαν διὰ περιγραφῆς, ὁποία καὶ αὐτη ἡ Ὁμηρική.

Οἱ δ' ὅτε δή ῥ' ἐς χῶρον ἕνα ξυνιόντες ἵκοντο,
Σὺν ῥ' ἔβαλον ῥινούς, σὺν δ' ἔγχεα καὶ μένε' ἀνδρῶν
Χαλκεοθωρήκων· ἀτὰρ ἀσπίδες ὀμφαλόεσσαι
Ἔπληντ' ἀλλήλῃσι, πολὺς δ' ὀρυμαγδὸς ὀρώρει.
Ἔνθα δ' ἅμ' οἰμωγή τε καὶ εὐχωλὴ πέλεν ἀνδρῶν,
Ὀλλύντων τε καὶ ὀλλυμένων· ῥέε δ' αἵματι γαῖα.
Ὡς δ' ὅτε χείμαῤῥοι ποταμοί, κατ' ὄρεσφι ῥέοντες,
Ἐς μισγάγκειαν συμβάλλετον ὄβριμον ὕδωρ,
Κρουνῶν ἐκ μεγάλων, κοίλης ἔντοσθε χαράδρης·
Τῶν δέ τε τηλόσε δοῦπον ἐν οὔρεσιν ἔκλυε ποιμήν·
Ὡς τῶν μισγομένων γένετο ἰαχή τε φόβος τε (1).

Πρὸς πλειοτέραν δὲ διασάφησιν τῆς ὑποθέσεως ταύτης

---

(1) Ἰλ. δ. 446.

πρέπει νὰ σημειώσωμεν, ὅτι πᾶσα ἰδέα μεγαλοπρεποῦς καὶ σεβαστοῦ εἴδους, καὶ ἂν πλησιάζῃ εἰς τὸ τρομερὸν, τείνει πολὺ εἰς τὸ ὕψος· τοιαῦτα εἶναι τὸ σκότος, ἡ ἐρημία, καὶ ἡ σιγή. Ποῖαι σκηναὶ τῆς φύσεως ὑψόνουσι τὴν ψυχὴν εἰς τὸν πλέον ὑψηλὸν βαθμὸν, καὶ προξενοῦσι τὴν ὑψηλὴν αἴσθησιν; Οὐχὶ βέβαια αἱ τερπναὶ πεδιάδες, οὐδ' οἱ ἀνθηροὶ λειμῶνες, οὐδ' αἱ λαμπραὶ πόλεις, ἀλλὰ τὰ χιονόλευκα ὄρη, αἱ ἔρημοι λίμναι, τὰ ὑψίκομα δάση, καὶ οἱ ἐκ τῶν ὀρέων χείμαῤῥοι. Διὰ τοῦτο αἱ σκηναὶ τῆς νυκτὸς εἶναι συνήθως τὸ πλέον ὑψηλὸν θέαμα. Τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ ὁρώμενον ἐν καιρῷ νυκτὸς πλῆρες ἀστέρων διεσπαρμένων μετὰ τοσαύτης μεγαλοπρεποῦς ἀφθονίας, καταπλήττει τὴν φαντασίαν μὲ σεβαστότερον μεγαλεῖον, παρ' ὅτε βλέπομεν αὐτὸ φωτιζόμενον ὑφ' ὅλης τῆς λαμπρότητος τοῦ ἡλίου. Ὁ βαθὺς ἦχος μεγάλου τινὸς κώδωνος, ἢ ἡ πλῆξις μεγάλου ὡρολογίου, πάντοτε μὲν εἶναι μέγα, ἀλλ' ὅταν ἠχῶσιν ἐν τῷ μέσῳ τῆς νυκτερινῆς σιωπῆς, τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῶν γίνεται διπλασίως ἰσχυρότερον. Τὸ σκότος παραλαμβάνεται πολλάκις διὰ νὰ προσθέτῃ ὕψος καὶ εἰς τὰς περὶ Θεοῦ ἰδέας ἡμῶν, ὡς εἰς τὰ ἀκόλουθα τοῦ Ψαλμῳδοῦ, « Καὶ ἔθετο σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ· κύκλῳ αὐτοῦ ἡ σκηνὴ αὐτοῦ σκοτεινὸν ὕδωρ ἐν νεφέλαις ἀέρων (ψαλμ. ΙΖ', 12)». Ὅθεν καὶ ὁ Μίλτων λέγει, « Ποσάκις ἐν μέσῳ πυκνῶν νεφῶν καὶ σκότους ἔκλεξεν ὁ τὰ πάντα κυβερνῶν νὰ κατοικῇ ἡ ὑπέρλαμπρος αὐτοῦ δόξα, καὶ νὰ περικυκλοῦται ὁ θρόνος αὐτοῦ ὑπὸ τῆς μεγαλειότητος τοῦ σκότους (βιβλ. Β'. 263) !».

Παρατηρητέον πρὸς τούτοις, ὅτι ἡ ἀσάφεια δὲν εἶναι ἀλυσιτελὴς εἰς τὸ ὕψος. Ἂν καὶ καθισταίνῃ ἀδιάκριτον τὸ ἀντικείμενον, ἡ ἐντύπωσις ὅμως αὐτοῦ δύναται νὰ ἦναι μεγάλη· διότι, κατὰ τὴν ὀρθὴν παρατήρησιν κριτικοῦ τινος συγ-

γραφέως, ἄλλο εἶναι τὸ νὰ παριστάνῃ τις σαφῶς ἰδέαν τινὰ, καὶ ἄλλο νὰ διαθέτῃ τὴν φαντασίαν· δύναται δὲ ἡ φαντασία νὰ διατίθεται ἰσχυρῶς, καὶ τῷόντι διατίθεται πολλάκις οὕτως ὑπὸ πραγμάτων, τῶν ὁποίων δὲν ἔχομεν οὐδεμίαν σαφῆ ἔννοιαν. Βλέπομεν, ὅτι αἱ γινόμεναι εἰς ἡμᾶς περιγραφαὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν ὑπερφυσικῶν ὄντων, ἔχουσιν ὕψος τι, ἂν καὶ αἱ ἔννοιαι αὐτῶν ἦναι συγκεχυμέναι καὶ ἀδιάκριτοι. Τὸ ὕψος δὲ τοῦτο γεννᾶται ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἰδέα αὐτῶν ὑπεισέρχεται πάντοτε μεμιγμένη μὲ σεβαστήν τινα ἀκαταληψίαν ὑπερόχου δυνάμεως, καθὼς φαίνεται εἰς τὴν ἀκόλουθον μεγαλοπρεπῆ περικοπὴν τοῦ βιβλίου τοῦ Ἰὼβ « Φόβοι καὶ ἠχὼ νυκτερινὴ, ἐμπίπτων φόβος ἐπ' ἀνθρώπους, φρίκη δέ μοι συνήντησε καὶ τρόμος, καὶ μεγάλως μου τὰ ὀστᾶ συνέσεισε· καὶ πνεῦμα ἐπὶ πρόσωπόν μου ἐπῆλθεν, ἔφριξαν δέ μου τρίχες καὶ σάρκες. Καὶ ἀνέστην καὶ οὐκ ἐπέγνων. Ἴδον, καὶ οὐκ ἦν μορφὴ πρὸ ὀφθαλμῶν μου, ἀλλ' ἢ αὔραν καὶ φωνὴν ἤκουον· τί γάρ; μὴ καθαρὸν ἔσται βροτὸς ἔναντι Κυρίου; ἢ ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἄμεμπτος ἀνὴρ (δ', 13-17) ; » Εἶναι φανερὸν, ὅτι ἄλλαι ἰδέαι δὲν εἶναι τόσον ὑψηλαὶ, ὅσον αἱ λαμβανόμεναι ἐκ τοῦ ὑπερτάτου Ὄντος. Εἶναι μὲν τὸ ὑπὲρ πάντα ἀκατάληπτον, ἀλλὰ καὶ τὸ πάντων μέγιστον. Τὸ ἄπειρον τῆς φύσεως αὐτοῦ, καὶ τὸ αἰώνιον, ἑνωμένα μὲ τὴν παντοδυναμίαν, ἂν καὶ ὑπερβάλλωσι τὴν κατάληψιν ἡμῶν, ὑψόνουσιν ὅμως τὴν διάνοιαν εἰς τὸν ὑπέρτατον βαθμόν. Ἐν γένει, ὅσα ὑπέρκεινται μεγάλως ὑπεράνω ἡμῶν, ἢ εἶναι πολλὰ μακρὰν ἀφ' ἡμῶν, εἴτε κατὰ διάστημα, εἴτε κατὰ χρόνον, πάντα ταῦτα εἶναι ἐπιτήδεια νὰ κάμνωσιν εἰς ἡμᾶς καὶ μεγάλην ἐντύπωσιν, διότι βλέπομεν αὐτὰ διὰ τῆς ὁμίχλης τοῦ ἀποστήματος, ἢ τῆς ἀρχαιότητος, καὶ ἡ τοιαύτη θέα μεγαλύνει τὰς ἐντυπώσεις τοῦ ὕψους αὐτῶν.

Καθὼς ἡ ἀσάφεια, οὕτω καὶ ἡ ἀταξία συμφωνεῖ πολλὰ μὲ τὸ μέγεθος, καὶ μάλιστα ὑψόνει αὐτό. Ὀλίγα πράγματα ἀκριβῶς τακτικὰ καὶ μεθοδικὰ ὄντα, φαίνονται ὑψηλά· διότι βλέπομεν πανταχόθεν τὰ ὅρια αὐτῶν, αἰσθανόμεθα ἑαυτοὺς περιωρισμένους, καὶ τὸ πνεῦμα ἡμῶν δὲν εὑρίσκει εὐρυχωρίαν νὰ ἐκτείνεται. Ἡ ἀκριβὴς ἀναλογία τῶν μερῶν, ἂν καὶ εἰσάγεται εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ ὡραίου, εἰς τὸ ὑψηλὸν ὅμως παραβλέπεται· σωρὸς μέγας λίθων ἀποῤῥώγων, ἀτάκτως καὶ συγκεχυμένως ἐῤῥιμένων ἀπὸ τὰς χεῖρας τῆς φύσεως, πλήττει τὸ πνεῦμα ἰσχυρότερα, παρὰ ἐὰν ἦσαν συνηρμοσμένοι μὲ τὴν πλέον ἀκριβῆ συμμετρίαν.

Εἰς τὰς ἀσθενεῖς, ὡς πρὸς τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, ἐπιχειρήσεις, τὰς ὁποίας ἡ ἀνθρωπίνη τέχνη δύναται νὰ κάμῃ, διὰ νὰ κατασκευάσῃ μεγάλα ἔργα, τὸ μέγεθος τῶν διαστάσεων συνιστᾷ πάντοτε ἓν τῶν πρωτίστων μερῶν. Οὐδεμία στήλη οἰκοδομῆς δύναται νὰ διεγείρῃ ἰδέαν ὕψους, ἐὰν δὲν ἔχῃ μέγα πλάτος καὶ ὕψος. Τὸ παρατηρούμενον εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν μέγεθος, φαίνεται κυρίως ὅτι γεννᾶται ἀπὸ τὴν διὰ μιᾶς ὄψεως ὁλικὴν παράστασιν τοῦ ἀντικειμένου, εἰς τρόπον ὥστε νὰ κάμνῃ εἰς τὸ πνεῦμα ἐντύπωσιν ὁλόκληρον καὶ ἀδιαίρετον. Γοτθικὸς ναὸς διεγείρει ἐν ταὐτῷ πολλὰς ἰδέας μεγέθους, διὰ τοῦ ὄγκου, διὰ τοῦ ὕψους, διὰ τοῦ σεβαστοῦ σκοτασμοῦ, διὰ τῆς στερεότητος, τῆς ἀρχαιότητος, καὶ τῆς εἰς τὸ μέλλον διαμονῆς.

Μένει ἀκόμη νὰ ἀναφέρωμεν ἓν ἄλλο εἶδος ὑψηλῶν ἀντικειμένων, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ λέγεται *ἠθικὸν ὕψος*, διεγειρόμενον ἔκ τινων ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἔκ τινων αἰσθημάτων καὶ πράξεων τῶν ἀνθρώπων, αἵτινες πᾶσαι ἢ αἱ κυριώτεραι, εἶναι τῆς μεγαλοψυχίας, ἢ τοῦ ἡρωϊσμοῦ· καὶ τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῶν ἔχει μεγίστην ὁμοιότητα μὲ τὸ γινόμενον ἐκ

τῶν μεγάλων φυσικῶν ἀντικειμένων· διότι πληροῦσι τὸ πνεῦμα ὑψηλοῦ θαυμασμοῦ. Εἰς παράδειγμα τούτου ἀναφέρεται παρὰ πάντων τῶν Γάλλων κριτικῶν τὸ περίφημον ἐκεῖνο τοῦ Κορνιλίου, *ν' ἀποθάνῃ*, ἐκ τῆς τραγῳδίας οἱ Ὁράτιοι. Εἰς τὴν περίφημον μάχην τῶν Ὁρατίων πρὸς τοὺς Κουριατίους, ὁ γέρων Ὁράτιος ἀκούσας, ὅτι δύο ἐκ τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἐθανατώθησαν, καὶ ὅτι ὁ τρίτος ἐτράπη εἰς φυγὴν, τὸ μὲν πρῶτον δὲν ἐπίστευσεν εἰς τὴν φήμην ταύτην, ὕστερον δὲ βεβαιωθεὶς, ἐξήφθη ἀπὸ ὅλα τὰ αἰσθήματα τῆς ὑψηλῆς τιμῆς καὶ ἀγανακτήσεως διὰ τοιοῦτον ἀνάξιον τρόπον τοῦ ἐπιζήσαντος υἱοῦ. Ὅτε δὲ εἶπον εἰς αὐτὸν, ὅτι ἔμεινε μόνος μαχόμενος ἐναντίον τριῶν, καὶ τὸν ἠρώτησαν, τί ἐπεθύμει νὰ κάμῃ ὁ υἱὸς αὐτοῦ εἰς τοιαύτην περίστασιν, *ν' ἀποθάνῃ*, ἀπεκρίθη. Οὕτω καὶ ὁ Πῶρος, μετὰ μάχην γενναίαν ληφθεὶς αἰχμάλωτος, καὶ ἐρωτηθεὶς παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου, μὲ ποῖον τρόπον ἤθελε νὰ μεταχειρισθῇ αὐτὸν, *ὡς βασιλέα*, ἀπεκρίθη. Καὶ ὁ Καῖσαρ ἐνθαῤῥύνων τὸν κυβερνήτην δειλιῶντα εἰς τὴν νυκτερινὴν τρικυμίαν, « ἴθι, εἶπε, γενναῖε, τόλμα, καὶ δέδιθι μηδέν· *Καίσαρα φέρεις* ». Ὁσάκις βλέπομεν εἰς περίστασιν κρίσιμον καὶ ὑψηλὴν ἄνθρωπον δεικνύοντα σπανίαν ἀφοβίαν, καὶ μὴ ἐξιστάμενον ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἀνώτερον παντὸς πάθους καὶ φόβου, καὶ ἐμψυχούμενον ὑπὸ μεγάλης τινὸς ἀρχῆς εἰς τὸ νὰ καταφρονῇ τὴν κοινὴν δόξαν, τὸ προσωπικὸν ἑαυτοῦ συμφέρον, τοὺς κινδύνους, ἢ τὸν θάνατον, ἡ τοιαύτη θέα ἐκπλήττει ἡμᾶς ἐγείρουσα αἴσθημα ὑψηλόν.

Ἡ ὑψηλὴ ἀρετὴ εἶναι ἡ πλέον φυσικὴ καὶ ἄφθονος πηγὴ τοῦ ἠθικοῦ τούτου ὕψους· πλὴν καὶ εἰς περιστάσεις τινὰς, εἰς τὰς ὁποίας ἡ ἀρετὴ ἢ δὲν ἐνηργήθη, ἢ ἀτελῶς ἀνεπτύχθη, ἔδειξεν ὅμως ἐξαίσιον ῥώμην καὶ δύναμιν ψυχῆς, αἰσθα-

νόμεθα καὶ τότε βαθμόν τινα μεγέθους τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρος. Καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν μέγαν πορθητὴν, ἢ τὸν τολμηρὸν συνωμότην, ἂν καὶ ἤμεθα πολλὰ μακρὰν τοῦ νὰ ἐπαινέσωμεν αὐτὸν, δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ ἐμποδίσωμεν τὸν θαυμασμὸν τῆς ψυχῆς ἡμῶν.

Ἀπηριθμήσαμεν ἤδη διάφορα παραδείγματα καὶ ἀψύχων πραγμάτων, καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, εἰς τὰ ὁποῖα φαίνεται τὸ ὕψος· εἰς πάντα δὲ ταῦτα ἡ ἐγγινομένη εἰς ἡμᾶς κίνησις εἶναι τοῦ αὐτοῦ εἴδους, ἂν καὶ τὰ προξενοῦντα αὐτὴν ἀντικείμενα διαφέρωσιν. Ἐνταῦθα γεννᾶται ζήτημα, ἂν ἦναι δυνατὸν νὰ ἀνακαλύψωμεν πρωτίστην τινὰ ποιότητα, ἥτις, κοινὴ οὖσα εἰς ὅλα τὰ διάφορα ταῦτα ἀντικείμενα, κάμνει αὐτὰ νὰ διεγείρωσιν εἰς τὰς ψυχὰς ἡμῶν κίνησιν τῆς αὐτῆς φύσεως. Διάφοροι ὑποθέσεις ἔγειναν περὶ τούτου· πλὴν μέχρι τοῦδε, καθὼς μὲ φαίνεται, δὲν εἶναι οὐδεμία ἀποχρῶσα. Τινὲς ἐστοχάσθησαν, ὅτι ἡ μεγάλη ἔκτασις ἑνωμένη μὲ τὴν ἁπλότητα, εἶναι ἀμέσως, ἢ πόῤῥωθεν, ἡ πρωτίστη ποιότης παντὸς ὑψηλοῦ· ἴδομεν ὅμως, ὅτι ἡ ἔκτασις περιορίζεται εἰς ἓν εἶδος ὑψηλῶν ἀντικειμένων, καὶ δὲν δύναται ἄνευ βίας νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς πάντα ταῦτα. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ πονήματος, *Φιλοσοφικὴ ζήτησις περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν τοῦ ὑψηλοῦ καὶ ὡραίου ἰδεῶν* (α) εἰς τὸ ὁποῖον ὁ σοφὸς Βλαῖρος ὁμολογεῖ πολλὰς εὐφυεῖς καὶ ἀρχικὰς σκέψεις περὶ τούτου τοῦ ὑποκειμένου, ἐκθέτει τακτικὴν θεωρίαν ἐπὶ ταύτης τῆς βάσεως, ὅτι ὁ φόβος εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ ὕψους, καὶ ὅτι ἄλλα ἀντικείμενα δὲν ἔχουσι τὸν χαρακτῆρα τοῦτον, παρὰ τὰ ποιοῦντα ἐντυπώσεις ἀγωνίας καὶ κινδύνου. Εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι πολλὰ φοβερὰ ἔχουσι καὶ μέγα ὕψος, καὶ ὅτι τὸ μέγεθος δὲν εἶναι ἀσύμφωνον μὲ τὴν ἰδέαν τοῦ κιν-

(1) Burke.

δύνου· πλὴν, ἂν καὶ τοῦτο παριστάνεται εὐφυέστατα ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, φαίνεται ὅμως ὅτι γενικεύει παραπολὺ τὴν θεωρίαν αὐτοῦ, ὅταν παριστάνῃ τὸ ὕψος ὡς συνιστάμενον καθ᾽αὐτὸ εἰς κίνδυνον, ἢ ἀγωνίαν· διότι τὸ κυρίως αἴσθημα τοῦ ὕψους φαίνεται ὅτι διακρίνεται τοῦ αἰσθήματος ἑκατέρου τούτων, καὶ ὅτι εἰς πολλὰς περιστάσεις εἶναι διόλου κεχωρισμένον αὐτῶν. Εἰς πολλὰ τωόντι ἀντικείμενα μεγάλα δὲν εἶναι οὐδεμία σύμπτωσις φόβου, ὡς εἰς τὴν μεγαλοπρεπῆ θέαν πεδιάδων ἀπεράντων, καὶ τοῦ ἐνάστρου στερεώματος· ἢ εἰς τὰς ἠθικὰς διαθέσεις καὶ αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα βλέπομεν μὲ ὑψηλὸν θαυμασμόν. Εἰς πολλὰ δ᾽ἐξεναντίας φοβερὰ καὶ ἀγωνίας πρόξενα εἶναι φανερὸν, ὅτι δὲν εὑρίσκεται οὐδὲν εἶδος μεγέθους. Ἡ ἀποτομὴ μέλους τινὸς, ἢ τὸ δῆγμα τῆς ἐχίδνης εἶναι μὲν καθ᾽ ὑπερβολὴν φοβερά· ἀλλ᾽ ὅμως δὲν ἔχουσιν οὐδεμίαν ἀξίωσιν πρὸς τὸ ὕψος. Ὁ σοφὸς Βλαῖρος κλίνει εἰς τὸ νὰ στοχάζεται, ὅτι δύναμις μεγάλη, εἴτε προξενεῖ φόβον, εἴτε δὲν προξενεῖ, καὶ εἴτε ὑπὲρ ἡμῶν ἐνεργεῖ, εἴτε καθ᾽ ἡμῶν, ἔχει δικαιότερον λόγον, παρ᾽ ὅσα μέχρι τοῦδε ἐπροβλήθησαν, εἰς τὸ νὰ θεωρῆται ὡς ἡ πρωτίστη ποιότης τοῦ ὕψους· διότι, κατὰ τὴν ἀνωτέρω γενομένην ἐξέτασιν τῶν ἐχόντων ὕψος, δὲν φαίνεται οὐδὲν ἐξ αὐτῶν, εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ ὁποίου ἢ κατ᾽ εὐθεῖαν νὰ μὴν εἰσάγεται ἡ ἔννοια δυνάμεώς τινος ἐνεργούσης αὐτὸ, ἢ τοὐλάχιστον νὰ μὴν ἦναι στενὰ συνεζευγμένη, ὥστε νὰ συνδιεγείρεται εἰς τὴν ψυχὴν ἡμῶν. Δὲν ἐπιμένω ὅμως, λέγει, εἰς τοῦτο, ὡς ἱκανὸν νὰ συστήσῃ γενικὴν θεωρίαν· ἀρκεῖ, ὅτι παρέστησα ἀποχρώντως τὴν φύσιν καὶ τὰ διάφορα εἴδη τῶν ὑψηλῶν ἀντικειμένων, καὶ ἐλπίζω, ὅτι ἔθεσα καλὴν βάσιν, διὰ νὰ ἐξετάσω ἤδη μετὰ πλείονος ἀκριβείας τὸ ὕψος θεωρούμενον ἐν τῷ λόγῳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Περὶ ὕψος λόγου.

Ἡ ἀληθὴς ἔννοια τοῦ ὕψους τοῦ λόγου εἶναι ἀναμφιβόλως νὰ περιγράφῃ τις τὰ οἴκοθεν ὑψηλὰ μὲ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε ἡ ἐντύπωσις αὐτῶν νὰ γίνεται ἰσχυρά. Εἶναι ὅμως καὶ ἄλλη τις ἔννοια πολλὰ ἀπροσδιόριστος, καὶ διὰ τοῦτο ἀκατάλληλος, καθ᾿ ἣν συχνότατα ἐξέλαβον τὸ ὕψος τοῦ λόγου, ἐννοοῦντες δἰ αὐτοῦ πᾶσαν ἀξιόλογον καὶ ἐξαίρετον σύνθεσιν, διεγείρουσαν ἰδέας μεγέθους, ἢ κομψότητος, ἢ γλαφυρότητος, ἢ ἄλλου τινὸς εἴδους λεκτικοῦ κάλλους. Κατὰ ταύτην λοιπὸν τὴν ἔννοιαν δύνανται ἐξίσου νὰ λέγωνται ὑψηλὰ τοῦ Καίσαρος τὰ ὑπομνήματα, καὶ ποιητικά τινα ᾄσματα, ποιμενικὰ, ἢ ἐλεγεῖα, καθὼς καὶ ἡ τοῦ Ὁμήρου Ἰλιάς. Ἀλλὰ τοῦτο συγχέει φανερὰ τὴν χρῆσιν τῶν λέξεων, καὶ δὲν διακρίνει οὐδὲν εἶδος, ἢ χαρακτῆρα, ὁποιασδήποτε συνθέσεως.

Λυποῦμαι βιαζόμενος νὰ ὁμολογήσω, ὅτι τὸ ὕψος λαμβάνεται παραπολὺ συχνὰ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην καὶ ἀκατάλληλον ἔννοιαν ὑπὸ τοῦ ἐνδόξου κριτικοῦ Λογγίνου ἐν τῇ περὶ τούτου πραγματείᾳ. Περιγράφει μὲν αὐτὸ τὴν ἀρχὴν κατὰ τὴν ὀρθὴν καὶ κυρίαν σημασίαν, λέγων, ὅτι ὑψόνει τὴν ψυχὴν, καὶ πληροῖ αὐτὴν ὑψηλῶν στοχασμῶν καὶ εὐγενοῦς τινος μεγαλαυχίας (1)· ἔπειτα ὅμως φεύγει συχνὰ ἀπὸ τῆς ὄψεως ταύτης, καὶ ἀντικαθιστᾷ ὅ,τι δήποτε εἰς πᾶσαν σύνθε-

---

(1) Ἀκρότης καὶ ἐξοχή τις λόγων ἐστὶ τὰ ὕψη ... Οὐ γὰρ εἰς πειθῶ τοὺς ἀκροωμένους, ἀλλ᾿ εἰς ἔκστασιν ἄγει τὰ ὑπερφυᾶ......... Φύσει γάρ πως ὑπὸ τἀληθοῦς ὕψους ἐπαίρεταί τε ἡμῶν ἡ ψυχὴ, καὶ γαῦρόν τι ἀνάστημα λαμβάνουσα, πληροῦται χαρᾶς καὶ μεγαλαυχίας, ὡς αὐτὴ γεννήσασα ὅπερ ἤκουσεν.

σιν λόγου ἀρέσκει μεγάλως. Οὕτω ἀναφέρει πολλὰ, ὡς παραδείγματα ὕψους, τὰ ὁποῖα εἶναι ἁπλῶς ὡραῖα, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὸ κυρίως λεγόμενον ὕψος· μαρτυρία τούτου εἶναι ἡ περίφημος ᾠδὴ τῆς Σαπφοῦς, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ ἐκτεταμένως.

Φαίνεταί μοι κῆνος ἴτος θεοῖσιν
Ἔμμεν' ὠνὴρ, ὅστις ἐναντίος τοι
Ἰσδάνει, καὶ πλασίον ἀδὺ φώνεύ-
σας ὑπακούει.
Καὶ γελάϊς δ' ἱμερόεν· τό μοι 'μὰν
Καρδίαν ἐν στήθεσιν ἐπτόασεν.
Ὡς γὰρ εἴδωσε, βροχέως με φωνᾶς
Οὐδὲν ἔθ' ἵκει.
Ἀλλὰ καμμὲν γλῶσσ' ἔαγη, ἀν δὲ λεπτὸν
Αὐτίκα χρῷ πῦρ ὑποδεδρόμακεν·
Ὀππάτεσσιν δ' οὐδὲν ὄρημι, βομβεῦσ'
ἐν δ' ἀκουαί μοι.
Καδδ' ἱδρὼς ψυχρὸς χέεται, τρόμος δὲ
Πᾶσαν ἀγρεῖ, χλωροτέρα δὲ ποίας
Ἐμμ'. τεθνάκην δ' ὀλίγω 'πιδεῦσα
Φαίνομαι ἄπνους.
Ἀλλὰ πᾶν τολματὸν, ἐπεὶ πένητα — (1).

Ἀναφέρει δὲ πέντε πηγὰς τοῦ ὕψους· ἡ πρώτη εἶναι τὸ μέγεθος τῶν νοημάτων (τὸ περὶ τὰς νοήσεις ἁδρεπήβολον)· ἡ δευτέρα, τὸ σφοδρὸν καὶ ἐνθουσιαστικὸν πάθος· ἡ τρίτη, τῶν σχημάτων ἡ κατάλληλος ἐφαρμογή· ἡ τετάρτη, τῶν μεταφορῶν ἡ χρῆσις, καὶ τῶν λέξεων ἡ ἐκλογὴ, τὰ ὁποῖα θεωρεῖ ὡς μέρη συστατικὰ τῆς γενναίας φράσεως· ἡ πέμπτη, ἥτις

(1) Ἐκδ. joannis Toupii. Oxonii.

περιλαμβάνει ὅλας τὰς ἄλλας, εἶναι ἡ μεγαλοπρεπὴς καὶ εὔρυθμος σύνθεσις. Ἀλλὰ ταῦτα εἶναι σχέδιον ἁρμόζον εἰς συγγράφοντα περὶ κάλλους λόγου ἐν γένει, οὐχὶ δὲ περὶ ὕψους· διότι ἐκ τῶν πέντε τούτων πηγῶν, μόνον αἱ δύο πρῶται ἔχουσιν ἰδιαιτέραν τινὰ σχέσιν πρὸς τὸ ὕψος, αἱ δὲ ἄλλαι τρεῖς, σχήματα, γενναία φράσις, καὶ εὔρυθμος σύνθεσις, ἀνήκουσιν ἐξίσου καὶ εἰς τὰ ἄλλα εἴδη τοῦ καλῶς γράφειν· ἴσως μάλιστα ὀλιγώτερον εἰς τὸ ὕψος, παρὰ εἰς πᾶν ἄλλο εἶδος, διότι ἔχει καὶ ὀλιγωτέραν χρείαν λεκτικοῦ καλλωπισμοῦ. Διὰ ταύτης ὅμως τῆς κρίσεως δὲν ἐννοῶ, ὅτι ἡ πραγματεία αὐτοῦ εἶναι μικρᾶς τιμῆς ἀξία· τοὐναντίον μάλιστα, δὲν γνωρίζω οὐδένα κριτικὸν ἀρχαῖον ἢ νεώτερον, ζωηροτέραν αἴσθησιν ἔχοντα τῶν ὡραιοτήτων τοῦ καλῶς γράφειν, παρὰ τὸν Λογγῖνον· οὗτος ἔχει καὶ τὸ προτέρημα νὰ ἦναι καὶ αὐτὸς ἐξαίρετος συγγραφεὺς, καὶ εἰς πολλὰ μέρη ὑψηλὸς τῷόντι. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ ἐθεωρήθη γενικῶς ὡς κανὼν τοῦ ὕψους, ἐπέκειτο εἰς ἐμὲ χρέος νὰ δώσω τὴν γνώμην μου περὶ τῆς ὠφελείας, τὴν ὁποίαν δύναταί τις νὰ λάβῃ ἐξ αὐτοῦ. Εἶναι ἄξιον ἀναγνώσεως, ὄχι τόσον δι' εὐκρινῆ διδασκαλίαν περὶ ὕψους, ὅσον διὰ τὰς ἀξιολόγους ἐν γένει ἰδέας περὶ τοῦ λεκτικοῦ κάλλους.

Ἐπανέρχομαι ἤδη εἰς τὴν ἀκριβῆ καὶ φυσικὴν ἰδέαν τοῦ ὕψους θεωρουμένου εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ λόγου· ἡ βάσις λοιπὸν αὐτοῦ πρέπει πάντοτε νὰ ἦναι εἰς τὴν φύσιν τῶν περιγραφομένων πραγμάτων. Ἐὰν τὸ πρᾶγμα δὲν ἦναι τοιοῦτον, ὥστε πραγματικῶς ἐκτιθέμενον εἰς τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν, νὰ διεγείρῃ ἰδέας ἐκείνου τοῦ ὑψηλοῦ, τοῦ σεβαστοῦ καὶ μεγαλοπρεποῦς εἴδους, τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν ὕψος, ἡ περιγραφὴ αὐτοῦ, ὅσον ἀξιόλογος καὶ ἂν ἦναι κατὰ τὰ ἄλλα, δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ τάττεται εἰς τὴν τάξιν ταύτην. Ἀποκλείονται

λοιπὸν τοῦ ὕψους ὅλα τὰ ἀντικείμενα, ὅσα εἶναι ἁπλῶς ὡραῖα, χαρίεντα, ἢ κομψά. Πρέπει δὲ τὸ ἀντικείμενον ὄχι μόνον νὰ ἦναι καθ' ἑαυτὸ ὑψηλὸν, ἀλλὰ καὶ νὰ παριστάνεται μὲ τρόπον τὸν πλέον ἐπιτήδειον εἰς τὸ νὰ κάμῃ καθαρὰν καὶ πλήρη ἐντύπωσιν αὐτοῦ· πρέπει νὰ περιγράφεται μὲ δύναμιν, μὲ συντομίαν, καὶ ἁπλότητα· τοῦτο δὲ κυρίως ἐξήρτηται ἀπὸ τῆς ζωηρᾶς ἐντυπώσεως, τὴν ὁποίαν ὁ ποιητὴς ἢ ὁ ῥήτωρ ἔλαβε τοῦ παριστανομένου, καὶ ἀπὸ τοῦ βαθέος καὶ ἐνθέρμου αἰσθήματος, τοῦ διεγερθέντος εἰς αὐτὸν ἐκ τῆς ὑψηλῆς ἰδέας, τὴν ὁποίαν θέλει νὰ μεταδώσῃ εἰς ἡμᾶς· διότι, ἐὰν τὸ αἴσθημα αὐτοῦ ἦναι χαῦνον, ποτὲ δὲν δύναται νὰ κάμῃ εἰς ἡμᾶς ἰσχυρὰν κίνησιν. Τὰ παραδείγματα, ἀναγκαῖα ὄντα εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, θέλουσι δείξειν καθαρὰ τὴν δύναμιν πάντων τῶν ἤδη εἰρημένων.

Γενικῶς λοιπὸν, μεταξὺ τῶν ἀρχαιοτάτων συγγραφέων πρέπει νὰ ζητῶμεν τὰ πλέον ἰσχυρὰ παραδείγματα τοῦ ὕψους· διότι οἱ πρῶτοι αἰῶνες τοῦ κόσμου, καὶ ἡ ἔτι ἀπαίδευτος κατάστασις τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, εἶναι, μὲ φαίνεται, κατ' ἐξαίρετον ἐπιτήδεια εἰς τὰ δυνατὰ αἰσθήματα τοῦ ὕψους· τὸ πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων εἶναι τότε δεκτικώτερον θαυμασμοῦ καὶ ἐκπλήξεως. Ἡ θέα πολλῶν νέων καὶ ἐξαισίων ἀντικειμένων ἐξάπτει τὴν φαντασίαν αὐτῶν, καὶ ἐγείρει πολλάκις τὰ πάθη μέχρι τοῦ πλέον ὑψηλοῦ βαθμοῦ· σκέπτονται καὶ ἐκφράζονται ἀποτόμως καὶ ἐλευθέρως. Εἰς δὲ τὴν πρόοδον τῆς κοινωνίας, τὸ πνεῦμα καὶ οἱ τρόποι τῶν ἀνθρώπων λαμβάνουσιν ἀλλοίωσίν τινα μᾶλλον ἐπιτηδείαν εἰς τὴν ἀκρίβειαν τῶν ἰδεῶν, παρὰ εἰς τὴν τοῦ ὕψους δύναμιν.

Ἐκ πάντων δὲ τῶν συγγραμμάτων, ἀρχαίων καὶ νεωτέρων, αἱ ἱεραὶ γραφαὶ προσφέρουσι τὰ πλέον ὑψηλὰ παραδείγματα τοῦ ὕψους. Αἱ γινόμεναι ἐν αὐταῖς περιγραφαὶ τῆς

Θεότητος εἶναι ὑπερθαύμαστοι καὶ διὰ τὸ μέγεθος τοῦ πράγματος, καὶ διὰ τὸν τρόπον τῆς παραστάσεως· ὁποῖον ἄθροισμα, παραδείγματος χάριν, θαυμαστῶν καὶ ὑψηλῶν ἰδεῶν παριστάνει εἰς ἡμᾶς τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ ιζ'. ψαλμοῦ, ὅπου περιγράφεται ἡ ἐπιφάνεια τοῦ Παντοκράτορος! « Ἐν τῷ θλίβεσθαί με ἐπεκαλεσάμην τὸν Κύριον, καὶ πρὸς τὸν Θεόν μου ἐκέκραξα· ἤκουσεν ἐκ ναοῦ ἁγίου αὐτοῦ φωνῆς μου, καὶ ἡ κραυγή μου ἐνώπιον αὐτοῦ εἰσελεύσεται εἰς τὰ ὦτα αὐτοῦ. Καὶ ἐσαλεύθη, καὶ ἔντρομος ἐγενήθη ἡ γῆ· καὶ τὰ θεμέλια τῶν ὀρέων ἐταράχθησαν καὶ ἐσαλεύθησαν, ὅτι ὠργίσθη αὐτοῖς (ὁ Θεός). Ἀνέβη καπνὸς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ· καὶ πῦρ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ κατεφλόγισεν· ἄνθρακες ἀνήφθησαν ἀπ' αὐτοῦ. Καὶ ἔκλινεν οὐρανὸν, καὶ κατέβη· καὶ γνόφος ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Καὶ ἐπέβη ἐπὶ Χερουβεὶμ, καὶ ἐπετάσθη· ἐπετάσθη ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων. Καὶ ἔθετο σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ· κύκλῳ αὐτοῦ ἡ σκηνὴ αὐτοῦ σκοτεινὸν ὕδωρ ἐν νεφέλαις ἀέρων». Ἐνταῦθα, συμφώνως μὲ τὰς ἀνωτέρω τεθείσας ἀρχὰς τοῦ ὕψους, βλέπομεν μὲ πόσην καταλληλίαν καὶ εὐστοχίαν λαμβάνονται τοῦ σκότους καὶ τοῦ τρόμου αἱ περιστάσεις, διὰ νὰ μεγαλύνωσι τὸ ὕψος. Οὕτω καὶ ὁ προφήτης Ἀββακοὺμ εἰς ὁμοίαν περικοπὴν λέγει, « Ἔστη, καὶ ἐσαλεύθη ἡ γῆ· ἐπέβλεψε, καὶ ἐτάκη ἔθνη· καὶ διεθρύβη τὰ ὄρη βίᾳ· ἐτάκησαν βουνοὶ αἰώνιοι, πορείας αἰωνίους αὐτοῦ.... ὄψονταί σε, καὶ ὠδινήσουσι λαοί..., ἔδωκεν ἡ ἄβυσσος φωνὴν αὐτῆς, ὕψος φαντασίας αὐτῆς ἐπήρθη».

Τὸ ὑπὸ τοῦ Λογγίνου δοθὲν παράδειγμα ἐκ τοῦ Μωϋσέως, « Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς, Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς» ἀνήκει τῳόντι εἰς τὸ ἀληθινὸν ὕψος. Προέρχεται δὲ τὸ ὕψος αὐτοῦ ἀπὸ τῆς καταπληκτικῆς ἰδέας, τὴν ὁποίαν ἐγείρει εἰς τὸν νοῦν περὶ τῆς θείας δυνάμεως, παριστάνον τὴν ἀκατα-

νόητον ταχύτητα καὶ εὐκολίαν εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ ἀποτελέσματος.

Ὁ Ὅμηρος θαυμάζεται διὰ τὸ ὕψος αὐτοῦ εἰς ὅλους τοὺς αἰῶνας καὶ ὑπὸ πάντων τῶν κριτικῶν. Μέγα δὲ τούτου μέρος χρεωστεῖται εἰς τὴν φυσικὴν ἐκείνην καὶ ἀνεπιτήδευτον ἁπλότητα, ἥτις χαρακτηρίζει αὐτόν. Αἱ περιγραφαὶ τῶν μαχῶν, ἡ ἐμψύχωσις, τὸ πῦρ, καὶ ἡ σφοδρότης, τὰ ὁποῖα διαχέει εἰς αὐτὰς, παρουσιάζουσιν εἰς πάντας τοὺς ἀναγινώσκοντας τὴν Ἰλιάδα, συχνὰ παραδείγματα λεκτικοῦ ὕψους· Παρεισάγων τοὺς θεοὺς, ἐπαίρει πολλάκις εἰς ὑψηλὸν βαθμὸν τὸ μέγεθος τῶν πολεμικῶν σκηνῶν. Ἐντεῦθεν ὁ Λογγῖνος θαυμάζει δικαίως τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς Ν. Ῥαψῳδίας, ὅπου ὁ Ποσειδῶν, ἐξερχόμενος εἰς μάχην, παριστάνεται σείων τὰ ὄρη ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ ἐλαύνων τὸ ἅρμα ἐπὶ τῶν ὠκεανίων ὑδάτων.

Τρέμε δ' οὔρεα μακρὰ καὶ ὕλη
Ποσσὶν ὑπ' ἀθανάτοισι, Ποσειδάωνος ἰόντος.
Βῆ δ' ἐλάαν ἐπὶ κύματ'· ἄταλλε δὲ κήτε' ὑπ' αὐτοῦ
Πάντοθεν ἐκ κευθμῶν· οὐδ' ἠγνοίησεν ἄνακτα·
Γηθοσύνῃ δὲ θάλασσα διΐστατο· τοὶ δ' ἐπέτοντο
Ῥίμφα μάλ', οὐδ' ὑπένερθε διαίνετο χάλκεος ἄξων.

Εἰς τὴν Ε. Ῥαψῳδίαν ἡ Ἀθηνᾶ καθοπλιζομένη εἰς μάχην, εἰς δὲ τὴν Ο. ὁ Ἀπόλλων ἡγούμενος τῶν Τρώων, καὶ μὲ τὴν αἰγίδα αὐτοῦ ἐμβάλλων τρόμον εἰς τοὺς Ἕλληνας, εἶναι ὡσαύτως ἀξιόλογα παραδείγματα περιγραφικοῦ ὕψους.

Ἀθηνᾶ καθοπλιζομένη.

Αὐτὰρ Ἀθηναίη, κούρη Διὸς αἰγιόχοιο,
Πέπλον μὲν κατέχευεν ἑανὸν πατρὸς ἐπ' οὔδει,
Ποικίλον, ὅν ῥ' αὐτὴ ποιήσατο καὶ κάμε χερσίν·
Ἡ δὲ χιτῶν' ἐνδῦσα Διὸς νεφεληγερέταο,

Τεύχεσιν ἐς πόλεμον θωρήσσετο δακρυόεντα.
Ἀμφὶ δ' ἄρ' ὤμοισι βάλετ' αἰγίδα θυσσανόεσσαν,
Δεινὴν, ἣν πέρι μὲν πάντῃ φόβος ἐστεφάνωται·
Ἐν δ' ἔρις, ἐν δ' Ἀλκὴ, ἐν δὲ κρυόεσσα Ἰωκή·
Ἐν δέ τε Γοργείη κεφαλὴ, δεινοῖο Πελώρου,
Δεινή τε σμερδνή τε, Διὸς τέρας αἰγιόχοιο.
Κρατὶ δ' ἐπ' ἀμφίφαλον κυνέην θέτο τετραφάληρον,
Χρυσείην, ἑκατὸν πόλεων πρυλέεσσ' ἀραρυῖαν.
Ἐς δ' ὄχεα φλόγεα ποσὶ βήσετο· λάζετο δ' ἔγχος
Βριθὺ, μέγα, στιβαρὸν, τῷ δάμνησι στίχας ἀνδρῶν
Ἡρώων, τοῖσιν τε κοτέσσεται ὀβριμοπάτρη.

Ἀπόλλων.

Ἦρχε δ' ἄρ' Ἕκτωρ
Μακρὰ βιβάς· πρόσθεν δὲ κί' αὐτοῦ Φοῖβος Ἀπόλλων,
Εἱμένος ὤμοιϊν νεφέλην, ἔχε δ' αἰγίδα θοῦριν,
Δεινὴν, ἀμφιδάσειαν, ἀριπρεπέ', ἣν ἄρα χαλκεὺς
Ἥφαιστος Διῒ δῶκε φορήμεναι, ἐς φόβον ἀνδρῶν.
Τὴν ἄρ' ὅγ' ἐν χείρεσσιν ἔχων, ἡγήσατο λαῶν.
Ἀργεῖοι δ' ὑπέμειναν ἀολλέες· ὦρτο δ' ἀϋτὴ
Ὀξεῖ' ἀμφοτέρωθεν· ἀπὸ νευρῆφι δ' ὀϊστοὶ
Θρῶσκον· πολλὰ δὲ δοῦρα θρασειάων ἀπὸ χειρῶν,
Ἄλλα μὲν ἐν χροῒ πήγνυτ' Ἀρηϊθόων αἰζηῶν,
Πολλὰ δὲ καὶ μεσσηγὺ, πάρος χρόα λευκὸν ἐπαυρεῖν,
Ἐν γαίῃ ἵσταντο, λιλαιόμενα χροὸς ἆσαι.
Ὄφρα μὲν αἰγίδα χερσὶν ἔχ' ἀτρέμα Φοῖβος Ἀπόλλων,
Τόφρα μάλ' ἀμφοτέρων βέλε' ἥπτετο, πίπτε δὲ λαός.
Αὐτὰρ ἐπεὶ κατένωπα ἰδὼν Δαναῶν ταχυπώλων
Σεῖσ', ἐπὶ δ' αὐτὸς ἄϋσε μάλα μέγα, τοῖσι δὲ θυμὸν
Ἐν στήθεσσιν ἔθελξε, λάθοντο δὲ θούριδος ἀλκῆς.

Εἰς δὲ τὴν Υ. ῥαψῳδίαν, ὅπου ὅλοι οἱ θεοὶ λαμβάνουσι μέρος εἰς τὴν μάχην, οἱ μὲν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, οἱ δὲ ὑπὲρ

τῶν Τρῴων, ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ ποιητοῦ ἀναπτύσσεται μὲ δύναμιν θαυμαστὴν, καὶ ἡ περιγραφὴ ἀναβαίνει εἰς τὸ πλέον καταπληκτικὸν ὕψος. Ὅλη ἡ φύσις παριστάνεται συγκινουμένη· ὁ Ζεὺς κεραυνοβολεῖ εἰς τοὺς οὐρανούς· ὁ Ποσειδῶν κτυπᾷ τὴν γῆν μὲ τὴν τρίαιναν· ἡ θάλασσα, αἱ πόλεις, τὰ ὄρη σείονται· ὅλη ἡ γῆ τρέμει· καὶ ὁ Πλούτων πηδᾷ ἐκ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, φοβούμενος μὴ ἀνοιχθῶσιν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν θνητῶν αἱ ἀόρατοι κατοικίαι τοῦ ᾅδου.

Αὐτὰρ ἐπεὶ μεθ' ὅμιλον Ὀλύμπιοι ἤλυθον ἀνδρῶν,
Ὦρτο δ' Ἔρις κρατερὴ, λαοσσόος· αὖε δ' Ἀθήνη,
Στᾶσ' ὁτὲ μὲν παρὰ τάφρον ὀρυκτὴν τείχεος ἐκτὸς,
Ἄλλοτ' ἐπ' ἀκτάων ἐριδούπων μακρὸν ἀΰτει·
Αὖε δ' Ἄρης ἑτέρωθεν, ἐρεμνῇ λαίλαπι ἶσος
Ὀξὺ κατ' ἀκροτάτης πόλιος Τρώεσσι κελεύων,
Ἄλλοτε πὰρ Σιμόεντι θέων ἐπὶ Καλλικολώνῃ·
Ὣς τοὺς ἀμφοτέρους μάκαρες θεοὶ ὀτρύνοντες
Σύμβαλον, ἐν δ' αὐτοῖς ἔριδα ῥήγνυντο βαρεῖαν.
Δεινὸν δὲ βρόντησε πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε
Ὑψόθεν· αὐτὰρ ἔνερθε Ποσειδάων ἐτίναξεν
Γαῖαν ἀπειρεσίην, ὀρέων τ' αἰπεινὰ κάρηνα.
Πάντες δ' ἐσείοντο πόδες πολυπίδακος Ἴδης
Καὶ κορυφαὶ, Τρώων τε πόλις καὶ νῆες Ἀχαιῶν.
Ἔδδεισεν δ' ὑπένερθεν ἄναξ ἐνέρων, Ἀϊδωνεὺς,
Δείσας δ' ἐκ θρόνου ἆλτο, καὶ ἴαχε, μή οἱ ὕπερθεν
Γαῖαν ἀναῤῥήξειε Ποσειδάων ἐνοσίχθων,
Οἰκία δὲ θνητοῖσι καὶ ἀθανάτοισι φανείη
Σμερδαλέ', εὐρώεντα, τά τε στυγέουσι θεοί περ.

Ἐκ τῶν παραδειγμάτων τούτων βλέπομεν, ὅτι ἡ συντομία καὶ ἁπλότης εἶναι οὐσιώδη συστατικὰ τοῦ λεκτικοῦ ὕψους. Ἡ ἁπλότης εἶναι τὸ ἀντίθετον τοῦ ἐπιτετηδευμένου

καὶ ἀμέτρου καλλωπισμοῦ· ἡ δὲ συντομία, τῶν περιττῶν ἐκφράσεων. Ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον τὰ ἁμαρτήματα ταῦτα προσβάλλουσιν ἐξαιρέτως εἰς τὸ ὕψος, εἶναι οὗτος, ἡ γινομένη εἰς τὴν ψυχὴν κίνησις ἔκ τινος μεγάλου, ἢ θαυμαστοῦ ἀντικειμένου, συντρέχει πολὺ εἰς τὸ νὰ ἐπαίρῃ αὐτὸ ὑπὲρ τὸ σύνηθες ὕψος, καὶ ἐντεῦθεν γεννᾶται εἶδός τι ἐνθουσιασμοῦ καθ' ὑπερβολὴν μὲν εὐαρέστου, ἐνόσῳ ἐξακολουθεῖ, ἐκ τοῦ ὁποίου ὅμως ἡ ψυχὴ ῥέπει κατὰ πᾶσαν στιγμὴν εἰς τὸ νὰ ἐκπέσῃ, καὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν συνήθη αὐτῆς ἥρεμον κατάστασιν. Ὅταν λοιπὸν ὁ συγγραφεὺς φέρῃ ἡμᾶς, ἢ σπεύδῃ νὰ φέρῃ, εἰς τοῦτον τὸν ἐνθουσιασμὸν, ἐὰν πολλαπλασιάζῃ ἄνευ ἀνάγκης τὰς λέξεις, ἐὰν περιενδύῃ πανταχόθεν τὸ ὑψηλὸν ἀντικείμενον μὲ κοσμήματα ἀποστίλβοντα, τὴν στιγμὴν ἐκείνην χαυνόνει τὴν τάσιν τῆς ψυχῆς, καὶ παραλύει τὴν δύναμιν τοῦ αἰσθήματος· τὸ μὲν κάλλος ἴσως θέλει διαμένει· τὸ ὕψος ὅμως ταπεινοῦται. Παρατήρησον πόσον ταπεινόνει τὸν ὑψηλὸν ἐκεῖνον λόγον τοῦ Καίσαρος ἡ πολυλογία τοῦ Λουκανοῦ·

Sperna minas, inquit, vento quoque furenti
Trade sinum: Italiam, si coelo auctore recusas,
Me, pete. Sola tibi causa haec est justa timoris,
Victorem non nosse tuum; quem numina nunquam
Destituunt; de quo male dum Fortuna meretur
Cum post vota venit. Medias perrumpe procellas
Tutela secure mea. Coeli iste fretique
Non puppis nostrae labor est; hanc Caesarem pressam
A fluctu defendet onus; nec longa furori
Ventorum saevo dabitur mora; proderit undis
Ista ratis:—Quid tanta strage paratur
Ignoras? quaerit pelagi coelique tumultu
Qnid praestet Fortuna mihi.

«Καταφρόνησον, λέγει, τὰς ἀπειλὰς τοῦ πελάγους, καὶ παράδος τὸ σκάφος εἰς τὴν μανίαν τῶν ἀνέμων. Ἂν διὰ τῆς βοηθείας τῶν θεῶν δὲν τολμᾷς νὰ περάσῃς εἰς τὴν Ἰταλίαν, τόλμησον διὰ τῆς ἐμῆς. Μία μόνη αἰτία δύναται νὰ δικαιολογήσῃ τὸν φόβον σου, ὅτι ἀγνοεῖς τὸν νικητήν σου· τὸν ὁποῖον οἱ θεοὶ ποτὲ δὲν ἐγκαταλείπουσι. Καὶ ἡ τύχη ἁμαρτάνει, ὅταν δὲν προφθάνῃ εἰς τὰς θελήσεις αὐτοῦ. Ἔχων τὴν προστασίαν μου, ὅρμησον μετὰ θάῤῥους εἰς τὸ μέσον τῶν τρικυμιῶν· τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῦ πορθμοῦ εἶναι οὗτος ὁ ἀγὼν, οὐχὶ τοῦ πλοίου ἡμῶν· τοῦτο δὲν φοβεῖται τὰ κύματα, φέρον ἐν ἑαυτῷ τὸν Καίσαρα, ἀλλ' οὐδὲ θέλει διαρκέσειν πολὺ ἡ ἀγριότης αὕτη τῶν ἀνέμων· τὸ σκάφος τοῦτο θέλει κατευνάσειν τὰ κύματα. — Ἀγνοεῖς τί προετοιμάζεται ἐκ τῆς τοσαύτης θραύσεως; Ἡ τύχη ζητεῖ εἰς τὴν ταραχὴν τοῦ πελάγους καὶ τοῦ οὐρανοῦ πῶς νὰ μὲ ὑπηρετήσῃ».

Τῶν μεγάλων παθῶν καὶ τῶν ὑψηλῶν φρονημάτων οἱ λόγοι εἶναι πολλὰ σύντομοι. Ὁ νοῦς δὲν καταγίνεται εἰς ἀνάπτυξιν, δὲν ἀναβαίνει εἰς τὸ ὕψος τοῦτο προχωρῶν ἀπὸ προτάσεως εἰς πρότασιν, ἀλλὰ μὲ ἀνέκφραστόν τινα ὁρμὴν ὑπερπηδᾷ, νὰ εἴπω οὕτω, τὰ μεταξὺ, ὡς ὑπὸ θείας τινὸς δυνάμεως ἐμπνευσμένος. Ὅθεν ἡ πολυλογία εἶναι ἀνάρμοστος εἰς τὰ τοιαῦτα. Ἐμποδίζουσα πρὸς τούτοις τὸν ἀκροατὴν ἀπὸ τῆς καθ' ἑαυτὸν ἀναθεωρήσεως τοῦ προκειμένου, σμικρύνει τὸν θαυμασμὸν καὶ ταπεινόνει τὸ ὕψος.

Ὁποῖον ὕψος φρονήματος ἐμφαίνεται καὶ εἰς τοὺς λόγους ἐκείνους τοῦ Θεμιστοκλέους πρὸς τὸν Εὐρυβιάδην, **Πάταξον μὲν, ἄκουσον δέ!** τὸ ὁποῖον φθείρεται, ἐὰν θελήσῃς νὰ ἀναπτύξῃς αὐτούς.

Ὁ **Βλαῖρος** παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ὁμοιοκατάληκτος στιχουργία εἰς τὴν **Ἀγγλικὴν γλῶσσαν**, ἂν καὶ δὲν ἀντιμάχεται εἰς

τὸ ὕψος, δὲν εἶναι ὅμως οὐδὲ τόσον εὐνοϊκή. Ἡ βεβιασμένη καλλιέπεια τοῦ εἴδους τούτου, καὶ ἡ ἐπιτετηδευμένη γλυκύτης τῶν ἤχων, ἂν καὶ δὲν ἀντιβαίνωσιν εἰς τὰς μετρίας παθήσεις τῆς ψυχῆς, πλὴν ταπεινόνουσι τὴν δύναμιν τοῦ ὕψους. Αἱ περιτταὶ πρὸς τούτοις λέξεις, τὰς ὁποίας ὁ ποιητὴς βιάζεται συγχνὰ νὰ παρεισάγῃ, διὰ νὰ πληρώσῃ τὸ ὁμοιοκατάληκτον, τείνουσιν ἔτι μᾶλλον διὰ νὰ σμικρύνωσι τὸ ὕψος. Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ σοφοῦ Βλαίρου ὑπηγορευμένοι ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ ὕψους, ἰσχύουσι, μὲ φαίνεται, καὶ περὶ πάσης ἄλλης Γλώσσης, ὅπου συνειθίζεται τὸ ὁμοιοκατάληκτον τῶν στίχων. Σπανίως συμβαίνει νὰ συμφωνῇ ἀπαραβιάστως ἡ ἀναγκαία εἰς τὸ ὕψος ἁπλότης, συντομία, καὶ κυριολεξία, μὲ τὴν τεχνητὴν καὶ ψηλαφητὴν ἁρμονίαν τῶν τοιούτων στίχων. Ἡ κατὰ πόδας ὅμως προχωροῦσα στιχουργία, ὡς εἰς τὰς ἀρχαίας Γλώσσας, ἔχουσα ὅρια πολὺ πλέον ἐκτεταμένα, καὶ ἐλευθέρα τῆς στενωτάτης καὶ ψηλαφητῆς συναρμογῆς τῶν καταλήξεων, φαίνεται ἀσυγκρίτως προσφυεστέρα εἰς τὴν τοῦ ὕψους ἔκφρασιν. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὴν νεωτέραν στιχουργίαν οἱ λεγόμενοι λευκοὶ στίχοι, ἀπηλλαγμένοι τῆς ἀνάγκης τοῦ ὁμοιοκαταλήκτου, καὶ μὴ ὑποκείμενοι παρὰ εἰς τὸ ἰσάριθμον τῶν συλλαβῶν, εἶναι πολὺ δεκτικώτεροι λεκτικοῦ ὕψους εἰς ὅλα τὰ εἴδη τῆς ὑψηλῆς ποιήσεως, ὡς κάλλιστα παρατηρεῖ ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, φέρων ἀναντίῤῥητον παράδειγμα τὸν Μίλτωνα.

Λέγων ἀνωτέρω, ὅτι ἡ ἁπλότης καὶ συντομία εἶναι ἀναγκαία εἰς τὸ λεκτικὸν ὕψος, ἀνέφερα καὶ τὴν δύναμιν, ὡς τρίτον ἀναγκαῖον συστατικόν. Ἡ δύναμις λοιπὸν τῆς περιγραφῆς προέρχεται μὲν κατὰ μέγα μέρος ἐκ συντομίας ἁπλῆς, ὑποθέτει ὅμως καί τι πλειότερον, ἤγουν, καλὴν ἐκλογὴν περιστατικῶν τοῦ περιγραφομένου πράγματος, ὥστε νὰ παρι-

στάνεται κατὰ τὸ πλῆρες καὶ ἰσχυρότερον μέρος τῆς ὄψεως αὐτοῦ· διότι ἕκαστον ἀντικείμενον ἔχει διαφόρους ὄψεις, καθ' ἃς δύναται νὰ παριστάνεται εἰς ἡμᾶς διὰ τῆς περιγραφῆς τῶν ἐν αὐτῷ παρατηρουμένων περιστατικῶν, καὶ θέλει φανῆν εἰς ἄκρον ὑψηλὸν, ἢ ταπεινὸν, καθ' ὅσον ἠθέλαμεν ἐκλέξειν εὐσόχως, ἢ τοὐναντίον, ὅλα τὰ συνιστῶντα τὸ ὕψος αὐτοῦ περιστατικά. Ἐν τούτῳ ἵσταται ἡ μεγάλη τέχνη τοῦ συγγραφέως, καὶ ἡ μεγάλη τῳόντι δυσκολία τῆς ὑψηλῆς περιγραφῆς. Ἐὰν ἡ περιγραφὴ ἦναι παραπολὺ γενικὴ, καὶ γυμνὴ περιστατικῶν, τὸ ἀντικείμενον φαίνεται ἀμαυρὸν, καὶ ἀποτελεῖ ἐντύπωσιν ἀδύνατον, ἢ οὐδεμίαν. Ἐὰν δ' ἐνταυτῷ ἀναμιχθῇ εἰς τὴν περιγραφὴν τετριμμένον τι, ἢ ἀκατάλληλον περιστατικὸν, ἐκ τούτου φθείρεται τὸ ὅλον.

Ἡ τρικυμία, παραδείγματος χάριν, εἶναι μὲν ὑψηλὸν θέαμα μεταξὺ τῶν φυσικῶν ἀντικειμένων· ἀλλὰ διὰ νὰ παραστήσῃ τις αὐτὸ εἰς τὴν περιγραφὴν, δὲν ἀρκεῖ νὰ δώσῃ εἰς ἡμᾶς ἁπλῶς γενικὰς ἐκφράσεις τῆς βίας τῶν ἀνέμων, ἢ νὰ περιγράψῃ τὰ κοινὰ αὐτῆς ἀποτελέσματα, ἀνατροπὴν δένδρων καὶ οἰκιῶν, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐκθέσῃ τοιαῦτα περιστατικὰ, ὥςε νὰ πληρῶσι τὴν ψυχὴν μεγάλων καὶ καταπληκτικῶν ἰδεῶν. Τοῦτο ἔγεινεν εὐστόχως ἀπὸ τὸν Οὐϊργίλιον εἰς τοὺς ἀκολούθους στίχους.

Ipse pater, media nimborun in nocte, coruscâ
Fulmina molitur dextrâ ; quo maxima motu
Terra tremit ; fugere ferae ; et mortalia corda
Per gentes humilis stravit pavor ; Ille, flagranti
Aut Atho, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo
Dejicit (1).

---

(1) Georg. 1, 328.

« Ὁ δὲ πατὴρ τῶν θεῶν, ἐν μέσῳ σκότους νεφῶν ἐξακοντίζει κεραυνοὺς μὲ τὸν ἐξαστράπτοντα βραχίονα αὐτοῦ· ἐκ τῆς ὁρμῆς ταύτης τρέμει πᾶσα ἡ γῆ· τὰ θηρία ἔφυγον εἰς τὰ δάση, καὶ τῶν θνητῶν αἱ καρδίαι ἐκ τοῦ κρυεροῦ φόβου ἐνεκρώθησαν· ἐκεῖνος δὲ μὲ πυρίφλογα βέλη πλήττει ἢ τὸν Ἄθω, ἢ τὴν Ῥοδόπην, ἢ τὰ ὑψηλὰ κεραύνια. »

Ἕκαστον περιστατικὸν εἰς τὴν μεγαλοπρεπῆ ταύτην περιγραφὴν εἶναι γέννημα φαντασίας, τὴν ὁποίαν ἐξάπτει καὶ καταπλήττει τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἀντικειμένου· ἂν ὑπάρχῃ τι ἐλάττωμα, τοῦτο εἶναι εἰς τὰς ἐπιφερομένας κατόπιν λέξεις, ingeminant Austri, et densissimus imber, ἤγουν, *διπλασιάζουσι τὰς πνοὰς αὐτῶν οἱ ἄνεμοι τοῦ νότου, καὶ ὁ ὑετὸς πίπτει πυκνότατος*· ὅπου ἡ μετάβασις ἔγεινε παραπολὺ ταχεῖα, μὲ φαίνεται, ἀπὸ τῶν ἡγουμένων ὑψηλῶν εἰκόνων, εἰς ὑετὸν πυκνόν, καὶ εἰς τὰς πνοὰς τοῦ νότου. Τοῦτο δεικνύει πόσον δύσκολον εἶναι πολλάκις νὰ καταβαίνῃ τις μὲ χάριν ἀπὸ τοῦ ὕψους, χωρὶς νὰ φαίνεται, ὅτι πίπτει. Ὅμοιόν τι φαινόμενον περιγράφων ὁ Ὅμηρος (Ὀδυσ. έ, 291), λέγει,

Ὣς εἰπὼν σύναγεν νεφέλας, ἐτάραξε δὲ πόντον
Χερσὶ τρίαιναν ἑλών· πάσας δ᾿ ὀρόθυνεν ἀέλλας
Παντοίων ἀνέμων· σὺν δὲ νεφέεσι κάλυψεν
Γαῖαν ὁμοῦ καὶ πόντον· ὀρώρει δ᾿ οὐρανόθεν νύξ·
Σὺν δ᾿ εὖρός τε Νότος τ᾿ ἔπεσε Ζέφυρός τε δυσαὴς
Καὶ Βορέης αἰθρηγενέτης, μέγα κῦμα κυλίνδων.

Ἡ μεγάλη ἀξιολογότης τοῦ κανόνος, τὸν ὁποῖον ἀνωτέρω ἔδωκα, λέγει, περὶ τῆς προσφυοῦς ἐκλογῆς τῶν περιστατικῶν, διὰ νὰ ἦναι ὑψηλὴ ἡ περιγραφή, μὲ φαίνεται, ὅτι δὲν ἔσυρεν ἀρκετὰ τὴν προσοχὴν τῶν Κριτικῶν· καὶ ὅμως ἔχει τοιαύτην βάσιν ἐν αὐτῇ τῇ φύσει, ὥστε καὶ ἡ πλέον μικρὰ πα-

ράβασις αὐτοῦ εἶναι ὀλέθριος. Ὅταν ὁ συγγραφεὺς ἀποβλέπῃ εἰς τὸ ὡραῖον μόνον, αἱ περιγραφαὶ αὐτοῦ δύνανται νὰ ἔχωσιν ἀκαταλληλίας τινὰς, ἐνῷ φαίνονται ἔτι ὡραῖαι. Τετριμμένα μὲν καὶ ἄκριτά τινα περιστατικὰ δύναται νὰ παραβλέπῃ ὁ ἀναγινώσκων· ἡ τούτων διαφορὰ εἶναι εἰς τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, καὶ ἡ γλυκεῖα αἴσθησις, τὴν ὁποίαν ἐγείρει, σώζεται ἔτι· ἀλλ᾽ ὅτε πρόκειται περὶ ὕψους, τὸ πρᾶγμα εἶναι πάντῃ διάφορον· τότε, ἓν μικροπρεπὲς περιστατικὸν, μία τις ταπεινὴ ἰδέα, ἀρκεῖ διὰ νὰ καταστρέψῃ ὅλον τὸ θέλγητρον. Προέρχεται δὲ τοῦτο ἐκ τῆς φύσεως τοῦ αἰσθήματος, εἰς τὸ ὁποῖον σκοπεύει ἡ ὑψηλὴ περιγραφή· κατὰ τὸν σκοπὸν αὐτῆς δὲν ἐπιδέχεται οὐδεμίαν μετριότητα, οὐδὲ δύναται νὰ σώζεται εἰς μεσαῖον βαθμὸν, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐκστήσῃ τὴν φαντασίαν εἰς ὕψος· ἢ, ἐὰν ἀποτύχῃ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν, ἀφίνει ἡμᾶς εἰς μεγάλην ἀηδίαν καὶ δυσαρέσκειαν. Συνυψούμεθα μὲ τὸν συγγραφέα· ἡ φαντασία ἡμῶν διεγείρεται, καὶ συνεκτείνεται· ἀπαιτεῖ ὅμως ἀδιάκοπον ὑποστήριγμα. Ἐὰν ἀπροσδοκήτως ἐγκαταλίπῃς αὐτὴν ἐν τῷ μέσῳ τῆς κινήσεως, καταβαίνει μὲ λυπηρὰν δυσαρέσκειαν.

Ἐὰν ἤδη μ᾽ ἐρωτήσῃ τις, ποῖαι εἶναι αἱ καθ᾽ αὐτὸ πηγαὶ τοῦ ὑψηλοῦ, ἀποκρίνομαι, ὅτι πρέπει νὰ ζητῶνται εἰς τὴν φύσιν. Θηρεύοντες μεταφορὰς, καὶ σχήματα, καὶ ῥητορικὰ βοηθήματα, δὲν δυνάμεθα νὰ ἐλπίσωμεν, ὅτι δι᾽ αὐτῶν θέλομεν κατασκευάσειν ὕψος λόγου· ὄχι. Τὸ ὕψος μένει ἐλεύθερον ὡς ἐπιτοπλεῖστον ἀπὸ τῶν ἐπιτετηδευμένων τούτων λεπτοτήτων τῆς τέχνης. Πρέπει νὰ ἔρχεται αὐτόκλητον, ἂν μέλλῃ νὰ ἔλθῃ, καὶ νὰ ἦναι τὸ φυσικὸν γέννημα ἰσχυρᾶς φαντασίας· ὡς θεία τις ἔμπνευσις γίνεται εἰς τὴν τοιαύτην φαντασίαν, ὅταν μέγα τι καὶ θαυμαστὸν ἀντικείμενον παρουσιάζεται ἐν τῇ φύσει, ἢ γενναῖόν τι καὶ ὑψηλὸν αἴσθημα

τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἐπιφαίνεται. Ἐὰν συλλάβῃς τὴν ἐντύπωσιν τούτου ἰσχυρῶς, καὶ παραστήσῃς αὐτὴν ἀκμαίαν καὶ σφοδρὰν, δύνασαι νὰ ἐξεικονίσῃς τὸ ὑψηλόν. Αὗται εἶναι αἱ μόναι αὐτοῦ ἀληθιναὶ πηγαί. Διὰ νὰ κρίνωμεν δὲ περὶ μεγάλου τινὸς λεκτικοῦ κάλλους, ἐὰν πρέπῃ, ἢ ἐὰν δὲν πρέπῃ, νὰ ἀναφέρεται εἰς τὴν τάξιν τοῦ ὑψηλοῦ, ἀπαιτεῖται νὰ παρατηρῶμεν τὴν φύσιν τοῦ διεγειρομένου αἰσθήματος· ἂν τοῦτο ὑψόνῃ τὴν ψυχὴν, ἂν φέρῃ εἰς θαυμασμὸν, τότε μόνον δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἔχει ὕψος.

Ἐκ τῶν εἰρημένων περὶ τῆς φύσεως τοῦ ὕψους, ἕπεται φανερὰ, ὅτι εἶναι αἴσθημα, τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ παρεκτείνεται πολύ. Οὐδεμία ἰσχὺς μεγαλοφυΐας δύναται νὰ κρατῇ πολλὴν ὥραν τὴν ψυχὴν τεταμένην ὑπὲρ τὴν συνήθη αὐτῆς κατάστασιν· οὐδὲ εἶναί ποτε ἱκανὴ τοῦ συγγραφέως ἡ δεινότης νὰ φέρῃ μακρὰν ἐξακολούθησιν ἀδιαλείπτων ὑψηλῶν ἰδεῶν· ὁ μέγιστος βαθμὸς, εἰς τὸν ὁποῖον δύναται νὰ φθάσῃ, εἶναι νὰ ἐπιλάμψῃ εἰς ἡμᾶς, ὡς ἀστραπὴ, τὸ πῦρ τοῦτο τῆς φαντασίας, καὶ νὰ παρέλθῃ. Εἰς τὸν Ὅμηρον αἱ ἀστραπαὶ τῆς μεγαλοφυΐας ἐκλάμπουσι συχνότεραι, καὶ λαμπρότεραι, παρὰ εἰς τοὺς πλειοτέρους ἄλλους συγγραφεῖς. Οὐδεὶς ὅμως, ὁποιοσδήποτε, δὲν εἶναι διὰ παντὸς ὑψηλὸς, ἂν καί τινες διὰ δυνάμεώς τινος καὶ μεγέθους εἰς τὰς συλλήψεις τῆς φαντασίας αὐτῶν, καὶ δι᾽ ὑψηλῶν ἰδεῶν καθ᾽ ὅλην αὐτῶν τὴν σύνθεσιν διαδεχομένων ἀλλήλας, συνέχωσι τὴν ψυχὴν τοῦ ἀναγινώσκοντος εἰς τάσιν πλησιάζουσαν εἰς τὸ ὕψος· διὸ καὶ δύνανται, κατ᾽ ἔννοιαν ὅμως συνεσταλμένην, νὰ λέγωνται *ἀμετάπτωτοι ὑψηλοὶ συγγραφεῖς*. Εἰς τὴν τάξιν τούτων διαπρέπουσι Δημοσθένης καὶ Πλάτων.

Περὶ δὲ τοῦ λεγομένου *ὑψηλοῦ ὕφους*, εἶναι γενικῶς πάντῃ ἀκατάλληλος ἔκφρασις, διότι δὲν ἔχει οὐδεμίαν σχέσιν μὲ

τὸ ἀληθινὸν ὕψος. Φαντάζονταί τινες, ὅτι λέξεις μεγαλοπρεπεῖς, ἐπίθετα ἐπισωρευόμενα, καὶ ἔκφρασις ὀγκώδης, ἐπαίρουσα τὸ τετριμμένον, ἢ δημῶδες, συντρέχουσιν εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ ὕψους, ἢ μορφοῦσιν αὐτό· πλὴν ἡ δόξα αὕτη εἶναι ὅλως ἐσφαλμένη. Εἰς ὅλα τὰ παραδείγματα τοῦ ὑψηλοῦ λόγου, ὅσα ἤδη ἀνέφερα, δὲν φαίνεται οὐδὲν τοιοῦτον εἶδος. Τὸ γραφικὸν ἐκεῖνο, «εἶπεν ὁ Θεὸς, *γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς*» εἶναι ὑψηλόν· μετάβαλε ἤδη αὐτὸ εἰς τὸ λεγόμενον ὑψηλὸν ὕφος, ὡς, φέρ' εἰπεῖν «Ὁ Ὑπέρτατος Κύριος τῆς φύσεως διὰ τῆς παντοδυνάμου ἐνεργείας ἑνὸς μόνου λόγου προσέταξε νὰ ὑπάρξῃ τὸ φῶς, καὶ ὑπῆρξε»· βλέπεις ὅτι, καθὼς κάλλιστα παρατηρεῖ ὁ Βωαλλῶς, τὸ μὲν ὕφος ἐγείρεται, ἡ ἰδέα ὅμως τοῦ ὕψους πίπτει. Γενικῶς, εἰς πᾶσαν καλὴν σύνθεσιν λόγου, τὸ ὕψος θεωρεῖται εἰς τὴν ἰδέαν, οὐχὶ εἰς τὰς λέξεις· καὶ ὅταν ἡ ἰδέα εἶναι τῷόντι ὑψηλὴ, ἐνδύεται ὡς ἐπιτοπλεῖστον μὲ φυσικὴν ἀξιοπρέπειαν λόγου. Τὸ ὕψος ἀποῤῥίπτει μὲν τὰς ταπεινὰς ἢ τετριμμένας ἐκφράσεις, ἀντιμάχεται ὅμως ὄχι ὀλιγώτερον εἰς τὰς πομπώδεις. Τὸ οὐσιῶδες τοῦ ὕψους εἶναι νὰ λέγῃ μεγάλα πράγματα μὲ ὀλίγας καὶ ἁπλᾶς λέξεις. Οἱ πλέον ὑψηλοὶ συγγραφεῖς χωρὶς τινος ἐξαιρέσεως, θέλουσιν εὑρεθῆν, ὅτι εἶναι καὶ οἱ ἁπλούστεροι εἰς τὸ ὕφος. Ὅπου ἤθελες ἰδεῖν συγγραφέα ἐπιτηδεύοντα καλλωπισμοὺς μὲ λέξεις πομπώδεις καὶ ἐπιδεικτικὰς, καὶ σπουδάζοντα νὰ μεγαλοποιῇ δι' ἐπιθέτων τὰ πράγματα, ἀμέσως δύνασαι νὰ ὑποπτευθῇς περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἀδύνατος ὢν εἰς τὰς ἐννοίας, προσπαθεῖ νὰ βασταχθῇ μὲ φράσεις.

Τὴν αὐτὴν κρίσιν πρέπει νὰ κάμωμεν καὶ περὶ ὅλης ἐκείνης τῆς ἐπιτετεχνευμένης προπαρασκευῆς, μὲ τὴν ὁποίαν τινὲς τῶν συγγραφέων εἰσάγουσι περικοπήν τινα ἢ περιγραφὴν, δοκοῦσαν ὑψηλὴν, αἰτούμενοι τὴν προσοχὴν τῶν ἀναγινω-

σκόντων, ἐπικαλούμενοι τὴν ἑαυτῶν Μοῦσαν, ἢ ἐκφερόμενοι εἰς γενικὰς καὶ ἀσημάντους ἐκφωνήσεις περὶ τοῦ μεγέθους, περὶ τοῦ ἐκπληκτικοῦ, ἢ περὶ τῆς μεγαλοπρεπείας τοῦ περιγραφομένου πράγματος. Αἱ τοιαῦται εἰσαγωγαὶ δεικνύουσι τὸν συγγραφέα ζητοῦντα βεβιασμένως νὰ κεντᾷ αὐτὸς ἑαυτὸν, ἢ τὸν ἀναγινώσκοντα, ὅταν αἰσθάνεται τὴν ἑαυτοῦ φαντασίαν κεχαυνωμένην· εἶναι, ὡς ἐάν τις λαμβάνῃ τεχνητὰ ἐμψυχωτικὰ, διὰ νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν ἔλλειψιν τῶν φυσικῶν.

Τὰ ἀντίθετα τοῦ ὕψους εἶναι κυρίως δύο, τὸ ψυχρὸν καὶ τὸ ὀγκῶδες· τὸ μὲν ψυχρὸν εἶναι τὸ νὰ ταπεινόνῃ τις τὸ καθ' ἑαυτὸ ὑψηλὸν ἀντικείμενον, ἢ τὴν ἔννοιαν, ἀσθενῶς συλλαμβάνων αὐτὸ εἰς τὴν ἑαυτοῦ φαντασίαν, ἢ περιγράφων μὲ τρόπον ἀσθενῆ, ταπεινὸν καὶ παιδαριώδη. Τοῦτο δεικνύει παντελῆ ἔλλειψιν, ἢ τουλάχιστον, μεγάλην πτωχείαν μεγαλοφυΐας. Τὸ δὲ ὀγκῶδες εἶναι, τὸ νὰ ἐκβάλῃ τις ἐκ τῆς τάξεως αὐτοῦ τὸ κοινὸν ἢ τετριμμένον, καὶ ν' ἀγωνίζεται νὰ ἀναβιβάσῃ αὐτὸ εἰς τὴν τοῦ ὑψηλοῦ, ἢ νὰ ἐπιχειρῇ νὰ φέρῃ τὰ ὑψηλὰ ἐπέκεινα τῶν φυσικῶν αὐτῶν καὶ λογικῶν ὁρίων. Ταῦτα περὶ ὕψους.

ΤΜΗΜΑ Γ΄.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΩΡΑΙΟΥ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Περὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ὡραίου, καὶ τῶν διαφόρων ὡραίων ἀντικειμένων.

Μετὰ τὸ ὕψος, τὸ ὡραῖον προσφέρει ἀναμφιβόλως εἰς τὴν φαντασίαν τὴν πλέον ὑψηλὴν ἡδονὴν, ἥτις εὐκόλως διακρι-

νεται τῆς τοῦ ὕψους· διότι εἶναι γαληνιαία καὶ μᾶλλον ἱλαρά· δὲν ὑψόνει τοσοῦτον τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ γεννᾷ εἰς αὐτὴν γλυκεῖάν τινα καὶ διαρκεστέραν τέρψιν, ἐνῷ τὸ ὕψος διεγείρει, ὡς προείρηται, αἴσθημα σφοδρὸν, διὸ καὶ ὀλιγοχρόνιον. Τὸ ὡραῖον πρὸς τούτοις ἐκτείνεται εἰς μεγαλητέραν ποικιλίαν ἀντικειμένων παρὰ τὸ ὕψος, καὶ οὕτω μεγάλην τῳόντι, ὥστε τὰ ἐκ τῶν ὡραίων ἀντικειμένων διεγειρόμενα αἰσθήματα πάμπολυ διαφέρουσιν ἀλλήλων, ὄχι μόνον κατὰ τὴν τάσιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ εἶδος. Διὰ τοῦτο δὲν ἔχει οὐδεμία λέξις σημασίαν οὕτω γενικὴν καὶ ἀπροσδιόριστον, ὡς ἡ λέξις *ὡραῖον*· αὕτη ἐκτείνεται εἰς πᾶν σχεδὸν ἀντικείμενον τέρπον τὴν ὅρασιν ἢ τὴν ἀκοήν· εἰς πολλὰς ἔτι λεκτικὰς χάριτας, εἰς πολλὰς διαθέσεις τῆς ψυχῆς, καὶ εἰς πολλὰ ἀντικείμενα ἀφῃρημένων ἐπιστημῶν· οὕτω λέγομεν *ὡραῖον δένδρον*, ἢ *ἄνθος· ὡραῖον ποίημα· ὡραῖον μαθηματικὸν θεώρημα· ὡραῖος ψυχικὸς χαρακτήρ. κ. τ. λ.*

Ἐντεῦθεν δυνάμεθα εὐκόλως νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι μεταξὺ τοσαύτης ποικιλίας τὸ νὰ εὕρωμεν καὶ νὰ προσδιορίσωμεν ποιότητά τινα κοινὴν εἰς πάντα τὰ λεγόμενα *ὡραῖα*, καὶ δυναμένην νὰ ληφθῇ ὡς βάσις τοῦ ἡδέος ἐκείνου αἰσθήματος, τὸ ὁποῖον διεγείρεται ἐκ πάντων τούτων, εἶναι πρᾶγμα δυσκατόρθωτον, ἂν ὄχι πιθανωτέρως ἀδύνατον. Τὰ λεγόμενα *ὡραῖα* δὲν ἀρέσκουσι δυνάμει μιᾶς ποιότητος κοινῆς εἰς ὅλα, ἀλλὰ διὰ πολλῶν διαφόρων ἀρχῶν ἐνυπαρχουσῶν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Ἡ μὲν εὐάρεστος αἴσθησις ἡ ἐκ τῶν ἀντικειμένων τούτων προξενουμένη, εἶναί τι τῆς αὐτῆς φύσεως, καθὸ λέγονται ὅλα ἐν γένει *ὡραῖα*· αἱ αἰτίαι ὅμως ταύτης εἶναι διάφοροι.

Ἔγιναν μ' ὅλα ταῦτα ὑποθέσεις ὑπὸ διαφόρων σοφῶν ἀνδρῶν, διὰ νὰ προσδιορίσωσι τὴν βάσιμον ποιότητα τοῦ ὡραίου,

καὶ ἰδιαιτέρως ἐθεωρήθη ὡς ἡ ζητουμένη ποιότης τὸ ὁμοειδὲς ἑνωμένον μὲ τὴν ποικιλίαν. Ἀλλ᾽ ὅσον μὲν περὶ τῆς ὡραιότητος πολλῶν σχημάτων, δέχομαι, ὅτι ἡ ποιότης αὕτη δίδει τινὰ λόγον ἀποχρῶντα· ὅταν ὅμως θελήσωμεν νὰ ἐφαρμόσωμεν τὴν ἀρχὴν ταύτην εἰς ἀντικείμενα ἄλλου εἴδους, εἰς χρώματα, φέρ᾽ εἰπεῖν, ἢ εἰς κίνησιν, εὑρίσκομεν, ὅτι δὲν ἔχει οὐδεμίαν χώραν. Ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ σχήματα δὲν ἀληθεύει, ὅτι ἡ ὡραιότης αὐτῶν εἶναι ἀνάλογος μὲ τὴν ἕνωσιν τῆς ποικιλίας καὶ τοῦ ὁμοειδοῦς· διότι πολλὰ ἐκ τούτων, καίτοι μὴ ἔχοντα σχεδὸν οὐδεμίαν ποικιλίαν, ἡδύνουσιν ἡμᾶς ὡς πάνυ ὡραῖα, καὶ ἄλλα ὡσαύτως, τῶν ὁποίων ἡ ποικιλία εἶναι ἑτεροειδής. Ἀφίνων λοιπὸν κατὰ μέρος τοιαῦτα συστήματα, θέλω μόνον ἐκθέσειν διάφορα εἴδη ἀντικειμένων, εἰς τὰ ὁποῖα τὸ ὡραῖον ἐμφαίνεται κατὰ τὸν πλέον ἀξιοπαρατήρητον βαθμόν, καὶ θέλω δείξειν, ὅσον δύναμαι, τὰς ἰδιαζούσας εἰς ἕκαστον αὐτῶν ἀρχὰς τοῦ ὡραίου.

Τὰ χρώματα προσφέρουσιν ἴσως τὸ ἁπλούστερον παράδειγμα τοῦ ὡραίου, ὅθεν καὶ τὸ πλέον ἄξιον διὰ νὰ ἀρχίσωμεν ἀπὸ τοῦτο. Ἐνταῦθα οὔτε ποικιλία, οὔτε ὁμοειδές, οὔτ᾽ ἄλλη τις ἀρχὴ, εἰς ἐμὲ τοὐλάχιστον γνωστὴ, δὲν δύναται νὰ ληφθῇ ὡς βάσις τοῦ ὡραίου. Δὲν δυνάμεθα εἰς οὐδεμίαν ἄλλην αἰτίαν ν᾽ ἀποδώσωμεν αὐτὸ, παρὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ὀφθαλμοῦ. Ἐντεῦθεν βλέπομεν ὅτι κατὰ τὰς διαφορὰς τοῦ αἰσθητηρίου τούτου οἱ ἄνθρωποι ἀγαπῶσιν, ὁ μὲν τοῦτο, ὁ δὲ ἐκεῖνο. Εἶναι δὲ πιθανὸν, ὅτι εἰς περιστάσεις τινὰς ἡ σύζευξις τῶν ἰδεῶν ἔχει ἐπιῤῥοὴν εἰς τὴν ἡδονὴν τὴν ἐκ τῶν χρωμάτων. Τὸ πράσινον, παραδείγματος χάριν, δύναται νὰ θεωρῆται ὡς τὸ ὡραιότερον πάντων, διότι εἶναι συνεζευγμένον μὲ τὰς ἰδέας τῶν φυσικῶν προσόψεων καὶ σκηνῶν· οὕτω καὶ τὸ λευκὸν εἶναι συνεζευγμένον μὲ τὴν ἀθωότητα, τὸ δὲ κυανοῦν μὲ

τὴν τοῦ ἀνεφέλου αἰθέρος. Ἐκτὸς τῶν τοιούτων συζεύξεων, δυνάμεθα προσέτι νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι τὰ ἐκλεκτότερα τῶν χρωμάτων διὰ τὴν ὡραιότητα αὐτῶν εἶναι μᾶλλον λεπτὰ, παρὰ λαμπρά. Τοιοῦτοι εἶναι οἱ χρωματισμοὶ, μὲ τοὺς ὁποίους ἡ φύσις κατεκόσμησέ τινα ἐκ τῶν ἔργων αὐτῆς, καὶ ἡ τέχνη ἀγωνίζεται εἰς μάτην νὰ μιμηθῇ αὐτοὺς, ὡς αἱ πτέρυγες διαφόρων πτηνῶν, τὰ φύλλα τῶν ἀνθέων, καὶ ἡ περικαλλὴς ἐκείνη ποικιλία τῶν χρωμάτων τῆς ἀνατολῆς καὶ δύσεως τοῦ ἡλίου. Ταῦτα εἶναι τὰ πλέον ὡραῖα παραδείγματα τοῦ χρωματικοῦ ὡραίου, ὅθεν καὶ ἐστάθησαν πανταχοῦ περισπούδαστα τῆς ποιητικῆς περιγραφῆς ἀντικείμενα.

Ἀπὸ τῶν χρωμάτων μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὰ σχήματα, ὅσα παριστάνουσι μορφὰς ὡραιότητος ποικιλωτέρας καὶ μᾶλλον πολυσυνθέτους· πρώτη σημειοῦται ἡ κανονικότης ὡς πηγὴ ὡραιότητος. Κανονικὸν δὲ σχῆμα λέγομεν τὸ μεμορφωμένον εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν μερῶν αὐτοῦ κατά τινα κανόνα, οὐχὶ αὐθαιρέτως, οὐδ' ὡς ἔτυχεν· οὕτω ὁ κύκλος, τὸ τετράγωνον, τὸ τρίγωνον, καὶ τὸ ἑξάγωνον, τέρπουσι τὴν ὅρασιν διὰ τῆς κανονικότητος αὐτῶν, ὡς ὡραῖα σχήματα. Δὲν πρέπει ὅμως ἐντεῦθεν νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ὅλα τὰ σχήματα ἀρέσκουσι κατὰ ἀναλογίαν τῆς ἑαυτῶν κανονικότητος, ἢ ὅτι ἡ κανονικότης εἶναι ἡ μόνη, ἢ ἡ πρωτίστη βάσις τῆς ὡραιότητος εἰς τὰ σχήματα, ἀλλὰ πολὺ ἰσχυροτέρα βάσις αὐτῆς φαίνεται, ὅτι εἶναι ποικιλία τις εὐάρεστος· καὶ διὰ τοῦτο ἐπιμελοῦνται αὐτὴν μᾶλλον παρὰ τὴν κανονικότητα εἰς τὰ ἔργα τὰ ἀποβλέποντα εἰς τέρψιν τῆς ὁράσεως. Κλίνω τῷόντι εἰς τὸ νὰ φρονῶ, ὅτι ἡ κανονικότης φαίνεται ὡραία διὰ τοῦτο κυρίως, ἂν ὄχι καθ' αὑτὸ, διότι ὑπεγείρει τὴν ἰδέαν τῆς πρός τι τέλος ἁρμοδιότητος, καταλληλίας, καὶ χρήσεως, τὰ ὁποῖα συνδέονται μᾶλλον μὲ τὰς τακτικὰς καὶ ἀναλόγους μορφὰς, παρὰ

μὲ τὰς ἀτάκτους καὶ ἀκανονίστους. Εἶναι φανερὸν, ὅτι ἡ φύσις, ὁ πάντων ἀναμφιβόλως χαριέστατος τεχνίτης, εἰς ὅλα τὰ ὡραϊστικὰ ἔργα αὐτῆς, τὴν ποικιλίαν ζητεῖ μὲ φαινομένην τινὰ ἀμέλειαν τῆς κανονικότητος. Τὰ δὲ δωμάτια, αἱ θύραι, καὶ τὰ τοιαῦτα, κατασκευάζονται μὲ κανονικὴν μορφὴν, κυβικὰ, καὶ παραλληλόγραμμα, μὲ ἀκριβῆ ἀναλογίαν τῶν μερῶν, καὶ οὕτω μεμορφωμένα ἡδύνουσι τὴν ὅρασιν διὰ τὸν ὀρθὸν τοῦτον λόγον, διότι, ὡς ἔργα χρήσεως, εἶναι διὰ τῶν τοιούτων σχημάτων τὰ ἁρμοδιώτερα πρὸς τὸν σκοπὸν, εἰς τὸν ὁποῖον ἀπέβλεπον. Τὰ φυτὰ ὅμως, τὰ ἄνθη, καὶ τὰ φύλλα, εἶναι πλήρη ποικιλίας. Ῥύαξ εὐθύμακρος εἶναι σχῆμα ἀηδὲς παραβαλλόμενον πρὸς τὰς περιελίξεις τῶν ποταμῶν. Οἱ κῶνοι καὶ αἱ πυραμίδες τῶν κηπαίων δένδρων εἶναι μὲν ὡραῖα, ἀλλὰ δένδρα εἰς τὴν φυσικὴν ἐρημίαν αὐξανόμενα, εἶναι ἀπειράκις ὡραιότερα, παρ᾽ ὅταν περικείρωνται εἰς σχῆμα κωνοειδὲς, ἢ πυραμοειδές. Τὰ δωμάτια τῆς οἰκίας πρέπει νὰ ἦναι κανονικὰ εἰς τὴν ἀναλογίαν αὐτῶν διὰ τὴν χρῆσιν τῶν ἐνοικούντων. Κῆποςδὲ εἰς καλλονὴν ἁπλῶςδιατεταγμένος, ἤθελεν εἶσθαι ἀηδέστατος, ἂν εἶχε τοσαύτην κανονικότητα εἰς τὰ μέρη αὐτοῦ, ὅσην αἱ πρὸς κατοίκησιν οἰκοδομαί.

Ὁ Ὀγάρθος παρατηρεῖ εἰς τὸ περὶ ἀναλύσεως κάλλους, ὅτι τὰ καμπυλόγραμμα σχήματα εἶναι γενικῶς πολὺ ὡραιότερα, παρὰ τὰ εὐθύγραμμα καὶ γωνιώδη. Δύο δὲ γραμμὰς θεωρεῖ ὡς κυρίως συςατικὰς τοῦ ὡραίου, ἀναφέρων πάμπολλα παραδείγματα, διὰ νὰ ἐξηγήσῃ καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ σύστημα αὐτοῦ. Ἡ μία ἐκ τούτων εἶναι ἡ κυματοειδὴς, ἢ καμπύλη, ἐπὶ τὰ ἔσω καὶ ἐπὶ τὰ ἔξω ἐναλλὰξ καμπτομένη, σχεδὸν ὡς τὸ γράμμα §. Ταύτην ὀνομάζει *γραμμὴν τοῦ ὡραίου*· καὶ δεικνύει πόσον ἄφθονος εὑρίσκεται εἰς τὰκογχύλια, εἰς τὰ ἄνθη, καὶ εἰς ἄλλα τοιαῦτα καλλονῆς ἔργα τῆς φύσεως, καθὼς καὶ

εἰς τὰ ὑπὸ ζωγράφων καὶ λιθογλύφων διαγραφόμενα σχήματα πρὸς καλλωπισμόν. Ἡ δὲ ἄλλη γραμμὴ, τὴν ὁποίαν ὀνομάζει *γραμμὴν χάριτος* εἶναι ἡ αὐτὴ κυματοειδὴς καμπύλη περιελισσομένη εἰς στερεόν τι σῶμα, καθὼς φαίνεται εἰς τοὺς σπειροειδεῖς κίονας. Εἰς ὅλα δὲ τὰ ἀναφερόμενα ὑπ' αὐτοῦ παραδείγματα ἡ ποικιλία παριστάνεται καθαρῶς, ὅτι εἶναι ἀρχὴ ὡραιότητος τοσοῦτον οὐσιώδης, ὥστε δὲν φαίνεται ὅτι ἀπατᾶται πολὺ, ὁρίζων τὴν τέχνην τοῦ διαγράφειν εὐάρεστα σχήματα, *τέχνην τοῦ καλῶς ποικίλλειν*· διότι ἡ καμπύλη γραμμὴ ἡ τοσοῦτον περισπούδαστος εἰς τοὺς ζωγράφους, λαμβάνει κατ' αὐτὸν τὸ πρώτιστον αὐτῆς προτέρημα ἐκ τῆς ἀδιαλείπτου κάμψεως καὶ παρεγκλίσεως ἀπὸ τῆς εὐθείας γραμμῆς.

Ἡ κίνησις προσφέρει ἄλλην πηγὴν ὡραίου, διάφορον τῆς τῶν σχημάτων· εἶναι ἀφ' ἑαυτῆς εὐάρεστος· καὶ τὰ αὐτὰ σώματα κινούμενα ἀρέσκουσι μᾶλλον, παρὰ ἠρεμοῦντα. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἡ μετρία κίνησις ἀνήκει εἰς τὸ ὡραῖον· διότι ἡ πολλὰ ταχεῖα, ἢ σφοδρὰ, ὡς ἡ τῶν χειμάῤῥων, μετέχει τοῦ ὕψους. Εἶναι μὲν ὡραιοτάτη ἡ κίνησις τῶν πτηνῶν, ὅταν διέρχωνται ἡσύχως τὸν ἀέρα· ἀλλ' αἱ ἀστραπαὶ διατρέχουσαι τοὺς οὐρανοὺς εἶναι μεγαλοπρεπὲς καὶ καταπληκτικὸν θέαμα. Πρέπει δὲ ἐνταῦθα νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι τὰ αἰσθήματα τοῦ ὑψηλοῦ καὶ τοῦ ὡραίου δὲν διαχωρίζονται πάντοτε μὲ ὅρια πολὺ ἀπέχοντα ἀλλήλων, ἀλλὰ δύνανται εἰς πολλὰς περιστάσεις νὰ πλησιάζωσιν· οὕτω ῥεῦμα ἡσύχως φερόμενον, εἶναι ἓν τῶν ὡραιοτέρων ἀντικειμένων τῆς φύσεως· καθ' ὅσον ὅμως ἐξογκοῦται εἰς μέγεθος ποταμοῦ, τὸ ὡραῖον ἐλαττοῦται βαθμηδὸν καὶ μεταβάλλεται εἰς τὸ ὑψηλόν. Τὸ νέον δένδρον εἶναι ὡραῖον· δρῦς ὅμως παλαιὰ, ὑψίκομος, εἶναι σεβαστὸν καὶ μέγα. Ἡ γαλήνη ὁμοίως καλῆς τινος πρωΐας, ὡραῖον· ἀλλ' ἡ

γενικὴ σιωπὴ τῆς ἑσπέρας, ὑψηλόν. Διὰ νὰ ἐπανέλθωμεν δὲ εἰς τὸ ὡραῖον τῆς κινήσεως, δύναταί τις, μὲ φαίνεται, νὰ εἴπῃ γενικῶς, ὅτι ἡ κατ' εὐθεῖαν γινομένη κίνησις δὲν εἶναι τοσοῦτον ὡραία, ὡς ἡ κυματοειδής· καὶ ἡ πρὸς τὰ ἄνω εἶναι ὡραιοτέρα τῆς πρὸς τὰ κάτω. Ἡ ἥσυχος ἑλικοειδὴς κίνησις τῆς φλογὸς καὶ τοῦ καπνοῦ εἶναι πολλὰ εὐάρεστον θέαμα. Ἐνταῦθα παριστάνεται ὡς ἀρχὴ τοῦ ὡραίου ἡ κυματοειδὴς γραμμὴ τοῦ Ὁγάρθου, ὅστις παρατηρεῖ εὐφυέστατα, ὅτι ὅλαι αἱ κοιναὶ καὶ ἀναγκαῖαι εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ βίου κινήσεις γίνονται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων κατ' εὐθείας, ἢ ἁπλᾶς γραμμάς· ὅλαι δὲ αἱ χαρίεσσαι καὶ ὡραῖαι, κατὰ γραμμὴν κυματοειδῆ. παρατήρησις ἀξία προσοχῆς εἰς τοὺς σπουδάζοντας τὴν χάριν τῶν σχημάτων καὶ τῆς χειρονομίας.

Ἂν καὶ τὸ χρῶμα, τὸ σχῆμα, καὶ ἡ κίνησις, ἦναι κεχωρισμέναι ἀρχαὶ τοῦ ὡραίου, εἰς πολλὰ ὅμως ὡραῖα συνέρχονται ὅλα ὁμοῦ, καὶ οὕτω συγκροτοῦσι τὴν μεγαλητέραν καὶ πλέον σύνθετον ὡραιότητα· οὕτως εἰς τὰ ἄνθη, εἰς τὰ δένδρα, καὶ εἰς τὰ ζῶα, τέρπουσι τὴν ὅρασιν ἐνταυτῷ ἡ λεπτότης τοῦ χρώματος, τὸ χαρίεν σχῆμα, καὶ ἡ κίνησις ἐνίοτε. Τούτων ἕκαστον προξενεῖ εἰς ἡμᾶς ἰδιαίτερόν τι εὐάρεστον αἴσθημα· τοσοῦτον ὅμως ὁμοιάζουσι κατὰ τὴν φύσιν, ὥστε ὅλα ὁμοῦ διεγείρουσι μίαν ἀντίληψιν ὡραίου, τὸ ὁποῖον ἀναφέρομεν εἰς τὸ ὅλον ἀντικείμενον, ὡς αἰτίαν αὐτῆς· διότι πάντοτε ἐννοοῦμεν τὴν ὡραιότητα ὡς πρᾶγμα ἐνυπάρχον τῷόντι εἰς τὸ ἀντικείμενον τὸ διεγεῖρον τὴν εὐάρεστον αἴσθησιν, ὡς εἶδός τι εὐπρεπείας, ἥτις περίκειται καὶ περιενδύει αὐτό. Τὸ ἐντελέστερον δὲ ἄθροισμα ὡραίων ἀντικειμένων εἶναι ἴσως γῆ περιέχουσα πεδιάδας χλοερὰς, δένδρα σποράδην ἐγειρόμενα, ἄνθη ποικίλα, ὕδατα διαῤῥέοντα, καὶ ζῶα βοσκόμενα. Ἐὰν εἰς ταῦτα προστίθενται καὶ ἀνθρωπίνης τέχνης ἔργα ἁρμόζοντα εἰς

τοιαύτην σκηνὴν, οἷον, τοξοειδὴς γέφυρα ἐπὶ ποταμοῦ τινος, καλύβαι, ἐξ ὧν ἀναβαίνει καπνὸς ἐν μέσῳ τῶν δένδρων, καί που ὡραῖος πύργος μακρόθεν ὁρώμενος, ὅτε ὁ ἥλιος ἀνατέλλει, αὕτη ἡ χαρακτηρίζουσα τὸ ὡραῖον γλυκεῖα καὶ ἱλαρὰ τέρψις θέλει εἶσθαι τοῦ πλέον ὑψηλοῦ βαθμοῦ. Ὅρασις καὶ αἴσθησις μεμορφωμένη, διὰ νὰ συλλαμβάνῃ τὰς ὡραιότητας τῶν τοιούτων σκηνῶν, εἶναι ἀναγκαία εἰς τὸν ἐπιχειροῦντα ποιητικὰς περιγραφάς.

Ἡ δὲ ὡραιότης τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς εἶναι ἡ πλέον σύνθετος παρ' ὅσας μέχρι τοῦδε ἐθεωρήσαμεν· διότι περιλαμβάνει τὸ κάλλος τοῦ χρώματος τὸ προερχόμενον ἐκ τῶν λεπτοτάτων σκιῶν τῆς σωματικῆς ἕξεως, καὶ τὸ τοῦ σχήματος, τὸ ὁποῖον ἀποτελοῦσιν αἱ διατυποῦσαι τοὺς διαφόρους χαρακτῆρας τοῦ προσώπου γραμμαί. Ἡ πρωτίστη ὅμως τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς ὡραιότης πηγάζει ἔκ τινος μυστηριώδους ἐκφράσεως, ἥτις ἐμφαίνει τὰς ψυχικὰς ποιότητας, εὐαισθησίαν, ἢ διάθεσιν ἀγαθὴν, ζωηρότητα, εἰλικρίνειαν, καλοκἀγαθίαν, καὶ ἄλλα ἐράσμια πλεονεκτήματα. Ἀλλὰ πόθεν προέρχεται τοῦτο, ὥστε χαρακτῆρες τινὲς τοῦ προσώπου νὰ παριστάνωνται εἰς ἡμᾶς συνδεδεμένοι μὲ ἠθικάς τινας ποιότητας, ἂν διδασκώμεθα ὑπὸ τοῦ ἐνστίγματος, ἢ ὑπὸ τῆς πείρας, νὰ κάμνωμεν τὴν σύνδεσιν ταύτην, καὶ νὰ ἀναγινώσκωμεν ἐπὶ τοῦ προσώπου τὰ τῆς ψυχῆς, ἡ περὶ τούτου ἔρευνα δὲν ἀνήκει ἐνταῦθα, οὐδὲ εἶναι τῳόντι εὔκολος ἡ λύσις αὐτοῦ. Τὸ πρᾶγμα ὅμως εἶναι βέβαιον καὶ ὁμολογούμενον, ὅτι τὸ πλέον διακεκριμένον κάλλος τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου εἶναι ἡ λεγομένη *ἔκφρασις* αὐτοῦ, ἢ παραστατική τις εἰκὼν τῶν ἐσωτερικῶν ἠθικῶν διαθέσεων.

Τοῦτο φέρει ἡμᾶς εἰς τὴν παρατήρησιν τοῦ ὅτι ὑπάρχουσι ποιότητές τινες τῆς ψυχῆς, αἵτινες ἢ ἐπὶ τοῦ προσώπου εἰκονιζόμεναι, ἢ διὰ λέξεων ἢ πράξεων παριστανόμεναι, πάντοτε

διεγείρουσιν εἰς ἡμᾶς αἴσθημα ὅμοιον μὲ τὸ τοῦ κάλλους. Εἶναι δὲ δύο μεγάλαι τάξεις τῶν ἠθικῶν ποιοτήτων· ἡ μὲν περιλαμβάνει τὰς ὑψηλὰς καὶ μεγάλας ἀρετὰς, αἵτινες ἀπαιτοῦσιν ἐξαισίους ἀγῶνας, καὶ στρέφονται περὶ κινδύνους καὶ συμφορὰς, ὡς ὁ ἡρωϊσμὸς, ἡ μεγαλοψυχία, ἡ καταφρόνησις τῶν ἡδονῶν καὶ τοῦ θανάτου· αὗται διεγείρουσιν εἰς τὸν θεατὴν αἴσθημα ὕψους καὶ μεγαλειότητος. Ἡ δὲ ἄλλη τάξις περιλαμβάνει ἐν γένει τὰς κοινωνικὰς ἀρετὰς, ὁποῖαι ἡ συμπάθεια, ἡ ἱλαρότης, ἡ φιλία, ἡ ἐλευθεριότης, κ.τ.λ. αὗται διεγείρουσιν αἰσθήματα ἡδέα, τοσοῦτον συγγενῆ μὲ τὰ προερχόμενα ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν ὡραίων ἀντικειμένων, ὥστε καί τοι ὄντα πολὺ εὐγενεστέρας φύσεως, δύνανται ἄνευ ἀκαταλληλίας νὰ τάττωνται ἐν τῇ αὐτῇ τάξει.

Ἓν ἄλλο εἶδος ὡραιότητος διάφορον τῶν μέχρι τοῦδε θεωρηθέντων, γεννᾶται ἐκ τοῦ σκοποῦ, ἢ τῆς τέχνης, τουτέστιν, ἐκ τῆς διαγνώσεως τῶν πρὸς τὸ τέλος ἐπιτηδείων μέσων, ἢ τῶν οὕτω συνηρμοσμένων μερῶν, ὥστε νὰ συντείνωσι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ὅλου. Ὅταν, θεωροῦντες τὸν ὀργανισμὸν δένδρου τινὸς, ἢ φυτοῦ, παρατηρῶμεν τὰ μέρη αὐτοῦ, τὰς ῥίζας, τὸ στέλεχος, τὸν φλοιὸν, καὶ τὰ φύλλα, πόσον εἶναι προσηρμοσμένα εἰς τὴν τροφὴν καὶ αὔξησιν τοῦ ὅλου· ἔτι μᾶλλον, ὅταν παρατηρῶμεν τὰ μέρη, καὶ τὰ μέλη τοῦ ζώου, ἢ ἐξετάζωμέν τι ἐκ τῶν περιέργων ποιημάτων τῆς τέχνης, ὡς ὡρολόγιον, πλοῖον, ἢ λεπτήν τινα μηχανὴν, ἡ ἐκ τούτων ἡδονὴ ἀναφέρεται εἰς τὸ ἄλλο τοῦτο εἶδος τοῦ ὡραίου, καὶ εἶναι διάφορος τῆς ἐκ τῶν χρωμάτων, ἢ τῶν σχημάτων, ἢ τῆς ποικιλίας, ἢ ἄλλης τινὸς ἐκ τῶν προειρημένων αἰτιῶν.

Τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ ὡραίου, θεωρουμένου εἰς τὴν καταλληλίαν καὶ τὸν σκοπὸν, ἔχει ἐκτεταμέννην ἐπιῤῥοὴν εἰς τὰς ἰδέας ἡμῶν. Ἡ ἔννοια αὐτοῦ εἶναι ἡ βάσις τῆς ὡραιότητος,

τὴν ὁποίαν ἀνακαλύπτομεν εἰς τὴν ἀναλογίαν τῶν θυρῶν, τῶν τόξων, τῶν κιόνων, καὶ ἐν ἑνὶ λόγῳ, ὅλων τῶν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς εἰδῶν. Ὅσον ὡραῖα καὶ ἂν ἦναι καθ' ἑαυτὰ τὰ μέρη οἰκοδομῆς τινος, ἐὰν ἀντιβαίνωσιν εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς καταλληλίας καὶ τοῦ σκοποῦ, ἡ ὡραιότης αὐτῶν φθείρεται, καὶ προσκρούουσιν εἰς τὴν ὅρασιν, ὡς ἀηδῆ θεάματα. Οἱ σπειροειδεῖς κίονες, παραδείγματος χάριν, εἶναι μὲν ὡραῖοι, διὰ τὴν ἀδυναμίαν ὅμως αὐτῶν ἀπαρέσκουσι πάντοτε, ὅταν λαμβάνωνται διὰ νὰ ὑποστηρίζωσι μέρος οἰκοδομῆς ἔχον μέγα βάρος, διὰ τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖται καὶ ὑποστήριγμα δυνατώτερον. Ὁσάκις βλέπομεν κατασκευήν τινα, πάντοτε φερόμεθα ὡς ἔκ τινος φυσικῆς συζεύξεως ἰδεῶν εἰς τὸ νὰ στοχαζώμεθα τὸ τέλος αὐτῆς καὶ τὸν σκοπὸν, καὶ νὰ ἐξετάζωμεν πρὸς ταῦτα τὴν καταλληλίαν τῶν μερῶν αὐτῆς. Ὅταν αὕτη διακρίνεται καθαρὰ, ἡ κατασκευὴ φαίνεται εἰς ἡμᾶς, ὅτι ἔχει τινὰ ὡραιότητα· ὅταν ἐξ ἐναντίας στερῆται ὅλως αὐτῆς, δὲν δίδει οὐδεμίαν εὐαρέστησιν. Οὕτως ἰσχυρὰ εἶναι ἡ ἔννοια τῆς καταλληλίας καὶ τοῦ σκοποῦ, καὶ τοσοῦτον ὑψηλὸν βαθμὸν ἔχει μεταξὺ τῶν ἀντιλήψεων ἡμῶν, ὥστε κατὰ μέγα μέρος κανονίζει καὶ τὰς ἄλλας ἡμῶν ἰδέας τοῦ ὡραίου. Ἡ παρατήρησις αὕτη εἶναι ἀξία προσοχῆς, εἰς ἐκείνους μάλιστα, ὅσοι καταγίνονται περὶ τὸ συγγράφειν· διότι εἰς τὰ ἐπικὰ ποιήματα, εἰς τὴν ἱστορίαν, εἰς τοὺς λόγους, καὶ εἰς ὁποιονδήποτε ἄλλο σύγγραμμα, πάντοτε ἀπαιτεῖται, ὡς καὶ εἰς τὰς ἄλλας κατασκευὰς, καταλληλία, ἢ προσάρμοσις τῶν μέσων πρὸς τὸ τέλος, τὸ ὁποῖον ὁ συγγραφεὺς ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν. Ἔσωσαν αἱ περιγραφαὶ αὐτοῦ πλούσιαι, καὶ τὰ σχήματα τοῦ λόγου μετὰ πάσης κομψείας τετορνευμένα· ἐὰν δὲν ἔχωσι τὸν προσήκοντα τόπον, ἐὰν δὲν ἦναι μέρη τοῦ ὅλου κατάλληλα, ἐὰν δὲν συμφωνῶσι μὲ τὸν προκείμενον σκοπὸν, ἀποβάλλουσιν

ὅλην αὐτῶν τὴν ὡραιότητα, καὶ πίπτουσι μάλιστα εἰς ἀμορφίαν. Τοσαύτην δύναμιν ἔχει ἡ αἴσθησις τοῦ πρέποντος καὶ καταλλήλου, ὥστε μεταμορφόνει διόλου τὸ ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον ἄλλως ἤθελε φαίνεσθαι ὡραῖον.

Ἄξιον εἶναι νὰ ἀναφέρω ἐνταῦθα καὶ τὰς παρατηρήσεις τοῦ σοφοῦ Στευὰρτ περὶ τῆς γενικεύσεως τῆς λέξεως *ὡραῖος*. Νομίζω, λέγει, ὅτι ἡ λέξις *ὡραῖος* (1) εἰς τὴν πρώτην καὶ γενικωτάτην αὐτῆς ἐκδοχὴν ἀνεφέρετο εἰς ἀντικείμενα τῆς ὁράσεως. Ὡς τὸ ἐπίθετον *ἡδὺς* σημαίνει κατὰ γράμμα τὸ εἰς τὴν γεῦσιν ἀρέσκον, καὶ τὸ *ἁρμονικὸς* τὸ εἰς τὴν ἀκοὴν, καὶ τὸ μαλακὸς τὸ εἰς τὴν ἁφὴν, οὕτω καὶ τὸ *ὡραῖος* σημαίνει κατὰ γράμμα τὸ ἀρέσκον εἰς τὴν ὅρασιν. Ὅλα δὲ ταῦτα τὰ ἐπίθετα λαμβάνονται μεταφορικῶς, διὰ νὰ σημαίνωσιν ἀντιλήψεις τῶν ἄλλων αἰσθήσεων· δὲν εἶναι τῳόντι μεγάλη τις ἀκαταλληλία νὰ λέγωμεν *ἡδὺς* καὶ *μαλακὸς ἦχος*, *ἁρμονικὴ χρωμάτων διάταξις*, *ὡραία φωνὴ*, ἢ *ὡραῖον ᾆσμα*. Ἂν αἱ μεταφορικαὶ χρήσεις τῆς λέξεως *ὡραῖος* ἦναι μᾶλλον πολυάριθμοι καὶ ἑτεροειδεῖς, δὲν δύναται τάχα νὰ δοθῇ λόγος τις πιθανὸς τούτου ἐκ τῆς πληθύος τῶν ἀντιλήψεων, τῶν ὁποίων ὁ ὀφθαλμὸς εἶναι τὸ κοινὸν ὄργανον; Ἐπὶ τῆς τοιαύτης ἁπλῆς ἀρχῆς ἐπιστηρίζονται οἱ ἀκόλουθοι στοχασμοί.

Ἡ πρώτη ἰδέα τῆς ὡραιότητος ἐγεννήθη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκ τῶν χρωμάτων· διότι πολὺν καιρὸν πρὶν τὰ παι-

(1) Ἡ λέξις ὥ ρ α σημαίνει εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν Γλῶσσαν τὰ τέσσαρα μέρη τοῦ ἔτους, ἔαρ, θέρος, φθινόπωρον, καὶ χειμῶνα· ἐκ τῶν ὡραιοτήτων δὲ, τὰς ὁποίας ἡ φύσις ἐκθέτει εἰς τὴν ὅρασιν ἐν ἑκάστῃ τῶν τεσσάρων τούτων ὡρῶν, καὶ μάλιστα ἐν ἔαρι, λαμβάνεται ἡ λέξις αὕτη καὶ ἐπὶ κάλλους· ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ λέξις κ ά λ λ ο ς κυρίως σημαίνει λαμπρὸς, ἐτυμολογουμένη ἀπὸ τοῦ κ ά ω· ὥστε καὶ αἱ δύο λαμβάνονται κυρίως ἐπὶ τῶν ἀρεσκόντων εἰς τὴν ὅρασιν.

δία λάβωσιν ἡδονήν τινα ἐκ τῶν σχημάτων, ἢ τῆς κινήσεως, τὰ ὁποῖα ἀμφότερα ἀπαιτοῦσι διὰ τὴν ἀντίληψιν αὐτῶν προσκόλλησίν τινα προσοχῆς καὶ σκέψεως, ὁ ὀφθαλμὸς φαίνεται, ὅτι συναρπάζεται καὶ ἡδύνεται εἰς τὰ λαμπρὰ χρώματα, ἢ τὰ ἀπαστράπτοντα φῶτα. Κλίνω ἀκόμη εἰς τὸ νὰ ὑποπτεύωμαι, ὅτι εἰς τὴν κρίσιν τῶν χωρικῶν τοῦτο τὸ στοιχεῖον τῆς ὡραιότητος ὑπερέχει παντὸς ἄλλου, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν ἐκτίμησιν, τὴν ὁποίαν κάμνουσι τῆς γυναικείας μορφῆς· εἰς δὲ τὰ ἄψυχα κτίσματα τοῦτο ὑπὲρ πᾶν ἄλλο θεωροῦσι μετά τινος ἐκστάσεως. Ὅθεν ὁ Ἀκενσίδης (1) ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς πλουσίας εἰκόνος τῶν νεφῶν, ὅτε ὁ ἥλιος δύνων χρυσόνει αὐτὰ, συμπεραίνει τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς αἰσθήσεως τοῦ ὡραίου. « Ἐρώτησε, λέγει, τὸν χωρικὸν νεανίσκον, ὅστις ἀπὸ τῆς μακρᾶς ἐργασίας θερινῆς τινος ἡμέρας ἐπιστρέφων εἰς τὴν οἰκίαν, λησμονεῖ καὶ κόπον καὶ ἀνάπαυσιν, καὶ βραδύνει τὰ βήματα αὐτοῦ θεωρῶν ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ στερεώματος τὰ ἠλεκτροειδῆ χρώματα τῶν νεφῶν. Εὐθὺς, μὲ φαίνεται, ἡ ἀγροικικὴ αὐτοῦ ἔκφρασις καὶ τὰ χωρικὰ σχήματα θέλουσι δείξει μὲ δύναμιν ἐμφαντικωτέραν παρὰ τὴν τῆς γλώσσης, τὴν μειδιῶσαν πρὸς τὴν καρδίαν αὐτοῦ μορφὴν τῆς ὡραιότητος » .

Ὄχι μόνον εἰς τὴν κρίσιν τῶν παιδίων, ἢ τῶν χωρικῶν, διαπρέπουσι τὰ χρώματα μεταξὺ τῶν συστατικῶν στοιχείων τῆς ὡραιότητος, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐνδιατρίψαντας τὴν ζωὴν αὐτῶν εἰς τὴν γύμνασιν τῆς αἰσθήσεως τοῦ ὡραίου τὸ ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Ἀκενσίδου θέαμα φυλάττει ἀπαραμείωτα ὅλα τὰ θέλγητρα αὐτοῦ.

« Μεταξὺ τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς ὡραιότητος, λέγει ὁ Ἀδδισὼν, ὁ ὀφθαλμὸς ἡδύνεται ἐξαιρέτως εἰς τὰ χρώματα.

---

(1) Ποιητὴς Ἄγγλος.

λαμπροτέραν, ἢ πλέον εὐάρεστον θέαν παρὰ τὴν φαινομένην εἰς τὸν οὐρανὸν, ἀνατέλλοντος, ἢ δύνοντος τοῦ ἡλίου, δὲν ἀπαντῶμεν εἰς οὐδὲν μέρος τῆς φύσεως. Διὰ τοῦτο βλέπομεν τοὺς ποιητὰς, οἵτινες ἀπευθύνονται πάντοτε πρὸς τὴν φαντασίαν, ὅτι δανείζονται τὰ πλειότερα ἐπίθετα αὐτῶν, ἐκ τῶν χρωμάτων μᾶλλον, ἢ ἔκ τινος ἄλλης πηγῆς (1) ».

Ἀπὸ τοῦ θαυμασμοῦ τῶν χρωμάτων ὁ ὀφθαλμὸς προχωρεῖ βαθμηδὸν εἰς τὸν τῶν σχημάτων, ἀρχόμενος πρῶτον ἀφ᾽ ὅσα ἔχουσι φανερωτέραν κανονικότητα. Διὰ τοῦτο τὰ παιδία τέρπονται βλέποντα κήπους κανονικῶς διεσχηματισμένους· οὕτω ἡ λέξις *ὡραῖος* μεταφέρεται ἀπὸ τῶν χρωμάτων εἰς τὰ σχήματα.

Τὸ αὐτὸ ἐπίθετον ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὴν κίνησιν, ἥτις εἶναι εἶδος ὡραιότητος, καὶ δύναται κατά τι νὰ θεωρῆται ὡς τροποποίησις σχήματος. Ἡ ὡραιότης ὅμως τῆς κινήσεως ἔχει τι ἰδιαίτερον θέλγητρον, θεωρουμένη εἰς τὰ ζῶα, καὶ μάλιστα εἰς τὸν ἄνθρωπον. Εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς κινήσεως φαίνεται, ὅτι συντρέχει κατὰ μέγα μέρος καὶ ἡ συμπάθεια, τὴν ὁποίαν ἐμπνέει παρερχομένη τοῦ εὐαρέστου σχήματος ἡ ὕπαρξις. Εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἡ μνήμη ἐμμένει ἐμπαθῶς εἰς τὸ ἀφιπτάμενον θέλγητρον, ἐνῷ ὁ ὀφθαλμὸς γοητεύεται ἐκ τῆς προσδοκίας τοῦ ἐφεπομένου. Τοιοῦτόν τι πάσχομεν, καὶ ὅταν βλέπωμεν τοὺς κυματισμοὺς σημαίας τινὸς κυματουμένης εἰς τον ἀέρα, τὰς δακτυλιωτὰς συστροφὰς καὶ ἑλιγμοὺς τοῦ καπνοῦ, τὰς στιγμιαίας ἐκλάμψεις καὶ ὡραιότητας

---

(1) Spectator, No. 412. Τοιαῦτα ἐπίθετα ἀπαντῶνται μάλλιςα εἰς τοὺς Ἕλληνας ποιητὰς, ὡς, Ἠὼς κροκόπεπλος, φαεσίμβροτος, φαεινὴ, χρυσόθρονος, ῥοδόπηχυς, ῥοδοδάκτυλος, ῥοδόσφυρος, ῥοδόπεπλος, αἰγλήεσσα, κ. τ. λ.

φωτοβολίας τινὸς ἐν τῷ μέσῳ τοῦ νυκτερινοῦ σκότους· τῶν χαριέντων ὅμως κινημάτων τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου ἡ θελκτικὴ δύναμις ἀνήκει πιθανῶς εἰς τὴν ζωηρὰν ἔκφρασιν, τὴν ἀνανεουμένην καὶ πάντοτε ποικιλλομένην, τοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς ψυχικῆς κομψείας.

Ἐκ τῆς συνθέσεως τῶν τριῶν τούτων στοιχείων τοῦ ὡραίου, χρωμάτων, σχημάτων, καὶ κινήσεως, πόση ποικιλία ἀποτελεσμάτων εἰς τὴν αἴσθησιν! Εἰς ἕκαστον δὲ ἀποτέλεσμα τίς δύναται νὰ προσδιορίσῃ ὅσον συνεισφέρει εἰς τὴν γέννησιν αὐτοῦ ἕκαστον τῶν στοιχείων τούτων; Δὲν εἶναι λοιπὸν παράδοξον, ὅτι ἡ λέξις *ὡραιότης*, ὑποτεθέντος, ὅτι ἐδόθη τὴν ἀρχὴν εἰς τὰ χρώματα, ἔλαβε βαθμηδὸν καὶ ἀνεπαισθήτως μεγαλητέραν ἔκτασιν σημασίας.

Αὗται εἶναι συντόμως αἱ σοφαὶ παρατηρήσεις τοῦ Στεὺάρτ περὶ τῆς γενομένης βαθμηδὸν γενικεύσεως τῆς λέξεως *ὡραιότης*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Περὶ λεκτικοῦ κάλλους ἐν γένει, καὶ ἄλλων τινῶν πηγῶν πνευματικῆς ἡδονῆς.

Ἀφοῦ ἀνεφέραμεν διάφορα εἴδη τοῦ ὡραίου, μένει τώρα νὰ θεωρήσωμεν αὐτὸ γενικῶς ἐν τῷ λόγῳ. Ἡ ἔκφρασις *ὡραῖος λόγος*, *ὡραῖον ποίημα*, ἢ *λεκτικὸν κάλλος*, λαμβάνεται κατ' ἔννοιαν ὅλως ἄστατον καὶ ἀπροσδιόριστον, σημαίνουσα πᾶν ὅ,τι ἡδύνει, τὴν ψυχὴν, εἴτε διὰ τὸ ὕφος, εἴτε διὰ τὴν ἔννοιαν, ὁποιαδήποτε καὶ ἂν ἦναι ἡ ἀρχὴ, ἐξ ἧς ἡ ἡδονὴ πηγάζει. Εἶναι καὶ ἄλλη τις ἔννοια μᾶλλόν τι ὡρισμένη, καθ' ἣν λέγοντες *κάλλος λόγου*, ἐννοοῦσι χάριν τινὰ καὶ γλυκύτητα

εἰς τὴν στροφὴν τοῦ ὕφους, ἢ τῆς ἐννοίας, κατὰ τὰ ὁποῖα τινὲς τῶν συγγραφέων διέπρεψαν. Κατὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἡ λέξις *κάλλος* σημαίνει τρόπον, οὔτε ὑψηλὸν, οὔτε σφόδρα παθητικὸν, οὔτε εἰς ὑπερβολὴν κεκαλλωπισμένον, ἀλλὰ τοιοῦτον, ὥστε νὰ διεγείρῃ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀναγινώσκοντος, τέρψιν, ὁποίαν ἡ θέα τῶν ἐν τῇ φύσει ὡραίων ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα οὔτε εἰς ὕψος φέρουσι τὴν ψυχὴν τοῦ θεατοῦ, οὔτε σφόδρα κινοῦσιν αὐτὴν, ἀλλὰ διαχέουσιν εἰς τὴν φαντασίαν γλυκεῖαν τινὰ καὶ μειδιῶσαν ἱλαρότητα. Παραδείγματα τοιούτου κάλλους ἔχομεν ἀφθονώτατα εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς.

Τὰ ἡδύνοντα δὲ τὴν φαντασίαν δὲν εἶναι μόνον τὸ ὑψηλὸν καὶ ὡραῖον, ἀλλὰ καὶ ἄλλα διάφορα ἀντικείμενα λαμβάνουσι τὴν δύναμιν ταύτην τοῦ ἡδύνειν ἐξ ἄλλων ἀρχῶν. Τὸ καινοφανὲς, παραδείγματος χάριν, ἀναφέρεται ὡς τοιοῦτον παρὰ τοῦ Ἀδδισῶνος καὶ ὅλων τῶν συγγραψάντων περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης. Καὶ ἂν τὸ ἀντικείμενον δὲν ἔχῃ ἄλλην τινὰ ἀξιολογότητα, μόνον διὰ τὸ καινοφανὲς προξενεῖ εἰς τὴν ψυχὴν ζωηράν τινα καὶ γλυκεῖαν αἴσθησιν. Ἐντεῦθεν διεγείρεται τὸ πάθος τῆς περιεργείας τὸ οὕτω γενικῶς δεσπόζον μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Τὰ πολλὰ συνειθισμένα πράγματα καὶ ἰδέαι παύονται τοῦ νὰ δίδωσι πλέον εἰς τὰς δυνάμις ἡμῶν εὐάρεστον γύμνασιν. Τοῦτο δὲ τὸ ἐκ τοῦ καινοφανοῦς αἴσθημα τῆς ψυχῆς ἡμῶν, ἂν καὶ ἦναι ζωηρότερον καὶ μᾶλλον διεγερτικὸν παρὰ τὸ ἐκ τοῦ ἁπλῶς ὡραίου, διαρκεῖ ὅμως ὀλιγώτερον, ἐὰν δὲν ἔχῃ καὶ ἄλλο τι θέλγητρον δυνάμενον νὰ κρατῇ τὴν προσοχὴν ἡμῶν.

Ἄλλη πηγὴ ἡδονῆς εἶναι ἡ μίμησις. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἔμφυτον τὸ μιμητικὸν καὶ ἡ φυσικὴ αὕτη κλίσις διε-

γείρεται ἐκ τῆς ἡδονῆς, ἥτις συντροφεύει τὴν μίμησιν· διότι πᾶν τὸ κολακεῦον τὰς κλίσεις ἡμῶν, δι' αὐτὸ τοῦτο γίνεται καὶ πρόξενον ἡδονῆς. Ἡδυνόμεθα δὲ ὄχι μόνον ἡμεῖς αὐτοὶ μιμούμενοι, ἀλλὰ καὶ ἄλλους βλέποντες μιμουμένους. Ἐντεῦθεν πᾶσα μίμησις προξενεῖ ἡδονήν τινα, ὄχι μόνον ἡ τῶν ὡραίων καὶ μεγάλων ἀντικειμένων, ἀνακαλοῦσα τὰς πρωτοτύπους ἰδέας τοῦ κάλλους, ἢ τοῦ μεγέθους, τὰς ὁποίας διεγείρουσι τοιαῦτα ἀντικείμενα, ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν μηδεμίαν ὡραιότητα ἐχόντων, καί τινων ἔτι, τὰ ὁποῖα καθ' ἑαυτὰ φαίνονται φρικώδη, ἢ δυσειδῆ (1).

Εἰς τὴν τοῦ ὡραίου αἴσθησιν ἀνήκει καὶ ἡ ἐκ τῆς μελῳδίας καὶ ἁρμονίας ἡδονή. Πᾶν εὐάρεστον αἴσθημα ἐκ τοῦ ὡραίου προερχόμενον, ἢ ἐξ ἀντικειμένων ἐχόντων ὕψος, εἶναι ἐπιδεκτικὸν νὰ μεγαλύνεται διὰ τῆς μουσικῆς. Ἐντεῦθεν πηγάζει ἡ ἡδονὴ καὶ τοῦ ποιητικοῦ ῥυθμοῦ, καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου.

Ἡ ἑτοιμότης, ἡ ἀστειότης, καὶ τὸ γελοῖον εἶναι εἰς τὴν αἴσθησιν τοῦ ὡραίου πηγαὶ ἡδονῶν ὅλως διάφοροι τῶν προειρημένων.

---

(1) Τὸ γὰρ μιμεῖσθαι σύμφυτον τοῖς ἀνθρώποις ἐκ παίδων ἐστὶ, καὶ τούτῳ διαφέρουσι τῶν ἄλλων ζώων, ὅτι μιμητικώτατόν ἐστι· καὶ τὰς μαθήσεις ποιεῖται διὰ μιμήσεως τὰς πρώτας· καὶ τὸ χαίρειν τοῖς μιμήμασι πάντας· σημεῖον δὲ τούτου τὸ συμβαῖνον ἐπὶ τῶν ἔργων· ἃ γὰρ αὐτὰ λυπηρῶς ὁρῶμεν, τούτων τὰς εἰκόνας τὰς μάλιστα ἠκριβωμένας χαίρομεν θεωροῦντες, οἷον, θηρίων τε μορφὰς τῶν ἀγριωτάτων, καὶ νεκρῶν. Αἴτιον δὲ τούτου, ὅτι μανθάνειν οὐ μόνον τοῖς φιλοσόφοις ἥδιστον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ὁμοίως (ἀλλ' ἐπὶ βραχὺ κοινωνοῦσιν αὐτοῦ)· διὰ γὰρ τοῦτο χαίρουσι τὰς εἰκόνας ὁρῶντες, ὅτι συμβαίνει θεωροῦντας μανθάνειν καὶ συλλογίζεσθαι τί ἕκαστον, οἷον, ὅτι οὗτος ἐκεῖνος· ἐπεὶ, ἐὰν μὴ τύχῃ προεωρακὼς, οὐ διὰ μίμημα ποιήσει τὴν ἡδονὴν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀπεργασίαν, ἢ τὴν χροιὰν, ἢ διὰ τοιαύτην τινὰ ἄλλην αἰτίαν (Ἀριστοτέλ. Ποιητ. Κεφ. δ').

Ἐὰν τώρα μ' ἐρωτήσῃ τις, εἰς ποίαν τάξιν τῶν ἡδονῶν τούτων τῆς τοῦ ὡραίου αἰσθήσεως ἀναφέρεται ἡ ἡδονὴ, τὴν ὁποίαν λαμβάνομεν ἐκ τῶν ποιημάτων καὶ τῶν ῥητορικῶν λόγων, ἢ ἐκ τοῦ καλῶς γράφειν, ἀποκρίνομαι, ὅτι ἀναφέρεται ὄχι εἰς μίαν, ἀλλ' εἰς ὅλας. Τὸ ἐξαίσιον τοῦτο πλεονέκτημα ἐνυπάρχει καὶ εἰς τὸν γραπτὸν καὶ εἰς τὸν προφορικὸν λόγον· διότι ἔχουσι τὴν δύναμιν νὰ παριστάνωσιν ὄχι ἕν τι εἶδος ἀντικειμένων, ἀλλὰ σχεδὸν πᾶν ὅ,τι ἡδύνει τὴν τοῦ ὡραίου αἴσθησιν καὶ τὴν φαντασίαν, εἴτε ὑψηλὸν εἶναι, εἴτε ὡραῖον, εἴτ' ἄλλο ὁποιονδήποτε.

Ἡ μεγάλη αὕτη δύναμις τῆς ῥητορικῆς καὶ ποιητικῆς τοῦ νὰ χορηγῶσι τοσαύτην ποικιλίαν ἡδονῶν, προέρχεται καθ' αὑτὸ ἐκ τῆς μιμήσεως καὶ περιγραφῆς, καθ' ἃς ὑπερέχουσι πάσης ἄλλης τέχνης. Ἐκ πάντων τῶν μέσων, ὅσα ἡ ἀνθρωπίνη ἀγχίνοια ἐφεῦρε διὰ νὰ παριστάνῃ τὰ ὄντα, καὶ νὰ διεγείρῃ αἰσθήματα ὅμοια μὲ τὰ διεγειρόμενα ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, δὲν εἶναι οὐδὲν ἄλλο τοσοῦτον πλῆρες καὶ ἐκτεταμένον, ὅσον ὁ λόγος. Διὰ τοῦ εὐτυχοῦς τούτου μέσου δύναται πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει εἰς τὸν φυσικὸν ἢ ἠθικὸν κόσμον νὰ παριστάνεται καὶ νὰ ἐκτίθεται μὲ τὰ πλέον ζωηρὰ χρώματα ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἀνθρωπίνου νοός. Ἐντεῦθεν οἱ κριτικοὶ συγγραφεῖς συνειθίζουσι νὰ ὁμιλῶσι περὶ τοῦ λόγου, ὡς τῆς πρωτίστης πασῶν τῶν μιμητικῶν τεχνῶν, καὶ συγκρίνουσιν αὐτὸν μὲ τὴν ζωγραφικὴν καὶ ἀγαλματοποιίαν· εἰς πολλὰ δὲ μάλιστα καὶ προκρίνουσιν αὐτὸν δικαίως.

Κυρίως ὅμως, οὔτε ὁ λόγος ἐν γένει, οὔτε ἡ ποίησις, δὲν δύνανται νὰ λέγωνται μιμητικαὶ τέχναι, ἀλλὰ πρέπει ἡ μίμησις νὰ διακρίνεται τῆς περιγραφῆς· διότι εἶναι διάφοροι

ἰδέαι, καὶ διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται. Ἡ μὲν μίμησις γίνεται διά τινος μέσου ἔχοντος φυσικὴν ὁμοιότητα μὲ τὸ ἀντικείμενον τῆς μιμήσεως· ὅθεν καὶ γνωρίζεται ὑπὸ πάντων, ὁποῖα εἶναι οἱ ἀνδριάντες, καὶ αἱ εἰκόνες· ἡ δὲ περιγραφὴ διεγείρει εἰς τὸ πνεῦμα τὴν σύλληψιν τοῦ περιγραφομένου διά τινων αὐθαιρέτων, ἢ συνθηματικῶν συμβόλων, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι καταληπτὰ, παρὰ εἰς μόνους τοὺς συμφωνήσαντας, ἢ συνειθίσαντας τὴν χρῆσιν αὐτῶν. Ἡ εἰκὼν ὅμως ἢ ὁ ἀνδριὰς ἔχουσι φυσικὴν ὁμοιότητα μὲ τὸ ἀρχέτυπον· διὰ τοῦτο ἡ μίμησις καὶ ἡ περιγραφὴ πάμπολυ διαφέρουσιν ἀλλήλων. Καθ' ὅσον μόνον ὁ ποιητὴς εἰσάγει εἰς τὸ ποίημα αὐτοῦ πρόσωπα συνδιαλεγόμενα, καὶ παριστάνει αὐτῶν τὴν συνδιάλεξιν ὡς πραγματικῶς γινομένην, κατὰ τοσοῦτον ἡ τέχνη αὐτοῦ δύναται νὰ λέγεται μιμητικὴ, τὰ δὲ διηγηματικὰ, ἢ περιγραφικὰ, δὲν δύνανται κυρίως νὰ ὀνομάζωνται οὕτω (1).

(1) Ὁ ποιητὴς συνήθως δὲν παριστάνει τὰ πράγματα, καὶ τὰ πρόσωπα, ὁποῖα εἶναι πραγματικῶς ἐν τῇ φύσει, ἀλλὰ πλάττει καὶ συνθέτει αὐτὰ κατὰ τὸ πιθανὸν, ὡς τοιαῦτα ὄντα, ἢ δυνάμενα νὰ ὑπάρξωσι· καὶ κατὰ τοῦτο ἡ τέχνη αὐτοῦ δύναται νὰ λέγεται μιμητική. Ἡ δὲ ὑπεροχὴ, τὴν ὁποίαν ἡ ποίησις, ἢ ὁ λόγος ἐν γένει, ἔχει πρὸς τὴν ζωγραφικὴν, εἶναι ὅτι ὁ μὲν ζωγράφος εἶναι περιωρισμένος εἰς τὴν παράστασιν ἑνὸς μόνου περιέργου πράγματος, καὶ κατὰ τοῦτο ὑπερέχει, διότι παριστάνει αὐτὸ ἐν μιᾷ ὄψει πλῆρες καθ' ὅλας τὰς περιστάσεις αὐτοῦ, ὁποῖον φαίνεται ἐν τῇ φύσει· ὁ ποιητὴς ὅμως, ἢ ῥήτωρ δύναται νὰ διαγράψῃ ὁλόκληρον ὑπόθεσιν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Πρὸς τούτοις ἡ μὲν ζωγραφικὴ ἐκθέτει τὰ ἀντικείμενα, ὁποῖα φαίνονται εἰς τὴν ὅρασιν, τοὺς δὲ ἠθικοὺς χαρακτῆρας καὶ τὰ διανοήματα, τὰ ὁποῖα εἶναι τὰ εὐγενέστερα ἀντικείμενα τῆς μιμήσεως ἢ τῆς περιγραφῆς, ἀδυνατεῖ νὰ παραστήσῃ καλῶς· ὁ δὲ λόγος ὑπερβάλλει εἰς τοῦτο καὶ τὴν ζωγραφικὴν καὶ πᾶσαν ἄλλην μιμητικὴν τέχνην (ἐκ τοῦ Βλαίρου, τ. ά· Σελ. 109)

ΤΜΗΜΑ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΥΦΟΥΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Περὶ Σαφηνείας καὶ Ἀκριβείας τῶν λέξεων.

Ἡ λέξις ὕφος, ὡς καὶ ἄλλαι πολλαί, ἔχει ἔννοιαν ἀπροσδιόριστον, καὶ ἐὰν θελήσωμεν νὰ δώσωμεν ὁρισμόν τινα αὐτῆς, καλήτερον ἴσως δὲν εὑρίσκομεν παρὰ τοῦτον, ὅτι *εἶναι ὁ ἰδιαίτερος τρόπος, καθ' ὅν ἕκαστος παριστάνει διὰ τῆς Γλώσσης τὰς ἰδέας αὐτοῦ. Γλῶσσα δὲ ἡ λέξις*, καὶ ὕφος, διαφέρουσιν ἀλλήλων· διότι αἱ μὲν λέξεις τοῦ συγγραφέως δύνανται νὰ ἦναι κατάλληλοι καὶ ὀρθαί, τὸ ὕφος ὅμως αὐτοῦ νὰ ἔχῃ μεγάλας ἐλλείψεις, νὰ ἦναι ξηρόν, ἢ τραχύ, ἢ χαῦνον, ἢ ἐπιτετηδευμένον· ἔχει δὲ πάντοτε σχέσιν τινὰ μὲ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὁ συγγραφεὺς σκέπτεται, καὶ εἶναι εἰκὼν τῶν ἰδεῶν, καὶ τῆς μορφῆς, καθ' ἣν μορφοῦνται ἐν αὐτῷ. Ἐντεῦθεν, ὅταν ἐξετάζωμεν τὴν λεκτικὴν σύνθεσίν τινος, εἶναι πολλάκις δυσκολώτατον νὰ χωρίσωμεν τὸ ὕφος ἀπὸ τῆς διανοίας τοῦ συγγραφέως, καὶ δὲν ἤθελεν εἶσθαι παράδοξον τὰ δύο ταῦτα νὰ συνδέωνται οὕτως, ὥστε τὸ ὕφος νὰ μὴν ἦναι ἄλλο, παρὰ τὸ εἶδος, ἢ ὁ τρόπος αὐτὸς τοῦ διανοεῖσθαι. Ὅθεν διάφοροι λαοὶ τῆς γῆς παρετηρήθησαν, ὅτι μετεχειρίζοντο ἰδιαίτερον ὕφος λόγου, σύμφωνον μὲ τὴν διάφορον αὐτῶν κρᾶσιν καὶ πνεῦμα. Οἱ μὲν Ἀσιανοί, ὄντες μαλθακοὶ καὶ ἀνειμένοι τὰ ἤθη, ἠγάπων καὶ ὕφος ἀνθηρὸν καὶ διαλελυμένον, καὶ ἐνεψύχουν αὐτὸ μὲ τὰ πλέον τολμηρὰ καὶ ὑπερβολικὰ σχήματα· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, λαὸς ἀνδρεῖος, πεπαιδευμένος, καὶ ὀξύνους, μετεχειρίζετο ὕφος

ἀκριβές, καθαρὸν, καὶ κομψόν. Τοιαῦται διαφοραὶ ὕφους παρατηροῦνται γενικῶς καὶ εἰς τὰ σημερινὰ ἔθνη· καὶ ὅταν διακρίνωσι τοὺς γενικοὺς χαρακτῆρας τοῦ ὕφους, συνειθίζουσι νὰ λέγωσι τὸν μὲν νευρώδη, τὸν δὲ χαῦνον, τὸν δὲ ζωηρὸν, τὰ ὁποῖα φανερὰ χαρακτηρίζουσι τοὺς τρόπους τοῦ διανοεῖσθαι, καθὼς καὶ τοῦ ἐκφράζεσθαι· τόσον εἶναι δύσκολον νὰ χωρισθῶσι τὰ δύο ταῦτα ἀπ' ἀλλήλων. Περὶ μὲν τῶν γενικῶν χαρακτήρων τοῦ ὕφους θέλομεν ὁμιλήσειν ὕστερον· ἤδη δὲ εἶναι ἀναγκαῖον ν' ἀρχίσωμεν ἀπὸ τῆς ἐξετάσεως τῶν ἁπλουστέρων ἀρετῶν ἢ ποιοτήτων αὐτοῦ, ἐξ ὧν συνίστανται κατὰ μέγα μέρος αἱ μᾶλλον σύνθετοι.

Ὅλαι αἱ ἀρεταὶ τοῦ καλοῦ ὕφους δύνανται ὑπὸ τὰ δύο ταῦτα νὰ τάττωνται, τὴν Σαφήνειαν καὶ τὸν Κόσμον· διότι τὸ ἀπαιτούμενόν παρὰ τῆς Γλώσσης εἶναι νὰ μεταδίδωμεν εἰς τοὺς ἄλλους τὰς ἰδέας ἡμῶν σαφεῖς καὶ ἐν ταὐτῷ οὕτω κεκοσμημένας, ὥστε ἀρέσκουσαι καὶ θέλγουσαι αὐτοὺς, ν' ἀποτελῶσι μᾶλλον δραστήριον τὴν σκοπουμένην ἐντύπωσιν. Ὅταν φυλάττωμεν τὰ δύο ταῦτα εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ λόγου, ἐκπληροῦμεν τὸν σκοπὸν, δι' ὃν γράφομεν καὶ λαλοῦμεν.

Ἡ σαφήνεια εἶναι ὁμολογουμένως ἡ οὐσιώδης ἀρετὴ τοῦ ὕφους εἰς πᾶν εἶδος τοῦ γράφειν (1)· χωρὶς αὐτῆς τὰ πλέον πολυτελῆ κοσμήματα τοῦ ὕφους λάμπουσι μόνον ὡς ἐν σκότει, καὶ θαμβοῦσι τὸν ἀκροατὴν ἀντὶ νὰ ἀρέσκωσι (2).

Τοῦτο λοιπὸν ἔστω τὸ πρώτιστον ἔργον ἡμῶν, νὰ ἐκφράζω-

---

(1) Nobis prima sit virtus, perspicuitas, propria verba, rectus ordo, non in longum dilata conclusio; nihil neque desit, neque superfluat. Quintil lib. VIII. « Ἔστω εἰς ἡμᾶς πρώτη ἀρετὴ ἡ σαφήνεια, κύριαι λέξεις, ὀρθὴ τάξις, οὐχὶ ἐπὶ μακρὸν ἀναβαλλόμενον συμπέρασμα· μηδὲν ἐλλιπὲς, μηδὲ πλεονάζον ». — (2) Ὁ λόγος, ἐὰν μὴ δηλοῖ, οὐ ποιήσει τὸ ἑαυτοῦ ἔργον. Ἀριστοτ. Ῥητορ. βιβλίον γ', Κεφ. β'.

μεν τὰς ἐννοίας οὕτω καθαρὰς καὶ πλήρεις, ὥστε νὰ καταλαμβάνωνται χωρίς τινος δυσκολίας· « ὁ λόγος πρέπει νὰ ἦναι καταληπτὸς καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀμελῶς ἀκροαζομένους, ὥστε νὰ εἰσέρχεται εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀκούοντος, ὡς τὸ φῶς εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ ἂν δὲν ἐνατενίζωσιν εἰς αὐτό. Ὅθεν πρέπει νὰ ἐπιμελώμεθα, ὥςε ὄχι μόνον νὰ ἐννοῇ ἡμᾶς ὁ ἀκούων, ἀλλὰ νὰ ἦναι καὶ ἀδύνατον εἰς αὐτὸν νὰ μὴν ἐννοῇ (1)». Ἐὰν ἀναγκαζώμεθα ν' ἀκολουθῶμεν τὸν συγγραφέα μὲ κόπον μέγαν, ν' ἀφίνωμεν, καὶ πάλιν νὰ ἐπαναλαμβάνωμεν τοὺς λόλους αὐτοῦ διὰ νὰ ἐνοήσωμεν, ταχέως θέλομεν προσοχθήσειν. Οἱ ἄνθρωποι δὲν ἀγαπῶσι τοσοῦτον κόπον· θέλουσιν ἴσως θαυμάσειν τὸ βάθος τοῦ συγγραφέως, ἀφοῦ εἰσχωρήσωσιν εἰς τὸν νοῦν αὐτοῦ, σπανίως ὅμως θέλουσιν ἔχειν τὴν κλίσιν νὰ ἐπαναλάβωσιν αὐτὸν ἐκ δευτέρου.

Συγγραφεῖς τινες προβάλλουσιν ἐνίοτε τὴν δυσκολίαν τῆς ὑποθέσεως, ὡς δικαιολόγημα τῆς ἀσαφείας· σπανίως ὅμως δύναται τὸ δικαιολόγημα τοῦτο νὰ ἦναι παραδεκτέον, ἐπειδὴ, ὅ,τι συλλαμβάνει τις ἐν τῷ νῷ καθαρῶς, τοῦτο, ἐὰν θέλῃ νὰ κοπιάσῃ, δύναται καὶ νὰ παραστήσῃ εἰς τοὺς ἄλλους καθαρῶς δι' εὐκρινῶν προτάσεων· δὲν πρέπει ὅμως νὰ γράφῃ περὶ οὐδεμιᾶς ὑποθέσεως, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν δύναται νὰ σκέπτεται καθαρῶς. Ἐνδέχεται ἐπί τινων πραγμάτων νὰ ἦναι αἱ ἰδέαι αὐτοῦ ἀτελεῖς ἢ ἐλλιπεῖς· πλὴν καὶ τότε πρέπει νὰ παριστάνωνται μὲ σαφήνειαν, καθ' ὅσον εἶναι δυνατόν. Ἡ τοσοῦτον ἐπιπολάζουσα ἀσάφεια εἰς πολλοὺς μετα-

---

(1) Oratio debet negligenter quoque audientibus esse aperta: ut in animum audientis, sicut sol in oculos, etiamsi in eum non intendatur, occurat. Quore non solum ut inteligere possit, sed ne omnino possit non inteligere curandum. Quintil.

φυσικοὺς συγγραφεῖς προέρχεται κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος ἐκ τῆς συγχύσεως τῶν ἰδεῶν αὐτῶν. Μὴ βλέποντες εὐκρινῶς τὸ ἀντικείμενον τῆς θεωρίας αὐτῶν, δὲν δύνανται οὐδ' εἰς τοὺς ἄλλους νὰ παραστήσωσιν αὐτὸ μετ' εὐκρινείας.

Ἡ σαφήνεια δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς ἁπλῶς ἀποφατική τις ἀρετὴ, ἢ ἐλαττώματος ἀπουσία, ἀλλ' ἔχει καί τινα ὑψηλοτέραν ἀξίαν, οὖσα βαθμός τις πραγματικοῦ κάλλους· διότι ἀρεσκόμεθα φυσικὰ, καὶ θεωροῦμεν ὡς ἄξιον ἐπαίνου τὸν συγγραφέα, ὅςτις ἀπαλάττει ἡμᾶς παντὸς κόπου εἰς τὸ ἐννοεῖν αὐτὸν· ὅςτις φέρει ἡμᾶς διὰ πάσης τῆς ὑποθέσεως ἄνευ τινὸς περιπλοκῆς ἢ συγχύσεως· καὶ οὗτινος τὸ ὕφος ῥέει πάντοτε ὡς ῥεῦμα διαυγὲς, ἔνθα ἡ ὅρασις ἡμῶν εἰσχωρεῖ μέχρι τοῦ πυθμένος.

Ἡ σπουδὴ τῆς σαφηνείας ἀπαιτεῖ προσοχὴν πρῶτον εἰς τὰς λέξεις καὶ φράσεις, καὶ δεύτερον εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν περιόδων. Εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο θέλομεν ὁμιλήσειν περὶ τοῦ πρώτου.

Εἰς τὰς λέξεις λοιπὸν καὶ φράσεις ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν σαφήνειαν τὰ τρία ταῦτα, καθαρότης, καταλληλία, καὶ ἀκρίβεια.

Καθαρότης καὶ καταλληλία λαμβάνονται συχνάκις ἀδιαφόρως· καὶ τῷόντι ἔχουσι μεγάλην συγγένειαν· ὑπάρχει τις ὅμως διαφορά. Καθαρότης μὲν εἶναι νὰ μεταχειριζώμεθα λέξεις καὶ φράσεις ἰδιαζούσας εἰς τὴν Γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν λαλοῦμεν, ἀλλ' οὐχὶ ξένας ἢ ἀπηρχαιωμένας, ἢ νέας ἄνευ ἀνάγκης ἢ τῶν ὁποίων ἡ χρῆσις δὲν ἔχει τὸ προσῆκον κῦρος· Καταλληλία δὲ, τὸ νὰ ἐκλέγωμεν τοιαύτας λέξεις, ὁποίας ἡ καλητέρα καὶ σταθερωτέρα χρῆσις καθιέρωσεν εἰς τὰς ἰδέας, τὰς ὁποίας θέλομεν νὰ παραστήσωμεν δι' αὐτῶν, καὶ συμφώνως μὲ τὴν χρῆσιν ταύτην νὰ ἐφαρμόζωμεν αὐτὰς ὀρθῶς καὶ εὐστόχως, φεύγοντες τοὺς χυδαϊσμοὺς καὶ τὰς ταπεινὰς

λέξεις καὶ φράσεις, αἵτινες δὲν ἤθελαν παριστάνειν οὕτω καλῶς τὰς μεταδιδομένας ἡμῶν ἰδέας. Ἐνδέχεται νὰ ἦναι τὸ ὕφος τοῦ συγγραφέως καθαρὸν, τουτέστιν, Ἑλληνικὸν καθ' αὑτὸ, καὶ ἐλεύθερον παντὸς εἴδους γραμματικῶν σφαλμάτων, καὶ ὅμως νὰ πάσχῃ ἔλλειψιν καταλληλίας, διὰ τὴν κακὴν ἐκλογὴν τῶν λέξεων, ἐπειδὴ δὲν ἁρμόζουσιν εἰς τὸ προκείμενον, οὐδὲ παριστάνουσι πλήρη τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ. Ἔλαβε μὲν πάσας τὰς λέξεις καὶ φράσεις αὐτοῦ ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, ἀλλ' ἡ ἐκλογὴ δὲν ἔγεινεν εὐστόχως. Τὸ ὕφος λοιπὸν δύναται νὰ ἦναι καθαρὸν χωρὶς νὰ ἦναι καὶ κατάλληλον· ὅπου δὲ καὶ τὰ δύο, καθαρότης καὶ καταλληλία συνέλθωσιν, ὄχι μόνον σαφὲς καθιστῶσι τὸ ὕφος, ἀλλὰ καὶ εὐάρεστον. Ἄλλον δὲ ὁδηγὸν πρὸς τὴν καθαρότητα καὶ καταλληλίαν δὲν ἔχομεν, παρὰ τοὺς καλῶς γράφοντας καὶ λαλοῦντας τὴν Γλῶσσαν.

Εἶπον ἀνωτέρω, ὅτι αἱ ἀπηρχαιωμέναι ἢ νέαι λέξεις ἀντιβαίνουσιν εἰς τὴν καθαρότητα τοῦ ὕφους· εὐκόλως ὅμως ἐννοεῖται, ὅτι πρέπει νὰ γίνωνται τούτου ἐξαιρέσεις τινές· διότι ἡ χρῆσις αὐτῶν ἐνίοτε δὲν φαίνεται ἄχαρις. Ἡ ποίησις ἔχει μὲν ἐλευθερίαν μεγαλητέραν παρὰ τὸν πεζὸν λόγον εἰς τὸ ὀνοματοποιεῖν, ἢ τοὐλάχιστον εἰς τὸ συνθέτειν νέας λέξεις· πλὴν οὐδ' εἰς αὐτὴν δὲν πρέπει νὰ γίνεται ἀφειδῶς ἡ χρῆσις τῆς ἐλευθερίας ταύτης· εἰς τὸν πεζὸν ὅμως λόγον τοιαῦται καινοτομίαι ἤθελαν εἶσθαι τολμηρότεραι καὶ τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῶν χειρότερον· διότι ἐκ τούτων κινδυνεύει τὸ ὕφος νὰ φανῇ ἐπιτετηδευμένον καὶ ὑπερήφανον. Ὅθεν μόλις συγχωρεῖται νὰ τολμῶνται ὑπὸ συγγραφέων, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ φήμη ἔδωκε δικτατορικήν τινα δύναμιν ἐπὶ τῆς Γλώσσης. Πρέπει πάντοτε νὰ φεύγωμεν καὶ τὴν χρῆσιν τῶν ἀλλοτρίων καὶ ἐπιστημονικῶν λέξεων, ἐὰν ἀνάγκη τις δὲν ἀπαιτῇ αὐτάς.

Ἂς θεωρήσωμεν ἤδη τὴν ἀκρίβειαν τοῦ ὕφους, ἥτις, ἐπειδὴ εἶναι τὸ ἀξιολογώτερον μέρος τῆς σαφηνείας, ἀπαιτεῖ δικαίως καὶ ἑρμηνείαν πληρεστέραν, καὶ τοσοῦτον μᾶλλον, ὅσον ἡ ἔννοια αὐτῆς δὲν εἶναι ἴσως εὐκρινὴς εἰς πάντας.

Ἡ καθ' αὑτὸ λοιπὸν ἔννοια τῆς ἀκριβείας εἶναι νὰ ἀποτέμνωμεν πᾶν τὸ περιττὸν, ὥστε ὁ λόγος νὰ μὴν ἔχῃ οὐδὲν οὔτε πλειότερον, οὔτε ὀλιγώτερον τοῦ ἀναγκαίου εἰς παράστασιν τῆς ἰδέας ἡμῶν (1). Παρατηρητέον δὲ, ὅτι πολλάκις εἶναι δύσκολον νὰ χωρίσωμεν τὰς ἀρετὰς τοῦ ὕφους ἀπὸ τῶν τῆς διανοίας· καὶ τοῦτο συμβαίνει ἐνταῦθα· διότι, διὰ νὰ γράφῃ τις μετὰ ἀκριβείας, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀρετὴ καθ' αὑτὸ τοῦ ὕφους, πρέπει νὰ ἔχῃ καὶ εἰς τὸν τρόπον τοῦ διανοεῖσθαι μεγάλην ἀκρίβειαν.

Αἱ λέξεις λοιπὸν τριχῶς ἐνδέχεται νὰ ἁμαρτάνωσιν· ἢ δὲν

---

(1) Ἀκρίβεια καὶ Ἀφαίρεσις διαφέρουσιν. Ἡ μὲν Ἀκρίβεια χωρίζει τὰ ὄντως διακεκριμένα ἀπ' ἀλλήλων, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐκ τῆς ἀναμίξεως αὐτῶν σύγχυσιν. Ἡ δὲ Ἀφαίρεσις χωρίζει διὰ τοῦ λόγου τὰ φύσει ἀχώριστα, διὰ νὰ θεωρῇ ἰδίᾳ ἕκαστον αὐτῶν. Ἡ μὲν πρώτη εἶναι ἔργον τῆς ὀρθότητος καὶ καθαρότητος τοῦ νοὸς, ἥτις ἀποβάλλει πᾶν τὸ περιττὸν καὶ ἀλλότριον τοῦ προκειμένου, λαμβανομένου ὅμως κατὰ τὴν ἀκριβῆ αὐτοῦ ὁλοκληρίαν. Ἡ δὲ δευτέρα εἶναι ἐκείνη ἡ σπουδὴ τοῦ μεταφυσικοῦ πνεύματος, ἥτις ἀπομακρύνει τῆς προκειμένης θεωρίας πᾶν ὅ,τι θέλει ὁ μεταφυσικὸς νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοῦ ὑποκειμένου, περὶ οὗ πραγματεύεται. Ἡ Ἀκρίβεια ἔχει μεγαλητέραν σχέσιν πρὸς τὰ δυνάμενα ὄχι μόνον νὰ ἐξετάζωνται καθ' ἑαυτὰ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐννοῶνται κεχωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων, ὡς, φέρ' εἰπεῖν, φιλία καὶ δικαιοσύνη. Ἡ δὲ Ἀφαίρεσις φαίνεται ὅτι ἀποβλέπει ἰδιαιτέρως τὰ δυνάμενα μὲν νὰ ὑπάγωνται εἰς θεωρίαν καθ' ἑαυτὰ, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ συλλαμβάνωνται ἐν τῷ νῷ κεχωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων, ὡς σῶμα καὶ ἔκτασις. Οὕτω τῆς μὲν Ἀκριβείας ὁ σκοπὸς εἶναι νὰ μὴν ἐξέρχεται τοῦ ὑποκειμένου, διὸ καὶ ἀπομακρύνει πᾶν τὸ ἀλλότριον· τῆς δὲ Ἀφαιρέσεως, νὰ μὴν ἐμβαίνῃ εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ ὑποκειμένου, ἀλλὰ νὰ λαμβάνῃ εἰς θεωρίαν ἕν τι μέρος αὐτοῦ, παραλείπουσα τὰ ἄλλα. Dictionnaire des Synonymes.

ἐκφράζουσι τὴν ἰδέαν τοῦ συγγραφέως, ἢ ἐκφράζουσι μὲν αὐτὴν, ἀλλ' οὐχὶ πλήρη καὶ τελείαν, ἢ τελευταῖον, ἔχουσι καί τι πλεονάζον. Εἰς πάντα ταῦτα τὰ ἁμαρτήματα ἀντίκειται ἡ ἀκρίβεια, μάλιστα δὲ εἰς τὸ τελευταῖον. Ἐὰν ὁ συγγραφεὺς φυλάττῃ καταλληλίαν, ἐννοεῖται ὅτι εἶναι ἐλεύθερος τῶν δύο πρώτων ἁμαρτημάτων· ὅτι αἱ λέξεις, τὰς ὁποίας μεταχειρίζεται, ἐκφράζουσι πλήρη τὴν ἰδέαν αὐτοῦ· ἀλλὰ τὸ ἀκριβὲς εἶναι νὰ ἐκφράζωσι ταύτην μόνην, καὶ οὐδέν τι πλέον. Εἰς τὰς λέξεις τοῦ συγγράφοντος μετὰ ἀκριβείας δὲν παρεισάγεται οὐδεμία ξένη ἰδέα, οὐδεμία περιττὴ καὶ παράκαιρος, ἥτις ἀναμιγνυμένη μὲ τὸ καθ' αὐτὸ προκείμενον, συγχέει καὶ ἐπισκοτίζει τὴν κατάληψιν αὐτοῦ. Διὸ ἀπαιτεῖται νὰ ἔχῃ αὐτὸς καθαρωτάτην γνῶσιν τοῦ πράγματος, τὸ ὁποῖον θέλει νὰ παραστήσῃ εἰς ἡμᾶς· νὰ κρατῇ αὐτὸ σταθερῶς πρὸ ὀφθαλμῶν, καὶ ποτὲ νὰ μὴ παρεκτρέπεται. Ὀλίγοι ὅμως συγγραφεῖς φθάνουσιν εἰς ταύτην τὴν τελειότητα.

Ἡ χρεία τῆς ἀκριβείας συμπεραίνεται ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ βλέπῃ διὰ μιᾶς πολλὰ πράγματα καθαρῶς καὶ διακεκριμένως. Ἐὰν βιασθῇ νὰ δώσῃ τὸν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς δύο ἢ τρία ἐν ταὐτῷ, ἔχοντα μάλιστα ὁμοιότητά τινα πρὸς ἄλληλα, ἢ συνάφειαν, ἐμπεριπλέκεται καὶ συγχέεται, μὴ δυνάμενον εὐθὺς νὰ διακρίνῃ ἐναργῶς κατὰ τί ὁμοιάζουσι, καὶ κατὰ τί διαφέρουσιν. Ἐὰν, φέρ' εἰπεῖν, παρουσιάσωσιν εἰς ἐμὲ ἵππον ἐπισεσαγμένον, τοῦ ὁποίου εἶναι χρεία νὰ συλλάβω διακεκριμένην ἰδέαν, θέλω ζητήσειν νὰ ἐκβάλωσι τὸ ἐπίσαγμα, καὶ νὰ στήσωσιν αὐτὸν μόνον ἐνώπιόν μου, διὰ νὰ μὴ περισπασθῇ ἡ προσοχή μου ὑπ' οὐδενὸς ἄλλου ἀντικειμένου. Οὕτω καὶ περὶ τῶν λέξεων· ἐὰν, θέλων νὰ φανερώσῃς εἰς ἐμὲ τὴν ἔννοιάν σου, λέγῃς πλειότερα τοῦ δέοντος, καὶ προσθέτῃς

ξένας περιστάσεις, καὶ ποικίλλων ἄνευ ἀνάγκης τὸν λόγον, μὲ ἀποπλανᾷς τοῦ προκειμένου, καὶ μὲ κάμνῃς ποτὲ μὲν νὰ βλέπω αὐτὸ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος, ποτὲ δὲ ἄλλο τι συνδεδεμένον μὲ ἐκεῖνο, βιάζεις με οὕτω νὰ βλέπω ὁμοῦ διάφορα ἀντικείμενα, καὶ νὰ χάνω τὸ κύριον· ἐπιφορτίζεις μὲ τοσαῦτα ἐπιβλήματα καὶ χρώματα τὸ παριςανόμενον εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ ἐκθέτεις ἐνώπιόν μου τοσαῦτα ἄλλα πράγματα κατά τι μὲν ὅμοια, κατά τι δὲ διαφέροντα, ὥστε συγχέομαι καὶ δὲν βλέπω οὐδὲν ἐκ τούτων μετ' εὐκρινείας.

Εκ τῆς περιττῆς χρήσεως τῶν λέξεων γεννᾶται τὸ ἀνειμένον ὕφος, ἀντίθετον τοῦ ἀκριβοῦς. Οἱ ἀδύνατοι συγγραφεῖς μεταχειρίζονται πληθὺν λέξεων, διὰ νὰ φανῶσιν, ὡς νομίζουσι, σαφέστεροι· πλὴν οὕτω δὲν κάμνουσιν ἄλλο, παρὰ νὰ συγχέωσι τοὺς ἀναγινώσκοντας,. Συναισθάνονται, ὅτι στεροῦνται ἀκριβοῦς ἐκφράσεως, διὰ νὰ εἰσάξωσι τὴν ἔννοιαν αὐτῶν εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀναγινώσκοντος· καὶ ἐπειδὴ αὐτοὶ τῳόντι δὲν συνέλαβον ταύτην ἀκριβέστατα, μεταχειρίζονται, ὅπως δύνανται, λέξεις διαφόρους, διὰ νὰ ἀναπληρώσωσι, καθὼς στοχάζονται, τὴν ἔλλειψιν, καὶ νὰ σὲ φέρωσιν μικρόν τι πλησιέστερα εἰς τὴν ἰδέαν αὐτῶν. Πάντοτε περιστρέφονται, ποτὲ ὅμως δὲν ἐπιτυγχάνουσι. Παριστάνουσιν εἰκόνα διπλῆν· τοιαύτη ὅμως εἰκὼν δὲν δύναται νὰ ἦναι εὐκρινής. Ὅταν, φέρ' εἰπεῖν, ὁ συγγραφεὺς ὁμιλῇ περὶ τῆς ἐν τῷ μάχεσθαι ἀνδρίας τοῦ ἥρωος αὐτοῦ, ἡ παράστασις εἶναι ἀκριβὴς, καὶ λαμβάνω πλήρη ἔννοιαν τῶν λεγομένων· ἀλλ' ἐὰν, ἀγαπῶν νὰ πολυπλασιάζῃ τὰς λέξεις, συνάψῃ εἰς τὴν αὐτὴν περίςασιν τὴν ἀνδρίαν μὲ τὴν καρτερίαν, ὁ νοῦς μου τότε ἀρχίζει νὰ ἀστατῇ. Θέλων νὰ παραστήσῃ εἰς ἐμὲ ἐντονώτερα τὴν αὐτὴν ἀρετὴν, λέγει δύο πράγματα ἀνθ' ἑνὸς, ἀνδρίαν, ἥτις ἀντέχει εἰς τοὺς κινδύνους, καὶ καρτερίαν, ἥτις ὑπομένει τοὺς κόπους·

ἡ περίστασις τῆς ἐνεργείας ἑκατέρας τούτων εἶναι διάφορος. Παριστανομένων δὲ ἀμφοτέρων ὁμοῦ, ἐνῷ ἦτο χρεία μιᾶς μόνης, συγχέεται ὁ νοῦς, καὶ δὲν συλλαμβάνει ἀκριβῆ ἔννοιαν τοῦ προκειμένου.

Ἐκ τῶν εἰρημένων λοιπὸν φαίνεται, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐνδέχεται κατὰ μὲν τὰ ἄλλα νὰ ἦναι σαφὴς, ἐλλιπὴς δὲ κατὰ τὴν ἀκρίβειαν. Ἐὰν μεταχειρίζεται καταλλήλους λέξεις καὶ τάξιν, ἐὰν παριστάνῃ οὕτω καθαρῶς τὰς ἰδέας αὐτοῦ, ὡς αὐτὸς συλλαμβάνει αὐτὰς, μέχρι τούτου εἶναι σαφής. Ἐὰν ὅμως αἱ ἰδέαι δὲν ἦναι πολλὰ καθαραὶ εἰς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, ἀλλὰ συγκεχυμέναι καὶ γενικαὶ, τότε δὲν δύναται νὰ ἐκφράζῃ αὐτὰς μετ᾽ ἀκριβείας. Πρέπει ὅμως νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ὑπάρχουσι καὶ πράγματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἀπαιτοῦσιν ἐξίσου τὴν ἀκρίβειαν, ἀλλ᾽ ἀρκεῖ νὰ ἔχωμεν γενικήν τινα ἔννοιαν αὐτῶν. Ἡ ὑπόθεσις πρὸς τούτοις ἐνδέχεται νὰ ἦναι γνωστὴ καὶ συνήθης, ὥστε νὰ μὴ κινδυνεύωμεν νὰ ἐννοήσωμεν ἡμαρτημένως τὸν συγγραφέα, ἂν καὶ πᾶσα λέξις αὐτοῦ δὲν ἔχῃ τοσαύτην ἀκρίβειαν.

Εἰς παράδειγμα τῆς καταχρήσεως τῶν λέξεων ἀναφέρει ὁ συγγραφεὺς ἡμῶν καὶ τὸν ἀκόλουθον περὶ ἀρετῆς παράγραφον τοῦ Σαφτσβυρῆ, ὅστις θέλει νὰ δείξῃ, ὅτι ὁ πράττων τὸ κακὸν, πληγόνει τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, ὡς τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ὁ δηλητήριον καταπιὼν, ἢ αὐτὸς ἑαυτὸν πληγώσας. Παρατήρησον ὅμως, λέγει, πόσην ἀφθονίαν λέξεων ἐκχέει. «Ἐὰν λοιπὸν ἡ σύστασις τῆς ψυχῆς ἢ κρᾶσις ἐφαίνετο εἰς ἡμᾶς τοιαύτη, ὁποία εἶναι τῳόντι, ἐὰν ἐβλέπομεν ὅτι εἶναι ἀδύνατον ν᾽ ἀπομακρύνωμεν ἀπ᾽ αὐτῆς ὁποιονδήποτε καλὸν ἢ εὔτακτον ἐπιθύμημα, ἢ νὰ εἰσάξωμεν ὁποιονδήποτε κακὸν ἢ ἄτακτον, χωρὶς νὰ ἐπιφέρωμεν κατά τινα βαθμὸν τὴν διεφθαρμένην ἐκείνην κατάστασιν, ἥτις φθάσασα εἰς τὸ ἄκρον,

ὁμολογεῖται τοσοῦτον κακοδαίμων, τότε ἀναμφιβόλως ἠθέλαμεν συνομολογήσειν, ὅτι οὐδεμία πρᾶξις πονηρὰ, ἢ κακοήθης, ἢ ἄδικος, δὲν δύναται νὰ πραχθῇ χωρὶς νέας τινὸς ἐπιδρομῆς ἢ βλάβης τῆς ψυχικῆς κράσεως καὶ τῶν παθῶν, ἢ ἄνευ τινὸς προόδου τῆς ἤδη γενομένης ἐπιθέσεως. Ὅστις ἔπραξε κακὸν, ἢ ἐνήργησεν ἐπὶ βλάβῃ τῆς ἑαυτοῦ ἀκεραιότητος, ἀγαθότητος ἢ ἀξίας, οὗτος βέβαια ἔδειξε μεγαλητέραν σκληρότητα πρὸς ἑαυτὸν, παρὰ τὸν ὅςτις δὲν ἤθελε διστάσειν νὰ καταπίῃ δηλητήριον, ἢ διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ χειρῶν ἑκουσίως νὰ διασπαράξῃ, ἢ νὰ καταπληγώσῃ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ μορφὴν ἢ σύστασιν, τὰ φυσικὰ αὐτοῦ μέλη, ἢ σῶμα». Ἐνταῦθα, τὸ νὰ πράξωμεν κακήν τινα πρᾶξιν, λέγει *ν' ἀπομακρύνωμεν ὁποιονδήποτε καλὸν ἢ εὔτακτον ἐπιθύμημα, καὶ νὰ εἰσάξωμεν ὁποιονδήποτε κακὸν ἢ ἄτακτον*· *καὶ* πάλιν, *οὐδεμία πρᾶξις πονηρὰ, κακοήθης, ἢ ἄδικος, καὶ κατωτέρω, ὅςτις ἔπραξε κακὸν ἢ ἐνήργησεν ἐπὶ βλάβῃ τῆς ἑαυτοῦ ἀκεραιότητος, ἀγαθότητος, ἢ ἀξίας*· τὸ δὲ ἁπλούστατον πρᾶγμα, ὁποῖον τὸ νὰ πληγώσῃ τις αὐτὸς ἑαυτὸν, ἐκφράζει λέγων, *νὰ διασπαράξῃ, ἢ* νὰ *καταπληγώσῃ, τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ μορφὴν ἢ σύστασιν, τὰ φυσικὰ αὐτοῦ μέλη ἢ σῶμα.* Τοιαύτη περιττολογία εἶναι ἀηδὴς εἰς πάντα εὐαίσθητον ἀκροατὴν, καὶ δὲν χρησιμεύει εἰς ἄλλο, παρὰ εἰς τὸ νὰ ἐμπεριπλέκῃ τὸν νοῦν. Τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ ὕφους περιγράφεται κομψῶς ὑπὸ τοῦ Κιντιλιανοῦ, Est in quibusdam turba inanium verborum, qni dum communem loquendi morem reformidant, ducti 'specie nitoris,circumeunt omnia copiosa loquacitate quae dicere volunt (1) « εἶναι, λέγει, εἴς τινας σωρὸς μα-

(1) Lib vii cap 2.

ταίων λέξεων, οἵτινες φυβοῦνται τὸν κοινὸν τρόπον τοῦ λέγειν, καὶ δελεαζόμενοι ἔκ τινος φαινομένου λαμπρότητος, περιστοιχίζουσι μὲ δαψιλῆ πολυλογίαν πᾶν ὅ,τι θέλουσι νὰ εἴπωσι«· Τοιαύτης περιττολογίας καὶ ἐπιτετηδευμένου ὕφους παραδείγματα εὑρίσκονται οὐκ ὀλίγα καὶ εἰς τοὺς συγγραφεῖς τοῦ παρακμάζοντος Ἑλληνισμοῦ, καὶ τοὺς ἔτι μάλιστα νεωτέρους, ὅτε τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐλάμβανε τὴν πρώτην αὐτοῦ μόρφωσιν *εἰς τὰ καλὰ γραμματικὰ*, καὶ ἐτελειοποιεῖτο εἰς τὴν λογικὴν τοῦ Βλεμμίδου.

Ἡ μεγάλη πηγὴ τοῦ ἀνειμένου καὶ περιττοῦ ὕφους εἶναι ἡ ἄκριτος χρῆσις τῶν *συνωνύμων* λέξεων. Αἱ λέξεις αὗται λέγονται οὕτω, διότι συμφωνοῦσιν εἰς τὴν παράστασιν τῆς προκειμένης ἰδέας· πλὴν, ὡς ἐπιτοπολὺ, ἂν ὄχι πάντοτε, σημαίνουσι τὴν ἰδέαν ταύτην μετά τινος διαφορᾶς θεωρουμένης εἰς τὰς περιστάσεις. Δυσκόλως εὑρίσκονται εἰς ὁποιανδήποτε Γλῶσσαν δύο λέξεις τὴν αὐτὴν ἰδέαν ἀκριβῶς παριστάνουσαι. Ὅστις εἶναι ἐντελῶς ἐγγεγυμνασμένος εἰς τὴν ἀκρίβειαν τῆς Γλώσσης, δύναται πάντοτε νὰ παρατηρήσῃ τι, τὸ ὁποῖον διαστέλλει αὐτάς. Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶναι διάφοροι σκιαὶ τοῦ αὐτοῦ χρώματος, ὁ ἀκριβὴς συγγραφεὺς δύναται νὰ μεταχειρίζεται αὐτὰς πάνυ ὠφελίμως πρὸς ἐντελῆ διατύπωσιν τῆς εἰκόνος, τὴν ὁποίαν θέλει νὰ δώσῃ εἰς ἡμᾶς, ἀναπληρῶν διὰ τῆς μιᾶς τὸ ἔλλειπον τῆς ἄλλης· πρὸς τοῦτο ὅμως ἀπαιτεῖται νὰ ἦναι προσεκτικώτατος εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν τοιούτων λέξεων. Οἱ κοινοὶ συγγραφεῖς ῥέπουσι πολὺ εἰς τὸ νὰ συγχέωσιν αὐτὰς, καὶ ἀφροντίστως νὰ ἐπισωρεύωσι, μόνον διὰ νὰ γεμίζωσι τὰς περιόδους, ἢ νὰ τορνεύωσι καὶ νὰ ποικίλλωσι τὴν Γλῶσσαν, ὡς ἐὰν ἡ σημασία αὐτῶν ἦτον ἀκριβῶς ἡ αὐτὴ, ἐνῷ τῇ ἀληθείᾳ εἶναι διάφορος. Διὰ τοῦτο ἐπιφαίνεται εἰς τὸ ὕφος αὐτῶν ἀσάφεια καὶ ἀκρισία.

Διὰ νὰ γράφῃ τις λοιπὸν μετὰ ἀκριβείας, δύο πράγματα ἐξαιρέτως ἀπαιτοῦνται, τὸ μὲν, νὰ ἦναι αἱ ἰδέαι αὐτοῦ καθαραὶ καὶ διακεκριμέναι, τὸ δὲ, νὰ ἔχῃ καὶ πλήρη γνῶσιν τῆς δυνάμεως τῶν λέξεων, τὰς ὁποίας μεταχειρίζεται. Πρὸς τοῦτο δὲ εἶναι ἀνάγκη κρίσεως εὐστόχου, καὶ πόνου, καὶ προσοχῆς.

Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι, ἂν καὶ πᾶσα ὑπόθεσις τοῦ γράφειν ἢ λέγειν ζητῇ τὴν σαφήνειαν, δὲν ἀπαιτοῦσιν ὅμως καὶ πᾶσαι τὸν αὐτὸν βαθμὸν τῆς ἀκριβείας. Εἰς πᾶν εἶδος συγγραφῆς εἶναι ἀναντιῤῥήτως μέγα κάλλος νὰ ἔχῃ ἀκρίβειαν, καὶ νὰ φεύγῃ τὸ ἄκριτον πλῆθος τῶν λέξεων, τὸ ὁποῖον δὲν ἐντυπόνει εἰς τὸ πνεῦμα οὐδεμίαν ἰδέαν καθαράν· πρέπει ὅμως ἐν ταὐτῷ νὰ προσέχωμεν, μήπως ἡ ὑπερβολικὴ σπουδὴ τῆς ἀκριβείας, μάλιστα εἰς ὑποθέσεις ὅπου δὲν ἀπαιτεῖται τοσοῦτον αὐστηρὰ, ῥίψῃ ἡμᾶς εἰς ὕφος ξηρὸν, καὶ θέλοντες παραπολὺ νὰ περικείρωμεν τὸν λόγον, καταστήσωμεν αὐτὸν παντάπασιν ἰσχνὸν καὶ ἀκαλλώπιστον. Εὔροια ὁμοῦ καὶ ἀκρίβεια, ἀφθονία καὶ χάρις μετ᾽ ἐκλογῆς ἀπταίστου λέξεων, τοῦτο εἶναι ἀναμφιβόλως τὸ μέγιστον πάντων, ἀλλὰ καὶ δυσκολώτατον, εὐτύχημα ἐν τῷ γράφειν. Ἐκ τῶν διαφόρων δὲ εἰδῶν τοῦ λόγου τὰ μὲν ἀπαιτοῦσιν εὔροιαν μᾶλλον καὶ κόσμον, τὰ δὲ, μᾶλλον ἀκρίβειαν· καὶ ἐν τῷ αὐτῷ δὲ λόγῳ συμβαίνει τὰ διάφορα μέρη αὐτοῦ νὰ ζητῶσι κατάλληλον ποικιλίαν. Ποτὲ ὅμως δὲν πρέπει νὰ θυσιάζωμεν οὐδεμίαν τούτων τῶν ἀρετῶν χάριν τῆς ἄλλης. Εἶναι δυνατὸν, οἰκονομοῦντες καλῶς τὴν σύνθεσιν τοῦ λόγου, νὰ συμπεριλαμβάνωμεν αὐτὰς χωρίς τινος ἐλλείψεως, ἐὰν ἔχωμεν ἰδέας ἀκριβεῖς, καὶ ἐκτεταμένην ὁμοῦ γνῶσιν τῶν λέξεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ περιόδου.

Εἰς τὸ ἀνωτέρω κεφάλαιον ἐθεωρήσαμεν τὴν οὐσιώδη ἀρετὴν τοῦ ὕφους, τὴν σαφήνειαν· καὶ ὅσα εἴπομεν περὶ αὐτῆς, ἀπέβλεπον κυρίως τὴν ἐκλογὴν τῶν λέξεων· ἤδη δὲ ἐρχόμεθα εἰς τὴν θεωρίαν τῶν περιόδων· καὶ ἐπειδὴ ἡ σύνθεσις αὐτῶν καὶ ἐν τῷ γράφειν καὶ ἐν τῷ λέγειν εἶναι μεγίστης σπουδῆς ἀξία, θέλω πραγματευθῆν περὶ αὐτῆς πλατύτερον, ἐξετάζων ὄχι μόνον τὰ συνιστῶντα τὴν σαφήνειαν τῶν περιόδων, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἀπαιτοῦνται πρὸς χάριν καὶ κάλλος, διὰ νὰ συμπεριλάβω ὁμοῦ πᾶν ὅ,τι φαίνεται ἀναγκαῖον εἰς τὴν μόρφωσιν αὐτῶν, καὶ εἰς τὴν τάξιν τῶν λέξεων, παραδείγματα μεταχειριζόμενος ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, τινὰ δὲ καὶ ἐκ τῆς σημερινῆς· διότι καὶ αὐτή, ἂν καὶ εἰσέτι δὲν ἐπλουτίσθη μὲ κλασικοὺς συγγραφεῖς, εὐπορεῖ ὅμως ἀρκετά, ὥστε νὰ προσφέρῃ παραδείγματα οὐχὶ ἀνάξια τῆς τέχνης τοῦ καλῶς γράφειν.

Ὁ λόγος εἶναι, ὡς παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης(1) ἢ εἰραμένος, καὶ κατὰ τὴν σύνδεσιν εἷς, τουτέστι, κατὰ σειρὰν ἐκφερόμενος καὶ μονοσύνδετος, νὰ εἴπω οὕτω, ἢ κατεστραμμένος. Παράδειγμα τοῦ πρώτου φέρει τό, «Ἡροδότου Θουρίου ἥδ' ἱστορίας ἀπόδεξις». Τοιοῦτον εἶναι καὶ τὸ τοῦ Ξενοφῶντος, «Δαρείου καὶ Παρυσάτιδος γίγνονται παῖδες δύο»· καὶ τὸ τοῦ Δημοσθένους «τὸ εὖ πράττειν παρὰ τὴν ἀξίαν, ἀφορμὴ τοῦ κακῶς φρονεῖν τοῖς ἀνοήτοις γίνεται». Εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἐκφράσεως δὲν προβλέπει ὁ ἀκροατὴς τέλος,

---

(1) Ῥητορικ. Βιβλ. γ', κεφ. θ'.

ἀλλὰ περιμένει πότε τὸ πρᾶγμα αὐτὸ λεγόμενον νὰ τελειωθῇ. Κατεστραμμένον δὲ λέγει τὸν περιοδικὸν, τὸν ἔχοντα ἀρχὴν καὶ τέλος· διὸ ὁρίζει τὴν περίοδον, «Λέξιν ἔχουσαν ἀρχὴν καὶ τελευτὴν αὐτὴν καθ' αὐτὴν, καὶ μέγεθος εὐσύνοπτον», τουτέστι, λόγον τελείου νοήματος περιεκτικὸν, πρότασιν καὶ ἀπόδοσιν ἐν ἑαυτῷ ἔχοντα, καὶ μέγεθος εὐσύνοπτον, ὡς εἶναι, παραδείγματος χάριν, ἡ ἀκόλουθος· «Ὅταν γὰρ ὁ νοῦς ὑπὸ οἴνου διαφθαρῇ, ταὐτὰ πάσχει τοῖς ἅρμασι τοῖς τοὺς ἡνιόχους ἀποβάλλουσιν». Ἐὰν ἀπὸ τῆς περιόδου ταύτης ἀφαιρέσῃς τὸ ὅταν, ἡ περιοδικὴ συναρμογὴ φθείρεται. Πρότασις δὲ λέγεται ἐνταῦθα τὸ ἡγούμενον μέρος τῆς περιόδου· Ἀπόδοσις δὲ, τὸ ἑπόμενον, καθὼς φαίνεται εἰς τὸ ἀνωτέρω παράδειγμα.

Ἡ περίοδος θεωρουμένη ὡς σῶμα ὁλόκληρον, ἔχει μέρη τὰ μὲν μεγαλήτερα, τὰ δὲ μικρότερα, ἅτινα λέγονται *κῶλα καὶ κόμματα*. Συνδέονται δὲ καὶ συνεξαρτῶνται τὰ μέρη τῆς περιόδου διὰ μορίων, ἢ λέξεων, αἵτινες κρατοῦσι τὸ νόημα κρεμάμενον, καὶ ζητοῦσιν ἀπόδοσιν, ὁποῖαι εἶναι, *ὅταν, ἐπειδὰν, ὅτε, μὲν, ὡς, οὕτω, ἐὰν, εἰ, ἐπεὶ, τοσοῦτος, τηλικοῦτος*, καὶ ἄλλαι τοιαῦται.

Τὸ κῶλον εἶναι μέρος περιόδου, περιλαμβάνον νόημα, οὐχὶ ὅμως τέλειον καθ' ἑαυτὸ, ἀλλ' ἐξαρτώμενον ἀπὸ τοῦ ἡγουμένου, ἢ ἀπὸ τοῦ ἑπομένου, καὶ μέγεθος ἔχον μέτριον, ὥστε νὰ προφέρεται εὐκόλως διὰ μιᾶς ἀδιακόπου ἀναπνοῆς. Τὸ δὲ κόμμα εἶναι μικρότερον παρὰ τὸ κῶλον, καὶ ὡς ἐπιτοπλεῖστον μέρος ἐκείνου.

Πᾶσα περίοδος ἔχει τοὐλάχιστον δύο κῶλα, ὁποῖα ἡ ἀνωτέρω, καὶ αἱ ἀκόλουθοι. «Ὅταν ὑπὲρ τῶν σεαυτοῦ μέλλῃς τινὶ συμβουλεύεσθαι, σκόπει πρῶτον, πῶς τὰ ἑαυτοῦ διῴκησεν.» «Ἃ ποιεῖν αἰσχρὸν, ταῦτα νόμιζε μηδὲ λέγειν εἶναι καλόν».

«Τόσον ἀπέχει ἀπὸ τοῦ νὰ ἦναι ἐναντία τῆς θρησκείας ἡ φιλοσοφία, ὥστε δικαίως ἤθελέ τις τὴν ὀνομάσειν ἀδελφὴν καὶ συγγενῆ της». Τὰ κῶλα τῆς περιόδου δύνανται νὰ ἦναι καὶ τρία, καὶ τέσσαρα, χωρὶς νὰ φαίνεται, ὅτι ὑπερβάλλει τὰ ὅρια τοῦ εὐσυνόπτου· τοιαῦται εἶναι αἱ ἀκόλουθοι· « Εἰ γὰρ, ἃ κατὰ μηδένα ἄλλον ἔχουσι τρόπον δεῖξαι δίκαιον ὑμᾶς ἀφελέσθαι, ταῦτ' ἐπὶ τῷ τῶν θεῶν ὀνόματι ποιεῖν ζητήσουσι, πῶς οὐκ ἀσεβέστατον ἔργον καὶ δεινότατον πράξουσι (1); ». « Ἡγοῦ τὴν παιδείαν τοσούτῳ μεῖζον ἀγαθὸν εἶναι τῆς ἀπαιδευσίας, ὅσῳ τὰ μὲν ἄλλα μοχθηρὰ πάντες κερδαίνοντες πράττουσιν, αὕτη δὲ μόνη καὶ προσεζημίωσε τοὺς ἔχοντας (2) ». « Πέρας μὲν γὰρ ἅπασιν ἀνθρώποις ἐστὶ τοῦ βίου ὁ θάνατος, κἂν ἐν οἰκίσκῳ τις αὐτὸν καθείρξας τηρῇ· δεῖ δὲ τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας ἐγχειρεῖν μὲν ἅπασιν ἀεὶ τοῖς καλοῖς τὴν ἀγαθὴν προβαλλομένους ἐλπίδα, φέρειν δὲ ὅ, τι ἂν ὁ Θεὸς διδῷ, γενναίως (3)».

Ὅταν ἓν μόνον κῶλον συμπληροῖ τὸ νόημα, περίοδος κυρίως δὲν εἶναι, ἂν καὶ λέγεται καταχρηστικῶς, ἀλλ' ἁπλῶς πρότασις.

Εἶναι ἀδύνατον νὰ δοθῇ μέτρον ὡρισμένον τοῦ μήκους τῆς περιόδου· πάντοτε ὅμως πρέπει νὰ φεύγωμεν τὰ ἄκρα ἐναντία, τὸ ὑπερβολικὸν μῆκος, καθὼς καὶ τὴν ὑπερβολικὴν συντομίαν (5). Εἰς τὰς ὁμιλίας τὸ μῆκος πρέπει νὰ συμμετρῆται μὲ τὴν δύναμιν τῆς ἀναπνοῆς τοῦ προφέροντος, ἥτις δὲν ἐπιδέχεται πολλὰ μακρὰς περιόδους· πλὴν καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ γραπτοῦ λόγου ἡ συχνὴ τούτων χρῆσις ὑπερβαρύνει

---

(1) Δημοσθέν. πρὸς Λεπτίν. = (2) Ἰσοκράτ. πρὸς Δημόν. = (3) Δημοσθ. Περὶ Στεφ.

(5) Δεῖ δὲ τά κῶλα καὶ τὰς περιόδους μήτε μειούρους εἶναι, μήτε μακρὰς (Ἀριστοτέλ. ῥήτορ Βιβλ. γ', Κεφ. θ'.

τοὺς ἀναγινώσκοντας, καὶ ἀτονίζει τὴν προσοχήν· διότι αἱ μακραὶ περίοδοι ἀπαιτοῦσιν, ὡς εἶναι φανερὸν, προσοχὴν μεγαλητέραν, διὰ νὰ βλέπῃ ὁ ἀναγνώστης τὴν σχέσιν τῶν διαφόρων μερῶν, ἐξ ὧν συντίθεται, καὶ νὰ συμπεριλαμβάνῃ τὸ ὅλον ὑπὸ μίαν ὄψιν. Ἐξίσου δὲ πρέπει νὰ φεύγωμεν καὶ τὴν ἄκραν συντομίαν αὐτῶν· διότι κατακερματιζόμενον τὸ νόημα εἰς μικρότατα μέρη, ἀποβάλλει τὴν δύναμιν αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀλλεπάλληλος ἐπιφορὰ τῶν τοιούτων μερῶν καταβαρύνει τὴν μνήμην.

Ὡς πρὸς τὸ μῆκος καὶ τὴν σύνθεσιν τῶν περιόδων, τὸ ὕφος διακρίνεται εἰς περιοδικὸν καὶ εἰς κομματικόν. Περιοδικὸν λέγεται ἐκεῖνο, ἐν ᾧ αἱ περίοδοι συντίθενται ἐκ διαφόρων κώλων, ἢ καὶ κομμάτων, εὐρύθμως συνδεδεμένων ὁμοῦ, καὶ ἀπ' ἀλλήλων ἐξηρτημένων· εἶναι δὲ ὁ τρόπος οὗτος τοῦ συνθέτειν ὁ πλέον μεγαλοπρεπὴς, ἁρμονικὸς καὶ ῥητορικός· παράδειγμα τούτου ἐξαίρετον εἶναι ὁ Δημοσθένης. Εἰς δὲ τὸ κομματικὸν ὕφος τὸ νόημα παριστάνεται διὰ συντόμων προτάσεων, ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἀλλήλων· καθιστᾷ δὲ τὸν λόγον ζωηρὸν, καὶ διεγερτικόν. Ὅθεν κατὰ τὴν φύσιν τῆς ὑποθέσεως τοῦ λόγου, καὶ τὸν γενικὸν χαρακτῆρα, πρέπει νὰ ὑπερέχῃ τὸ περιοδικὸν, ἢ τὸ κομματικόν. Ὁ μέγας δὲ κανὼν, σχεδὸν εἰς πᾶν εἶδος λόγου, εἶναι νὰ συγκιρνῶμεν ἀμφότερα προσφυῶς· διότι ἡ μακρὰ ἐξακολούθησις ἑκάστου φέρει ἀηδίαν, ἡ προσφυὴς ὅμως ἀνάμιξις αὐτῶν ἡδύνει τὴν ἀκοὴν, καὶ δίδει εἰς τὸ ὕφος ζωηρότητα ὁμοῦ καὶ μεγαλοπρέπειαν.

Μετὰ τὰς γενικὰς ταύτας παρατηρήσεις ἂς ἔλθωμεν ἤδη εἰς τὴν μερικωτέραν θεωρίαν τῶν εἰς ἐντέλειαν τῆς περιόδου ἀπαιτουμένων ἀρετῶν. Τοσαύτην τῳόντι δύναμιν ἔχει ἡ ὀρθὴ σύνθεσις τῶν περιόδων, ὥστε ὅσην προσοχὴν καὶ ἂν καταβάλωμεν ὑπὲρ αὐτῆς, ἐπὶ παντὸς εἴδους λόγου, δὲν θέλει εἶσθαι

περιττή· διότι, ἐὰν ἦναι ἄτεχνοι, συγκεχυμέναι, ἢ ἀσθενεῖς, τὸ σύγγραμμα δὲν δύναται νὰ ἀναγινώσκεται μεθ' ἡδονῆς καὶ ὠφελείας· ἐὰν ὅμως προσέχωμεν εἰς τοὺς κανόνας τοὺς εἰς τοῦτο τὸ μέρος τοῦ ὕφους ἀναφερομένους, ἀποκτῶμεν τὴν ἕξιν τοῦ ἐκφράζεσθαι μετ' εὐφραδείας καὶ σαφηνείας· καὶ ἂν συμβῇ τις ἀταξία εἴς τινα περίοδον, βλέπομεν ποῦ κεῖται, καὶ δυνάμεθα νὰ διορθόνωμεν αὐτήν.

Αἱ οὐσιωδέστεραι λοιπὸν ἀρεταὶ εἰς τὴν ἐντελῆ περίοδον μὲ φαίνεται ὅτι εἶναι αἱ ἀκόλουθοι τέσσαρες, ἡ καθαρότης ὁμοῦ καὶ ἡ ἀκρίβεια, ἡ ἑνότης, ἡ δύναμις, καὶ ἡ ἁρμονία, περὶ ἑκάστης τῶν ὁποίων θέλομεν ὁμιλήσειν μὲ ἔκτασίν τινα.

Καθαρότης καὶ ἀκρίβεια.

Διὰ νὰ ἔχῃ λοιπὸν ἡ περίοδος καθαρότητα ὁμοῦ καὶ ἀκρίβειαν, πρέπει μετὰ μεγίστης προσοχῆς νὰ φεύγωμεν καὶ τὴν πλέον παραμικρὰν ἀμφιβολίαν, ἥτις ἤθελεν ἀφήσειν τὸ πνεῦμα ἀπῃωρημένον κατά τινα τρόπον, ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν· καὶ τοῦτο δὲν εἶναι τόσον εὔκολον, ὡς ἤθελε νομισθῆν καταρχάς. Προξενεῖται δὲ ἡ ἀμφιβολία ἐκ τῆς κακῆς ἐκλογῆς τῶν λέξεων, ἢ ἐκ τῆς κακῆς θέσεως αὐτῶν. Περὶ μὲν τῆς ἐκλογῆς καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν σαφήνειαν, ὡμιλήσαμεν ἀνωτέρω ἀρκετά· περὶ δὲ τῆς θέσεως, πρέπει μετὰ πάσης ἀκριβείας νὰ τάττωνται οὕτω πως, ὥστε νὰ μὴ συγχέεται ἡ σχέσις τῶν ἐννοιῶν. Εἰς τὴν σημερινὴν Ἑλληνικὴν Γλῶσσαν ἐφυλάχθη ἐκ τῆς ἀρχαίας καὶ τὸ μέγα τοῦτο πλεονέκτημα τοῦ σχηματισμοῦ τῶν λέξεων, διὰ τοῦ ὁποίου συνεξαρτώμενα τὰ διάφορα μέρη τῆς προτάσεως, παριστάνουσιν ἀσυγχύτως τὴν ὅλην αὐτῆς ἔννοιαν· δύναται ὅμως, καὶ φυλαττομένου ἀκριβῶς τοῦ σχηματισμοῦ καὶ τῆς συμφωνίας, νὰ προέλθῃ ἀμφιβολία ἐκ τῆς θέσεως, μάλιστα τῶν ἐπιῤῥημάτων, καὶ τῶν προθετοπτώτων· οὕτως εἰς τὴν ἀκόλουθον περίοδον, «Πρώτην

φορὰν σήμερον ἡ Ἑλλὰς μετὰ τὴν μακροχρόνιον αὐτῆς ἀῤῥωστίαν βλέπει πλῆθος ἰατρῶν φιλογενῶν, ζητούντων μὲ ζῆλον τὰ ἐπιτήδεια εἰς τὰς πολλὰς καὶ βαθείας πληγάς της ἰατρικὰ», τὸ ἐπίθετον, *τὰ ἐπιτήδεια* ἀναφερόμενον εἰς *τὰς πολλὰς καὶ βαθείας πληγὰς*, ἐὰν μετατεθῇ εἰς τὸ τέλος, ἤθελε προξενήσειν ἀμφιβολίαν τινά.

Ὅταν τις περίστασις παρεντίθεται ἐν τῷ μέσῳ τῆς περιόδου, ἀπαιτεῖται ἐνίοτε προσοχὴ, ποῦ πρέπει νὰ τάττωμεν αὐτὴν, διὰ νὰ ἦναι ἐλευθέρα πάσης ἀμφιβολίας. Ἐάν τις εἴπῃ, παραδείγματος χάριν, « Εἶναι οὗτοι τρόποι, τοὺς ὁποίους ἄνθρωπος γεννημένος Ἕλλην, εἰς τοιούτους καιροὺς, εἰς τοιαύτας περιστάσεις, πρέπει ποτὲ νὰ μεταχειρίζεται ; » δὲν φαίνεται εὐθὺς μὲ τί συνδέονται τὰ παρεντεθέντα ταῦτα, *εἰς τοιούτους καιροὺς, εἰς τοιαύτας περιστάσεις*. Ἐὰν ὁ λέγων ἀναφέρῃ αὐτὰ εἰς τὸ *πρέπει νὰ μεταχειρίζεται*, ἀλλ' ὄχι εἰς τὸ *γεννημένος*, διαλύει τὴν ἀμφιβολίαν μεταθέτων ταῦτα εἰς τὸ τέλος τῆς περιόδου.

Πρέπει ἐξίσου νὰ προσέχωμεν καὶ εἰς τὴν θέσιν τῶν ἀναφορικῶν ἀντωνυμιῶν, ὅταν προηγῶνται διάφορα οὐσιαστικὰ ὀνόματα. Εἰς ταύτην, φέρ' εἰπεῖν, τὴν περίοδον, « Εἶναι μωρία νὰ φανταζώμεθα, ὅτι δυνάμεθα νὰ παύσωμεν τὰ ἐκ τῆς ἀμαθείας δεινὰ, μεταχειριζόμενοι βίαια μέσα, τὰ ὁποῖα ἄλλο παρὰ τὴν παιδείαν δὲν δύναται νὰ ἐμποδίσῃ» , ἡ θέσις τῆς ἀναφορικῆς ἀντωνυμίας προξενεῖ ἀμφιβολίαν τινά· ἐὰν ὅμως τεθῇ κατόπιν τοῦ ὀνόματος, πρὸς τὸ ὁποῖον γίνεται ἡ ἀναφορὰ, ἡ ἔννοια ἐκφράζεται ἐναργέστατα.

Πᾶσα Γλῶσσα ὑπόκειται εἰς τὴν ἀμφιβολίαν· οὕτω καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν, ὅταν συμπέσῃ τὸ ὑποκείμενον τῆς ἀπαρεμφάτου καὶ τὸ ἀντικείμενον νὰ ἦναι αἰτιατικαὶ, γεννᾶται ἀμφιβολία, τὴν ὁποίαν ὁ Ἀριστοτέλης ὀνομάζει *συγκε-*

χυμένην σύνθεσιν, φέρων καὶ τοιοῦτον παράδειγμα, « Δεινόν ἐστι τοῦτον τύπτειν τοῦτον (1) », ὅπου εἶναι ἄδηλον τίς ὁ τύπτων. Ἐὰν ὅμως εἴπῃς « Δεινόν ἐστι τοῦτον ὑπὸ τούτου τύπτεσθαι », δὲν εἰσχωρεῖ οὐδεμία ἀμφιβολία. Καὶ ὁ Κιντιλιανὸς λέγει, ὅτι ἄνθρωπός τις διέταξεν εἰς τὴν διαθήκην αὑτοῦ νὰ στήσωσιν εἰς αὐτὸν μετὰ θάνατον statuam auream hastam tenentem, *ἀνδριάντα χρυσοῦν δόρυ φέροντα*, καὶ ἐντεῦθεν προέκυψεν ἀμφισβήτησις δικαστικὴ, πότερον, ὅλος ὁ ἀνδριὰς ἔπρεπε νὰ ἦναι χρυσοῦς, ἢ τὸ δόρυ μόνον. Ἐκ πάντων λοιπὸν τούτων συμπεραίνεται, ὅτι εἶναι χρεία μεγίστης προσοχῆς εἰς τὴν θέσιν καὶ εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν λέξεων, διὰ νὰ παριστάνωσιν ἀσυγχύτως τὴν ἔννοιαν τοῦ λόγου.

Ἑνότης.

Πᾶσα σύνθεσις, ὁποιουδήποτε εἴδους καὶ ἂν ἦναι, πρέπει, διὰ νὰ παριστάνεται ὡραία, νὰ ἔχῃ ἑνότητα τινὰ, νὰ ἦναι εἰς αὐτὴν κύριόν τι ἀντικείμενον συνδέον ὁμοῦ εἰς ἓν ὅλον πάντα τὰ ἄλλα μέρη. Τοιαύτη ἑνότης ἀπαιτεῖται εἰς τὴν ἱστορίαν, εἰς τὴν ποίησιν τὴν ἐπικὴν καὶ δραματικὴν, καὶ εἰς πάντα λόγον, ἐξαιρέτως δὲ εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν περιόδων· διότι πᾶσα περίοδος ἐκφράζει πρότασιν συνισταμένην ἔκ τινων μερῶν, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ἦναι οὕτω συνδεδεμένα, ὥστε νὰ κάμνωσιν εἰς τὸ πνεῦμα ἐντύπωσιν ἑνὸς, ἀλλ' οὐχὶ πολλῶν ἀντικειμένων. Διὰ νὰ συντηρῆται λοιπὸν ἡ ἑνότης αὕτη, πρέπει νὰ φυλάττωνται οἱ ἀκόλουθοι κανόνες.

Α. Εἰς τὴν ἔκφρασιν τῆς περιόδου ἡ μορφὴ τῆς παραστάσεως πρέπει, ὅσον εἶνα ιδυνατὸν, νὰ μὴ μεταβάλλεται, νὰ μὴ γίνεται δηλαδὴ αἰφνίδιος μετάβασις ἀφ' ἑνὸς εἰς ἄλλο πρό-

(1) Ῥητορ. Πρὸς Ἀλέξ. κεφ. κς'.

σωπον, ἢ ἀφ' ἑνὸς εἰς ἄλλο ὑποκείμενον. Πᾶσα περίοδος ἐν γένει ἔχει τι πρόσωπον ἢ πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ κυρία λέξις αὐτῆς. Τούτου λοιπὸν ἡ παράστασις πρέπει νὰ γίνεται ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἢ τὴν αὐτὴν μορφὴν, ὡς εἰς τὴν ἀκόλουθον.« Ὁ γὰρ οἷς ἂν ἐγὼ ληφθείην, ταῦτα πράττων καὶ κατασκευαζόμενος, οὗτος ἐμοὶ πολεμεῖ, κἂν μήπω βάλλῃ, μηδὲ τοξεύῃ (1) »· ἐὰν εἰς τὴν περίοδον ταύτην μεταβληθῇ τὸ *κἂν μήπω βάλλῃ, μηδὲ τοξεύῃ*, εἰς τὴν παθητικὴν μορφὴν, *κἂν μήπω βάλλωμαι, μηδὲ τοξεύωμαι*, ἐκ τῆς αἰφνιδίου ταύτης μεταβολῆς ἀπὸ τοῦ ἐνεργοῦντος προσώπου εἰς τὸ πάσχον φθείρεται ἡ ἑνότης, καὶ ἐντεῦθεν ἡ περίοδος κατασταίνεται ἀηδὴς, ἂν ὄχι καὶ ἀσαφής.

Β'. Δὲν πρέπει νὰ καταβαρύνωμεν τὴν περίοδον μὲ πράγματα ἔχοντα πρὸς ἄλληλα σχέσιν, ἢ ἀξίαν, οὕτω μικρὰν, ὥστε δύνανται ἢ νὰ σιωπηθῶσιν, ἢ νὰ διαιρεθῶσιν εἰς δύο ἢ τρεῖς περιόδους. Ἡ παράβασις τοῦ κανόνος τούτου προσκρούει πάντοτε, φέρουσα σύγχυσιν καὶ ἀηδίαν. Εἰς τοιαύτην περίστασιν προτιμότερον εἶναι ἐκ τῶν δύο κακῶν τὸ μικρότερον, τουτέστι, νὰ μεταχειριζώμεθα πλειοτέρας συντόμους περιόδους ἀντὶ μιᾶς καταπεφορτισμένης καὶ πολυπλόκου, ὁποία εἶναι ἡ ἀκόλουθος, « Ὁ γὰρ Ἡρώδης πολλοῖς τοῖς ἀναλώμασιν εἴς τε τὰς ἔξω καὶ τὰς ἐν τῇ βασιλείᾳ χρώμενος [χορηγίας], ἀκηκοὼς ἔτι τάχιον, ὡς Ὑρκανὸς ὁ πρὸ αὐτοῦ βασιλεὺς, ἀνοίξας τὸν Δαυΐδου τάφον, ἀργυρίου λάβοι τρισχίλια τάλαντα, κειμένων πολὺ πλειόνων ἔτι καὶ δυναμένων εἰς ἅπαν ἐπαρκέσαι ταῖς χορηγίαις, ἐκ πλείονος μὲν δι' ἐννοίας εἶχε τὴν ἐπιχείρησιν, ἐν δὲ τῷ τότε,

(1) Δημοσθ. Κατὰ Φιλίππου. γ'.

νυκτὸς ἀνοίξας τὸν τάφον εἰσέρχεται πραγματευσάμενος ἥκιστα μὲν ἐν τῇ πόλει φανερὸς εἶναι, παρειληφὼς δὲ τοὺς πιστοτάτους τῶν φίλων (1)». Τοιαύτη εἶναι καὶ ἡ ἀκόλουθος κατὰ λέξιν σχεδὸν μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ, τὴν ὁποίαν ὁ σοφὸς Βλαῖρος φέρει εἰς παράδειγμα ἐκ τοῦ Σαφτσβυρῆ (Shaftsbury), ὅστις περιγράφων τοὺς κατεψηγμένους πολικοὺς τόπους, λέγει περὶ τοῦ Ἡλίου, « Διασπᾷ τὰς κρυσαλλίνας ἁλύσεις τῆς θαλάσσης, ὅπου θαλάσσια παμμεγέθη τέρατα διέρχονται ἐν μέσῳ νήσων θαλασσοπλόων μὲ βραχίονας δυναμένους νὰ ἀντιπαλαίωσιν εἰς τοὺς κρυσταλλίνους σκοπέλους, ἐνῷ ἄλλα, τὰ ὁποῖα φαίνονται ὡς νῆσοι μεγάλαι, διὰ μόνου τοῦ ὄγκου αὐτῶν νικῶσι τὰ πάντα ἐκτὸς τοῦ ἀνθρώπου, οὗτινος ἡ ὑπεροχὴ κατὰ τοιούτων κτισμάτων ἐξαισίων καὶ εἰς μέγεθος καὶ εἰς δύναμιν, ἔπρεπε νὰ κάμνῃ αὐτὸν νὰ συλλογίζεται τὸ εἰς αὐτὸν δοθὲν προνόμιον τῆς λογικότητος, καὶ νὰ τὸν βιάζῃ εἰς τὸ νὰ λατρεύῃ ἐν ταπεινότητι τὸν μέγαν Συνθέτην τῶν θαυμασίων τούτων κατασκευῶν, καὶ Ποιητὴν τῆς ἑαυτοῦ ὑπερόχου σοφίας». Εἰς τὴν περίοδον ταύτην τὸ ὑποκείμενον μετήλλαγη τρίς· ἄρχεται πρῶτον ἀπὸ τοῦ ἡλίου, ὅστις *διασπᾷ τὰς κρυσταλλίνας ἁλύσεις τῆς θαλάσσης*· ἔπειτα παρουσιάζονται, ὡς πρώτιστα πρόσωπα, τὰ *θαλάσσια τέρατα*· καὶ τελευταῖον, δι' ἀπροσδοκήτου μεταβάσεως προκύπτει εἰς τὸ μέσον ὁ ἄνθρωπος δεχόμενος μακρὰν καὶ σπουδαίαν νουθεσίαν πρὸ τοῦ τέλους τῆς περιόδου. Παραλείπω τὸ ἀκατάλληλον τῆς ἐπὶ Θεοῦ ἐκφράσεως, Συνθέτην τῶν κατασκευῶν (composer of frames), καὶ τῆς ἐπὶ τῶν θαλασσίων τεράτων, *βραχίονας ἀντιπαλαίοντας εἰς τοὺς σκοπέλους* (arms that withstand rocks) ».

---

(1) Ἑλλην. Βιβλιοθ. Πρόδρομ. 268.

Γ΄. Πρέπει νὰ φεύγωμεν, ὅσον εἶναι δυνατὸν, τὰς παρενθέσεις· Εἰς περιστάσεις τινὰς ἴσως ἤθελαν φανῆν εὐφυεῖς, ὡς ἔκ τινος ζωηρότητος τοῦ πνεύματος ὑπηγορευμέναι· τὸ ἀποτέλεσμα ὅμως αὐτῶν εἶναι ὡς ἐπιτοπολὺ κάκιστον, ἐπειδὴ διακόπτουσι τὴν ἑνότητα, καὶ εἶναι ὡς τροχοὶ ἐν τροχοῖς, περίοδοι ἐν περιόδοις, ἐμφαίνουσαι τὴν ἀπορίαν καὶ τὸ ἀμέθοδον τοῦ συγγραφέως εἰς τὸ νὰ διατάξῃ, ὅπου πρέπει, τὰς ἐννοίας αὐτοῦ. Ὁ κανὼν οὗτος παραβαίνεται μὲ τὸν πλέον ἀηδῆ τρόπον εἰς τὴν ἀκόλουθον περίοδον, « Νικόλαος δὲ ὁ Δαμασκηνὸς (εἷς δ' ἦν τῶν ἐκ τοῦ περιπάτου) ἐν τῇ πολυβίβλῳ ἱστορίᾳ (ἑκατὸν γὰρ καὶ τεσσαράκοντά εἰσι πρὸς ταῖς τέσσαρσι), τῇ ἑκκαιδεκάτῃ καὶ εἰκοστῇ φησιν Ἀδιάτομον τὸν τῶν Σκυθῶν βασιλέα (ἔθνος δὲ τοῦτο Κελτικὸν) ἑξακοσίους ἔχειν λογάδας περὶ αὐτὸν, οὓς καλεῖσθαι ὑπὸ Γαλατῶν τῇ πατρίῳ Γλώσσῃ Σιλοδούρους (1)».

Δ΄. Ὁ τελευταῖος κανὼν περὶ τῆς ἑνότητος τῶν περιόδων εἶναι νὰ φέρωμεν αὐτὰς πάντοτε εἰς τέλος πλῆρες καὶ ἐντελῶς κατακεκλεισμένον, ἄνευ τινὸς ἐπιπροσθέσεως. Πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει ἓν, πρέπει νὰ ἔχῃ ἀρχὴν, μέσον, καὶ τέλος. Δὲν εἶναι χρεία νὰ εἴπω, ὅτι περίοδος ἀτελὴς, δὲν εἶναι περίοδος· συχνότατα ὅμως ἀπαντῶμεν περιόδους, αἵτινες ὑπάρχουσι, νὰ εἴπω οὕτω, πλέον τι παρὰ τετελεσμέναι· διότι, ἀφοῦ φθάσωμεν ὅπου ἐστοχαζόμεθα ὅτι εἶναι τὸ τέλος, ἀφοῦ ἔλθωμεν εἰς τὴν λέξιν, καθ' ἣν τὸ πνεῦμα διὰ τῶν προλεχθέντων φέρεται φυσικὰ εἰς ἀνάπαυσιν, ἀπροσδοκήτως προκύπτει τι, τὸ ὁποῖον ἢ ἔπρεπε νὰ σιωπηθῇ, ἢ τοὐλάχιστον εἰς ἄλλο τι μέρος νὰ τεθῇ. Αἱ τοιαῦται ἔκτοποι προσθῆκαι παραμορφοῦσι τὴν περίοδον, καὶ φθείρουσι τὴν ἑνότητα αὐτῆς.

---

(1) Ἑλληνικ. Βιβλιοθ. Πρόδρομ. 265.

Δύναμις.

Ἡ τρίτη ἀρετὴ τῆς ἐντελοῦς περιόδου εἶναι ἡ δύναμις. Ὅλα τὰ μέρη αὐτῆς, καὶ αἱ λέξεις, καὶ τὰ κῶλα πρέπει νὰ ἔχωσι τοιαύτην ἔννοιαν καὶ θέσιν, ὥςε νὰ κάμνωσιν εἰς τὸν ἀκροατὴν ἰσχυρὰν ἐντύπωσιν. Ἡ σαφήνεια καὶ ἡ ἑνότης εἶναι μὲν ἀναγκαῖαι εἰς τοῦτο, ἀπαιτεῖται ὅμως καί τι πλειότερον, ἐπειδὴ δύναται ἡ περίοδος νὰ ἔχῃ καὶ τὰς δύο ταύτας ἀρετὰς, διά τινα ὅμως ἀκαταλληλίαν εἰς τὴν σύνθεσιν νὰ στερῆται τῆς προσηκούσης δυνάμεως. Ὅθεν δίδονται καὶ περὶ ταύτης κανόνες τινές.

Α. Ὁ πρῶτος κανὼν εἶναι νὰ φεύγωμεν τὰς περιττὰς λέξεις· διότι, καὶ ἂν δὲν βλάπτωσι τὴν ἑνότητα καὶ σαφήνειαν τοῦ λόγου, πάντοτε ὅμως ἀδυνατίζουσι τὴν ἔννοιαν, ἢ ἁπλῶς, ὡς περιτταὶ καὶ ἐπιπροσθοῦσαι, ἢ διὰ τὴν προξενουμένην ἀηδίαν εἰς αἰσθανομένους ἀκροατάς. « Ὅ,τι δὲν βοηθεῖ, λέγει ὁ Κιντιλιανὸς, γίνεται ἐμπόδιον (1) ». Διὰ τοῦτο οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι ῥήτορες ἔφευγον πᾶσαν περιττολογίαν, ὄχι ὡς ἁπλῶς ματαίαν ἢ σχολαστικὴν ἐπίδειξιν, ἀλλ' ὡς βλαπτικώτατον ἁμάρτημα τοῦ λόγου. Τὴν δύναμιν τῆς ἐγκαίρου καὶ προσφυοῦς βραχυλογίας παρομοιάζει ὁ σοφὸς Πλούταρχος μὲ τὴν τῶν νομισμάτων· « Ὡς ἡ τοῦ νομίσματος ἀξία πλείστην ἐν ὄγκῳ βραχυτάτῳ δύναμιν ἔχει, οὕτω λόγου δεινότης ἐδόκει πολλὰ σημαίνειν ἀπ' ὀλίγων (2) ». Εἶναι λοιπὸν ὠφελιμωτάτη γύμνασις, μᾶλλον δὲ ἀναγκαία, νὰ ἐπαναθεωρῶμεν ὅ,τι γράφομεν, διὰ νὰ καθαρίζωμεν αὐτὸ, ἐάν τι περιττὸν παρεισήχθη, ὡς συμβαίνει πολλάκις εἰς τὴν πρώτην σύνθεσιν. Πρὸς τοῦτο ὅμως εἶναι χρεία μεγάλης προσοχῆς, μὴ πέ-

---

(1) Obstat quicquid non adjuvat. — (2) Φωκ. 5.

σωμεν εἰς τὸ ἄκρον ἐναντίον, καὶ κλαδεύοντες ἀκρίτως τὸν λόγον, γυμνώσωμεν παντάπασιν αὐτόν. Πρέπει νὰ μένωσι φύλλα τινὰ, διὰ νὰ περικαλύπτωσι τὸν καρπόν. Παρατήρησον πόσον ἀσθενῆ καὶ ἀηδῆ ἅμα καταστaίνουσι ταύτην τὴν περίοδον τοῦ Αἰλιανοῦ αἱ περιτταὶ λέξεις. Θέλων νὰ παραστήσῃ χωρικόν τινα Πέρσην, ὅτι, ὡς εἶδε τὸν βασιλέα Ἀρταξέρξην διαβαίνοντα, μὴ ἔχων ἄλλο τι δῶρον νὰ προσφέρῃ κατὰ τὸν νόμον, ἔδραμε νὰ ἀντλήσῃ ὕδωρ μὲ τὰς χεῖρας ἐκ τοῦ παραῤῥέοντος ποταμοῦ, λέγει, «Ἀλλ᾽ οὗτός γε πρὸς τὸν ποταμὸν τὸν πλησίον παραῤῥέοντα, ᾧ Κῦρος ὄνομα, ἐλθὼν *σὺν σπουδῇ, καὶ ᾗ ποδῶν εἶχε μάλιστα*, ἐπικύψας, ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶν ἀρυσάμενος τοῦ ὕδατος, βασιλεῦ (φησὶν) Ἀρταξέρξη, δι᾽ αἰῶνος βασιλεύοις· νῦν μὲν οὖν σὲ, *ὅπῃ τε καὶ ὅπως ἔχω*, τιμῶ, ὡς ἂν μὴ ἀγέραστος *τὸ γοῦν ἐμὸν καὶ τὸ κατ᾽ ἐμὲ*, παρέλθῃς.»

Β΄. Διὰ τὴν δύναμιν τῆς περιόδου ἀπαιτεῖται ἰδιαιτέρα τις προσοχὴ εἰς τὴν κατάλληλον χρῆσιν τῶν ἀντωνυμιῶν, τῶν συνδέσμων, καὶ ὅλων ἐν γένει τῶν μορίων, ὅσα μεταχειριζόμεθα εἰς τὴν σύνδεσιν καὶ μετάβασιν τῶν ἐννοιῶν. Αἱ μικραὶ αὗται λέξεις, *ἀλλὰ*, *ὅμως*, *καὶ*, *δὲ*, *ἄρα*, *ὅςτις*, κ. τ. λ., εἶναι αἱ κλειδώσεις, ἢ αἱ στρόφιγγες, ἐφ᾽ ὧν περιστρέφονται αἱ περίοδοι· ὅθεν ἕπεται φυσικὰ νὰ δίδωσιν εἰς τὸν λόγον, προσφυῶς λαμβανόμεναι, καὶ χάριν καὶ δύναμιν. Τοσαύτη δὲ εἶναι ἡ ποικιλία τῆς χρήσεως τῶν μορίων τούτων, εἰς τὴν ἀρχαίαν μάλιστα Ἑλληνικὴν Γλῶσσαν, ὥστε ἰδιαίτεροι κανόνες περὶ αὐτῆς δὲν δύνανται νὰ δοθῶσιν, ἀλλὰ πρέπει νὰ ὁδηγώμεθα προσέχοντες εἰς τοὺς συγγράφοντας μετὰ μεγάλης ἀκριβείας, καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ παρατηροῦντες, ὅταν συγγράφωμεν, τὰ ἐκ τῆς διαφόρου χρήσεως αὐτῶν διάφορα ἀποτελέσματα. Περὶ τοῦ *Καὶ* πρέπει νὰ σημειώσωμεν ἰδιαιτέρως ὅτι, ἂν καὶ ἡ φυσικὴ χρῆσις αὐτοῦ ἦναι νὰ συνδέῃ

ὁμοῦ τὰ ἀντικείμενα, πολλάκις ὅμως ἡ συνέχεια αὐτῶν καὶ ταχεῖα διαδοχὴ παριστάνεται φυσικώτερα ἄνευ τούτου, ὡς φαίνεται εἰς τὸ ἀκόλουθον παράδειγμα τοῦ Δημοσθένους, ὅπου ὁ ῥήτωρ παριστάνων τὴν δραστηριότητα τοῦ Φιλίππου, καὶ τὴν ταχεῖαν διαδοχὴν τῶν πολεμικῶν αὐτοῦ πράξεων, λέγει « Ἆρά γε λογίζεταί τις ὑμῶν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καὶ θεωρεῖ τὸν τρόπον, δι' οὗ μέγας γέγονεν, ἀσθενὴς ὢν τὸ καταρχὰς Φίλιππος; Τὸ πρῶτον Ἀμφίπολιν λαβὼν, μετὰ ταῦτα Πύδναν, πάλιν Ποτίδαιαν, Μεθώνην αὖθις, εἶτα Θετταλίας ἐπέβη, μετὰ ταῦτα Φερὰς, Παγασὰς, Μαγνησίαν, πάνθ', ὃν ἐβούλετο εὐτρεπίσας τρόπον, ᾤχετ' εἰς Θρᾴκην (1). » Οὕτω καὶ εἰς ταύτην, « Πολλὰ γὰρ ἂν ποιήσειεν ὁ τύπτων, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὧν ὁ παθὼν ἔνια οὐδ' ἂν ἀπαγγεῖλαι δύναιθ' ἑτέρῳ, τῷ σχήματι, τῷ βλέμματι, τῇ φωνῇ, ὅταν ὡς ὑβρίζων, ὅταν ὡς ἐχθρὸς ὑπάρχων, ὅταν κονδύλοις, ὅταν ἐπὶ κόρρης (2). »

Ὅταν δὲ θέλωμεν νὰ παραστήσωμεν τὰ πράγματα οὕτω διακεκριμένα ἀπ' ἀλλήλων, ὥστε τὸ πνεῦμα τοῦ ἀκροατοῦ νὰ ἀναπαύεται στιγμήν τινα εἰς ἕκαστον αὐτῶν, καὶ νὰ παρατηρῇ αὐτὰ ἀτομικώτερον, τότε ἡ ἐπανάληψις τοῦ συνδέσμου ὄχι μόνον εἶναι κατάλληλος, ἀλλὰ καὶ κάλλος προσθέτει εἰς τὸν λόγον, ὡς φαίνεται εἰς τὸ ἀκόλουθον τοῦ αὐτοῦ ῥήτορος, « Ἀλλ' ἐὰν τὸν ἐμὸν τειχισμὸν βούλῃ δικαίως σκοπεῖν, εὑρήσεις ὅπλα, καὶ πόλεις, καὶ τόπους, καὶ λιμένας, καὶ ναῦς, καὶ ἵππους, καὶ τοὺς ὑπὲρ τούτων ἀμυνομένους (3). »

Τὸ αὐτὸ ἀποτελεῖ καὶ ὁ *δὲ*, ὅταν εἰς τὰς ἀπαριθμήσεις συνδέωνται δι αὐτοῦ διάφορα πράγματα, ἢ τοῦ αὐτοῦ αἱ διά-

(1) Ὀλυνθ. ά.
(2) Κατὰ Μειδ.—(3) Περὶ Στεφ.

φοροι σχέσεις καὶ ποιότητες. Παράδειγμα τοῦ πρώτου ἔχομεν τὸ ἀκόλουθον, « Ἀποβλέψατε δὲ πρὸς τοὺς τὰ τοιαῦτα πολιτευομένους, ὧν οἱ μὲν ἐκ πτωχῶν πλούσιοι γεγόνασιν· οἱ δ' ἐξ ἀδόξων ἔντιμοι· ἔνιοι δὲ τὰς ἰδίας οἰκίας τῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων σεμνοτέρας εἰσὶ κατεσκευασμένοι· ὅσῳ δὲ τὰ τῆς πόλεως ἐλάττω γέγονε, τοσούτῳ τὰ τούτων ηὔξηται (1)»· τοῦ δὲ δευτέρου, « Καὶ τοῦτ' ἔστι νόμος, ᾧ πάντας προσήκει πείθεσθαι διὰ πολλὰ, καὶ μάλισθ', ὅτι πᾶς ἐστι νόμος, εὕρημα μὲν καὶ δῶρον θεῶν, δόγμα δ' ἀνθρώπων φρονίμων, ἐπανόρθωμα δὲ τῶν ἑκουσίων καὶ ἀκουσίων ἁμαρτημάτων, πόλεως δὲ συνθήκη κοινὴ, καθ' ἣν πᾶσι προσήκει ζῆν τοῖς ἐν τῇ πόλει (2)».

Εἶναι περιττὸν νὰ προσθέσω, ὅτι εἰς τὰς ἀποφατικὰς προτάσεις τὸ *οὐ* λαμβάνεται ἀσυνδέτως, ἢ μετὰ τοῦ *τε*, ἂν ἦναι χρεία νὰ συνδέωνται τὰ ἀποφατικὰ τῆς περιόδου κῶλα. Ἐάν τις θέλῃ παραδείγματα καὶ τῆς διπλῆς ταύτης χρήσεως τῶν ἀποφατικῶν, ἔχει κάλλιστα τὰ ἀκόλουθα· « Οὐδαμοῦ πώποτε, ὅποι πρεσβευτὴς ἐξεπέμφθην ὑφ' ὑμῶν ἐγὼ, ἡττηθεὶς ἀπῆλθον τῶν παρὰ Φιλίππου πρέσβεων, οὐκ ἐκ Θετταλίας, οὐδ' ἐξ Ἀμβρακίας, οὐκ ἐξ Ἰλλυριῶν, οὐ παρὰ τῶν Θρᾳκῶν βασιλέων, οὐκ ἐκ Βυζαντίου, οὐκ ἄλλοθεν οὐδαμόθεν, οὐ τὰ τελευταῖα πρῴην ἐκ Θηβῶν (3) ». Εἰς τὸ ἀκόλουθον ὁ ῥήτωρ μιγνύει κάλλιστα καὶ τοὺς δύο τρόπους, « Πάντα γὰρ τὸν πόλεμον τῶν ἀποστόλων γιγνομένων κατὰ τὸν νόμον τὸν ἐμὸν, οὐχ ἱκετηρίαν ἔθηκε τριήραρχος οὐδεὶς πώποθ', ὡς ἀδικούμενος, παρ' ὑμῖν, οὐκ ἐν Μουνυχίᾳ ἐκαθέζετο, οὐχ ὑπὸ τῶν ἀποστο-

(1) Δημ. Ὀλυνθ. γ'. (2) τοῦ αὐτοῦ κατὰ Ἀριστοκράτους.
(3) Τοῦ αὐτοῦ περὶ Στεφ.

λέων ἐδέθη, οὐ τριήρης οὔτ' ἔξω καταλειφθεῖσα ἀπώλετο τῇ πόλει, οὔτ' αὐτοῦ ἀπελείφθη, οὐ δυναμένη ἀνάγεσθαι (1).» Ἐπειδὴ ἐφέραμεν παραδείγματα καὶ τοῦ ἀποφατικοῦ εἴδους, εἶναι ἄξιον νὰ θέσωμεν ἐνταῦθα ὡς κορωνίδα καὶ τὰ τοῦ εὐαγγελικοῦ ῥήτορος τῶν ἐθνῶν, « Πέπεισμαι γὰρ ὅτι οὔτε θάνατος, οὔτε ζωὴ, οὔτε ἄγγελοι, οὔτε ἀρχαὶ, οὔτε δυνάμεις, οὔτε ἐνεστῶτα, οὔτε μέλλοντα, οὔτε ὕψωμα, οὔτε βάθος, οὔτε τις κτίσις ἑτέρα δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν (2)».

Μεγάλης λοιπὸν προσοχῆς ἄξιον εἶναι εἰς τοὺς σπουδάζοντας τὴν ῥητορικὴν νὰ παρατηρῶσι τὰς περιστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας πρέπει νὰ παραλείπωσιν, ἢ νὰ ἐπαναλαμβάνωσι τὰ συμπλεκτικὰ μόρια, εἴτε καταφατικῶς, εἴτε ἀποφατικῶς. Εἶναι τῳόντι ἀξιοπαρατήρητος ἰδιότης αὕτη τῶν Γλωσσῶν, ὅτι ἡ παράλειψις τοῦ συμπλεκτικοῦ μορίου δύναται ἐνίοτε νὰ κάμνῃ τὰ ἀντικείμενα νὰ φαίνωνται στενώτερα συνδεδεμένα, ἡ δὲ ἐπανάληψις αὐτοῦ νὰ διαστέλλῃ, καὶ τρόπον τινὰ νὰ χωρίζῃ αὐτὰ ἀπ' ἀλλήλων. Ἐντεῦθεν τὸ μὲν ἀσύνδετον παριστάνει ταχύτητα, τὸ δὲ συνδεδεμένον ἀναβολὴν καὶ ἐπίστασιν. Ὁ λόγος δὲ τούτου εἶναι, ὅτι εἰς μὲν τὴν πρώτην περίστασιν τὸ πνεῦμα ὑποτίθεται σπεῦδον τοσοῦτον ἐκ τῆς ταχείας διαδοχῆς τῶν ἀντικειμένων, ὥστε δὲν ἔχει καιρὸν νὰ σημειώσῃ τὴν σύνδεσιν αὐτῶν, ἀλλ' εἰς τὴν ὁρμήν του παραλείπει τὰ συνδετικὰ, ἐπισωρεῦον ὅλην τὴν σειρὰν ὡς ἓν ἀντικείμενον· ὅταν δὲ ἀπαριθμῶμεν σχολαίως καὶ μὲ σκοπὸν ἐπιστάσεως, τὸ πνεῦμα ὑποτίθεται ὅτι προχωρεῖ βάδην, δεικνύει τὰ ἀντικείμενα συνεχόμενα ἀλλήλοις, καὶ συνάπτον

---

(1) Περὶ Στεφ. (2) Πρὸς Ῥωμ. ή, 38, 39.

ταῦτα κατὰ σειρὰν διὰ τῶν συνδέσμων, κάμνει νὰ φαίνωνται διακεκριμένα, καὶ πολλά.

Γ΄. Ὁ τρίτος κανὼν εἶναι νὰ τάττωμεν τὰς πρωτευούσας λέξεις εἰς ὅ,τι μέρος τῆς περιόδου ἁρμόζει, διὰ νὰ κάμνῃ πλήρη τὴν ἐντύπωσιν. Ὅτι δὲ εἰς πᾶσαν περίοδον εἶναι πρωτεύουσαί τινες λέξεις, εἰς τὴν ἔννοιαν τῶν ὁποίων ὑπὲρ πάντα θέλει ὁ συγγραφεὺς νὰ ἑλκύσῃ τὴν προσοχὴν, καὶ ὅτι αἱ λέξεις αὗται πρέπει διὰ τοῦτο νὰ τάττωνται εἰς θέσιν ἐξέχουσαν, οὐδεὶς ἀμφιβάλλει· ἂν ὅμως ἡ θέσις αὕτη ἦναι ἡ ἀρχὴ, τὸ τέλος, ἢ ἐνίοτε καὶ τὸ μέσον, περὶ τούτου δὲν ἔχομεν οὐδένα ἀκριβῆ κανόνα, ἀλλὰ πρέπει νὰ παρατηρῶμεν τὴν φύσιν τῆς περιόδου, χωρὶς ὅμως ποτὲ νὰ παραβλέπωμεν τὴν σαφήνειαν. Γενικῶς, ἡ ἀρχὴ φαίνεται ἡ φυσικωτέρα θέσις· ἐνίοτε ὅμως συμφέρει μᾶλλον νὰ κλείωμεν τὴν περίοδον μὲ τὰς κυριωτέρας λέξεις. Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Γλῶσσαν, ἐπειδὴ συγχωρεῖται ἡ ἀναστροφὴ, αἱ λέξεις δύνανται ἐλευθέρως νὰ λαμβάνωσι τὴν καταλληλοτέραν θέσιν, διὰ νὰ κάμνωσιν ἰσχυρὰν τὴν ἐντύπωσιν· ὅθεν ποτὲ μὲν ἡ περίοδος ἄρχεται μὲ τὰς κυριωτέρας, ποτὲ δὲ τὸ κῶλον, καὶ πάλιν ἄλλοτε τοῦτο, ἢ ὅλη ἡ περίοδος κλείεται μὲ αὐτὰς, ὡς ἕκαστον τούτων φαίνεται εἰς τὰ ἀκόλουθα παραδείγματα. «*Ἀντὶ πολλῶν* ἂν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, *χρημάτων* ὑμᾶς ἑλέσθαι νομίζω, εἰ φανερὸν γένοιτο τὸ μέλλον συνοίσειν τῇ πόλει, περὶ ὧν νυνὶ σκοπεῖτε·» «Εἰ γὰρ, ἐάν τις παρὰ πάντας τοὺς νόμους ὑβρισθεὶς ὑπὸ Μειδίου, βοηθεῖν αὐτῷ πειρᾶται, ταῦτα καὶ τοιαῦτα ἕτερ' αὐτῷ παθεῖν ὑπάρξει, *προσκυνεῖν* τοὺς ὑβρίζοντας, ὥσπερ ἐν τοῖς βαρβάροις, οὐκ *ἀμύνεσθαι* κράτιστον ἔσται (1).» Καί τοι ὅτῳ τὰ τῶν Ἑλλήνων ἀτυ-

(1) Δημοσθ. Κατὰ Μειδ.

χήματα ἐνευδοκιμεῖν ἀπέκειτο, *ἀπολωλέναι* μᾶλλον οὗτός ἐστι δίκαιος, ἢ κατηγορεῖν ἑτέρου· καὶ ὅτῳ συνενηνόχασιν οἱ αὐτοὶ καιροὶ, καὶ τοῖς τῆς πόλεως ἐχθροῖς, οὐκ *ἔνι τοῦτον* εὔνουν εἶναι τῇ πατρίδι(1).« « Πέρας μὲν γὰρ ἅπασιν ἀνθρώποις ἐστὶ τοῦ βίου ὁ θάνατος, κἂν ἐν οἰκίσκῳ τις αὐτὸν καθείρξας τηρῇ· δεῖ δὲ τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας ἐγχειρεῖν μὲν ἅπασιν ἀεὶ τοῖς καλοῖς, τὴν ἀγαθὴν προβαλλομένους ἐλπίδα, φέρειν δ' ὅ,τι ἂν ὁ Θεὸς διδῷ, *γενναίως*(2)»· «Ὁ ἀληθῶς φιλοσοφῶν δὲν κολακεύει μήτε τὴν πατρίδα, μήτ' ἀπὸ τοὺς συμπατριώτας αὐτοῦ κανένα· *τὰ καλὰ* ἐπαινεῖ ἀδόλως· *τὰ κακὰ* κατηγορεῖ μὲ παῤῥησίαν, καὶ *τοὺς προξένους τῶν κακῶν* θεατρίζει, ὅταν ἀναισχύντως ἐπιμένωσιν εἰς τὸν κατὰ τῆς Φιλοσοφίας πόλεμον (3).

Εἰς ὁποιονδήποτε δὲ μέρος τῆς περιόδου καὶ ἂν ἠθέλαμεν τάξειν τὰς πρωτευούσας λέξεις, πρέπει νὰ ἦναι ἐλεύθεραι πάσης ἄλλης λέξεως δυναμένης νὰ συσκιάσῃ αὐτάς. Ὅθεν καὶ ὅταν ἦναι πολλὰ περιστατικὰ, χρόνου, τόπου, ἢ ἄλλοι προσδιορισμοὶ, μὲ τοὺς ὁποίους ἀπαιτεῖται νὰ ἦναι συνδεδεμένον τὸ κύριον ἀντικείμενον τῆς περιόδου, πρέπει μετὰ προσοχῆς νὰ διατάττωμεν αὐτὰ οὕτω πως, ὥστε νὰ μὴ συναναμιγνύεται καὶ περικαλύπτεται ὑπὸ τούτων. Παράδειγμα τῆς τάξεως ταύτης εἶναι τὸ ἀκόλουθον, « Ἀποβὰς γὰρ εἰς τὴν νῆσον, οὐχ ἡγήσατο δεῖν χωρίον ἐχυρὸν καταλαβὼν, καὶ τὸ σῶμα ἐπ' ἀσφαλείᾳ καταστήσας, περιϊδεῖν, εἴτινες αὐτῷ τῶν πολιτῶν βοηθήσουσιν· ἀλλ' εὐθὺς, ὥς περ εἶχε, ταύτης τῆς νυκτὸς, διελὼν τοῦ τείχους πυλίδα, καὶ ταύτῃ τοὺς

---

(1) Δημοσθ. περὶ Στεφ. (2) Αὐτόθ. (3) Κορ. Πλουτάρχ. Μέρ. 2, ιδ'.

μεθ' ἑαυτοῦ διαγαγὼν, προσέβαλε πρὸς τὸ βασίλειον (1).» ὅπου τὸ κύριον ἀντικείμενον, *προσέβαλε πρὸς τὸ βασίλειον* ἐτάχθη ἐλεύθερον τῶν περιστατικῶν, *εὐθὺς, ὥς περ εἶχε ταύτης τῆς νυκτός.*

Δ'. Τέταρτος κανὼν περὶ τῆς δυνάμεως τῶν περιόδων εἶναι, νὰ τάττωνται αὐτῶν τὰ κῶλα κλιμακηδὸν, ὥστε νὰ ἀναβαίνῃ ὁ λόγος ἐκ τῶν κατωτέρων εἰς τὰ ὑψηλότερα, ἐκ τῶν μικροτέρων εἰς τὰ μεγαλήτερα. Ἡ τάξις αὕτη λέγεται διὰ τοῦτο Κλίμαξ, καὶ ἐθεωρήθη πάντοτε, ὡς ὡραία σύνθεσις· διότι εἰς ὅλα τὰ πράγματα ἀγαπῶμεν φυσικὰ νὰ προχωρῶμεν ἐπὶ τὰ μείζονα, καὶ ἀφοῦ ἅπαξ προτεθῇ ἐνώπιον ἡμῶν ἀντικείμενόν τι ἐξέχον, ἡ μετὰ τοῦτο παράστασις τῶν ταπεινοτέρων γίνεται ἀηδής. » Προσεκτέον, λέγει ὁ Κιντιλιανὸς, νὰ μὴ παρακμάζῃ ὁ λόγος, καὶ νὰ μὴν ἐπιφέρωμέν τι ἀσθενέστερον μετὰ τὸ ἰσχυρότερον, ὡς ἐάν τις μετὰ τὸ ἱερόσυλος ἐπιφέρῃ, κλέπτης, ἢ μετὰ τὸ λῃστὴς, αὐθάδης· διότι πρέπει νὰ αὔξεται ὁ λόγος καὶ νὰ ὑψόνεται (2)». Παραδείγματα τῆς τάξεως ταύτης εἶναι τὰ ἀκόλουθα· «Βούλομαι δὲ καὶ τὰ πολιτεύματα ἐξετάσαι τοῦ καλοῦ κἀγαθοῦ τούτου, δι' ὧν οὐδὲν ἐσθ' ὅ,τι τῶν δεινοτάτων ἐλλιπὼν φανήσεται· καὶ γὰρ ἀναιδῆ, καὶ θρασὺν, καὶ κλέπτην, καὶ ὑπερήφανον, καὶ πάντα μᾶλλον, ἢ ἐν δημοκρατίᾳ πολιτεύεσθαι ἐπιτήδειον ὄντ' αὐτὸν ἐπιδείξω (3)». «Καίτοι πῶς ἂν ἐκείνων ἄνδρες ἀμείνους, ἢ μᾶλλον φιλέλληνες, ὄντες ἐπιδειχθεῖεν, οἵτινες ἐτόλμησαν ἐπιδεῖν, ὥστε μὴ τοῖς λοιποῖς αἴτιοι γενέσθαι

---

(1) Ἰσοκράτ. Εὐαγόρ. 194. (2) Caventum est ne decrescat oratio, et fortiori subjungatur aliquid infirmius; sicut, sacrilegio fur, aut latroni petulans. angeri enim debent sententiae et insurgere.

(3) Δημοσθ. κατὰ Ἀνδροτίωνος.

τῆς δουλείας, ἐρήμην μὲν τὴν πόλιν γιγνομένην, τὴν δὲ χώραν πορθουμένην, ἱερὰ δὲ συλώμενα, καὶ ναοὺς ἐμπιπραμένους, ἅπαντα δὲ τὸν πόλεμον περὶ πατρίδα τὴν ἑαυτῶν γιγνόμενον (1); ». « Παραλαβὼν γὰρ τὴν πόλιν ἐκβεβαρβαρωμένην, καὶ διὰ τὴν τῶν Φοινίκων ἀρχὴν οὔτε τοὺς Ἕλληνας προσδεχομένην, οὔτε τέχνας ἐπισταμένην, οὔτε ἐμπορίῳ χρωμένην, οὔτε λιμένας κεκτημένην, ταῦτά τε πάντα διώρθωσε, καὶ πρὸς τούτοις καὶ χώραν πολλὴν προσεκτήσατο, καὶ τείχη προσπεριεβάλετο, καὶ τριήρεις ἐναυπηγήσατο, καὶ ταῖς ἄλλαις παρασκευαῖς οὕτως ηὔξησε τὴν πόλιν, ὥστε μηδεμιᾶς τῶν Ἑλληνίδων πόλεων ἀπολελεῖφθαι, καὶ δύναμιν τοσαύτην ἐνεποίησεν, ὥστε φοβεῖσθαι πολλοὺς τῶν πρότερον καταφρονούντων αὐτῆς (2)».

Παρατηρητέον ὅμως, ὅτι τὴν τάξιν ταύτην οὔτε πάντοτε εἶναι δυνατὸν νὰ λαμβάνῃ ὁ λόγος, οὔτε πάντοτε πρέπει νὰ ζητῶμεν αὐτήν. διότι πᾶν εἶδος τοῦ γράφειν δὲν εἶναι τοιούτων περιόδων ἐπιδεκτικόν· καὶ προσέτι, τὸ νὰ μεταχειριζώμεθα αὐτὰς παραπολὺ συχνά, μάλιστα εἰς ὑποθέσεις, αἵτινες δὲν συγχωροῦσι τοσαύτην ἐπιδεικτικὴν περιέργειαν, εἶναι ἐπιτετηδευμένος καὶ ἀηδὴς καλλωπισμός· τοῦτο μόνον κατὰ τὸν Κιντιλιανὸν πρέπει νὰ προσέχωμεν, νὰ μὴ φέρεται ὁ λόγος ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων ἐπὶ τὰ ἀσθενέστερα. Καὶ ὅταν ἡ περίοδος συνίσταται ἐκ δύο κώλων, πρέπει, ἐὰν ἄλλως δὲν βλάπτῃ, τὸ μακρότερον νὰ κλείῃ αὐτήν· πρῶτον, διότι, οὕτω διαιρούμεναι αἱ περίοδοι, προφέρονται εὐκολώτερα, καὶ δεύτερον, ὅταν προτάττεται τὸ συντομώτερον μέλος, προχωροῦντες εἰς τὸ δεύτερον, φυλάττωμεν ἐκεῖνο εἰς τὴν μνήμην εὐκο-

---

(1) Ἰσοκρ. πανηγυρ. 56. (2) Ὁ αὐτὸς, Εὐαγόρ. 194.

λώτερα, καὶ βλέπομεν καθαρώτερα τὴν σύνδεσιν ἀμφοτέρων. Τὸ νὰ εἴπῃ τις, παραδείγματος χάριν, « Ἀφοῦ τὰ πάθη ἐγκαπαλίπωσιν ἡμᾶς, κολακεύομεν ἑαυτοὺς μὲ τὴν δόκησιν ὅτι ἡμεῖς ἐγκατελίπομεν αὐτὰ », εἶναι εὐφραδέστερον καὶ σαφέστερον, παρὰ ν' ἀρχίσῃ ἀπὸ τὸ μακρότερον κῶλον τῆς προτάσεως, λέγων, « Κολακεύομεν ἑαυτοὺς μὲ τὴν δόκησιν ὅτι ἡμεῖς ἐγκαταλίπομεν τὰ πάθη, ἀφοῦ ἐκεῖνα ἐγκαταλίπωσιν ἡμᾶς ». Ἐν γένει, εἶναι πάντοτε χαρίεν νὰ ὑψόνεται ἡ περίοδος, καὶ νὰ μεγαλύνεται εἰς τὴν δύναμίν της μέχρι τῆς τελευταίας λέξεως, ὁσάκις ἐπιδέχεται τοιαύτην σύνθεσιν ἀνεπιτηδεύτως, καὶ χωρὶς ἀκαίρου ἐπιδείξεως.

Έ. Ὁ ἀκόλουθος τελευταῖος κανὼν δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἄξιος τῆς προσοχῆς ἡμῶν. Ὅταν εἰς τὰ κῶλα τῆς περιόδου γίνεται παράθεσις δύο πραγμάτων, ἢ προσώπων, πρέπει συμφώνως καὶ αἱ λέξεις καὶ ἡ σύνθεσις νὰ φυλάττωσι πρὸς ἐκεῖνα ἀναλογίαν τινά· διότι, ὅταν αὐτὰ τὰ πράγματα ἀνταποκρίνωνται πρὸς ἄλληλα, προσμένομεν φυσικὰ νὰ εὕρωμεν καὶ τὰς λέξεις ἀνταποκρινομένας· ἄλλως δὲ, ἡ ἀντιπαράθεσις φαίνεται εἰς ἡμᾶς ἀτελεστέρα. Κάλλιστον παράδειγμα τούτου ἔχομεν τὴν ἀκόλουθον περικοπὴν ἐκ τῶν προλεγομένων τοῦ Πόπ, ὅπου παραβάλλει τὸν Ὅμηρον μὲ τὸν Οὐΐργίλιον. « Ὁ μὲν Ὅμηρος ἦτο μεγαλήτερον πνεῦμα· ὁ δὲ Οὐΐργίλιος καλήτερος τεχνίτης. Εἰς ἐκεῖνον μὲν θαυμάζομεν τὸν ἄνθρωπον, εἰς τοῦτον δὲ τὸ ποίημα. Ὁ μὲν συναρπάζει ἡμᾶς μὲ ὁρμὴν ἀνυπόστατον, ὁ δὲ ἐπισύρει μὲ θελκτικὴν μεγαλειότητα. Ὁ Ὅμηρος διασκορπίζει μὲ γενναίαν ἀφθονίαν· ὁ Οὐΐργίλιος χαρίζει μὲ σκεπτικὴν μεγαλοπρέπειαν. Ὁ Ὅμηρος ἐκχέει ὡς ὁ Νεῖλος τὰ ἑαυτοῦ πλούτη μὲ αἰφνίδιον πλημμύραν, ὁ δὲ ὡς ποταμὸς φυλάττων τὰς ἑαυτοῦ ὄχθας, φέρεται μὲ τακτικὸν ῥεῦμα. Ἐὰν δὲ παρατηρήσωμεν καὶ τὰς

μηχανὰς αὐτῶν, ὁ Ὅμηρος ὁμοιάζει μὲ τὸν Δία, ὅταν εἰς τὴν ὀργὴν αὐτοῦ σείων τὸν Ὄλυμπον κεραυνοβολῇ, καὶ φλέγῃ τοὺς οὐρανούς· ὁ δὲ Οὐϊργίλιος εἶναι ὅμοιος μὲ τὸν αὐτὸν τοῦτον Δία, ὅταν εἰς τὴν ἀγαθότητα αὐτοῦ βουλευόμενος μετὰ τῶν θεῶν, κάμνῃ σχέδια περὶ τῶν βασιλειῶν, καὶ διατάττῃ ὅλην τὴν κτίσιν αὐτοῦ (1)».

Παραβάλλων ὁ Ἰσοκράτης τὸν Εὐαγόραν πρὸς Κῦρον τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν, λέγει, «Ἀλλ' ὁ μὲν τῷ Περσῶν στρατοπέδῳ τὸ Μήδων ἐνίκησεν, ὃ πολλοὶ καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν βαρβάρων ῥαδίως ἂν ποιήσειαν· ὁ δὲ διὰ τῆς ψυχῆς τῆς ἑαυτοῦ καὶ τοῦ σώματος τὰ πλεῖστα φαίνεται τῶν προειρημένων διαπραξάμενος· Ἔπειτα ἐκ μὲν τῆς Κύρου στρατείας οὔπω δῆλον, ὅτι καὶ τοὺς Εὐαγόρου κινδύνους ἂν ὑπέμεινεν, ἐκ δὲ τῶν τούτῳ πεπραγμένων ἅπασι φανερὸν, ὅτι ῥαδίως ἂν κἀκείνοις τοῖς ἔργοις ἐπεχείρησε. Πρὸς δὲ τούτοις, τῷ μὲν ὁσίως καὶ δικαίως πέπρακται ἅπαντα· τῷ δὲ οὐκ εὐσεβῶς ἔνια συμβέβηκεν· ὁ μὲν γὰρ τοὺς ἐχθροὺς ἀπώλεσε, Κῦρος δὲ τὸν πατέρα τῆς μητρὸς ἀπέκτεινεν· ὥστ' εἴτινες βούλοιντο μὴ τὸ μέγεθος τῶν συμβάντων, ἀλλὰ τὴν ἀρετὴν ἑκατέρου κρίνειν, δικαίως ἂν Εὐαγόραν καὶ τούτου μᾶλλον ἐπαινέσειαν (2)».

Ἡ ἔγκαιρος χρῆσις τῶν τοιούτων περιόδων δίδει αἰσθητὸν κάλλος εἰς τὸν λόγον· ὅθεν δὲν πρέπει νὰ φαίνεται ἐπιτετηδευμένη, ἀλλ' ὅτι φυσικὰ φερόμεθα εἰς ταύτην ὑπὸ τῆς ἀντιπαραθέσεως τῶν ἀντικειμένων· διότι, ἐὰν ζητῶμεν νὰ δίδωμεν εἰς πᾶσαν περίοδον τοιαύτην μορφὴν, πίπτομεν εἰς ἀηδῆ μονοτονίαν. Μεταξὺ τῶν ἀρχαίων τὸ ὕφος τοῦ Ἰσοκρά-

(1) Pope's preface.=(2) Σελ. 195.

τους ἔχει πολλάκις τοῦτο τὸ ἐλάττωμα· δι' ὃ καὶ ἐκατηγορήθη ὑπό τινων, καὶ μάλιστα ὑπὸ Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως.

Ταῦτα μὲν περὶ σαφηνείας, ἑνότητος, καὶ δυνάμεως τῶν περιόδων, περὶ ὧν ὡμιλήσαμεν πλατύτερον διὰ δύο λόγους, πρῶτον, διότι εἶναι ὑπόθεσις τῆς Κριτικῆς ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην δεκτικωτέρα κανόνων ἀκριβῶν· καὶ δεύτερον, διότι ςοχάζομαι μεγίστην τὴν ἐξ αὐτῆς ὠφέλειαν εἰς τοὺς λόγους. Ἂν καί τινες ἐκ τῶν ἤδη γενομένων παρατηρήσεων, τὰς ὑποίας συνιστῶμεν εἰς τοὺς σπουδάζοντας τὴν Ῥητορικὴν, φαίνωνται ἴσως πολλὰ λεπτομερεῖς, τὸ ἀποτέλεσμα ὅμως αὐτῶν εἰς τό ὕφος τοῦ λόγου εἶναι πολὺ μεγαλήτερον, παρ' ὅσον τὴν ἀρχὴν ἠδύνατό τις νὰ ὑπολάβῃ. Ὅταν ἡ ἔννοια τῆς περιόδου παριστάνεται καθαρὰ, κομψὴ, καὶ καλῶς συντεταγμένη καθ' ὅλα τὰ μέρη αὐτῆς, ἀποτελεῖ πάντοτε εἰς τὸ πνεῦμα ἰσχυροτέραν ἐντύπωσιν, ὡς ἕκαστος δύναται νὰ αἰσθανθῇ τοῦτο διὰ συγκρίσεως. Ἀλλ' ἐὰν ἐπὶ μιᾶς περιόδου τὸ ἀποτέλεσμα ἦναι οὕτως αἰσθητὸν, πόσῳ μᾶλλον εἰς ὁλόκληρον λόγον ἐκ τοιούτων περιόδων συγκείμενον;

Ὁ μέγιστος λοιπὸν κανὼν τῆς συνθέσεως τῶν περιόδων, καὶ πάντων τῶν ἄλλων ἀρχικώτατος εἶναι, νὰ μεταδίδωμεν τὰς ἰδέας ἡμῶν μὲ τὸν πλέον καθαρὸν καὶ φυσικὸν τρόπον. Πᾶσα σύνθεσις καταλλήλως πρὸς τὴν ἔννοιαν γινομένη, καὶ ταύτην ἐκφράζουσα μετὰ πάσης τῆς δυνατῆς εὐστοχίας, φύσει ἀρέσκει εἰς τὸν ἀκροατήν· πρὸς τοῦτον δὲ τὸν σκοπὸν ἀποτείνονται ὅλοι οἱ κανόνες. Ἐὰν τῷόντι ἐσκέπτοντο οἱ ἄνθρωποι πάντοτε καθαρὰ, καὶ ἦσαν ἐνταυτῷ τελέως ἐγκρατεῖς τῆς Γλώσσης, εἰς τὴν ὑποίαν γράφουσι, δὲν ἤθελεν εἶσθαι χρεία πολλῶν κανόνων· αἱ περίοδοι αὐτῶν ἤθελον ἔχειν φυσικὰ ὅλας ἐκείνας τὰς ἰδιότητας τῆς ἀκριβείας, τῆς ἑνό-

τητος, καὶ τῆς δυνάμεως, περὶ τῶν ὁποίων ἤδη ὡμιλήσαμεν. Ὁσάκις ἐκφραζόμεθα κακῶς, ἂς μὴν ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι, πλὴν τῆς κακῆς χρήσεως τῆς Γλώσσης, ὑπάρχει καί τι ἁμάρτημα εἰς τὸν τρόπον ἡμῶν τοῦ σκέπτεσθαι. Περίοδοι ἀσαφεῖς, περιπεπλεγμέναι, καὶ ἀδύνατοι, εἶναι ὡς ἐπιτοπολὺ, ἂν ὄχι πάντοτε, ἀποτέλεσμα ἀσαφῶν, περιπεπλεγμένων, καὶ ἀδυνάτων ἐννοιῶν. Τὸ σκέπτεσθαι καὶ ἡ Γλῶσσα ἐνεργοῦσιν ἀμοιβαίως εἰς ἄλληλα. Ἡ Λογικὴ καὶ ἡ Ῥητορικὴ ἔχουσιν ἐνταῦθα, ὡς καὶ εἰς ἄλλα, στενὴν συνάφειαν. Ὅςτις ἐξεύρει νὰ διαθέτῃ τὰς περιόδους αὐτοῦ ἀκριβῶς καὶ ἐν τάξει, οὗτος ἐξεύρει καὶ νὰ σκέπτεται ὁμοῦ ἀκριβῶς καὶ ἐν τάξει· παρατήρησις, ἥτις καὶ μόνη θέλει δικαιώσειν ὅλην τὴν ἐπιμέλειαν καὶ προσοχὴν, ὅσην εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην κατεβάλομεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

Περὶ ἁρμονίας τῶν περιόδων.

Μέχρι τοῦδε θεωροῦντες τὰς περιόδους ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν αὐτῶν, ὡμιλήσαμεν περὶ σαφηνείας, ἑνότητος, καὶ δυνάμεως· τώρα δὲ θεωροῦντες αὐτὰς καὶ ὡς πρὸς τὸν ἦχον, θέλομεν ὁμιλήσειν περὶ ἁρμονίας, ἥτις εἶναι ἡ τελευταία τούτων ἀρετή.

Ὁ ἦχος εἶναι ποιότης πολὺ μὲν κατωτέρα τῆς ἐννοίας, οὐχὶ ὅμως τοιαύτη, ὥστε νὰ καταφρονῆται· διότι, ἐπειδὴ τὸ μέσον τῆς μεταδόσεως τῶν ἰδεῶν ἡμῶν εἶναι οἱ ἦχοι, ἡ μεταδιδομένη ἰδέα, καὶ ἡ φύσις τοῦ ἤχου, δι' οὗ μεταδίδεται, ἔχουσι πάντοτε μεγάλην τινὰ σύνδεσιν. Ἰδέα θελκτικὴ δὲν

μεταδίδεται εὐκόλως εἰς τὸ πνεῦμα δι' ἤχου τραχέος καὶ ἀηδοῦς, ἀλλ' εὐθὺς ἡ φαντασία κατεξανίσταται. « Οὐδὲν, λέγει ὁ Κιντιλιανὸς, δύναται νὰ εἰσχωρήσῃ ἡδέως εἰς τὴν ψυχὴν, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν ἀκοὴν, οἱονεὶ πρόθυρον οὖσαν, προσβάλλει εὐθὺς ἀηδῶς (1) ». Ἡ μουσικὴ ἔχει φυσικὰ μεγάλην δύναμιν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην αἰσθητικότητα, καὶ τοσαύτην, ὥστε δὲν εἶναι σχεδὸν οὐδὲν πάθος, μὲ τὸ ὁποῖον δὲν εὑρίσκονται ἦχοι τινὲς σύμφωνοι, καὶ ἐπιτήδειοι εἰς τὸ νὰ διεγείρωσιν αὐτό. Ἀλλὰ καὶ ὁ λόγος δύναται κατά τινα βαθμὸν νὰ γείνῃ ἐπιδεκτικὸς ταύτης τῆς δυνάμεως· καὶ τοῦτο πρέπει νὰ μεγαλύνῃ τὴν περὶ αὐτοῦ ἰδέαν ἡμῶν, ὁποῖον θαυμαστὸν εὕρημα εἶναι! Δὲν ἀρκεῖ, ὅτι παριστάνει πρὸς τοὺς ἄλλους τὰς ἰδέας ἡμῶν, ἀλλὰ δύναται καὶ νὰ ἰσχυροποιῇ αὐτὰς δι' ἤχων ἀναλόγων, καὶ νὰ διπλασιάζῃ τὴν ἡδονὴν αὐτῶν, προσθέτων καὶ τὴν τῆς ἁρμονίας.

Εἰς τὴν ἁρμονίαν τῶν περιόδων δύνανται νὰ θεωρηθῶσι τὰ δύο ταῦτα, πρῶτον, ἦχος εὐάρεστος, ἢ ῥυθμὸς ἁπλῶς, χωρίς τινος ἐννοίας· καὶ δεύτερον, ἦχος οὕτω συντεθειμένος, ὥστε νὰ ἐκφράζῃ τὴν ἔννοιαν (2).

Ἂς θεωρήσωμεν πρῶτον τὸν ἁπλῶς εὐάρεστον ἦχον ὡς ἰδιότητα τῆς καλῶς συντεθειμένης περιόδου. Τοῦτο λοιπὸν τὸ κάλλος τῆς μουσικῆς συνθέσεως τῶν περιόδων ἐξήρτηται, ὡς εἶναι φανερὸν, ἐκ τῆς ἐκλογῆς τῶν λέξεων, καὶ ἐκ τῆς τάξεως αὐτῶν.

Περὶ ἐκλογῆς λέξεων ὀλίγα ἔχομεν νὰ εἴπωμεν· διότι δὲν

(1) Nihil potest intrare in affectum quod in aure, velut quodam vestibulo statim offendit. (2) Κάλλος δὲ ὀνόματος, τὸ μὲν, ὥσπερ Λυκύμνιος λέγει, ἐν τοῖς ψόφοις, ἢ τῷ σημαινομένῳ· καὶ αἶσχος δὲ ὡσαύτως. Ἀριστοτελ. Ῥητορικ. βιβλ. γ'. κεφ. γ'.

θέλομεν ἐμβῆν εἰς ἐξέτασιν τῶν πρώτων ἤχων τῶν γραμμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων αὗται σύγκεινται. Εἶναι λοιπὸν ἐναργὲς, ὅτι,

Α΄. Ὅσαι λέξεις ἔχουσι φωνήεντα καὶ σύμφωνα ἀλλήλοις συγκερασμένα, αὗται γενικῶς ἀποτελοῦσιν ἦχον εὐάρεστον· αἱ δ' ἀλλεπάλληλα φωνήεντα ἢ σύμφωνα ἔχουσαι, εἶναι τραχεῖαι καὶ δυσάρεστοι εἰς τὴν ἀκοὴν, ἐὰν ἡ φύσις τοῦ πράγματος δὲν ἀπαιτῇ αὐτάς· συντόμως δὲ, πᾶσα δυσπρόφορος λέξις εἶναι μᾶλλον ἢ ἧττον καὶ κακόηχος. Διὰ τοῦτο οἱ φιλόκαλοι Ἀττικοὶ ἐσχημάτιζον εἰς πολλὰ ῥήματα ἰδίους παρακειμένους, οἱ δὲ Ἴωνες ἔφευγον τοὺς ἀναδιπλασιασμούς. Διὰ τοῦτο ἐγίνοντο μεταβολαὶ συμφώνων, συναιρέσεις φωνηέντων, συναλοιφαὶ, ἀποβολαὶ, καὶ ἄλλα τοιαῦτα γνωστὰ εἰς τοὺς Γραμματικούς. Ἐν γένει, ἡ φυσικὴ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡδονὴ τῆς ἁρμονίας φαίνεται, ὅτι εἶναι τὸ μεγαλήτερον αἴτιον τῆς ἀνωμαλίας καὶ εἰς τὰς κλίσεις τῶν ὀνομάτων, καὶ εἰς τοὺς σχηματισμοὺς τῶν ῥημάτων. Αἱ πολυσύλλαβοι λέξεις εἶναι γενικῶς καὶ πλέον εὐάρεστοι· διότι θέλγουσι τὴν ἀκοὴν διὰ τῆς διαδοχῆς τῶν ποικίλων ἤχων· ὅθεν αἱ μουσικώτεραι Γλῶσσαι εἶναι καὶ πλουσιώτεραι εἰς τοιαύτας λέξεις. Μέγα δὲ συμβάλλει εἰς ἁρμονίαν καὶ ἡ θέσις τῶν λέξεων.

Β΄. Δὲν ἀρκεῖ τῷόντι πρὸς ἁρμονίαν τῆς περιόδου νὰ ἦναι αἱ λέξεις αὐτῆς εὔηχοι καθ' ἑαυτὰς, ἀλλὰ πρέπει καὶ αὗται καὶ τὰ ἐκ τούτων συνιστάμενα μέλη αὐτῆς νὰ λαμβάνωσι σύνθεσιν πρὸς τοῦτο κατάλληλον. Περὶ τοῦ ὑποκειμένου τούτου οἱ ἀρχαῖοι ῥητοροδιδάσκαλοι ἐπραγματεύθησαν μετὰ τοσαύτης λεπτότητος καὶ ἀκριβείας, ὥστε καὶ τοὺς πόδας ἐπροσδιώρισαν, τουτέστι, τὴν διαδοχὴν τῶν μακρῶν καὶ βραχειῶν συλλαβῶν, ἐξ ὧν πρέπει τὰ διάφορα κῶλα νὰ συντίθενται, δυκνύοντες ὁποῖον θέλει εἶσθαι τὸ ἐκ τούτων ἀποτέλεσμα

εἰς τὴν ἀκοήν. Περὶ δὲ τῶν ἄλλων ἀρετῶν, τῆς ἀκριβείας, τῆς ἑνότητος, καὶ τῆς δυνάμεως, δὲν ἔκαμαν, εἰ μὴ ἐπιπόλαιον θεωρίαν. Ὁ κριτικώτατος Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς συνέγραψε πραγματείαν περὶ συνθέσεως λέξεων, ἥτις περιορίζεται ὅλως εἰς τὸ μουσικὸν αὐτῶν ἀποτέλεσμα. Θεωρεῖ δὲ τὴν ἐντέλειαν τῆς περιόδου εἰς τὰ τέσσαρα ταῦτα, πρῶτον εἰς τὴν γλυκύτητα ἑκάστου ἤχου· δεύτερον, εἰς τὴν σύνθεσιν τούτων, ἤγουν, εἰς τοὺς ῥυθμούς· τρίτον, εἰς τὴν ποικιλίαν· καὶ τέταρτον, εἰς τὴν συμφωνίαν τοῦ ἤχου μὲ τὸ ἐννοούμενον πρᾶγμα (1)· περὶ πάντων τούτων γράφει μετὰ πολλῆς ἀκριβείας καὶ λεπτότητος. Αἴτιον δὲ τῆς τοσαύτης ἀκριβολογίας τῶν ἀρχαίων εἰς τὴν τοῦ λόγου ἁρμονίαν ἦτον, ὅτι αἱ Γλῶσσαι ἐκεῖναι, Ἑλληνικὴ καὶ Λατινική, ἦσαν ἐπιδεκτικώτεραι μελῳδίας, ἐπειδὴ αἱ μακραὶ καὶ βραχεῖαι συλλαβαὶ ἐφυλάττοντο προφερόμεναι· καὶ τὰ ἔθνη ταῦτα, μάλλιστα τὸ Ἑλληνικόν, ἦσαν καθ' ὑπερβολὴν φιλόμουσα. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι εἶχον καὶ νομικήν τινα μελῳδίαν, ἥτις ἦτον ἰδιαιτέρα τις μουσικὴ ἀπαγγελία προστεταγμένη εἰς τοὺς κήρυκας, καθ' ἣν ἐκήρυττον τοὺς νόμους εἰς τὸν λαόν, διὰ νὰ μὴ δώσωσιν ἀφορμὴν εἰς περιφρόνησίν τινα τούτων προφέροντες αὐτοὺς μὲ τόνον ἄμουσον. Καὶ περὶ Γαΐου τοῦ Γράκχου λέγει ὁ Πλούταρχος (2), ὅτι δημηγορῶν, εἶχεν ὄπισθεν ἑαυτοῦ ἕνα τῶν οἰκετῶν, μουσικῆς ἔμπειρον, ὅς τις διά τινος φωνασκικοῦ ὀργάνου ἀνώρθονε καὶ κατεπράϋνε τὴν φωνὴν αὐτοῦ, ὁπότε δι' ὀργὴν ἐτραχύνετο. Πλήν, ἂν καὶ ἡ σημερινὴ Ἑλληνικὴ Γλῶσσα ἐστερήθη μετὰ πολλῶν ἄλ-

---

(1) Ἐξ ὧν δὲ οἴομαι γενήσεσθαι λέξιν ἡδεῖαν καὶ καλήν, τέτταρά ἐστι τὰ κυριώτατα ταῦτα καὶ κράτιστα, μέλος, καὶ ῥυθμός, καὶ μεταβολή, καὶ τὸ παρακολουθοῦν τοῖς τρισὶ τούτοις, τὸ πρέπον. Τμ. ια. (2) Τόμ. 5. Σελ. 160.

λων καλῶν, καὶ τῆς ἀρχαίας ἐκείνης ἁρμονίας, δὲν ἔμεινεν ὅμως παντάπασιν ἄμουσος. Ἐξέλιπε μὲν ὁ χρόνος καὶ ἡ ἀκριϐὴς προσῳδία, κάλλος φύσει, ὡς φαίνεται, εὐμετάϐλητον καὶ ἐξίτηλον· διεσώθη ὅμως τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ σχηματισμοῦ τῆς Γλώσσης, τὸ συνθετικὸν τῶν λέξεων, ἡ ἀντιστροφὴ τῆς συντάξεως, καὶ ὁ συλλαϐικὸς τονισμὸς, τὰ ὁποῖα εὐφυῶς λαμϐανόμενα, τέρπουσιν οὐκ ὀλίγον τὴν ἀκοὴν, καὶ δὲν ἀφίνουσιν οὐδεμίαν ἀμφιϐολίαν, ὅτι, προχωρούσης τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰ ἀληθῆ τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας ἀγαθὰ, καὶ ἡ Γλῶσσα αὐτῆς θέλει διαπρέψειν εἰς κάλλος καὶ δύναμιν.

Δύο εἶναι κυρίως τὰ συγκροτοῦντα τὴν ἁρμονίαν τῆς περιόδου, πρῶτον τὰ κῶλα προσηκόντως διανεμόμενα· καὶ δεύτερον, τὸ τέλος αὐτῆς.

Περὶ μὲν τῆς διανομῆς, πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἐνῷ ἡ περίοδος προφέρεται, ἕκαστον κῶλον περαινόμενον, φέρει καὶ στάσιν τινὰ τῆς προφορᾶς. Αὗται λοιπὸν αἱ στάσεις πρέπει οὕτω νὰ διανέμωνται, ὥστε νὰ μὴ ϐιάζεται ἡ ἀναπνοή· ἐν ταὐτῷ δὲ πρέπει νὰ γίνωνται καὶ εἰς τοιαῦτα διαστήματα ἀπ' ἀλλήλων, ὥστε νὰ φυλάττωσιν ἀναλογίαν τινὰ, ὡς φαίνεται εἰς τὸ ἀκόλουθον παράδειγμα, « Ἔδει μὲν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοὺς λέγοντας ἅπαντας ἐν ὑμῖν, μήτε πρὸς ἔχθραν ποιεῖσθαι λόγον μηδένα, μήτε πρὸς χάριν, ἀλλ' ὃ βέλτιστον ἕκαστος ἡγεῖτο, τοῦτ' ἀποφαίνεσθαι, ἄλλως τε καὶ περὶ κοινῶν πραγμάτων καὶ μεγάλων ὑμῶν ϐουλευομένων· ἐπειδὴ δ' ἔνιοι, τὰ μὲν φιλονεικίᾳ, τὰ δ' ἡτινιδήποτ' αἰτίᾳ προάγονται λέγειν, ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοὺς πολλοὺς δεῖ, πάντα τἄλλ' ἀφέντας, ἃ τῇ πόλει νομίζετε συμφέρειν, ταῦτα καὶ ψηφίζεσθαι, καὶ πράττειν (1).»

---

(1) Δημοσθ. Περὶ τῶν ἐν Χεῤῥονήσῳ πραγμάτων.

Μετὰ τὴν ἀνωτέρω παρατήρησιν περὶ τῆς συμμετρίας τῶν κώλων τῆς περιόδου, τὸ τέλος αὐτῆς, ὡς τὸ πλέον αἰσθητὸν εἰς τὴν ἀκοὴν, ἀπαιτεῖ μεγίστην προσοχήν. « Ἂς μὴν ἦναι λοιπὸν, λέγει ὁ Κιντιλιανὸς, σκληρὸν, μηδ' ἀπότομον τὸ μέρος, ὅπου τὸ πνεῦμα τρόπον τινὰ λαμβάνει ἄνεσιν, καὶ ἀναπαύεται· αὕτη εἶναι ἡ ἕδρα τοῦ λόγου· τοῦτο προσμένει ὁ ἀκροατής· εἰς τοῦτο ἐπικροτεῖ (1)». Ὁ καλήτερος κανὼν εἰς τοῦτο εἶναι, ὅτι πρέπει, ὅταν ὁ λόγος ἀφορᾷ εἰς μέγεθος, ἢ ὕψος, τὰ μακρότερα κῶλα, καὶ αἱ πλέον εὔηχοι λέξεις νὰ τάττωνται εἰς τὸ τέλος. Κάλλιστον παράδειγμα τούτου μὲ φαίνεται τὸ ἀκόλουθον ἐκ τοῦ Θουκυδίδου, ἔνθα ὁ Περικλῆς παριστάνει τὸ κράτος τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων, « Μετὰ μεγάλων δὲ σημείων καὶ οὐδήτοι ἀμάρτυρόν γε τὴν δύναμιν παρασχόμενοι, τοῖς τε νῦν καὶ τοῖς ἔπειτα θαυμασθησόμεθα· καὶ οὐδὲν προσδεόμενοι οὔτε Ὁμήρου ἐπαινέτου, οὔτε ὅςτις ἔπεσι μὲν τοαυτίκα τέρψει, τῶν δ' ἔργων τὴν ὑπόνοιαν ἡ ἀλήθεια βλάψει, ἀλλὰ πᾶσαν μὲν θάλασσαν καὶ γῆν ἐσβατὸν τῇ ἡμετέρᾳ τόλμῃ καταναγκάσαντες γενέσθαι, πανταχοῦ δὲ μνημεῖα κακῶν τε κἀγαθῶν ἀΐδια ξυγκατοικίσαντες (2).» Τοιοῦτον καὶ τὸ τοῦ Δημοσθένους, « Ἡμεῖς τοίνυν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, Λακεδαιμονίων γῆς καὶ θαλάττης αρχόντων, καὶ τὰ κύκλῳ τῆς Ἀττικῆς κατεχόντων ἁρμοσταῖς, καὶ φρουραῖς, Εὔβοιαν, Τάναγραν, τὴν Βοιωτίαν ἅπασαν, Μέγαρα, Αἴγιναν, Κλεωνὰς, τὰς ἄλλας νήσους, οὐ ναῦς, οὐ τεί-

(1) Non igitnr durum sit, neque abruptum, quo animi, velut respirant ac reficiuntur· haec est sedis orationis; hoc auditor expectat, hic laus omnis declamat.

(2) Συγγραφ. γ', μά.

χὴ τῆς πόλεως τότε κεκτημένης, ἐξήλθετε εἰς Ἁλίαρτον, καὶ πάλιν οὐ πολλαῖς ἡμέραις ὕστερον εἰς Κόρινθον, τῶν τότε Ἀθηναίων πολλὰ ἂν ἐχόντων μνησικακῆσαι καὶ Κορινθίοις, καὶ Θηβαίοις, τῶν περὶ τὸν Δεκελεικὸν πόλεμον πραχθέντων (1) ». Ὁ δὲ Ἰσοκράτης παριστάνων τὴν ὑπὲρ ἐλευθερίας πάσης τῆς Ἑλλάδος ἀπόφασιν τῶν Ἀθηναίων, καὶ περιβάλλων τὸν λόγον λαμπρῶς ἐκ τῶν περιστατικῶν, λέγει, « Ἀθύμως γὰρ ἁπάντων τῶν συμμάχων διακειμένων, καὶ Πελοποννησίων μὲν διατειχιζόντων τὸν Ἰσθμὸν, καὶ ζητούντων ἰδίαν αὐτοῖς σωτηρίαν, τῶν δὲ ἄλλων πόλεων ὑπὸ τοῖς βαρβάροις γεγενημένων, καὶ συστρατευομένων ἐκείνοις, πλὴν εἴ τις διὰ σμικρότητα παρημελήθη, προσπλεουσῶν δὲ τριηρῶν διακοσίων καὶ χιλίων, καὶ τῆς πεζῆς στρατιᾶς ἀναριθμήτου μελλούσης εἰς τὴν Ἀττικὴν εἰσβάλλειν, οὐδεμιᾶς σωτηρίας αὐτοῖς ὑπολειπομένης, ἀλλ' ἔρημοι συμμάχων γεγενημένοι, καὶ τῶν ἐλπίδων ἁπασῶν διημαρτηκότες, ἐξὸν αὐτοῖς μὴ μόνον τοὺς παρόντας κινδύνους διαφυγεῖν, ἀλλὰ καὶ τιμὰς ἐξαιρέτους λαβεῖν, ἃς αὐτοῖς ἐδίδου βασιλεὺς, ἡγούμενος, εἰ τὸ τῆς πόλεως προσλάβοι ναυτικὸν, παραχρῆμα καὶ Πελοποννήσου κρατήσειν, οὐχ ὑπέμειναν τὰς παρ' ἐκείνου δωρεὰς, οὐδὲ ὀργισθέντες τοῖς Ἕλλησιν, ὅτι προὐδόθησαν, ἀσμένως ἐπὶ τὰς διαλλαγὰς τὰς πρὸς τοὺς βαρβάρους ὥρμησαν, ἀλλ' αὐτοὶ μὲν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας πολεμεῖν παρεσκευάζοντο, τοῖς δ' ἄλλοις τὴν δουλείαν αἱρουμένοις συγγνώμην εἶχον (2) ».

Παρατηρητέον ὅμως, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἦναι ἡ ἁρμονία τῶν περιόδων μονότονος· διότι τοῦτο ἤθελε φέρειν πλησμονήν. Ἂν θέλωμεν νὰ κρατῶμεν τὴν προσοχὴν τοῦ ἀκροατοῦ, καὶ νὰ δίδωμεν ζωηρότητα καὶ δύναμιν εἰς τὴν σύνθεσιν,

---

(1) Περὶ Στεφ. — (2) Πανηγυρ. 55.

πρέπει νὰ ποικίλλωμεν αὐτὴν, καλῶς διανέμοντες τὰ κῶλα τῶν περιόδων, καὶ τὸ ὅλον αὐτῶν προσφυῶς κατακλείοντες. Ὅθεν δὲν πρέπει νὰ διαδέχωνται ἀλλήλας αἱ παύσεις κατὰ διαστήματα ἴσα, ἀλλ' αἱ συντομώτεραι νὰ ἀναμιγνύωνται μὲ τὰς μακροτέρας, ὥστε ὁ λόγος νὰ γίνεται οὕτω ζωηρότερος ἅμα καὶ μεγαλοπρεπέστερος. Ἡ μονοτονία εἶναι τὸ σύνηθες ἐλάττωμα τῶν καθ' ὑπερβολὴν ζητούντων τὴν ἁρμονίαν. Ποτὲ ὅμως δὲν πρέπει χάριν τῆς ἁρμονίας νὰ ἀμελῶμεν τὴν σαφήνειαν, τὴν ἀκρίβειαν, ἢ τὴν δύναμιν τῶν περιόδων. Πᾶσα περιττὴ λέξις προστιθεμένη διὰ νὰ κάμῃ στρογγύλην τὴν περίοδον, εἶναι κηλὶς μεγάλη εἰς τὸν λόγον· εἶναι παιδαριώδης στολισμὸς, ἀφαιρῶν πάντοτε ἐκ τοῦ βάρους τῆς περιόδου πλειότερον παρ' ὅσον δύναται νὰ προσθέσῃ εἰς τὸ κάλλος. Ἡ ἔννοια, καθὼς ὁ ἦχος, ἔχει ἰδίαν ἑαυτῆς ἁρμονίαν· καὶ ὅπου ἐκφράζεται μετὰ καθαρότητος, δυνάμεως, καὶ ἀξιοπρεπείας, σπανίως συμβαίνει νὰ προσβάλλωσιν αἱ λέξεις ἀηδῶς εἰς τὴν ἀκοήν· τοὐλάχιστον, πολλὰ μετρία προσοχὴ ἀπαιτεῖται τότε, διὰ νὰ κάμωμεν εὐάρεστον τὸ τέλος τῆς τοιαύτης περιόδου. Μεγαλητέρα προσοχὴ παρὰ ταύτην δὲν κατορθόνει πολλάκις ἄλλο, παρὰ νὰ ἐκνευρίζῃ τὴν σύνθεσιν. Ὁ Κιντιλιανὸς, ὕστερον ἀπὸ ὅσα λέγει περὶ ἁρμονίας, καταντᾷ τελευταῖον μὲ τὴν συνήθη εἰς αὐτὸν αἴσθησιν τοῦ καλοῦ πρὸς τοῦτο τὸ συμπέρασμα· « ὅλως δὲ, ἂν ἦναι ἀναγκαῖον, ἤθελα προκρίνειν μᾶλλον σκληρὰν καὶ τραχεῖαν σύνθεσιν, παρὰ θηλυπρεπῆ καὶ χαύνην, ὁποίαν μεταχειρίζονται πολλοί· διὸ τὰ ἐντέχνως ἐξυφασμένα πρέπει νὰ λύωνται, διὰ νὰ μὴ φαίνωνται ἐκπεπονημένα· οὐδὲ πρέπει χάριν τῆς εὐφραδείας νὰ παραλείπωμεν οὐδεμίαν λέξιν χρήσιμον ἢ κατάλληλον (1). »

(1) In universum, si sit necesse, durum potius atque asperam

Μέχρι τοῦδε ὁ λόγος ἦτο περὶ ἁρμονίας· μένει δὲ τώρα νὰ ὁμιλήσωμεν περί τινος ἄλλου ὑψηλοτέρου κάλλους τοῦ εἴδους τούτου, περὶ τοῦ καταλλήλου εἰς τὴν ἔννοιαν ἤχου. Ἡ μὲν ἀποβλέπει ἁπλῶς εἰς τὸ νὰ τέρπῃ τὴν ἀκοήν· οὗτος δὲ ὑποθέτει ἰδιαιτέραν τινὰ ἔκφρασιν σύμφωνον μὲ τὰ πράγματα. Δύο δὲ βαθμοὺς τούτου δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν· πρῶτον, τὴν εἰς τὸ ὑποκείμενον τοῦ λόγου προσηρμοσμένην ἁρμονίαν· καὶ δεύτερον, ἰδιαιτέραν τινὰ ὁμοιότητα τῶν ἤχων μὲ τὰ παριστανόμενα δι' αὐτῶν πράγματα.

Α. Λέγω, ὅτι ἡ λεκτικὴ ἁρμονία δύναται νὰ προσαρμόζεται εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ λόγου. Οἱ ἦχοι τῳόντι ἔχουσιν εἰς πολλὰ σχέσιν τινὰ μὲ τὰς ἰδέας ἡμῶν, μέρος μὲν φυσικήν, μέρος δὲ τεχνητήν. Ἐντεῦθεν ἀκολουθεῖ τοιόνδε τι σύστημα ἁρμονίας νὰ δίδῃ εἰς τὸ ὕφος ἰδιάζοντά τινα χαρακτῆρα, ἢ φράσιν. Οὕτω αἱ δημηγορίαι τοῦ Θουκυδίδου καὶ Δημοσθένους, ἐξαιρουμένων τῶν μερῶν, ὅπου διεγείρεται πάθος, ἔχουσι σπουδαῖον, σεμνόν, καὶ μεγαλοπρεπῆ χαρακτῆρα ἁρμονίας· διότι οὗτος εἶναι ὁ φυσικὸς τόνος, ὅστις ἁρμόζει εἰς τοιαύτας ὑποθέσεις· τὸ δὲ παθητικόν, τὸ σφοδρόν, καὶ τὸ οἰκειακὸν ὕφος, τοιοῦτον χαρακτῆρα δὲν ἐπιδέχονται, ἀλλ' ἀπαιτοῦσι ῥυθμὸν ζωηρότερον, εὐκολώτερον, καὶ πλέον κομματικόν· Συντόμως, ὁ λεκτικὸς χαρακτήρ, διὰ νὰ ἡδύνῃ, πρέπει νὰ συμμεταβάλλεται μὲ τὰ εἴδη τῶν λόγων, καὶ μὲ αὐτὰ ἔτι τὰ διάφορα μέρη τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Β'. Ἡ δὲ ἰδιαιτέρα ὁμοιότης τῶν περιγραφόντων ἤχων μὲ

---

compositionem malim esse, quam effeminatam ac enervem, qualis apud multis. ideoque, vincta quaedam de industria sunt solvenda, ne laborata videantur; neque ullum idoneum aut aptum verbum praetermittamus, gratiâ lenitatis. Lib. IX C. 4.

τὰ περιγραφόμενα πράγματα δίδεται μὲν καὶ εἰς τὸν πεζὸν λόγον, μὲ φειδῶ ὅμως μεγαλητέραν παρὰ εἰς τὴν ποίησιν· διότι αὕτη κυρίως ζητεῖ καὶ τοῦτο τὸ κάλλος.

Τρία δὲ εἴδη πραγμάτων δύνανται νὰ παριστάνωσιν οἱ ἦχοι τῶν λέξεων· πρῶτον, ἄλλους ἤχους· δεύτερον, κίνησιν· καὶ τρίτον, τὰ πάθη καὶ τὰς διαθέσεις τῆς ψυχῆς.

Πρῶτον, δυνάμεθα διὰ καταλλήλου ἐκλογῆς λέξεων νὰ περιγράφωμεν ἄλλους ἤχους μετά τινος ὁμοιότητος, ὡς τῶν ὑδάτων, τῶν ἀνέμων, καὶ ἄλλων τοιούτων, τὰ ὁποῖα εἶναι τὰ πλέον ἁπλᾶ παραδείγματα τούτου τοῦ εἴδους τοῦ κάλλους. Δὲν εἶναι χρεία μεγάλης τέχνης εἰς τὸν ποιητὴν, ὅταν μὲν περιγράφῃ γλυκεῖς καὶ ὁμαλοὺς ἤχους, νὰ μεταχειρίζεται καὶ λέξεις συγκερασμένας ἀπὸ εὐπρόφορα σύμφωνα καὶ φωνήεντα (1), ὅταν δὲ τραχεῖς, νὰ λαμβάνῃ πρὸς τοῦτο καὶ λέξεις τραχείας καὶ δυσπροφόρους. Πᾶσα Γλῶσσα ἔχει κατὰ μίμησιν πεποιημένας πολλὰς τοιαύτας λέξεις (2)· οὕτω, κα-

---

(1) Ἐκ τῶν φωνηέντων τὰ μακρὰ καὶ τὰ μηκυνόμενα εἰς τὴν ἐκφορὰν δίχρονα ἀποτελοῦσιν ἡδίστην φωνήν· ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν μακρῶν πάλιν εὐφωνότατον εἶναι τὸ α, ὅταν ἐκτείνεται· δεύτερον δὲ τὸ η· τρίτον δὲ τὸ ω· ὀλιγώτερον δὲ τούτου τὸ υ· ἔσχατον δὲ πάντων τὸ ι. Ἐκ δὲ τῶν ἡμιφώνων καλήτερα εἶναι τὰ διπλᾶ, ὀλιγώτερον δὲ τὰ ἁπλᾶ· τὸ λ εἶναι γλυκύτατον· τὸ δὲ ρ τραχύ· τὰ δὲ διὰ τῶν ῥωθώνων, τὸ μ καὶ ν μεσαῖα· τὸ δὲ σ εἶναι ἄχαρι καὶ ἀηδές. Διον. Ἀλικ. Τμ. ιγ'.

(2) Μεγάλη δὲ τούτων ἀρχὴ καὶ διδάσκαλος ἡ φύσις ἡ ποιοῦσα μιμητικοὺς ἡμᾶς καὶ θετικοὺς τῶν ὀνομάτων, οἷς δηλοῦται τὰ πράγματα, κατά τινας εὐλόγους καὶ κινητικὰς τῆς διανοίας ὁμοιότητας· ὑφ' ὧν ἐδιδάχθημεν ταύρων τε μυκήματα λέγειν, καὶ χρεμετισμοὺς ἵππων, καὶ φριμαγμοὺς τράγων, πυρός τε βρόμον, καὶ πάταγον ἀνέμων, καὶ συριγμὸν κάλων, καὶ ἄλλα τούτοις ὅμοια παμπληθῆ, τὰ μὲν φωνῆς μιμήματα, τὰ δὲ μορφῆς, τὰ δὲ ἔργου, τὰ δὲ πάθους, τὰ δὲ κινήσεως, τὰ δὲ ἠρεμίας, τὰ δὲ ἄλλου χρήματος οὑτουδήποτε. ὁ αὐτὸς περὶ συνθέσ. ὀνομάτ· Τμ. ιϛ',

τὰ τὴν παρατήρησιν Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσέως ὁ Ὅμηρος ἐπὶ μὲν τῶν αἰγιαλῶν τῶν ἐκτεθειμένων εἰς ἀνέμους, διὰ τῆς παρεκτάσεως τῶν συλλαβῶν ἐμφαίνει τὸν ἄπαυστον ἦχον, λέγων

Ἠϊόνες βοόωσιν, ἐρευγομένης ἁλὸς ἔξω.

Ἀλλαχοῦ πάλιν τὴν συῤῥοὴν καὶ τὸν πάταγον τῶν ἐκ τῶν ὀρέων καταῤῥεόντων ὑδάτων,

Ὡς δ᾽ ὅτε χείμαῤῥοι ποταμοὶ κατ᾽ ὄρεσφι ῥέοντες,
ἐς μισγάγκειαν συμβάλλετον ὄμβριμον ὕδωρ.

Δεύτερον ἀντικείμενον μιμήσεως εἶναι ἡ κίνησις, ταχεῖα, ἢ βραδεῖα· σφοδρὰ, ἢ ἥσυχος· συνεχὴς, ἢ διακεκομμένη· εὔκολος, ἢ βεβιασμένη. Ἂν καὶ δὲν ὑπάρχῃ οὐδεμία φυσικὴ συνάφεια μεταξὺ ὁποιουδήποτε ἤχου καὶ κινήσεως, ἀλλ᾽ εἰς τὴν φαντασίαν ὑπάρχει τις, καὶ μάλιστα ἰσχυρὰ, ὡς φαίνεται εἰς τὴν μουσικὴν καὶ εἰς τὸν χορόν. Οὕτω δύναται ἡ ποιητικὴ διὰ τῶν μακρῶν συλλαβῶν νὰ μιμῆται τὴν βραδεῖαν κίνησιν, διὰ δὲ τῶν βραχειῶν, τὴν ταχεῖαν· ὅθεν ἐκ τῶν μετρικῶν ποδῶν ὁ μὲν τροχαῖος καὶ ὁ ἰσόχρονος αὐτοῦ τρίβραχυς ἦσαν χρήσιμοι εἰς τὸ γοργὸν καὶ ταχύ· ὁ δὲ σπονδεῖος καὶ ὁ δάκτυλος, εἰς τὸ βραδὺ καὶ μεγαλοπρεπές.

Τὸ τρίτον εἶδος τῶν ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα οἱ ἦχοι τῶν λέξεων δύνανται νὰ παριστάνωσιν, εἶναι τὰ πάθη καὶ αἱ διαθέσεις τῆς ψυχῆς. Κατὰ πρώτην ὄψιν ὁ ἦχος φαίνεται ἄσχετος πρὸς ταῦτα, ὅτι ὅμως ἔχει τῳόντι συνάφειάν τινα μὲ αὐτὰ, δείκνυται φανερὰ ἐκ τῆς δυνάμεως, τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ μουσικὴ, ἄλλα μὲν πάθη νὰ διεγείρῃ, ἄλλα δὲ νὰ κατευνάζῃ, καὶ κατὰ τὰς διαφόρους αὐτῆς τροπὰς νὰ εἰσάγῃ καὶ τοιαύτας τινὰς ἰδέας εἰς τὴν ψυχὴν μᾶλλον, παρὰ ἄλλας. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀμφιβολία, ὅτι καὶ ὁ ποιητὴς δύ-

ναται νὰ διαθέτῃ πως τὴν ψυχὴν διά τινος ῥυθμικῆς διαδοχῆς τῶν ἤχων τῶν συλλαβῶν.

Τὴν σήμερον, ἐπειδὴ ὁ χρόνος τῶν μακρῶν καὶ βραχειῶν συλλαβῶν σχεδὸν ἐξέλιπεν, ἡ διὰ τούτων μίμησις τῆς κινήσεως καὶ διέργεσις τῶν παθῶν κατεστάθη ἀδύνατος· πλὴν εἰς τοῦτο, τοὐλάχιστον μέχρι τινὸς, ἀναπληροῦσι τὴν ἔλλειψιν τῶν χρόνων τὰ σχήματα, οἱ τόνοι, καὶ αὐταὶ αἱ λέξεις καλῶς ἐκλεγόμεναι. Ὁ Ὅμηρος παριστάνων τοῦ τετυφλωμένου Κύκλοπος τὸ μέγεθος τοῦ ἄλγους, καὶ τὴν βραδεῖαν κίνησιν καὶ ψηλάφησιν τῶν χειρῶν, λέγει,

Κύκλωψ δὲ στενάχων τε καὶ ὠδίνων ὀδύνῃσι
χερσὶ ψηλαφόων

τὴν ἐπίμονον δὲ καὶ κατεσπουδασμένην δέησιν τοῦ Ἀπόλλωνος,

Οὐδ' εἴκεν μάλα πολλὰ πάθοι ἑκάεργος Ἀπόλλων.
Προπροκυλινδόμενος πατρὸς Διὸς αἰγιόχοιο.

τὴν ἐν τῷ Ἅδῃ δὲ ποινὴν τοῦ Σισύφου, τὸν ἀγῶνα αὐτοῦ διὰ νὰ ὠθήσῃ πρὸς τὰ ἄνω τὴν μεγάλην καὶ βαρεῖαν πέτραν, καὶ αὐτὴν πάλιν τὴν πέτραν φεύγουσαν ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ ὕψους καὶ κατακυλιομένην,

Καὶ μὴν Σίσυφον εἰσεῖδον κρατέρ' ἄλγε' ἔχοντα,
Λᾶαν βαστάζοντα πελώριον ἀμφοτέρῃσιν.
Ἤτοι ὁ μὲν σκηριπτόμενος χερσίν τε ποσίν τε
Λᾶαν ἄνω ὤθεσκε ποτὶ λόφον· ἀλλ' ὅτε μέλλοι
Ἄκρον ὑπερβαλέειν, τότ' ἀποστρέψασκε κραταιΐς
Αὖτις· ἔπειτα πέδον δε κυλίνδετο λᾶας ἀναιδής (1).

Ταῦτα καὶ μυρία ἄλλα τοιαῦτα τῆς ποιήσεως καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου, διὰ τὴν ἔλλειψιν τοῦ χρόνου δὲν διεγείρουσι τὴν σήμερον, μὲ φαίνεται, ὀλιγώτερον τὴν αἴσθησιν τῶν ἀναγινωσκόντων.

---

1) Ὀδυσσ. λ· 593.

ΤΜΗΜΑ ΠΕΜΠΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΡΟΠΩΝ Η ΣΧΗΜΑΤΩΝ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ φύσεως αὐτῶν.

Διαιρέσαντες ἐν γένει τὰς ἀρετὰς τοῦ ὕφους εἰς σαφήνειαν, καὶ εἰς κόσμον, ὡμιλήσαμεν ἰδιαιτέρως περὶ αὐτῶν, τὴν μὲν θεωρήσαντες εἰς τὰς λέξεις, καὶ τὰς ἐκ τούτων προτάσεις καὶ περιόδους· τὸν δὲ, εἰς τὴν ἁρμονίαν καὶ δύναμιν τῆς συνθέσεως, ἢ πλοκῆς τῶν λέξεων. Μέγα ὅμως συμβάλλουσιν εἰς κόσμον τοῦ ὕφους καὶ οἱ λεγόμενοι τρόποι, περὶ ὧν πρόκειται ἤδη νὰ ὁμιλήσωμεν.

Τρόπος λοιπὸν λέγεται ἐνταῦθα τὸ τρέπειν λέξιν τινὰ ἀπὸ τοῦ κυρίου αὐτῆς σημαινομένου εἰς ἄλλο ἔχον πρὸς ἐκεῖνο σχέσιν τινὰ, ἢ ὁμοιότητα· αἱ λέξεις, παραδείγματος χάριν, *σκληρὸς, τραχὺς, ἄκαμπτος, μαλακὸς,* λεγόμεναι ἐπὶ ἀνθρώπων, λαμβάνονται τροπικῶς ἀπὸ τῶν ἀψύχων σωμάτων. Ἡ χρῆσις τῶν τροπικῶν λέξεων εἶναι εἰς πολλὰς περιστάσεις ἡ φυσικωτέρα καὶ πλέον κοινὴ μέθοδος τοῦ παριστάνειν τὰς ἐννοίας ἡμῶν. Ἀδύνατον εἶναι τῳόντι νὰ συνθέσωμεν λόγον τινὰ, χωρὶς νὰ μεταχειρισθῶμεν πολλάκις λέξεις τροπικάς· ὀλίγαι μάλιστα περίοδοι ὑπάρχουσιν ὁπωσοῦν μακραὶ, εἰς τὰς ὁποίας δὲν ἀπαντᾶται καὶ τροπική τις ἔκφρασις. Ἐκ τίνος δὲ αἰτίας συμβαίνει τοῦτο, ὕστερον θέλομεν εἰπεῖν· τὸ πρᾶγμα ὅμως δεικνύει, ὅτι πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς μέρος τῆς Γλώσσης, τὸ ὁποῖον ἡ φύσις ὑπαγορεύει εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Δὲν εἶναι ἐφευρέματα τῶν σχολείων, οὐδὲ σπουδῆς καθ' αὐτὸ γέννημα, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας, καὶ οἱ πλέον ἀγράμ-

ματοι λαλοῦσι τροπικῶς ἐξίσου συχνὰ, ὡς οἱ πλέον πεπαιδευμένοι. Ὁσάκις αἱ φαντασίαι τῶν κοινῶν ἀνθρώπων διεγείρονται σφοδρῶς, καὶ τὰ πάθη αὐτῶν ἐξάπτονται κατ' ἀλλήλων, θέλεις ἰδεῖν αὐτοὺς ἐκχέοντας χείμαῤῥον τροπικῶν ἐκφράσεων οὕτως ἰσχυρῶν, ὡς καὶ αἱ τοῦ πλέον δεινοῦ ῥήτορος.

Τί λοιπὸν ἔσυρε τοσοῦτον τὴν προσοχὴν τῶν κριτικῶν καὶ ῥητόρων εἰς τὰς μορφὰς ταύτας τοῦ λόγου; Τὸ αἴτιον τῆς τοσαύτης προσοχῆς εἶναι τοῦτο· παρετήρησαν, ὅτι μέγα μέρος τοῦ κάλλους καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου πηγάζει ἐκ τούτων· εἶδον πρὸς τούτοις, ὅτι ἔχουσι χαρακτῆράς τινας διακεκριμένους, καθ' οὓς ἠδύναντο νὰ ὑπαγάγωσιν αὐτὰς εἰς ἰδιαιτέρας τάξεις. Ἐντεῦθεν ἴσως ὠνόμασαν αὐτοὺς Σχήματα· διότι, καθὼς τὸ σχῆμα ἑκάστου πράγματος διακρίνει αὐτὸ ἀπὸ τῶν ἄλλων, οὕτω καὶ αἱ μορφαὶ αὗται τοῦ λόγου ἔχουσιν ἑκάστη ἰδιαίτερόν τινα τύπον, ὅςτις διακρίνει αὐτὴν ἀπὸ τῶν ἄλλων, καὶ ἀπὸ τῆς ἁπλῆς ἐκφράσεως. Ἡ μὲν ἁπλῆ ἔκφρασις παριστάνει τὴν ἔννοιαν ἡμῶν γυμνήν· ἡ δὲ τροπικὴ περιβάλλει αὐτὴν μὲ περιβολὴν, ἥτις διαστέλλει ταύτην ἀπὸ τῶν ἄλλων καὶ περικοσμεῖ. Ἐντεῦθεν τὸ εἶδος τοῦτο τῆς Γλώσσης ἐστάθη ἀπ' ἀρχῆς σπουδαῖον ἀντικείμενον προσοχῆς εἰς τοὺς καταγινομένους περὶ τὴν θεωρίαν τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου.

Τὰ σχήματα ἐν γένει δύνανται νὰ θεωρῶνται ὡς Γλῶσσα ὁρμωμένη ἐκ τῆς φαντασίας, ἢ τῶν παθῶν, ὡς θέλει φανῆν σαφέστερον ἐκ τῶν κατωτέρω ῥηθησομένων. Διαιροῦσι δὲ ταῦτα κοινῶς εἰς σχήματα λέξεως, καὶ εἰς σχήματα διανοίας· καὶ τὰ μὲν πρῶτα λέγονται κοινῶς *τρόποι*, καὶ γίνονται, ὅταν μεταχειριζώμεθα λέξιν τινὰ, διὰ νὰ φανερώνωμεν ἄλλο τι παρ' ὅ,τι κυρίως σημαίνει· ὥστε, ἐὰν ἡ

λέξις ἀφαιρεθῇ, καὶ ἀντ' αὐτῆς τεθῇ ἄλλη, τὸ σχῆμα καταστρέφεται· εἰς τοῦτο, φέρ' εἰπεῖν, τὸ παράδειγμα τοῦ Δημοσθένους, « προπέποται τῆς παραυτίκα ἡδονῆς καὶ χάριτος τὰ τῆς πόλεως πράγματα (1), » ἡ λέξις *προπέποται* λαμβάνεται τροπικῶς ἀντὶ *προδέδοται*, καὶ ἐὰν αὕτη ληφθῇ ἀντ' ἐκείνης, τὸ σχῆμα πλέον δὲν σώζεται.

Τὰ δὲ τῆς διανοίας σχήματα θεωροῦνται εἰς μόνην τὴν μορφήν, καθ' ἣν τὸ νόημα παριστάνεται, ὁποῖαι εἶναι αἱ ἀναφωνήσεις, αἱ ἐρωτήσεις, αἱ ἀποστροφαί, αἱ συγκρίσεις· καὶ ἂν μεταβάλῃς τὰς συνειθισμένας λέξεις, ἢ μεταφράσῃς αὐτὰς ἀπὸ μιᾶς Γλώσσης εἰς ἄλλην, δύνασαι καὶ οὕτω νὰ διατηρῇς εἰς τὸ νόημα τὸ αὐτὸ σχῆμα. Πλὴν ἡ διάκρισις αὕτη τῶν σχημάτων δὲν ἔχει οὐδεμίαν ἀξιόλογον ὠφέλειαν· διότι οὔτε πραγματικῶς δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βάσις θεωρίας τινός, ἀλλ' οὐδὲ εἶναι πάντοτε ἡ διάκρισις αὕτη πολλὰ καθαρά. Ὀλίγον τῳόντι ὠφελεῖ, ἐὰν ὀνομάζωμεν *τρόπον* ἢ *σχῆμα*, ἰδιαιτέραν τινὰ μορφὴν ἐκφράσεως· ἀρκεῖ μόνον νὰ ἐνθυμώμεθα, ὅτι *τροπικὴ Γλῶσσα* σημαίνει πάντοτε χρωματισμόν τινα τῆς φαντασίας, ἢ κίνησιν πάθους, παριστανομένην εἰς τὸ ὕφος τοῦ λόγου. Ἴσως λοιπὸν ἤθελεν εἶσθαι καλήτερον, ἂν ἡ διαίρεσις ἐγίνετο εἰς *σχήματα φαντασίας*, καὶ εἰς *σχήματα πάθους*. Πλὴν χωρὶς νὰ ἐνδιατρίβωμεν εἰς τεχνητὰς διαιρέσεις, ὠφελιμώτερον εἶναι νὰ ἐρευνήσωμεν, τίς ἡ ἀρχὴ καὶ φύσις τῶν σχημάτων. Ἀλλὰ πρὶν ἔλθωμεν εἰς τὴν ζήτησιν ταύτην, μὲ φαίνεται καλὸν νὰ προτάξωμεν τὰς δύο ἀκολούθους γενικὰς παρατηρήσεις.

Ἡ πρώτη εἶναι περὶ τῆς ὠφελείας τῶν κανόνων ὡς πρὸς

---

(1) Ὀλυνθ. γ'.

τὴν τροπικὴν Γλῶσσαν. Δὲν ἀρνοῦμαι, ὅτι καὶ ὁ μὴ εἰδὼς τὰ ὀνόματα τῶν σχημάτων τοῦ λόγου, μηδὲ σπουδάσας ποτὲ τοὺς περὶ αὐτῶν κανόνας, δύναται καὶ νὰ λαλῇ καὶ νὰ γράφῃ καταλλήλως· διότι ἡ φύσις ὑπαγορεύει τὴν χρῆσιν τῶν σχημάτων· ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν συμπεραίνεται, ὅτι καὶ οἱ κανόνες εἶναι ἀνωφελεῖς. Πᾶσα ἐπιστήμη γεννᾶται μὲν ἐκ παρατηρήσεων γινομένων ἐπὶ τῆς πράξεως· καὶ ἡ πρᾶξις προηγεῖται πάντοτε τῆς μεθόδου καὶ τῶν κανόνων· οἱ κανόνες ὅμως βελτιόνουσιν ὕστερον καὶ τελειοποιοῦσι τὴν πρᾶξιν εἰς πᾶν εἶδος τέχνης. Καθ' ἑκάστην ἀκούομεν ἀνθρώπους καλῶς ᾄδοντας, χωρὶς νὰ γνωρίζωσιν οὐδὲ ἓν σημεῖον τοῦ τονομέτρου (γάμμα)· ἐνεκρίθη ὅμως ὠφέλιμον νὰ ὑπαγάγωσι τὰ σημεῖα ταῦτα εἰς κλίμακα, καὶ νὰ συγκροτήσωσι τὴν μουσικήν. Γελοῖον ἤθελεν εἶσθαι νὰ διϊσχυρίζεταί τις, ὅτι ἡ τέχνη εἶναι μάταιον πρᾶγμα, διότι ἡ πρᾶξις εὑρίσκεται ἐν τῇ φύσει. Ἡ ὀρθότης καὶ τὸ κάλλος τοῦ λόγου βελτιόνονται ἀναμφιβόλως, καθὼς καὶ ἡ φωνή· καὶ ἡ γνῶσις τῶν ἀρχῶν τούτου τοῦ κάλλους, ἢ τῶν λόγων, δι' οὓς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ σχῆμα τοῦ λόγου εἶναι προτιμητέον, συμβάλλει πάντοτε εἰς τὸ νὰ κάμνωμεν ὀρθὴν ἐκλογήν.

Παρατηρητέον δὲ, ὅτι, ἂν καὶ τὸ μέρος τοῦτο τοῦ ὕφους εἶναι ἄξιον προσοχῆς, καὶ δικαίως καθίσταται ἀντικείμενον ἐπιστήμης καὶ κανόνων· ἂν καὶ μέγα μέρος τοῦ λεκτικοῦ κάλλους ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν σχημάτων, δὲν πρέπει ὅμως νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι ἐκ τούτων μόνων, ἢ κυρίως ἐκ τούτων, ἐξήρτηται. Δὲν ἔχει οὕτως, ἀλλ' ἡ μεγάλη χώρα, τὴν ὁποίαν ἡ θεωρία τῶν τρόπων καὶ τῶν σχημάτων ἔλαβεν εἰς τὰ συστήματα τῆς ῥητορικῆς, καὶ ἡ μεγάλη σπουδὴ, τὴν ὁποίαν οἱ ῥητοροδιδάσκαλοι κατέβαλον εἰς τὸ νὰ διακρίνωσι μὲ ὀνόματα τὴν ἐκτεταμένην ποικιλίαν αὐτῶν, καὶ νὰ διατάξωσιν

αὐτὰ εἰς διαφόρους τάξεις, ταῦτα ἔκαμαν νὰ φαντασθῶσι τινὲς, ὅτι, ἐὰν οἱ λόγοι αὐτῶν λαμπρύνωνται μὲ πολλὰ ἐκ τούτων τῶν σχημάτων, δὲν ἔχουσι χρείαν ἄλλου τινὸς κάλλους· ὅθεν ἐγεννήθη ἡ βεβιασμένη καὶ ἐπιτετηδευμένη σύνθεσις τοῦ λόγου. Ἡ ἔννοια ἢ τὸ πάθος, τὰ ὁποῖα ὑποσημαίνει ἡ τροπικὴ ἔκφρασις, ταῦτα συνιστῶσι τὴν ἀξίαν τοῦ λόγου. Τὸ σχῆμα δὲν εἶναι παρὰ ἔνδυμα· ἡ δὲ ἔννοια εἶναι τὸ σῶμα καὶ ἡ οὐσία· Σύνθεσιν ψυχρὰν ἢ στερουμένην ἐννοιῶν δὲν δύνανται τὰ σχήματα νὰ καταστήσωσιν εὐάρεστον, ἐνῷ ἡ ὑψηλὴ ἢ παθητικὴ ἔννοια, συνιστᾷ αὐτὴ ἑαυτὴν, χωρὶς νὰ δανείζεται οὐδεμίαν ξένην βοήθειαν. Διὰ τοῦτο βλέπομεν πολλὰ ἐκ τῶν πλέον παθητικῶν καὶ ἀξιολόγων μερῶν τῶν ἀρίστων συγγραφέων, ὅτι ἐκφράζονται μὲ ἁπλουστάτην Γλῶσσαν· ὁποίαν, παραδείγματος χάριν, φυσικὴν ἁπλότητα ἔχουσιν οἱ ἀκόλουθοι λόγοι τῆς Βρισηΐδος εἰς τὸν θάνατον τοῦ Πατρόκλου!

> Πάτροκλέ μοι δειλῇ πλεῖστον κεχαρισμένε θυμῷ!
> Ζωόν μὴν σε ἔλειπον ἐγὼ κλισίηθεν ἰοῦσα·
> Νῦν δέ σε τεθνηῶτα κιχάνομαι, ὄρχαμε λαῶν.
> Ἄψ ἀνιοῦσ' (1).

Οὕτω τὸ ἁπλοῦν ὕφος τῆς Γραφῆς « εἶπε, καὶ ἐγένετο· » « αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν »· καὶ, « εἶπεν ὁ Θεὸς, γεννηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς », δίδει ἔννοιαν ὑψηλοτέραν, παρὰ ἐὰν ἦτο κεκαλλωπισμένον μὲ τὰς πλέον πομπώδεις μεταφοράς. Τὸ σφοδρὸν παθητικὸν, καὶ τὸ καθαρὸν ὑψηλὸν, ὄχι μόνον ἔχουσιν ὀλίγην χρείαν τῶν σχημάτων τοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ ἀποῤῥίπτουσιν αὐτά. Τὰ λεκτικὰ ταῦτα κοσμήματα δὲν ἁρμόζουσι, παρὰ ὅπου εἶναι μέτριος βαθμὸς ὕψους ἢ πάθους· καὶ τότε μόνον συντείνουσιν εἰς καλλωπισμὸν

(1) Ἰλ. Τ. 282.

τοῦ λόγου, ὅταν αὐτὸς ἔχῃ βάσιν, κρίσιν στερεὰν, καὶ φυσικὴν ἔννοιαν· ὅταν βάλλωνται εἰς τὸν ἀνήκοντα τόπον· καὶ ὅταν δὲν ἦναι βεβιασμένα, ἀλλ' αὐτὴ ἡ ὑπόθεσις ὑπαγορεύει αὐτά.

Μετὰ τὰς παρατηρήσεις ταύτας ἐρχόμεθα νὰ δείξωμεν τὴν γέννησιν καὶ φύσιν αὐτῶν, μάλιϛα τῶν ὅσα ἔλαβον τὴν ἀρχὴν κατ' ἀνάγκην τῆς Γλώσσης, περιλαμβάνοντες ταῦτα ὑπὸ τὸ ὄνομα *τρόποι*, τὸ δοθὲν εἰς αὐτὰ παρὰ τῶν τεχνογράφων.

Εἰς τὴν πρώτην γέννησιν τῶν Γλωσσῶν, οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ ἤρχισαν πρῶτον νὰ ὀνομάζωσι τὰ διάφορα ἀντικείμενα, ὅσα διέκρινον ἀπ' ἀλλήλων, ἢ ἐσκέπτοντο περὶ αὐτῶν· καὶ αὕτη ἡ ὀνοματοθεσία ἔπρεπε καταρχὰς νὰ ἦναι πολλὰ περιωρισμένη· καθ' ὅσον δὲ τῶν ἀνθρώπων αἱ ἰδέαι ἐπολυπλασιάζοντο, καὶ αἱ σχέσεις αὐτῶν πρὸς τὰ πράγματα ἐπληθύνοντο, ἦτον ἑπόμενον νὰ συναξαύνεται καὶ τὸ κεφάλαιον τῶν λέξεων. Ἀλλ' οὐδεμία Γλῶσσα δύναται νὰ ἐξισωθῇ μὲ τὴν ἄπειρον ποικιλίαν τῶν πραγμάτων καὶ ἰδεῶν· δὲν εἶναι οὐδεμία τοσοῦτον πλουσία, ὥστε νὰ ἔχῃ ἰδιαιτέραν λέξιν διὰ πᾶσαν ἰδέαν. Οἱ ἄνθρωποι φυσικὰ ζητοῦσι νὰ συντέμνωσι τὸν κόπον τοῦτον τοῦ πολυπλασιάζειν τὰς λέξεις ἐπ' ἄπειρον· ὅθεν διὰ νὰ μὴν ἐπιφορτίζωσι τὴν μνήμην, πᾶσαν λέξιν, τὴν ὁποίαν εἶχον προσδιορίσειν εἰς ἰδέαν τινὰ, ἢ ἀντικείμενον, ταύτην ἐμεταχειρίζοντο διὰ νὰ παριστάνωσι καὶ ἄλλην ἰδέαν ἢ ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον εὕρισκον, ἢ ἐφαντάζοντο, ὅτι εἶχε πρὸς τὸ πρῶτον ἀναλογίαν τινὰ, ἢ ὁμοιότητα. Οὕτω ἡ πρόθεσις *ἐν* διωρίσθη τὴν ἀρχὴν εἰς τὸ νὰ παριστάνῃ τὴν τοπικὴν περίστασιν, ὡς, φέρ' εἰπεῖν, « ὁ ἄνθρωπος ἐφονεύθη ἐν τῷ δάσει ». Προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου, ἔλαβον χρείαν λέξεων διὰ νὰ παριστάνωσι τοὺς ἀνθρώπους εὑρισκομένους εἰς τυχηράν τινα, ἢ ψυχικὴν κατάστασιν· καὶ

φαντασθέντες ὁμοιότητά τινα ἢ ἀναλογίαν μεταξὺ τούτων καὶ τῆς τοπικῆς θέσεως τῶν σωμάτων, μετεχειρίσθησαν τὴν αὐτὴν λέξιν *ἐν* διὰ να παριστάνωσι καὶ ταῦτα· ὡς, *ἐν ὑγείᾳ*, *ἐν ἀῤῥωστίᾳ*, *ἐν εὐημερίᾳ*, *ἐν δυστυχίᾳ*, *ἐν χαρᾷ*, *ἐν λύπῃ*, *ἐν ἀμφιβολίᾳ*, *ἐν κινδύνῳ*, *ἐν ἀσφαλείᾳ*. Ἐνταῦθα λοιπὸν βλέπομεν τὴν πρόθεσιν *ἐν* λαμβανομένην κατὰ σημασίαν τροπικὴν, ἢ μετενηνεγμένην ἀπὸ τοῦ ἀρχικοῦ αὐτῆς σημαινομένου εἰς τὸ σημαίνειν ἄλλο τι ἔχον πρὸς ἐκεῖνο ἀναλογίαν τινὰ ἢ ὁμοιότητα.

Οἱ Τρόποι τοῦ εἴδους τούτου εἶναι ἄφθονοι εἰς ὅλας τὰς Γλώσσας· καὶ τοῦτο προέρχεται φανερὰ ἐκ τῆς ἐλλείψεως κυρίων λέξεων. Αἱ ἐργασίαι δὲ τοῦ πνεύματος, καὶ τῶν παθῶν ἰδιαιτέρως, περιγράφονται εἰς πολλὰς Γλώσσας διὰ λέξεων λαμβανομένων ἀπὸ αἰσθητὰ ἀντικείμενα· καὶ ὁ λόγος τούτου εἶναι φανερός· διότι τὰ ὀνόματα τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων εἶναι αἱ πρῶται εἰσαχθεῖσαι λέξεις εἰς ὅλας τὰς Γλώσσας· καὶ βαθμηδὸν ἐξηπλώθησαν εἰς τὰ νοερὰ ἀντικείμενα, τῶν ὁποίων οἱ ἄνθρωποι εἶχον ἀμαυροτέρας συλλήψεις, καὶ εὕρισκον μεγαλητέραν δυσκολίαν νὰ δώσωσιν ὀνόματα εἰς αὐτά. Ἐδανείζοντο λοιπὸν τὸ ὄνομα ἰδέας τινὸς αἰσθητῆς, πρὸς τὴν ὁποίαν ἡ φαντασία αὐτῶν εὕρισκέ τινα ὁμοιότητα· οὕτω λέγομεν, κρίσις *βαθεῖα*, νοῦς *καθαρὸς*, ψυχὴ *ἀμόλυντος*, *μαλακὴ* ἢ *σκληρὰ* καρδία, κ. τ. λ. Αἱ τοιαῦται λέξεις εἶναι αἱ μόναι σχεδὸν, τὰς ὁποίας ἔχομεν διὰ νὰ παριστάνωμεν τὰς τοιαύτας ἰδέας.

Πλὴν, ἂν καὶ τὸ ἄγονον τῆς Γλώσσης, καὶ ἡ ἔλλειψις τῶν λέξεων, ἦναι ἀναμφιβόλως ἡ αἰτία τῆς εὑρέσεως τῶν τρόπων, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἡ μόνη, οὐδὲ ἴσως μάλιστα ἡ πρωτίστη ἀφορμὴ αὐτῶν. Οἱ τρόποι γεννῶνται συχνότερα ἐκ τῆς ἐπιῤῥοῆς, τὴν ὁποίαν ἡ φαντασία ἔχει ἐπάνω εἰς τὴν

Γλῶσσαν. Τίνι δὲ τρόπῳ φέρονται εἰς τὴν χρῆσιν τούτων οἱ ἄνθρωποι, τοῦτο θέλομεν ἤδη ἐξετάσειν.

Πᾶν ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον κάμνει ἐντύπωσίν τινα εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, συντροφεύεται πάντοτε ἀπὸ περιστάσεις τινὰς καὶ σχέσεις, αἵτινες συγχρόνως προσβάλλουσιν εἰς ἡμᾶς. Ποτὲ δὲν παριστάνεται μεμονωμένον, τουτέστιν, ἀνεξάρτητον καὶ κεχωρισμένον ἀπὸ παντὸς ἄλλου πράγματος, ἀλλὰ πάντοτε συνδεδεμένον πως μὲ ἄλλα τινὰ, ὡς ἀποτέλεσμα αὐτῶν ἢ αἰτία· ὡς ἡγούμενον αὐτῶν, ἢ ἑπόμενον· ὅμοιον, ἢ ἀντίθετον· διακεκριμένον διά τινων ποιοτήτων, ἢ περιστοιχιζόμενον ἀπὸ περιστάσεις τινάς. Διὰ τούτου λοιπὸν τοῦ μέσου πᾶσα ἰδέα ἢ πᾶν ἀντικείμενον, συμπεριφέρει καί τινα ἰδέαν, ἥτις δύναται νὰ θεωρῆται ὡς συνακόλουθος. Αὗται αἱ συνακόλουθοι προσβάλλουσι συχνὰ εἰς τὴν φαντασίαν μᾶλλον, παρὰ αὐτὴ ἡ κυρία ἰδέα· εἶναι ἴσως ἰδέαι πλέον εὐάρεστοι, ἢ πλέον συνήθεις εἰς τὰς νοερὰς ἡμῶν συλλήψεις, ἢ ἀνακαλοῦσιν εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν ποικιλίαν σπουδαιοτέρων πραγμάτων· ὅθεν ἡ φαντασία εὑρίσκεται πλέον διατεθειμένη εἰς τὸ νὰ ἐφίσταται εἰς ταύτας, καὶ ἐντεῦθεν ἀντὶ νὰ μεταχειρίζεται τὸ κύριον ὄνομα τῆς πρώτης ἰδέας, τὴν ὁποίαν πρόκειται νὰ παραστήσῃ, μεταχειρίζεται τὸ ὄνομα τῆς συνακολούθου ἢ ἀνταποκρινομένης ἰδέας. Ἐκ τούτου γεννᾶται εἰς ὅλας τὰς Γλώσσας μεγίστη ποικιλία τροπικῶν λέξεων, κατ' ἐκλογὴν πλέον, οὐχὶ κατ' ἀνάγκην λαμβανομένων· καὶ ὅσοι ἔχουσι ζωηρὰν φαντασίαν, οὗτοι ἐπαυξάνουσι πάντοτε τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν.

Οὕτω θέλοντες νὰ ἀναφέρωμεν τὴν περίοδον τοῦ χρόνου, καθ' ἣν ἔθνος τι εὑρίσκετο εἰς τὸ ἄκρον τῆς εὐκλείας καὶ δόξης, εὐκόλως ἠδυνάμεθα νὰ μεταχειρισθῶμεν τὰς ἀναγκαίας εἰς τοῦτο κυρίας λέξεις· ἀλλ' ἐπειδὴ αὕτη ἡ περίοδος τῆς δό-

ξης παριστάνεται εὐκόλως εἰς τὴν φαντασίαν ἡμῶν συνεζευγμένη μὲ τὴν ἀνθηρὰν περίοδον φυτοῦ τινος ἢ δένδρου, λαμβάνομεν ταύτην τὴν ἀνταποκρινομένην ἰδέαν, καὶ λέγομεν, «Ἡ Ῥωμαϊκὴ αὐτοκρατορία *ἤνθει* ἐπὶ Αὐγούστου». Ἡ λέξις *φωνὴ* ἐσήμαινε καταρχὰς τὸν διὰ τῶν ὀργάνων τοῦ στόματος ἔναρθρον ἦχον· ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ ταύτης οἱ ἄνθρωποι φανερόνουσι πρὸς ἀλλήλους τὰς ἑαυτῶν ἰδέας καὶ γνώμας, ἔλαβεν ἔπειτα πολλὰς ἄλλας σημασίας, ὅλας παραγομένας ἐκ τούτου τοῦ πρώτου ἀποτελέσματος, ὡς, *δίδω τὴν φωνήν μου·* μετηνέχθη ἀκόμη εἰς τὸ νὰ σημαίνῃ τὴν ἐσωτερικὴν εἰδοποίησιν τῆς βουλήσεως, ἢ συνειδήσεως, καί τοι γινομένην χωρίς τινος φωνῆς· οὕτω λέγομεν, *ἀκούω τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως, τὴν φωνὴν τῆς φύσεως, τὴν φωνὴν τοῦ Θεοῦ.* Ἡ χρῆσις αὐτὴ γίνεται ὄχι τόσον διὰ τὴν πτωχείαν τῆς Γλώσσης, ἢ ἔλλειψιν κυρίας λέξεως, ὅσον κατ' ἐκλογὴν τῆς φαντασίας, διότι ἡ λέξις αὐτὴ λαμβανομένη ἐπὶ τούτου κατὰ τὴν ἀρχικὴν αὐτῆς σημασίαν, φαίνεται ὅτι παριστάνει τὴν ἰδέαν ἡμῶν μὲ πλειοτέραν δύναμιν καὶ ζωηρότητα.

Ὁ δοθεὶς ἀνωτέρω λόγος περὶ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν τρόπων εἰς τὰς Γλώσσας, ὅστις φαίνεται πλήρης καὶ φυσικὸς, συμφωνεῖ μὲ τὰ συντόμως λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος εἰς τὸ περὶ ῥήτορος τρίτον βιβλίον αὐτοῦ. « Καθὼς, λέγει, τὰ ἐνδύματα εὑρέθησαν καταρχὰς εἰς ἀποφυγὴν τοῦ ψύχους, ὕστερον δὲ ἤρχισαν νὰ λαμβάνωνται καὶ πρὸς καλλωπισμὸν καὶ μεγαλοπρέπειαν τοῦ σώματος, οὕτω καὶ αἱ μεταφοραὶ τῶν λέξεων ἔγειναν πρῶτον δι' ἔλλειψιν, καὶ ἔπειτα ἐσυνειθίσθησαν διὰ ἡδονὴν (1). »

---

(1) Nam ut vestis, frigoris depellendt causâ reperta primo, post adhiberi caepta est ad ornatum etiam corporis et dignitatem, sic verbi translatio instituta est inopiae causâ, frecuentata, delectationis.

Ἐκ τῶν εἰρημένων γίνεται φανερὸν, πόθεν ὅλαι αἱ Γλῶσσαι εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν κατάστασιν πρέπει νὰ ἦσαν πολλὰ τροπικαί. Καὶ αἱ δύο αἰτίαι, εἰς τὰς ὁποίας ἀποδίδεται ἡ γέννησις τῶν τρόπων, συντρέχουσιν εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο καταρχὰς τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας· τότε ἡ Γλῶσσα εἶναι ἄγονος· ὁ ἀριθμὸς τῶν κυρίων λέξεων, τὰς ὁποίας μεταχειρίζονται, διὰ νὰ παριστάνωσι τὰ πράγματα, εἶναι μικρός· καὶ ἐν ταὐτῷ ἡ φαντασία ἔχει μεγάλην ἐπιῤῥοὴν εἰς τὰς νοερὰς συλλήψεις, καὶ εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐκφράσεως αὐτῶν· ὥστε καὶ κατ' ἀνάγκην καὶ κατ' ἐκλογὴν ἡ Γλῶσσα θέλει εἶσθαι ἐπὶ τῆς περιόδου ταύτης ἄφθονος εἰς τρόπους· διότι αἱ ἄγριαι φυλαὶ τῶν ἀνθρώπων ὑπόκεινται πάντοτε εἰς θαυμασμὸν καὶ ἔκπληξιν. Τὸ νεοφανὲς ἐκθαμβεῖ, ἐκπλήττει, καὶ ἀποτελεῖ δυνατὴν ἐντύπωσιν εἰς τὸ πνεῦμα αὐτῶν· ἄγονται μᾶλλον ὑπὸ τῆς φαντασίας καὶ τῶν παθῶν, παρὰ ὑπὸ τοῦ λόγου· ὅθεν φυσικὰ πρέπει ἡ Γλῶσσα αὐτῶν νὰ λαμβάνῃ πλεῖστον μέρος ἐκ τῆς φαντασίας. Τοῦτο καὶ τὴν σήμερον παρατηρεῖται τῳόντι εἰς τὰς Γλώσσας τῶν Ἀμερικανῶν καὶ Ἰνδῶν· εἶναι τολμηραὶ, εἰκονικαὶ, καὶ μεταφορικαί· πλήρεις λέξεων καὶ φράσεων ἀναφερομένων εἰς αἰσθητὰς ποιότητας καὶ ἀντικείμενα τοιαῦτα, ὁποῖα προσβάλλουσιν ἰσχυρῶς τὴν φαντασίαν αὐτῶν εἰς τὴν ἀγρίαν καὶ ἐρημικὴν ζωήν. Ὁ Ἰνδὸς ἡγεμὼν δημηγορεῖ εἰς τὴν φυλήν του μὲ ὕφος πλῆρες μεταφορῶν ἰσχυροτέρων παρὰ τὰς ὁποίας ἤθελε μεταχειρισθῆν Εὐρωπαῖος εἰς ἐπικὸν ποίημα.

Καθ' ὅσον δὲ ἡ Γλῶσσα προχωρεῖ εἰς λεπτότητα, ἕκαστον σχεδὸν ἀντικείμενον ἀρχίζει νὰ λαμβάνῃ ὄνομα ἰδιάζον εἰς αὐτὸ, καὶ ἡ σαφήνεια μετὰ τῆς ἀκριβείας σπουδάζεται ἐπιμελέστερον· ἔτι ὅμως ἐξακολουθοῦσι διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους νὰ ἦναι εἰς μεγάλην χρῆσιν αἱ λέξεις αἱ τροπικαί. Εἰς

πᾶσαν Γλῶσσαν πρὸς τούτοις εἶναι πολλαὶ λέξεις, αἵτινες, ἂν καὶ καταρχὰς ἐλήφθησαν τροπικῶς, διὰ τῆς μακρᾶς ὅμως χρήσεως ἀπέβαλον ὅλως τὴν τροπικὴν ἐκείνην δύναμιν, καὶ κατήντησαν νὰ θεωρῶνται ὡς ἁπλαῖ καὶ κύριαι ἐκφράσεις. Τοιαῦται εἶναι αἱ λέξεις, τὰς ὁποίας παρετήρησα ἀνωτέρω ὡς ἀπὸ αἰσθητῶν ποιοτήτων μετενηνεγμένας εἰς ἐργασίας ἢ ποιότητας τοῦ πνεύματος, *κρίσις βαθεῖα, καθαρὸς νοῦς, σκληρὰ καρδία*, κ. τ. λ. Ἄλλαι δὲ πάλιν λέξεις μένουσιν εἰς μεσαίαν τινὰ κατάστασιν, οὔτε ὅλως ἀποβαλοῦσαι τὴν τροπικὴν αὐτῶν ἐφαρμογὴν, οὔτε πάλιν φυλάττουσαι ἐξ αὐτῆς τοσοῦτον, ὥστε νὰ δίδωσιν εἰς τὸ ὕφος αἰσθητὸν χαρακτῆρα τροπικῆς Γλώσσης, ὡς, *καταλαμβάνειν τὴν ἔννοιαν, διεγείρειν ἔριν*, κ. τ. λ. Εἰς τὴν χρῆσιν τῶν τοιούτων φράσεων οἱ γράφοντες ὀρθῶς θέλουσι παρατηρεῖν τὴν πρὸς τὸ κύριον σημαινόμενον σχέσιν αὐτῶν, καὶ προσέχειν νὰ μὴν ἐφαρμόζωσιν αὐτὰς, ὅπου δὲν ἔχουσιν οὐδεμίαν ὁμοιότητα πρὸς ἐκεῖνο.

Ὅσα μέχρι τοῦδε εἴπομεν περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης, ἐξηγοῦσιν ὁπωσοῦν τὴν φύσιν τῆς Γλώσσης ἐν γένει, καὶ δεικνύουσιν εἰς ἡμᾶς τοὺς λόγους, διὰ τοὺς ὁποίους οἱ τρόποι συμβάλλουσιν εἰς κάλλος καὶ χάριν τοῦ λεκτικοῦ ὕφους.

Πρῶτον, πλουτίζουσι τὴν Γλῶσσαν· δι' αὐτῶν τῳόντι αἱ λέξεις καὶ φράσεις πληθύνονται, διὰ νὰ παριστάνωσι πᾶσαν ἰδέαν, καὶ νὰ περιγράφωσι καὶ τὰς πλέον μικρὰς διαφορὰς, τὰ πλέον λεπτὰ χρώματα τῶν ἐννοιῶν· τὸ ὁποῖον ἴσως οὐδεμία Γλῶσσα δὲν ἤθελε δυνηθῆν νὰ κάμνῃ διὰ μόνων τῶν κυρίων λέξεων, ἄνευ τῆς τῶν τρόπων βοηθείας.

Δεύτερον, δίδουσιν εἰς τὸ ὕφος μεγαλοπρέπειαν. Ἡ χρῆσις τῶν κοινῶν λέξεων, εἰς τὰς ὁποίας αἱ ἀκοαὶ ἡμῶν εἶναι συνειθισμέναι, τείνει εἰς τὸ νὰ ταπεινόνῃ τὸ ὕφος. Ὅταν ἦναι

χρεία νὰ παραστήσωμέν τι ὑψηλὸν, ἠθέλαμεν εὑρεθῆν εἰς μεγάλην στενοχωρίαν, ἐὰν δὲν εἴχομεν τὴν βοήθειαν τῶν τροπικῶν λέξεων, αἵτινες λαμβανόμεναι προσηκόντως, εἶναι εἰς τὸν λόγον ὡς τὰ πλούσια καὶ λαμπρὰ ἐνδύματα εἰς ἄνδρα ἐπίσημον, ἐπισύροντα σέβας εἰς αὐτὸν, καὶ προσθέτοντα ὄψιν μεγαλοπρεπείας. Ἡ βοήθεια τῶν τροπικῶν λέξεων εἶναι πολλάκις καὶ ἀναγκαία εἰς τὸν πεζὸν λόγον· ἡ ποίησις ὅμως χωρὶς ταύτης δὲν δύναται οὐδὲ νὰ ὑπάρχῃ· ὅθεν εἶναι ἡ φυσικὴ αὐτῆς Γλῶσσα. Παρατήρησον πόσον διάφορος παριστάνεται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἡ ἰδέα τοῦ θυμοῦ, ὅταν λέγῃ περὶ τοῦ Ἀγαμέμνωνος,

—μένεος δὲ μέγα φρένες ἀμφιμέλαιναι
πίμπλαντ', ὄσσε δὲ οἱ πυρὶ λαμπετόωντι ἐΐκτην.

Τρίτον, οἱ τρόποι προμηθεύουσιν εἰς ἡμᾶς τὴν ἡδονὴν τοῦ νὰ ἀπολαμβάνωμεν συγχρόνως δύο πράγματα, χωρὶς νὰ συγχέωνται, τὴν καθ' αὑτὸ ἰδέαν, ἥτις εἶναι τὸ ὑποκείμενον τοῦ λόγου, καὶ τὴν τροπικὴν αὐτῆς περιβολήν. Βλέπομεν δύο, τὸ ἓν ἐν τῷ ἑτέρῳ, καθὼς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, τὸ ὁποῖον ἡδύνει πάντοτε τὸ πνεῦμα· διότι ἡ φαντασία εἰς οὐδὲν ἄλλο δὲν ἡδύνεται τοσοῦτον, ὅσον εἰς τὰς συγκρίσεις καὶ ὁμοιώσεις τῶν πραγμάτων· ὅλοι δὲ οἱ τρόποι θεμελιοῦνται εἰς σχέσιν τινὰ ἢ ἀναλογίαν μεταξὺ δύο πραγμάτων ἀνακαλυπτομένην. Ὅταν λέγῃ τις, παραδείγματος χάριν, *δύσιν βίου*, ἀντὶ γῆρας, ἡ φαντασία βλέπει εὐχαρίστως τὴν ὁμοιότητα τῶν περιστάσεων, ἥτις ὑπάρχει μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀντικειμένων.

Τέταρτον, οἱ τρόποι ἔχουσι καὶ τὸ προτέρημα νὰ παριστάνωσι πολλάκις εἰς ἡμᾶς πολὺ καθαρωτέραν καὶ ζωηροτέραν τὴν ἰδέαν τοῦ ἀντικειμένου, παρὰ ἐὰν ἐλέγετο μὲ λέξεις ψιλὰς καὶ γεγυμνωμένας τῆς σχετικῆς ἰδέας. Τοῦτο εἶναι τῷόντι τὸ μεγαλήτερον αὐτῶν προτέρημα, διὰ τοῦ ὁποίου δι-

καίως λέγεται, ὅτι φωτίζουσι καὶ διασαφοῦσι τὸ ὑποκείμενον, διότι παριστάνουσιν αὐτὸ ὡς ἐν εἰκόνι· Δύνανται τὴν ἀφῃρημένην ἔννοιαν νὰ ὑποδείξωσι μέχρι τινὸς ὡς αἰσθητὸν ἀντικείμενον· καὶ περιστοιχίζουσιν αὐτὴν μὲ τοιαύτας περιστάσεις, ὥστε δι' αὐτῶν τὸ πνεῦμα κρατεῖ αὐτὴν σταθερῶς ὑπ' ὄψιν, καὶ παρατηρεῖ ἐντελῶς.

Πρὸς τούτοις, ὅταν θέλωμεν νὰ διεγείρωμεν αἰσθήματα ἡδονῆς ἢ ἀποστροφῆς, δυνάμεθα πάντοτε νὰ ἐπιτείνωμεν τὴν κίνησιν τῆς ψυχῆς διὰ τῶν τρόπων, φέροντες τὴν φαντασίαν εἰς σειρὰν ἰδεῶν εὐαρέστων ἢ λυπηρῶν, ὑψηλῶν ἢ ταπεινῶν, κατὰ τὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν ζητοῦμεν νὰ κάμωμεν. Ἂν ἦναι χρεία νὰ δώσωμεν εἰς τὸ ἀντικείμενον ὄψιν κάλλους ἢ μεγαλοπρεπείας, δανειζόμεθα εἰκόνας ἐκ τῶν ὡραιοτέρων καὶ λαμπροτέρων σκηνῶν τῆς φύσεως. Διὰ τούτων λαμπρύνομεν τὸ ἀντικείμενον· ὑψόνομεν τὸ πνεῦμα τοῦ ἀκροατοῦ, καὶ διαθέτομεν αὐτὸ εἰς τὸ νὰ μᾶς συνακολουθῇ διὰ τῶν τερπνῶν καὶ ἡδονικῶν ἐντυπώσεων, τὰς ὁποίας κάμνει ἡ τροπικὴ τοῦ ἀντικειμένου παράστασις.

Τὰ ἤδη εἰρημένα περὶ τῆς χρήσεως τῶν σχημάτων καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῶν, φέρουσιν ἡμᾶς φυσικὰ εἰς ἀναθεώρησιν τῆς θαυμαστῆς δυνάμεως τοῦ λόγου· καὶ τῳόντι, δὲν δυνάμεθα νὰ συλλογισθῶμεν αὐτὸν, χωρὶς νὰ συναισθανώμεθα τὸν πλέον ὑψηλὸν θαυμασμόν. Πόσον ὡραῖον μέσον κατέστη πάσης ἐννοίας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, καὶ αὐτῶν τῶν λεπτοτάτων τῆς φαντασίας ἐργασιῶν! Πόσον εὔκαμπτον ὄργανον εἰς τὰς χεῖρας τοῦ δυναμένου ἐπιδεξίως νὰ μεταχειρίζεται αὐτό! Δὲν περιωρίσθη εἰς τὴν ἁπλῆν μετάδοσιν τῶν ἰδεῶν καὶ ἐννοιῶν, ἀλλὰ καὶ εἰκονίζει αὐτὰς ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν· δίδει χροιὰν καὶ σωμάτωσιν καὶ εἰς τὰς πλέον ἀφῃρημένας συλλήψεις τοῦ νοός. Διὰ τῶν σχημάτων ἐκθέτει

κάτοπτρα ἐνώπιον ἡμῶν, ὅπου δυνάμεθα νὰ βλέπωμεν τὰ ἀντικείμενα καὶ δευτέραν φορὰν, ἐν τῇ ὁμοιώσει αὐτῶν· τέρπει ἡμᾶς διὰ λαμπροτάτων εἰκόνων ἀλλήλας διαδεχομένων· διαθέτει τεχνικώτατα τὸ φῶς καὶ τὴν σκιὰν, διὰ νὰ παριστάνῃ ἕκαστον πρᾶγμα ὑπὸ τὴν καλητέραν ὄψιν αὐτοῦ· τέλος πάντων, ὁ λόγος ἐξ ἀτελοῦς καὶ ἀγροίκου ἑρμηνέως τῶν τοῦ ἀνθρώπου χρειῶν καὶ ἀναγκῶν, κατέστη τὴν σήμερον ὄργανον τῆς πλέον λεπτῆς καὶ λαμπρᾶς πολυτελείας.

Ἀφοῦ ὡμίλησα ἀρκετὰ περὶ τῆς ἀρχῆς, περί τε τῆς φύσεως καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν τρόπων, ἔπρεπε κατὰ συνέπειαν νὰ μεταβῶ εἰς τὰ διάφορα εἴδη καὶ διαιρέσεις αὐτῶν. Ἀλλ' εἰς τὴν περὶ τούτων πραγματείαν, ἐὰν ἠκολούθουν τὰ συνειθισμένα ἴχνη τῶν ῥητοροδιδασκάλων, ἔμελλον εὐθὺς νὰ καταντήσω ἀηδὴς, φοβοῦμαι δὲ, καὶ ἀνωφελής. Ἐνησχολήθησαν μὲ ἄκραν ὑπομονὴν καὶ ματαίαν σπουδὴν εἰς τὸ νὰ κάμωσι τούτων πολυαρίθμους διαιρέσεις καθ' ὅλους τοὺς διαφόρους τρόπους, καθ' οὓς αἱ λέξεις δύνανται νὰ μετενεχθῶσιν ἀπὸ τῆς κατὰ γράμμα σημασίας αὐτῶν εἰς τὴν τροπικὴν, καὶ οὐδὲν πλέον, ὡς ἐὰν ἡ μόνη γνῶσις τῶν ὀνομάτων καὶ διαιρέσεων ἠδύνατο νὰ φέρῃ ὠφέλειάν τινα εἰς τὴν ὀρθὴν καὶ εὐάρεστον χρῆσιν τῆς Γλώσσης. Πρῶτον λοιπὸν θέλω δείξειν ἐν συντομίᾳ τὰς διαφόρους πηγὰς, ἐξ ὧν λαμβάνεται ἡ τροπικὴ ἔννοια τῶν λέξεων, ἔπειτα θέλω μεταβῆν εἰς ἰδιαιτέραν θεωρίαν τινῶν ἐκ τῶν ἀξιολογωτέρων καὶ συνηθεστέρων σχημάτων τοῦ λόγου· πραγματευόμενος δὲ περὶ τούτων, θέλω δώσειν ὅλην τὴν δυνατὴν περὶ τῆς ὀρθῆς χρήσεως αὐτῶν διδασκαλίαν, δεικνύων ἅμα τὰς ἀπάτας καὶ καταχρήσεις, εἰς τὰς ὁποίας τὸ μέρος ταῦτο τοῦ λεκτικοῦ ὕφους ὑπόκειται.

Ὅλοι οἱ τρόποι, ὡς ἀνωτέρω παρετηρήθη, θεμελιοῦνται

εἰς τὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν τῶν ἀντικειμένων· ἐντεῦθεν τὸ ὄνομα τοῦ ἑνὸς δύναται νὰ ἀντικατασταίνεται ἀντὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἄλλου· καὶ διὰ τοιαύτης ἀντικαταστάσεως ἐμψυχοῦται ἡ ἰδέα· Αὗται λοιπὸν αἱ σχέσεις, αἱ μὲν μᾶλλον, αἱ δὲ ἧττον παρουσιαζόμεναι εἰς τὸ πνεῦμα, δύνανται ὅλαι νὰ δώσωσιν ἀφορμὰς τρόπων. Ἐκ τῶν πρώτων δὲ καὶ προχειροτέρων εἶναι, Ά. ἡ τῆς αἰτίας καὶ τοῦ ἀποτελέσματος· ὅθεν λαμβάνεται ἐνίοτε ἡ αἰτία ἀντὶ τοῦ ἀποτελέσματος, ὁ αἴτιος ἀντὶ τῶν ὑπ᾽ αὐτοῦ γενομένων, ὁ εὑρετὴς ἀντὶ τοῦ εὑρημένου· ὡς, *ἀναγινώσκει τὸν Ὅμηρον, τὸν Πλάτωνα*, ἀντὶ *τὰ ποιήματα τοῦ Ὁμήρου, τὰ συγγράμματα τοῦ Πλάτωνος· Ἥλιος*, ἀντὶ *ἡ θερμότης, ὁ καύσων τοῦ Ἡλίου*, ὡς εἰς τὸν Θουκυδίδην (Ζ΄, πζ΄.), « Ἐν γὰρ κοίλῳ χωρίῳ ὄντας πολλοὺς οἵ τε ἥλιοι τὸ πρῶτον, καὶ τὸ πνῖγος ἔτι ἐλύπει »· οὕτω καὶ *Δημήτηρ* λαμβάνεται ἀντὶ *σῖτος*· καὶ *Ἥφαιστος* ἀντὶ *πῦρ*·

Σπλάγχνα δ᾽ ἄρ᾽ ἐμπείραντες, ὑπείρεχον Ἡφαίστοιο (1).

Ἄλλοτε πάλιν τὸ ἀποτέλεσμα λαμβάνεται ἀντὶ τῆς αἰτίας, ὡς, *πολιαὶ τρίχες*, ἀντὶ *γῆρας*.

Αὐτίκ᾽ ἀπὸ θρόνου ὦρτο, γέροντα δὲ χειρὸς ἀνίστη,
Οἰκτείρων πολιόν τε κάρη, πολιόν τε γένειον (2).

Ἡ σχέσις ὁμοίως τοῦ περιέχοντος καὶ τοῦ περιεχομένου εἶναι τόσον προφανής, ὥστε καὶ αὐτὴ γίνεται φυσικὰ ἀφορμὴ τρόπου· ὡς, *ποτήριον* ἀντὶ τοῦ περιεχομένου ποτοῦ· *πόλις*, ἀντὶ πολῖται. κ. τ. λ. « τί τὴν πόλιν, Αἰσχύνη, προσῆκε ποιεῖν, ἀρχὴν καὶ τυραννίδα τῶν Ἑλλήνων ὁρῶσαν ἑαυτῷ κατασκευαζόμενον Φίλιππον (3); »

---

(1) Ἰλ. Β, 426. — (2) Αὐτόθι, ώ, 516. — (3) Δημοσθ. περὶ Στεφ.

Ἡ σχέσις ἡ μεταξὺ τοῦ σημείου καὶ τοῦ σημαινομένου πράγματος εἶναι τετάρτη πηγὴ τρόπων· οὕτως εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ἡ βακτηρία ἦτο σημεῖον δικαστικῆς ἀρχῆς. « Καὶ παραλαμβάνειν γε ἅμα τῇ βακτηρίᾳ καὶ τῷ συμβόλῳ τὸ φρόνημα τὸ τῆς πόλεως νομίζειν ἕκαστον ἡμῶν δεῖ (1) »· τὸ σκῆπτρον, τῆς βασιλείας· ἡ δάφνη, τῆς νίκης· ἡ τήβενα, τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις. κ. τ. λ.

Τὸ ἀφῃρημένον ὁμοίως ἀντὶ τοῦ συγκεκριμένου· ὡς, *δικαιοσύνη*, *ἀδικία*, *τυραννὶς* κ. τ. λ. ἀντὶ *δίκαιος*, *ἄδικος*, *τύραννος*. « Καὶ ὅλως ἄπιστον, οἶμαι, ταῖς πολιτείαις ἡ τυραννὶς, ἄλλως τε κἂν ὅμορον χώραν ἔχωσι (2) ».

Οἱ ἀνωτέρω τρόποι, οἵτινες γεννῶνται ἐκ τῶν σχέσεων τῆς αἰτίας πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα, τοῦ περιέχοντος πρὸς τὸ περιεχόμενον, τοῦ σημείου πρὸς τὸ σημαινόμενον πρᾶγμα, λέγονται *μετωνυμία*.

Β΄. Ὅταν ὁ τρόπος λαμβάνεται ἐκ τῆς σχέσεως τοῦ ἡγουμένου καὶ ἑπομένου, λέγεται *μετάληψις*, ὡς, ἠὼς δυωδεκάτη, ἀντὶ ἡμέρα· ἢ τοῦ συνακολουθοῦντος· οἷον, καὶ ἑζόμενοι λεύκαινον ὕδωρ, ἀντὶ ἤλαυνον.

Γ΄. Ὅταν τὸ ὅλον λαμβάνεται ἀντὶ τοῦ μέρους, ἢ τὸ μέρος ἀντὶ τοῦ ὅλου· τὸ γένος ἀντὶ τοῦ εἴδους, ἢ τὸ εἶδος ἀντὶ τοῦ γένους· τὸ ἑνικὸν ἀντὶ τοῦ πληθυντικοῦ, ἢ τὸ πληθυντικὸν ἀντὶ τοῦ ἑνικοῦ· ἡ ὕλη ἀντὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς, καὶ γενικῶς, ὅταν τι ἔλαττον, ἤ τι μᾶλλον, λαμβάνεται ἀντὶ τοῦ ἀκριβοῦς ἀντικειμένου, ὁ τρόπος λέγεται *συνεκδοχὴ*, ἢ *ἀντωνομασία*· ὡς *λευκώλενος*, ἀντὶ *ὡραία*· *ἐϋκνήμιδες*, ἀντὶ *εὔοπλοι*. *ἄρτος*, ἀντὶ *τροφή*· *γῆ ῥέουσα μέλι καὶ γάλα*, ἀντὶ πᾶν

(1) Δημοσθ. περὶ Στεφ.—(2) Ὁ αὐτὸς Ὀλυνθ. ά.

εἶδος τροφῆς· τὸ γένος ἀντὶ τοῦ εἴδους· ὡς, « *ὄρνιθας γνῶναι, καὶ ἐναίσιμα μυθήσασθαι* »· τὰ *στήθη*, ἀντὶ τὸ *στῆθος*· *χαλκὸς* ἢ *σίδηρος*, ἀντὶ *ἔγχος*, *ξίφος*.

Δὲν εἶναι χρεία νὰ ἐκτεινώμεθα πλειότερον· ἀρκοῦσι ταῦτα διὰ νὰ μᾶς δείξωσι τίνι τρόπῳ αἱ διάφοροι σχέσεις τῶν ἀντικειμένων κάμνουσιν ἐνίοτε τὸ πνεῦμα νὰ μεταχειρίζεται ταύτην ἀντ' ἐκείνης τῆς λέξεως, διὰ νὰ παριστάνῃ τὴν ἰδέαν μὲ μεγαλητέραν δύναμιν.

Πασῶν δὲ τῶν σχέσεων ἡ πλέον γόνιμος εἰς τρόπους εἶναι ἡ τῆς ὁμοιότητος. Εἰς ταύτην θεμελιοῦται ἡ λεγομένη *μεταφορὰ*, ἥτις γίνεται, ὅταν ἀντὶ τοῦ κυρίου ὀνόματος ἀντικειμένου τινὸς μεταχειριζώμεθα τὸ ὄνομα ἄλλου ὁμοίου μὲ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶναι ὡς εἰκὼν αὐτοῦ, καὶ οὕτω διεγείρει τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ μὲ πλειοτέραν δύναμιν ἢ χάριν. Ὁ τρόπος οὗτος λαμβάνεται συχνότερα τῶν ἄλλων, καὶ δίδει μεγάλην δύναμιν καὶ χάριν εἴς τε τὸν πεζὸν λόγον, καὶ εἰς τὴν ποίησιν· ὅθεν εἶναι ἄξιον νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τούτου πλατύτερον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Περὶ Μεταφορᾶς.

Μετὰ τὰς προηγηθείσας παρατηρήσεις περὶ τῆς τροπικῆς Γλώσσης ἐν γένει, ἔρχομαι τώρα νὰ πραγματευθῶ ἰδιαιτέρως περὶ σχημάτων, τὰ ὁποῖα ἀπαντῶνται συχνότερα, καὶ ἀπαιτοῦσιν ἰδιαιτέραν προσοχήν· θέλω δὲ ἀρχίσειν ἀπὸ τῆς μεταφορᾶς.

Τὸ σχῆμα τοῦτο θεμελιοῦται ὅλως εἰς τὴν ὁμοιότητα, τὴν

ὁποίαν δύο τινὰ ἀντικείμενα ἔχουσι πρὸς ἄλληλα· ὅθεν συγγενεύει πολλὰ μὲ τὸ λεγόμενον *ὅμοιον*, ἢ εἰκών (1)· καὶ τῳόντι δὲν εἶναι παρὰ σύγκρισις τῶν ὁμοίων ἐκφραζομένη μετὰ συντομίας. Ὅταν λέγω περί τινος μεγάλου ὑπουργοῦ, ὅτι ὑποστηρίζει τὸ Κράτος ὡς στύλος τὸ ἐπικείμενον βάρος ὅλης οἰκοδομῆς, κάμνω ἁπλῶς σύγκρισιν· ἀλλ' ὅταν εἴπω, ὅτι εἶναι ὁ στύλος τοῦ κράτους, τότε καθίσταται μεταφορὰ, ὅπου ἡ μεταξὺ ὑπουργοῦ καὶ στύλου σύγκρισις γίνεται νοερῶς, χωρὶς νὰ ἐκφράζεται· διότι τὸ ἓν ἐκ τῶν δύο ἀντικειμένων ὑποτίθεται ὅτι εἶναι τοσοῦτον ὅμοιον μὲ τὸ ἄλλο, ὥστε χωρὶς συγκριτικῆς μορφῆς τὸ ὄνομα τοῦ ἑνὸς δύναται νὰ τεθῇ ἀντὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἄλλου, *Ὁ ὑπουργὸς εἶναι ὁ στύλος τοῦ Κράτους*. Εἶναι δὲ ζωηρότερος ὁ τρόπος οὗτος τοῦ παριστάνειν τὰς μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων ὁμοιότητας, τὰς ὁποίας ἡ φαντασία συλλαμβάνει. Ἡ νοερὰ αὕτη ἐργασία τοῦ συγκρίνειν τὰ πράγματα πρὸς ἄλληλα, καὶ παριστάνειν αὐτὰ διὰ τῆς ἀνακαλυπτομένης ὁμοιότητος αὐτῶν, ἡδύνει τὰ μέγιστα τὴν φαντασίαν. Τὸ πνεῦμα γυμνάζεται ἀκόπως, καὶ χαίρει συναισθανόμενον τὴν ἑαυτοῦ ὀξύτητα· ὅθεν δὲν πρέπει νὰ θαυμάζωμεν βλέποντες, ὅτι πᾶσα Γλῶσσα εἶναι μᾶλλον ἢ ἧττον πλουτισμένη ἀπὸ μεταφοροράς·

Ἂν καὶ πᾶσα μεταφορὰ ἐμπεριέχῃ σύγκρισιν, καὶ ἦναι κατὰ τοῦτο σχῆμα διανοίας, ἐπειδὴ ὅμως αἱ λέξεις δὲν λαμβάνονται εἰς αὐτὴν κατὰ γράμμα, ἀλλὰ μεταφέρονται ἀπὸ τοῦ κυρίου αὐτῶν σημαινομένου εἰς τροπικὴν ἔννοιαν, ἐντεῦθεν τάττεται

---

(1) Ἔστι δὲ καὶ ἡ εἰκὼν μεταφορά· διαφέρει γὰρ μικρόν· ὅταν μὲν γὰρ εἴπῃ τὸν Ἀχιλλέα, ὡς δὲ λέων ἐπόρουσεν, εἰκών ἐστιν· ὅταν δὲ, λέων ἐπόρουσε, μεταφορά· διὰ γὰρ τὸ ἄμφω ἀνδρείους εἶναι, προσηγόρευσε μετενέγκας λέοντα τὸν Ἀχιλλέα. Ἀριστοτ. ῥητορ. Κεφ. δ'.

εἰς τὰ σχήματα τῆς λέξεως· πλὴν τοῦτο εἶναι σχεδὸν ἀδιάφορον, φθάνει μόνον νὰ ἐξεύρωμεν τὴν φύσιν τῆς μεταφορᾶς. Ἂν καὶ περιώρισα τὴν μεταφορὰν εἰς τὴν μεταξὺ δύο ἀντικειμένων ὁμοιότητα, πρέπει ὅμως νὰ σημειώσω, ὅτι ἡ λέξις αὕτη λαμβάνεται ἐνίοτε κατὰ σημασίαν πλέον ἀόριστον καὶ ἐκτεταμένην, σημαίνουσα ἐφαρμογὴν λέξεως κατὰ τροπικὴν ἔννοιαν, εἴτε ὁμοιότητα ἔχουσι πρὸς ἄλληλα δύο ἀντικείμενα, εἴτε ἄλλην τινὰ σχέσιν· ὅταν, παραδείγματος χάριν, λέγῃ τις, *τρίχες λευκαὶ*, ἀντὶ τοῦ *γῆρας*, συγγραφεῖς τινες ἤθελαν ὀνομάσειν τοῦτο μεταφορὰν, ἂν καὶ ἦναι κυρίως μετωνυμία, ἤγουν, ἀποτέλεσμα λαμβανόμενον ἀντὶ τῆς αἰτίας, διότι αἱ λευκαὶ τρίχες εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ γηρατείου, καὶ δὲν ἔχουσιν οὐδεμίαν ὁμοιότητα μὲ αὐτό. Ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὴν ποιητικήν του (1) μεταχειρίζεται τὴν λέξιν Μεταφορὰ κατὰ ταύτην τὴν ἐκτεταμένην σημασίαν, ἐννοῶν πᾶσαν τροπικὴν ἔννοιαν διδομένην εἰς λέξιν τινὰ, ὡς ὅταν τὸ ὅλον τίθεται ἀντὶ τοῦ μέρους, ἢ τὸ μέρος ἀντὶ τοῦ ὅλου· τὸ εἶδος ἀντὶ τοῦ γένους, ἢ τὸ γένος ἀντὶ τοῦ εἴδους. Ἀλλ' ἤθελεν εἶσθαι ἄδικον νὰ εἴπῃ τις τὸν ἀκριβέστατον τοῦτον συγγραφέα, ὅτι εἰς τοῦτο δὲν ἐφύλαξεν

---

(1) Μεταφορὰ δ' ἐστὶν, ὀνόματος ἀλλοτρίου ἐπιφορὰ, ἢ ἀπὸ γένους ἐπὶ εἶδος, ἢ ἀπὸ εἴδους ἐπὶ γένος, ἢ ἀπὸ εἴδους ἐπὶ εἶδος, ἢ κατὰ τὸ ἀνάλογον. Λέγω δὲ ἀπὸ γένους μὲν ἐπὶ εἶδος, οἷον, νηῦς δέ μοι ἥδ' ἕστηκε (Ὀδυσσ. ω, Στ. 310. καὶ Ε. Στ. 181)· τὸ γὰρ ὁρμεῖν ἐστιν ἑστᾶναί τι. Ἀπὸ εἴδους δὲ ἐπὶ γένος, ἢ δὴ μυρί' Ὀδυσσεὺς ἐσθλὰ ἔοργε· τὸ γὰρ μυρίον πολύ ἐστιν, ᾧ νῦν ἀντὶ τοῦ πολλοῦ κέχρηται. Ἀπὸ εἴδους δὲ ἐπὶ εἶδος, οἷον, χαλκῷ ἀπὸ ψυχὴν ἐρύσας· τάμνεν ἀτηρέϊ χαλκῷ· ἐνταῦθα γὰρ τὸ μὲν ἐρύσαι, ταμεῖν, τὸ δὲ ταμεῖν ἐρύσαι εἴρηκε· ἄμφω γὰρ ἀφελεῖν τί ἐστιν· τὸ δὲ ἀνάλογον λέγω, ὅταν ὁμοίως ἔχῃ τὸ δεύτερον πρὸς τὸ πρῶτον, καὶ τὸ τέταρτον πρὸς τὸ τρίτον (Σελ. 69-70 ἔκδ. Oxonii).

ἀκρίβειαν· διότι αἱ λεπταὶ αὗται ὑποδιαιρέσεις καὶ τὰ διάφορα ὀνόματα τῶν τρόπων ἦσαν εἰς τὰς ἡμέρας του ἀγνώριστα, ἐπενοήθησαν δὲ ἀπὸ ῥήτορας μεταγενεστέρους. Τὴν σήμερον ὅμως, ἀφοῦ αἱ διαιρέσεις αὗται ἐσυστήθησαν, εἶναι ἐναντίον τῆς ἀκριβείας νὰ λέγῃ τις συγκεχυμένως μεταφορὰν πᾶσαν τροπικὴν χρῆσιν λέξεων.

Ἐκ τῶν σχημάτων τοῦ λόγου δὲν εἶναι οὐδὲν οὕτως εἰκονικὸν, ὡς ἡ μεταφορά· τὸ ἰδιάζον αὐτῆς ἀποτέλεσμα εἶναι νὰ δίδῃ φῶς καὶ δύναμιν εἰς τὴν περιγραφήν· νὰ κάμνῃ τὰς νοερὰς ἰδέας τρόπον τινὰ ὁρατὰς, δίδουσα εἰς αὐτὰς χρῶμα, οὐσίαν, καὶ αἰσθητὰς ποιότητας. Διὰ νὰ φέρῃ ὅμως τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο, ἀπαιτεῖται χεὶρ ἐπιδέξιος· διότι, ἐκ μικροῦ τινος ἁμαρτήματος κινδυνεύομεν νὰ προξενήσωμεν σύγχυσιν εἰς τὴν ἔννοιαν, ἀντὶ νὰ εἰσάξωμεν φῶς· ὅθεν εἶναι ἀνάγκη κανόνων διὰ τὴν ὀρθὴν χρῆσιν τῶν μεταφορῶν. Οἱ ἀκόλουθοι συμβάλλουσιν ἐν ταὐτῷ πρὸς διδασκαλίαν καὶ τῶν ἄλλων τρόπων.

Ά. Αἱ μεταφοραὶ πρέπει νὰ ἦναι κατάλληλοι καὶ ἁρμόζουσαι εἰς τὴν φύσιν τοῦ ὑποκειμένου· ὅθεν δὲν πρέπει οὔτε νὰ ὑψόνωσιν αὐτὸ εἰς ὑπέρμετρον βαθμὸν ὕψους, οὔτε πάλιν νὰ ταπεινόνωσι τὴν ἀξίαν αὐτοῦ. Ὁ κανὼν οὗτος ἀνήκει καὶ εἰς τὰ ἄλλα εἴδη τῶν σχημάτων. Εἶναί τινες μεταφοραὶ συγχωρητέαι εἰς τὴν ποίησιν, μάλιστα δὲ καὶ ὡραῖαι, τὰς ὁποίας ἤθελεν εἶσθαι ὅλως ἀνάρμοστον καὶ ἄτοπον νὰ μεταχειριζώμεθα εἰς τὸν πεζὸν λόγον. Τινὲς ὁμοίως εἰς μὲν τοὺς λόγους δύνανται νὰ ἔχωσι χάριν, εἰς τὰς ἱστορικὰς ὅμως ἢ φιλοσοφικὰς συνθέσεις ἤθελον εἶσθαι ἀκατάλληλοι. Πρέπει πάντοτε νὰ ἐνθυμώμεθα τοῦτο, ὅτι τὰ σχήματα εἶναι τὸ ἔνδυμα τῶν ἰδεῶν ἡμῶν· καὶ καθὼς εἶναί τις προσαρμογὴ τοῦ ἐνδύματος πρὸς τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸν βαθμὸν τῶν προσώ-

πων, τῆς ὁποίας ἡ ἀθέτησις πάντοτε κάμνει κακὴν προσβολήν, οὕτω καὶ περὶ τῶν σχημάτων πρὸς τὰς ἰδέας· ἡ ὑπερβολική, ἢ ἄκαιρος χρῆσις αὐτῶν, εἶναι εἰς τὸ γράφειν ἐπίδειξις ἀπρεπής· δίδει εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ λόγου ὄψιν παιδαριώδη, καὶ ἀντὶ νὰ ὑψώσῃ τὸ ὑποκείμενον, ταπεινόνει τρόντι αὐτό. Ὡς εἰς τὸν βίον ἡ ἀληθινὴ ἀξία πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν ἑαυτῆς βάσιν εἰς τὸν χαρακτῆρα, οὐχὶ εἰς τὰ ἐνδύματα καὶ εἰς τὸ ἔξω φαινόμενον, οὕτω καὶ τῆς συνθέσεως τοῦ λόγου ἡ ἀξία πρέπει νὰ ὑπάρχῃ εἰς τὰς ἐννοίας, οὐχὶ εἰς τὸν καλλωπισμόν. Ἡ ἐπίδειξις καὶ τὸ ἐπιτετηδευμένον τοῦ καλλωπισμοῦ ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὸν συγγραφέα τοσοῦτον, ὅσον ἀπὸ τὸν καλλωπιστήν. Διὰ τοῦτο τὰ σχήματα καὶ αἱ μεταφοραὶ δὲν πρέπει εἰς οὐδεμίαν περίστασιν νὰ λαμβάνωνται ἀφειδῶς, οὔτε πρὸς τὰς ἰδέας ἀναρμόστως (1). Ἀτοπώτερον ἄλλο δὲν εἶναι εἰς τὸν συγγραφέα παρὰ τὸ νὰ μεταχειρίζεται εἰς τὰς ἀποδείξεις αὐτοῦ Γλῶσσαν τροπικήν, ἥτις ἤθελεν εἶσθαι πρέπουσα εἰς περιγραφήν· διότι εἰς μὲν τὰς ἀποδείξεις ζητοῦμεν σαφήνειαν· εἰς δὲ τὰς περιγραφὰς, κόσμον· εἰς δὲ τὰς διαιρέσεις καὶ διηγήσεις ἁπλότητα. Τὸ νὰ ἐξεύρῃ τις πότε πρέπει νὰ ἦναι ἁπλοῦς εἰς τὸ ὕφος, εἶναι μέγιστον. Ἡ ἁπλότης, ὅταν εἶναι προσφυὴς, δίδει ἔξαρμα εἰς τὸν κόσμον, καθὼς ἡ ὀρθὴ διάθεσις τῆς σκιᾶς κάμνει τὸ φῶς καὶ τὰ χρώματα νὰ τέρπωσι μᾶλλον τὴν ὅρασιν. « Ἐκεῖνος εἶναι ῥητορικὸς, λέγει ὁ Κικέρων, ὅστις δύναται νὰ παριστάνῃ καὶ τὰ ταπεινὰ εὐφυῶς, καὶ τὰ μεγάλα σεμνῶς, καὶ τὰ μέτρια συγκερασμέ-

---

(1) Δεῖ δὲ καὶ τὰ ἐπίθετα καὶ τὰς μεταφορὰς ἁρμοττούσας λέγειν· τοῦτο δ' ἔσται ἐκ τοῦ ἀνάλογον, εἰ δὲ μὴ, ἀπρεπὲς φανεῖται, διὰ τὸ παράλληλα τὰ ἐναντία μάλιστα φαίνεσθαι· ἀλλὰ δεῖ σκοπεῖν, ὡς νέῳ φοινικὶς, οὕτω γέροντί τι· οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ πρέπει ἐσθής (Ἀριστοτ. ῥητορ. βιβλ. γ', κεφ. β.).

νως· διότι ὁ μὴ δυνάμενος οὔτε ἡσύχως νὰ ἐκφράζεται, οὔτε τακτικῶς, οὔτε εὐκρινῶς, οὗτος, ὅταν ἀρχίζῃ νὰ ἐξάπτεται πρὶν οἱ ἀκροαταὶ συνδιατεθῶσι μὲ αὐτὸν, φαίνεται μαινόμενος μεταξὺ σωφρονούντων, καὶ ὡς μεθύων μεταξὺ νηφόντων (2) ». Εἰς τοῦτο πρέπει μάλιστα νὰ προσέχωσιν οἱ εἰς τὴν τέχνην τοῦ γράφειν ἀρχάριοι νέοι, οἵτινες κλίνουσιν εἰς τὸ νὰ παρασύρωνται ἀπὸ τὸ φαινόμενον ἐπιδεικτικὸν καὶ ἀνθηρὸν, κἂν ἁρμόζῃ, κἂν δὲν ἁρμόζῃ εἰς τὴν ὑπόθεσιν.

Β΄. Ὁ δεύτερος κανὼν ἀποβλέπει τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀντικειμένων, ἐκ τῶν ὁποίων πρέπει νὰ λαμβάνωνται αἱ μεταφοραὶ καὶ τὰ ἄλλα σχήματα. Αἱ πηγαὶ τῆς τροπικῆς Γλώσσης εἶναι ἀπεριόριστοι. Πᾶσα ἡ φύσις ἀνοίγει εἰς ἡμᾶς τὰς ἑαυτῆς ἀποθήκας, καὶ δέχεται, διὰ νὰ συνάγωμεν ἐκ πάντων τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων ὅ,τι δύναται νὰ διασαφήσῃ τὰς νοερὰς καὶ ἠθικὰς ἡμῶν ἰδέας. Οὐχὶ μόνον τὰ τερπνὰ καὶ λαμπρὰ ἀντικείμενα τῶν αἰσθήσεων, ἀλλὰ καὶ τὰ σοβαρὰ, τὰ φοβερὰ, καὶ αὐτὰ τὰ σκοτεινὰ, καὶ φρικώδη, δύνανται εἰς διαφόρους περιστάσεις νὰ ὑπάγωνται εἰς τὰ σχήματα καταλλήλως. Πρέπει ὅμως νὰ προσέχωμεν νὰ μὴ μεταχειριζώμεθά ποτε πράγματα διεγείροντα εἰς τὸ πνεῦμα ἰδέας ἀηδεῖς, ταπεινὰς, χυδαίας, ἢ ῥυπαράς. Ἀκόμη καὶ ὅταν αἱ μεταφοραὶ ἐκλέγωνται μὲ σκοπὸν νὰ ἐξευτελίσωσι καὶ νὰ ταπεινώσωσι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος, ποτὲ δὲν πρέπει ὁ συγγραφεὺς νὰ ἐπιτηδεύεται νὰ γίνεται ναυτιώδης εἰς τὰς ἐννοίας του.

---

(2) is enim est eloqunes, qui et humilia subtiliter, et magna graviter, et mediocria temperatè potest dicere. —Nam qui nihil potest tranquillè, nihil leniter, definitè, distinctè potest dicere, is, cum non praeparatis auribus inflammare rem caepit, furere apud sanos, et qnasi inter sobrios bacchari temulentus videtur.

Γ΄. Τρίτον, καθὼς αἱ μεταφοραὶ πρέπει νὰ γίνωνται ἀπὸ ἀντικειμένων ἐχόντων τινὰ ἀξιοπρέπειαν, οὕτω καὶ ἡ ὁμοιότης, βάσις οὖσα τῆς μεταφορᾶς, πρέπει νὰ ἦναι καθαρὰ, προφανὴς, οὐχὶ μακρόθεν λαμβανομένη, οὐδὲ δυσνόητος. Ἡ παράβασις τοῦ κανόνος τούτου κάμνει τὰς βεβιασμένας μεταφορὰς, αἵτινες εἶναι πάντοτε ἀηδεῖς· διότι γίνονται πρόσκομμα εἰς τὸν ἀναγνώστην, καὶ ἀντὶ νὰ διασαφήσωσι τὴν ἔννοιαν, ἐμπεριπλέκουσιν αὐτήν. Φαίνονται τινὲς, ὅτι στοχάζονται, ὡς προτέρημα εὐφυΐας, νὰ ζητῶσι μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων ὁμοιότητας δυσνοήτους εἰς τοὺς ἄλλους, καὶ νὰ παρεκτείνωσι τὰς μεταφορὰς τοσοῦτον, ὥστε νὰ ἦναι χρεία ὀξύτητος οὐχὶ μικρᾶς, διὰ νὰ παρακολουθήσῃ τις μέχρι τέλους, καὶ νὰ ἐννοήσῃ αὐτάς. Τοῦτο κάμνει τὴν μεταφορὰν νὰ φαίνεται πλέον αἴνιγμα· καὶ εἶναι ὅλον τὸ ἐναντίον μὲ τὸ ὁποῖον λέγει ὁ Κικέρων, « Αἰδήμων πρέπει νὰ ἦναι ἡ μεταφορὰ, ὥστε νὰ ἄγεται, οὐχὶ νὰ εἰσπηδᾷ, εἰς ξένον τόπον· πρέπει νὰ φαίνεται ὅτι ἑκουσίως ἦλθεν, οὐχὶ βεβιασμένη (1) ».

Τὰς τετριμμένας καὶ δημώδεις ὁμοιότητας πρέπει νὰ φεύγωμεν εἰς τὰς μεταφοράς. Τὸ νέον καὶ μὴ πάγκοινον εἶναι ὡραῖον. Ὅταν ὅμως λαμβάνωνται ἔκ τινος ὁμοιότητος πολλὰ μακρυνῆς, καὶ παραπολὺ ἔξω τοῦ δρόμου τῆς συνήθους νοήσεως κειμένης, τότε μετὰ τῆς ἀσαφείας ἔχουσι καὶ τὸ ἐλάττωμα νὰ φαίνωνται ἐπιτετηδευμέναι (2). Ἡ μεταφορὰ ὡς καὶ πᾶς ἄλλος στολισμὸς, ἀποβάλλει πᾶσαν τὴν ἑαυτῆς χάριν, ὅταν δὲν φαίνεται φυσικὴ καὶ εὔκολος.

---

(1) Verecunda debet esse translatio; ut deducta esse in alienum locum non irruisse, atque ut voluntario, non vi venisse videtur.

(2) Οὐ πόῤῥωθεν δεῖ, ἀλλ' ἐκ τῶν συγγενῶν καὶ ὁμοειδῶν μεταφέρειν τὰ ἀνώνυμα ὠνομασμένως, ὃ λεχθὲν δῆλόν ἐστιν ὅτι συγγενές. Ἀριστοτ. ῥητορ. βιβλ. γ΄, κεφ. β΄.

Εἶναι κακὸς καὶ ἄχαρις κολασμὸς, τὸν ὁποῖον ἐνίοτε μεταχειρίζονταί τινες συγγραφεῖς εἰς τὰς σκληρὰς αὐτῶν μεταφοτὰς, παρενθέτοντες τὴν ἔκφρασιν *τρόπον τινὰ*, καὶ ἄλλα τοιαῦτα κολαστικά. Μεταφοραὶ χρείαν ἔχουσαι τῆς ἀπολογίας ταύτης, εἶναι πολὺ καλήτερον νὰ ἀποβάλλωνται. Αἱ λαμβανόμεναι ὡσαύτως ἐκ τῶν ἐπιστημῶν, καὶ μάλιστα τῶν ἀνηκουσῶν εἰς ἰδιαίτερα ἐπαγγέλματα, εἶναι σχεδὸν πάντοτε ἡμαρτημέναι διὰ τὴν ἀσάφειαν.

Δ΄. Εἰς τὴν χρῆσιν τῶν μεταφορῶν πρέπει νὰ προσέχωμεν πολὺ νὰ μὴν ἀναμιγνύωμέν ποτε τὴν μεταφορικὴν Γλῶσσαν μὲ τὴν καθαρὰν, ὥστε μέρος μὲν τῆς περιόδου νὰ ἐννοῆται μεταφορικῶς, μέρος δὲ κατὰ γράμμα· διότι προξενεῖ πάντοτε ἀηδῆ σύγχυσιν. Ἡ μεταφορὰ πρέπει νὰ φυλάττεται μέχρι τέλους ὁποία ἤρχισεν· ὡς εἰς τὸ ἀκόλουθον παράδειγμα·

Πόλις γὰρ, ὥς περ καὐτὸς εἰσορᾷς, ἄγαν
ἤδη σαλεύει, κἀνακουφίσαι κάρα
βυθῶν ἔτ' οὐχ οἵα τε φοινίου σάλου (1).

ὅπου εἰς τὴν μεταφορὰν *σαλεύει* ἐπιφέρονται προσφυῶς τὰ *ἀνακουφίσαι*, *βυθῶν σάλου*. Ὁ Μασιλλὼν ὁμιλῶν περὶ τῆς ἐλεημοσύνης, ἥτις γίνεται πρὸς τὸ θεαθῆναι, λέγει, Que de fruîts de la misericorde, le vent brûlant del' orgueil et de la vaine complaisance fletrit tous les jours aux yeux de Dien ! Que d' aumônes perdues pour l' Eternité ! Que de tresors qu' on croyait ensûretè dans le sein dəs panvres, et qui paraitront un jour corrompus par les vers et par la rouille! ἤγουν, «πόσους καρποὺς τῆς εὐσπλαγχνίας *ὁ καυστικὸς ἄνεμος* τῆς ὑπερηφανίας καὶ τῆς ματαίας αὐταρεσκείας *μαραίνει* καθ' ἑκάστην ἐνώ-

---

(1) Σοφοκλ. Οἰδ. Τ. 22.

πιον τοῦ Θεοῦ! Πόσαι ἐλεημοσύναι κατασταίνονται ἀνωφελεῖς διὰ τὴν αἰωνιότητα! Πόσοι *θησαυροὶ*, νομιζόμενοι ὅτι φυλάττονται ἀσφαλῶς εἰς τοὺς κόλπους τῶν πτωχῶν, θέλουσι φανῆν μίαν ἡμέραν *ἐφθαρμένοι* ἀπὸ τοὺς *σκώληκας* καὶ ἀπὸ τὴν *σκωρίαν*».

É. Νὰ μὴ μεταχειριζώμεθα συγχρόνως δύο διαφόρους μεταφορὰς περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου. Τοῦτο εἶναι τὸ λεγόμενον *μικτὴ μεταφορὰ*, μία ἐκ τῶν κακίστων καταχρήσεων τοῦ σχήματος τούτου· ὡς ἐὰν εἴπῃ τις, *ἔλαβον ὅπλα κατὰ τῆς θαλάσσης τῶν ταραχῶν*. Τοῦτο μιγνύει τὰ φύσει ἄμικτα, καὶ συγχέει ὅλως τὴν φαντασίαν. Ὁ Κιντιλιανὸς ἀρκετὰ μᾶς προφυλάττει ἀπὸ ταύτης τῆς καταχρήσεως, λέγων, « Μάλιστα πάντων πρέπει νὰ προσέχῃς, ἀφ᾽ ὁποιουδήποτε εἴδους μεταφορᾶς ἀρχίσῃς, μὲ τοῦτο νὰ τελειόνῃς. Πολλοὶ δὲ ἀρχόμενοι ἀπὸ τρικυμίας, τελειόνουσιν εἰς πυρκαϊὰν ἢ κρημνισμόν· τὸ ὁποῖον εἶναι κακίστη ἀνακολουθία (1) ».

Εἰς ἐξέτασιν τῆς καταλληλίας τῶν μεταφορῶν, ὁπόταν ἀμφιβάλλωμεν, ἂν ἦναι, ἢ ὄχι, τοῦ μικτοῦ εἴδους, ἐδόθη ὁ ὠφέλιμος οὗτος κανών, νὰ ἐννοῶμεν δηλαδὴ εἰκόνα συντιθεμένην ἐξ αὐτῶν, καὶ νὰ θεωρῶμεν ὁποίαν συμφωνίαν ἔχουσι πρὸς ἄλληλα τὰ μέρη αὐτῆς, καὶ ὁποῖον εἶδος μορφῆς παριστάνει τὸ ὅλον αὐτῆς, ὅταν σχεδιάζεται· οὕτω θέλομεν αἰσθάνεσθαι, ἂν ἀσυνάρμοστα πράγματα σμίγωνται, καὶ συνθέτωσιν εἰκόνα τερατώδη, ἢ ἂν τὸ ἀντικείμενον παριστάνεται ὅλον φυσικὸν καὶ συνηρμοσμένον.

---

(1) id in primis est custodiendum, ut quo genere coeperis translationis, hoc finias. Multi autem cum initium a tempestate sumserunt, incendio aut ruina finiunt; quæ est inconsequentia rerum fœdissima.

ΣΤ΄. Καθὼς δὲν πρέπει αἱ μεταφοραὶ νὰ ἦναι ποτὲ ἀναμεμιγμέναι, οὕτω πρέπει νὰ φεύγωμεν καὶ τὸ νὰ συσσωρεύωμεν αὐτὰς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου· διότι, καὶ ἂν ἑκάστη αὐτῶν ἦναι διακεκριμένη, ἀλλ' ὅμως ἐπισωρευόμεναι, προξενοῦσι σύγχυσιν, ὁποίαν ἡ μικτὴ μεταφορά.

Ζ΄. Αἱ μεταφοραὶ δὲν πρέπει νὰ παρεκτείνωνται. Ἐὰν ἐνδιατρίβωμεν εἰς τὴν ὁμοιότητα, ἐπὶ τῆς ὁποίας θεμελιοῦται τὸ σχῆμα, καὶ ἐκθέτωμεν λεπτομερῶς πᾶσαν περίστασιν αὐτῆς, τότε ἀντὶ μεταφορᾶς κάμνομεν ἀλληγορίαν, καὶ κατασταίνομεν τὸν λόγον σκοτεινόν· ὅθεν ψυχραίνεται ὁ ἀναγινώσκων, καὶ βαρύνεται εἰς τὸ παίγνιον τοῦτο τῆς φαντασίας. Ὁ Ἰοὺγγ, ὅςτις ἠγάπα τὰς τολμηρὰς καὶ συνεχεῖς μεταφορὰς, ὁμιλῶν περὶ τῆς γεροντικῆς ἡλικίας, λέγει ὅτι ἔπρεπε νὰ περιπατῇ ἐσκεμμένη ἐπάνω εἰς τὸν σιωπηλὸν καὶ σεβαστὸν αἰγιαλὸν τοῦ ἀχανοῦς τούτου ὠκεανοῦ, μέλλουσα ἐντὸς ὀλίγου νὰ ταξιδεύσῃ· καὶ νὰ ἐμβιβάζῃ ἔργα καλὰ, καὶ νὰ περιμένῃ τὸν ἄνεμον, ὅςτις ταχέως ἐπιπνεύσας φέρει ἡμᾶς εἰς ἀγνώστους κόσμους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Περὶ Ἀλληγορίας.

Ἡ δὲ ἀλληγορία δύναται νὰ θεωρῆται ὡς μεταφορὰ συνεχής· διότι παριστάνει τι δι' ἄλλου ὁμοίου (1)· ὅθεν τὰ λεγό-

---

(1) Ὁ γὰρ ἄλλα μὲν ἀγορεύων τρόπος, ἕτερα δὲ ὧν λέγει σημαίνων, ἐπωνύμως Ἀλληγορία καλεῖται (Ἡρακλείδ. ὁ Ποντικ. ἐν ἀλληγορ. Ὁμηρ.). Ἡ λέξις δὲ ἀ λ λ η γ ο ρ ί α δὲν ὑπῆρχεν εἰς τοὺς παλαιοὺς, ἀλλ' ἔλεγον ὑπο-

μενα πρέπει νὰ ἔχωσιν ἀναλογίαν μὲ τὰ νοούμενα. Κάλλιστον παράδειγμα ἀλληγορίας ἔχομεν εἰς τὸν οθ΄. ψαλμὸν, ὅπου ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ παριστάνεται ὡς ἄμπελος, καὶ τὸ σχῆμα φυλάττεται μέχρι τέλους μὲ μεγάλην ἀκρίβειαν καὶ κάλλος· « Ἄμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετῆρας· ἐξέβαλες ἔθνη, καὶ κατεφύτευσας αὐτήν· ὡδοποίησας ἔμπροσθεν αὐτῆς, καὶ κατεφύτευσας τὰς ῥίζας αὐτῆς, καὶ ἐπλήρωσε τὴν γῆν. Ἐκάλυψεν ὄρη ἡ σκιὰ αὐτῆς, καὶ αἱ ἀναδενδράδες αὐτῆς τὰς κέδρους τοῦ Θεοῦ· ἐξέτεινε τὰ κλήματα αὐτῆς ἕως θαλάσσης, καὶ ἕως ποταμοῦ τὰς παραφυάδας αὐτῆς. Ἵνα τί καθεῖλες τὸν φραγμὸν αὐτῆς, καὶ τρυγῶσιν αὐτὴν πάντες οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδόν; ἐλυμήνατο αὐτὴν ὗς ἐκ δρυμοῦ, καὶ μονιὸς ἄγριος κατενεμήσατο αὐτήν. Ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων ἐπίστρεψον δὴ, (καὶ) ἐπίβλεψον ἐξ οὐρανοῦ· καὶ ἴδε, καὶ ἐπίσκεψαι τὴν ἄμπελον ταύτην· καὶ κατάρτισαι αὐτὴν, ἣν ἐφύτευσεν ἡ δεξιά σου ». Εἰς τὴν ἀλληγορίαν ταύτην τὰ πάντα, πλὴν ἴσως τῆς φράσεως, *ἐξέβαλες ἔθνη,* εἶναι ἀκριβῶς προσήκοντα εἰς ἄμπελον, καὶ εὐστόχως ἁρμόζοντα εἰς τὴν κατάστασιν τῶν Ἰσραηλιτῶν.

Εἰς τὴν πρὸς Κορινθίους Α. ἐπιστολὴν, (γ΄. 9-13) λέγει ἀλληγορικῶς ὁ ἀπόστολος Παῦλος, « Θεοῦ γάρ ἐσμεν συνεργοί· Θεοῦ γεώργιον, Θεοῦ οἰκοδομή ἐστέ. Κατὰ τὴν χάριν τοῦ

νοίας, ὡς γίνεται δῆλον καὶ ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Πλουτάρχου (περὶ τοῦ πῶς δεῖ ποιημάτ. ἀκούειν), « οὓς (μύθους) ταῖς πάλαι μὲν ὑπονοίαις, ἀλληγορίαις δὲ νῦν λεγομέναις, παραβιαζόμενοι καὶ διαστρέφοντες ἔνιοι ». Κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν λαμβάνεται ἡ λέξις εἰς τὸν Πλάτωνα (περὶ Πολιτ. κεφ. Β΄), « καὶ θεομαχίας ὅσας Ὅμηρος πεποίηκεν, οὐ παραδεκτέον εἰς τὴν πόλιν, οὔτ' ἐν ὑπονοίαις πεποιημένας, οὔτ' ἄνευ ὑπονοιῶν· ὁ γὰρ νέος, οὐχ οἷός τε κρίνειν ὅ,τι τε ὑπόνοια καὶ ὃ μή ».

Θεοῦ τὴν δοθεῖσάν μοι, ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων θεμέλιον τέθεικα, ἄλλος δὲ ἐποικοδομεῖ· ἕκαστος δὲ βλεπέτω πῶς ἐποικοδομεῖ. Θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς ὁ Χριστός. Εἰ δέ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον, χρυσὸν, ἄργυρον, λίθους τιμίους, ξύλα, χόρτον, καλάμην· Ἑκάστου τὸ ἔργον φανερὸν γενήσεται· ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται· καὶ ἑκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ δοκιμάσει »· Εἰς τὴν ἀλληγορίαν ταύτην συγκρίνεται μὲ οἰκοδόμον ὁ ἱερὸς διδάσκαλος· ὅθεν ἡ ἐκκλησία, ἡ συναγωγὴ τῶν χριστιανῶν, λέγεται *οἰκοδομή*. Οἱ δὲ ἀρχιτέκτονες αὐτῆς εἶναι οἱ ὑπηρέται τοῦ Θεοῦ, ἐπίσκοποι, ἱερεῖς, διάκονοι· ἐξ ὧν οἱ μὲν θέτουσι τὸ θεμέλιον, οἱ δὲ ἐποικοδομοῦσιν, οἱ μὲν χρυσὸν, οἱ δὲ ἄργυρον, οἱ δὲ λίθους τιμίους, ἄλλοι δὲ ξύλα, χόρτον, καλάμην· τουτέστιν, ἡ χριστιανικὴ συναγωγὴ οἰκοδομεῖται ὑπὸ διδασκάλων, ἐξ ὧν τινὲς μὲν διδάσκουσι τὰς θεμελιώδεις διδασκαλίας, οἱ δὲ τὰς περαιτέρω γνώσεις, οἱ μὲν προσθέτοντες τὰ καλὰ καὶ ὠφέλιμα (τὴν ἀλήθειαν), οἱ δὲ ἀνωφελῆ (ἐσφαλμένας διδασκαλίας, ὁποῖαι τότε ἐγίνοντο εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Κορινθίων). Ἐκείνη δὲ ἡ ἡμέρα (ἡ μεγάλη ἡμέρα τῆς κρίσεως) θέλει φανερώσειν τί ἐπῳκοδόμησεν ἕκαστος, τουτέστιν, ἂν ἐδίδαξε καλὰ ἢ κακά· καὶ ὡς τὸ πῦρ εἶναι τὸ δοκιμαστήριον τοῦ χρυσοῦ, τοῦ ἀργύρου, καὶ τῶν ἄλλων ὑλῶν, οὕτω καὶ ἡ ἡμέρα ἐκείνη θέλει εἶσθαι τὸ δοκιμαστήριον τῆς ἐργασίας ἑκάστου. Ἡ ἀλληγορία τοῦ πυρὸς εἶναι σαφής· ἀλλ' ὅμως ἡ ἐκκλησία τῆς Ῥώμης λαμβάνουσα τοῦτο κατὰ γράμμα, ἐπενόησε τὸ καθαρτήριον πῦρ.

Πρέπει δὲ καὶ εἰς τὰς ἀλληγορίας νὰ φεύγωμεν τὸ ἀναρμόστως ἀναμιγνύειν τὴν εἰκονικὴν καὶ τὴν κατὰ γράμμα ἔννοιαν. Εἰς τὸ ἀνωτέρω παράδειγμα, ἐὰν ὁ ψαλμῳδὸς ἀντὶ

τοῦ ἐλυμήνατο αὐτὴν ὗς ἐκ δρυμοῦ, καὶ μονιὸς ἄγριος κατενεμήσατο αὐτὴν, ἔλεγεν, ἔθνη διέφθειραν αὐτὴν (τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ ἀληθὴς ἔννοια), τοῦτο ἤθελεν ἀνατρέψειν τὴν ἀλληγορίαν, καὶ φέρειν τὴν αὐτὴν σύγχυσιν, ὡς ἡ μικτὴ μεταφορά. Οἱ αὐτοὶ τῷόντι κανόνες οἱ περὶ μεταφορῶν ἁρμόζουσι καὶ εἰς τὰς ἀλληγορίας, διὰ τὴν ὁποίαν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας συγγένειαν· κατ' ἄλλο δὲν διαφέρουσι, παρὰ ὅτι ἡ μὲν μεταφορὰ πλὴν τῆς βραχύτητος, ἐξηγεῖται προσέτι διὰ τῶν λέξεων, αἵτινες συνδέονται μὲ αὐτὴν φυλάττουσαι τὴν κατὰ γράμμα σημασίαν αὐτῶν, ὡς ὅταν λέγω, ὁ *Ἀχιλλεὺς ἦτο λέων· ὁ ἄξιος ὑπουργὸς εἶναι στύλος τοῦ κράτους·* ὅπου, αἱ λέξεις *λέων* καὶ *στύλος* ἑρμηνεύονται ἀποχρώντως διὰ τοῦ *Ἀχιλλεὺς* καὶ *ὑπουργός·* ἡ ἀλληγορία ὅμως μένει, ἢ δύναται νὰ μένῃ ἀσύμπλεκτος μὲ τὴν κατὰ γράμμα ἔννοιαν· καὶ ἡ ἑρμηνεία αὐτῆς δὲν παριστάνεται τοσοῦτον κατ' εὐθεῖαν, ἀλλ' ἀφίνεται εἰς τὴν σκέψιν ἡμῶν.

Ἡ ἀλληγορία γίνεται μικτὴ, ὅταν ὀνομάζωμεν τὸ ὑποκείμενον, εἰς ὃ ἀναφέρονται τὰ ἀλληγορούμενα· τοιαύτη εἶναι ἡ ἀκόλουθος, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Κικέρων ἀπολογούμενος ὑπὲρ τοῦ Μίλωνος, λέγει, ὅτι εἰς μὲν τὰς ἄλλας κοινὰς συνελεύσεις ἐστοχάζετο αὐτὸν ἐκτεθειμένον εἰς θορύβους καὶ ταραχὰς, εἰς τὴν παροῦσαν ὅμως, συγκεκροτημένην ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων πάσης τάξεως, ποτὲ δὲν ἐπίστευεν ὅτι οἱ ἐχθροὶ ἠδύναντο νὰ βλάψωσιν αὐτὸν εἰς τὴν ζωὴν ἢ εἰς τὴν τιμήν. Equidem cæteras tempestates et procellas in illis duntuxat fluctibus concionum semper putavi miloni esse subeundas, quod semper pro bonis contrà improbos senserat. in judicio vero, etc· ὅπου τὸ concionum καταςαίνει μικτὴν τὴν ἀλληγορίαν. «ἄλλας τρικυμίας, λέγει, καὶ ζάλας εἰς ἐκείνας μόνας τὰς ταραχὰς τῶν συνελεύσεων ἐστοχάσθην

πάντοτε, ὅτι ἔμελλε νὰ ὑποφέρῃ ὁ Μίλων· διότι πάντοτε ὑπερασπίσθη τοὺς ἀγαθοὺς κατὰ τῶν πονηρῶν· εἰς ταύτην ὅμως τὴν κρίσιν κ. τ. λ. ».

Ἐνίοτε εἰς τὴν παράστασιν τοῦ αὐτοῦ πράγματος συντρέχει ἐνταυτῷ ἀλληγορία, ὁμοίωσις, καὶ μεταφορὰ, ὁποῖα εἶναι τὰ ἀκόλουθα τοῦ Κικέρωνος· Quod enim fretum, quem Euripum tot motus, tantas, tam varias habere putatis agitationes fluctuum, quantas perturbationes, et quantos æstus habet ratio comitiorum ? Dies intermissus unus, aut nox interposita saepe perturbat omnia, et totam opinionem parva nonnunquam commutat aura rumoris (1). « Ποία θάλασσα, ποῖον στενὸν Εὐρίπου, στοχάζεσθε ὅτι ἔχει τόσην κίνησιν, τόσας, καὶ τόσον διαφόρους ταραχὰς κυμάτων, ὅσας συγχύσεις, καὶ σάλους ἔχουσιν αἱ συνελεύσεις τοῦ λαοῦ; Μία ἡμέρα, μία νὺξ μόλις παρέρχεται, καὶ τὰ πάντα ταράττονται· τὸ παραμικρὸν φύσημα ἀρκεῖ πολλάκις διὰ νὰ μεταβάλῃ ὅλας τὰς γνώμας».

Αἱ ἀλληγορίαι ἦσαν εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους συνηθεστάτη μέθοδος τοῦ διδάσκειν· διότι οἱ μῦθοι καὶ αἱ παραβολαὶ δὲν εἶναι παρὰ ἀλληγορίαι, εἰς τὰς ὁποίας τὰ ἀνθρώπινα ἤθη καὶ αἱ διαθέσεις εἰκονίζονται διὰ λόγων καὶ πράξεων ἀποδιδομένων εἰς ζῶα· τὸ δὲ ἠθικὸν αὐτῶν εἶναι ἡ γυμνὴ ἔννοια τῆς ἀλληγορίας. Κάλλιστα παραδείγματα παραβολῶν ἔχομεν εἰς τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον.

Εἶδος ἀλληγορίας εἶναι καὶ τὸ αἴνιγμα, τὸ ὁποῖον γίνεται, ὅταν παριστάνωμέν τι διά τινος ἄλλου, ἐπίτηδες ὅμως περικεκαλυμμένον μὲ τόσας περιστάσεις, ὥστε νὰ κατασταί-

---

(1) Cic. pro Mur. Num. 31.

νεται σκοτεινόν· Ὅπου δὲ τὸ αἴνιγμα εἶναι εἰς ὑπερβολὴν σκοτεινὸν, καὶ δὲν ἐννοεῖται, εἶναι πάντοτε ἁμάρτημα εἰς τὴν ἀλληγορίαν. Ἡ αἰνιγματικὴ μορφὴ πρέπει νὰ σκιάζῃ τοσοῦτον τὴν ἔννοιαν, ὥστε εὐκόλως νὰ διορᾶται. Ἀλλ' ὅμως εἰς τοιαύτας συνθέσεις ἡ κατάλληλος μίξις τοῦ φωτὸς καὶ τῆς σκιᾶς, ἡ ἀκριβὴς συναρμογὴ ὅλων τῶν εἰκονικῶν περιστάσεων μὲ τὴν κατὰ γράμμα ἔννοιαν, ὥστε μήτε γυμνὴ καὶ ἀνακεκαλυμμένη νὰ φαίνεται, μήτε παραπολὺ κεκαλυμμενη καὶ περιτυλιγμένη, ἐφάνη πάντοτε ἔργον μεγάλης λεπτότητος· καὶ ὀλίγα εἴδη συνθέσεως εἶναι οὕτω δύσκολα νὰ ἀρέσκωσιν ἅμα καὶ νὰ σύρωσι τὴν προσοχὴν, ὡς αἱ ἀλληγορίαι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Περὶ Ὑπερβολῆς.

Ὑπερβολὴ εἶναι τὸ μεγαλοποιεῖν ἀντικείμενόν τι ἐπέκεινα τῶν φυσικῶν ὁρίων αὐτοῦ· Δύναται δὲ νὰ θεωρῆται ἐνίοτε μὲν ὡς τρόπος, ἐνίοτε δὲ ὡς σχῆμα διανοίας. Ἐνταῦθα τῳόντι ἀρχίζει ἡ μεταξὺ τῶν δύο τούτων τάξεων διάκρισις νὰ μὴν ἦναι τόσον καθαρά· δὲν εἶναι ὅμως οὐδὲ τόσον ἄξιον σπουδῆς νὰ προστρέξωμεν εἰς μεταφυσικὰς λεπτότητας, διὰ νὰ ἔχωμεν τὰς τάξεις ταύτας ἀπ' ἀλλήλων διακεκριμένας. Εἴτε τρόπον ὀνομάζομεν τὴν ὑπερβολὴν, εἴτε σχῆμα διανοίας, εἶναι φανερὸν, ὅτι ἔχει βάσιν τινὰ εἰς τὴν φύσιν· διότι εἰς ὅλας τὰς Γλώσσας, καὶ εἰς τὰς κοινὰς ἀκόμη συνομιλίας, γίνονται συχνότατα ὑπερβολικαὶ ἐκφράσεις, καθὼς, *ταχὺς ὡς ὁ ἄνεμος· λευκὸς ὡς ἡ χιὼν*, καὶ ἄλλα τοιαῦτα· καὶ οἱ κοινοὶ ἡμῶν προσαγορευτικοὶ τύποι εἶναι σχεδὸν ὅλοι ὑπερβολαὶ πα-

ράξενοι. Ἐὰν κανὲν πρᾶγμα ἦναι εἰς τὸ εἶδος αὐτοῦ καλὸν ἢ μέγα κατὰ βαθμὸν ἀξιοσημείωτον, εἴμεθα εὐθὺς ἕτοιμοι νὰ προσθέτωμεν εἰς αὐτὸ ἐπίθετόν τι ὑπερβολικὸν, καὶ νὰ τὸ παριστάνωμεν, ὡς τὸ μέγιστον ἢ κάλλιστον ὑπὲρ πάντα, ὅσα ποτὲ ἴδομεν. Ἡ φαντασία τείνει πάντοτε εἰς τὸ νὰ μεγαλοποιῇ τὸ παρὸν αὐτῆς ἀντικείμενον, καὶ νὰ φέρῃ αὐτὸ εἰς τὴν ὑπερβολήν. Κατὰ τὴν ζωηρότητα τῆς φαντασίας τοῦ λαλοῦντος, λαμβάνει καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ φράσιν μᾶλλον ἢ ἧττον ὑπερβολικήν. Ἐντεῦθεν οἱ νέοι συνειθίζουσι πολὺ τὰς ὑπερβολάς. Ἐντεῦθεν ἡ Γλῶσσα τῶν Ἀσιανῶν ἦτο πλέον ὑπερβολικὴ παρὰ τὴν τῶν Εὐρωπαίων, οἵτινες εἶναι πλέον φλεγματικοὶ, ἢ, ἂν θέλῃς, ἔχουσι φαντασίαν ἀκριβεστέραν. Ἐντεῦθεν τὸ σχῆμα τοῦτο εἶναι ἀφθονώτερον εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, καὶ εἰς τὴν ἀπολίτιστον κατάστασιν τῆς κοινωνίας. Πεῖρα μεγαλητέρα, καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἡ πρόοδος ταπεινόνουσι τὴν φλεγμονὴν τῆς φαντασίας, καὶ σωφρονίζουσι τὸν τρόπον τῆς ἐκφράσεως.

Κατὰ πολλοὺς δὲ τρόπους γίνεται ἡ ὑπερβολή· διότι ἢ λέγομεν πλειότερον τοῦ πράγματος, ὁποῖον τὸ ἀκόλουθον τοῦ Κικέρωνος, ὅςτις λέγει περὶ τοῦ Ἀντωνίου, « ἐνέπλησεν ἀπὸ ἐμετὸν βρωμάτων τὸν κόλπον ἑαυτοῦ, καὶ ὅλον τὸ δικαστήριον (1)»· καὶ ὁ Οὐϊργίλιος, « ἔνθεν καὶ ἔνθεν κρημνοὶ μεγάλοι, καὶ δύο σκόπελοι ἀπειλοῦσι τὸν οὐρανὸν (2) ».

Ἢ μεγαλοποιεῖται τὸ πρᾶγμα δι' ὁμοιώσεως· οὕτως ὁ Οὐϊργίλιος ὑπεραίρων τὸ μέγεθος τῶν νεῶν τοῦ Ἀντωνίου, λέγει, « ἤθελες νομίσειν, ὅτι αἱ κυκλάδες ἀνασπασθεῖσαι ἐκ τοῦ πελάγους ἐπέπλεον (3)».

---

(1) vomens frustis esculentis gremium suum et totum tribunal implevit. 3 philip. 63.

(2) Hinc atque hinc vastae rupes, geminique minantur in coelum scopuli. 1. Aen. 166.

(3) — pelago credas innare revulsas cyclades· Aen· 691.

Ἢ διὰ παραθέσεως, ὡς, κεραυνοῦ ταχύτερος (1).

Ἐνίοτε ἐπιφέρεται καὶ ὑπερβολὴ εἰς ὑπερβολὴν, ὁποῖον τὸ ἀκόλουθον τοῦ Κικέρωνος εἰς τὸν Ἀντώνιον « Ποία Χάρυβδις τοσοῦτον ἀδηφάγος; Χάρυβδιν λέγω; ἥτις, ἂν ἐστάθη, ἐστάθη ἓν ζῶον. Ὁ ὠκεανὸς τῇ ἀληθείᾳ μόλις φαίνεται ὅτι τοσαῦτα πλούτη, οὕτω διεσκορπισμένα, εἰς τοσοῦτον ἀπέχοντας τόπους ἐναποτεθειμένα, ἤθελε δυνηθῆν οὕτω ταχέως νὰ ἀποῤῥοφήσῃ (2) ».

Αἱ ὑπερβολικαὶ ἐκφράσεις, τὰς ὁποίας εἴμεθα συνειθισμένοι νὰ ἀκούωμεν εἰς τὰς συναναστροφὰς, σπανίως προσβάλλουσιν εἰς ἡμᾶς ὡς ὑπερβολαί· διότι πάραυτα ὑφαιροῦμεν τὸ ὑπερβάλλον, καὶ ἐννοοῦμεν αὐτὰς κατὰ τὴν δικαίαν ἀξίαν. Ὅταν ὅμως τὸ παριστανόμενον ὑπὸ μορφὴν ὑπερβολικῆς ἐκφράσεως ἦναί τι πληκτικὸν καὶ ἀσυνήθιστον, τότε γίνεται σχῆμα λόγου, τὸ ὁποῖον ἐπισύρει τὴν προσοχὴν ἡμῶν· εἶναι δὲ ἀναγκαῖον νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ὁ ἀναγινώσκων, ἐὰν ἡ φαντασία αὐτοῦ δὲν ἦναι εἰς τοιαύτην κατάστασιν, ὥστε ἡ ὑπερβολικὴ ἔκφρασις νὰ ἐγείρῃ καὶ νὰ ἐπαίρῃ αὐτὴν, προσβάλλεται πάντοτε ἀηδῶς, καὶ ἐνοχλεῖται· διότι ἀπαιτοῦσι παρ' αὐτοῦ νὰ στενοχωρήσῃ καὶ νὰ βιάσῃ τὴν ἑαυτοῦ φαντασίαν, ἐνῷ δὲν αἰσθάνεται οὐδεμίαν κλίσιν εἰς αὐτάς. Ἐντεῦθεν ἡ ὑπερβολὴ εἶναι σχῆμα δύσκολον· καὶ δὲν πρέπει οὔτε συχνὴ νὰ γίνεται ἡ χρῆσις αὐτοῦ, οὔτε πολὺ νὰ ἐνδιατρίβῃ τις εἰς αὐτό. Εἰς περιστάσεις τινὰς εἶναι ἀναμφιβόλως προσφυὲς, διότι γεννᾶται,

---

(1) Fulminis ocyor alis· 5. Aen. 319ι

(2) Que Charybdis tam vorax? Gharybdim dico? qnae si fuit, fuit animal unum. Oceauus mediusfidius vix videtur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam sito absorbere potuisse. 2. Philip. 67.

καθὼς παρετηρήθη ἀνωτέρω, ἐκ φαντασίας ζωηρᾶς καὶ θερμαινούσης· ἀλλ᾽ὅταν αἱ ὑπερβολαὶ ἦναι παράκαιροι, ἢ παραπολὺ συχναὶ, τότε καταστaίνουσι τὸν λόγον ψυχρὸν καὶ ἀσθενῆ. Αἱ ὑπερβολαὶ εἶναι τὸ καταφύγιον τῶν ὅσοι ἔχουσι φαντασίαν ἀσθενῆ, ἢ περιγράφουσι πράγματα στερούμενα φυσικῆς ἀξίας, ἢ τῶν ὁποίων δὲν δύνανται νὰ δείξωσι τὴν ἀξίαν περιγράφοντες αὐτὰ ἁπλῶς, καὶ κατὰ τὰς ἀκριβεῖς αὐτῶν ἀναλογίας· ὅθεν βιάζονται νὰ μεταχειρίζωνται ἐκφράσεις ὀγκώδεις καὶ ὑπερβολικάς.

Αἱ ὑπερβολαὶ εἶναι δύο εἰδῶν· αἱ μὲν γίνονται εἰς τὰς περιγραφὰς, αἱ δὲ γεννῶνται ἐκ πάθους ζέοντος. Αἱ καλήτεραι εἶναι αἱ ἐκ τοῦ πάθους ἐμπνεόμεναι· διότι, ἐὰν ἡ φαντασία τείνῃ εἰς τὸ νὰ μεγαλοποιῇ τὰ ἑαυτῆς ἀντικείμενα ὑπὲρ τὴν φυσικὴν αὐτῶν ἀναλογίαν, τὸ πάθος προσθέτει εἰς τὴν τάσιν ταύτην πολὺ μεγαλήτερον βαθμὸν δυνάμεως, καὶ διὰ τοῦτο ὄχι μόνον δικαιολογεῖ τὰ πλέον τολμηρὰ σχήματα, ἀλλὰ καὶ συχνότατα καταστaίνει αὐτὰ φυσικὰ καὶ ἁρμόζοντα. Ὅλα τὰ πάθη, χωρὶς τινος ἐξαιρέσεως, ὁ ἔρως, ὁ τρόμος, ἡ ἔκπληξις, ἡ ἀγανάκτησις, ἡ ὀργὴ, καὶ αὐτὴ ἡ λύπη, θορυβοῦσι τὸ πνεῦμα, μεγαλοποιοῦσι τὰ ἀντικείμενα, καὶ ὑπαγορεύουσιν ἐκφράσεις ὑπερβολικάς. Τοιαῦται εἶναι αἱ ἀκόλουθοι τοῦ Γάλλου ἱεροκήρυκος Μολινιέρου, ὅστις ἀποτείνων τὸν λόγον πρὸς τοὺς ἀδίκους πλουσίους, λέγει, Tremblez donc vous de qui on dit, *c'est un homme richc ;* interrogex vous vous mêmes; demandezaux anciens du peuple ; écoutez la voix publique ; fouillez dans vos titres ; creusez dans les fondemens de votre maison ; pressez votre or et votre argent ; pressez vos vêtemens précieux ; pressez vos équipages magnifiques ; pressez vos ameublemens superbes, pour voir si le sang

du peuple; si le sang du malheureux et du dupille, n' en dégoutera pas ; et s' il n' en sortira en effet que vos sueurs et celles de vos pères. « Τρέμετε λοιπὸν σεῖς, περὶ τῶν ὁποίων λέγουσιν, *οὗτος εἶναι πλούσιος ἄνθρωπος*· ἐρωτήσατε αὐτοὶ ἑαυτούς· ἐρωτήσατε τοὺς πρεσβυτέρους τοῦ λαοῦ· ἀκούσατε τὴν κοινὴν φωνήν. σκαλίσατε τοὺς τίτλους ὑμῶν· ἀνασκάψατε τὰ θεμέλια τῆς οἰκίας ὑμῶν· πιέσατε τὸ χρυσίον καὶ τὸ ἀργύριον ὑμῶν· πιέσατε τὰ πολυτελῆ φορέματα ὑμῶν· πιέσατε τὰς μεγαλοπρεπεῖς συνωρίδας ὑμῶν· πιέσατε τὰ λαμπρὰ σκεύη ὑμῶν, διὰ νὰ ἴδητε, ἂν στάζωσι τὸ αἷμα τοῦ λαοῦ, τὸ αἷμα τῶν δυστυχῶν καὶ τῶν ὀρφανῶν, ἢ ἂν ἐκβάλωσι τῴόντι ἱδρῶτας ὑμῶν καὶ τῶν πατέρων ὑμῶν ». Εἰς τὰς ἁπλᾶς δὲ περιγραφὰς αἱ ὑπερβολαὶ, ἂν καὶ δὲν ἐξαιρῶνται ἐκ τούτων, πρέπει ὅμως νὰ γίνωνται μὲ μεγαλητέραν προφύλαξιν, καὶ ἀπαιτεῖται πλειοτέρα προπαρασκευὴ, διὰ νὰ εὐαρεστήσωσιν. Πρέπει ἢ τὸ περιγραφόμενον ἀντικείμενον νὰ ἦναι τοιοῦτον, ὥστε ἰσχυρῶς νὰ πλήττῃ ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν φαντασίαν, καὶ νὰ διεγείρῃ αὐτὴν εἰς ὑπερβολὴν, ὡς φέρ' εἰπεῖν, μέγα τι πρᾶγμα, καταπληκτικὸν, καὶ καινοφανὲς, ἢ ὁ συγγραφεὺς νὰ ἐπιτηδεύεται διὰ τῆς τέχνης αὐτοῦ εἰς τὸ νὰ θερμαίνῃ βαθμηδὸν τὴν φαντασίαν τοῦ ἀκροατοῦ, καὶ νὰ προπαρασκευάζῃ αὐτὴν εἰς τὸ νὰ συλλάβῃ ὑψηλὴν ἰδέαν περὶ τοῦ ἀντικειμένου, τὸ ὁποῖον θέλει νὰ μεγαλοποιήσῃ. Ὅταν ὁ ποιητὴς περιγράφῃ σεισμὸν ἢ τρικυμίαν, ἢ ὅταν φέρῃ ἡμᾶς ἐν μέσῳ μάχης, δυνάμεθα νὰ ὑποφέρωμεν χωρὶς ἀηδίαν τὰς μεγάλας ὑπερβολάς. Ἀλλ' ὅταν περιγράφῃ γυναῖκα, φέρ' εἰπεῖν, τεθλιμμένην, ἀδύνατον εἶναι νὰ μὴ προξενήσῃ ἀηδίαν, ἐὰν μεταχειρίζεται τοιαύτην σκαιὰν ὑπερβολὴν, ὁποία εἶναι ἡ ἀκόλουθος δραματικοῦ τινος Ἄγγλου, « εὗρον αὐτὴν, λέγει, ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἐν

ὅλῳ μὲν τῷ κλύδωνι τῆς λύπης, πλὴν καὶ οὕτως ὡραίαν, ἐκχέουσαν δάκρυα τοσαῦτα, ὥστε, καὶ ἂν ὁ κόσμος ἦτον εἰς ἐμπρησμὸν, ἠδύναντο νὰ ἐξιλεώσωσι τὸν θυμὸν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ νὰ σβέσωσι τὸν μέγαν ὄλεθρον (1) ». Τοῦτο εἶναι ὀγκῶδες καὶ κακόζηλον· διότι ἡ μὲν γυνὴ ταραττομένη ὑπὸ πάθους, ἠδύνατο καὶ νὰ ἐκφωνήσῃ λόγους ὑπερβολικούς· ὁ θεατὴς ὅμως περιγράφων αὐτὴν, δὲν δύναται νὰ ἔχῃ τοσαύτην ἐλευθερίαν, ἐπειδὴ ἡ μὲν ὑποτίθεται ὅτι προφέρει τὰ αἰσθήματα τοῦ πάθους, ὁ δὲ λαλεῖ μόνον τὴν περιγραφικὴν γλῶσσαν, ἥτις, ὡς ἡ φύσις ὑπαγορεύει, πρέπει νὰ ἔχῃ πάντοτε τόνον μετριώτερον. Τοιαύτη ἀηδὴς ὑπερβολὴ εἶναι καὶ ἐκείνη, τὴν ὁποίαν Ἡγησίας ὁ Μάγνης ἐπεφώνησεν εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Ἀλεξάνδρου, καθ' ἣν ἡμέραν ἐκάη ὁ ἐν Ἐφέσῳ ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος· «εἰκότως, ἔφη, καταφλεχθῆναι τὸν ναὸν, τῆς Ἀρτέμιδος ἀσχολουμένης περὶ τὴν Ἀλεξάνδρου μαίωσιν (2). Κακίζων δὲ ταύτην δικαίως ὁ σοφὸς Πλούταρχος, ἔπεσεν ἀνεπαισθήτως εἰς ἄλλην ὁμοίαν, εἰπὼν, ὅτι ἠδύνατο *κατασβέσαι τὴν πυρκαϊὰν ἐκείνην ὑπὸ ψυχρίας*.

Ὅταν ἡ ὑπερβολὴ εἰσάγεται ἐγκαίρως εἰς τὸν λόγον, μέχρι τίνος δύναται ἀπταίστως νὰ προαχθῇ, καὶ ποῖον εἶναι τὸ ὀρθὸν μέτρον καὶ ὅριον τοῦ σχήματος τούτου, μὲ φαίνεται ἀδύ-

---

(1) Πλουτ. ἐν Ἀλεξάνδρ. βίῳ.

(2) I found her on the floor

in all the storm of grief, yet beautiful
pouring forth tears at such a levish rate,
that vvere the vvorld on fire, they might drovvn' d
the vvrath of Heaven, and quench' d the mighty ruin.

Lee.

νατον νὰ προσδιορισθῇ ὑπὸ κανόνος τινός· ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ ἡ ἀκριβὴς αἴσθησις τοῦ καλοῦ πρέπει νὰ προσδιορίζωσι τὸ σημεῖον, τὸ ὁποῖον ἐὰν ὑπερβῶμεν, πίπτομεν εἰς τὸ ἀπεικὸς, ἢ κακόζηλον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περὶ σχημάτων διανοίας.

Προσωποποιΐα.

Μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὰ σχήματα, τὰ ὁποῖα εἶναι ὅλως τῆς διανοίας, καὶ ὅπου αἱ λέξεις φυλάττουσι τὴν κοινὴν αὐτῶν καὶ κατὰ γράμμα ἔννοιαν.

Μεταξὺ τούτων ἡ πρώτη θέσις ὀφείλεται ἀναμφιβόλως εἰς τὴν προσωποποιΐαν, ἢ εἰς τὸ σχῆμα ἐκεῖνο, δι᾽ οὗ ἀποδίδομεν ζωὴν καὶ ἐνέργειαν εἰς τὰ ἄψυχα.

Ἡ χρῆσις τοῦ σχήματος τούτου εἶναι μεγίστη, καὶ θεμελιοῦται ἐπ᾽ αὐτῆς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Κατὰ πρώτην ὄψιν, καὶ ἀφηρημένως θεωρούμενον, ἤθελε φανῆν, ὅτι εἶναι τολμηρότατον σχῆμα, πλησιάζον εἰς τὸ παράδοξον καὶ γελοῖον· διότι τί ἄλλο παραλογώτερον, παρὰ νὰ ὁμιλῇ τις περὶ λίθων, καὶ δένδρων, καὶ πεδιάδων, καὶ ποταμῶν, ὡς ἐὰν ἦσαν ζῶντα, καὶ νὰ ἀποδίδῃ εἰς αὐτὰ νόησιν καὶ αἴσθησιν, πάθη καὶ πράξεις; Τοῦτο ἤθελε νομισθῆν ὡς παιδαριώδης στοχασμὸς, ἀπαράδεκτος εἰς πάντα ἄνθρωπον αἰσθητικὸν τοῦ καλοῦ. Ἀλλ᾽ ὅμως συμβαίνει ὅλον τὸ ἐναντίον· κανὲν τοιοῦτον γελοῖον ἀποτέλεσμα δὲν προέρχεται ἐκ τῆς προσωποποιΐας, ὅταν γίνεται προσφυῶς, ἀλλὰ μάλιστα εὑρίσκεται, ὅτι εἶναι φυσικὸν καὶ εὐάρεστον· οὐδ᾽ ἀπαιτεῖται οὐδεὶς ἀσυνή-

θιστος βαθμὸς πάθους, διὰ νὰ μᾶς κάμῃ νὰ δεχώμεθα ἡδέως τὴν προσωποποιΐαν. Πᾶσα ποίησις, καὶ εἰς τὴν πλέον ἥσυχον καὶ γαλήνιον αὐτῆς κατάστασιν, μεταχειρίζεται ἀφθόνως τὸ σχῆμα τοῦτο· δὲν εἶναι ἀσυνήθιστον οὐδ' εἰς τὸν πεζὸν λόγον· καὶ εἰς τὴν κοινὴν ἔτι ὁμιλίαν λαμβάνει χώραν συχνότατα. Ὅταν λέγωμεν, ὅτι ἡ γῆ *διψᾷ* ἢ *μειδιᾷ*· ὅτι ἡ φιλοδοξία εἶναι *ἀνήσυχος*, ἢ αὐτὴ ἡ νόσος εἶναι *ἀπατηλὴ*, τοιαῦται ἐκφράσεις δεικνύουσι τὴν εὐκολίαν, μὲ τὴν ὁποίαν ἡ φαντασία δύναται νὰ δανείζῃ τὰς ἰδιότητας τῶν ἐμψύχων, εἰς τὰ ἄψυχα, ἢ εἰς τὰς ἑαυτῆς νοερὰς συλλήψεις.

Εἶναι τῳόντι ἀξιοπαρατήρητον, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἔχει ἐξαίσιόν τινα ῥοπὴν εἰς τὸ νὰ ἐμψυχόνῃ ὅλα τὰ ἀντικείμενα· εἴτε ἀπό τινος ἐμφύτου ἀρχῆς πηγάζει τοῦτο, καθ' ἣν κλίνομεν εἰς τὸ νὰ ἐξομοιόνωμεν ὅλα τὰ πράγματα μὲ τὸν ἑαυτόν μας, εἴτε ἀπ' ἄλλης ὁποιασδήποτε αἰτίας, τὸ πρᾶγμα ἔχει οὕτω· πᾶσα σχεδὸν κίνησις, καὶ ἐλάχιστα ταράττουσα τὴν ψυχὴν, κάμνει αὐτὴν νὰ θεωρῇ τὸ ἀντικείμενον ὡς αἰσθανόμενον. Ἐάν τις, παραδείγματος χάριν, μὲ ἀπρόσεκτον βῆμα παραστρέψῃ τὸ γόνυ, ἢ προσκόψῃ τὸν πόδα εἰς λίθον, εὐθὺς ἐπέρχεται εἰς αὐτὸν ἐνίοτε νὰ συντρίψῃ τὸν λίθον, ἢ νὰ προφέρῃ κατ' αὐτοῦ παθητικοὺς λόγους, ὡς πράξαντος ἄδικα. Ὅστις ἐσυνείθισε πολὺν καιρὸν εἰς ἀντικείμενα ἰσχυρὰν ἐντύπωσιν προξενήσαντα εἰς τὴν φαντασίαν αὐτοῦ, ὡς εἰς οἰκίαν, ὅπου διέτριψεν εὐχαρίστως ἔτη πολλὰ, ἢ εἰς πεδιάδας, καὶ δένδρα, καὶ ὄρη, μεταξὺ τῶν ὁποίων συχνὰ ἔκαμνε περιπάτους τερπνοὺς, ὅταν ποτὲ ἀναγκασθῇ νὰ ἀποχωρισθῇ τούτων, χωρὶς μάλιστα ἐλπίδα ἐπιστροφῆς, δὲν δύναται νὰ ἀποφύγῃ τὸ νὰ συναισθανθῇ τοιαῦτά τινα αἰσθήματα, ὁποῖα καὶ ὅταν χωρίζεται ἀπὸ φίλους παλαιούς. Τὰ ἄψυχα φαίνονται τότε εἰς αὐτὸν ζῶντα, γίνονται ἀντικείμενα πόθου,

καὶ εἰς τὴν στιγμὴν τοῦ ἀποχωρισμοῦ, δὲν στοχάζεται ἄτοπον νὰ ἐκφράσῃ τὴν λύπην αὐτοῦ, καὶ ν' ἀποχαιρετήσῃ αὐτά.

— ὦ πέδον Τροιζήνιον,
ὡς ἐγκαθηβᾷν πόλλ' ἔχεις εὐδαίμονα·
χαῖρ'· ὕστατον γάρ σ' εἰσορῶν προσφθέγξομαι (2).

Τόσον ἰσχυρὰ εἶναι ἡ ἐντύπωσις αὕτη, τὴν ὁποίαν κάμνουσιν εἰς ἡμᾶς τὰ ἀντικείμενα, καὶ μάλιστα τὰ μεγαλοπρεπῆ καὶ ἐκπληκτικά, ὥστε δὲν ἀμφιβάλλω οὐδόλως, ὅτι αὕτη ἐστάθη εἰς τὸν ἐθνικὸν κόσμον μία ἐκ τῶν αἰτιῶν τῆς πολυθεΐας. Ἐκ τούτου τοῦ τρόπου τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐγεννήθη εὐκόλως εἰς ἀνθρώπους ἔχοντας ζωηρὰν τὴν φαντασίαν κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους τοῦ κόσμου ἡ πίστις τῶν Δρυάδων καὶ Ναϊάδων. Ἀφοῦ δὲ ἡ φαντασία αὐτῶν μετέδωκε πολλάκις ζωὴν εἰς τὰ ἀγαπητὰ ταῦτα ἀγροτικὰ ἀντικείμενα, εὔκολος ἦτον ἡ ἐντεῦθεν μετάβασις πρὸς τὴν θεοποίησιν, ὥστε νὰ ἀποδώσωσιν εἰς αὐτὰ πραγματικήν τινα θειότητα, ἀόρατόν τινα δύναμιν, ἢ ὑπερφυσικὴν οὐσίαν ἐνοικοῦσαν, ἢ τρόπῳ τινὶ ἰδιαιτέρῳ ἀνήκουσαν εἰς αὐτά. Ἡ φαντασία ἐλάμβανε μεγίστην ἡδονήν, ἀποκτῶσα οὕτω τι ἔρεισμα, διὰ νὰ ἐπαναπαύεται μὲ πλειοτέραν σταθερότητα· καὶ ὅτε ἡ περὶ τούτων πίστις ἡνώθη τόσον ἰσχυρῶς μὲ τὴν φαντασίαν, πολλὰ μικραὶ αἰτίαι ἦσαν ἱκαναὶ νὰ στερεώσωσιν αὐτήν.

Ἐντεῦθεν συμπεραίνεται εὐκόλως τίνι τρόπῳ ἡ προσωποποιΐα εἰσάγεται τοσοῦτον εἰς ὅλας τὰς συνθέσεις, ὅπου ἡ φαντασία, ἢ τὸ πάθος, λαμβάνει χώραν τινά. Εἰς μυρίας περιστάσεις εἶναι καθ' αὐτὸ ἡ Γλῶσσα τῆς φαντασίας καὶ τοῦ πάθους· ὅθεν εἶναι ἄξιον νὰ ἐπιστήσωμεν εἰς τὸ σχῆμα τοῦ-

---

(2) Εὐριπ. Ἱππόλυτ. 1094

το τὴν προσοχὴν ἡμῶν, καὶ νὰ ἐξετάσωμεν αὐτὸ μετ' ἐπιμελείας. Τρεῖς λοιπὸν διάφοροι βαθμοὶ εἶναι τοῦ σχήματος τούτου, τοὺς ὁποίους στοχάζομαι ἀναγκαῖον νὰ παρατηρήσωμεν καὶ νὰ διακρίνωμεν, διὰ νὰ προσδιορίσωμεν τὴν καταλληλίαν τῆς χρήσεως αὐτοῦ· ὁ πρῶτος εἶναι, ὅταν τινὰ ἰδιότητα ἢ ποιότητα τῶν ἐμψύχων κτισμάτων ἀποδίδωμεν εἰς τὰ ἄψυχα· ὁ δεύτερος, ὅταν εἰσάγωμεν τὰ ἄψυχα ἐνεργοῦντα, ὡς ἔμψυχα· καὶ ὁ τρίτος, ὅταν παριστάνωμεν αὐτὰ ὡς λαλοῦντα εἰς ἡμᾶς, ἢ ὡς ἀκούοντα τοὺς λόγους ἡμῶν.

Ὁ πρῶτος καὶ ταπεινότερος βαθμὸς εἶναι τὸ νὰ ἀποδίδωμεν εἰς ἄψυχα πράγματα ἰδιότητά τινα τῶν ἐμψύχων. Ὅταν τοῦτο γίνεται, ὡς συμβαίνει κοινῶς, εἰς μίαν ἢ δύο λέξεις, καὶ διά τινος ἐπιθέτου προστιθεμένου εἰς τὸ ἀντικείμενον, ὡς, *μαινομένη* θάλασσα, *ἄγριον* κῦμα, *σαρκοφάγος* νόσος, *ἀγέλαστος* συμφορὰ, κ. τ. λ., τόσον ὀλίγον ὑψόνει τὸ ὕφος, ὥστε καὶ ὁ πλέον ταπεινὸς λόγος ἐπιδέχεται αὐτὸν χωρίς τινος βίας. Οὗτος τῳόντι εἶναι τόσον ἀμυδρὸς βαθμὸς προσωποποιΐας, ὥστε δύναταί τις νὰ ἀμφιβάλλῃ, ἂν ἦναι ἄξιος τοῦ ὀνόματος, καὶ δὲν πρέπῃ μᾶλλον νὰ θεωρῆται ὡς ἁπλῆ μεταφορὰ, λανθάνουσα τὴν παρατήρησιν. Ἀλλ' ὅμως λαμβανόμενος εὐτυχῶς, προσθέτει καὶ οὗτος ἐνίοτε κάλλος καὶ ζωηρότητα εἰς τὴν ἔκφρασιν.

Ὁ δεύτερος βαθμὸς τοῦ σχήματος τούτου εἶναι, ὅταν εἰσάγωνται ἄψυχα ἀντικείμενα ἐνεργοῦντα ὡς ἔμψυχα. Ἐνταῦθα τὸ ὕφος ὑψόνεται μικρόν τι, καὶ ἡ προσωποποιΐα γίνεται αἰσθητή. Κατὰ τὴν φύσιν τῆς ἀποδιδομένης εἰς τὰ ἄψυχα ἐνεργείας, καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν περιγράφομεν αὐτὴν, τοιαύτη θέλει εἶσθαι καὶ ἡ δύναμις τοῦ σχήματος. Ὅταν ἐξακολουθῆται μακρότερόν πως, ἀνήκει μόνον εἰς δημηγορίας ἐσπουδασμένας, εἰς ὁμιλίας ἐντέχνους καὶ ῥητορικάς. Ὅταν δὲ

ἁπτώμεθα αὐτοῦ ἐπιπολαίως, δύναται νὰ εἰσάγεται καὶ εἰς ὑποθέσεις ὀλιγώτερον ὑψηλάς. Ὁ Κικέρων, παραδείγματος χάριν, ὁμιλῶν περὶ τῶν περιστάσεων, εἰς τὰς ὁποίας τὸ νὰ ἀποκτείνῃ τις ἄνθρωπον ὑπερασπιζόμενος ἑαυτὸν, εἶναι νόμιμον, μεταχειρίζεται τὰς ἀκολούθους λέξεις, « Ἐνίοτε τὸ ξίφος ἐγχειρίζεται εἰς ἡμᾶς πρὸς ἀνθρωποκτονίαν παρὰ τῶν νόμων αὐτῶν (1) ». ὅπου εὐστόχως οἱ νόμοι προσωποποιοῦνται, ὡς ἐκτείνοντες χεῖρα διὰ νὰ δώσωσι τὸ ξίφος πρὸς ἄμυναν. Πόσον ὡραία προσωποποιΐα τοῦ εἴδους τούτου εἶναι καὶ αὕτη ἐκ τῶν τοῦ Ὁμήρου!

Λίγξε βιὸς, νευρὴ δὲ μέγ' ἴαχεν, ἆλτο δ' ὀϊστὸς
Ὀξυβελὴς, καθ' ὅμιλον ἐπιπτέσθαι μενεαίνων (2).

Τοιαῦται σύντομοι προσωποποιΐαι δύνανται νὰ ἦναι δεκταὶ καὶ εἰς ἠθικὰς πραγματείας, ἢ συγγράμματα ἀπαθοῦς λόγου· καὶ ἂν μόνον ἦναι εὔκολοι καὶ σύμμετροι, καὶ δὲν μεταχειριζώμεθα αὐτὰς κατακόρως, ἔχουσι καλὸν ἀποτέλεσμα εἰς τὸ ὕφος, καθιστῶσαι αὐτὸ ἰσχυρὸν ἅμα καὶ ζωηρόν. Κάλλιστον παράδειγμα προσωποποιΐας εἶναι τὸ ἀκόλουθον, ὅπου ὁ συγγραφεὺς (3) ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς ἐναντίους τοῦ Χριστιανισμοῦ, συγκρίνει τὸν Σωτῆρα ἡμῶν καὶ τὸν Μωάμεθ· « Ὕπαγε, λέγει, εἰς τὴν φυσικήν σου Θρῆσκείαν· βάλε ἐνώπιον αὐτῆς τὸν Μωάμεθ, καὶ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ περικεκαλυμμένους ἀπὸ ὅπλα καὶ αἵματα, ἱππάζοντας ἐν θριάμβῳ ἐπὶ τῶν πτωμάτων μυριάδων ἀνδρῶν πεσόντων διὰ τῆς νικηφόρου αὐτῶν μαχαίρας· δεῖξον εἰς αὐτὴν τὰς πυρπολημένας ὑπ'

---

(1) Aliquando nobis gladius ad occidendum hominem ab ipsis porrigitur legibus. orat pro Milone.
(2) Ιλ. δ'. 125.
(3) Bishop Sherlock.

αὐτοῦ πόλεις, τὰς ἠρημωμένας καὶ κατηφανισμένας χώρας, καὶ τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν ὅλων τῶν κατοίκων τῆς γῆς. Ἀφοῦ ἴδῃ αὐτὸν εἰς τὴν σκηνὴν ταύτην, εἰσάγαγε αὐτὴν εἰς τὴν κατοικίαν αὐτοῦ· δεῖξον εἰς αὐτὴν τὸ δωμάτιον τοῦ προφήτου, καὶ τὰς παλλακίδας καὶ γυναῖκας αὐτοῦ, καὶ ἂς ἀκούσῃ αὐτὸν διηγούμενον ἀποκάλυψιν, καὶ θείαν ἀποστολὴν, διὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὰς ἑαυτοῦ μηχείας καὶ ἀσελγείας. Ἀφοῦ ἀπαυδήσῃ θεωροῦσα ταῦτα, δεῖξον εἰς αὐτὴν τὸν Ἰησοῦν, ταπεινὸν, πρᾶον, ἀγαθοποιοῦντα πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ἂς ἴδῃ αὐτὸν εἰς τὸ κατ᾽ ἰδίαν, ἂς ἀκολουθήσῃ αὐτὸν εἰς τὸ ὄρος, καὶ ἂς ἀκούσῃ αὐτὸν προσευχόμενον γονυπετῶς εἰς τὸν οὐράνιον Πατέρα. Εἰσάγαγε αὐτὴν εἰς τὴν τράπεζαν αὐτοῦ, διὰ νὰ ἴδῃ τὴν πτωχικὴν αὐτοῦ τροφὴν, καὶ νὰ ἀκούσῃ τὴν οὐράνιον αὐτοῦ ὁμιλίαν. Ἂς ἀκολουθήσῃ αὐτὸν εἰς τὸ κριτήριον, καὶ ἂς παρατηρήσῃ μὲ ποίαν πρᾳότητα ὑποφέρει τοὺς ἐμπαιγμοὺς καὶ ὀνειδισμοὺς τῶν ἐχθρῶν. Φέρε αὐτὴν εἰς τὸν σταυρόν· ἂς ἴδῃ αὐτὸν εἰς τὴν ἀγωνίαν τοῦ θανάτου, καὶ ἂς ἀκούσῃ τὴν ὑπὲρ τῶν ἑαυτοῦ διωκτῶν τελευταίαν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ δέησιν, *πάτερ, ἄφες αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἴδασι τί ποιοῦσι!* Ἀφοῦ ἡ φυσικὴ Θρησκεία θεωρήσῃ οὕτω ἀμφοτέρους, ἐρώτησον αὐτὴν, τίς εἶναι ὁ τοῦ Θεοῦ προφήτης; Ἀλλ᾽ ἔχομεν τὴν ἀπόκρισιν αὐτῆς, ὅτε ἴδε μέρος τῆς σκηνῆς ταύτης, διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἑκατοντάρχου, ὅστις παρίστατο εἰς τὸν σταυρόν· διὰ τούτου ἐλάλησε καὶ εἶπεν, *ἀληθῶς Θεοῦ υἱὸς ἦν οὗτος*». Τοῦτο εἶναι ἀνώτερόν τι, παρὰ ῥητορικόν· εἶναι ὑψηλὸν τῳόντι· ὅλον εἶναι ἐμψυχωμένον· καὶ τὸ σχῆμα ὑψοῦται εἰς τὸ τέλος, ὅτε ἡ φυσικὴ Θρησκεία, ἥτις πρότερον ἦτο μόνον θεατὴς, εἰσάγεται λαλοῦσα διὰ τοῦ ἑκατοντάρχου.

Αἱ προσωποποιΐαι τοῦ εἴδους τούτου εἶναι συχνόταται εἰς τὴν ποίησιν, καὶ εἶναι τῳόντι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ψυχὴ αὐτῆς. Τὰ

πάντα θέλομεν νὰ βλέπωμεν ἐμψυχωμένα εἰς τὰς περιγραφὰς τοῦ ποιητοῦ, ὅςτις ἔχει ζωηρὰν φαντασίαν· Διὰ τοῦτο ὁ Ὅμηρος, ὁ πατὴρ καὶ ἀρχηγέτης τῶν ποιητῶν, διαπρέπει καὶ εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ σχήματος τούτου. Πόλεμος, εἰρήνη, δόρατα, λόγχαι, πόλεις, ποταμοὶ, καὶ συντόμως, ἕκαςον πρᾶγμα λαμβάνει ζωὴν εἰς τὸ ποίημα αὐτοῦ. Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ μεταξὺ τῶν νεωτέρων εἰς τὸν Μίλτωνα καὶ Σακεσπέριον.

Αἱ ἱεραὶ Γραφαὶ περιέχουσιν ἀξιόλογα παραδείγματα προσωποποιΐας· τοιοῦτον εἶναι τὸ ἀκόλουθον, «ἔλεος καὶ ἀλήθεια συνήντησαν, δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη κατεφίλησαν (1)»· περὶ τοῦ ὁποίου λέγει ὁ σοφὸς καὶ σεβάσμιος Θωμᾶς Ὅρνος(2), «Πόσον κατάλληλος, κομψὴ, καὶ λαμπρὰ φαίνεται, καὶ κατὰ γράμμα μόνον ἀναφερομένη εἰς τὴν ἀπὸ τῆς Βαβυλωνίου αἰχμαλωσίας λύτρωσιν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους! Ἀλλ' ἐὰν θεωρήσωμεν αὐτὴν κατ' ἔννοιαν ἱερωτάτην καὶ μυστικὴν, ἥτις δὲν σκιάζεται ἀσαφῶς ὑπὸ τὴν ἐπιδεικτικὴν εἰκόνα, τουτέστι, τὴν ἔννοιαν τοῦ τρόπου τῆς ἀπολυτρώσεως τῶν ἀνθρώπων τῆς γενομένης διὰ τῆς θυσίας καὶ μεσιτείας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἶναι ὑπὲρ πᾶν μέτρον μεγάλη καὶ ὑψηλή».

Ὅλαι αἱ ἀνθρώπιναι καταστάσεις καὶ ἡλικίαι, ἡ πτωχεία, ὁ πλοῦτος, ἡ νεότης, τὸ γῆρας, ὅλαι αἱ ψυχικαὶ διαθέσεις καὶ τὰ πάθη, ἡ μελαγχολία, ὁ ἔρως, ἡ λύπη, ἡ χαρὰ, εἶναι εἰς τὴν ποίησιν δεκτικὰ προσωποποιήσεως.

Μία τῶν ἐκ τῆς ποιήσεως μεγίστων ἡδονῶν εἶναι τὸ νὰ εὑρίσκωμεν ἑαυτοὺς πάντοτε ἐν τῷ μέσῳ τῶν κτισμάτων, καὶ νὰ βλέπωμεν πᾶν πρᾶγμα σκεπτόμενον, αἰσθανόμενον,

---

(1) Ψαλμ. πγ', 11. — (2) Thomas Hartvvell Horne, an introduction to the critical study and Knovvledge of the Holy Scriptures. v. 11, p. 662.

καὶ ἐνεργοῦν, ὡς ἡμεῖς αὐτοί. Τοῦτο εἶναι ἴσως τὸ πρώτιστον θέλγητρον εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῶν σχημάτων, ὅτι βάλλει ἡμᾶς εἰς συγκοινωνίαν μὲ ὅλην τὴν φύσιν, καὶ κάμνει νὰ λαμβάνωμεν μέρος καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἄψυχα, συνδέουσα ταῦτα μὲ ἡμᾶς διὰ τῆς αἰσθητικότητος, τὴν ὁποίαν ἀποδίδει εἰς αὐτά.

Ὁ τρίτος καὶ ὑψηλότερος βαθμὸς τοῦ σχήματος τούτου εἶναι, ὅταν ἄψυχα ἀντικείμενα παριστάνωνται ὄχι μόνον ὡς αἰσθανόμενα καὶ ἐνεργοῦντα, ἀλλὰ καὶ ὡς λαλοῦντα καὶ ἀκούοντα ἡμᾶς, ὅταν λαλῶμεν πρὸς ταῦτα. Τοῦτο, ἂν καὶ φυσικὸν εἰς πολλὰς περιστάσεις, εἶναι ὅμως δυσκολώτερον εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ὑπὲρ πάντα τὰ ἄλλα εἴδη τῆς προσωποποιΐας, διότι εἶναι τὸ τολμηρότερον πάντων τῶν ῥητορικῶν σχημάτων, καὶ τὸ ὕφος τῶν ἰσχυρῶν μόνον παθῶν· ὅθεν δὲν ἔχει χώραν, παρὰ μόνον εἰς μεγάλην ἔξαψιν τῆς φαντασίας, καὶ ταραχὴν τῆς ψυχῆς. Κοινή τις προσωποποιΐα πράγματος ἀψύχου, παριστανομένου εἰς ἐνέργειαν ὡς ἐὰν εἶχε ζωήν, δύναται νὰ ἡδύνῃ, καὶ ὅταν κάμνωμεν περιγραφὴν ἁπλῶς, καὶ αἱ ἰδέαι ἡμῶν ἀκολουθῶσι τὸν συνήθη αὐτῶν δρόμον· διὰ νὰ συλλάβωμεν ὅμως εἰς τὴν φαντασίαν ἄψυχόν τι ἀντικείμενον, ὡς ἀκοῦον καὶ ἀποκρινόμενον εἰς ἡμᾶς, πρέπει νὰ εὑρισκώμεθα εἰς κατάστασιν βιαίας τινὸς κινήσεως, καὶ ἔξω τοῦ συνήθους τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι. Ὅλα τὰ ἰσχυρὰ πάθη ῥέπουσιν εἰς τὸ νὰ μεταχειρίζωνται τὸ σχῆμα τοῦτο, ὄχι μόνον ὁ ἔρως, ὁ θυμὸς, καὶ ἡ ἀγανάκτησις, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ φαινόμενον εἶναι πλέον ἄθυμα, ὁποῖα ἡ θλῖψις, οἱ τῆς συνειδήσεως ἔλεγχοι, καὶ ἡ μελαγχολία· διότι ὅλα τὰ πάθη σπεύδουσιν εἰς ἔκρηξιν, καὶ ἂν δὲν δύνανται νὰ εὕρωσιν ἄλλο ἀντικείμενον, προτιμῶσι νὰ ἐκχέωνται εἰς δάσῃ, εἰς βράχους, καὶ εἰς τὰ πλέον ἀναίσθητα πράγματα μᾶλλον, παρὰ νὰ σιωπῶσι· καὶ μάλιστα,

ἐὰν ταῦτα ἦναι κατά τινα βαθμὸν συνδεδεμένα μὲ τὰς αἰτίας καὶ τὰ ἀντικείμενα τὰ ἐγείροντα εἰς τὴν ψυχὴν τὴν ταραχὴν ταύτην. Ἐντεῦθεν εἰς τὴν ποίησιν, εἰς τὴν ὁποίαν δίδεται ἡ πλέον μεγάλη ἐλευθερία τῆς Γλώσσης τῶν παθῶν, εἶναι εὔκολον νὰ παράγῃ πολλὰ ὡραῖα παραδείγματα τοῦ σχήματος τούτου.

Δύο δὲ μεγάλοι κανόνες εἶναι περὶ τοῦ εἴδους τούτου τῆς προσωποποιΐας. Ὁ πρῶτος, νὰ μὴν ἐπιχειριζώμεθα αὐτὸ παρ' ὅταν κινώμεθα ὑπὸ πάθους ἰσχυροῦ, καὶ ποτὲ νὰ μὴν ἐξακολουθῶμεν αὐτὸ, ἀφοῦ τὸ πάθος ἀρχίσῃ νὰ μαραίνεται. Εἶναι ἐκ τῶν ἐξόχων ἐκείνων καλλωπισμάτων, τὰ ὁποῖα ἁρμόζουσι μόνον εἰς τὰ ἔνθερμα καὶ ζωηρὰ μέρη τῆς συνθέσεως τοῦ λόγου· ὅθεν πρέπει νὰ μεταχειριζώμεθα αὐτὸ μετὰ μετριότητος.

Ὁ δεύτερος εἶναι, ποτὲ νὰ μὴ προσωποποιῶμεν οὕτως οὐδὲν ἀντικείμενον μὴ ἔχον ἀξίαν ἐν ἑαυτῷ, καὶ μὴ δυνάμενον νὰ δεχθῇ διὰ καταλλήλου σχήματος τὸ ὕψος, εἰς τὸ ὁποῖον φέρομεν αὐτό. Ὁ κανὼν οὗτος πρέπει νὰ φυλάττεται καὶ εἰς τοὺς κατωτέρους βαθμοὺς τῆς προσωποποιΐας, ἔτι δὲ μᾶλλον, ὅταν ὁ λόγος ἀποτείνεται πρὸς τὸ ἀντικείμενον τῆς προσωποποιΐας. Τὸ νὰ λαλήσῃ τις πρὸς τὸν νεκρὸν φίλου τεθνεῶτος, εἶναι φυσικόν· ἀλλὰ πρὸς τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ, τοῦτο διεγείρει εὐτελεῖς καὶ χαμαιζήλους ἰδέας. Ὡσαύτως καὶ τὸ νὰ ἀποτείνῃ τὸν λόγον εἰς τὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματος, ὡς ἐὰν ἦσαν ἐμψυχωμένα, δὲν ἁρμόζει εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ πάθους.

Εἰς τὸν πεζὸν λόγον τὸ σχῆμα τοῦτο ἀπαιτεῖ ἔτι μεγαλητέραν μετριότητα καὶ λεπτότητα εἰς τὴν χρῆσιν αὐτοῦ· διότι δὲν συγχωρεῖται νὰ λαμβάνῃ εἰς αὐτὸν ἡ φαντασία τὴν αὐτὴν ἐλευθερίαν, ὡς εἰς τὴν ποίησιν. Δὲν δύναται νὰ

ἔχῃ τὰ αὐτὰ βοηθήματα διὰ νὰ ὑψόνῃ τὸ πάθος εἰς τὸ ἀνῆκον ὕψος διὰ τοῦ ῥυθμοῦ καὶ τῆς λαμπρότητος τοῦ ὕφους. Δὲν ἀπαγορεύεται μὲν εἰς τὸν πεζὸν λόγον ἡ πρὸς τὰ ἄψυχα ἀπότασις· πλὴν ὁ τόπος αὐτῆς εἶναι μόνον εἰς τὰ ὑψηλότερα εἴδη τοῦ ῥητορικοῦ λόγου. Ὁ ῥήτωρ δύναται εἰς περιστάσεις τινὰς νὰ ἀπευθύνῃ τὸν λόγον εὐςόχως πρὸς τὴν θρησκείαν, ἢ πρὸς τὴν ἀρετὴν, ἢ πρὸς τὴν πατρίδα, ἢ πρὸς πόλιν τινὰ ἢ ἐπαρχίαν, ἥτις ὑπέφερεν ἴσως μεγάλας συμφορὰς, καὶ ἐστάθη ἡ σκηνὴ ἀξιομνημονεύτου τινὸς πράξεως. Πρέπει δὲ νὰ ἐνθυμώμεθα πάντοτε, ὅτι τοιαῦται ἀποτάσεις, ἐπειδὴ εἶναι ἔργον τῆς πλέον ὑψηλῆς ῥητορικῆς δυνάμεως, δὲν ἀνήκουσι παρὰ εἰς μεγάλους ῥήτορας· διότι, ἐὰν ὁ ῥήτωρ ἐπιχειρῶν νὰ κινήσῃ δἰ αὐτῶν τὰ πάθη ἡμῶν, ἀποτύχῃ τοῦ σκοποῦ, θέλει βέβαια προξενήσειν γέλωτα. Τὸ πλέον ψυχρὸν ἀπὸ ὅλα εἶναι αἱ ἀνάρμοστοι καὶ ἄκαιροι ἐπιχειρήσεις τοιούτων προσωποποιϊῶν, καὶ μάλιστα ἐὰν γίνωνται ἐκτεταμέναι. Βλέποντες τὸν γράφοντα ἢ λαλοῦντα νὰ κοπιάζῃ καὶ νὰ ἀγωνίζεται διὰ νὰ μεταχειρισθῇ τὴν Γλῶσσαν πάθους τινὸς, τὸ ὁποῖον οὔτ' αὐτὸς αἰσθάνεται, οὔτε ἡμᾶς δύναται νὰ κάμῃ νὰ αἰσθανθῶμεν, μένομεν ὅλως ψυχροὶ, καὶ ἐν πλήρει εὐκαιρίᾳ νὰ κρίνωμεν τὸ γελοῖον σχῆμα τῆς προσωποποιΐας αὐτοῦ, ἐνῷ ἔπρεπε νὰ συναρπαζώμεθα ἀπὸ αἴσθημα ἐνθουσιασμοῦ. Τινὲς τῶν Γάλλων συγγραφέων, καὶ μάλιστα ὁ Βοσσουέτος καὶ Φλεχιέρος, εἰς τὰς διδαχὰς καὶ τοὺς ἐπιταφίους αὐτῶν λόγους ἐπεχείρησαν καὶ ἐκτέλεσαν τὸ σχῆμα τουτο πλῆρες αἰσθήματος καὶ ἀξιοπρεπείας. Τὰ συγγράμματα αὐτῶν εἶναι εἰς ἄκρον ἄξια νὰ συμβουλευώμεθα διὰ παραδείγματα προσωποποιΐας, καὶ πολλῶν ἄλλων λεκτικῶν καλλωπισμῶν.

Ἂς μὴν ἀφήσωμεν τὴν περὶ τοῦ εἴδους τούτου θεωρίαν χωρὶς νὰ ἀναφέρωμεν καί τινα παραδείγματα· εἰς πολλὰ μέρη

τῶν Παροιμιῶν ἐξυμνεῖ ὁ Σολομῶν τὴν Σοφίαν, εἰς δὲ τὸ Η. Κεφάλαιον προσωποποιῶν αὐτὴν θαυμασίως, λέγει, « Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδὸν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με· ἐν ἀρχῇ, πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι, καὶ πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι, πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, πρὸ τοῦ ὄρη ἑδρασθῆναι, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με. Κύριος ἐποίησε χώρας καὶ ἀοικήτους, καὶ ἄκρα οἰκούμενα τοῖς ὑπ' οὐρανόν. Ἡνίκα ἡτοίμαζε τὸν οὐρανὸν, συμπαρήμην αὐτῷ, καὶ ὅτε ἀφώριζε τὸν ἑαυτοῦ θρόνον ἐπ' ἀνέμων, ἡνίκα ἰσχυρὰ ἐποίει τὰ ἄνω νέφη· καὶ ὡς ἀσφαλῶς ἐτίθει πηγὰς τῆς ὑπ' οὐρανὸν, ἐν τῷ τιθέναι αὐτὸν τῇ θαλάσσῃ ἀκριβασμὸν αὐτοῦ, καὶ ὕδατα οὐ παρελεύσονται στόματος αὐτοῦ, καὶ ὡς ἰσχυρὰ ἐποίει τὰ θεμέλια τῆς γῆς, ἤμην παρ' αὐτῷ ἁρμόζουσα· ἐγὼ ἤμην, ᾗ προσέχαιρεν, καθ' ἡμέραν δὲ εὐφραινόμην ἐν προσώπῳ αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ, ὅτε ηὐφραίνετο τὴν οἰκουμένην συντελέσας, καὶ ἐνηυφραίνετο ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων ».

Ὁ Ὅμηρος παριστάνει τὸν τελευτήσαντα Πάτροκλον λέγοντα καθ' ὕπνον πρὸς τὸν φίλον αὐτοῦ Ἀχιλλέα ταῦτα.

Εὕδεις, αὐτὰρ ἐμοῖο λελασμένος ἔπλευ, Ἀχιλλεῦ;
Οὐ μέν μευ ζῶντος ἀκήδεις, ἀλλὰ θανόντος·
Θάπτε με ὅττι τάχιστα, πύλας Ἀΐδαο περήσω.
Τῆλέ με εἴργουσι ψυχαί, εἴδωλα καμόντων,
Οὐδέ μέ πω μίσγεσθαι ὑπὲρ ποταμοῖο ἐῶσιν.
Ἀλλ' αὔτως ἀλάλημαι ἀν' εὐρυπυλὲς Ἄϊδος δῶ.
Καί μοι δὸς τὴν χεῖρ', ὀλοφύρομαι· οὐ γὰρ ἔτ' αὖτις
Νίσομαι ἐξ 'Αΐδαο, ἐπήν με πυρὸς λελάχητε.
Οὐ μὲν γὰρ ζωοί γε φίλων ἀπάνευθεν ἑταίρων
Βουλὰς ἑζόμενοι βουλεύσομεν· ἀλλ' ἐμὲ μὲν Κὴρ
'Αμφέχανε στυγερὴ, ἥπερ λάχε γεινόμενόν περ.
Καὶ δέ σοι αὐτῷ μοῖρα, θεοῖς ἐπιείκελ' 'Αχιλλεῦ,

Τείχει ὑπὸ Τρώων εὐηγενέων ἀπολέσθαι.
Ἄλλο δέ σοι ἐρέω καὶ ἐφήσομαι, αἴκε πίθηαι,
Μὴ ἐμὰ σῶν ἀπάνευθε τιθήμεναι ὀστέ', Ἀχιλεῦ·
Ἀλλ' ὁμοῦ, ὡς ἐτράφημεν ἐν ὑμετέροισι δόμοισιν,
Εὖτέ με τυτθὸν ἐόντα Μενοίτιος ἐξ Ὀπόεντος
Ἤγαγεν ὑμέτερόν δ', ἀνδροκτασίας ὑπὸ λυγρῆς,
Ἤματι τῷ, ὅτε παῖδα κατέκτανον Ἀμφιδάμαντος,
Νήπιος, οὐκ ἐθέλων, ἀμφ' ἀστραγάλοισι χολωθείς·
Ἔνθα με δεξάμενος ἐν δώμασιν Ἱππότα Πηλεὺς,
Ἔτραφέ τ' ἐνδυκέως, καὶ σὸν θεράποντ' ὀνόμηνεν·
Ὣς δὲ καὶ ὀστέα νῶϊν ὁμὴ σορὸς ἀμφικαλύπτοι,
Χρύσεος ἀμφιφορεὺς, τόν τοι πόρε πότνια μήτηρ (1).

Ὁ Φλεχιέρος εἰς τὸν ἐπιτάφιον λόγον τοῦ Μοντωσιέρου, ἀνδρὸς ἐπιστήμου διὰ πολλὰς ἀρετὰς, καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἄδολον καὶ ἐλευθέραν φιλαλήθειαν, λέγει ἐπιφέρων καλλίστην προσωποποιΐαν, Vous savez, mes frères, que la flatterie jusq'ici n'a pu regner dans les discours que j'ai faits. Oserai-je, dans celui-ci où la franchise et la candeur sont le sujet de nos éloges, employer la fiction et le mensonge? Ce tombeau s'ouvrirait, ces ossements se rejoindraient et se réuniraient pour me dire. *Pourquoi viens-tu mentir pour moi, qui ne mentis jamais pour personne?* Ne me rends pas un honneur que je n'ai point mérité: à moi, qui n'en voulus jamais rendre qu' au mérite. Laisse moi reposer dans le sein de la vérité, et ne viens pas troubler ma paix par la flatterie, que j' ai haïe. Ne dissimule pas mes défauts, et ne m' attribue pas mes vertus: loue seule-

(1) ΙΛ' Ψ. 69.

ment la miséricorde de Dieu, qui voulu m'humilier par les uns, et me sanctifier par les autres.

« Ἐξεύρετε, ἀδελφοί μου, λέγει, ὅτι μέχρι τοῦδε ἡ κολακεία δὲν ἐδυνήθη νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τοὺς λόγους μου. Ἤθελα τολμήσειν λοιπὸν εἰς τοῦτον τὸν λόγον, ὅπου τὸ ὑποκείμενον τῶν ἐπαίνων εἶναι ἡ εἰλικρίνεια καὶ τὸ ἀνυπόκριτον, νὰ μεταχειρισθῶ τὸ πλάσμα καὶ τὸ ψεῦδος; Ὁ τάφος οὗτος ἤθελεν ἀνοίξειν, τὰ ὀστᾶ ταῦτα ἤθελαν ἐμψυχωθῆν, διὰ νὰ μὲ εἴπωσι, Τί ψεύδεσαι, ἄνθρωπε, περὶ ἐμοῦ, ὅστις ποτὲ δὲν ἐψεύσθην περὶ οὐδενός; Μὴν ἀποδίδῃς εἰς ἐμὲ τιμὴν, τῆς ὁποίας δὲν εἶμαι ἄξιος, εἰς ἐμὲ, ὅστις δὲν ἠθέλησα ποτὲ νὰ τιμήσω ἄλλους παρὰ τοὺς ἀξίους τιμῆς. Ἄφες με νὰ ἀναπαύωμαι εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἀληθείας, καὶ μὴ τάραττε τὴν ἡσυχίαν μου διὰ τῆς μισητῆς κολακείας. Μὴ κρύπτε τὰ ἐλαττώματά μου· καὶ ἂν εἶχα τινὰς ἀρετὰς, μὴν ἀποδίδῃς αὐτὰς εἰς ἐμέ· δόξαζε μόνον τὸν Θεὸν, ὅτι δι' ἐκείνων ἠθέλησε νὰ μὲ ταπεινώσῃ, διὰ δὲ τούτων νὰ μὲ καταστήσῃ ἄξιον τοῦ ἁγιασμοῦ του. »

Πρέπον εἶναι, μὲ φαίνεται, νὰ τελειώσωμεν τῆς προσωποποιΐας τὰ παραδείγματα μὲ τὸ ἀκόλουθον τοῦτο τοῦ ἀοιδίμου Κοραῆ, τὸ ὁποῖον καὶ ἐλευθερωθέντες τῆς δουλείας, πρέπει νὰ ἐνθυμώμεθα καὶ εἰς τὰς συνελεύσεις, καὶ εἰς τὰς ἀρχιερατικὰς συνεδριάσεις, καὶ εἰς τοὺς ἱεροὺς ἄμβωνας· διότι ἡ Ἑλλὰς, δεικνύουσα ἔτι τὰς πληγὰς τῆς δουλείας ἐκείνης, λέγει πρὸς τὰ τέκνα αὐτῆς, » Τίς ἀγορεύειν βούλεται; Βλέπετε ὅλοι, εἰς ποίαν ἐλεεινὴν ἀδοξίαν ἐκατήντησα ἐγὼ τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν τεχνῶν ἡ πατρίς. Τίς ἀγορεύειν βούλεται; τίς ἀπὸ σᾶς, ὦ τέκνα μου, εἶναι καλὸς νὰ εὕρῃ

(2) Ἑλληνικ. βιβλιοθ. τ. ά. Σ. κγ'.

καὶ νὰ συμβουλεύσῃ τὰ πρόσφορα μέσα νὰ ἐπιστρέψω πάλιν εἰς τὴν ἀρχαίαν μου δόξαν (2);»

Εἶδος προσωποποιΐας εἶναι καὶ τὸ νὰ ὑποτίθεταί τις ζῶν, ὅτι προφέρει λόγους πιθανοὺς καὶ ἁρμόζοντας εἰς τὴν περίστασιν, τὸ ὁποῖον ἰδιαιτέρως λέγεται Ἠθοποιΐα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ϛ΄.

Περὶ Ἀποστροφῆς.

Ἡ ἀποστροφὴ εἶναι σχῆμα τοῦ αὐτοῦ εἴδους μὲ τὴν προσωποποιΐαν, ὥστε ὁ περὶ αὐτῆς λόγος θέλει εἶσθαι σύντομος. Εἶναι διεύθυνσις εἰς πραγματικὸν πρόσωπον, εἴτε ἀπὸν, εἴτε τεθνεὸς, ὡς ἐὰν παρευρίσκετο καὶ ἤκουεν ἡμᾶς. Τοσοῦτον δὲ συγγενεύει μὲ τὴν προσωποποιΐαν, ὥστε ἀμφότερα τὰ σχήματα ταῦτα λέγονται ἐνίοτε ἀποστροφαί. Ἡ κυρίως ὅμως ἀποστροφὴ εἶναι κατὰ τὴν δύναμιν βαθμόν τινα κατωτέρα τῆς προσωποποιΐας, διότι ὀλιγωτέρα βία φαντασίας ἀπαιτεῖται εἰς τὸ νὰ ὑποθέσῃ τις παρόντας τοὺς τεθνεῶτας ἢ τοὺς ἀπόντας, παρὰ νὰ ἐμψυχώσῃ τὰ ἀναίσθητα, καὶ νὰ ἀπευθύνῃ λόγον εἰς αὐτά· ὑπόκεινται δὲ ἀμφότερα τὰ σχήματα ταῦτα εἰς τὸν αὐτὸν κανόνα τοῦ ὅτι πρέπει νὰ γεννῶνται ἐκ πάθους, διὰ νὰ ἦναι φυσικά· διότι ἀμφότερα εἶναι Γλῶσσα πάθους μόνον, ἢ σφοδρῶν κινήσεων τῆς ψυχῆς. Ὁ Κιντιλιανὸς μᾶς δίδει ἀξιόλογον παράδειγμα τοῦ σχήματος τούτου θρηνῶν τὸν ἄωρον θάνατον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. « Μὲ ποίαν ψυχὴν, λέγει, μὲ ποῖον θαυμασμὸν τῶν ἰατρῶν, ὑπέφερεν ὀκτὼ μηνῶν ἀσθένειαν! Πῶς ἐφρόντιζε καὶ εἰς τὰ ἔσχατα τῆς ζωῆς αὐτοῦ νὰ μὲ παρηγορῇ! Καὶ ἐνῷ ἤδη ἐλειποψύχει, καὶ δὲν ἦτο πλέον ἑαυτοῦ, ὁποῖον θέαμα νὰ βλέπῃ τις καὶ αὐτὴν τὴν ἀποπλά-

νησιν τοῦ ἐξεστηκότος πνεύματος αὐτοῦ περιστρεφομένην εἰς τὰ τῆς φιλολογίας! Ὦ μάταιαι ἐλπίδες μου! Τοὺς ὀφθαλμούς σου λοιπὸν κλειομένους εἶδον, καὶ τὴν πνοήν σου φεύγουσαν; ψυχρὸν καὶ ἄπνουν ἐναγκαλισθεὶς τὸ σῶμά σου, πῶς ἠδυνήθην νὰ πνεύσω πλέον τὸν κοινὸν ἀέρα; Ἐνῷ σὲ εἶδον ὑψωμένον διὰ τῆς ὑπατικῆς υἱοθετήσεως εἰς τὰς ἐλπίδας τῶν πατρικῶν σου τιμῶν, προωρισμένον γαμβρὸν τοῦ θείου σου τοῦ Πραίτορος, εὐφημούμενον ὑπὸ πάντων διὰ τὴν Ἀττικήν σου εὐγλωττίαν, πῶς πρέπει πλέον νὰ ζῶ χωρὶς σοῦ πατὴρ ἀτυχὴς, μόνον διὰ νὰ βασανίζωμαι (1); »

Εἰς τοιαῦτα εὔτολμα σχήματα λόγου, ὁποῖα αἱ προσωποποιΐαι καὶ ἀποστροφαὶ, ἡ θερμὴ φαντασία τῶν ἀρχαίων Ἀσιατικῶν ἐθνῶν ἦτο κατ' ἐξαίρετον πολύγονος· ὅθεν εἰς τὰς ἱερὰς Γραφὰς εὑρίσκομεν πολλὰ τῳόντι ἀξιόλογα παραδείγματα, ὁποῖον εἶναι μάλιστα τοῦ Ἡσαΐου, τὸ ὁποῖον περιέχει ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἴσως πλειοτέρας ἰδέας ὑψηλὰς, καὶ σχήματα εὔτολμα καὶ δυνατὰ προσωποποιΐας καὶ ἀποστροφῆς. Περιγράφων ὁ προφήτης τὴν πτῶσιν τῆς βασιλείας τῶν Ἀσσυρίων, λέγει, « Πῶς ἀναπέπαυται ὁ ἀπαιτῶν· καὶ ἀναπέπαυται ὁ ἐπισπουδαστής; Συνέτριψε Κύριος τὸν ζυγὸν τῶν ἁμαρτω-

---

(1) Nam quo ille animo, qua medicorum admiratione, mensium octo valetudinem tulit? ut me in supremis consolatus est? qnam etiam jam deficiens, jamque uon noster, ipsum ilium alienatae mentis errorem circa solas literas habuit? Tuosne ergo, O meae spes inanes! labentes oculos, tuum fugientem spiritum vidi? Tuum corpus frigidum, exangue complexus, animam recipere, auram que communem haurirc amplius potui? Tene, consulari nuper adoptione ad omnium spes honorum patris admotum, te, avunculo praetori generum destinatum; te, omnium spe Atticae eloquentiae candidatum, parens superstes tantum ad poenas amisi!

λῶν, τὸν ζυγὸν τῶν ἀρχόντων. Πατάξας ἔθνος θυμῷ, πληγῇ ἀνιάτῳ, παίων ἔθνος πληγῇ θυμοῦ, ἣ οὐκ ἐφείσατο, ἀνεπαύσατο πεποιθώς. Πᾶσα ἡ γῆ βοᾷ μετ' εὐφροσύνης, καὶ τὰ ξύλα τοῦ Λιβάνου ηὐφράνθησαν ἐπὶ σοὶ, καὶ ἡ κέδρος τοῦ Λιβάνου· ἀφ' οὗ σὺ κεκοίμησαι, οὐκ ἀνέβη ὁ κόπτων ἡμῶν. Ὁ ᾅδης κάτωθεν ἐπικράνθη συναντήσας σοι, ἐρχομένου σου· συνηγέρθησάν σοι πάντες οἱ γίγαντες οἱ ἄρξαντες τῆς γῆς, οἱ ἐγείραντες ἐκ τῶν θρόνων αὐτῶν πάντας βασιλεῖς ἐθνῶν. Πάντες ἀποκριθήσονται, καὶ ἐροῦσί σοι· καὶ σὺ ἑάλως, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς· ἐν ἡμῖν δὲ κατελογίσθης. Κατέβη δὲ εἰς ᾅδου ἡ δόξά σου, ἡ πολλὴ εὐφροσύνη σου· ὑποκάτω σου στρώσουσι σῆψιν, καὶ τὸ κατακάλυμμά σου σκώληξ. Πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ ἑωσφόρος ὁ πρωῒ ἀνατέλλων; συνετρίβη εἰς τὴν γῆν ὁ ἀποστέλλων πρὸς πάντα τὰ ἔθνη. Σὺ δὲ εἶπας ἐν τῇ διανοίᾳ σου, εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβήσομαι, ἐπάνω τῶν ἄστρων τοῦ οὐρανοῦ θήσω τὸν θρόνον μου, καθιῶ ἐν ὄρει ὑψηλῷ, ἐπὶ τὰ ὄρη τὰ ὑψηλὰ τὰ πρὸς Βοῤῥᾶν, ἀναβήσομαι ἐπάνω τῶν νεφελῶν, ἔσομαι ὅμοιος τῷ ὑψίστῳ. Νῦν δὲ εἰς ᾅδου καταβήσῃ, καὶ εἰς τὰ θεμέλια τῆς γῆς. Οἱ ἰδόντες σε θαυμάσουσιν ἐπὶ σοὶ, καὶ ἐροῦσι περὶ σοῦ, οὗτος ὁ ἄνθρωπος ὁ παροξύνων τὴν γῆν, σείων βασιλείας, ὁ θεὶς τὴν οἰκουμένην ὅλην ἔρημον, καὶ τὰς πόλεις αὐτοῦ καθεῖλε, τοὺς ἐν ἐπαγωγῇ αὐτοῦ οὐκ ἔλυσεν εἰς τὰς οἰκίας αὐτῶν. Πάντες οἱ βασιλεῖς τῶν ἐθνῶν ἐκοιμήθησαν ἐν τιμῇ, ἕκαστος ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Σὺ δὲ ῥιφήσῃ ἐν τοῖς ὄρεσιν, ὡς νεκρὸς ἐβδελυγμένος μετὰ πολλῶν τεθνηκότων ἐκκεκεντημένων μαχαίραις, καταβαινόντων εἰς ᾅδου ». Ὅλον τοῦτο τὸ μέρος εἶναι πλῆρες ὕψους· ἕκαστον ἀντικείμενον παριστάνεται ἐμψυχωμένον, καὶ εἰσάγονται διάφορα πρόσωπα· ἀκούομεν τοὺς Ἰουδαίους, τὰς ἐλάτους καὶ τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου, τὰς ψυχὰς τῶν τεθνεώτων βασι-

λέων, αὐτὸν τὸν βασιλέα τῆς Βαβυλῶνος, καὶ τοὺς θεωροῦντας τὸ σῶμα αὐτοῦ, ὅλα ἀκούομεν λαλοῦντα κατὰ σειρὰν, καὶ ἀσυγχύτως ἐνεργοῦντα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Σύγκρισις, ἢ Ὅμοιον.

Τὸ ὅμοιον λαμβάνεται καὶ ἀπὸ τοὺς ποιητὰς καὶ ἀπὸ τοὺς πεζογράφους διὰ καλλωπισμὸν τοῦ λόγου. Εἴπομεν ἤδη, ὅτι ἡ μεταφορὰ εἶναι σύγκρισις ἐνεπτυγμένη, ὡς ὅταν λέγω, ὁ Ἀχιλλεὺς εἶναι λέων, ἐννοῶν, ὅτι ὁμοιάζει μὲ λέοντα κατὰ τὴν ἀνδρίαν ἢ δύναμιν. Εἰς δὲ τὴν σύγκρισιν, ἡ ὁμοιότης τὴν ὁποίαν ἔχουσι πρὸς ἄλληλα δύο τινὰ ἀντικείμενα, ἐκφράζεται ῥητῶς, καὶ γενικῶς, παρατείνεται πληρέστερα παρ' ὅσον ἡ μεταφορὰ ἐπιδέχεται, ὡς ὅταν λέγω, « Αἱ πράξεις τῶν βασιλέων ὁμοιάζουσι μὲ τοὺς μεγάλους ἐκείνους ποταμοὺς, τῶν ὁποίων τὸ μὲν ῥεῦμα εἰς ὅλους εἶναι ὁρατὸν, τὰς πηγὰς ὅμως αὐτῶν ὀλίγοι βλέπουσι ». Τὸ μικρὸν τοῦτο παράδειγμα δεικνύει, ὅτι ἡ σύγκρισις εἶναι εἰς τὸν λόγον εἶδός τι λαμπροῦ καλλωπισμοῦ· ὅθεν ὁ Κικέρων ὀνομάζει τὰ τοιαῦτα σχήματα, *φῶτα τοῦ λόγου* (1).

Ἡ ἐκ τῆς συγκρίσεως ἡδονὴ εἶναι φυσικὴ εἰς τὸν ἄνθρωπον· καὶ δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν τρεῖς διαφόρους πηγὰς, ἐκ τῶν ὁποίων λαμβάνει τὴν ἀρχήν. Πρῶτον ἐκ τῆς ἡδονῆς, τὴν ὁποίαν ἡ φύσις συνῆψε μὲ τὴν ἐργασίαν ἐκείνην

(1) Orationis lumina.

τοῦ πνεύματος, δι' ἧς συγκρίνομεν ὁμοῦ δύο τινὰ ἀντικείμενα, καὶ ἀνακαλύπτομεν ὁμοιότητας μεταξὺ τῶν διαφερόντων, καὶ διαφορὰς μεταξὺ τῶν ὁμοίων. Ἡ τελικὴ αἰτία τῆς ἡδονῆς ταύτης εἶναι, νὰ διεγείρῃ ἡμᾶς εἰς παρατήρησιν, καὶ οὕτω νὰ προβιβάζῃ εἰς ὠφελίμους γνώσεις. Ἡ ἐργασία αὕτη τοῦ πνεύματος εἶναι φύσει εὐάρεστος εἰς πάντα ἄνθρωπον· καὶ αὐτὰ τὰ παιδία ἀρέσκονται νὰ συγκρίνωσιν ὁμοῦ διάφορα πράγματα, εὐθὺς ὅταν φθάσωσιν εἰς τὴν ἱκανότητα τοῦ προσέχειν εἰς τὰ πέριξ αὐτῶν ἀντικείμενα. Δεύτερον ἡ ἡδονὴ τῆς συγκρίσεως πηγάζει ἐκ τῆς ἐλλάμψεως, τὴν ὁποίαν τὸ παραλαμβανόμενον ὅμοιον δίδει εἰς τὸ κύριον ἀντικείμενον, καὶ παριστάνει αὐτὸ ὑπ' ὄψιν καθαρωτέραν· ἢ ἐκ τῆς ἰσχυροτέρας ἐντυπώσεως μὲ τὴν ὁποίαν ἐγχαράττει αὐτὸ εἰς τὸ πνεῦμα. Καὶ τρίτον, ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς νέου καὶ ὡς ἐπιτοπλεῖστον λαμπροῦ ἀντικειμένου, τὸ ὁποῖον συνάπτεται μὲ τὸ προκείμενον, καὶ ἐκ τῆς εὐαρέστου εἰκόνος, τὴν ὁποίαν παριστάνει εἰς τὴν φαντασίαν· διότι νέαι σκηναὶ παρουσιάζονται οὕτως εἰς τὴν ὅρασιν, τὰς ὁποίας ἄνευ τοῦ σχήματος τούτου δὲν ἠδυνάμεθα ν' ἀπολαύσωμεν.

Πᾶσα δὲ σύγκρισις γίνεται πρὸς διασάφησιν καὶ καλλωπισμόν· διότι, ὅταν ὁ συγγραφεὺς παραβάλλῃ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀντικείμενον πρὸς ἄλλο τι, τοῦτο γίνεται πάντοτε, ἢ τοὐλάχιστον πρέπει πάντοτε νὰ γίνεται, με σκοπὸν νὰ μᾶς κάμῃ νὰ ἐννοήσωμεν τὸ ἀντικείμενον ἐκεῖνο πλέον διακεκριμένως, ἢ διὰ νὰ κοσμήσῃ αὐτό. Πᾶν εἶδος δὲ ὑποκειμένων εἶναι ἐπιδεκτικὸν διασαφητικῶν συγκρίσεων. Καὶ ἂν ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται περὶ τῶν πλέον ἀφῃρημένων πραγμάτων, πάντοτε ὅμως δύναται προσφυέστατα νὰ εἰσάξῃ σύγκρισίν τινα, μὲ σκοπὸν ἁπλῶς νὰ καταστήσῃ τὸ ὑποκείμενον πλέον εὐκατάληπτον. Πρέπει δὲ διὰ τοῦτο αἱ τοιαῦ-

ται συγκρίσεις νὰ ἦναι σαφεῖς καὶ κατάλληλοι· νὰ συντείνωσιν εἰς τὸ νὰ μᾶς κάμωσι νὰ ἐννοήσωμεν εὐκρινέστατα τὸ καθ' αὑτὸ ἀντικείμενον.

Τοιαῦται εἶναι, παραδείγματος χάριν, αἱ ἀκόλουθοι συγκρίσεις τοῦ Δημοσθένους· « Ὥςπερ γὰρ οἰκίας, οἶμαι, καὶ πλοίου, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων, τὰ κάτωθεν ἰσχυρότατα εἶναι δεῖ, οὕτω καὶ τῶν πράξεων τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ὑποθέσεις, ἀληθεῖς καὶ δικαίας εἶναι προσήκει (1) ». Διεγείρων ὁ αὐτὸς ῥήτωρ τὸ φρόνημα καὶ τὴν φιλοτιμίαν τῶν Ἀθηναίων, μεταχειρίζεται καλλίστην σύγκρισιν ἐναντίον τῆς συνηθείας τοῦ λαμβάνειν εἰς τὰ θέατρα καὶ εἰς τὰς ἑορτὰς τὰ πρότερον στρατιωτικὰ χρήματα, παρομοιάζων τὰ τοιαῦτα λήμματα μὲ τὴν παρὰ τῶν ἰατρῶν διδομένην εἰς τοὺς ἀῤῥώστους τροφήν· « Ἐὰν οὖν ἀλλὰ νῦν γ' ἔτι ἀπαλλαγέντες τούτων τῶν ἐθῶν, ἐθελήσητε στρατεύεσθαί τε καὶ πράττειν ἀξίως ὑμῶν αὐτῶν, καὶ ταῖς περιουσίαις ταῖς οἴκοι ταύταις ἀφορμαῖς ἐπὶ τὰ ἔξω τῶν ἀγαθῶν χρήσησθε, ἴσως ἂν, ἴσως, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τέλειόν τι καὶ μέγα κτήσεσθε ἀγαθόν, καὶ τῶν τοιούτων λημμάτων ἀπαλλαγείητε, ἃ τοῖς ἀσθενοῦσι παρὰ τῶν ἰατρῶν σιτίοις διδομένοις ἔοικε· καὶ γὰρ οὔτ' ἰσχὺν ἐκεῖνα ἐντίθησιν, οὔτ' ἀποθνήσκειν ἐᾷ· καὶ ταῦτα, ἃ νέμεσθε νῦν ὑμεῖς, οὔτε τοσαῦτά ἐστιν, ὥστε ὠφέλειαν ἔχειν τινὰ διαρκῆ, οὔτ' ἀπογνόντας ἄλλο τι πράττειν ἐᾷ, ἀλλ' ἔστι ταῦτα τὴν ἑκάστου ῥαθυμίαν ὑμῶν ἐπαυξάνοντα (2) ».

Ἀλλ' ἐνταῦθα ὁ λόγος εἶναι περὶ τῶν συγκρίσεων τῶν γινομένων μᾶλλον διὰ καλλωπισμὸν, παρὰ δι' εὐκρίνειαν καὶ διδασκαλίαν· αὗται εἶναι αἱ συνηθέστεραι. Βάσις μὲν τοῦ σχή-

---

(1) Ὀλυνθ. Β'. — (2) Ὀλυνθ. Γ'.

ματος τούτου εἶναι, ὡς προείπομεν, ἡ ὁμοιότης· δὲν πρέπει ὅμως νὰ ἐκλαμβάνωμεν ἐνταῦθα τὴν ὁμοιότητα κατ' ἔννοιαν ἀκριβεστάτην· ἐπειδὴ εἶναι δυνατὸν δύο τινὰ ἀντικείμενα νὰ συγκρίνωνται ἀλλήλοις κάλλιστα, ἐνῷ, ἀκριβῶς εἰπεῖν, δὲν ἔχουσι πρὸς ἄλληλα οὐδεμίαν ὁμοιότητα· συγκρίνονται δὲ, μόνον διότι συμφωνοῦσιν εἰς τὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα κάμνουσιν εἰς τὸ πνεῦμα, καὶ διεγείρουσιν ἰδέας ὁμολόγους, ὥστε ἡ ἀνακάλεσις τῆς μιᾶς συμβάλλει εἰς τὸ νὰ κάμνῃ τὴν ἐντύπωσιν τῆς ἄλλης ἰσχυροτέραν, ὁποῖαι ἐκ πολλῶν αἱ ἀκόλουθοι τοῦ Ὁμήρου·

Ἠΰτε πῦρ ἀΐδηλον ἐπιφλέγει ἄσπετον ὕλην
Οὔρεος ἐν κορυφῇς, ἕκαθεν δέτε φαίνεται αὐγή·
Ὣς τῶν ἐρχομένων ἀπὸ χαλκοῦ θεσπεσίοιο
Αἴγλη παμφανόωσα δὶ αἰθέρος οὐρανὸν ἷκεν.
Τῶν δ', ὥς τ' ὀρνίθων πετεεινῶν ἔθνεα πολλὰ,
Χηνῶν ἢ γεράνων ἢ κύκνων δουλιχοδείρων,
Ἀσίῳ ἐν λειμῶνι, Καϋστρίου ἀμφὶ ῥέεθρα,
Ἔνθα καὶ ἔνθα ποτῶνται ἀγαλλόμεναι πτερύγεσσιν,
Κλαγγηδὸν προκαθιζόντων, σμαραγεῖ δέτε λειμὼν,
Ὣς τῶν ἔθνεα πολλὰ νεῶν ἄπο καὶ κλισιάων
Ἐς πεδίον προχέοντο Σκαμάνδριον (1).

Ἀλλ' εἴτε εἰς τὴν ὁμοιότητα τῶν δύο συγκρινομένων ἀντικειμένων ἐπιστηρίζεται ἡ σύγκρισις, εἴτε εἰς ἀναλογίαν τινὰ καὶ συμφωνίαν τῶν ἀποτελεσμάτων, πρέπει ἀναγκαίως νὰ διασαφῇ τὸ ἀντικείμενον, χάριν τοῦ ὁποίου γίνεται, καὶ νὰ κάμνῃ ἡμᾶς νὰ συλλαμβάνωμεν αὐτὸ ἰσχυρότερα. Συγχωρεῖται μὲν εἰς τὴν φαντασίαν νὰ παρεκτείνεται μικρόν τι ἐξακολουθοῦσα τὴν ὁμοίωσιν, δὲν πρέπει ὅμως ποτὲ νὰ ἐκτρέπεται

(1) Ἰλ. Β', 455.

μακρὰν ἀπὸ τοῦ προκειμένου. Ἐὰν μὲν ἦναι μέγα τι καὶ εὐγενὲς, πρέπει εἰς τὴν σύγκρισιν πᾶσα περίστασις νὰ λαμβάνεται διὰ νὰ μεγαλύνῃ αὐτό· ἐὰν δὲ ὡραῖον, νὰ παραστήσῃ αὐτὸ ἐρασμιώτερον· ἐὰν δὲ φοβερὸν, νὰ δείξῃ αὐτὸ φοβερώτερον. Ἀλλὰ διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν μερικωτέρως, οἱ περὶ συγκρίσεως κανόνες ἀποβλέπουσι κυρίως εἰς δύο τινὰ, εἰς τὴν κατάλληλον χρῆσιν αὐτῆς, καὶ εἰς τὴν φύσιν τῶν ἀντικειμένων, ἐκ τῶν ὁποίων λαμβάνεται.

Πρῶτον λοιπῶν ἐκ τῶν ἤδη εἰρημένων περὶ συγκρίσεως φαίνεται, ὅτι αὕτη δὲν εἶναι πάθους σφοδροῦ, ἀλλὰ φαντασίας μᾶλλον ζωηρᾶς μὲν καὶ θερμῆς, οὐχὶ ὅμως τεταραγμένης ὑπὸ βιαίου τινὸς κλονισμοῦ. Τὸ σφοδρὸν πάθος δὲν δέχεται παίγνια φαντασίας· δὲν ἔχει καιρὸν νὰ ζητῇ ὅμοια ἀντικείμενα, ἀλλ' ἐνδιατρίβει εἰς τὸ ἤδη κατακρατοῦν τὴν ψυχήν· ὅθεν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πάθους ἤθελεν εἶσθαι μέγιστον σφάλμα νὰ εἰσάγεται ὁμοίωσις. Αἱ μὲν μεταφορικαὶ ἐκφράσεις συγχωροῦνται εἰς τοιαύτην κατάστασιν τῆς ψυχῆς, καὶ δύνανται μάλιστα νὰ παρεκταθῶσι· τὸ πομπῶδες ὅμως καὶ ἐπιδεικτικὸν τῆς συγκρίσεως εἶναι διόλου ἀλλότριον εἰς τὸ πάθος· μεταβάλλει εὐθὺς τὸν τόνον, χαυνόνει καὶ καταβιβάζει τὸ πνεῦμα, καὶ δεικνύει τὸν συγγραφέα ὅλως ἥσυχον, ἐνῷ παριστάνει ἄνθρωπον ὑποτιθέμενον ἐν μεγάλῃ ταραχῇ.

Ἀλλὰ καθὼς ἡ σύγκρισις δὲν εἶναι τὸ ὕφος πάθους ἰσχυροῦ, οὕτω καὶ διὰ κόσμον γινομένη δὲν εἶναι οὐδὲ Γλῶσσα ψυχῆς ὅλως ἀπαθοῦς· εἶναι σχῆμα μεγαλοπρεπὲς, καὶ διὰ νὰ ἦναι κατάλληλον, ἀπαιτεῖται πάντοτε ὕψος τι εἰς τὸ ὑποκείμενον· διότι ὑποθέτει τὴν φαντασίαν ἐμψυχωμένην ὑπὲρ τὸ σύνηθες, ἂν καὶ ἡ καρδία δὲν ταράττεται ὑπὸ πάθους· ἐν ἑνὶ λόγῳ, ἡ σύγκρισις ἔχει τὸ μέσον τοῦ ὑψηλοῦ παθητικοῦ, καὶ τοῦ ταπεινοῦ ὕφους. Ἀλλὰ καὶ τὸ μέσον τοῦτο εἶναι

εὐρύχωρον, καὶ δίδει εἰς τὸ σχῆμα μεγάλην ἐλευθερίαν· δὲν πρέπει ὅμως νὰ καταχρώμεθα αὐτήν· διότι τὸ σχῆμα τοῦτο εἶναι κόσμημα τοῦ λόγου λαμπρὸν, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα κοσμήματα ὑπὲρ τὸ δέον λαμβανόμενα, θαμβοῦσι καὶ καταστaίνονται ἀηδῆ· ὅθεν ἡ χρῆσις αὐτῶν πρέπει νὰ ἦναι μετρία καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ποίησιν, πολλῷ μᾶλλον εἰς τὸν πεζὸν λόγον· ἄλλως δὲ, τὸ ὕφος θέλει ἔχειν ἀνθηρότητα ἀηδῆ, καὶ τὸ κόσμημα ἀποβάλλει τὴν δύναμιν αὐτοῦ καὶ τὸ ἀποτέλεσμα.

Μετὰ τοῦτο ἂς ἐξετάσωμεν ἤδη ἐκ τίνων ἀντικειμένων πρέπει νὰ λαμβάνωνται αἱ συγκρίσεις, ὑποθέτοντες αὐτὰς ὅτι εἰσάγονται εἰς τὸν προσήκοντα τόπον.

Πρῶτον λοιπὸν δὲν πρέπει νὰ λαμβάνωνται ἐκ τῶν ἐχόντων παραπολὺ πλησιάζουσαν καὶ προφανῆ ὁμοιότητα μὲ τὸ ἀντικείμενον, πρὸς τὸ ὁποῖον συγκρίνομεν αὐτά. Ἡ μεγαλητέρα ἡδονὴ τοῦ συγκρίνειν εἶναι τὸ ἀνακαλύπτειν ὁμοιότητας μεταξὺ πραγμάτων ἑτεροειδῶν, εἰς τὰ ὁποῖα κατὰ πρώτην προσβολὴν δὲν ἐπροσμένομεν τοῦτο. Μικρὰ τέχνη ἢ ὀξύνοια εἶναι νὰ δεικνύῃ τις ὁμοιότητα δύο ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα εἶναι τόσον συγγενῆ κατὰ τὴν φύσιν, ὥστε πᾶς τις βλέπει τὴν ὁμοιότητα αὐτῶν.

Εἰς τὰς πολλὰ φανερὰς ὁμοιότητας πρέπει νὰ τάττωνται καὶ αἱ λαμβανόμεναι ἐξ ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα κατήντησαν συνήθη καὶ τετριμμένα εἰς τὴν ποιητικὴν Γλῶσσαν, ὡς τὸ ἐξομοιοῦν ἥρωά τινα μὲ λέοντα, ἄνθρωπον τεθλιμμένον μὲ ἄνθος μαρανθὲν, πάθος σφοδρὸν μὲ τρικυμίαν, τὴν ἁγνίαν μὲ χιόνα, τὴν ἀρετὴν μὲ τὸν ἥλιον, ἢ μὲ τὰ ἄστρα, καὶ ἄλλα πολλὰ τοῦ εἴδους τούτου, ἀπὸ τὰ ὁποῖα γέμουσιν οἱ τῆς δευτέρας τάξεως νεώτεροι συγγραφεῖς, ἄλλος παρ᾽ ἄλλου ὡς κληρονομίαν παραλαμβάνοντες αὐτά. Αἱ συγκρίσεις αὗται ἦσαν τὴν ἀρχὴν ἴσως πολλὰ κατάλληλοι εἰς τὸν σκοπὸν, πρὸς

ὃν ἀπέβλεπον. Εἰς μὲν τοὺς ἀρχαίους πρώτους ποιητὰς, οἵτινες ἔλαβον αὐτὰς ἀμέσως παρὰ τῆς φύσεως, ἀλλ' ὄχι παρ' ἄλλων προγενεστέρων, ἐπρόσθετον κάλλος· τὴν σήμερον ὅμως εἶναι τετριμμέναι· ἡ ἀκοὴ ἡμῶν ἐσυνείθισεν αὐτὰς τόσον, ὥστε ἡ φαντασία δὲν ἡδύνεται. Τὸ ἰσχυρότερον δὲ σημεῖον, δι' οὗ δύναταί τις ταχύτερα νὰ διακρίνῃ τὸν μεγαλοφυῆ ποιητὴν ἀπὸ τοῦ ἔχοντος ἄγονον τὴν φαντασίαν, εἶναι τὸ εἶδος τῶν μεταφορῶν, τὰς ὁποίας μεταχειρίζεται. Ὅλοι μὲν οἱ λεγόμενοι ποιηταὶ ἐπιτηδεύονται αὐτὰς, ἀλλ' ἐνῷ ὁ ἁπλοῦς στιχουργὸς δὲν μιμεῖται οὐδεμίαν νέαν εἰκόνα ἐκ τῆς φύσεως, ἥτις εἰς τὸ ἀτυχὲς αὐτοῦ πνεῦμα φαίνεται ἐξηντλημένη ὑπὸ τῶν προγενεστέρων, καὶ διὰ τοῦτο εὐχαριστεῖται ἀκολουθῶν ταπεινῶς τὰ ἴχνη αὐτῶν, εἰς τὸν συγγραφέα τὸν ἔχοντα ἀληθινὴν φαντασίαν ἡ φύσις φαίνεται, ὅτι ἀνοίγει ἐλευθέρως τὰς κεκρυμμένας ἑαυτῆς ἀποθήκας, καὶ τὸ ὄμμα αὐτοῦ ταχέως διατρέχον ἀπὸ τῆς γῆς πρὸς τὸν οὐρανὸν, ἀνακαλύπτει νέας μορφὰς, καὶ νέας ὁμοιότητας ἀντικειμένων μέχρις ἐκείνου ἀνεξιχνιάστων, τὰ ὁποῖα καταστaίνουσι τὰς ὁμοιώσεις αὐτοῦ ἀρχικὰς, καὶ πλήρης ἐνεργείας καὶ ζωηρότητος.

Ἀλλὰ καθὼς πρέπει νὰ φεύγωμεν τὰς τετριμμένας ὁμοιότητας, οὕτω, καὶ ἔτι μᾶλλον, τὰς ἀσθενεῖς καὶ πόῤῥωθεν λαμβανομένας· διότι εἶναι δύσληπτοι εἰς τὴν φαντασίαν, καὶ ἐπιχέουσιν ἀσάφειαν. Παρατηρητέον, ὅτι ἡ σύγκρισις, ἥτις κατὰ τὰς κυριωτέρας περιστάσεις δεικνύει ἱκανῶς τὴν ὁμοιότητα τῶν συγκρινομένων, δύναται νὰ ἐκτραπῇ εἰς ἀσάφειαν, ἐὰν φέρεται παραπολὺ μακράν. Τὸ πλέον ἐναντίον εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ σχήματος τούτου εἶναι τὸ νὰ θηρεύῃ τις τὰς μεταξὺ λεπτὰς ὁμοιότητας, διὰ νὰ δείξῃ τάχα πόσον μακρὰν δύναται ἡ ὀξύνοια αὐτοῦ νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ὁμοίωσιν.

Τρίτον, τὸ ἀντικείμενον, ἐκ τοῦ ὁποίου λαμβάνεται ἡ σύγκρισις, δὲν πρέπει ποτὲ νὰ ἦναι ἄγνωστον, ἢ εἰς ὀλίγους καταληπτόν. « Αἱ ὁμοιότητες, λέγει ὁ Κιντιλιανὸς, ἐπενοήθησαν, διὰ νὰ φέρωσι φῶς εἰς τὰ πράγματα· ὅθεν πρέπει νὰ προσέχωμεν νὰ μὴν ἦναι οὔτε ἀσαφὲς, οὔτε ἄγνωστον τὸ παρεισαγόμενον χάριν ὁμοιώσεως· διότι τὸ λαμβανόμενον πρὸς διασάφησιν ἄλλου, πρέπει αὐτὸ νὰ ἦναι ἐκείνου φωτεινότερον (1) ». Αἱ συγκρίσεις λοιπὸν αἱ θεμελιούμεναι εἰς φιλοσοφικὰς ἀνακαλύψεις, ἢ εἰς ἄλλο τι οἰκεῖον μόνον εἰς ἀνθρώπους ἰδιαιτέρου τινὸς ἐπιτηδεύματος ἢ ἐπαγγέλματος, δὲν φέρουσι τὸ σκοπούμενον ἀποτέλεσμα. Πρέπει νὰ λαμβάνωνται ἐξ ἀντικειμένων ἀξίων λόγου, τὰ ὁποῖα πολλοὶ ἐκ τῶν ἀναγινωσκόντων ἢ ἴδον, ἢ δύνανται ἰσχυρῶς να συλλάβωσι. Τοῦτο μὲ φέρει εἰς τὴν παρατήρησιν ἁμαρτήματός τινος, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ νεώτεροι ποιηταὶ εἶναι πολλὰ ἐπιῤῥεπεῖς· οἱ μὲν παλαιοὶ ἐλάμβανον τὰς ὁμοιώσεις ἐξ ἐκείνων τῶν ἀντικειμένων τῆς φύσεως, τὰ ὁποῖα ἦσαν γνωστὰ εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς τοὺς ἀναγνώστας αὐτῶν· ἐντεῦθεν λέοντες, καὶ λύκοι, καὶ δράκοντες, ἦσαν εἰς αὐτοὺς πρσφορώταται πηγαὶ ὁμοιώσεως· ταῦτα δὲ κατασταθέντα ὡς εἰκόνες καθιερωμέναι καὶ παραδείγματα κλασικὰ, παρεδέχθησαν οἱ νεώτεροι, ἀκρίτως ὅμως· διότι ἡ δύναμις αὐτῶν κατὰ μέγα μέρος ἐξέλιπε τὴν σήμερον. Μόνον κατὰ διαδοχὴν καὶ ἐκ περιγραφῆς ἔγειναν εἰς ἡμᾶς γνώριμα πολλὰ ἐκ τούτων τῶν ἀντικειμένων· καὶ εἰς τοὺς πλειοτέρους ἀναγνώστας τῶν ποιημάτων ἤθελεν εἶσθαι καλή-

(1) Ad inferendum rebus lucem repertae funt similitudines. Praecipuè igitur est custodiendum ne id quod similitudinis gratiâ ascivimus aut obscurum sit, aut ignotum. Debet enim id quod illustrandae alterius reï gratiâ assumitur, ipsum esse clarius eo quod illuminatur.

τερον νὰ περιγράφωνται λέοντες ἢ δράκοντες μὲ ὁμοιώσεις λαμβανομένας ἐκ τῶν ἀνθρώπων, παρὰ ἄνθρωποι διὰ λεόντων. Εὐκολώτερα δυνάμεθα τὴν σήμερον νὰ συλλάβωμεν συμπλοκὴν μανιώδη δύο ἀνθρώπων, παρὰ ταύρου καὶ τίγρεως. Πᾶς τόπος ἔχει σκηνήν τινα ἰδιάζουσαν εἰς αὐτὸν, καὶ ἡ φαντασία παντὸς καλοῦ ποιητοῦ δύναται νὰ ἐκθέσῃ αὐτήν· τὸ δὲ νὰ εἰσάγῃ ἀγνώριστα ἀντικείμενα, ἢ ξένην σκηνὴν, προδίδει τὸν ποιητὴν ὡς ἀντιγράφοντα παρ' ἄλλων, δὲν δεικνύει αὐτὸν ὅτι μιμεῖται τὴν φύσιν.

Τέταρτον, εἰς συνθέσεις σπουδαίου ἢ ὑψηλοῦ εἴδους, αἱ ὁμοιώσεις δὲν πρέπει ποτὲ νὰ λαμβάνωνται ἐκ ταπεινῶν καὶ εὐτελῶν ἀντικειμένων· διότι καταβιβάζεται οὕτω τὸ πρᾶγμα, ἐνῷ τῶν ὁμοιώσεων ὁ σκοπὸς εἶναι νὰ κοσμῶσι καὶ νὰ μεγαλύνωσιν· ὅθεν, ἐξαιρουμένων τῶν βωμολοχικῶν συνθέσεων, ἢ τῶν ὅπου αἱ ὁμοιώσεις εἰσάγονται μὲ σκοπὸν νὰ ἐξευτελίσωσι καὶ νὰ ταπεινώσωσι τὸ ἀντικείμενον, δὲν πρέπει ποτὲ ἰδέαι ταπειναὶ νὰ παριστάνωνται εἰς ἡμᾶς. Τινὲς τῶν τοῦ Ὁμήρου συγκρίσεων ἀλόγως κατεκρίθησαν ὡς τοιαῦται· διότι πρέπει νὰ στοχασθῶμεν, ὅτι τὸ εὐτελὲς ἢ ἀξιοπρεπὲς τῶν ἀντικειμένων ἐξήρτηται κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῶν ἰδεῶν καὶ τρόπων τοῦ χρόνου, ἐν ᾧ ζῶμεν· ὅθεν πολλαὶ ὁμοιώσεις λαμβανόμεναι ἐκ τοῦ ἀγροικικοῦ βίου, ὅστις φαίνεται ταπεινὸς εἰς ἡμᾶς, εἶχον μεγάλην ἀξιοπρέπειαν εἰς τοὺς ἁπλοῦς ἐκείνους χρόνους τῆς ἀρχαιότητος. Οὕτω ὁ Ὅμηρος λέγει περὶ τοῦ Ἀγαμέμνονος,

Ἠΰτε βοῦς ἀγέληφι μέγ' ἔξοχος ἔπλετο πάντων
Ταῦρος· ὁ γάρ τε βόεσσι μεταπρέπει ἀγρομένῃσιν,
Τοῖον ἄρ' Ἀτρείδην θῆκε Ζεὺς ἤματι κείνῳ,
Ἐκπρεπέ' ἐν πολλοῖσι καὶ ἔξοχον ἡρώεσσιν (1).

---

(1) Ἰλ. Β'. 480.

καὶ πάλιν περὶ τοῦ Αἴαντος,

Ὡς δ' ὅτ' ὄνος παρ' ἄρουραν ἰὼν ἐβιήσατο παῖδας
Νωθὴς, ᾧ δὴ πολλὰ περὶ ῥόπαλ' ἀμφὶς ἐάγη,
Κείρει τ' εἰσελθὼν βαθὺ λήϊον· οἱ δέ τε παῖδες
Τύπτουσιν ῥοπάλοισι· βίη δέ τε νηπίη αὐτῶν·
Σπουδῇ τ' ἐξήλασαν, ἐπεὶ τ' ἐκορέσσατο φορβῆς·
Ὡς τότ' ἔπειτ' Αἴαντα μέγαν, Τελαμώνιον υἱὸν,
Τρῶες ὑπέρθυμοι, τηλέκλητοί τ' ἐπίκουροι
Νύσσοντες ξυστοῖσι μέσον σάκος, αἰὲν ἕποντο.
Αἴας δ' ἄλλοτε μὲν μνησάσκετο θούριδος ἀλκῆς,
Αὖτις ὑποστρεφθεὶς, καὶ ἐρητύσασκε φάλαγγας
Τρώων ἱπποδάμων (1).

Ἀντίθεσις, ἢ Ἀντίθετον.

Ὡς ἡ σύγκρισις ἔχει βάσιν τὴν ὁμοιότητα, οὕτω ἡ ἀντίθεσις τὴν ἐναντιότητα δύο τινῶν ἀντικειμένων. Ἡ ἐναντιότης ἔχει πάντοτε ταῦτα τὰ ἀποτελέσματα, νὰ κάμνῃ ἕκαστον τῶν ἐναντίων νὰ φαίνεται εἰς τὴν δυνατωτέραν αὐτοῦ ὄψιν. Τὸ λευκὸν, παραδείγματος χάριν, ποτὲ δὲν φαίνεται οὕτω λαμπρὸν, ὡς ὅταν ἀντιτάττεται πρὸς τὸ μέλαν, καὶ ἀμφότερα βλέπωνται ὁμοῦ. Ὅθεν ἡ ἀντίθεσις δύναται εἰς πολλὰς περιστάσεις νὰ ἦναι χρήσιμος εἰς τὸ νὰ κάμνῃ ἰσχυροτέραν τὴν ἐντύπωσιν τῶν λεγομένων. Διὰ νὰ γίνεται ἡ ἀντίθεσις πληρεστέρα, συμφέρει πάντοτε αἱ λέξεις, καὶ τὰ κῶλα τῆς περιόδου νὰ τάττωνται ἀντίσοιχα. Ἡ τοιαύτη τάξις κάμνει ζωηροτέραν τὴν ἐντύπωσιν τῶν ἐναντίων, ὡς ὅταν συγκρίνοντες δύο ἀντικείμενα, τὸ μὲν λευκὸν, τὸ δὲ μέλαν

---

(1) Ἰλ. Λ, 557.

τάττωμεν αὐτὰ παράλληλα ἐν τῷ αὐτῷ φωτὶ διὰ νὰ αἰσθανθῶμεν ἐντελῶς τὴν διαφορὰν τοῦ χρώματος αὐτῶν.

Ἀντιθέτων ὁ Δημοσθένης τὸν ἑαυτοῦ βίον πρὸς τὸν τοῦ Αἰσχίνου, λέγει, « Ἐξετάσωμεν τοίνυν παράλληλα τὰ σοὶ κἀμοὶ βεβιωμένα, πράως, καὶ μὴ πικρῶς, Αἰσχίνη, εἶτ' ἐρωτήσωμεν τουτουσὶ, τὴν ὁποτέρου τύχην ἂν ἕλοιθ' ἕκαστος αὐτῶν. Ἐδίδασκες γράμματα, ἐγὼ δ' ἐφοίτων· ἐτέλεις, ἐγὼ δ' ἐτελούμην· ἐχόρευες, ἐγὼ δ' ἐχορήγουν· ἐγραμμάτευες, ἐγὼ δ' ἐκκλησίαζον· ἐτριταγωνίςεις, ἐγὼ δ' ἐθεώρουν· ἐξέπιπτες, ἐγὼ δ' ἐσύριττον· ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν πεπολίτευσαι πάντα, ἐγὼ δ' ὑπὲρ τῆς πατρίδος· ἐῶ τἄλλα· ἀλλὰ νυνὶ τήμερον, ἐγὼ μὲν ὑπὲρ τοῦ στεφανωθῆναι δοκιμάζομαι, τὸ δὲ μηδοτιοῦν ἀδικεῖν ἀνωμολόγημαι, σοὶ δὲ συκοφάντῃ μὲν εἶναι δοκεῖν ὑπάρχει, κινδυνεύεις δὲ εἴτ' ἔτι δεῖ σε τοῦτο ποιεῖν, εἴτ' ἤδη πεπαῦσθαι, μὴ μεταλαβόντα τὸ πέμπτον μέρος τῶν ψήφων (1) ». Ἀντιθέτων δὲ πάλιν τοὺς εἰλικρινεῖς συμβούλους τῶν δήμων πρὸς τοὺς κόλακας, λέγει, « Τί οὖν ποτ' αἴτιον θαυμάζετ' ἴσως, τοῦ καὶ τοὺς Ὀλυνθίους, καὶ τοὺς Ἐρετριεῖς, καὶ τοὺς Ὠρείτας, ἥδιον πρὸς τοὺς ὑπὲρ Φιλίππου λέγοντας ἔχειν, ἢ τοὺς ὑπὲρ ἑαυτῶν, ὅπερ καὶ παρ' ὑμῖν νῦν ἐστιν; Ὅτι τοῖς μὲν ὑπὲρ τοῦ βελτίστου λέγουσιν, οὐδὲ βουλομένοις ἔνεστιν ἐνίοτε πρὸς χάριν οὐδὲν εἰπεῖν· τὰ γὰρ πράγματ' ἀνάγκη σκοπεῖν, ὅπως σωθήσεται· οἱ δ', ἐν αὐτοῖς, οἷς χαρίζονται, Φιλίππῳ συμπράττουσιν. Εἰσφέρειν ἐκέλευον, οἱ δ' οὐδέν. Δεῖν ἔφασαν πολεμεῖν, καὶ μὴ πιστεύειν· οἱ δ' ἄγειν εἰρήνην, ἕως ἐγκατελήφθησαν· τἄλλα τὸν αὐτὸν, οἶμαι, τρόπον πάνθ', ἵνα μὴ καθ' ἕκαστα λέγω, οἱ μὲν,

---

(1) Δημοσθ. Περὶ Στεφ.

ἐφ᾽ οἷς ἤδη χαριοῦνται, ταῦτ᾽ ἔλεγον, καὶ ἐλύπουν οὐδέν· οἱ δ᾽, ἐξ ὧν ἔμελλον σωθήσεσθαι. προσῆσαν δ᾽ ἀπέχθειαι (1)».

Παρατηρητέον δὲ, ὅτι ἡ συχνὴ χρῆσις τῆς ἀντιθέσεως, μάλιστα ὅταν γίνεται εἰς τὰς λέξεις μὲ τρόπον ἐπιτετηδευμένον, καταστaίνει τὸν λόγον ἀηδῆ. Τοιαύτη τις ἀντίθεσις, ὁποία ἡ ἀκόλουθος ἐκ τοῦ Σενέκα, καθ᾽ ἑαυτὴν μένουσα, ἔχει καλῶς, « Ἐὰν θέλῃς νὰ πλουτίσῃς τινὰ, ζήτει ὄχι τὸν πλοῦτον αὐτοῦ νὰ αὐξήσῃς, ἀλλὰ τὰς ἐπιθυμίας νὰ ἐλαττώσῃς », ἢ αὕτη, « Ἐὰν μὲν ζῇς κατὰ φύσιν, δὲν θέλεις εἶσθαι οὐδέποτε πτωχός· ἐὰν δὲ κατὰ τὴν δόξαν, οὐδέποτε πλούσιος ». Ἀξίωμα, ἢ λόγος ἠθικὸς, δέχεται τὴν μορφὴν ταύτην ἀρκετὰ προσφυῶς, ἐπειδὴ ὑποτίθεται, ὅτι γίνεται ἐκ προμελέτης, καὶ μὲ σκοπὸν νὰ ἐγχαράττεται εἰς τὴν μνήμην, ἥτις διὰ τοιούτων ἀντιθέτων ἐκφράσεων κάμνει εὐκολωτέραν τὴν ἀνακάλεσιν. Ἀλλ᾽ ὅταν τοιαῦται περίοδοι διαδέχωνται ἀλλήλας, ὅταν ὁ τρόπος οὗτος κατασταθῇ συνήθης εἰς τὸν συγγραφέα, τὸ ὕφος αὐτοῦ δὲν ἀρέσκει· διότι φαίνεται ἐπιτετηδευμένον, καὶ κάμνει νὰ στοχαζώμεθα, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐπρόσεχε μᾶλλον εἰς τὴν φράσιν, παρὰ εἰς τὰ πράγματα.

Εἶναι καὶ ἄλλο τι εἶδος ἀντιθέσεως, τῆς ὁποίας τὸ κάλλος θεωρεῖται εἰς τὸ νὰ μᾶς ἐκπλήττῃ δι᾽ ἀπροσδοκήτων ἐναντιώσεων· εἰς τοῦτο ἐμφαίνεται μεγάλη ἀξιότης. ἀνήκει ὅμως εἰς ἀστείας, ἀλλ᾽ οὐχὶ εἰς σπουδαίας συνθέσεις.

Ἐρώτησις.

Αἱ μὲν συγκρίσεις καὶ ἀντιθέσεις εἶναι σχήματα φύσεως ψυχρᾶς, εἶναι γεννήματα φαντασίας, ἀλλ᾽ οὐχὶ πάθους· αἱ δὲ ἐρωτήσεις, εἶναι σχήματα παθητικά· εἰς τοσαύτας τρόπους

(1) Δημοσθ. περὶ Στεφ.

περιστάσεις παρουσιάζονται ὡς φυσικὴ Γλῶσσα τοῦ πάθους, ὥστε ἡ χρῆσις αὐτῶν εἶναι συχνοτάτη. Καὶ εἰς τὰς συνήθεις ὁμιλίας, ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἐξάπτωνται, λαμβάνουσι χώραν αἱ ἐρωτήσεις, ὡς καὶ εἰς τὴν πλέον ὑψηλὴν ῥητορείαν. Ἡ μὲν κατὰ γράμμα ἐρώτησις εἶναι ζήτησις γινομένη διὰ νὰ μάθωμεν τὸ περὶ οὗ ἐρωτῶμεν· ἀλλ' ὅταν οἱ ἄνθρωποι διεγείρωνται ὑπό τινος πάθους, ὅ,τιδήποτε ἤθελαν εἰπεῖν καταφάσκοντες ἢ ἀποφάσκοντες, φυσικὰ δίδουσιν εἰς αὐτὸ μορφὴν ἐρωτηματικὴν, παριστάνοντες οὕτω τὴν ἰσχυρὰν πεποίθησιν τῆς ἀληθείας τοῦ φρονήματος αὐτῶν, καὶ κάμνοντες τοὺς ἀκούοντας, κριτὰς τοῦ ὅτι τὸ ἐναντίον εἶναι ἀδύνατον. Οὕτω εἰς τὴν Γραφὴν, « Οὐχ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεὸς διαρτηθῆναι, οὐδ' ὡς υἱὸς ἀνθρώπου ἀπειληθῆναι· αὐτὸς εἴπας, οὐχὶ ποιήσει; λαλήσει, καὶ οὐχὶ ἐμμενεῖ (1); » Οὕτω ὁ Δημοσθένης ἀγανακτῶν λέγει πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, « Ἢ βούλεσθε, εἰπέ μοι, περιϊόντες αὐτοῦ πυνθάνεσθαι κατὰ τὴν ἀγορὰν, λέγεταί τι καινόν; γένοιτο γὰρ ἄν τι καινότερον, ἢ Μακεδὼν ἀνὴρ Ἀθηναίους καταπολεμῶν, καὶ τὰ τῶν Ἑλλήνων διοικῶν; Τέθνηκε Φίλιππος; Οὐ μὰ Δί', ἀλλ' ἀσθενεῖ; τί δ' ὑμῖν διαφέρει; καὶ γὰρ ἂν οὗτός τι πάθῃ, ταχέως ὑμεῖς ἕτερον Φίλιππον ποιήσετε, ἄν περ οὕτω προσέχητε τοῖς πράγμασι τὸν νοῦν (2) ». Ὅλα ταῦτα, ἐὰν ἐλέγοντο χωρὶς ἐρωτήσεως, ἤθελαν εἶσθαι ἀσθενῆ· τὸ σφοδρὸν ὅμως τῆς ἐρωτήσεως διεγείρει τοὺς ἀκροατὰς, καὶ πλήττει αὐτοὺς μὲ δύναμιν πολὺ μεγαλητέραν. Τοιαύτη εἶναι καὶ ἡ ἀκόλουθος· « Τίνα γὰρ χρόνον, ἢ τίνα καιρὸν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοῦ παρόντος βελτίω ζητεῖτε; ἢ πότε ἃ δεῖ πράξετε, εἰ μὴ νῦν; οὐχ ἅπαντα

---

(1) Ἀριθμ. κγ', 19. — (2) Λ. Κατὰ Φιλίππ.

μὲν ὑμῶν τὰ χωρία προείληφεν ἄνθρωπος; εἰ δὲ καὶ ταύτης κύριος τῆς χώρας γενήσεται, πάντων αἴσχιστα πεισόμεθα. Οὐχ οὓς, εἰ πολεμίσειεν, ἑτοίμως σώσειν ὑπισχνούμεθα, οὗτοι νῦν πολεμοῦνται; οὐκ ἐχθρός; οὐκ ἔχων τὰ ἡμέτερα; οὐ βάρβαρος; οὐχ ὅ,τι ἂν εἴπῃ τις (1); »

Ἀναφώνησις.

Ἡ ἐρώτησις γίνεται πολλάκις κατὰ τὴν κυρίαν αὐτῆς ἔννοιαν, ὡς εἴπομεν, ὄχι ἔκ τινος ἰσχυροτέρου πάθους, ἀλλὰ φυσικῶς προερχομένη ἐκ λόγου κατεπείγοντος. Αἱ ἀναφωνήσεις ὅμως ἀνήκουσιν εἰς σφοδροτέρας κινήσεις τῆς ψυχῆς, εἰς ἔκπληξιν, θαυμασμὸν, ὀργὴν, χαρὰν, λύπην, καὶ τὰ τοιαῦτα. Οὕτω ὁ Δημοσθένης κατηγορούμενος ὑπὸ τοῦ Αἰσχίνου, ὅτι ἐφιλίππιζε, λέγει, « Ὃς γὰρ ἐμοὶ Φιλιππισμὸν, ὦ γῆ καὶ Θεοί! κατηγορεῖ, τί οὗτος οὐκ ἂν εἴποι (2); »

Ἡ ἐκ πάθους ἐρώτησις, ἀναφώνησις, καὶ ὅλα τὰ παθητικὰ σχήματα τοῦ λόγου, ἐνεργοῦσιν ἐπάνω εἰς ἡμᾶς κατὰ συμπάθειαν, ἥτις εἶναι ἰσχυροτάτη καὶ ἐκτεταμένη ἀρχὴ εἰς τὴν φύσιν ἡμῶν, διαθέτουσα ἡμᾶς κατὰ τὰ αἰσθήματα καὶ πάθη τῶν ἄλλων. Ἐντεῦθεν καὶ εἷς μόνος ἄνθρωπος εἰσελθὼν εἰς ὅμιλον μὲ σημεῖα ἐπὶ τοῦ προσώπου μελαγχολίας ἢ χαρᾶς, διαχέει εὐθὺς τὸ πάθος εἰς ὅλους. Ἐντεῦθεν καὶ ὅπου εἶναι ἠθροισμένοι πολλοὶ ἄνθρωποι, τὰ πάθη μεταδίδονται τοσοῦτον εὐκόλως, καὶ διαχέονται διὰ τῶν βλεμμάτων, τῶν κραυγῶν, καὶ τῶν σχημάτων. Αἱ ἐρωτήσεις λοιπὸν καὶ ἀναφωνήσεις, οὖσαι φυσικὰ σημεῖα ψυχῆς πασχούσης, διαθέτουσιν ἡμᾶς πάντοτε εἰς συμπάθειαν, ἐάν τις μεταχειρίζεται αὐτὰς προσφυῶς (3).

---

(1) Ὀλυνθ. γ'. — (2) Περὶ Στεφ. — (3) Ἄγει γὰρ τὰ παθητικὰ τότε μᾶλλον, ὅταν αὐτὰ φαίνηται μὴ ἐπιτηδεύειν αὐτὸς ὁ λέγων, ἀλλὰ γεννᾷν ὁ καιρός. Διον. Λογγῖν. Περὶ ὕψ. τμ. ιη'.

Ἐντεῦθεν ἕπεται, ὅτι ὁ μέγας κανὼν περὶ τῆς χρήσεως τῶν τοιούτων σχημάτων εἶναι νὰ παρατηρῇ ὁ συγγραφεὺς τὸν τρόπον, καθ᾽ ὃν ἡ φύσις ὑπαγορεύει εἰς ἡμᾶς νὰ ἐκφράζωμεν τὰ πάθη τῆς ψυχῆς, καὶ νὰ δίδῃ εἰς τὴν Γλῶσσαν αὐτοῦ τὴν μορφὴν ἐκείνην, οὐχὶ ἄλλην· ὑπὲρ πάντα δὲ προσεκτέον νὰ μὴν ὑποκρίνεται ὕφος πάθους, τὸ ὁποῖον δὲν αἰσθάνεται. Εἰς μὲν τὰς ἐρωτήσεις δύναται νὰ ἔχῃ ἀρκετὰ μεγάλην ἐλευθερίαν· διότι αὗται, ὡς ἀνωτέρω παρετηρήθη, εἶναι συνήθεις εἰς τὸν λόγον, καὶ ὕτε οὐδὲν σφοδρὸν πάθος ὑποτίθεται ὅτι κατέχει τὴν ψυχήν. Εἰς τὰς ἀναφωνήσεις ὅμως πρέπει νὰ ἦναι πλέον συνεσταλμένος· διότι ἡ συχνὴ καὶ ἄκαιρος χρῆσις αὐτῶν φέρει κάκιστον ἀποτέλεσμα. Προπετεῖς καὶ ἀφιλόκαλοι ῥήτορες φαντάζονται, ὅτι προχέοντες αὐτὰς ἀφειδῶς, δίδωσιν εἰς τὸν λόγον θερμότητα καὶ ψυχὴν, ἐνῷ τῇ ἀληθείᾳ συμβαίνει ὅλον τὸ ἐναντίον· διότι καταστaίνουσιν αὐτὸν ψυχρὸν εἰς ὑπερβολήν. Ὅταν ὁ λέγων προσκαλῇ ἡμᾶς πάντοτε εἰς αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα οἱ λόγοι αὐτοῦ δὲν ἐμπνέουσιν, ἄλλο δὲν προξενεῖ, εἰ μὴ ἀηδίαν καὶ ἀγανάκτησιν. Δὲν διεγείρει ἡμᾶς εἰς συμπάθειαν, διότι δὲν ἔχει νὰ μεταδώσῃ οὐδὲν πάθος· λέξεις μόνον συῤῥάπτει, αἵτινες ἄλλο πάθος δὲν δύνανται νὰ διεγείρωσι, παρὰ τὸ τῆς ἀγανακτήσεως· ὅθεν δὲν ἦτο, μὲ φαίνεται, πολλὰ ἠπατημένος ὁ εἰπὼν, ὅτι, ὅταν ἀνοίξας βιβλίον εὑρίσκῃ τὰς σελίδας αὐτοῦ κατεστιγμένας μὲ σημεῖα θαυμαστικὰ, κρίνει ταῦτα ἱκανὸν λόγον διὰ νὰ παραῤῥίψῃ αὐτό. Καὶ τῳόντι, ἐὰν ἔλειπον τὰ τοιαῦτα σαμεῖα, ἐξ ὧν πλημμυροῦσιν οἱ λόγοι τινῶν ἐκστατικῶν ῥητόρων, συχνὰ ἤθελέ τις ἀπορεῖν, ἂν τὰ γραφόμενα ἦναι ἀναφώνησις.

Διατύπωσις, ἢ ὑποτύπωσις.

Τοῦτο εἶναι σχῆμα ἐπιτήδειον μόνον εἰς ἐμψύχωσιν τοῦ λόγου· γίνεται δὲ, ὅταν παριστάνωμεν τὰ γεγονόντα δἰ ἐνε-

στῶτος χρόνου ὡς ἐπιτοπλεῖστον, καὶ ἐκθέτωμεν αὐτὰ τρόπον τινὰ ὑπ' ὄψιν, διὰ νὰ κάμωσιν ἰσχυροτέραν τὴν ἐντύπωσιν. Ὁ Δημοσθένης παριστάνων εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν ἐλεεινὴν κατάστασιν τῶν Φωκέων, λέγει, « Ὅτε γὰρ νῦν ἐπορευόμεθα εἰς Δελφοὺς, ἐξ ἀνάγκης ἦν ὁρᾷν ἡμῖν πάντα ταῦτα· οἰκίας κατεσκαμμένας, τείχη περιῃρημένα, χώραν ἔρημον τῶν ἐν ἡλικίᾳ, γύναια δὲ καὶ παιδάρια ὀλίγα, καὶ πρεσβύτας ἀνθρώπους οἰκτρούς (I) »· οὕτω καὶ ὁ Κικέρων εἰς τὸν δ΄. κατὰ τοῦ Κατιλίνα, « Μὲ φαίνεται, λέγει, ὅτι βλέπω τὴν πόλιν ταύτην, τὸ φῶς τῆς οἰκουμένης, καὶ τὴν μητρόπολιν πάντων τῶν ἐθνῶν, ἐξαίφνης κατεστραμμένην ὑπὸ τοῦ πυρός· βλέπω νοερῶς σωροὺς ἀτάφους πολιτῶν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐρειπίων τῆς πατρίδος. Παριστάνεται εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μου ὁ Κέθεγος μανιώδης καὶ βεβακχευμένος εἰς τὸν ὄλεθρόν σας ». Ὁ τρόπος οὗτος τῆς περιγραφῆς ὑποθέτει τὸν περιγράφοντα κατεχόμενον ὑπὸ τοῦ πάθους, τὸ ὁποῖον ἐμπνέουσι τὰ περιγραφόμενα· καὶ ὅταν ἐκτελῆται καλῶς, πρέπει ἀφεύκτως νὰ κάμνῃ εἰς τὸν ἀναγινώσκοντα ἢ ἀκούοντα ἐντύπωσιν ἰσχυρὰν διὰ τῆς φυσικῆς εἰς τὸν ἄνθρωπον συμπαθείας. Διὰ τοῦτο ἀπαιτεῖται ἰδιαιτέρα τις θερμότης φαντασίας, καὶ τοιαύτη ἐκλογὴ περιστάσεων, ὥστε νὰ κάμνῃ ἡμᾶς νὰ νομίζωμεν, ὅτι ἔχομεν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τὴν περιγραφομένην σκηνήν· ἄλλως δὲ, τὴν αὐτὴν τύχην λαμβάνει καὶ αὐτὴ τῶν εἰς τὰ παθητικὰ σχήματα ἀσθενῶν ἐπιχειρήσεων, κατὰ μὲν τοῦ συγγραφέως διεγείρουσα γέλωτα, τὸν δὲ ἀναγινώσκοντα καταλείπουσα ψυχρότερον καὶ πλέον ἀδιάφορον παρὰ πρότερον.

Ἀνακοίνωσις.

Ἡ ἀνακοίνωσις γίνεται, ὅταν συμβουλευώμεθα τρόπον τι-

(I) Δημοσθ. Περὶ παραπρεσβ.

νὰ τοὺς ἀκροατὰς, τοὺς κριτὰς, ἢ αὐτὸν τὸν ἀντίδικον, τί πρέπει, ἢ ἔπρεπε, νὰ πράξωμεν, ὄχι ὡς συμβουλευόμενοι τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλὰ πεπεισμένοι, ὅτι παρὰ τὰ ὁποῖα εἴπομεν ἄλλο δὲν εἶναι, ἢ δὲν ἦτο, δικαιότερον, ἢ συμφερώτερον, κ.τ.λ. Εἰς τὸ σχῆμα τοῦτο φέρεται φυσικὰ ὁ ἄνθρωπος, ὅταν ἔχῃ, ἢ ὑποθέτῃ, τινὰ ἐναντίον εἰς τὰ πεπραγμένα, ἢ προβαλλόμενα ὑπ' αὐτοῦ, καθὼς καὶ ὅταν θέλῃ νὰ ἑλκύσῃ τῶν ἄλλων τὴν συγκατάθεσιν. Κάλλιστον καὶ λαμπρότατον παράδειγμα τοῦ σχήματος τούτου εἶναι τὸ ἀκόλουθον τοῦ Δημοσθένους, τὸ ὁποῖον ἂς μὲ συγχωρηθῇ νὰ ἀναφέρω ἐνταῦθα ὁλόκληρον, διὰ τὴν θαυμαστὴν αὐτοῦ δεινότητα. Ὁ Αἰσχίνης κατηγόρει αὐτὸν ὡς αἴτιον τοῦ πρὸς τὸν Φίλιππον πολέμου καὶ τῶν συμφορῶν τῆς πόλεως. Ὁ Δημοσθένης, ἀφοῦ παρέστησεν εἰς ποίαν κατάστασιν εὑρίσκετο ἡ Ἑλλὰς, καὶ πῶς ἐφέρετο ὁ Φίλιππος, ἐρωτᾷ μετ' ἐπιμονῆς τὸν ἐναντίον, ὡς συμβουλευόμενος αὐτὸν, τί ἔπρεπε νὰ κάμῃ καὶ ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων, καὶ ὁ σύμβουλος αὐτῆς. « Ἐν τοιαύτῃ δὲ καταστάσει, καὶ ἔτι ἀγνοίᾳ τοῦ συνισταμένου καὶ φυομένου κακοῦ τῶν ἁπάντων Ἑλλήνων ὄντων, δεῖ σκοπεῖν ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τί προσῆκον ἦν ἑλέσθαι πράττειν καὶ ποιεῖν τὴν πόλιν, καὶ τούτων λόγον παρ' ἐμοῦ λαβεῖν· ὁ γὰρ ἐνταῦθα ἑαυτὸν τάξας τῆς πολιτείας, εἰμὶ ἐγώ. Πότερον αὐτὴν ἐχρῆν, Αἰσχίνη, τὸ φρόνημα ἀφεῖσαν, καὶ τὴν ἀξίαν τὴν ἑαυτῆς, ἐν τῇ Θετταλῶν καὶ Δολόπων τάξει συγκατακτᾶσθαι Φιλίππῳ τὴν τῶν Ἑλλήνων ἀρχὴν, καὶ τὰ τῶν προγόνων καλὰ, καὶ δίκαια ἀναιρεῖν; ἢ τοῦτο μὲν μὴ ποιεῖν, δεινὸν γὰρ ὡς ἀληθῶς, ἃ δ' ἑώρα συμβησόμενα, εἰ μηδεὶς κωλύσει, καὶ προῃσθάνετο, ὡς ἔοικεν, ἐκ πολλοῦ, ταῦτα περιϊδεῖν γιγνόμενα; Ἀλλὰ νῦν ἔγωγε τὸν μάλιστα ἐπιτιμῶντα τοῖς πεπραγμένοις ἡδέως ἂν ἐροίμην, τῆς ποίας μερίδος γενέσθαι τὴν πόλιν ἐβούλετ' ἄν· πότερον τῆς συναιτίου

τῶν συμβεβηκότων τοῖς Ἕλλησι κακῶν καὶ αἰσχρῶν; ἧς ἂν Θετταλοὺς καὶ τοὺς μετὰ τούτων εἴποι τις, ἢ τῆς περιεωρακυίας ταῦτα γιγνόμενα ἐπὶ τῇ τῆς ἰδίας πλεονεξίας ἐλπίδι; ἧς ἂν Ἀρκάδας, καὶ Μεσσηνίους, καὶ Ἀργείους θείημεν. Ἀλλὰ καὶ τούτων πολλοὶ, μᾶλλον δὲ πάντες, χεῖρον ἡμῶν ἀπηλλάγασι· καὶ γὰρ εἰ μὲν, ὡς ἐκράτησε Φίλιππος, ᾤχετ' εὐθὺς ἀπιὼν, καὶ μετὰ ταῦτ' ἦγεν ἡσυχίαν, μήτε τῶν αὐτοῦ συμμάχων, μήτε τῶν ἄλλων Ἑλλήνων μηδένα μηδὲν λυπήσας, ὅμως ἦν ἄν τις κατὰ τῶν οὐκ ἐναντιωθέντων οἷς ἔπραττεν ἐκεῖνος, μέμψις καὶ κατηγορία· εἰ δὲ ὁμοίως ἁπάντων, τὸ ἀξίωμα, τὴν ἡγεμονίαν, τὴν ἐλευθερίαν περιείλετο, μᾶλλον δὲ καὶ τὰς πολιτείας, πῶς οὐχ ἁπάντων ἐνδοξότατα ὑμεῖς ἐβουλεύσασθε, ἐμοὶ πεισθέντες; Ἀλλ' ἐκεῖσε ἐπανέρχομαι· τί τὴν πόλιν, Αἰσχίνη, προσῆκε ποιεῖν, ἀρχὴν καὶ τυραννίδα τῶν Ἑλλήνων ὁρῶσαν ἑαυτῷ κατασκευαζόμενον Φίλιππον; ἢ τί τὸν σύμβουλον ἔδει λέγειν ἢ γράφειν τὸν Ἀθήνησιν ἐμέ; καὶ γὰρ τοῦτο πλεῖστον διαφέρει· ὃς συνήδειν μὲν, ἐκ παντὸς τοῦ χρόνου μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἀφ' ἧς αὐτὸς ἐπὶ τὸ βῆμα ἀνέβην, ἀεὶ περὶ πρωτείων, καὶ τιμῆς, καὶ δόξης, ἀγωνιζομένην τὴν πατρίδα, καὶ πλείω σώματα καὶ χρήματα ἀναλωκυῖαν ὑπὲρ φιλοτιμίας, καὶ τῶν ἅπασι τοῖς Ἕλλησι συμφερόντων, ἢ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ὑπὲρ αὑτῶν ἀναλώκασιν ἕκαστοι· ἑώρων δ' αὐτὸν τὸν Φίλιππον, πρὸς ὃν ὑμῖν ὁ ἀγὼν, ὑπὲρ ἀρχῆς καὶ δυναστείας τὸν ὀφθαλμὸν ἐκκεκομμένον, τὴν κλεῖν κατεαγότα, τὴν χεῖρα, τὸ σκέλος πεπηρωμένον, πᾶν ὅ,τι ἂν βουληθείη μέρος ἡ τύχη τοῦ σώματος παρελέσθαι, τοῦτο ῥᾳδίως καὶ ἑτοίμως προϊέμενον, ὥστε τῷ λοιπῷ μετὰ τιμῆς καὶ δόξης ζῆν. Καὶ μὴν οὐδὲ τοῦτό γε οὐδεὶς ἂν εἰπεῖν τολμήσειεν, ὡς τῷ μὲν ἐν Πέλλῃ τραφέντι, χωρίῳ ἀδόξῳ τότε γε ὄντι, καὶ μικρῷ, τοσαύτην μεγαλοψυχίαν προσῆκεν

ἐγγενέσθαι, ὥστε τῆς τῶν Ἑλλήνων ἀρχῆς ἐπιθυμῆσαι, καὶ τοῦτ' εἰς τὸν νοῦν ἐμβαλέσθαι, ὑμῖν δὲ, οὖσιν Ἀθηναίοις, καὶ καθ' ἡμέραν ἑκάστην ἐν πᾶσι, καὶ λόγοις, καὶ θεωρήμασι, τῆς τῶν προγόνων ἀρετῆς ὑπομνήμαθ' ὁρῶσι, τοσαύτην κακίαν ὑπάρξαι, ὥστε τῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας αὐτεπαγγέλτους ἐθελοντὰς παραχωρῆσαι Φιλίππῳ· οὐδ' ἂν εἷς ταῦτα φήσειε· λοιπὸν τοίνυν ἦν καὶ ἀναγκαῖον ἅμα, πᾶσιν, οἷς ἐκεῖνος ἔπραττεν ἀδικῶν ὑμᾶς, ἐναντιοῦσθαι δικαίως. Τοῦτ' ἐποιεῖτε ὑμεῖς ἐξαρχῆς, εἰκότως καὶ προσηκόντως· ἔγραφον δὲ καὶ συνεβούλευον καὶ ἐγὼ καθ' οὓς ἐπολιτευόμην χρόνους· ὁμολογῶ. Ἀλλὰ τί ἐχρῆν με ποιεῖν; ἤδη γάρ σε ἐρωτῶ, πάντα τὰ ἄλλα ἀφεὶς, Ἀμφίπολιν, Πύδναν, Ποτίδαιαν, Ἀλόννησον· οὐδενὸς τούτων μέμνημαι· Σέῤῥιον δὲ καὶ Δορίσκον, καὶ τὴν Πεπαρήθου πόρθησιν, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα ἡ πόλις ἠδίκητο, οὐδ' εἰ γέγονεν οἶδα· καί τοι σύγ' ἔφησθά με ταῦτα λέγοντα, εἰς ἔχθραν ἐμβαλεῖν τουτουσὶ, Εὐβούλου, καὶ Ἀριστοφῶντος, καὶ Διοπείθους, τῶν περὶ τούτων ὄντων ψηφισμάτων, οὐκ ἐμῶν, ὦ λέγων εὐχερῶς πᾶν ὅ,τι ἂν βουληθῇς· οὐδὲ νῦν περὶ τούτων ἐρῶ. Ἀλλ' ὁ τὴν Εὔβοιαν ἐκεῖνος σφετεριζόμενος, καὶ κατασκευάζων ἐπιτείχισμα ἐπὶ τὴν Ἀττικὴν, καὶ Μεγάροις ἐπιχειρῶν, καὶ καταλαμβάνων Ὠρεὸν, καὶ κατασκάπτων Πορθμὸν, καὶ καθιστὰς ἐν μὲν Ὠρεῷ, Φιλιστίδην τύραννον, ἐν δ' Ἐρετρίᾳ, Κλείταρχον· καὶ τὸν Ἑλλήσποντον ὑφ' ἑαυτῷ ποιούμενος, καὶ Βυζάντιον πολιορκῶν, καὶ πόλεις Ἑλληνίδας, ἃς μὲν ἀναιρῶν, εἰς ἃς δὲ τοὺς φυγάδας κατάγων, πότερον ταῦτα πάντα ποιῶν, ἠδίκει καὶ παρεσπόνδει, καὶ ἔλυε τὴν εἰρήνην, ἢ οὔ; καὶ πότερον φανῆναί τινα τῶν Ἑλλήνων τὸν ταῦτα κωλύσοντα πειεῖν αὐτὸν ἐχρῆν, ἢ μή; εἰ μὲν γὰρ μὴ ἐχρῆν, ἀλλὰ τὴν Μυσῶν λείαν καλουμένην τὴν Ἑλλάδα οὖσαν ὀφθῆναι, ζώντων Ἀθηναίων, καὶ

όντων, περιείργασμαι μὲν ἐγὼ περὶ τούτων εἰπὼν, περιείργασται δ' ἡ πόλις ἡ πεισθεῖσα ἐμοὶ, ἔστω δὲ ἀδικήματα πάντα ταῦτα, ἃ πέπρακται, καὶ ἁμαρτήματα ἐμά· εἰδὲ ἔδει τούτων κωλυτὴν φανῆναι, τίνα ἄλλον, ἢ τὸν Ἀθηναίων δῆμον προσῆκε γενέσθαι; Ταῦτα τοίνυν ἐπολιτευόμην τότ' ἐγὼ, καὶ ὁρῶν καταδουλούμενον πάντας ἀνθρώπους ἐκεῖνον, ἠναντιούμην, καὶ προλέγων, καὶ διδάσκων μὴ προέσθαι ταῦτα Φιλίππῳ διετέλουν (1) ».

Συγχώρησις.

Ἐνίοτε συγχωροῦμεν τί εἰς τὸν ἐναντίον διά τινα λόγον ἢ ἀληθῆ, ἢ ὑποτιθέμενον, ἢ θεωροῦντες αὐτὸ ὡς μικρὸν ἐπιφέρομεν ἄλλο τι ἀδίκημα αὐτοῦ μεγαλήτερον καὶ ἀσυγχώρητον· πρέπει ὅμως νὰ προσέχωμεν νὰ μὴν ἦναι τὰ συγχωρούμευα τοιαῦτα, ὥστε νὰ δίδωσιν εἰς αὐτὸν ἀφορμὴν ἰσχυρῶν ἐπιχειρημάτων. Τὸ σχῆμα τοῦτο λαμβάνει ὁ λόγος εἰς πᾶσαν ἐν γένει περίστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ αἴσθημα, ἢ ἡ σκέψις, φέρει ἡμᾶς εἰς τὸ νὰ ὑποχωρήσωμεν κατά τι, καὶ μετὰ τοῦτο νὰ ἀντιτάξωμεν παρατήρησίν τινα, ἢ ἐξαίρεσιν. Τοιοῦτον σχῆμα εἶναι εἰς τὸ ἀνωτέρω παράδειγμα τοῦ Δημοσθένους τὸ, « περιείργασμαι μὲν ἐγὼ, κ. τ. λ. Ὁ αὐτὸς συγχωρεῖ εἰς τὸν Αἰσχίνην ὅσα πρὸ τοῦ πολέμου ἔλεγεν ὑπὲρ τοῦ Φιλίππου, καί τοι οὐδὲ ταῦτα ἀθῷα· ὕστερον ὅμως ἐπάγει ἄλλο πολὺ μεγαλήτερον, καὶ ἀσυγχώρητον, ὅτι αὐτὸς οὗτος ὁ Αἰσχίνης, φανεροῦ ἤδη ὄντος τοῦ πολέμου, δὲν ἔπραξεν, οὐδὲ εἶπεν οὐδὲν συμφέρον εἰς τὴν πατρίδα· « Καὶ τὸ μὲν δὴ πρὸ τοῦ πολεμεῖν, φανερῶς συναγωνίζεσθαι Φιλίππῳ, δεινὸν μὲν, ὦ Γῆ καὶ Θεοί! Πῶς γὰρ οὔ; κατὰ τῆς πατρίδος·

(1) Περὶ Στεφ.

δότε δ', εἰ βούλεσθε, δότε αὐτῷ τοῦτο· ἀλλ' ἐπειδὴ φανερῶς ἤδη τὰ πλοῖα ἐσεσύλητο, Χεῤῥόνησος ἐπορθεῖτο, ἐπὶ τὴν Ἀττικὴν ἐπορεύετ' ἄνθρωπος, οὐκ ἔτ' ἐν ἀμφισβητησίμῳ τὰ πράγματα ἦν, ἀλλ' ἐνειστήκει πόλεμος, ὅ,τι μὲν ἐν τῷ τότ' ἔπραξεν ὑπὲρ ὑμῶν ὁ βάσκανος οὑτοσὶ ἰαμβειοφάγος, οὐκ ἂν ἔχοι δεῖξαι· οὐδ' ἔστιν οὔτε μεῖζον, οὔτ' ἔλαττον ψήφισμα οὐδὲν Αἰσχίνῃ περὶ τῶν συμφερόντων τῇ πόλει (1) ».

Ἐπιδιόρθωσις.

Πολλάκις ὁ ῥήτωρ φαίνεται ὅτι ἐπιδιορθόνει τὴν ὁποίαν ἤδη μετεχειρίσθη λέξιν, ἢ ἔννοιαν, οὐχὶ ὡς ἐσφαλμένην, ἀλλὰ μὲ σκοπὸν, ἀφοῦ εἴπῃ ὅ,τι ἤθελε, νὰ ἐπιφέρῃ ἄλλο τι μεγαλήτερον καὶ προσφυέστερον. Ἐνίοτε, διὰ νὰ παραστήσῃ τὸ μέγεθος τοῦ πράγματος, δεικνύει καὶ ἀπορίαν, τί νὰ εἴπῃ· οὕτως ὁ Δημοσθένης λέγει περὶ τῆς καταστροφῆς τῶν Φωκέων, τῆς ὁποίας συναίτιον ἀπεδείκνυε τὸν Αἰσχίνην, « Πῶς γὰρ οὐκ αἰσχρὸν, μᾶλλον δὲ, τίς ἐστιν ὑπερβολὴ τούτου, τοὺς σεσωκότας ἡμᾶς τότε, καὶ τὴν σώζουσαν περὶ ἡμῶν ψῆφον θεμένους, τούτους τῶν ἐναντίων τετυχηκέναι διὰ τούτους, καὶ περιῶφθαι τοιαῦτα πεπονθότας, οἷα οὐδένες ἄλλοι τῶν Ἑλλήνων (2); ».

Πολλάκις γίνεται καὶ προδιόρθωσις, ὅταν προλαμβάνοντες διορθόνωμεν τὸ δυνάμενον νὰ κάμῃ ἐντύπωσιν κακὴν, ὡς παράδοξον, ὑπερβολικὸν, ἢ ἀπίθανον· οὕτως ὁ αὐτὸς ῥήτωρ προλαμβάνων τοῦ λόγου τὸ παράδοξον, λέγει πρὸς τοὺ Ἀθηναίους, « Ἐπειδὴ δὲ πολὺς τοῖς συμβεβηκόσιν ἔγκειται, βούλομαί τι καὶ παράδοξον εἰπεῖν· καί μου πρὸς Διὸς καὶ θεῶν μηδεὶς τὴν ὑπερβολὴν θαυμάσῃ, ἀλλὰ μετ' εὐνοίας, ὃ λέ

(1) Περὶ Στεφ. — (2) Περὶ Παραπρεσβ.

γω, θεωρήσατω. Εἰ γὰρ ἦν ἅπασι πρόδηλα τὰ μέλλοντα γενήσεσθαι, καὶ προῄδεσαν πάντες, καὶ σὺ προὔλεγες, Αἰσχίνη, καὶ διεμαρτύρου, βοῶν, καὶ κεκραγὼς, ὃς οὐδ' ἐφθέγξω, οὐδ' οὕτως ἀποστατέον τῇ πόλει τούτων ἦν, εἴπερ ἢ δόξης, ἢ προγόνων, ἢ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος εἶχε λόγον. Νῦν μὲν γὰρ ἀποτυχεῖν δοκεῖ τῶν πραγμάτων, ὃ πᾶσι κοινόν ἐστιν ἀνθρώποις, ὅταν τῷ θεῷ ταῦτα δοκῇ· τότε δ', ἀξιοῦσα προεστάναι τῶν ἄλλων, εἶτα ἀποστᾶσα τούτου, Φιλίππῳ προδεδωκέναι πάντως ἂν ἔσχεν αἰτίαν (1) ».

Διαπόρησις.

Τὸ σχῆμα τοῦτο φαίνεται φυσικὸν εἰς μεγάλας περιστάσεις, εἰς ψυχικὰς ταραχὰς, καὶ ἁπλῶς εἰς πᾶν ὅ,τι διεγείρει θαυμασμὸν καὶ ἀπορίαν διὰ τὸ μέγεθος τῶν πραγμάτων, ἢ τὴν δυσκολίαν, ἢ ἄλλην τινὰ αἰτίαν· διότι καὶ καθ' ὑπόκρισιν ἂν γίνεται ἡ ἀπορία, δὲν πρέπει νὰ φαίνεται ἀπίθανος· οἷον « Ἀπορῶ δὲ πότερον ὑπολάβω, μηδὲν μέλειν ἡμῖν τῶν κοινῶν πραγμάτων, ἢ φροντίζειν μὲν αὐτῶν, εἰς τοῦτο δ' ἀναισθησίας ἥκειν, ὥστε λανθάνειν ὑμᾶς εἰς ὅσην ταραχὴν ἡ πόλις ἡμῶν καθέστηκεν (2) ». Κάλλιστον σχῆμα διαπορήσεως εἶναι καὶ τὸ ἀκόλουθον τοῦ Βουρδαλῶ εἰς τὸν περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ λόγον· J' annonce un sauveur humble et pauvre ; mais je l' annonce aux grands du monde et aux riches du monde.... Que leur dirai-je donc, Seigneur ? et de quels termes me servirai-je, pour leur proposer le mystère dc votre humilité et de votre pauvreté ? Leur dirai-jc , ne craignez point ? Dans l' état où je les suppose, ce serait les tromper.

---

(1) Περὶ Στεφ.. — (2) Ἰσοκράτ. Ἀρεοπαγιτικ.

Leur dirai-je, craignez? Je m' éloignerai de l' esprit du mystère même que nous célébrons, et des pensées consolantes qu' il inspire, et qu' il doit inspirer aux plus grands pécheurs. Leur dirai-je, affligez-vous, pendant que tout le monde chrétien est dans la joie? Leur dirai-je, consolez-vous, pendant qu' à la vue du sauveur qui condamne toutes leurs maximes, ils ont tant de raison de s' affliger? Je leur dirai, ô mon Dieu! l'un et l'autre, et par là je satisferai au devoir que vous m' imposez: je leur dirai, affligez-vous, consolez-vous: car je vous annonce une nouvelle, qui est tout-à la foin us' sujet de crainte et de joie· ἤγουν, « Ἀναγγέλλω Σωτῆρα ταπεινὸν καὶ πτωχόν· ἀναγγέλλω αὐτὸν ὅμως εἰς τοὺς δυνατοὺς τῆς γῆς, εἰς τοὺς πλουσίους τῆς γῆς . . . . Τί λοιπὸν νὰ εἴπω εἰς αὐτοὺς, Κύριε; Ποίους λόγους νὰ μεταχειρισθῶ, διὰ νὰ προβάλω εἰς αὐτοὺς τὸ μυστήριον τῆς ταπεινώσεως καὶ πτωχείας σου; Νὰ εἴπω, Μὴ φοβεῖσθε; Ἀλλ' εἰς τὴν ὁποίαν βλέπω αὐτοὺς κατάστασιν, τοῦτο ἤθελεν εἶσθαι ἀπάτη. Νὰ εἴπω, Φοβεῖσθε; Ἀλλὰ θέλω ἀπομακρυνθῆν ἀπὸ τὸν σκοπὸν τοῦ μυστηρίου, τὸ ὁποῖον πανηγυρίζομεν, καὶ ἀπὸ τοὺς παρηγορητικοὺς στοχασμοὺς, τοὺς ὁποίους ἐμπνέει, καὶ πρέπει νὰ ἐμπνέῃ, καὶ εἰς τοὺς πλέον ἁμαρτωλούς. Νὰ εἴπω, Λυπεῖσθε, ἐνῷ ὅλος ὁ χριστιανικὸς κόσμος εἶναι εἰς χαράν; Νὰ εἴπω, παρηγορεῖσθε, ἐνῷ ἔχουσι τοσοῦτον δίκαιον νὰ λυπῶνται, βλέποντες τὸν Σωτῆρα, ὅστις καταδικάζει ὅλας αὐτῶν τὰς ἀρχάς; Καὶ τὰ δύο, Θεέ μου!, θέλω εἰπεῖν εἰς αὐτοὺς, καὶ οὕτω θέλω ἐκπληρώσειν τὸ χρέος, τὸ ὁποῖον ἐπιβάλλεις εἰς ἐμέ· θέλω εἰπεῖν, Λυπεῖσθε, Παρηγορεῖσθε, διότι σᾶς φέρω ἀγγελίαν, ἥτις εἶναι ἐνταυτῷ φόβου καὶ χαρᾶς πρόξενος.

Ἐπιφώνημα.

Μετὰ τὴν ἔκθεσιν ἢ διήγησιν μεγάλου τινὸς πράγματος, ὁ ῥήτωρ ὑπὸ αἰσθήματος κινούμενος ἐπιφωνεῖ λέγων τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ, ἢ ἄλλως πως ἐπευφημῶν καὶ μεγαλύνων τὸ πρᾶγμα, ἢ τοὐναντίον, καταμεμφόμενος. Ὁ Δημοσθένης μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ψηφίσματος, διὰ τοῦ ὁποίου ἔφερεν εἰς ὁμόνοιαν τοὺς Θηβαίους καὶ Ἀθηναίους ἐναντίον τοῦ Φιλίππου, ἐπιφωνεῖ, « Αὕτη τῶν περὶ Θήβας ἐγένετο πραγμάτων ἀρχὴ καὶ κατάστασις πρώτη, τὰ πρὸ τούτων εἰς ἔχθραν, καὶ μῖσος, καὶ ἀπιστίαν, τῶν πόλεων ὑπηγμένων ὑπὸ τούτων. Τοῦτο τὸ ψήφισμα τὸν τότε τῇ πόλει περιστάντα κίνδυνον παρελθεῖν ἐποίησεν ὥς περ νέφος (1) ». Ἐνίοτε ἐπιφωνεῖται καὶ γνωμικόν, ἢ κρίσις τοῦ λέγοντος· ἀλλὰ τοῦτο κυρίως δὲν εἶναι ἐπιφώνημα· διότι δὲν ἐκφράζει αἴσθημα τοῦ λέγοντος· οὕτως ὁ Δημοσθένης, ἀφοῦ εἶπε περὶ τοῦ Φιλίππου, « Καὶ ἄνθρωπος ὑβριστὴς, ὥς φασι », ἐπιφωνεῖ, « Καὶ μὰ Δί᾽ οὐδὲν ἄπιστον ἴσως· τὸ γὰρ εὖ πράττειν παρὰ τὴν ἀξίαν, ἀφορμὴ τοῦ κακῶς φρονεῖν τοῖς ἀνοήτοις γίνεται (2) ».

Ἐπεξεργασία.

Ἐνίοτε ὁ ῥήτωρ ἐνδιατρίβει εἰς τὴν παράστασιν τοῦ πράγματος, μεταχειριζόμενος λέξεις συνωνύμους, ἢ φράσεις, διὰ νὰ μεγαλοποιήσῃ αὐτὸ, ἢ νὰ καταστήσῃ ἔτι σαφέστερον· ὅθεν πρέπει νὰ συγχωρῆται ὑπὸ τοῦ πάθους, ἢ νὰ μὴ φαίνεται περιττὸν διὰ τὴν σαφήνειαν. Ὁ ὑβρισμένος ὑπὸ τοῦ Μειδίου Δημοσθένης λέγει πρὸς τοὺς κριτὰς, « Οὐ τοίνυν οἷόν τε ἀφανῆ τὴν γνῶσιν ὑμῶν γενέσθαι, οὐδὲ λαθεῖν, οὐδ᾽ ἀνεξέταστον εἶναι, τί ποθ᾽ ὡς ὑμᾶς τοῦ πράγματος ἐλθόντος, ἔγνωτε· ἀλλ᾽ ἐὰν μὲν κολάσητε, δόξετε σώφρονες εἶναι, καὶ καλοὶ,

---

(1) Περὶ Στεφ. — (2) Ὀλυνθ. ά.

καὶ ἀγαθοὶ καὶ μισοπόνηροι· ἂν δ' ἀφῆτε, ἄλλου τινὸς ἡττᾶσθαι ». Τοιοῦτον καὶ τὸ ἀκόλουθον ἐκ τοῦ Κιντιλιανοῦ, « ταραχὴ πνεύματος, καὶ σκότος τῶν κακουργιῶν ἐπιχυθὲν, καὶ Ἐριννύων δᾶδες καιόμεναι, παρώξυναν αὐτὸν (1) ».

Παράλειψις.

Τὸ σχῆμα τοῦτο γίνεται, ὅταν παρατρέχωμεν ἀναφέροντες μὲ συντομίαν, ἢ μόνον κατ' ὄνομα, ὅσα εἶναι μικρὰ, φανερὰ, ἢ ἀνίσχυρα, ὡς πρὸς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα εἴπομεν, ἢ μέλλομεν νὰ εἴπωμεν, οὐχὶ ὅμως περιττὰ, ἢ ἀνωφελῆ, ὥστε νὰ σιωπηθῶσιν. Ὁ Δημοσθένης μετὰ πολλὰ καὶ καλὰ παραδείγματα τῆς ἀρετῆς τῶν Ἀθηναίων λέγει ἐν σχήματι παραλείψεως, « Μυρία τοίνυν ἕτερα εἰπεῖν ἔχων παραλείπω, ναυμαχίας, ἐξόδους πεζὰς, στρατείας, καὶ πάλαι γεγονυίας, καὶ νῦν ἐφ' ὑμῶν αὐτῶν, ἃς ἁπάσας ἡ πόλις τῆς τῶν ἄλλων ἕνεχ' Ἑλλήνων ἐλευθερίας καὶ σωτηρίας πεποίηται (2) ».

Μεταχειρίζονται τὴν παράλειψιν καὶ εἰς πράγματα, περὶ τῶν ὁποίων θέλουσι νὰ διεγείρωσι τοὺς ἀκροατὰς εἰς ὑποψίαν τινὰ, χωρὶς νὰ ἐμβαίνωσιν εἰς ἀποδείξεις δυσκόλους ἢ ἀδυνάτους.

Τὸ σχῆμα τοῦτο λαμβάνεται καὶ ὅταν θέλωσι πολιτικῶς νὰ μετριάσωσιν ἐλεγκτικήν τινα ἀλήθειαν, ἥτις, φανερὰ λεγομένη, ἤθελε φανῆν σκληρὰ εἰς τοὺς ἀκούοντας. Ἡ Λαοδίκη θέλουσα νὰ εἴπῃ πρὸς τὴν Φλαμίνιον τὸν Ῥωμαῖον πρέσβυν, διὰ ποίαν αἰτίαν οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἀγαπῶσι νὰ βλέπωσι μεγαλοψυχίαν καὶ φρόνημα εἰς οὐδένα βασιλέα ἢ βασίλισσαν, παρατρέχει αὐτὸ μεταβαίνουσα εἰς ἄλλην ὁμιλίαν (3)·

---

(1) Perturbatio istun mentis, et quedam scelerum offusa caligo, et ardentes furiarum faces excitarunt. L. IX. cap. III. — (2) Περὶ Στεφ. — (3) Κορνήλ. Νικομηδ.

Et sans examiner par quel destin jaloux
La grandeur de courage est si mal avec vous,
Je veux vous faire voir que celle que j' étale,
N' est pas, tant qu'il vous semble, une vertu brutale·

ἤγουν, « Καὶ χωρὶς νὰ ἐξετάζω ποία ζηλότυπος τύχη σᾶς κάμνει νὰ μὴν ἀγαπᾶτε εἰς τοὺς ἄλλους τὴν μεγαλοψυχίαν, θέλω σὲ δείξειν, ὅτι ἡ ἰδική μου δὲν εἶναι, ὡς νομίζεις, κτηνώδης ἀρετή ».

Πρόληψις.

Προβλέποντες τί δύνανται οἱ ἐναντίοι, ἢ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀκροαταὶ, νὰ προβάλωσι, ἀναιροῦμεν αὐτὸ προλαμβάνοντες, ἢ τοὐλάχιςον ἀδυνατίζομεν διὰ πιθανῶν λόγων. Ὁ Δημοσθένης προλαμβάνων ἀντιλογίαν τινὰ τοῦ Μειδίου, καὶ ἐκ ταύτης δεικνύει αὐτὸν ἀφ' ἑαυτοῦ ἐλεγχόμενον δημόσιον ὑβριστήν· « Ἔστι δὲ πρῶτον μὲν ἐκεῖνο οὐκ ἄδηλος ἐρῶν, ἐξ ὧν ἰδίᾳ πρός τινας αὐτὸς διεξιὼν ἀπηγγέλλετο, ὡς εἴπερ ἀληθῶς ἐπεπόνθειν ταῦτα ἃ λέγω, δίκας ἰδίας μοι προσῆκεν αὐτῷ λαχεῖν· τῶν μὲν ἱματίων καὶ τῶν χρυσῶν στεφάνων τῆς διαφθορᾶς, καὶ τῆς περὶ τὸν χορὸν ἁπάσης ἐπηρείας, βλάβης· ὧν δ' εἰς τὸ σῶμα ὑβρίζεσθαί φημι, ὕβρεως· οὐ μὰ Δί οὐχὶ δημοσίᾳ κρίνειν αὐτὸν, καὶ τίμημα ἐπάγειν, ὅ,τι χρὴ παθεῖν, ἢ ἀποτίσαι. Ἐγὼ δὲ, ἓν μὲν ἐκεῖνο εὖ οἶδα, καὶ ὑμᾶς δὲ εἰδέναι χρὴ, ὅτι εἰ μὴ προὐβαλόμην αὐτὸν, ἀλλ' ἐδικαζόμην, οὐναντίος ἂν ἧκεν εὐθύς μοι λόγος, ὡς, εἴπερ ἦν τι τούτων ἀληθὲς, προβάλλεσθαί με ἔδει, καὶ παρ' αὐτὰ τἀδικήματα τὴν τιμωρίαν ποιεῖσθαι· ὅ,τε γὰρ χορὸς ἦν τῆς πόλεως, ἥτε ἐσθὴς τῆς ἑορτῆς ἕνεκα πᾶσα παρεσκευάζετο· ἐγώ τε ὁ πεπονθὼς ταῦτα, χορηγὸς ἦν. Τίς ἂν οὖν ἑτέραν μᾶλλον εἵλετο τιμωρίαν, ἢ τὴν ἐκ τοῦ νόμου κατὰ τῶν περὶ τὴν

ἑορτὴν ἀδικούντων οὖσαν; Ταῦτ' εὖ οἶδ' ὅτι πάντ' ἂν ἔλεγεν οὗτος τότε. Φεύγοντος μὲν γάρ, οἶμαι, καὶ ἠδικηκότος ἐστὶ, τὸ τὸν παρόντα τρόπον τοῦ μὴ δοῦναι δίκην διακρουόμενον· τὸν οὐκ ὄνθ', ὡς ἔδει γενέσθαι, λέγειν· δικαστῶν δέ γε σωφρόνων, τούτοις τε μὴ προσέχειν, καὶ ὃν ἂν λάβωσιν ἀσελγαίνοντα, κολάζειν. Μὴ δὴ τοῦτο λέγειν αὐτὸν ἐᾶτε, ὅτι καὶ δίκας ἰδίας δίδωσιν ὁ νόμος μοι, καὶ γραφὴν ὕβρεως· δίδωσι γάρ· ἀλλ' ὡς οὐ πεποίηκεν ἃ κατηγόρηκα· ἤ, πεποιηκὼς, οὐ περὶ τὴν ἑορτὴν ἀδικεῖ, τοῦτο δεικνύτω. Τοῦτο γὰρ αὐτὸν ἐγὼ προὐβαλόμην, καὶ περὶ τούτου τὴν ψῆφον οἴσετε νῦν ὑμεῖς. Εἰ δ' ἐγὼ τὴν ἐπὶ τῶν ἰδίων δικῶν πλεονεξίαν ἀφεὶς, τῇ πόλει παραχωρῶ τῆς τιμωρίας, καὶ τοῦτον εἱλόμην τὸν ἀγῶνα, ἀφ' οὗ μηδέν ἐστι λῆμμα λαβεῖν ἐμοὶ, οὐ βλάβην δήπου τοῦτ' ἂν εἰκότως ἐνέγκαι μοι παρ' ὑμῶν ».

Διὰ τοῦ σχήματος τούτου λαμβάνει πολλάκις ὁ ῥήτωρ ἀφορμὴν νὰ εἴπῃ ἐντόνως ἢ συμβουλὰς, ἢ ἐπιπλήξεις, ἢ ἔπαινον ἑαυτοῦ, τὰ ὁποῖα κατ' ἄλλον τρόπον λεγόμενα, ἤθελαν φανῆν τολμηρὰ καὶ δυσάρεστα.

Ἀποσιώπησις.

Ἐνίοτε διακόπτομεν τὸν λόγον, ἀφίνοντες ἀτελὲς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἠρχίσαμεν. Γίνεται δὲ τὸ σχῆμα τοῦτο εἰς πράγματα ἀπευκταῖα, ἢ πολλὰ λυπηρὰ, εἴτε εἰς τὸν λέγοντα, εἴτε εἰς τοὺς ἀκούοντας. Ὁ Δημοσθένης θεωρῶν τὴν στέρησιν τῆς παρὰ τῶν πολιτῶν εὐνοίας ὡς μεγίστην ἁπασῶν συμφορὰν, λέγει ἐν σχήματι ἀποσιωπήσεως· « Πολλὰ μὲν οὖν ἔγωγ' ἐλαττοῦμαι κατὰ τουτονὶ τὸν ἀγῶνα Αἰσχίνου· δύο δ', ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καὶ μεγάλα· ἓν μὲν, ὅτι οὐ περὶ τῶν ἴσων ἀγωνίζομαι· οὐ γάρ ἐστιν ἴσον νῦν ἐμοὶ τῆς παρ' ὑμῶν εὐνοίας διαμαρτεῖν, καὶ τούτῳ μὴ ἑλεῖν τὴν γραφήν· ἀλλ'

ἐμοὶ μὲν . . . . οὐ βούλομαι δὲ δυσχερὲς εἰπεῖν οὐδὲν ἀρχόμενος τοῦ λόγου ».

Ἀνθυποφορά.

Οὕτω λέγεται τὸ σχῆμα, δἰ οὗ ὁ λέγων παριστάνεται ἐρωτῶν τοὺς ἀκροατὰς, ἢ τὸν ἐναντίον, καὶ ἀμέσως ἐπιφέρων ἀφ᾽ ἑαυτοῦ τὴν ἀπόκρισιν εἰς τὸν ἐκείνου λόγον, ὅστις λέγεται ὑποφορὰ, ἢ αὐτὸς ἑαυτὸν ἐρωτῶν καὶ ἀποκρινόμενος. Πρέπει διὰ τοῦτο οἱ λόγοι νὰ ἦναι κατάλληλοι, ἰσχυροὶ, καὶ ἀναντίῤῥητοι. Τὸ σχῆμα τοῦτο καλῶς καὶ ἐγκαίρως γινόμενον, ἔχει μεγαλωτάτην δύναμιν. Ὁ Δημοσθένης, ἀφοῦ ἀνέφερε πολλὰς ὕβρεις καὶ ἀδικίας τοῦ Μειδίου, διεγείρων κατ᾽ αὐτοῦ τοὺς κριτὰς, καὶ ἀποκλείων πάντα ἔλεον, λέγει, « Τὸν οὕτως ὠμὸν, τὸν οὕτως ἀγνώμονα, τὸν τηλικαύτας δίκας λαμβάνοντα, ὧν αὐτὸς ἠδικῆσθαί φησι μόνον, οὐ γὰρ ἠδίκητό γε, τοῦτον, ὑβρίζοντα λαβόντες εἴς τινα τῶν πολιτῶν, ἀφήσετε, καὶ μήθ᾽ ἑορτῆς, μήτε ἱερῶν, μήτε νόμου, μήτ᾽ ἄλλου μηδενὸς πρόνοιαν ποιούμενον, οὐ καταψηφιεῖσθε; οὐ παράδειγμα τοῖς ἄλλοις ποιήσετε; Καὶ τί φήσετε, ὦ ἄνδρες δικασταί; Τίνα, ὦ πρὸς τῶν Θεῶν, ἕξετε εἰπεῖν πρόφασιν δικαίαν, ἢ καλήν; Ὅτι νὴ δία ἀσελγής ἐστι καὶ βδελυρός; ταῦτα γάρ ἐστι τ᾽ ἀληθῆ. Ἀλλὰ μισεῖν ὀφείλετε, ὦ ἄνδρες δικασταὶ, τοὺς τοιούτους δήπου μᾶλλον, ἢ σώζειν. Ἀλλ᾽ ὅτι πλούσιός ἐστιν; Ἀλλὰ τοῦτό γε τῆς ὕβρεως αὐτοῦ σχεδὸν αἴτιον εὑρήσετε ὄν· ὥστ᾽ ἀφελεῖν τὴν ἀφορμὴν, δἰ ἣν ὑβρίζει, προσῆκε μᾶλλον, ἢ σῶσαι διὰ ταύτην. Τὸ γὰρ χρημάτων πολλῶν, θρασὺν καὶ βδελυρὸν, καὶ τοιοῦτον ἄνθρωπον, ἐᾶν εἶναι κύριον, ἀφορμήν ἐστιν ἐφ᾽ ὑμᾶς αὐτοὺς δεδωκέναι. Τί οὖν ὑπόλοιπον; Ἐλεῆσαι, νὴ Δία; παιδία γὰρ παραστήσεται, καὶ κλαιήσει, καὶ τούτοις αὐτὸν ἐξαιτήσεται· τοῦτο γὰρ ὑπόλοιπον. Ἀλλ᾽

ἴστε δήπου τοῦθ', ὅτι τοὺς ἀδίκως τι κακὸν πάσχοντας, ὃ μὴ δυνήσονται φέρειν, ἐλεεῖν προσήκει, οὐ τοὺς, ὧν πεποιήκασι δεινῶν, δίκην διδόντας ».

Ὅρκος.

Ὁ ῥήτωρ ὀμνύει ἐνίοτε ἀφ' ἑαυτοῦ Θεὸν, ἢ ἄλλο τι μέγα καὶ σεβαστὸν, διὰ νὰ βεβαιώσῃ τὴν ἀλήθειαν τῶν λεγομένων. Τὸ σχῆμα τοῦτο ἦτον σύνηθες εἰς τοὺς ἀρχαίους ῥήτορας, οὐχὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν μεγίστων πραγμάτων, ὑπὲρ πατρίδος, ὑπὲρ τῶν νόμων, ὑπὲρ τῆς δικαιοσύνης. Ὁ Δημοσθένης δεικνύων, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔσφαλαν ἀποφασίσαντες ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος τὸν κατὰ Φιλίππου πόλεμον, κάμνει καὶ ὅρκον προσφυέστατον εἰς τὴν περίστασιν, ὀμνύων, ὡς ἥρωας καὶ ἡμιθέους, πάντας τοὺς ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ἀγωνισθέντας· « Ἀλλ' οὐκ ἔστιν, οὐκ ἔστιν ὅπως ἡμάρτετε, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τὸν ὑπὲρ τῆς ἁπάντων ἐλευθερίας καὶ σωτηρίας κίνδυνον ἀράμενοι· οὐ μὰ τοὺς ἐν Μαραθῶνι προκινδυνεύσαντας τῶν προγόνων, καὶ τοὺς ἐν Πλαταιαῖς παραταξαμένους, καὶ τοὺς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχήσαντας, καὶ τοὺς ἐπ' Ἀρτεμισίῳ, καὶ πολλοὺς ἑτέρους τοὺς ἐν τοῖς δημοσίοις μνήμασι κειμένους ἀγαθοὺς ἄνδρας ».

Παράδοξον.

Τὸ σχῆμα τοῦτο γίνεται, ὅταν κάμνωμεν τὸν ἀκροατὴν νὰ προσμένῃ μὲ περιέργειαν καὶ ἀπορίαν, τί τάχα θέλομεν εἰπεῖν, καὶ τέλος πάντων φανερόνωμεν εἰς αὐτὸν πρᾶγμα ἀνέλπιστον καὶ παράδοξον. Ὅτε ὁ Φίλιππος ἐπανηγύριζε τὴν νίκην τῆς Ὀλύνθου, προσεκάλεσεν εἰς δεῖπνον ὅλους τοὺς σκηνικοὺς, καὶ τιμῶν μὲ στεφάνους τοὺς ὅσοι ἐξ αὐτῶν ἐφάνησαν τεχνικώτεροι εἰς τοὺς θεατρικοὺς ἀγῶνας, ἠρώτησε καί τινα ὀνομαζόμενον Σάτυρον, κωμικὸν ὑποκριτὴν, διὰ τί μό-

νος αὐτὸς δὲν ζητεῖ οὐδεμίαν χάριν· ἢ τέχα ἐγνώρισεν εἰς τὸν Φίλιππον μικροπρέπειαν, ἢ πρὸς τὴν τέχνην αὐτοῦ ἀπαρέσκειαν; Ὁ Ἀθηναῖος κωμικὸς ἀπεκρίθη, ὅτι ὅσα μὲν οἱ ἄλλοι ζητοῦσι, τούτων δὲν ἔχει οὐδεμίαν χρείαν· ὅ,τι δ᾽ αὐτὸς ἤθελε ζητήσειν μετὰ χαρᾶς, τοῦτο εἶναι μὲν εὔκολον εἰς τὸν Φίλιππον νὰ δώσῃ, αὐτὸς ὅμως νὰ ζητήσῃ δὲν τολμᾷ, φοβούμενος μὴν ἀποτύχῃ. Τέλος πάντων, ἀφοῦ ὁ βασιλεὺς, ἀνήσυχος νὰ ἀκούσῃ τὸ ζήτημα τοῦ κωμικοῦ, ἐπρόσταξεν αὐτὸν ἐλευθέρως νὰ εἴπῃ τί θέλει, δὲν ἐζήτησεν ἄλλο, παρὰ νὰ ἐλευθερώσῃ τὰς θυγατέρας τοῦ δολοφονηθέντος φίλου αὐτοῦ, Ἀπολλοφάνους τοῦ Πυδναίου, αἵτινες εὑρίσκοντο εἰς τὴν Ὄλυνθον, σταλεῖσαι ἐκεῖ ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας ὑπὸ τῶν συγγενῶν, φοβουμένων τοὺς φονεῖς τοῦ πατρὸς αὐτῶν, καὶ ἐζήτησεν αὐτὰς, διὰ νὰ νυμφεύσῃ ἐξ ἰδίων. Τὸ ζήτημα ἐφάνη εἰς τοὺς παρόντας τόσον παράδοξον, ὥστ᾽ ἔγεινε κρότος πολὺς καὶ εὐφημία παρὰ πάντων, καὶ αὐτὸς ὁ Φίλιππος κινηθεὶς εἰς φιλανθρωπίαν, ἐχάρισεν εἰς τὸν Σάτυρον τὰς νέας, καίτοι ὁ πατὴρ αὐτῶν εἶχε φονεύσειν Ἀλέξανδρον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Φιλίππου.

Ὁ Βοσσουέτος ἐγκωμιάζων τὴν Ἐρριέτταν Μαρίαν, βασίλισσαν τῆς Ἀγγλίας, λέγει, ὅτι « εὐχαριστεῖ τὸν Θεὸν διὰ δύο μεγάλας χάριτας, τὴν μὲν, ὅτι ἔκαμεν αὐτὴν Χριστιανήν· τὴν δέ . . . . τί προσμένετε ν᾽ ἀκούσετε, ἀκροαταί; ἴσως, ὅτι ἀνώρθωσε τὰ πράγματα τοῦ βασιλέως, υἱοῦ αὐτῆς. Οὐχὶ, ἀλλὰ διότι ἔκαμεν αὐτὴν δυστυχῆ βασίλισσαν ».

Τὸ σχῆμα τοῦτο φυσικὰ εἰσάγεται καὶ εἰς τοὺς ἀστεϊσμούς. Ὁ κομψότατος Ἀριστοφάνης παριστάνει τὸν Ἑρμῆν ἐμβαίνοντα εἰς τὴν οἰκίαν ἀχρείου τινὸς πλουσίου καὶ λέγοντα,

Ἀλλ᾽ ἐκκάλει τὸν δεσπότην τρέχων ταχὺ,

Ἔπειτα τὴν γυναῖκα καὶ τὰ παιδία,

Ἔπειτα τοὺς θεράποντας, εἶτα τὴν κύνα,
Ἔπειτα σαυτὸν, εἶτα τὴν ὗν. Κα. Εἰπέ μοι,
Τί δ'ἐστίν; Ἑρ. Ὁ Ζεὺς, ὦ πόνηρε, βούλεται
Εἰς ταὐτὸν ὑμᾶς συγκυκήσας τρυβλίον,
Ἁπαξάπαντας εἰς τὸ βάραθρον ἐμβαλεῖν (1).

Διάλογος.

Πολλάκις ὁ ἄνθρωπος εὑρισκόμενος καθ' ἑαυτὸν εἰς σκέψιν, διαλέγεται αὐτὸς πρὸς ἑαυτόν. Φύσει κοινωνικὸς ὢν, φαίνεται ὅτι λαμβάνει τινὰ εὐχαρίστησιν, καὶ ἐρεθισμὸν ἐν ταὐτῷ, φανταζόμενος ἑαυτὸν ὡς ἄλλον, πρὸς τὸν ὁποῖον διαλέγεται. Εἰς τὴν ἔξαψιν τῆς ἑαυτοῦ φαντασίας θεωρεῖ καὶ ἄλλους, ὡς παρόντας, μὲ τοὺς ὁποίους συνδιαλέγεται, ἐρωτῶν καὶ ἀποκρινόμενος. Ὅθεν τὸ σχῆμα τοῦτο λαμβάνει πολλάκις χώραν καὶ εἰς τοὺς λόγους μὲ χάριν καὶ δύναμιν, ὅταν ἔχῃ πιθανότητα. Ὁ Δημοσθένης εἰς τὸν περὶ Παραπρεσβείας λόγον παριστάνει τὸν Φίλιππον εἰς μεγάλην ἀμηχανίαν περὶ τῶν Φωκέων· διότι νὰ δεχθῇ αὐτοὺς εἰς τὰς συνθήκας τῆς εἰρήνης δὲν ἤθελε, διὰ νὰ μὴ φανῇ ψεύστης πρὸς τοὺς Θετταλοὺς καὶ Θηβαίους, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχεν ὑποσχεθῆν μεθ' ὅρκου τὰ ἐναντία· νὰ μὴ δεχθῇ αὐτοὺς δὲν ἐτόλμα, φοβούμενος τοὺς Ἀθηναίους· εἰς τὴν ἀμηχανίαν ταύτην παριστάνεται διαλεγόμενος πρὸς ἑαυτὸν, καὶ ἀποφασίζων περὶ τοῦ πρακτέου· « Πῶς οὖν μήτε ψεύσομαι φανερῶς, μήτε ἐπιορκεῖν δόξας, πάνθ' ὅσα βούλομαι, διαπράξομαι; πῶς; οὕτως· ἂν Ἀθηναίων τινὰς εὕρω τοὺς Ἀθηναίους ἐξαπατήσοντας· ταύτης γὰρ οὐκ' ἔτ' ἐγὼ τῆς αἰσχύνης κληρονομῶ ». Ὁ Κικέρων ἀπολογούμενος ὑπὲρ τοῦ Ῥυσκίου κατηγορουμένου

---

(1) Πλούτ. 1103.

ὡς πατροκτόνου, κάμνει σύντομον διάλογον μὲ τὸν κατήγορον, καὶ δεικνύει αὐτὸν γελοῖον καὶ ἀναιδέστατον ψεύστην καὶ συκοφάντην· « Λέγεις, ὅτι ὁ πατὴρ ἠθέλησε ν' ἀποκληρώσῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ· διὰ ποίαν αἰτίαν; — Δὲν ἐξεύρω. — Ἀπεκλήρωσεν αὐτόν; — Ὄχι. — Τίς ἐμπόδισεν αὐτόν; — Τὸ ἐμελέτα. — Τὸ ἐμελέτα; Εἰς ποῖον τὸ εἶπε; — εἰς οὐδένα (1).

Εἰρωνεία.

Ἡ εἰρωνεία γίνεται καὶ διὰ μιᾶς λέξεως, ὡς ἡ μεταφορὰ, καὶ διὰ πολλῶν, καὶ ἐνίοτε δι' ὁλοκλήρου ἐννοίας ἐναντίας μὲ τὴν ἀληθινήν· γίνεται δὲ ὄχι μόνον πρὸς γέλωτα, ἢ ἐμπαιγμὸν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀγανακτήσεως μεγάλης, ἢ ἀπελπισίας. Ὁ Δημοσθένης συγκρίνων τὴν προτέραν λαμπρὰν κατάστασιν τῆς πατρίδος, ὅτε ἦσαν ἐν τοῖς πράγμασιν ἄνδρες συνετοὶ καὶ ἀδωρόληπτοι, πρὸς τὴν παροῦσαν ἀδοξίαν καὶ ταπεινότητα, εἰς τὴν ὁποίαν ἔφερον αὐτὴν οἱ δημοκόλακες καὶ προδόται, λέγει, « Ἐκεῖνοι τοίνυν, οἷς οὐκ ἐχαρίζονθ' οἱ λέγοντες, οὐδ' ἐφίλουν αὐτοὺς, ὥς περ ὑμᾶς οὗτοι νῦν, πέντε μὲν καὶ τετταράκοντα ἔτη τῶν Ἑλλήνων ἦρξαν ἑκόντων . . . . . νυνὶ δὲ πῶς ὑμῖν ὑπὸ τῶν χρηστῶν τῶν νῦν τὰ πράγματα ἔχει (2); ».

---

(1) Exheredare filium voluit: quam ob causam? Nescio. Exheredavit ne? Non. Quis prohibuit? Cogitabat. Cegitabat? Cui dixit? Nemini. — (2) Ὀλυνθ. γ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Περὶ λεκτικῶν σχημάτων.

Πλὴν τῶν τρόπων καὶ τῶν τῆς διανοίας σχημάτων, ὁ λόγος λαμβάνει εἰς τὴν σύνθεσιν αὐτοῦ καὶ διάφορα λεκτικὰ σχήματα, τῶν ὁποίων ἡ κατάλληλος καὶ ἀνεπιτήδευτος χρῆσις συμβάλλει οὐκ ὀλίγον καὶ εἰς κάλλος καὶ εἰς δύναμιν· γίνονται δὲ ἢ κατὰ πρόσθεσιν λέξεως, ἢ κατὰ ἀφαίρεσιν, ἢ ὅταν αἱ λέξεις ἔχωσιν ὁμοιότητά τινα εἰς τὴν προφοράν.

Σχήματα κατὰ πρόσθεσιν.

Ἐπαναφορά.

Ἐπαναφορὰ λέγεται, ὅταν τὰ κῶλα, ἢ αἱ ἀλλεπάλληλοι προτάσεις, ἄρχωνται ἀπὸ τῆς αὐτῆς λέξεως. Τὸ σχῆμα τοῦτο δίδει εἰς τὸ ὕφος τοῦ λόγου κάλλος καὶ μεγαλοπρέπειαν, προσθέτει δὲ καὶ τόνον τινὰ εἰς τὰς ἀποδείξεις. Ἡ μεγαλητέρα ὅμως αὐτοῦ χρῆσις εἶναι εἰς τὸ παθητικόν· διότι ὁ ἄνθρωπος φυσικὰ εὐχαριστεῖται νὰ ἀναφέρῃ πολλάκις τὸ ἀντικείμενον τῆς λύπης, τῆς ἀγανακτήσεως, τῆς χαρᾶς, ἢ ἄλλου τινὸς πάθους ἐξάπτοντος τὴν φαντασίαν αὐτοῦ. Ὁ Δημοσθένης ἐπιφέρων ἀλλεπάλληλα παραδείγματα, ὅτι οἱ προδόται μισοῦνται πάντοτε, καὶ μάλιστα μετὰ τὴν προδοσίαν, λέγει, « Μέχρι τούτου Λασθένης φίλος ὠνομάζετο Φιλίππου, ἕως προὔδωκεν Ὄλυνθον. Μέχρι τούτου Τιμόλαος, ἕως ἀπώλεσε Θήβας. Μέχρι τούτου Εὔδικος καὶ Σίμος, οἱ Λαρισσαῖοι, ἕως Θετταλίαν ὑπὸ Φιλίππῳ ἐποίησαν (1) ». Ὁ αὐτὸς πα-

---

(1) Περὶ Στεφ.

ριστάνει τὸν Μειδίαν λέγοντα ὑβριστικῶς πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, « Ἐμὲ οἴεσθ' ὑμῖν εἰσοίσειν, ὑμεῖς δὲ νεμεῖσθε; Ἐμὲ οἴεσθε τριηραρχήσειν, ὑμεῖς δ' οὐκ ἐμβήσεσθε; ». Ἡ Μήδεια βλέπουσα τὰ ἑαυτῆς τέκνα, τὰ ὁποῖα πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ Ἰάσονος ἔμελλε νὰ ἀποκτείνῃ, λέγει,

'Εγὼ δ' εἰς ἄλλην γαῖαν εἶμι δὴ φυγὰς
Πρὶν σφῷν ὄνασθαι, κἀπιδεῖν εὐδαίμονας·
Πρὶν λέκτρα, καὶ γυναῖκα, καὶ γαμηλίους
Εὐνὰς ἀγῆλαι, λαμπάδας τ' ἀνασχέθειν.
Ὦ δυστάλαινα τῆς ἐμῆς αὐθαδίας!
Ἄλλως ἄρ' ὑμᾶς, ὦ τέκν', ἐξεθρεψάμην·
Ἄλλως δ' ἐμόχθουν, καὶ κατεξάνθην πόνοις (1).

Τὸν Νιρέα, ἐλθόντα εἰς τὴν Τροίαν μὲ τρεῖς μόνον ναῦς, μεγαλύνει ὁ ποιητὴς διὰ τοῦ σχήματος·

Νιρεὺς αὖ Σύμηθεν ἄγε τρεῖς νῆας ἐΐσας,
Νιρεὺς, Ἀγλαΐης υἱὸς. Χαρόποιό τ' ἄνακτος,
Νιρεὺς, ὃς κάλλιστος ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε
Τῶν ἄλλων Δαναῶν μετ' ἀμύμονα Πηλείωνα.

Ὁ Βουρδαλὼς δεικνύων τὰς ὠφελείας τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, παριστάνει τὸν Τερτουλλιανὸν λέγοντα πρὸς τοὺς Ἐθνικοὺς, C' est cette religion qui nous apprend à faire tous les jours des voeux à notre Dieu pour la prospérité de vos Césars, lors même qu' ils nous persécutent ; et à offrir pour eux le sacrifice de nos autels, en même temps qu' ils sacrifient le sang de nos fréres à la rigueur de leurs édits. C' est cette religion qui nous apprend à servir dans vos armées avec

(1) Εὐριπίδ. Μηδ. 1024.

une fidélité sans exemple, puisque vous êtes obligés de reconnaître que vous n' avez point de meilleurs soldats que les chrétiens. C' est cette même religion qui nous apprend à payer exactement et sans fraude les tributs et les impôts publics: jusque là que les bureaux de vos recettes rendent grâces de ce qu' il y a des chrétiens au monde, parceque les chrétiens s' aquittent de ce devoir par principe de conscience et de piété· ἤγουν, « Ἡ θρησκεία αὕτη μᾶς διδάσκει νὰ παρακαλῶμεν καθ' ἑκάστην τὸν Θεὸν ἡμῶν ὑπὲρ τῆς εὐτυχίας τῶν Καισάρων σας, καὶ ἐνῷ καταδιώκουσιν ἡμᾶς· καὶ νὰ προσφέρωμεν θυσίαν ὑπὲρ αὐτῶν, ἐνῷ θυσιάζουσι τὸ αἷμα τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν εἰς τὴν αὐστηρότητα τῶν προσταγμάτων. Ἡ θρησκεία αὕτη μᾶς διδάσκει νὰ στρατεύωμεν μὲ πίστιν ἀπαραδειγμάτιστον· διότι καὶ σεῖς ἀναγκάζεσθε νὰ ὁμολογῆτε, ὅτι παρὰ τοὺς χριστιανοὺς δὲν ἔχετε καλητέρους στρατιώτας. Ἡ θρησκεία αὕτη μᾶς διδάσκει νὰ πληρόνωμεν ἀκριβῶς καὶ ἀδόλως τὰ τέλη καὶ τοὺς φόρους, εἰς τρόπον ὥστε οἱ φορολόγοι σας ὁμολογοῦσι χάριν, ὅτι ὑπάρχουσιν εἰς τὸν κόσμον χριστιανοί· διότι οἱ χριστιανοὶ ἐκπληροῦσι τὸ χρέος τοῦτο, ὡς νόμον συνειδήσεως καὶ εὐσεβείας ».

Ἀντιστροφή (1).

Ἀντιστροφὴ λέγεται, ὅταν τὰ κῶλα ἢ κόμματα τελευτῶσιν εἰς τὴν αὐτὴν λέξιν. Τὸ σχῆμα τοῦτο εἶναι κάλλους ποιητικόν. « Ἀλλὰ θαυμάζω εἴτῳ ποτὲ ἀνθρώπων ἢ γέγονεν, ἢ γενήσεται, ἂν τὰ παρόντα ἀναλώσῃ πρὸς ἃ μὴ δεῖ, τῶν ἀπόντων εὐπορῆσαι πρὸς ἃ δεῖ (2) ». « Ἂν μὲν

---

(1) Κατὰ τὴν Ἑρμογένην· ἄλλοι δὲ ὀνομάζουσι τὸ σχῆμα τοῦτο Ἐπιφοράν, Ἀναστροφήν, ἢ Ἐπιστροφήν. — (2) Ὀλυνθ. γ'.

γὰρ, ὅσα ἄντις λάβῃ, καὶ σώσῃ, μεγάλην ἔχει τῇ τύχῃ τὴν χάριν· ἂν δ' ἀναλώσας λάθῃ, συνανάλωσε καὶ τὸ μεμνῆσθαι τῇ τύχῃ τὴν χάριν (1)». « Πράττεταί τι τῶν ἡμῖν δοκούντων συμφέρειν; Ἄφωνος Αἰσχίνης. Ἀντέκρουσέ τι καὶ γέγονεν, οἷον οὐκ ἔδει; Πάρεστιν Αἰσχίνης (2) ».

Ἐπανάληψις (3) ἢ Κύκλος.

Οὕτω λέγεται τὸ σχῆμα, ὅταν τὸ ἑπόμενον κῶλον τελευτᾷ εἰς τὴν αὐτὴν λέξιν, ἀφ' ἧς ἄρχεται τὸ ἡγούμενον, ὁποῖον τὸ τοῦ Δημοσθένους, « Σοὶ μὲν γὰρ ἦν κλέπτης ὁ πατὴρ, εἴπερ ἦν ὅμοιος σοί». Ἐπανάληψις εἶναι, καὶ ὅταν, προτάξαντες ὁμοῦ διάφορα πρόσωπα ἢ πράγματα, ἐπαναλαμβάνωμεν αὐτὰ ὕστερον κατὰ διαίρεσιν, τὸ ὁποῖον τινὲς λέγουσιν, Ἐπάνοδον· οἷον,

Ὣς ἔφαθ'· αἱ δ' ἐπέμυξαν Ἀθηναίητε καὶ Ἥρη·
Πλησίαι αἵγ' ἥσθην, κακὰ δὲ Τρώεσσι μεδέσθην·
Ἤτοι Ἀθηναίη ἀκέων ἦν, οὐδέ τι εἶπε,
Σκυζομένη Διῒ πατρὶ, χόλος δέ μιν ἄγριος ᾕρει·
Ἥρῃ δ' οὐκ ἔχαδε στῆθος χόλον, ἀλλὰ προσηύδα (4).

Καὶ γενικῶς, ἐπανάληψις εἶναι, ὁσάκις ἡ αὐτὴ λέξις ἐν τῇ αὐτῇ περιόδῳ ἐπαναλαμβάνεται εἰς ὁποιανδήποτε ἄλλην θέσιν, ὥστε νὰ μὴ γίνεται οὐδὲν τῶν ἀνωτέρω, ἢ τῶν ἀκολούθων σχημάτων, τὰ ὁποῖα ἔχουσιν ὡρισμένην τάξιν τῶν λέξεων· τοιαῦται ἐπαναλήψεις εἶναι τὰ Δημοσθενικὰ ταῦτα, « Τούτων ἕκαστος, Αἰσχίνη, τῆς μὲν ἀρχῆς, ἧς ἦρχεν, ὑπεύ-

---

(1) Ὀλυνθ. ά.— (2) Περὶ Στεφ.—(3) Ἐπανάληψις λέγεται ἔτι κατὰ τὸν Ἑρμογένην, ὅταν παρεμβάλλοντες εἰς τὸν λόγον ἄλλα πολλὰ πρὸ τῆς ἀποδόσεως, διὰ νὰ μὴ συμβῇ ἐκ τούτου ἀσάφεια, ἐπαναλαμβάνωμεν τὴν σειρὰν, ἣ ὡς ἠρχίσαμεν, ἢ μὲ ἄλλην τινὰ ἰσοδύναμον φράσιν· ὡς, « τὸ μὲν οὖν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τὴν Φιλίππου ῥώμην διεξιέναι ..... Ταῦτα μὲν οὖν παραλείψω. Ὀλυνθ. β'. — (4) Ἰλ. δ. 20».

θυνος ἦν· ἐφ' οἷς δ' ἐστεφανοῦτο, οὐχ ὑπεύθυνος. Οὐκοῦν οὐδ' ἐγώ· ταὐτὰ γὰρ δίκαιά ἐστί μοι περὶ τῶν αὐτῶν τοῖς ἄλλοις δήπου. Ἐπέδωκα, καὶ ἐπαινοῦμαι διὰ ταῦτα, οὐκ ὢν ὧν ἐπέδωκα ὑπεύθυνος (1)». «Νῦν δὲ τῆς μὲν ῥαθυμίας τῆς ὑμετέρας καὶ τῆς ἀμελείας κεκράτηκε Φίλιππος, τῆς πόλεως δ' οὐ κεκράτηκε (2)».

Ἀναδίπλωσις (3).

Τὸ ἑπόμενον κῶλον ἢ κόμμα ἄρχεται ἀπὸ τῆς αὐτῆς λέξεως, εἰς ἣν τελευτᾷ τὸ ἡγούμενον· οἷον, « Οὐ γὰρ δήπου Κτησιφῶντα μὲν δύναται διώκειν δι' ἐμέ· ἐμὲ δ' εἴπερ ἐξελέγχειν ἐνόμιζεν αὐτὸν, οὐκ ἂν ἐγράψατο (4)». Τοιοῦτον καὶ τὸ, « Εἰμὶ τοίνυν ὁ κατηγορῶν ἐξαρχῆς ἐγὼ τούτων, τούτων δ' οὐδεὶς ἐμοῦ (5)». Ἡ ἀναδίπλωσις γίνεται καὶ εἰς ὁλόκληρον κόμμα, ὡς εἰς τὸ Ὁμηρικὸν τοῦτο,

Τοῦ δ' ἐγὼ ἀντίος εἶμι, καὶ εἰ πυρὶ χεῖρας ἔοικεν·
Εἰ πυρὶ χεῖρας ἔοικε, μένος δ' αἴθωνι σιδήρῳ.

Ἐπάνοδος.

Ὅταν εἰς τὰς αὐτὰς λέξεις ἀνατρέχοντες, ἐπαναλαμβάνωμεν αὐτὰς κατὰ τάξιν ἀντίστροφον τῆς πρώτης· οἷον, « Οὐ γὰρ Αἰσχίνης ὑπὲρ τῆς εἰρήνης κρίνεται, οὔ, ἀλλ' ἡ εἰρήνη δι' Αἰσχίνην διαβέβληται (6) ». καὶ τὸ τοῦ Ἰσοκράτους, « οἷς μὲν ἐγὼ δεινὸς, οὐχ ὁ νῦν καιρός· οἷς δ' ὁ νῦν καιρὸς, οὐκ ἐγὼ δεινός».

Κλίμαξ ἢ Κλιμακωτόν.

Ὅταν ὁ λόγος προχωρῇ βαθμηδὸν οὕτω πως, ὥστε ἡ τε-

(1) Περὶ Στεφ. — (2) Κατὰ Φιλίππ. γ'. — (3) Κατὰ τὸν Ἑρμογένην, Ἐπαναστροφή, κατ' ἄλλους δὲ Παλιλλογία. — (4) Περὶ Στεφ. — (5) Περὶ Παραπρεσβ. — (6) Περὶ Παραπρεσβ.

λευταία λέξις τοῦ ἡγουμένου κόμματος νὰ γίνεται ἀρχὴ τοῦ ἑπομένου· ὅθεν ἡ κλίμαξ εἶναι συνεχὴς ἀναδίπλωσις· οἷον, «Οὐκ εἶπον μὲν ταῦτα, οὐκ ἔγραψα δέ· οὐδὲ ἔγραψα μὲν, οὐκ ἐπρέσβευσα δέ· οὐδὲ ἐπρέσβευσα μὲν, οὐκ ἔπεισα δὲ Θηβαίους (1)». Ταῦτα ἐκ τῶν κατὰ πρόσθεσιν σχημάτων ἔχουσιν ὡρισμένην τινὰ τάξιν τῆς λέξεως.

Πολύπτωτον.

Οὕτω λέγεται, ὅταν ἡ αὐτὴ λέξις λαμβάνεται κατὰ διαφόρους πτώσεις, γένη, ἢ ἐγκλίσεις, εἴτε εἰς τὰ κῶλα, εἴτε εἰς τὰ κόμματα· οἷον, Πῶς γὰρ ἂν ἐγὼ Δημοσθένην ἐπὶ Φιλοκράτην παρεκάλουν, ὃς ᾔδειν συνειπόντα μὲν Φιλοκράτει, ὅτ' ἦν ἡ τῶν παρανόμων γραφὴ, προβληθέντα δὲ εἰς τὴν πρεσβείαν ὑπὸ Φιλοκράτους (2) ; » . « Οὐ γὰρ εἰ μὴ πᾶν ὅσον ὦφλεν, ὀφείλει, νῦν ἡ κρίσις, οὐδ' ὁ λόγος ἐστὶν, ἀλλ' εἰ ὀφείλει(3)».

Πάντων μὲν κρατέειν ἐθέλει, πάντεσσι δ' ἀνάσσειν,
Πᾶσι δὲ σημαίνειν, ἅτιν' οὐ πείσεσθαι ὀΐω (4).

Πολυσύνδετον.

Τοῦτο γίνεται, ὅταν τὰ κῶλα ἢ κόμματα συνδέωνται διὰ τοῦ *καὶ*, ἢ *δέ*.

Συνωνυμία.

Οὕτω λέγεται, ὅταν πολλαὶ λέξεις ἐπιφέρωνται ἀλλεπάλληλοι, τὴν αὐτὴν σχεδὸν σημασίαν ἔχουσαι· οἷον, « ὡς δ' ἐπληρώθη τὸ θέατρον, καὶ τὸν ὄχλον συνειλεγμένον εἶδον ἐπὶ τὸν ἀγῶνα, ὤκνησαν, εἴασαν, οὐδεὶς ἥψατο (5)» « Τὸ γὰρ τοὺς πολεμήσοντας Φιλίππῳ γεγενῆσθαι καὶ χώραν ὁμο-

---

(1) Περὶ Στεφ.—(2) Αἰσχίν. Περὶ Παραπρεσβ. — (3) Δημοσθ. Κατὰ Ἀριστογείτ.—(4) Ἰλ. α, 288. — (5) Δημοσθ. Κατὰ Μειδ.

ρον, καὶ δύναμίν τινα κεκτημένους .... δαιμονίᾳ τινὶ καὶ θείᾳ πανταπασιν ἔοικεν εὐεργεσίᾳ (1)».

Σχήματα κατὰ ἀφαίρεσιν.

Συνεζευγμένον.

Τὸ σχῆμα τοῦτο εἶναι συχνότατον, καὶ φυσικὸν εἰς πᾶσαν Γλῶσσαν. Πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ταυτολογίας, συζευγνύουσι μὲ τὴν αὐτὴν λέξιν πολλὰς ἄλλας, ἢ κῶλα, ἢ κόμματα· οἷον, «Ὅσα γὰρ νῦν ἐρεῖ περὶ τῶν Φωκέων, ἢ τῶν Λακεδαιμονίων, ἢ τοῦ Ἡγησίππου, ἢ ὡς Πρόξενον οὐχ ὑπεδέξαντο, ἢ ὡς ἀσεβεῖς εἰσιν, ... πάντα δήπου ταῦτα πρὸ τοῦ τοὺς πρέσβεις δεῦρ' ἥκειν ἐπέπρακτο (2)».

'Ασύνδετον.

Ὅταν πολλὰ κῶλα, ἢ κόμματα, ἐπιφέρωνται ἀσυνδέτως.

Σχήματα καθ' ὁμοίωσιν.

Παρονομασία.

Οὕτω λέγεται καθ' Ἑρμογένην τὸ σχῆμα, ὅταν ἡ αὐτὴ λέξις λαμβάνεται κατὰ τὴν κυρίαν αὐτῆς σημασίαν, καὶ ἐπιφέρεται τροπικῶς κατὰ ἄλλην ἔχουσάν τινα ὁμοιότητα μὲ τὴν πρώτην· οἷον, «ἐγὼ δὲ οὐ τοῦτο δέδοικα, εἰ Φίλιππος ζῇ, ἢ τέθνηκεν, ἀλλ' εἰ τῆς πόλεως τέθνηκε τὸ τοὺς ἀδικοῦντας μισεῖν καὶ τιμωρεῖσθαι (3)».

Παρήχησις.

Ὅταν λαμβάνωνται εἰς τὴν περίοδον δύο ἢ πλειότεραι λέξεις ἔχουσαί τινας συλλαβὰς τὰς αὐτάς, «Παυσανίου δὲ δὲ παυσαμένου (4)». καὶ τὸ Ὁμηρικόν, Πρόθοος θοὺς

(1) Ὀλυνθ. β'. — (2) Δημοσθ. Περὶ Παραπρεσβ. — (3) Αὐτόθι— (4) Πλάτ. ἐν συμποσ.

ἡγεμόνευεν (1). Εἶναι δὲ τὸ σχῆμα τοῦτο ἐκ τῶν μάλιστα ἐπικινδύνων.

Ὁμοιοτέλευτον, ἢ ὁμοιοκατάληκτον.

Τὸ σχῆμα τοῦτο γίνεται, ὅταν τὰ κῶλα ἢ κόμματα τελευτῶσιν εἰς τὴν αὐτὴν συλλαβήν· οἷον, « ἑκατὸν δὲ τριήρεις πρὸς ταῖς ὑπαρχούσαις ἐναυπηγησάμεθα, τριακοσίους δὲ ἱππέας προσκατεσκευασάμεθα, καὶ τριακοσίους τοξότας Σκύθας ἐπριάμεθα (2) ».

Ἰσόκωλον καὶ Πάρισον.

Λέγεται ἰσόκωλον, ἐὰν ἔχῃ τὰ κῶλα ἴσα, ὁποῖον τὸ τοῦ Ἰσοκράτους, « τοὺς μὲν θεοὺς φοβοῦ· τοὺς δὲ γονεῖς τίμα· ... τοῖς δὲ νόμοις πίθου ». Πάρισον δὲ, ἐὰν ἦναι καὶ ὁμοιοκατάληκτον, ὁποῖον καὶ τοῦτο τοῦ αὐτοῦ,» Ἃ μὲν ἐπίστασαι, *διαφύλαττε ταῖς μελέταις*· ἃ δὲ μὴ μεμάθηκας, *προσλάμβανε ταῖς ἐπιστήμαις* ».

Ταῦτα εἶναι τὰ πλέον ἀξιοσημείωτα λεκτικὰ σχήματα, τὰ ὁποῖα, καθὼς καὶ τὰ τῆς διανοίας, καὶ τοὺς τρόπους, ἐξίσου ἐπιδέχεται καὶ ἡ σημερινὴ Ἑλληνικὴ Γλῶσσα, ὡς ἕκαστος δύναται νὰ πληροφορηθῇ μεταφράζων τὰ τῆς ἀρχαίας, καὶ ἄλλα οἴκοθεν ὅμοια μορφόνων. Ἀπαιτεῖται ὅμως εἰς τὴν χρῆσιν αὐτῶν μεγίστη προσοχὴ, ὥστε νὰ μὴ φαίνωνται βεβιασμένα, καὶ ἀνάρμοστα εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ λόγου.

---

(1) Ἰλ. Β, 758. —(2) Αἰσχίν. περὶ Παραπρεσβ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄.

Περὶ χαρακτήρων λόγου.

Ὁμιλοῦντες περὶ ὕφους, παρετηρήσαμεν, ὅτι, ἐπειδὴ ὁ λόγος εἶναι τὸ ἀπεικόνισμα τῶν ἰδεῶν ἡμῶν, πρέπει νὰ ὑπάρχῃ πάντοτε στενή τις σχέσις μεταξὺ τοῦ τρόπου, καθ᾽ ὃν ὁ συγγραφεὺς μεταχειρίζεται αὐτὸν, καὶ τοῦ καθ᾽ ὃν σκέπτεται, καὶ ὅτι ἐκ τοῦ ἰδιάζοντος εἰς αὐτὸν τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι καὶ ἐκφράζεσθαι λαμβάνει καὶ τὸ ὕφος αὐτοῦ χαρακτῆρα τινὰ, τὸν ὁποῖον διακρίνομεν ὀνομάζοντες *ἰσχυρὸν*, *ἀσθενῆ*, *ξηρὸν*, *ἐπιτετηδευμένον*, καὶ τὰ τοιαῦτα. Αἱ διακρίσεις αὗται ἀναφέρονται μὲν ἐν γένει καὶ εἰς τὸν τοῦ συγγραφέως τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι, μᾶλλον ὅμως εἰς τὸν τοῦ ἐκφράζεσθαι· παριστάνουσι τὸ ὅλον εἶδος τῆς Γλώσσης αὐτοῦ, καὶ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα ὅλων ἐκείνων τῶν μερῶν τοῦ ὕφους, τὰ ὁποῖα ἐθεωρήσαμεν, τῆς ἐκλογῆς, λέγω, τῶν λέξεων, τῆς τάξεως αὐτῶν εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν προτάσεων, τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀκριβείας, καὶ τοῦ κόσμου, ὅστις δίδεται εἰς τὸν λόγον διὰ τῆς ἁρμονίας, διὰ τῶν σχημάτων, καὶ ἄλλων λεκτικῶν τεχνῶν. Περὶ τοιούτων λοιπῶν γενικῶν χαρακτήρων μένει τώρα νὰ ὁμιλήσωμεν.

Ὅτι μὲν διάφοροι ὑποθέσεις ἀπαιτοῦσι καὶ διάφορον λεκτικὸν ὕφος, εἶναι τόσον φανερὸν, ὥστε δὲν ἔχει χρείαν μακρηγορίας πρὸς διασάφησιν. Πᾶς τις βλέπει, ὅτι τὰ ἐπιστημονικὰ, παραδείγματος χάριν, δὲν πρέπει νὰ συγγράφωνται κατὰ τὸ αὐτὸ ὕφος μὲ τοὺς ῥητορικοὺς λόγους. Πᾶς τις ὁμοίως βλέπει, ὅτι καὶ τὰ διάφορα μέρη τοῦ αὐτοῦ λόγου ἀπαιτοῦσι ποικιλίαν εἰς τὸ ὕφος καὶ εἰς τὸν τρόπον. Εἰς λόγον τινὰ, παραδείγματος χάριν, ἢ δημηγορίαν, ὁ ἐπίλογος

ἐπιδέχεται πλειότερον κόσμον, καὶ ἀπαιτεῖ μεγαλητέραν θερμότητα παρὰ τὸ διδακτικὸν μέρος αὐτοῦ. Σημειωτέον ὅμως, ὅτι καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς ποικιλίας ταύτης πρέπει ἡ ὅλη σύνθεσις νὰ ἔχῃ τι ὁμοιόμορφον, ἰδιάζοντά τινα χαρακτῆρα ὕφους. Ὅταν ὁ συγγραφεὺς δὲν ἔχῃ τοιοῦτόν τινα χαρακτῆρα, δυνάμεθα μετὰ λόγου νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι εἶναι κοινὸς, ὅτι γράφει κατὰ μίμησιν, οὐχὶ ὠθούμενος ὑπὸ πνεύματος ἀρχετύπου. Ὡς οἱ καλοὶ ζωγράφοι γνωρίζονται ἐκ τῆς χειρὸς αὐτῶν, οὕτω καὶ οἱ καλοὶ καὶ ἀρχέτυποι συγγραφεῖς γνωρίζονται καὶ διακρίνονται καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν συγγραφὴν ἐκ τοῦ ὕφους.

Ἐκ τῶν ἀρχαίων κριτικῶν Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς διαιρεῖ τοὺς χαρακτῆρας εἰς τρία εἴδη, Αὐστηρὸν, Γλαφυρὸν ἢ Ἀνθηρὸν, καὶ Εὔκρατον· καὶ Αὐστηρὸν μὲν ἐννοεῖ τὸν ἔχοντα δύναμιν, καὶ μὴ φροντίζοντα περὶ γλυκύτητος καὶ κόσμου, παραδείγματα τούτου φέρων, τὸν Πίνδαρον καὶ Αἰσχύλον ἐκ τῶν ποιητῶν· ἐκ δὲ τῶν πεζῶν, τὸν Θουκυδίδην. Ἀνθηρὸν δὲ, ἢ Γλαφυρὸν, ὡς καὶ τὸ ὄνομα δηλοῖ, τὸν κεκοσμημένον καὶ ἡδὺν, τὸν ἀγαπῶντα μᾶλλον τὴν ἁρμονίαν καὶ χάριν παρὰ τὴν δύναμιν· εἰς παράδειγμα τούτου προβάλλει Ἡσίοδον, Σαπφὼ, Ἀνακρέοντα, Εὐριπίδην, καὶ μάλιστα τὸν Ἰσοκράτην. Ὁ δὲ Εὔκρατος εἶναι ὁ μεταξὺ τούτων, ὅστις μετέχει καὶ τῶν δύο. Εἰς τὴν τάξιν ταύτην βάλλει ἐκ μὲν τῶν ποιητῶν, Ὅμηρον καὶ Σοφοκλέα, ἐκ δὲ τῶν πεζῶν, Ἡρόδοτον, Δημοσθένην, Πλάτωνα, καὶ (τὸ ὁποῖον φαίνεται παράδοξον) τὸν Ἀριστοτέλην. Ἡ τάξις αὕτη πρέπει νὰ ἦναι τῳόντι πολλὰ εὐρύχωρος, διὰ νὰ περιλαμβάνῃ ὁμοῦ Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλην. Εἰς τρεῖς ὁμοίως χαρακτῆρας διαιροῦσι τὸ ὕφος ὁ Κικέρων καὶ ὁ Κιντιλιανὸς, διαφόρους ὅμως τῶν τοῦ Διονυσίου, καὶ τούτους ἠκολούθησαν

οἱ πλειότεροι ἐκ τῶν νεωτέρων τεχνογράφων· οἱ χαρακτῆρες οὗτοι εἶναι ὁ Ἁπλοῦς, ὁ Σεμνὸς, καὶ ὁ Μέσος (1). Ἀλλ' αὗται αἱ διαιρέσεις, καὶ αἱ περὶ τούτων ἑρμηνεῖαι εἶναι τοσοῦτον ἀπροσδιόριστοι καὶ γενικαὶ, ὥστε δὲν δύνανται νὰ δώσωσιν εἰς ἡμᾶς εὐκρινεῖς ἰδέας περὶ τοῦ ὕφους. Ὅθεν θέλω προσπαθήσειν νὰ κάμω θεωρίαν περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου μικρόν τι πλέον ἀνεπτυγμένην.

Μία ἐκ τῶν πρώτων καὶ φανερωτέρων διακρίσεων τῶν διαφόρων εἰδῶν τοῦ ὕφους εἶναι τὸ μακρὸν καὶ σύντομον τῆς ἐκφράσεως τῶν ἰδεῶν τοῦ συγγραφέως. Ὁ μὲν σύντομος συγγραφεὺς συμπυκνόνει τὰς ἰδέας αὐτοῦ εἰς ὀλιγωτέρας, ὅσον δύναται, λέξεις, μεταχειριζόμενος τὰς πλέον ἐκφραστικὰς, ἀποκόπτων δὲ, ὡς περιττὸν, πᾶν ὅ,τι δὲν συμβάλλει εἰς τὴν ἔννοιαν. Τὰ κοσμοῦντα τὸν λόγον δὲν καταφρονεῖ, συμπαραλαμβάνει ὅμως αὐτὰ μᾶλλον διὰ δύναμιν, παρὰ διὰ χάριν. Ποτὲ δὲν λέγει τὴν αὐτὴν ἔννοιαν δὶς, ἀλλ' ἐκθέτει αὐτὴν, ὅσον δύναται, μὲ τὸν πλέον σαφῆ τρόπον, ὥστε ἐὰν κατὰ τοῦτον δὲν ἐννοῇς αὐτὴν καλῶς, δὲν πρέπει κατ' ἄλλον νὰ τὸ ἐλπίζῃς. Αἱ περίοδοι αὐτοῦ ἐξυφαίνονται μᾶλλον πεπυκνωμέναι, καὶ ἰσχυραὶ, παρὰ ἐναρμόνιοι· εἶναι ἐπεξειργασμέναι μὲ τὴν πλέον μεγάλην ἀκρίβειαν, ὥστε νὰ ὑπεγείρωσιν ὡς ἐπιτοπλεῖστον εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀναγινώσκοντος πλειότερόν τι παρ' ὅσον ἐκφράζουσι.

Ὁ δὲ ἀνειμένος συγγραφεὺς ἐκχέει τὴν ἑαυτοῦ ἔννοιαν εἰς τὸ πλῆρες, παριστάνων αὐτὴν κατὰ διαφόρους τρόπους, καὶ δίδων εἰς τὸν ἀναγινώσκοντα πᾶσαν δυνατὴν βοήθειαν, διὰ νὰ καταλάβῃ αὐτὸν ἐντελῶς. Δὲν φροντίζει νὰ ἐκφράσῃ αὐ-

(1) Simplex, gravis, medius.

τὴν ἐξ ἀρχῆς καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν δύναμιν, διότι μέλλει νὰ ἐπαναλάβῃ αὐτὴν, καὶ ὅσον εἶναι ἐλλιπὴς εἰς δύναμιν, ἀναπληροῖ τοῦτο διὰ τῆς μακρηγορίας. Οἱ συγγραφεῖς τοῦ χαρακτῆρος τούτου ἀγαπῶσι γενικῶς τὴν ἐπίδειξιν καὶ μεγαληγορίαν. Συνειθίζουσι νὰ παρεκτείνωσι τὰς περιόδους αὐτῶν, καὶ ἔχοντες εὐρυχωρίαν διὰ κοσμήματα παντὸς εἴδους, μεταχειρίζονται αὐτὰ ἀφειδῶς.

Ἕκαστος τῶν δύο εἰρημένων τρόπων ἔχει ἰδίαν τινὰ ὠφέλειαν, καθὼς καὶ ἕκαστος, ὅταν παρεκτραπῇ εἰς τὴν ὑπερβολὴν, κατασταίνεται ἡμαρτημένος. Τὸ ἄκρον τῆς συντομίας καταντᾷ νὰ ἦναι ἀσυνάρτητον καὶ σκοτεινόν· κινδυνεύει πρὸς τούτοις νὰ καταστήσῃ τὸ ὕφος παραπολὺ ὀξὺ καὶ πλησιάζον εἰς τὸ ἐπιγραμματικόν. Τὸ δὲ πάλιν καθ' ὑπερβολὴν ἀνειμένον, κατασταίνεται ἀσθενὲς, χαῦνον, καὶ βαρύνει τὸν ἀναγινώσκοντα. Ἐνδέχεται ὅμως ὁ συγγραφεὺς κατὰ τὴν ὤθησιν τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, νὰ κλίνῃ εἰς τὸν ἕνα ἢ εἰς τὸν ἄλλον ἐκ τούτων τῶν δύο τρόπων, καὶ ὑπὸ τὸν γενικὸν χαρακτῆρα τοῦ συντόμου ἢ τοῦ ἀνειμένου ὕφους, νὰ ἔχῃ εἰς τὴν σύνθεσιν αὐτοῦ πολλὰς ὡραιότητας.

Διὰ νὰ γνωρίσωμεν δὲ τὸν συστηματικὸν τρόπον τοῦ γράφειν συγγραφέως τινὸς, δὲν ἀρκοῦσιν ἀπεσπασμένα τινὰ παραδείγματα, ἀλλὰ πρέπει νὰ παρατηρῶμεν τὸ ὅλον τοῦ ὕφους αὐτοῦ. Ὁ Ἀριστοτέλης ἔχει διὰ τὴν συντομίαν αὐτοῦ τὸν ὑπέρτατον βαθμὸν μεταξὺ τῶν διδακτικῶν συγγραφέων. Ἴσως δὲν ὑπῆρξεν εἰς τὸν κόσμον συγγραφεὺς οὕτω φειδωλὸς εἰς τὰς λέξεις, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης· πλὴν ἡ φειδωλία αὕτη κατασταίνει αὐτὸν καὶ πολλάκις ἀσαφῆ. Ὡραίας δὲ καὶ μεγαλοπρεποῦς μακρηγορίας τὸ πλέον λαμπρὸν παράδειγμα εἶναι χωρὶς ἀμφιβολίαν ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἡρόδοτος.

Διὰ νὰ κρίνωμεν πότε πρέπει νὰ μεταχειριζώμεθα τὸ σύν-

τομον, καὶ πότε τὸ ἀνειμένον, πρέπει νὰ ὁδηγώμεθα ἀπὸ τὴν φύσιν τῆς συνθέσεως. Αἱ προφορικῶς γινόμεναι διδασκαλίαι ἀπαιτοῦσιν ὕφος πλέον ἀνειμένον, παρὰ τὰ πρὸς ἀνάγνωσιν συγγραφόμενα βιβλία. Ὅταν ἡ ἔννοια πρέπῃ νὰ λαμβάνεται ὅλη ἐκ τοῦ στόματος τοῦ λαλοῦντος, ἡ συντομία εἶναι πάντοτε φευκτέα· διότι ὁ ἀκροατὴς δὲν δύναται νὰ ἐπανέρχεται εἰς τὴν ἀναθεώρησιν τῶν ἀσαφῶν, καθὼς ὅταν ἀναγινώσκῃ βιβλίον. Δὲν πρέπει νὰ θαῤῥευώμεθα παραπολὺ εἰς τὴν ὀξύτητα τῆς νοήσεως τῶν ἀκροατῶν, ἀλλ' ἀπαιτεῖται τὸ ὕφος ἡμῶν νὰ ἦναι τοιοῦτον, ὥστε τὸ πλεῖστον μέρος τῶν ἀκουόντων νὰ ἀκολουθῇ ἡμᾶς εὐκόλως. Ὅθεν οἱ δημοσίᾳ λαλοῦντες πρέπει νὰ ἔχωσιν ὕφος δαψιλὲς, προσέχοντες ὅμως ἐνταυτῷ νὰ μὴν ἐξοκείλωσιν εἰς ἄμετρον μακρηγορίαν, ὥστε νὰ ἀπαυδίζωσι τοὺς ἀκροατάς· τὸ ὁποῖον συμβαίνει πάντοτε, ὅταν ἐπαναλέγωσιν ὑπὲρ τὸ δέον τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ὑπὸ διαφόρους πολλὰς μορφάς.

Ἐν δὲ τῷ συγγράφειν βαθμός τις συντομίας ἔχει πολλὰς τὰς ὠφελείας· καταστaίνει τὸν λόγον ζωηρότερον, διεγείρει τὴν προσοχὴν, ἀποτελεῖ ἰσχυροτέραν τὴν ἐντύπωσιν, καὶ εὐχαριστεῖ τὸ πνεῦμα προσφέρων γύμνασιν μεγαλητέραν εἰς τὴν σκέψιν τοῦ ἀναγινώσκοντος. Ἔννοια ἐκφραζομένη ἀνειμένως, ἐνδέχεται νὰ ὁμολογῆται μόνον ὀρθὴ, ἐκφραζομένη ὅμως ἐν συντομίᾳ, θέλει θαυμάζεσθαι καὶ ὡς ζωηρά. Ἡ περιγραφὴ, ἐὰν θέλωμεν νὰ ἦναι ζωηρὰ καὶ ἐμψυχωμένη, πρέπει νὰ ἦναι σύντομος. Τοῦτο φαίνεται ἀσύμφωνον μὲ τὴν κοινὴν γνώμην· διότι πολλοὶ νομίζουσιν, ὅτι εἰς τὴν περιγραφὴν δύναται ὁ συγγραφεὺς νὰ ἐνδιατρίβῃ μᾶλλον ἀσφαλῶς, παρὰ εἰς πᾶν ἄλλο, καὶ ὅτι αὕτη, ὅταν ἔχῃ ὕφος ἐκτεταμένον, καθίσταται πλουσιωτέρα καὶ μᾶλλον παραστατική. Ἀλλ' ἐγὼ ἐξ ἐναντίας φοβοῦμαι, ὅτι ἡ μακρηγορία γενικῶς ἐξασθενεῖ αὐ-

τήν. Ἡ πλησμονὴ τῶν λέξεων, ἢ τῶν περιστάσεων, καταβαρύνει τὴν φαντασίαν, καὶ κάμνει τὸ παριστανόμενον εἰς αὐτὴν ἀντικείμενον νὰ φαίνεται συγκεχυμένον καὶ ἀδιάκριτον. Ὅθεν οἱ ἐνδοξότεροι συγγραφεῖς, Ὅμηρος, Θουκυδίδης, Δημοσθένης, εἶναι πάντοτε καὶ οἱ συντομώτεροι εἰς τὰς περιγραφάς. Πλειότερόν τι τοῦ περιγραφομένου ἀντικειμένου δεικνύουσιν οὗτοι εἰς ἡμᾶς, παρ' ὅσον δύναται νὰ δείξῃ ὁ ἀσθενὴς διεξοδικὸς συγγραφεύς, στρέφων αὐτὸ ἄνω καὶ κάτω κατὰ διαφόρους ὄψεις. Ἡ δύναμις καὶ ζωηρότης τῆς περιγραφῆς, εἴτε εἰς τὸ πεζὸν, εἴτε εἰς τὸ ποιητικὸν, ἐξήρτηται πολὺ πλέον ἐκ τῆς εὐτυχοῦς ἐκλογῆς μιᾶς ἢ δύο ἀξιολόγων περιστάσεων, παρὰ ἐκ τοῦ πλήθους αὐτῶν.

Καὶ ὁ πρὸς τὰ πάθη ἀπευθυνόμενος λόγος πρέπει νὰ ἦναι μᾶλλον σύντομος, παρὰ διεξοδικός. Ἡ μακρηγορία εἰς ταῦτα εἶναι ἐπικίνδυνος· διότι εἶναι δυσκολώτατον νὰ διατηρηθῇ πολὺν χρόνον ἡ ἔξαψις τοῦ αἰσθήματος· ὅθεν ὅταν μακρολογῶμεν, κινδυνεύομεν νὰ ψυχράνωμεν τὸν ἀναγινώσκοντα. Ἡ καρδία καὶ ἡ φαντασία τρέχουσι ταχέως· καὶ ἐὰν ἅπαξ βάλωμεν αὐτὰς εἰς κίνησιν, αὗται ἀφ' ἑαυτῶν ἀναπληροῦσι πολλὰς μερικότητας μὲ κέρδος μεγαλήτερον, παρὰ ἐὰν ὁ συγγραφεὺς ἐκθέτῃ αὐτάς. Δὲν εἶναι ὅμως τὸ αὐτὸ, ὅταν ἀπευθυνώμεθα εἰς τὸ πνεῦμα, ὡς γίνεται εἰς πᾶσαν λογικὴν ὑπόθεσιν, ἐξήγησιν, καὶ διδασκαλίαν. Τότε ἤθελα προκρίνειν ἐλευθερώτερον καὶ μᾶλλον ἀνειμένον τρόπον τοῦ λέγειν. Ὅταν θέλῃς νὰ διεγείρῃς τὴν φαντασίαν, ἢ νὰ κινήσῃς τὴν καρδίαν, ἔσο βραχύλογος· ἀλλ' ὅταν πρόκηται νὰ διδάξῃς τὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον εἶναι βραδύτερον εἰς τὸ νοεῖν, καὶ ἀπαιτεῖ βοήθειαν ὁδηγοῦ, συμφέρει μᾶλλον νὰ μακρολογῇς. Ἡ ἱστορικὴ διήγησις δύναται νὰ ἦναι ὡραία μετὰ βραχυλογίας ἢ μακρολογίας, κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ συγγραφέως·

ὁ μὲν Ἡρόδοτος εἶναι διεξοδικὸς, ὁ δὲ Θουκυδίδης σύντομος· ἀμφότεροι ὅμως ἔχουσι τὸ ἀρέσκειν.

Νευρῶδες καὶ ἀσθενές.

Τὸ νευρῶδες καὶ ἀσθενὲς θεωροῦνται γενικῶς, ὡς χαρακτῆρες ὕφους οἱ αὐτοὶ μὲ τὸν σύντομον καὶ μακρόν. Πολλάκις τῳόντι συμπίπτουσιν· καὶ οἱ μὲν μακρηγοροῦντες συγγραφεῖς ἔχουσιν ὡς ἐπιτοπλεῖστον ἀσθένειάν τινα· οἱ δὲ νευρώδεις γενικῶς κλίνουσιν εἰς τὸ σύντομον. Τοῦτο ὅμως δὲν συμπίπτει πάντοτε· διότι εἶναι καὶ παραδείγματα συγγραφέων, οἵτινες καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ μακροῦ ὕφους αὐτῶν, διατηροῦσι μέγαν τινὰ βαθμὸν δυνάμεως. Ἡ βάσις τοῦ νευρώδους ἢ ἀσθενοῦς ὕφους κεῖται εἰς τὸν τοῦ σκέπτεσθαι τρόπον τοῦ συγγραφέως. Ἐὰν συλλαμβάνῃ ἰσχυρῶς τὸ ἀντικείμενον, ἐκφράζει αὐτὸ καὶ μὲ δύναμιν· ἀλλ' ἐὰν δὲν ἔχῃ εὐκρινῆ ἔννοιαν τοῦ πράγματος, ἐὰν αἱ ἰδέαι αὐτοῦ ἦναι ἀσύςατοι καὶ συγκεχυμέναι, ἐὰν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἦναι τοιοῦτον, ἢ ἐν τῷ γράφειν φέρεται οὕτως ἀφροντίστως, ὥστε νὰ μὴ συλλαμβάνῃ βεβαίως ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θέλει νὰ μεταδώσῃ εἰς ἡμᾶς, τούτων ὅλων τὰ σημεῖα θέλουσι φανῆν καθαρὰ ἐπάνω εἰς τὸ ὕφος αὐτοῦ. Πολλαὶ περιτταὶ λέξεις, καὶ ἀόριστα ἐπίθετα θέλουσιν εὑρεθῆν εἰς αὐτό. Αἱ ἐκφράσεις αὐτοῦ θέλουσιν εἶσθαι ἄστατοι καὶ γενικαί· ἡ τάξις συγκεχυμένη καὶ ἀσθενής. Μέρος μὲν τῶν νοημάτων αὐτοῦ θέλομεν συλλάβειν, πλὴν ἡ σύλληψις αὕτη θέλει εἶσθαι ἀμυδρά. Τοὐναντίον δὲ ὁ νευρώδης συγγραφεὺς, εἴτε μακρὸν, εἴτε σύντομον ὕφος μεταχειρίζεται, πάντοτε κάμνει εἰς ἡμᾶς ἰσχυρὰν ἐντύπωσιν τῶν ἐννοιῶν αὐτοῦ. Τὸ πνεῦμα αὐτοῦ εἶναι πλῆρες τοῦ ὑποκειμένου, περὶ οὗ πραγματεύεται, καὶ ὅλαι αὐτοῦ αἱ λέξεις ἐκφραστικαί. Πᾶσα φράσις καὶ πᾶν σχῆμα τείνει εἰς τὸ νὰ κατα-

στήσῃ τὴν εἰκόνα, τὴν ὁποίαν θέλει νὰ ἐκθέσῃ ἐνώπιον ἡμῶν, ζωηροτέραν καὶ τελειοτέραν.

Εἰς τὸ περὶ ἀνειμένου καὶ συντόμου ὕφους παρετήρησα, ὅτι ἐνδέχεται νὰ κλίνῃ τις εἰς τοῦτο, ἢ εἰς ἐκεῖνο, καὶ ὅμως τὸ ὕφους αὐτοῦ νὰ ἦναι ὡραῖον. Περὶ τοῦ νευρώδους ὅμως καὶ ἀσθενοῦς δὲν εἶναι τὸ αὐτό. Ὁ συγγραφεὺς πρέπει ἐνταῦθα νὰ σπουδάζῃ εἰς πᾶσαν σύνθεσιν νὰ ἐκφράζεται μὲ δύναμίν τινα· ὅσον δὲ πλησιάζει εἰς τὸ ἀσθενές, τοσοῦτον ἐκπίπτει τῆς τάξεως τοῦ καλοῦ συγγραφέως. Πλὴν δὲν ἀπαιτεῖται εἰς ὅλα τὰ εἴδη τοῦ γράφειν ὁ αὐτὸς βαθμὸς τῆς δυνάμεως. Ὅσον ἡ ὑπόθεσις εἶναι σοβαρωτέρα, τοσούτῳ μᾶλλον πρέπει καὶ ὁ χαρακτὴρ τοῦ ὕφους νὰ ἦναι εὐσθενέστερος· ἐντεῦθεν εἰς τὴν ἱστορίαν, φιλοσοφίαν καὶ τὰς δημοσίᾳ γινομένας ὁμιλίας, ἀπαιτεῖται νὰ ἦναι τοιοῦτος. Τὸ ἐντελέστερον πρωτότυπον τοῦ νευρώδους εἶναι ὁ Δημοσθένης.

Ἀλλὰ καθὼς πᾶσα ἀρετὴ ὕφους ἔχει τὸ ἄκρον αὐτῆς, εἰς τὸ ὁποῖον ὅταν ἐκτραπῇ, καταστaίνεται ἁμάρτημα, οὕτω καὶ τὸ νευρῶδες· οἱ καθ' ὑπερβολὴν ἐπιτηδεύοντες αὐτὸ, καὶ ἀμελοῦντες τὰς ἄλλας λεκτικὰς ἀρετὰς, πίπτουσιν εἰς τραχύτητα. Γεννῶσι δὲ τὴν τραχύτητα αἱ ἄχρηστοι λέξεις, αἱ βεβιασμέναι ἀναστροφαὶ εἰς τὴν σύνταξιν, καὶ ἡ ἄκρα ἀμέλεια τῆς εὐφραδείας.

Μέχρι τοῦδε ἐθεωρήσαμεν τὸ ὕφος κατὰ τοὺς χαρακτῆρας τῆς ἐκφράσεως τῶν ἐννοιῶν τοῦ συγγραφέως· ἂς θεωρήσωμεν τώρα τοῦτο καὶ ὡς πρὸς τὰ καλλύνοντα αὐτὸ κοσμήματα· ἐνταῦθα τὸ ὕφος τῶν διαφόρων συγγραφέων φαίνεται ὅτι ἀναβαίνει κατὰ τὴν ἀκόλουθον κλίμακα, ἰσχνὸν, ὁμαλὸν, κομψὸν, γλαφυρὸν, καὶ ἐπιτετηδευμένον.

Α. Τὸ ἰσχνὸν ὕφος ἀποποιεῖται πᾶν εἶδος κοσμήματος·

εὐχαριστούμενον μόνον εἰς τὸ ἐννοεῖσθαι, δὲν ἀποβλέπει οὐδόλως εἰς τὸ ἡδύνειν οὔτε τὴν φαντασίαν, οὔτε τὴν ἀκοήν. Ὁ τρόπος δὲ οὗτος ὑποφέρεται μόνον εἰς τὸ καθαρὸν διδακτικόν· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα διὰ νὰ ὑποφέρωμεν αὐτὸν, ἀπαιτεῖται μέγα μὲν βάρος καὶ ἀξία ὕλης, τελεία δὲ ἀκρίβεια γλώσσης. Ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι τὸ ἐντελὲς πρωτότυπον τοῦ ἰσχνοῦ ὕφους. Ποτὲ ἴσως δὲν ἐστάθη συγγραφεὺς τοσοῦτον προσηλωμένος εἰς τὴν ἀκρίβειαν τοῦ διδακτικοῦ τρόπου δι' ὅλων τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, καὶ οὕτω μεταχειριζόμενος τὴν διδασκαλίαν, χωρὶς οὐδόλως νὰ πλησιάζῃ εἰς κοσμήματα. Μὲ τὴν πλέον μεγάλην βαθύνοιαν καὶ τὰς πλέον ἐκτεταμένας γνώσεις, γράφει ὡς πνεῦμα καθαρὸν, ἀποτεινόμενον εἰς τὸν νοῦν μόνον, χωρὶς νὰ μεταχειρίζεται κανὲν μέσον θελκτικὸν τῆς φαντασίας. Πλὴν ὁ τρόπος οὗτος δὲν εἶναι μιμητέος· διότι, ἂν καὶ ἡ ἰσχνότης, ἢ ἡ τραχύτης τοῦ ὕφους ἀμείβεται μὲ τῆς ὕλης τὴν ἀξιολογότητα, ἀλλ' ὅμως εἶναι μέγα ἐλάττωμα, διότι βαρύνει τὴν προσοχὴν, καὶ εἰσάγει μὲ ζημίαν τὰς ἐννοίας ἡμῶν εἰς τὸν ἀναγινώσκοντα ἢ ἀκούοντα. Ἀντίκειται δὲ εἰς τὸν ἰσχνὸν ὁ ξηρὸς, ὅς τις γίνεται ἢ ἀπὸ στέρησιν νοημάτων, ἢ ἐὰν σμικρύνωμεν τὰ μεγάλα μὲ λέξιν καὶ φράσιν ταπεινήν· ὡς, κατέβαινεν ὁ Ξέρξης μετὰ πάντων τῶν ἑαυτοῦ», ὅπου ἡ ἔννοια τῶν λεγομένων εἶναι κοινὴ παντάπασι καὶ μικρὰ, πρὸς τὰς τόσας μυριάδας τοῦ στρατοῦ. Τοιοῦτον καὶ τὸ ἐπ' ἄλλου τινὸς ῥηθὲν περὶ τοῦ Φαλάριδος « Ἄττα γὰρ ὁ Φάλαρις ἠνόχλει τοῖς Ἀκραγαντίνοις ». διότι τὸ ἄττα καὶ τὸ *ἠνόχλει*, εἶναι σμικρότατα, καὶ ἤθελαν λέγεσθαι καὶ περὶ φιλικῶν ἐνοχλήσεων, ἀλλ' οὐχὶ περὶ τυραννικῆς ὠμότητος. Τοιοῦτον καὶ τὸ ἀκόλουθον, « Διαῤῥεῖ δὲ μέσον αὐτοῦ ὁ καλούμενος Πηνειός· εἰς τοῦτον δὲ καὶ οἱ λοιποὶ ποταμοὶ συῤῥέουσι, καὶ ἀνακινοῦνται τὸ ὕδωρ αὐτῷ, καὶ ἐργάζονται τὸν

Πηνειὸν ἐκεῖνον μέγαν (1)». Πόση διαφορὰ τῆς ξηρᾶς ταύτης ἐκφράσεως πρὸς ἐκείνην τοῦ Θουκυδίδου περὶ τοῦ Ἀχελῴου ποταμοῦ· «ὁ γὰρ Ἀχελῷος ποταμὸς ῥέων ἐκ Πίνδου διὰ Δολοπίας καὶ Ἀγριάνων καὶ Ἀμφιλόχων, καὶ διὰ τοῦ Ἀκαρνανικοῦ πεδίου, ἄνωθεν παρὰ Στράτον πόλιν, ἐς θάλασσαν διεξιεὶς παρ᾽ Οἰνιάδας, καὶ τὴν πόλιν αὐτοῖς περιλιμνάζων, ἄπορον ποιεῖ ὑπὸ τοῦ ὕδατος ἐν χειμῶνι στρατεύειν»

Τὸ ὁμαλὸν ὑψοῦται βαθμόν τινα ὑπεράνω τοῦ ξηροῦ· ὁ γράφων κατὰ τὸ ὕφος τοῦτο, πολλὰ ὀλίγον προσέχει εἰς τὰ κοσμήματα, προσηλωμένος σχεδὸν ὁλοκλήρως εἰς τὰς ἐννοίας. Πλὴν, ἂν καὶ δὲν ἐπιμελῆται νὰ ἑλκύῃ ἡμᾶς διὰ σχημάτων, καὶ ἁρμονοίας, ἢ ἄλλης τέχνης τοῦ γράφειν, φροντίζει ὅμως νὰ ἀποφεύγῃ τὸ τοῦ ξηροῦ καὶ τραχέος ἀηδές. Σιμὰ τῆς σαφηνείας, φυλάττει εἰς τὴν Γλῶσσαν αὐτοῦ καταλληλίαν, καθαρότητα, καὶ ἀκρίβειαν, τὸ ὁποῖον συνιστᾷ βαθμόν τινα, οὐ μικρὸν, κάλλους. Τὸ ὁμαλὸν ὕφος εἶναι ὁμοίως ἐπιδεκτικὸν ζωηρότητος καὶ δυνάμεως· ὅθεν ὁ συγγραφεὺς, ἐὰν αἱ ἔννοιαι αὐτοῦ ἦναι καλαὶ, δύναται νὰ ἔχῃ ἀφθόνως καὶ τὸ ἡδύ. Ὁ ἰσχνὸς καὶ ὁ ὁμαλὸς συγγραφεὺς διαφέρουσι, καθότι ὁ μὲν εἶναι ἀνεπίδεκτος κοσμημάτων, καὶ φαίνεται ὅτι ὅλως ἀγνοεῖ αὐτά· ὁ δὲ ὁμαλὸς δὲν μετέρχεται αὐτὰ, ἀλλ᾽ εὐχαριστεῖται νὰ μεταδίδῃ εἰς ἡμᾶς τὰς ἐννοίας αὐτοῦ μὲ γλῶσσαν καλὴν, εὐκρινῆ, καὶ καθαρὰν, καὶ δὲν ζητεῖ περαιτέρω ἄλλα κοσμήματα, ἢ διότι στοχάζεται αὐτὰ ὅτι δὲν εἶναι ἀναγκαῖα εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ἢ διότι δὲν αἰσθάνεται εἰς ἑαυτὸν κλίσιν πρὸς ταῦτα, ἢ διότι καταφρονεῖ αὐτά.

Ἕπεται εἰς ταῦτα τὸ κομψὸν, καὶ ἐνταῦθα ἐμβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν χώραν τῶν κοσμημάτων. Δὲν εἶναι ταῦτα ἐκ τῶν

(1) Πρόδρομ. Σελ. 40.

πλέων ὑψηλῶν καὶ λαμπρῶν· ὁ συγγραφεὺς τοῦ ὕφους τούτου δεικνύει ὅτι δὲν καταφρονεῖ τὸ κάλλος τῆς γλώσσης, ἀλλὰ μάλιστα δίδει προσοχὴν εἰς αὐτὸ, προσοχὴν ὅμως εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν λέξεων, καὶ εἰς τὴν εὔχαριν θέσιν αὐτῶν μᾶλλον, παρὰ εἰς ἄλλην σπουδὴν φαντασίας, ἢ ῥητορείας. Αἱ περίοδοι αὐτοῦ εἶναι καθαραὶ, καὶ ἐλεύθεραι περιττῶν λέξεων, μέτριαι εἰς τὴν ἔκτασιν, κλίνουσαι μᾶλλον εἰς τὴν συντομίαν, παρὰ εἰς τὴν ὀγκώδη σύνθεσιν, καὶ τελευτῶσαι, ὡς πρέπει, χωρὶς νὰ ἐπιπροστίθεταί τι μετὰ τὸ τέλος αὐτῶν. Ὁ ῥυθμὸς αὐτοῦ ποικίλλεται, πλὴν ὄχι μὲ ἐσπουδασμένην ἁρμονίαν. Τὰ σχήματα, ἐὰν κάμνῃ χρῆσίν τινα αὐτῶν, εἶναι σύντομα καὶ κατάλληλα, οὐχὶ τολμηρὰ καὶ λαμπρά. Τοιοῦτον ὕφος μεταχειρίζεται ὅστις δὲν ἔχει μεγάλην δύναμιν φαντασίας, ἀλλὰ προσέχει ἐπιμελῶς εἰς τοὺς κανόνας μόνον τοῦ γράφειν· εἶναι δὲ ὕφος πάντοτε εὐάρεστον· ὑψόνει μετρίως τὴν σύνθεσιν τοῦ λόγου, καὶ δίδει βαθμόν τινα κόσμου, ὅστις ἁρμόζει εἰς πᾶσαν ὑπόθεσιν.

Τὸ δὲ γλαφυρὸν ὕφος ἔχει ὑψηλότερον βαθμὸν κόσμου. Περιλαμβάνει ὅλα τὰ λεκτικὰ κοσμήματα χωρίς τινος ὑπερβολῆς ἢ ἐλλείψεως. Ἐκ τῶν πρότερον εἰρημένων εὐκόλως δύναταί τις νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι τὸ τέλειον κομψὸν περιλαμβάνει μεγάλην σαφήνειαν καὶ καταλληλίαν· καθαρότητα εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν λέξεων, καὶ εὐάρεστον ἁρμονίαν εἰς τὴν πλοκὴν αὐτῶν, ἔτι δὲ τὴν χάριν καὶ τὸ κάλλος τὸ ἐκ τῆς φαντασίας, ὅσον ἡ ὑπόθεσις ἐπιδέχεται, καὶ ὅλην τὴν ἐκ τῶν τρόπων λαμπρότητα. Συντόμως, ὁ κομψὸς συγγραφεὺς ἡδύνει τὴν φαντασίαν καὶ τὴν ἀκοὴν, ἐνῷ διδάσκει τὸν νοῦν· καὶ προσφέρει εἰς ἡμᾶς τὰς ἰδέας αὐτοῦ ἐνδεδυμένας μὲ ὅλον τὸ κάλλος τῆς ἐκφράσεως, οὐχὶ ὅμως ὑπερφορτισμένας μὲ ἔκτακτον στολισμόν.

Όταν δὲ οἱ διδόμενοι εἰς τὸ ὕφος στολισμοὶ, ὄντες καθ' ὑπερβολὴν πλούσιοι καὶ πομπώδεις ὡς πρὸς τὴν ὑπόθεσιν, προσβάλλωσι μὲ ψευδῆ λαμπρότητα, τοῦτο εἶναι τὸ λεγόμενον ἐπιτετηδευμένον ὕφος, καὶ σημαίνει ἐνταῦθα τὸν ὑπέρμετρον καλλωπισμόν. Τὸ ὕφος τοῦτο εἰς τὰς συνθέσεις τῶν νέων εἶναι συγχωρητέον· ἴσως μάλιστα εἶναι εἰς τοὺς νέους ἀγαθὸν προμάντευμα νὰ κλίνῃ τὸ ὕφος αὐτῶν εἰς τὸ πολυτελές. « εὔχομαι, λέγει ὁ Κιντιλιανὸς, νὰ ἐπιφαίνεται εἰς τοὺς νέους πολυτέλεια φαντασίας. Ὁ χρόνος ἔπειτα θέλει ἀφαιρέσειν πολὺ μέρος αὐτῆς, πολὺ θέλει ῥινίσειν ἡ κρίσις, καὶ μέρος τι θέλει ἐκτρίψειν ἡ γύμνασις· ἔστω μόνον ὕλη, ἐκ τῆς ὁποίας νὰ ἦναι δυνατὸν τὸ ἀποξέειν τι. Ἃς τολμᾷ τὰ τοιαῦτα ἡ ἡλικία αὕτη· ἃς ἐφευρίσκῃ· ἃς ἀγάλλεται εἰς τὰς ἐφευρέσεις ἑαυτῆς, καὶ ἂν δὲν ἦναι ἀκριβεῖς. Τῆς γονιμότητος ἡ θεραπεία εἶναι εὔκολος· τὸ ἄγονον δὲν ἔχει θεραπείαν ». Πλὴν ἂν καὶ εἰς τὰς πρώτας γυμνάσεις τῶν νέων συγχωρῆται τὸ ἐπιτετηδευμένον ἀνθηρὸν ὕφος, εἰς συγγραφεῖς ὅμως ὡριμωτέρας ἡλικίας εἶναι ἀσυγχώρητον. Καθ' ὅσον ἡ κρίσις ὡριμάζει, πρέπει νὰ σωφρονίζῃ τὴν φαντασίαν, καὶ νὰ ἀποδοκιμάζῃ ὡς νεανικὸν πάντα καλλωπισμὸν πλεονάζοντα, καὶ ἀνάρμοστον εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ἢ μὴ συμβάλλοντα εἰς διασάφησιν αὐτῆς. Εἶναι τὸ πλέον ἀξιοκαταφρόνητον ὁ ψευδὴς καλλωπισμὸς τῆς Γλώσσης, τὸν ὁποῖον συγγραφεῖς τινες ἐπιτηδεύονται· ἤθελεν ὑποφέρεσθαι, ἐὰν προήρχετο ἀπὸ εὔροιαν πλουσίας φαντασίας· διότι τότε, ἂν καὶ ἡ ὠφέλεια ἦτο μικρὰ, τοὐλάχιστον ὅμως ἠθέλαμεν ἔχειν τι πρὸς διατριβήν. Ἀλλὰ τὸ χείριστον εἶναι, ὅτι εἰς τοὺς κουφολόγους τούτους συγγραφεῖς ὑπάρχει πολυτέλεια λέξεων, οὐχὶ φαντασίας. Ζητοῦσι νὰ ὑψωθῶσιν εἰς λαμπρότητα λόγου, τῆς ὁποίας συνέλαβον ἰδέαν συγκεχυμένην, καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ φθά-

σωσιν αὐτὴν, ἀγωνίζονται νὰ ἀναπληρώσωσι τὴν ἔλλειψιν διὰ ποιητικῶν λέξεων, διὰ τολμηρῶν ἀναφωνήσεων, διὰ σχημάτων κοινῶν τόπων, καὶ ἄλλων τοιούτων μέσων, ὅσα ἔχουσιν ὄψιν πομπώδη καὶ μεγαλοπρεπῆ. Δὲν ἐκατάλαβαν, ὅτι τὸ ποιοῦν εὐάρεστον τὸν καλλωπισμὸν εἶναι ἡ σεμνότης καὶ μετριότης· καὶ ὅτι ἄνευ καλῆς αἰσθήσεως καὶ στερεᾶς γνώσεως πραγμάτων, τὸ πλέον ἀνθηρὸν ὕφος δὲν εἶναι παρὰ ἀπάτη παιδαριώδης γινομένη εἰς τὸ κοινὸν, τὸ ὁποῖον ῥέπει παραπολὺ εἰς τὸ νὰ ἀπατᾶται· τοὐλάχιστον, τοιοῦτοι εἶναι οἱ κοινοὶ ἀναγνῶσται, οἵτινες εὐκόλως συναρπάζονται τὴν ἀρχὴν ἀπὸ ὅσα ἔχουσιν ὄψιν θαμβωτικὴν καὶ πολυτελῆ.

Ἁπλοῦν.

Μένει ἀκόμη νὰ θεωρήσωμεν τὸ ὕφος ὑπ᾽ ἄλλον τινὰ χαρακτῆρα, ὅστις ἔχει μεγάλην δύναμιν εἰς τὸ γράφειν, καὶ ἀπαιτεῖ ἀκριβῆ ἐξέτασιν· οὗτος εἶναι ὁ ἁπλοῦς ἢ φυσικὸς, πρὸς διαφορὰν τοῦ ἐπιτετηδευμένου. Τὸ ἁπλοῦν ἐπὶ τοῦ γράφειν εἶναι λέξις συχνότατα λεγομένη, πλὴν, ὡς καὶ ἄλλαι πολλαὶ, δὲν λαμβάνεται πολλάκις κατ᾽ ἔννοιαν ὡρισμένην καὶ ἀκριβῆ· ἡ μεγαλητέρα δ᾽ αἰτία τῆς ἀστασίας ταύτης εἶναι αἱ διάφοροι δοθεῖσαι εἰς αὐτὴν σημασίαι, τὰς ὁποίας διὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη ἐνταῦθα νὰ διακρίνωμεν, καὶ νὰ δείξωμεν πῶς πρέπει νὰ ἐννοῆται, λαμβανομένη ἐπὶ τοῦ ὕφους. Τέσσαρες λοιπὸν εἶναι αἱ διάφοροι αὐτῆς σημασίαι.

Α. Ἁπλοῦν λέγεται ἐπὶ συνθέσεως, τὸ μὴ ἔχον πολλὰ διάφορα μέρη· οὕτω λέγεται τὸ σχέδιον τραγῳδίας τινὸς ὅτι εἶναι ἁπλοῦν, πρὸς διαφορὰν τοῦ ἔχοντος διπλῆν τὴν δέσιν, καὶ πολλὰ τὰ ἐμπίπτοντα· ὡσαύτως καὶ ἐπὶ τῆς ἐποποιΐας, καὶ ἀρχιτεκτονικῆς. κ. τ. λ.

Β΄. Λέγεται ἁπλῆ ἔννοια πρὸς διαφορὰν τῆς λεπτῆς· οὕτω

ἁπλαῖ ἔννοιαι εἶναι αἱ φυσικῶς διεγειρόμεναι εἰς τὸν νοῦν, τὰς ὁποίας ἡ περίστασις, ἢ ἡ ὑπόθεσις γεννᾷ ἀφ' ἑαυτῆς, χωρίς τινος ἐξετάσεως, καὶ προφερόμεναι καταλαμβάνονται εὐκόλως ὑπὸ πάντων. Λεπτότης ἐν τῷ γράφειν εἶναι ἡ ὀλιγώτερον φυσικὴ καὶ εὔληπτος μόρφωσις τῆς ἐννοίας, καὶ ἀπαιτεῖται δἰ αὐτὴν ἰδιαίτερός τις τρόπος τοῦ νοεῖν. Ἐντὸς ὁρίων τινῶν ἡ λεπτότης εἶναι πολλὰ ὡραία· ἀλλ' ὅταν φέρεται πολλὰ μακρὰν, καταντᾷ περίπλοκος καὶ ἐπαχθὴς διὰ τὸ ἐπιτετηδευμένον καὶ περίεργον· οὕτως οἱ μὲν τοῦ Κικέρωνος ἠθικοὶ στοχασμοὶ εἶναι ἁπλοῖ· οἱ δὲ τοῦ Σενέκα λεπτουργημένοι καὶ περιειργασμένοι. Ταῦτα μὲν τὰ δύο εἴδη τῆς ἁπλότητος, τῆς ἀντιθέτου εἰς τὴν ποικιλίαν τῶν μερῶν, ἢ εἰς τὴν λεπτότητα τῶν στοχασμῶν, δὲν ἔχουσιν οὐδεμίαν σχέσιν πρὸς τὸ ὕφος.

Τὸ τρίτον δὲ εἶδος τῆς ἁπλότητος ἀνάγεται εἰς τὸ ὕφος, καὶ ἀντίκειται εἰς τὸ πομπῶδες. Κατὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην τὸ ἁπλοῦν ὕφος συμπίπτει μὲ τὸ ὁμαλόν· ὅθεν δὲν εἶναι χρεία νὰ ἐκτανθῶμεν περαιτέρω.

Εἶναι ὅμως καὶ τέταρτον εἶδος ἁπλότητος ἀναφερόμενον εἰς τὸ ὕφος· πλὴν δὲν θεωρεῖται τοσοῦτον εἰς τὰ κοσμήματα, ὅσον εἰς τὴν εὐκολίαν καὶ τὸν φυσικὸν τρόπον τῆς ἐκφράσεως τῶν ἐννοιῶν. Τοῦτο εἶναι ὅλως διάφορον τοῦ ἰσοδυναμοῦντος μὲ τὸ ὁμαλόν· διότι δύναται νὰ συνυπάρχῃ μὲ τὸν πλέον ὑψηλὸν κόσμον. Ὁ Ὅμηρος, παραδείγματος χάριν, ἔχει τὴν ἁπλότητα εἰς τὴν μεγαλητέραν αὐτῆς ἐντέλειαν, καὶ ὅμως οὐδεὶς ἄλλος συγγραφεὺς ἔχει πλειότερον κόσμον καὶ κάλλος. Ἡ ἁπλότης αὕτη, περὶ ἧς ἐνταῦθα πρόκειται, δὲν εἶναι ἐναντία εἰς τὸν κόσμον, ἀλλ' εἰς τὸ ἐπιτετηδευμένον, καὶ εἶναι ἐν τῷ γράφειν ἔξοχος ἀρετή.

Ὁ ἁπλοῦς συγγραφεὺς ἐκφράζεται οὕτως, ὥστε ἕκαστος

νομίζει ὅτι ἠδύνατο νὰ γράψῃ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον· ἐὰν ὅμως τὸ ἐπιχειρισθῇ, *θέλει ἱδρώσειν πολλὰ*, ὡς λέγει ὁ Ὁράτιος, *καὶ ματαίως θέλει κοπιάσειν* (1). Δὲν ἔχει σημεῖα τέχνης εἰς τὴν ἔκφρασίν του, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι μεταχειρίζεται τὴν φυσικὴν γλῶσσαν. Δὲν βλέπεις εἰς τὸ ὕφος τὸν συγγραφέα καὶ τὸν κόπον αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν φυσικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα. Ἂν καὶ ἦναι πλούσιος μὲν εἰς τὴν ἔκφρασιν, πλήρης δὲ σχημάτων καὶ φαντασίας, ταῦτα ὅμως ῥέουσιν ἐξ αὐτοῦ χωρίς τινος βίας. Φαίνεται ὅτι γράφει κατὰ τὸν τρόπον τὸν ἑαυτοῦ, ὄχι διότι ἐσπούδασεν αὐτόν, ἀλλὰ διότι εἶναι ὁ τρόπος τοῦ ἐκφράζεσθαι ὁ πλέον φυσικὸς εἰς αὐτόν. Πρὸς τούτοις βαθμός τις ἀμελείας δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστος μὲ τοῦτον τὸν χαρακτῆρα τοῦ ὕφους, ἀλλὰ μάλιστα καὶ ἀρέσκει· διότι ἄκρα λεπτότης καὶ προσοχὴ εἰς τὰς λέξεις εἶναι ἀλλότριος εἰς αὐτόν. « Ἂς ἔχῃ τὸ ὕφος τοῦτο, λέγει ὁ Κικέρων, μαλακότητά τινα, καί τι δεικνύον οὐκ ἄχαριν ἀμέλειαν ἀνθρώπου ἀσχολουμένου μᾶλλον εἰς τὰ πράγματα, παρὰ εἰς τὴν λέξιν (2)». Αὕτη εἶναι τῆς ἁπλότητος τοῦ ὕφους ἡ μεγάλη ἀρετή, ὡς τῆς τῶν τρόπων, νὰ δεικνύῃ εἰς ἡμᾶς τὴν διάνοιαν τοῦ γράφοντος καθαρὰν καὶ ἀνεπιτήδευτον. Οἱ ἐσπουδασμένοι πολλὰ καὶ περιειργασμένοι τρόποι τοῦ γράφειν, καὶ ὡραῖοι ἂν ἦναι, ἔχουσι πάντοτε τὸ ἐλάττωμα τοῦτο, νὰ μᾶς παριστάνωσι τὸν συγγραφέα ὡς αὐλικόν τινα ἐν στολῇ, ὅπου ἡ λαμπρότης τῶν ἐνδυμάτων, καὶ ἡ ἐπιτήδευσις τῶν τρόπων, καλύπτουσιν ἐκείνας τὰς ἰδι-

---

(1) — ut sibi quivis speret idem, sudet multum, frustra que laboret ausus idem. — (2) Habeat ille molle quiddam, et quod indice uon ingratam negligentiam hominis, de re magis quàm de verbo laborantis, (orat. No 77).

οτροπίας, αἵτινες διακρίνουσιν ἄνθρωπον ἀπὸ ἄνθρωπον· τὸ δὲ ἀναγινώσκειν συγγραφέα ὕφους ἁπλοῦ εἶναι, ὡς τὸ συνομιλεῖν κατ᾽ οἶκον μὲ ἐπίσημον ἄνθρωπον, καὶ ἐν ἡσυχίᾳ, ὅπου εὑρίσκομεν ἐν αὐτῷ τρόπους φυσικοὺς, καὶ χαρακτῆρα διακεκριμένον.

Οἱ ἀρχαῖοι πρῶτοι συγγραφεῖς εἶναι τὸ ἔξοχον παράδειγμα τῆς ἁπλότητος. Ὁ λόγος δὲ τούτου εἶναι φανερός· ἔγραφον κατὰ τὴν ὑπαγόρευσιν τοῦ φυσικοῦ πνεύματος αὐτῶν, ἀλλ᾽ οὐχὶ συμμορφούμενοι πρὸς τὰ ποιήματα καὶ συγγράμματα τῶν ἄλλων, τὸ ὁποῖον κινδυνεύει πάντοτε νὰ φέρῃ εἰς τὸ ἐπιτετηδευμένον.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ τρόποι τοῦ γράφειν εἶναι διάφοροι κατὰ τὸ πνεῦμα ἑκάστου συγγραφέως, κατὰ τὴν ὑπόθεσιν περὶ ἧς γράφει, καὶ κατὰ τὰ αἰσθήματα αὐτοῦ, δὲν εἶναι εὔκολον νὰ προσδιορίσωμεν ἀκριβῶς τίς ἐκ τῶν τρόπων τούτων εἶναι ὁ καλήτερος, ἀλλ᾽ οὐδὲ ἀναγκαῖον· διότι τὸ ὕφος εἶναι στάδιον εὐρυχωρότατον. Αἱ ποιότητες αὐτοῦ εἰς διαφόρους συγγραφεῖς δύνανται νὰ ἦναι πολλὰ διάφοροι, καὶ ὅμως ὅλαι καλαί. Τὸ πνεῦμα πρέπει νὰ μένῃ ἐλεύθερον εἰς τὸν ἰδιαίτερον προσδιορισμὸν, τὸν ὁποῖον ἕκαστος ἔχει παρὰ τῆς φύσεως πρὸς ἕνα τινὰ τρόπον ἐκφράσεως μᾶλλον παρὰ πρὸς ἄλλον. Τινὲς μὲν γενικαὶ ποιότητες εἶναι τοιαῦται, ὥστε εἰς ἕκαστον εἶδος συνθέσεως πρέπει ἐπιμελῶς νὰ φυλάττωμεν αὐτὰς, καθὼς εἶναι καὶ ἁμαρτήματά τινα, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ φεύγωμεν· τὸ ὀγκῶδες ὕφος, παραδείγματος χάριν, τὸ ἀσθενὲς, τὸ ξηρὸν ἢ ἀσαφὲς, εἶναι πάντοτε φευκτέα· ἡ σαφήνεια, ἡ δύναμις, ἡ κομψότης, καὶ ἁπλότης, εἶναι κάλλη πάντοτε σπουδῆς ἄξια. Περὶ δὲ τῆς μίξεως ὅλων τούτων, ἢ τοῦ βαθμοῦ τῆς ὑπεροχῆς μιᾶς τῶν καλῶν τούτων ποιοτήτων εἰς μόρφωσιν τοῦ ἰδιαιτέρου ἡμῶν τρόπου εἰς τὸ γράφειν,

δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δοθῶσιν ἀκριβεῖς κανόνες. Τελειόνομεν δὲ τὴν περὶ τῶν χαρακτήρων θεωρίαν προσθέτοντες παρατηρήσεις τινὰς δυναμένας νὰ μᾶς ὁδηγῶσιν εἰς τὸ καλὸν ὕφος ἐν γένει, ἀφίνοντες τὸν ἰδιαίτερον χαρακτῆρα τοῦ ὕφους τούτου νὰ μορφόνεται ἢ ἐκ τῆς ὑποθέσεως, περὶ ἧς γίνεται ἡ συγγραφὴ, ἢ ἐκ τῆς τάσεως τοῦ πνεύματος.

ά. Ἡ πρώτη παρατήρησις εἶναι, νὰ λαμβάνωμεν καθαρὰς ἰδέας τῆς ὑποθέσεως, περὶ ἧς μέλλομεν νὰ γράψωμεν, ἢ νὰ ὁμιλήσωμεν. Τοῦτο καταρχὰς ἤθελε φανῆν ὅτι ἔχει μικρὰν σχέσιν πρὸς τὸ ὕφος, τῇ ἀληθείᾳ ὅμως εἶναι στενὰ συνδεδεμένον μὲ αὐτό. Ἡ βάσις παντὸς καλοῦ ὕφους εἶναι ἀληθὴς ἔννοια συντροφευμένη μὲ ζωηρὰν φαντασίαν. Τὸ ὕφος καὶ αἱ ἔννοιαι τοῦ συγγραφέως συνδέονται τοσοῦτον, ὥστε πολλάκις εἶναι δύσκολον νὰ κάμῃ τις διάκρισιν αὐτῶν. Ἐὰν αἱ ἐντυπώσεις τῶν πραγμάτων γίνωνται εἰς τὸ πνεῦμα ἡμῶν ἀμαυραὶ καὶ ἀδιάκριτοι, ἢ περιπεπλεγμέναι καὶ συγκεχυμέναι, τοιοῦτον ἀφεύκτως θέλει εἶσθαι καὶ τὸ ὕφος ἡμῶν, ὅταν γράφωμεν περὶ αὐτῶν· ἐξ ἐναντίας δὲ, ὅταν συλλαμβάνωμεν καθαρῶς, καὶ αἰσθανώμεθα ἰσχυρῶς, φυσικὰ θέλομεν ἐκφράζεσθαι μὲ καθαρότητα καὶ δύναμιν. Οὗτος λοιπὸν εἶναι ἀναμφιβόλως ὁ πρώτιστος κανὼν εἰς τὸ ὕφος, νὰ σκεπτώμεθα βαθέως περὶ τοῦ ὑποκειμένου, ἕως νὰ λάβωμεν πλήρη καὶ διακεκριμένην γνῶσιν τῆς ὕλης, τὴν ὁποίαν μέλλομεν νὰ ἐνδύσωμεν μὲ λέξεις· ἕως νὰ αἰσθανθῶμεν αὐτήν· τότε μόνον θέλομεν ἔχειν τὴν ἔκφρασιν ῥέουσαν καθαρὰν καὶ δυνατήν· γενικῶς, αἱ καλήτεραι καὶ προσφυέστεραι ἐκφράσεις εἶναι αἱ ὑπὸ τῆς καθαρᾶς ὄψεως τοῦ ὑποκειμένου παριστανόμεναι, χωρὶς νὰ κοπιάζωμεν πολὺ, ἢ νὰ τρέχωμεν ζητοῦντες αὐτάς· αὕτη εἶναι ἡ παρατήρησις τοῦ Κιντιλιανοῦ, « Ὡς ἐπιτοπλεῖστον αἱ καταλληλότεραι λέξεις συνέχονται μὲ τὰ πράγματα, καὶ ἀνακα-

λύπτονται διὰ τοῦ φωτὸς αὐτῶν· ἡμεῖς δὲ ζητοῦμεν αὐτὰς ὡς λανθανούσας καὶ κρυπτομένας· ὅθεν ἀντὶ νὰ στοχαζώμεθα, ὅτι αἱ λέξεις κεῖνται πλησίον τοῦ ὑποκειμένου, ὑπάγομεν ζητοῦντες αὐτὰς ἀλλαχοῦ, καὶ ὅταν εὕρωμεν, προσπαθοῦμεν νὰ δώσωμεν εἰς αὐτὰς δύναμιν (1) ».

Β΄. Διὰ νὰ φθάσῃ τις νὰ συστήσῃ εἰς ἑαυτὸν καλὸν ὕφος, εἶναι ἀναγκαία ἡ συχνὴ γύμνασις τοῦ συνθέτειν. Πολλοὺς κανόνας ἀνεφέραμεν περὶ ὕφους· ἀλλ' ἄνευ τῆς γυμνάσεως καὶ τῆς ἕξεως, ἀδύνατον εἶναι νὰ ἐπιτύχῃ τις τοῦ σκοποῦ αὐτῶν. Σημειωτέον δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι πᾶν εἶδος συνθέσεως δὲν τελειοποιεῖ τὸ ὕφος· ἐὰν συνειθίσωμεν νὰ συνθέτωμεν ἀφροντίστως καὶ ἐπιτροχάδην, θέλομεν ἀποκτήσειν βεβαίως κακὸν ὕφος· καὶ θέλομεν ἔχειν πλειότερον κόπον διὰ νὰ ἀπομάθωμεν τὸ κακὸν, καὶ νὰ διορθώσωμεν τὰ σφάλματα τῆς ἀμελείας, παρὰ ἐὰν δὲν ἤμεθα οὐδόλως συνειθισμένοι εἰς τὸ συνθέτειν· ὅθεν πρέπει καταρχὰς νὰ συγγράφωμεν βραδέως καὶ μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας, ἕωσοῦ διὰ τῆς μακρᾶς γυμνάσεως νὰ ἀποκτήσωμεν τὴν εὐκολίαν καὶ ταχύτητα. « βραδύτητα καὶ ἐπιμέλειαν, λέγει ὀρθότατα ὁ Κιντιλιανὸς, παραγγέλλω εἰς τὴν ἀρχήν· διότι τοῦτο πρῶτον πρέπει νὰ λάβωμεν ὡς βάσιν, καὶ νὰ ἐπιμεληθῶμεν, τὸ γράφειν ὅσον τὸ δυνατὸν καλῶς, τὸ δὲ ταχέως, ἡ συνήθεια θέλει δώσει τοῦτο. Κατὰ μικρὸν τὰ πράγματα θέλουσι παρουσιάζεσθαι εὐκολώτερα, αἱ λέξεις θέλουσιν ἐπέρχεσθαι προχείρως, καὶ ἡ σύνθεσις θέλει προχωρεῖν· τὰ πάντα τέλος πάντων, ὡς ἐν οἴκῳ καλῶς δια-

---

(1) Plerumque optima verba rebus cohaerent, et cernuntur suo lumine. At nos quaerimus illa, tanquam lateant seqne subducant· lta nunquam putamus verba esse circa id de quo dicendum est; sed ex aliis locis petimus, et inventus vim afferimus. viii. C. I.

τεταγμένῳ, θέλουσιν εἶσθαι ἕκαστον εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ· καὶ συντόμως εἰπεῖν, τὸ μὲν ταχέως γράφειν δὲν φέρει τὸ καλῶς· τὸ δὲ καλῶς, φέρει τὸ ταχέως (1)».

Παρατηρητέον ὅμως, ὅτι εἶναί τις φευκτέα ὑπερβολὴ εἰς τὴν περὶ τὰς λέξεις περιέργειαν. Δὲν πρέπει νὰ ἀναβάλλωμεν τὸν δρόμον τῆς σκέψεως, οὐδὲ νὰ ψυχραίνωμεν τὴν θερμότητα τῆς φαντασίας, ἐνδιατρίβοντες παραπολὺ εἰς πᾶσαν λέξιν. Εἰς περιστάσεις τινὰς γίνεταί τις ἔκλαμψις συνθέσεως, ἥτις πρέπει νὰ διατηρηθῇ, ἂν ἐλπίζωμεν νὰ παραστήσωμεν εὐστόχως τὰς ἐννοίας ἡμῶν, ἔστω καὶ μὲ κίνδυνον τινῶν ἐλλείψεων. Ἡ αὐστηροτέρα ἐξέτασις τούτων πρέπει ν' ἀφίνεται εἰς τὴν ἐπιθεώρησιν· διότι, ἂν ἡ πρᾶξις τοῦ συντιθέναι ἦναι ὠφέλιμος, τὸ ἐπίπονον ἔργον τοῦ ἐπιδιορθοῦν δὲν εἶναι ὀλιγώτερον· εἶναι ὅμως ἀπολύτως ἀναγκαῖον διὰ νὰ συνάξωμεν τὸν καρπὸν τῆς ἕξεως τοῦ συντιθέναι. Πρέπει λοιπὸν ὅ,τι συνεγράψαμεν, ν' ἀφίνωμεν αὐτὸ καιρόν τινα, ἕωσοῦ νὰ παρέλθῃ ἡ ἔξαψις τῆς συνθέσεως, ἕωσοῦ νὰ σβεσθῇ τὸ πάθος, τὸ ὁποῖον συνελάβομεν ὑπὲρ τῶν ἐκφράσεων ἡμῶν, καὶ αὐταὶ αἱ ἐκφράσεις νὰ λησμονηθῶσι· καὶ τότε ἐπαναθεωροῦντες τὸ ἔργον ἡμῶν μὲ ὄμμα ἀπαθὲς καὶ κριτικὸν, ὡς ὑπ' ἄλλου εἰργασμένον, θέλομεν διακρίνειν πολλὰς ἀτελείας, αἵτινες ἐλάνθασαν ἡμᾶς τὴν ἀρχήν· τότε εἶναι καιρὸς νὰ κλαδεύσωμεν τὰ περιττὰ, νὰ ἐξετάσωμεν τὴν τάξιν τῶν περιόδων, νὰ προσέξωμεν εἰς τὰ συνδέοντα τὰς προτάσεις μόρια, καὶ νὰ δώσωμεν εἰς

(1) Moram et solicitudinem initiis impero. Nam primum hoc constituendum ac obtinendum est, ut quam optime scribamus: Celeritatem dabit consuetudo. Paulatim res facilius se ostendent, verba respondebunt, propositio prosequetur. Cuncta denique ut in familiâ bene instituta in officio erunt. Summa haec rei; cito scribendo non fit ut bene scribatur; bene scribendo, fit ut cito.

τὸ ὕφος μορφὴν τακτικὴν, ὀρθὴν, καὶ ὁμαλήν. Εἰς τὸν κόπον τοῦτον τῆς ῥίνης πρέπει νὰ ὑποβληθῶσιν ὅλοι οἱ θέλοντες νὰ μεταδίδωσι καλῶς τὰς ἰδέας αὐτῶν εἰς τοὺς ἄλλους. Ἡ πρᾶξις θέλει ὀξύνειν ταχέως τὸ ὄμμα εἰς τὰ ἀναγκαιότερα ἀντικείμενα τῆς προσοχῆς, καὶ καταστήσειν τὸ ἔργον πολὺ εὐκολώτερον, παρ᾽ ὅσον τὴν ἀρχὴν ἐνομίζετο.

Γ΄. Περὶ δὲ τῆς βοηθείας, τὴν ὁποίαν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν ἄλλων, εἶναι φανερὸν, ὅτι πρέπει νὰ οἰκειονώμεθα μὲ τὸ ὕφος τῶν καλητέρων συγγραφέων· τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον καὶ διὰ νὰ συνειθίζωμεν εἰς τὴν αἴσθησιν τοῦ καλοῦ, καὶ διὰ νὰ προμηθευώμεθα ἀπὸ λέξεις παντὸς εἴδους. Ἀναγινώσκοντες δὲ τοὺς συγγραφεῖς διὰ τὸ ὕφος, πρέπει νὰ δίδωμεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν εἰς τοὺς ἰδιάζοντας αὐτῶν διαφόρους τρόπους· καὶ πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν συμβάλλει τὰ μέγιστα νὰ λαμβάνωμεν μέρος τι τοῦ συγγραφέως, νὰ ἀναγινώσκωμεν αὐτὸ ἐπιμελῶς δὶς καὶ τρὶς, ἕωσοῦ νὰ συλλάβωμεν ἐντελῶς τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ· ἔπειτα ἀφίνοντες κατὰ μέρος τὸ βιβλίον, νὰ ἐπιχειρῶμεν νὰ γράφωμεν ἀπὸ μνήμης τὸ μέρος τοῦτο, ὅσον δυνάμεθα, καλῶς, καὶ τότε ἀνοίγοντες τὸ βιβλίον, νὰ συγκρίνωμεν τὰ γεγραμμένα ὑφ᾽ ἡμῶν μὲ τὸ ὕφος τοῦ συγγραφέως. Ἡ γύμνασις αὕτη διὰ τῆς συγκρίσεως θέλει δεικνύει ποῦ κεῖνται τὰ ἁμαρτήματα τοῦ ὕφους ἡμῶν, θέλει ὁδηγεῖν ἡμᾶς εἰς τὴν διόρθωσιν αὐτῶν, καὶ μεταξὺ τῶν διαφόρων τρόπων, καθ᾽ οὓς ἡ αὐτὴ ἔννοια δύναται νὰ ἐκφρασθῇ, θέλομεν διακρίνειν τὸν καλήτερον.

Δ΄. Πρέπει ὅμως συγχρόνως νὰ προφυλαττώμεθα ἀπὸ τῆς δουλικῆς μιμήσεως ὁποιουδήποτε συγγραφέως· διότι τοῦτο εἶναι πάντοτε ἐπικίνδυνον· γίνεται ἐμπόδιον εἰς τὸ πνεῦμα, καὶ δύναται νὰ καταστήσῃ τὸ ὕφος ἡμῶν τραχύ. Ὅσοι προσηλόνονται εἰς τὴν μίμησιν, ὁμοῦ μὲ τὰ κάλλη τοῦ συγγρα-

φέως μιμοῦνται καὶ τὰ ἐλαττώματα αὐτοῦ. Οὐδέποτε γίνεται καλὸς συγγραφεὺς ἢ διαλεκτικὸς, ὅς τις δὲν ἔχει πεποίθησίν τινα εἰς τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ πνεῦμα. Πρέπει δὲ μάλιστα νὰ φεύγωμεν τὸ νὰ παραδεχώμεθα φράσεις τοῦ συγγραφέως ἰδιαζούσας εἰς αὐτὸν, ἢ νὰ ἀντιγράφωμεν περικοπὰς αὐτοῦ· τοιαύτη συνήθεια ἤθελε καταντήσειν ὀλέθριος εἰς πᾶσαν γνησίαν σύνθεσιν. Ἀσυγκρίτως καλήτερον εἶναι νὰ ἔχωμέν τι ἴδιον, ἔστω καὶ μετρίου κάλλους, παρὰ νὰ κάμνωμεν ἐπίδειξιν δανειζόμενοι ἀλλότρια κοσμήματα, τὰ ὁποῖα τέλος πάντων θέλουσι προδώσειν τὴν πτωχείαν τοῦ πνεύματος ἡμῶν.

Έ. Πέμπτος κανὼν περὶ τοῦ ὕφους, φανερὸς μὲν, ἀλλ' οὐσιώδης, εἶναι, ὅτι πρέπει πάντοτε νὰ σπουδάζωμεν νὰ προσαρμόζωμεν αὐτὸ εἰς τὴν ὑπόθεσιν, καὶ εἰς τὴν ἱκανότητα τῶν ἀκροατῶν, ἐὰν λαλῶμεν δημοσίᾳ. Δὲν εἶναι ἄξιον νὰ λέγεται ῥητορικὸν ἢ ὡραῖον, ὅ,τι δὲν ἁρμόζει εἰς τὴν περίστασιν, καὶ εἰς τὰ πρόσωπα, πρὸς τὰ ὁποῖα ἀπευθύνεται. Εἶναι ἐσχάτης ἀπρεπείας καὶ ἀτοπίας νὰ μεταχειρίζεταί τις τὸ ἀνθηρὸν τῆς ποιήσεως, ἐνῷ πρόκειται μόνον νὰ ἀποδείξῃ· ἢ νὰ λαλῇ μὲ ἐπεξειργασμένην ἐπίδειξιν ἐκφράσεως ἐνώπιον ἀκροατῶν, οἵτινες δὲν ἔχουσιν οὐδεμίαν ἔννοιαν αὐτῆς, καὶ ἵστανται χάσκοντες μόνον εἰς τὴν ἄκαιρον μεγαλοπρέπειαν τοῦ λέγοντος. Ταῦτα εἶναι ἐλλείψεις, ὄχι τόσον τοῦ ὕφους, ὅσον, τὸ χειρότερον, τῆς κοινῆς αἰσθήσεως τοῦ καλοῦ. Ὅταν ἀρχίζωμεν νὰ γράφωμεν, ἢ νὰ λαλῶμεν, πρέπει πρότερον νὰ στήσωμεν εἰς τὸ πνεῦμα ἡμῶν καθαρὰν τὴν ἔννοιαν τοῦ τέλους, πρὸς τὸ ὁποῖον ἀποβλέπομεν· νὰ κρατῶμεν τοῦτο στερεὸν ἐνώπιον ἡμῶν, καὶ πρὸς τοῦτο νὰ προσαρμόζωμεν τὸ ὕφος τοῦ λόγου. Ἐὰν δὲν θυσιάζωμεν εἰς τὸν μέγαν τοῦτον σκοπὸν πᾶν ἄκαιρον καλλωπισμὸν τῆς φαντασίας, εἴμεθα ἀσύγγνωστοι· καὶ ἂν θαυμάζωσιν ἡμᾶς νηπιώδεις τινὲς καὶ

ἀνόητοι, οἱ αἰσθανόμενοι ὅμως θέλουσιν ἐπιγελᾷν εἰς ἡμᾶς καὶ εἰς τὸ ὕφος ἡμῶν.

ϛ΄. Τέλος πάντων, δὲν δύναμαι νὰ τελειώσω τὴν ὑπόθεσιν ταύτην χωρὶς νὰ προσθέσω καὶ τοῦτο, ὅτι ποτὲ εἰς οὐδεμίαν περίστασιν δὲν πρέπει νὰ προσηλονώμεθα ὅλως εἰς τὸ ὕφος, ἀλλὰ νὰ δίδωμεν πολὺ μεγαλήτερον μέρος τῆς προσοχῆς ἡμῶν εἰς τὰς ἐννοίας· « ἐπιμέλειαν μὲν τοῦ λεκτικοῦ, λέγει ὁ μέγας Ῥωμαῖος κριτικὸς, θέλω, σπουδὴν δὲ περὶ τὰ πράγματα (1)». Εὐκολώτερον εἶναι νὰ περιενδύῃ τις κοινὰς καὶ πεπατημένας ἰδέας μὲ καλλωπισμόν τινα λεκτικὸν, παρὰ νὰ ἐκδίδῃ γενναίας, εὐφυεῖς, καὶ ὠφελίμους. Τοῦτο μὲν ἀπαιτεῖ ἀληθινὴν εὐφυΐαν, εἰς δὲ τὸ πρῶτον δύναταί τις νὰ φθάσῃ διὰ τῆς γυμνάσεως, καὶ πολλὰ μικρὰ προτερήματα ἔχων. Ἐντεῦθεν βλέπομεν τόσον πολλοὺς συγγραφεῖς πλουσίους μὲν εἰς τὸ ὕφος, πτωχοὺς δὲ εἰς τὰς ἐννοίας. « Μὲ ὑψηλότερόν τι πνεῦμα, λέγει ὁ αὐτὸς κριτικὸς, πρέπει νὰ ἐμβαίνῃ τις εἰς τὴν σπουδὴν τῆς Ῥητορικῆς· ὅς τις ἔχει εὐεξίαν καθ᾽ ὅλον τὸ σῶμα, δὲν θέλει κρίνειν ἄξιον τῆς ἑαυτοῦ ἐπιμελείας νὰ ἐπιξέῃ τοὺς ὄνυχας, καὶ νὰ διευθετῇ τὴν κόμην· ἔστω ὁ στολισμὸς ἀῤῥενωπὸς, καὶ ἀνδρικὸς, καὶ σεμνός· ἂς μὴν ἀγαπᾷ τὴν θηλυπρεπῆ κουφότητα, καὶ τὸ ἐπίπλαστον χρῶμα· αἷμα καὶ ῥώμη ἂς ἐπανθῇ (2) ».

---

(1) Curam verborum, rerum volo esse solicitudinem.

(2) Majore animo aggredienda est eloquentia; quae si toto corpore valet, ungues polire et capillum componere, non existimabit ad curam suam pertinere. Ornatus et virilis et fortis, et sanctus sit; nec effeminatam levitatem, et fuco ementitum colorem amet; sanguine et viribus niteat.

ΡΗΤΟΡΙΚΗ.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΕΝ ΜΕΡΕΙ,

ἢ

Τέχνη ῥητορική.

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

Περὶ διαιρέσεως τῶν ῥητορικῶν ζητημάτων καὶ Στάσεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Διαίρεσις τῶν ῥητορικῶν ζητημάτων.

Εἰς μὲν τὸ πρῶτον μέρος ἐθεωρήσαμεν τὸν λόγον ἐν γένει, ὡς μέσον παραστατικὸν τῶν ἐννοιῶν, τῶν αἰσθημάτων, καὶ παθῶν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐνταῦθα δὲ πρόκειται καθ᾽ αὑτὸ περὶ τῆς ῥητορικῆς τέχνης, ἥτις εἶναι τῶν γενικῶν ἐκείνων θεωριῶν ἐφαρμογὴ μετὰ παρατηρήσεων καὶ κανόνων ἰδιαιτέρων, εἰς διάφορα εἴδη λόγου, ἐξαιρέτως δὲ εἰς τὸ Δικανικὸν, Συμβουλευτικὸν, καὶ ἐπιδεικτικόν.

Διάφοροι ὁρισμοὶ ἐδόθησαν εἰς τὴν ῥητορικήν· ὁ Ἰσοκράτης κατὰ τὸν Κιντιλιανὸν ὁρίζων αὐτὴν ὡς ἐκ τοῦ τέλους, λέγει, *πειθοῦς δημιουργόν* (1). Τὸν αὐτὸν ὁρισμὸν ἔδιδε καὶ ὁ

(1) Est igitur freqnentissimus finis retorices, vis persuadendi... Haec opinio originem ab jsocrate (Si tamen re vera ars quae circunfertur, ejus est) duxit. I. 11. cap. xvi.

Γοργίας κατὰ τὸν Πλάτωνα· « καὶ, εἴ τι ἐγὼ συνίημι, λέγεις ὅτι πειθοῦς δημιουργός ἐστιν ἡ Ῥητορικὴ (1) ». Ὁ δ' Ἀριστοτέλης, ἀποβλέπων κυρίως εἰς τὸ ἔργον τοῦ ῥήτορος, λέγει αὐτὴν δύναμιν τοῦ θεωρεῖν εἰς ἑκάστην ὑπόθεσιν τὸ ἐνδεχόμενον πιθανόν· « ἔστω δ' ἡ Ῥητορικὴ, δύναμις περὶ ἕκαστον τοῦ θεωρῆσαι τὸ ἐνδεχόμενον πιθανόν (2) ». Ὁ Κιντιλιανὸς ὅμως, εὑρίσκων τοὺς ὁρισμοὺς τούτους ἐλλιπεῖς κατά τι, ὁρίζει τὴν Ῥητορικὴν, *ἐπιστήμην τοῦ καλῶς λέγειν* (3), ἐννοῶν ὄχι ἁπλῶς τὸ λέγειν ῥητορικῶς, ἀλλὰ καὶ τιμίως· διὸ καὶ ῥήτορα τέλειον ἀποφαίνεται τὸν ἔχοντα τὴν Ῥητορικὴν ἀχώριστον τῆς ἀρετῆς (4), συμφώνως μὲ τὸν Πλάτωνα, ἢ μᾶλλον, μὲ τὴν ἀλήθειαν αὐτήν. « Καὶ τὸν μέλλοντα ὀρθῶς ῥητορικὸν ἔσεσθαι δίκαιον ἄρα δεῖν εἶναι καὶ ἐπιστήμονα τῶν δικαίων (5) ». Ἀλλ' ὅτι μὲν τοιοῦτος πρέπει νὰ ἦναι ὁ ῥήτωρ, ὅτι ἡ ἀρετὴ προσθέτει μεγίστην δύναμιν εἰς τὸν λόγον, καὶ συμβάλλει τὰ μέγιστα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ῥήτορος, δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἀμφιβολία· κατὰ δυστυχίαν ὅμως ἡ ἀρετὴ δὲν εὑρίσκεται πάντοτε ἑνωμένη μὲ τὴν τέχνην οὔτε εἰς τὸν ῥήτορα, οὔτε εἰς τοὺς περὶ τὰς ἄλλας τέχνας ἢ ἐπιστήμας καταγινομένους. Πρέπει δὲ, μὲ φαίνεται, ἐξετάζοντες ὁποιανδήποτε τέχνην ἢ ἐπιστήμην, νὰ θεωρῶμεν αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν εἰς τί συνίσταται, καὶ τί τὸ τέλος αὐτῆς· οὕτω καὶ περὶ τῆς Ῥητορικῆς. » « Εἰ δ' ὅτι, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, μεγάλα βλάψειεν ἂν ὁ χρώμενος ἀδίκως τῇ τοιαύτῃ δυνάμει τῶν λόγων, τοῦτό τε κοινόν ἐστι κατὰ πάντων τῶν

---

(1) Πλάτ. Γοργ. Σελ. 156. ἐκδ. Κορ. — (2) Ῥητορικ. βιβλ. ά. κεφ. β'. — (3) Scientiam bene dicendi. — (4) Oratorem autem instituimus illum prefectum, qui esse nisi vir bonus non potest. ideòque non dicendi modò eximiam in eo facultatem, sed omnes animi virtutes exigimus. I. 1. — (5) Γοργ. 220.

ἀγαθῶν, πλὴν ἀρετῆς, καὶ μάλιστα κατὰ τῶν χρησιμωτάτων, οἷον, ἰσχύος, ὑγιείας, πλούτου, στρατηγίας· τούτοις γὰρ ἄν τις ὠφελήσειε τὰ μέγιστα, χρώμενος δικαίως, καὶ βλάψειεν, ἀδίκως (1) ».

Ἡ διαφορὰ αὕτη τῶν ὁρισμῶν προῆλθεν ἐκ τῆς διαφόρου ὄψεως, καθ᾽ ἣν ἕκαστος τῶν σοφῶν τούτων ῥητοροδιδασκάλων ἔβλεπε τὴν Ῥητορικήν. Ὁ μὲν Κιντιλιανὸς ἐθεώρει αὐτὴν ὡς ἐπιστήμην ἀνδρὸς ἐναρέτου, ὅς τις μεταχειρίζεται τὸν λόγον μὲ ὅλα τὰ θέλγητρα αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, καὶ δικαιοσύνης, καὶ πάντων τῶν καλῶν, φωτίζων τὰ πνεύματα τῶν ἀκροατῶν, καὶ διεγείρων ἅμα εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν γενναῖα αἰσθήματα· ὅθεν ὁρίζει αὐτὴν, *ἐπιστήμην τοῦ καλῶς λέγειν*. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης, θεωρῶν ὡς πρώτιστον καὶ κράτιστον ἔργον αὐτῆς τὴν εὕρεσιν τῶν ἀποδείξεων ἐφ᾽ ἑκάστου ῥητορικοῦ ζητήματος, λεγει, *δύναμιν περὶ ἕκαστον τοῦ θεωρῆσαι τὸ ἐνδεχόμενον πιθανόν*. Οἱ δὲ ἄλλοι ἀποβλέποντες εἰς τὸν σκοπὸν, ὅς τις ἀναμφιβόλως εἶναι τὸ πεῖσαι, εἶπον αὐτὴν, *πειθοῦς δημιουργόν*· καὶ τολμῶ νὰ εἴπω, ὅτι, ἐὰν ἕκαστος ἀφίνων τὴν στενότητα τῶν ὁρισμῶν, παρέσταινεν ἀνεπτυγμένως τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ, ὅλοι ἤθελαν εὑρεθῆν σύμφωνοι. Ἂς δεχθῶμεν λοιπὸν τὸν ὁρισμὸν τοῦ Κιντιλιανοῦ ὡς περιεκτικώτερον, ἐννοοῦντες ἐν τῷ *καλῶς λέγειν* ἀρετὴν τοῦ λέγοντος, δύναμιν ἀποδείξεων, καὶ καλὴν παράστασιν αὐτῶν.

Ὁ ῥήτωρ πρέπει πρῶτον νὰ παρατηρῇ τὴν φύσιν τοῦ ζητήματος, καὶ νὰ εὕρῃ τὰ ἀνήκοντα εἰς τοῦτο ἀποδεικτικὰ καὶ καταπειστικὰ ἐπιχειρήματα· δεύτερον, νὰ διατάξῃ αὐτὰ μεθοδικῶς, διὰ νὰ φέρωσι τὸ ζητούμενον ἀποτέλεσμα· τρίτον,

(1) Ῥητορικ. βιβλ. ά. κεφ. ά.

διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν, νὰ ἀναπτύξῃ καὶ νὰ παραστήσῃ αὐτὰ μὲ κατάλληλον σύνθεσιν λόγου· καὶ τέταρτον, νὰ προφέρῃ τὸν λόγον μὲ σχήματα πρέποντα καὶ φωνῆς καὶ σώματος. Ταῦτα εἶναι τὰ λεγόμενα τέσσαρα ἔργα τοῦ ῥήτορος, Εὕρεσις, Διάθεσις, Ἑρμηνεία, καὶ Ὑπόκρισις.

Τῆς Ῥητορικῆς τὰ ζητήματα εἶναι κυρίως πολιτικά· πολιτικὸν δὲ ζήτημα εἶναι, ἀμφισβήτησις περὶ προσώπων ἢ πραγμάτων, γινομένη μερικῶς, κατὰ τοὺς ὑπάρχοντας νόμους ἢ ἔθη, περὶ τοῦ νομιζομένου δικαίου, ἢ τιμίου, ἢ συμφέροντος· καὶ τούτων, ἢ πάντων ὁμοῦ, ἢ τινῶν, κατὰ τὴν φύσιν αὐτοῦ τοῦ ζητήματος· *μερικῶς* δὲ λέγω, διότι δὲν εἶναι ἔργον τῆς Ῥητορικῆς νὰ ἐξετάζῃ τὸ καθόλου δίκαιον, τίμιον ἢ συμφέρον, ἀλλὰ τὰ καθ' ἕκαστα καὶ ὡρισμένα ἐκ προσώπων, πράξεων, χρόνων, τόπων, καὶ ἄλλων περιστατικῶν.

Ἐκ τῶν προσώπων ἄλλα μὲν ὑπάγονται εἰς ἐξέτασιν· διὸ καὶ λέγονται *πρόσωπα συνεστηκότα*, ἢ *ἐξεταζόμενα*· τὰ ὁποῖα δίδουσι μᾶλλον ἢ ἧττον ἄφθονον ὕλην λόγων· ἄλλα δὲ εἶναι ἀνεπίδεκτα ἐξετάσεως· ὅθεν καὶ λέγονται *ἀνεξέταστα*.

Ἐκ δὲ τῶν ἐξεταζομένων τὰ ἰσχυρότερα εἰς ἀφορμὰς λόγων εἶναι τὰ ὡρισμένα· οἷον, Περικλῆς, Δημοσθένης, Αἰσχίνης. Δεύτερον, τὰ πρός τι, οἷον, πατὴρ, υἱός· κύριος, δοῦλος· διδάσκαλος, μαθητής· τὰ ὁποῖα συνεξεταζόμενα, δίδουσιν ἀμοιβαίως ἀφορμὰς ἐπιχειρημάτων. Τρίτον τὰ διαβεβλημένα, ὡς ἄσωτοι, μοιχοὶ, κόλακες, λῃσταί. Τέταρτον, τὰ ἠθικὰ, παριστάνοντα τὸ εἶδος τοῦ βίου, ἢ ἐπιτήδευμα· οἷον, γεωργοὶ, ναῦται, ὀψοπῶλαι. Πέμπτον, τὰ κατὰ συμπλοκὴν δύο προσηγοριῶν θεωρούμενα· οἷον, νέος πλούσιος· ἐκ τούτων τὸ ἓν χωρὶς τοῦ ἄλλου λαμβανόμενον, ἔχει μικρὰν, ἢ οὐδεμίαν δύναμιν, συμπλεκόμενα ὅμως, δίδουσι λόγους πιθα-

νούς. Ἕκτον τὰ κατὰ συμπλοκὴν προσώπου καὶ πράγματος, ὡς, μειράκιον καλλωπιζόμενον· νέος συνεχῶς ἀπονυκτερεύων. Ἕβδομον, τὰ ἁπλᾶ προσηγορικὰ, δηλοῦντα ἁπλῶς τὸ ἀξίωμα τοῦ προσώπου, ἢ τὴν προσηγορίαν· οἷον, στρατηγὸς, βουλευτὴς, ῥήτωρ, καὶ τὰ τοιαῦτα. Εἰς πᾶν δὲ ῥητορικὸν ζήτημα ἐμπίπτουσιν ἐκ τούτων ἓν, ἢ πολλά· διότι τὸ αὐτὸ κρινόμενον πρόσωπον ἐνδέχεται νὰ ἦναι ὁμοῦ πατὴρ, πλούσιος, βουλευτὴς, κ. τ. λ. καὶ ἐὰν ὁ ῥήτωρ ἐξετάζῃ καλῶς τὴν δύναμιν ἑκάστου καὶ ἐπιῤῥοὴν, συνάγει λόγους ἰσχυροὺς πρὸς τὸ ζητούμενον, εἴτε δικανικὴ εἶναι ἡ ὑπόθεσις, εἴτε συμβουλευτικὴ, ἢ ἐπιδεικτική. Ἀνεξέταστα δὲ καὶ ἀσύστατα εἶναι, ὅσα δὲν δίδουσιν ἀφορμὰς λόγων διαφόρων, πιθανῶν, καὶ ἰσχυρῶν, ὥστε νὰ ἐπιφέρωσι κρίσιν, ὁποῖα, φέρ' εἰπεῖν, τὰ ἀόριστα, καὶ τὰ δι' ὅλου ἰσάζοντα κατὰ τὰ ἐπιχειρήματα· διότι τὰ μὲν ἀόριστα δεν δίδουσιν οὐδεμίαν ἀφορμὴν λόγων· εἰς δὲ τὰ δι' ὅλου ἰσάζοντα, οἱ αὐτοὶ λόγοι ἰσχύουσιν ἐξίσου κατ' ἀλλήλων λεγόμενοι, καὶ ἑπομένως ἡ περὶ τοιούτων προσώπων ἀμφισβήτησις δὲν δύναται νὰ λάβῃ πέρας.

Ἐκ δὲ τῶν πραγμάτων τῶν εἰς κρίσιν ὑπαγομένων, τὰ ὁποῖα λέγονται *συνεστῶτα*, ἰσχυροτάτην ἐξέτασιν ἐπιδέχονται ὅσα τις αὐτὸς ἔπραξε, καὶ κρίνεται ἐκ τούτων· οἷον, *ἐφωράθη τις θάπτων νεοσφαγὲς σῶμα ἐν ἐρημίᾳ, καὶ κρίνεται ὡς φονεύς*. Δεύτερον, ὅσα ὑπ' ἄλλου πραχθέντα, ἀναφέρονται ἄντικρυς εἰς ἄλλον, καὶ γεννῶσι κρίσιν κατ' αὐτοῦ ἐξ ὑποψίας· οἷον, *οἱ Λακεδαιμόνιοι πορθοῦντες τὴν Ἀττικὴν, ἄφησαν ἀβλαβῆ τὰ κτήματα τοῦ Περικλέους, καὶ ἐντεῦθεν ὁ Περικλῆς κρίνεται προδοσίας*. Τρίτον εἶδος εἶναι, ὅσα ἄντικρυς μὲν δὲν ἀναφέρονται εἰς ἄλλον, δίδουσιν ὅμως ὑποψίαν τινὰ κατ' αὐτοῦ δι' ἄλλους λόγους· οἷον, ὁ *Περικλῆς ἔγραψεν ἐν τοῖς δημοσίοις ἀναλώμασιν, ὅτι ἀνά-*

λωσεν εἰς δέον πεντήκοντα τάλαντα, καὶ ὁ Ἀρχίδαμος κρίνεται δωροδοκίας παρὰ τοῖς Λακεδαιμονίοις. Μὲ τοῦτο ἔχει τινὰ ὁμοιότητα καὶ τὸ ἀκόλουθον, *Υἱὸς ἄσωτος κρίνεται πατροκτονίας, ἀφανοῦς γενομένου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ.*

Ζητήματα λοιπὸν ῥητορικὰ, ἢ συνεστηκότα, εἶναι, ὅσα ἔχουσι καὶ πρόσωπον καὶ πρᾶγμα κρινόμενα, ἢ τοὐλάχιστον, ἓν ἐκ τῶν δύο· ἀσύστατα δὲ γενικῶς εἶναι, ὅσα δὲν ἔχουσι πρόσωπα ἢ πράγματα ὑπαγόμενα εἰς κρίσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β.

Διαίρεσις τῶν στάσεων.

Εἰς πᾶν συνεστηκὸς ζήτημα ὁ ῥήτωρ πρέπει νὰ παρατηρῇ, ἐν τίνι ἵσταται ἡ ζήτησις. Ἐὰν τὸ περὶ οὗ ἡ κρίσις ἦναι ἀφανὲς, καὶ γεννᾶται περὶ αὐτοῦ ἀμφισβήτησις ἔκ τινος φανεροῦ σημείου, ἢ ἐκ τῆς περὶ τὸ πρόσωπον ὑποψίας, ἡ στάσις τοῦ λόγου λέγεται Στοχασμός· οἷον, *ἐφωράθη τις θάπτων νεοσφαγὲς σῶμα ἐν ἐρημίᾳ, καὶ ἐκ τούτου κρίνεται, ἂν ἦναι οὗτος ὁ φονεύσας.*

Ἐὰν, φανεροῦ ὄντος τοῦ πράγματος, ἡ ἀμφισβήτησις γίνεται περὶ τοῦ, τί ἐστιν, ἡ στάσις λέγεται Ὁρική· οἷον, *ἔκλεψέ τις χρήματα ἰδιωτικὰ ἐκ τοῦ ναοῦ, καὶ ἐπειδὴ τῆς ἱεροσυλίας ἡ ποινὴ εἶναι μεγαλητέρα παρὰ τὴν τῆς κλοπῆς, ὁ μὲν λέγει, ὅτι ἔκλεψεν, ὁ δὲ κατήγορος, ὅτι ἱεροσύλησε.*

Ἐὰν τὸ κρινόμενον ἦναι φανερὸν καὶ ὅτι ἐστὶ, καὶ τί ἐστι, ζητῆται δὲ ὁποῖόν τι ἐστὶν, ἤγουν, ἂν ἦναι δίκαιον, συμφέ-

ρον, ἔννομον, ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων, ἡ στάσις λέγεται γενικῶς, Ποιότης.

Αὗται εἶναι αἱ τρεῖς γενικαὶ στάσεις τῶν ῥητορικῶν ζητημάτων· ἡ Ποιότης ὅμως περιλαμβάνει τὰς ἀκολούθους εἰδικωτέρας.

Ἐὰν εἰς τὸ περὶ Ποιότητος ζήτημα ὑπάρχῃ ῥητὸν, νόμος δηλαδὴ, ψήφισμα, ἢ ἄλλο τι ἔγγραφον, ἐξ οὗ λαμβάνονται τὰ περὶ τῆς Ποιότητος τοῦ κρινομένου πράγματος ἐπιχειρήματα, ἡ στάσις ἐν γένει λέγεται Νομική. Ἐὰν δὲ ῥητὸν δὲν ὑπάρχῃ, ἀλλ' ἡ ζήτησις στρέφεται περὶ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ, καὶ προβάλλωνται λόγοι διάφοροι ἀφ' ἑκατέρων τῶν μερῶν, ἡ στάσις γίνεται Λογικὴ, ἥτις περιλαμβάνει τὰ ἀκόλουθα εἴδη. Ἐπειδὴ τὸ κρινόμενον πρᾶγμα εἶναι ἢ πεπραγμένον, ἢ μέλλον, ἐὰν μὲν ἡ ζήτησις γίνεται περὶ μέλλοντος, ἡ στάσις λέγεται Πραγματικὴ, ἥτις εἶναι ἀμφισβήτησις περὶ μέλλοντος πράγματος, ἂν πρέπῃ νὰ γείνῃ, ἢ ὄχι. Ἐὰν δὲ τὸ περὶ οὗ ἡ κρίσις ἦναι πεπραγμένον, ὀνομάζεται ἐν γένει Δικαιολογία. Ἐνταῦθα δὲ ὁ φεύγων ἢ ὁμολογεῖ τὸ πεπραγμένον ὑπ' αὐτοῦ, ὡς ἀδίκημα, καὶ κατά τι κεκωλυμένον ὑπὸ τοῦ νόμου, ἢ λέγει, ὅτι δὲν κωλύεται. Ἐὰν λέγῃ, ὅτι δὲν κωλύεται, γεννᾶται Ἀντίληψις, ἥτις γίνεται, ὅταν πρᾶγμα φαινόμενον ἀνεύθυνον κατηγορῆται ὡς ὑπεύθυνον. Ἐὰν δὲ ὁμολογῇ ὡς ἀδίκημα τὸ πεπραγμένον, γεννᾶται Ἀντίθεσις· καὶ ἐνταῦθα ὁ φεύγων, ἢ εἰς ἑαυτὸν ἀναδέχεται ὅλον τὸ γεγονὸς, ἢ μεταθέτει αὐτὸ εἴς τι τῶν ἔξωθεν. Ἐὰν εἰς ἑαυτὸν ἀναδέχεται τοῦτο, γίνεται Ἀντίστασις, εἰς τὴν ὁποίαν ὁμολογεῖ μὲν, ὅτι ἔπραξέ τι ὡς ἀδίκημα, ἀντιτάττει ὅμως ἄλλο τι μεγαλήτερον εὐεργέτημα πεπραγμένον δι' αὐτοῦ τοῦ ἀδικήματος. Ἐὰν δὲ μεταθέτῃ αὐτὸ εἴς τι τῶν ἔξωθεν, κάμνει τὴν μετάθεσιν ἢ εἰς αὐτὸν τὸν παθόντα, ἢ εἰς ἄλλο τι. Ἐὰν εἰς τὸν παθόντα, γίνεται Ἀντέγκλημα, ἔνθα

ὁμολογεῖ μὲν, ὅτι ἔπραξέ τι ὡς ἀδίκημα, ἀντεγκαλεῖ δὲ τὸν παθόντα ὡς ἄξιον νὰ πάθῃ ὅ,τι ἔπαθεν. Ἐὰν δὲ εἰς ἄλλο τι, τοῦτο ἢ δύναται νὰ ὑποβληθῇ εἰς εὐθύνην, καὶ τότε γίνεται Μετάστασις· ἢ εἶναι πάντῃ ἀνεύθυνον, καὶ τότε γεννᾶται Συγγνώμη. Οὕτω λοιπὸν αἱ Λογικαὶ στάσεις εἶναι, Πραγματικὴ, Ἀντίληψις, Ἀντίστασις, Ἀντέγκλημα, Μετάστασις, Συγγνώμη.

Ἐὰν πάλιν ἡ ζήτησις γίνεται περὶ ῥητὸν, τοῦτο συμβαίνει ἢ περὶ ἓν, ἢ περὶ πολλά. λέγω δὲ πολλὰ, καὶ ἂν τὸ ἓν διαιρῆται εἰς δύο μέρη, καὶ μέρος μὲν μεταχειρίζεται ὁ κατήγορος, μέρος δὲ ὁ κατηγορούμενος. Ἐὰν λοιπὸν συμβαίνῃ περὶ ἓν, ἢ μόνον περὶ τῆς διανοίας αὐτοῦ ἀμφισβητοῦσιν, ἢ διῃρημένως ὁ μὲν τῶν διαφερομένων (ὡς ἐπιτοπλεῖστον ὁ κατήγορος) προβάλλει τὸ ῥητὸν, ὁ δὲ τὴν διάνοιαν, καὶ τότε ἡ στάσις λέγεται *ῥητὸν καὶ διάνοια*· ἢ συγκρίνων ὁ κατήγορος ἢ ἀπολογούμενος τὸ πρᾶγμα μὲ τὸ ῥητὸν, ἐπιχειρῇ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι εἶναι τὸ αὐτὸ, καὶ τότε λέγεται Συλλογισμός.

Ἐὰν δὲ ἡ ζήτησις συμβαίνῃ περὶ δύο ἢ πλειότερα ῥητὰ, ἢ περὶ ἓν διαιρούμενον εἰς δύο μέρη, τότε γίνεται Ἀντινομία· λέγεται δὲ Ἀντινομία, ὅταν δύο ἢ πλειότερα ῥητὰ, ἢ ἓν εἰς δύο μέρη διαιρούμενον, ἀντιμάχωνται οὐχὶ φύσει, ἀλλὰ κατὰ περίστασιν· λέγει τις νόμος, παραδείγματος χάριν, *ὁ ἀποκήρυκτος νὰ μὴ μετέχῃ τῶν πατρῴων*· καὶ ἄλλος, *ὁ ἐπιμείνας εἰς πλοῖον χειμαζόμενον, νὰ ἦναι κύριος τοῦ πλοίου*. Ἀποκήρυκτός τις ἐπέμεινεν εἰς πλοῖον χειμαζόμενον, καὶ κωλύεται νὰ γείνῃ κύριος αὐτοῦ, διότι εἶναι πατρῷον.

Ὅταν δὲ ἡ ζήτησις γίνεται, ὄχι περὶ τοῦ εἰ ἐστὶν, ὡς εἰς τὸν Στοχασμὸν, οὔτε περὶ τοῦ τί ἐστιν, ὡς εἰς τὸν Ὅρον, οὔτε περὶ τοῦ ὁποῖόν τι ἐστὶν, ὡς εἰς τὴν Ποιότητα, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἂν ἡ δίκη ἦναι εἰσαγώγιμος, λέγεται Μετάληψις, καὶ με-

ρικωτέρως, Παραγραφή· εἶναι δὲ δύο εἴδη αὐτῆς, ἡ μὲν ἔγγραφος, ἔχουσα τὴν ζήτησιν ἀπὸ ῥητοῦ τινος· ἡ δὲ ἄγραφος. Εἰς μὲν τὴν ἔγγραφον, ὁ κατηγορούμενος προβάλλων ῥητόν τι, διϊσχυρίζεται, ὅτι ἡ δίκη δὲν εἶναι εἰσαγώγιμος, τὸ ὁποῖον λέγεται *ἀπαγωγὴ τῆς εὐθυδικίας*· παραδείγματος χάριν, εἶναι νόμος *δὶς νὰ μὴ γίνεται δίκη περὶ τῶν αὐτῶν πραγμάτων*· κρινόμενός τις περὶ φόνου, ἀπέφυγε· καὶ πάλιν ὕστερον κρίνεται περὶ τοῦ αὐτοῦ. Εἰς δὲ τὴν ἄγραφον, ἡ ἀπαγωγὴ τῆς εὐθυδικίας γίνεται ὄχι ἀπὸ ῥητοῦ, ἀλλ' ἀπό τινος τῶν περιστατικῶν τοῦ πράγματος, τόπου δηλαδὴ, χρόνου, προσώπου, αἰτίας, ἢ τρόπου.

Τέλος πάντων, ἐὰν προκύψῃ ἀμφισβήτησις εἰς λέξιν τινὰ τοῦ ῥητοῦ ἢ ἐκ τῆς προσῳδίας, ἢ ἐκ τῆς διαστάσεως τῶν συλλαβῶν, ἡ στάσις λέγεται Ἀμφιβολία. Οὕτω λοιπὸν αἱ νομικαὶ στάσεις εἶναι, Ῥητὸν καὶ Διάνοια, Συλλογισμὸς, Ἀντινομία, Μετάληψις, Ἀμφιβολία.

Εἰς πᾶσαν δὲ στάσιν παρετηρήθη ὅτι δύνανται νὰ ὑπάρχωσιν ἀφορμαί τινες ἐπιχειρημάτων, κεφάλαια τῆς στάσεως λεγόμεναι, τὰς ὁποίας ὁ ῥήτωρ πρέπει νὰ ἐξετάζῃ ἐφ' ἑκάστου ἰδιαιτέρου ζητήματος, καὶ προσφυῶς νὰ ἀναπτύσσῃ τὰ ἐξ αὐτῶν ἐπιχειρήματα· τὰ κεφάλαια ταῦτα ἐκθέτομεν συντόμως ἐν ἑκάστῃ τάξει, ἐν δὲ τῷ περὶ Εὑρέσεως θέλομεν ὁμιλήσειν πλατύτερον περὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ Στοχασμοῦ.

Ὁ στοχασμὸς, ὅταν ἔχῃ πρόσωπα καὶ πράγματα κρινόμενα, διαιρεῖται εἰς τὰ ἀκόλουθα κεφάλαια, Παραγραφικὸν,

νίοτε Ἐλέγχων Ἀπαίτησιν, Βούλησιν, Δύναμιν, *τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους*, Ἀντίληψιν, Μετάληψιν, Μετάθεσιν αἰτίας, Πιθανὴν ἀπολογίαν, Ποιότητα κοινήν.

Παραγραφικόν. Παραγραφὴ, καὶ παραγράφεσθαι, σημαίνει παρὰ τοῖς δικανικοῖς ἀποβολὴν ἢ μεταλλαγὴν τῆς δίκης. Διαφέρει δὲ τὸ κεφάλαιον τοῦτο τῆς κυρίως Παραγραφῆς· διότι εἰς ἐκείνην ὁ ἐναγόμενος ἀγωνίζεται νὰ ἀποφύγῃ ὅλως τὴν δίκην· ἐνταῦθα δὲ γίνεται ὄχι ἀποβολὴ αὐτῆς, ἀλλὰ προσβολὴ κατά τι τῆς κατηγορίας.

Δύναται λοιπὸν νὰ γείνῃ ἡ παραγραφὴ αὕτη ἢ ἔκ τινος ἐλλείψεως· οἷον, *ἀσώτου πατὴρ ἔγειρεν ἀφανὴς, καὶ κρίνεται ὁ υἱὸς φόνου*. Ἐνταῦθα ὁ κρινόμενος ζητεῖ νὰ ἀποδειχθῇ πρῶτον, ἂν ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐφονεύθη.

Ἢ ἐκ τοῦ ὑπερβάλλοντος, ὡς ἐὰν οἱ κρινόμενοι ὁμοῦ περὶ τοῦ αὐτοῦ ἐγκλήματος ἦναι πολλοὶ, καὶ ζητῇ ἕκαστος νὰ κριθῇ ἰδιαιτέρως.

Ἢ ἐάν τις λέγῃ, ὅτι δὲν εἶναι δίκαιον αὐτὸς νὰ κρίνεται ἀφ' ὧν ἄλλοι ἔπραξαν.

Ἢ ἐκ τοῦ χρόνου, ὡς ἐὰν λέγῃ, ὅτι μετὰ παρέλευσιν τοτούτου χρόνου δὲν ἔπρεπε νὰ κριθῇ.

Ἢ ἐξ ἄλλου τινὸς περιστατικοῦ, τὸ ὁποῖον, ἂν ὄχι ἄλλο, τοὐλάχιστον δύναται νὰ φέρῃ ἀδυναμίαν τινὰ εἰς τοὺς λόγους τοῦ ἐναντίου.

Οὕτως ὁ Δημοσθένης προσβάλλων τὴν κατηγορίαν τοῦ Αἰσχίνου, μεταχειρίζεται παραγραφικὰ καὶ ἐκ τοῦ χρόνου καὶ ἐκ τοῦ τρόπου, λέγων, ὅτι, ἂν εἶχεν εἰς τί νὰ κατηγορήσῃ αὐτὸν, τότε ἔπρεπε νὰ κάμῃ τοῦτο, ἀλλ' ὄχι μετὰ τοσοῦτον χρόνον νὰ λοιδορῇ, καὶ διὰ τὴν πρὸς τὸν Δημοσθένην ἔχθραν νὰ καταδιώκῃ ἄλλον. Τὰ τοιαῦτα παραγραφικὰ ἐξελέγχοντα τὴν κακοήθειαν τοῦ ἐναντίου, ἀδυνατίζουσι τοὺς λόγους αὐτοῦ.

« Οὐ γὰρ ἀφαιρεῖσθαι δεῖ τὸ προσελθεῖν τῷ δήμῳ, καὶ λόγου τυχεῖν· οὐδ' ἐν ἐπηρείας τάξει καὶ φθόνου τοῦτο ποιεῖν· ὃ οὔτε μὰ τοὺς θεοὺς ὀρθῶς ἔχον, οὔτε πολιτικὸν, οὔτε δίκαιόν ἐστιν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι· ἀλλ' ἐφ' οἷς ἀδικοῦντά με ἑώρα τὴν πόλιν, οὖσί γε τηλικούτοις, ἡλίκα νῦν ἐτραγῴδει καὶ διεξῄει, ταῖς ἐκ τῶν νόμων τιμωρίαις παρ' αὐτὰ τἀδικήματα χρῆσθαι..... νῦν δ' ἐκστὰς τῆς ὀρθῆς καὶ δικαίας ὁδοῦ, καὶ φυγὼν τοὺς παρ' αὐτὰ τὰ πράγματα ἐλέγχους, τοσούτοις ὕστερον χρόνοις αἰτίας καὶ σκώμματα καὶ λοιδορίας συμφορήσας ὑποκρίνεται· εἶτα κατηγορεῖ μὲν ἐμοῦ, κρίνει δὲ τουτονί· καὶ τοῦ μὲν ἀγῶνος ὅλου τὴν πρὸς ἐμέ πως ἔχθραν προΐσταται· οὐδαμοῦ δ' ἐπὶ ταύτην ἀπηντηκὼς ἐμοὶ, τὴν ἑτέρου ζητῶν ἐπιτιμίαν ἀφελέσθαι φαίνεται (1)».

Ὅταν ἡ παραγραφὴ ἦναι ἀπὸ ῥητοῦ, τότε ὅλος ὁ ἀγὼν γίνεται τέλειος παραγραφικός.

Ἐλέγχων ἀπαίτησις. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο εἶναι περὶ τῶν μαρτύρων. Ἂν ὑπάρχωσι μάρτυρες, πρέπει, ὁ κατηγορούμενος, καθ' οὗ γίνεται ἡ μαρτυρία, νὰ παρατηρῇ, ἂν μαρτυρῶσι πρὸς χάριν, ἢ δι' ἔχθραν, ἢ διά τινα οἰκειότητα, ἢ διὰ κέρδος, ἢ ἂν διὰ τὴν ἡλικίαν αὐτῶν δὲν ἦναι ἀξιόπιστοι. Ἐὰν δὲν ὑπάρχωσιν, ἀπαιτεῖ αὐτοὺς καθ' ὅλα τὰ ἐμπίπτοντα περιστατικά· οἷον, τίς, τί, ποῦ, τίνι τρόπῳ, πότε, διὰ τί. Ὁ δὲ κατήγορος ἐὰν ἰσχύῃ, προβάλλει τὸν ἐκ τῶν πραγμάτων ἔλεγχον, ὡς ἀξιοπιστότερον τῶν μαρτύρων.

Βούλησις καὶ Δύναμις. Ἐνταῦθα ἐξετάζονται τὰ παρακολουθοῦντα εἰς τὸ πρόσωπον, τὰ ὁποῖα εἶναι *γένος*, *ἀγωγὴ*, *παιδία*, *ἡλικία*, *ψυχικὸς χαρακτὴρ*, *σώματος κατάστασις*, *τύχη*, *πράξεις προγενόμεναι*. Ὅλα ταῦτα ἔχουσιν

(1) Περὶ Στεφ.

ἐπιῤῥοὴν εἰς τοὺς προσδιορισμοὺς τῆς βουλήσεως, καὶ τὴν χρῆσιν τῆς δυνάμεως. Πρέπει δὲ νὰ ἐξετάζεται ἡ βούλησις καὶ δύναμις, ὄχι μόνον τοῦ κρινομένου, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων συμπεριλαμβανομένων προσώπων, ὅσα ἐπιδέχονται κρίσιν.

Ἐξετάζεται δὲ ἡ βούλησις, ἂν ἐνήργησεν αὐθορμήτως καὶ κατὰ προαίρεσιν, ἢ βεβιασμένη· καὶ ἂν ἐδείχθη φανερὰ, ἢ σιωπηλῶς.

Δύναμις πρὸς τούτοις καὶ ἐξουσία διαφέρουσιν· ἡ μὲν ἐξουσία θεωρεῖται εἰς τὰ ἔξωθεν· οἷον, τόπον, χρόνον, ἀξίωμα, καὶ τὰ τοιαῦτα· ἡ δὲ δύναμις ἀποβλέπει κυρίως τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος.

Τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους. Ταῦτα εἶναι τὰ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους συντροφεύοντα τὴν πρᾶξιν, εἴτε λόγος εἶναι, εἴτε ἔργον, εἴτε ψυχικοῦ τινος πάθους δήλωσις, ἤγουν, *πρόσωπον, τὸ πραχθὲν πρᾶγμα, τόπος, ὄργανα καὶ μέσα βοηθητικὰ, αἴτια ποιητικὰ καὶ τελικὰ, τρόπος, καὶ χρόνος.* Τὸ κεφάλαιον τοῦτο εἶναι κοινὸν καὶ εἰς τὸν κατήγορον καὶ εἰς τὸν ἀπολογούμενον, ἢ καθ' ὅλα τὰ περιστατικὰ, ἢ κατά τινα.

Ἀντίληψις. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἐμπίπτει εἰς τὸν Στοχασμὸν, ἐάν τις κρίνεται ἀφ' ὧν αὐτὸς ἔπραξε, καὶ ἦναι τοιαῦτα, ὥστε νὰ μὴν ἀπαγορεύωνται ὑπ' οὐδεμιᾶς εὐλόγου αἰτίας. Τότε ὁ κατηγορούμενος ἐκ τούτων, δύναται νὰ λέγῃ, ὅτι ἦτο θεμιτὸν νὰ πράξῃ ταῦτα, ἐπιφέρων καὶ λόγους τινάς. Ὁ θάπτων, φέρ' εἰπεῖν, ἐν καιρῷ νυκτὸς τὸ νεοσφαγὲς σῶμα ἐν ἐρημίᾳ, καὶ ἐκ τούτου κρινόμενος φόνου, δύναται νὰ προβάλῃ τὸ φυσικὸν δικαίωμα, ὅτι εἶχε τὸ ἐλεύθερον νὰ θάψῃ τὸν νεκρὸν, ἐκπληρῶν χρέος φιλανθρωπίας, καὶ μὴ ἐγκαταλείπων σῶμα ἀνθρώπινον εἰς τὰ σαρκοφάγα ὄρνεα καὶ θηρία· κ. τ. λ.

Μετάληψις. Αὕτη εἶναι ἐναντία εἰς τὴν Ἀντίληψιν, ὄχι

μόνον εἰς τὴν Στοχαστικὴν Στάσιν, ἀλλὰ καὶ ὅπου ἄλλοθι ἐμπίπτει ἡ Ἀντίληψις· καὶ ἐὰν τὸ ἓν μέρος τῶν διαφερομένων μεταχειρίζεται τὴν μίαν, τὸ ἐναντίον ἐπιφέρει τὴν ἄλλην. Γίνεται δὲ ἡ Μετάληψις κατὰ Ἔνστασιν καὶ Ἀντιπαράστασιν· καὶ ἡ μὲν Ἔνστασις, ἐὰν δίδεται, εἶναι ἄμεσος καὶ κατ' εὐθεῖαν ἄρνησις, ἢ ἐναντίωσις εἰς τὴν Ἀντίληψιν, λέγουσα, ὅτι δὲν ἦτο θεμιτὸν, καὶ ἐπιφέρουσα λόγους τινὰς τούτου· ἡ δὲ Ἀντιπαράστασις φαίνεται μὲν, ὅτι συγχωρεῖ κατά τι, ἀντεπιφέρει δὲ ἄλλους λόγους ἀναιρετικοὺς, ἐπιχειροῦσα ἐκ τοῦ τρόπου, ἢ τῆς αἰτίας, ἢ ἄλλου τινὸς περιστατικοῦ. Περὶ δὲ τῆς τάξεως τούτων, ἂν ἡ Ἔνστασις πρέπῃ νὰ τάττεται προτέρα, ἢ ἡ Ἀντιπαράστασις, τοῦτο κεῖται εἰς τὴν κρίσιν τοῦ ῥήτορος· γενικῶς δὲ, ὅπου ἡ Ἔνστασις ἤθελε φαίνεσθαι τολμηρὰ, τάττεται πρὸ αὐτῆς ἡ Ἀντιπαράστασις.

Μετάθεσις τῆς αἰτίας. Διὰ τοῦ κεφαλαίου τούτου ὁ κατηγορούμενος ζητεῖ νὰ δείξῃ τὸ πρᾶγμα ἀλλοῖον παρ' ὅ,τι ὁ κατήγορος παριστάνει αὐτό· ἐπειδὴ δὲ τὰ Ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, ἐξ ὧν γίνεται ἡ κατηγορία, θεωροῦνται ἢ ἐν λόγοις, ἢ ἐν ἔργοις, ἢ ἐν πάθεσι, κατὰ ταῦτα ἐπιφέρει καὶ τὴν Μετάθεσιν τῆς αἰτίας. Ἐὰν θεωρῶνται ἐν λόγοις, ἐπιφέρει αὐτὴν κατὰ ῥητὸν καὶ διάνοιαν, τουτέστιν, ὁμολογῶν ὁ κατηγορούμενος, ὅτι ἐλάλησε τοὺς λόγους, δίδει ἐξήγησιν αὐτῶν ἐναντίαν μὲ τὴν τοῦ κατηγόρου. Ἐὰν δὲ ἐν ἔργοις, ἀντιτάττει πρὸς τὸν κατήγορον ἐξήγησιν ἀθωωτικὴν, παριστάνων, ὅτι ἦτο δίκαιον νὰ πράξῃ οὕτω, φιλάνθρωπον, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον, κατὰ τὸ εἶδος τῶν ἔργων, ἀνάγων τὸν λόγον εἰς τὸ γενικόν. Ἐὰν δὲ ἐν πάθεσιν, ἡ μετάθεσις τῆς αἰτίας γίνεται συγγνωμονικῶς, προβάλλοντος τοῦ κατηγορουμένου ὡς αἰτίαν τοῦ πάθους ἔλεον, συμπάθειαν, ἢ ἄλλο τι συγγνώμης ἄξιον.

Ἐὰν δὲ κρίνεται ἀφ' ὧν ἄλλοι ἔπραξαν, ἡ Μετάθεσις τῆς

αἰτίας θέλει εἶσθαι πεπλανημένη, τουτέστιν, ὁ κατηγορούμενος θέλει ἀναφέρειν διάφορα αἴτια μᾶλλον ἢ ἧττον πιθανὰ, διὰ τὰ ὁποῖα ἐνδέχεται νὰ ἔπραξαν ταῦτα, ἐξ ὧν αὐτὸς κρίνεται.

Ἀλλ' ἐὰν κρίνεται ἀφ' ὧν αὐτὸς ἔπραξε, θέλει εἰπεῖν ἕν τι αἴτιον, ἢ πλειότερα, πρὸς δικαιολογίαν αὐτοῦ, ὄχι ὅμως πεπλανημένα, ἀλλὰ ἁρμόζοντα καὶ ἀκόλουθα ἀλλήλοις· οἷον, *νύκτωρ περιερχόμενός τις καὶ ζητῶν ἐλεημοσύνην, συλλαμβάνεται καὶ κρίνεται ὡς ὕποπτος κλοπῆς*· θέλει εἰπεῖν λοιπὸν, ὅτι διὰ τοῦτο ἐζήτει ἐν καιρῷ νυκτὸς ἐλεημοσύνην, διότι ἠσχύνετο τὴν ἡμέραν, διότι τότε οἱ ἄνθρωποι εἶναι μᾶλλον εὐδιάθετοι εἰς τὸ νὰ δίδωσι, καὶ ἄλλα τοιαῦτα συνακόλουθα ἀλλήλοις, οὐχὶ πεπλανημένα.

Πιθανὴ ἀπολογία. Ὅσα ἐκ τῶν Ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους μεταχειρίζεται ὁ κατήγορος, ὡς σημεῖα τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἐγκλήματος, αὐτὰ ταῦτα ἐκ τοῦ ἐναντίον λαμβάνει ὁ κατηγορούμενος, ὡς σημεῖα τοῦ μὴ εἶναι μηδὲν τοιοῦτον, ἐὰν τῷ ὄντι ἦναι τοιαῦτα. Ἐὰν ὅμως ἀναγκαίως παρέπωνται εἰς τὸ πρᾶγμα, περὶ οὗ γίνεται ἡ κρίσις, τότε τὸ κεφάλαιον τοῦτο δὲν ἔχει χώραν· οἷον, *εὑρέθησαν εἰς τὴν οἰκίαν στρατιωτικοῦ τινος ἀνδρὸς χίλιαι πανοπλίαι, καὶ κρίνεται ἐπαναστάσεως*. Δὲν δύναται ἐνταῦθα νὰ εἴπῃ, Ἂν ἔμελλον νὰ ἐπαναστατήσω, δὲν εἴθελα ἔχειν ὅπλα παρεσκευασμένα. Εἰς τὰ τοιαῦτα ὁ κατήγορος δύναται καὶ ὁρικῶς νὰ ἐξετάσῃ ἐνίοτε τὰ Ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, λέγων, ὅτι αὐτὴ ἡ τοσαύτη τῶν ὅπλων παρασκευὴ εἶναι ἐπανάστασις. Ὅπου δὲ ἡ Πιθανὴ ἀπολογία δὲν ἔχει χώραν, πρέπει νὰ ἀντεισάγεται τὸ μὴ ἀντιστρέφον τοῦ πράγματος· οἷον, οἱ μὲν μέλλοντες νὰ ἐπαναστατήσωσι παρασκευάζουσιν ὅπλα· δὲν ἕπεται ὅμως, ὅτι οἱ ἔχοντες παρ' ἑαυτοῖς ὅπλα μέλλουσι καὶ νὰ ἐπαναστατήσωσι· καὶ θέλει ἐπιφέρειν, ἂν ἔχῃ, ἄλλους τινὰς λόγους, ὡς καὶ εἰς τὴν Μετάθεσιν τῆς αἰτίας.

Κοινὴ ποιότης. Τοῦτο εἶναι οἱ ἐπίλογοι, οἵτινες γίνονται εἰς πᾶν ζήτημα ὑπ' ἀμφοτρέων τῶν κρινομένων· ἀνακεφαλαιοῦσι δὲ τὰ πλέον ἐπίκαιρα τῶν προαποδειχθέντων, καὶ διεγείρουσιν ὁμοῦ τοὺς κριτὰς εἰς ἐναντία πάθη, ὁ μὲν εἰς ὀργὴν καὶ ἀγανάκτησιν, ὁ δὲ εἰς συμπάθειαν καὶ οἶκτον. Ἐνταῦθα μεταχειρίζονται ἕκαστος ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τὰ τελικὰ κεφάλαια, τὸ νόμιμον, τὸ δίκαιον, τὸ συμφέρον, τὸ δυνατὸν, τὸ ἔνδοξον, κατὰ τὴν ὑπόθεσιν.

Διάφορα εἴδη Στοχασμῶν.

Οἱ Στοχασμοὶ λαμβάνουσι διάφορον φύσιν κατὰ τὰ διάφορα πρόσωπα καὶ πράγματα· οἱ μὲν εἶναι τέλειοι, οἱ δὲ ἀτελεῖς· καὶ οἱ μὲν ἁπλοῖ, οἱ δὲ διπλοῖ. Τέλειοι μὲν οἱ ἔχοντες καὶ πρόσωπον καὶ πρᾶγμα κρινόμενον· ἀτελεῖς δὲ, οἱ ἑνὸς ἐκ τούτων στερούμενοι. Καὶ ἁπλοῖ μὲν, οἱ ἔχοντες ἓν πρόσωπον καὶ ἓν πρᾶγμα κρινόμενον· διπλοῖ δὲ τέλειοι, οἱ ἔχοντες δύο πρόσωπα καὶ δύο πράγματα κρινόμενα· οἷον, *Αἰσχίνης καὶ Δημοσθένης ἐπανελθόντες ἀπὸ τῆς πρεσβείας, κατηγοροῦσιν ἀλλήλων δωροδοκίας, διότι ὁ μὲν Δημοσθένης εὑρέθη κατορύττων χρυσίον, ὁ δὲ Αἰσχίνης γράφων ἀπολογίαν παραπρεσβείας.* Εἰς τὸν τοιοῦτον στοχασμὸν ἡ τῶν ἐλέγχων ἀπαίτησις, ἐπειδὴ εἶναι ἡ αὐτὴ καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη, δὲν ἔχει χώραν· θέλουσι δὲ μεταχειρισθῆν διπλᾶ τὰ ἄλλα ἐμπίπτοντα κεφάλαια, ἓν πρὸς ἓν ἀντιτάττοντες αὐτά· οἷον, ἐγὼ μὲν διὰ τοῦτο δὲν ἦτον ἑπόμενον νὰ θελήσω νὰ παραπρεσβεύσω· σὺ δὲ διὰ τοῦτο ἦτον ἑπόμενον· καὶ περὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως.

Ὁ δὲ διπλοῦς ἀτελὴς ἢ μόνον πράγματα ἔχει κρινόμενα, ἐπειδὴ τὰ πρόσωπα ὡς ἰσάζοντα εἶναι ἀνεπίδεκτα ἐξετάσεως, ἢ μόνον πρόσωπα· οἷον, *δύο ῥήτορες πρεσβεύσαντες*

πρός τινα βασιλέα, ὅτε ἐπανῆλθον ἀπὸ τῆς πρεσβείας, κατηγοροῦσιν ἀλλήλων δωροδοκίας, διότι ὁ μὲν εὑρέθη κατορύττων χρυσίον, ὁ δὲ ἀπολογίαν γράφων παραπρεσβείας. Ἐνταῦθα μόνα τὰ πράγματα, ὡς διάφορα ὄντα, ἐπιδέχονται ἐξέτασιν· καὶ ἡ μὲν Βούλησις καὶ Δύναμις, διὰ τὰ ἰσάζοντα πρόσωπα, δὲν ἔχει χώραν, τὰ δὲ ἄλλα κεφάλαια εἰσάγονται, ὡς καὶ εἰς τὸν τέλειον διπλοῦν Στοχασμόν. Διπλοῦς ἐκ μόνων προσώπων γίνεται, ὅταν μόνα τὰ πρόσωπα ἦναι ἐπιδεκτικὰ κρίσεως· οἷον, ἔχων τις μητρυιὰν, καὶ αἰχμάλωτον παλακίδα, ἐτελεύτησε μὲ φανερὰ σημεῖα φαρμάκου, καὶ κατηγοροῦσιν αὗται ἀλλήλων. Ἐνταῦθα ἐξετάζεται ἡ Βούλησις καὶ ἡ Δύναμις, ὅλα δὲ τὰ ἄλλα κεφάλαια ἐκλείπουσι, διότι εἶναι ἰσάζοντα εἰς ἀμφότερα τὰ πρόσωπα.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω εἶναι καὶ ἄλλα τρία εἴδη διπλῶν Στοχασμῶν, τοὺς ὁποίους ὀνομάζουσι Συνεζευγμένους· ὁ Ἐμπίπτων, ὁ Προκατασκευαζόμενος, καὶ ὁ Συγκατασκευαζόμενος.

Ὁ Ἐμπίπτων γίνεται, ὅταν εἰς τὴν Μετάθεσιν τῆς αἰτίας ἐμπέσῃ ὁλόκληρόν τι ζήτημα, καὶ ἦναι ἀνάγκη νὰ λάβῃ καὶ αὐτὸ τελείαν διαίρεσιν· οἷον, ἔπρεπεν ὅς τις ἤθελε πιασθῆν προδότης, νὰ μένῃ δεδεμένος εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ στρατηγοῦ, ἕως νὰ ὁμολογήσῃ τοὺς συνειδότας. Στρατηγός τις πιασθεὶς προδότης, ἔμενε δεδεμένος εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ συστρατήγου· καὶ ἐκεῖνος ἐθανάτωσεν αὐτὸν, ὡς εὑρὼν ἐπὶ μοιχείᾳ τῆς γυναικὸς, καὶ ἐντεῦθεν κρίνεται ὡς συγκοινωνὸς τῆς προδοσίας. Ἐνταῦθα, ὅταν μετὰ τὰ Ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους μεταχειριζόμενος ὁ φεύγων τὴν Μετάθεσιν τῆς αἰτίας, λέγῃ, ὅτι μοιχὸν ἐθανάτωσα, γεννᾶται ζήτημα ἄλλο, ἂν ἦτο πιθανὸν ἐκεῖνος δεσμώτης ὢν, νὰ μοιχεύσῃ, καὶ ἡ γυνὴ νὰ παραδώσῃ ἑαυτὴν εἰς τοιοῦτον. Ἀφοῦ ἐξετα-

σθῇ τὸ ζήτημα τοῦτο, ἐπανέρχεται ὁ φεύγων εἰς τὴν Πιθανὴν ἀπολογίαν τοῦ προτέρου Στοχασμοῦ.

Ὁ Προκατασκευαζόμενος γίνεται, ὅταν πρὸ τοῦ ζητήματος ἦναι ἀνάγκη νὰ ἐξετασθῇ ςοχαστικῶς ἄλλο τι· οἷον, *Πλούσιος στρατηγὸς συνέλαβεν ὡς προδότας τρεῖς υἱοὺς πένητος ἐχθροῦ· καὶ τοὺς μὲν δύο ὁμολογήσαντας τὴν προδοσίαν εἰς τὰς βασάνους, ἀπέκτεινε, τὸν τρίτον δὲ, πρὸ τῶν βασάνων ὁμολογήσαντα· ἔπειτα ἐνάγει τὸν πατέρα ὡς συνειδότα, ἐπειδὴ δὲν εἰσήγγειλε τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ.* Ἐνταῦθα πρέπει νὰ δείξῃ πρότερον ὁ μὲν πλούσιος, ὅτι ἦσαν προδόται· ὁ δὲ πένης, ὅτι δὲν ἦσαν· καὶ ἔπειτα ὁ πατὴρ δίδων κατὰ συγχώρησιν καὶ τὸ ὅτι ἐκεῖνοι ἐπρόδοσαν, θέλει ἀπολογηθῆν ὑπὲρ ἑαυτοῦ.

Ὁ δὲ συγκατασκευαζόμενος γίνεται, ὅταν τὰ σημεῖα, ἀφ' ὧν γίνεται ἡ κρίσις, κατασκευάζωνται δι' ἀλλήλων· καὶ τούτου παράδειγμα φέρει ὁ Ἑρμογένης τὸ ἀκόλουθον· *Ἔπρεπεν εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Δήμητρος νὰ λύωνται οἱ δεσμῶται· ὑποπτευθείς τις μοιχείαν τῆς ἑαυτοῦ γυναικὸς μὲ τὸν δοῦλον, παραδοὺς αὐτὸν εἰς τὰ δεσμὰ, ἀπεδήμησε· λυθεὶς δὲ ὁ δοῦλος εἰς τὴν ἑορτὴν ὑπὸ τῆς γυναικὸς, ἐδραπέτευσε· μετὰ ταῦτα εὑρέθη ὁ ἀνὴρ πεφονευμένος, καὶ ἐνάγεται ἡ γυνὴ ὡς συνειδυῖα.* Ἐνταῦθα, ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ δούλου κατασκευάζεται διὰ τῆς μοιχείας, καὶ ὅτι ἡ γυνὴ ἐμοιχεύετο ὑπὸ τοῦ δούλου, κατασκευάζεται ἀμοιβαίως διὰ τοῦ φονευθῆναι τὸν ἄνδρα ὑπ' ἐκείνου. Συμπαραλαμβάνονται εἰς ἐξέτασιν καὶ ἡ ὑποψία τοῦ ἀνδρὸς, καὶ ἡ λύσις τοῦ δούλου, καὶ ὅ,τι ἄλλο ἔχει σχέσιν πρὸς τὰ κρινόμενα.

Ὑπάρχει καὶ Στοχασμὸς *ἀπὸ γνώμης*, ὅπου φανεροῦ ὄντος καὶ τοῦ πράγματος καὶ τοῦ πράξαντος, ἐξετάζεται μόνη ἡ γνώμη· οἷον, *μητρυιὰ ἐν ὄψει μανίας τὸν μὲν υἱὸν ἐπλή-*

γωσε, τὸν δὲ πρόγονον ἐθανάτωσεν· ἀφοῦ δὲ ἀνέλαβε, κρίνεται φόνου. Ἐνταῦθα ζητεῖται, ἂν ἦτον ἀληθῶς μαινομένη, ἢ καθ' ὑπόκρισιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Περὶ Ὅρου.

Τὰ κεφάλαια τοῦ Ὅρου εἶναι Προβολὴ, Ὅρος, Ἀνθορισμὸς, Συλλογισμὸς, Γνώμη νομοθέτου, Πηλικότης, Πρός τι, καὶ ἐνίοτε μία τῶν Ἀντιθετικῶν, ἥτις ἐὰν ἐμπέσῃ εἰς τὸ ζήτημα, συμπαρέπεται καὶ Μετάληψις καὶ Ἀντίληψις· ἔπειτα Ποιότης καὶ Γνώμη.

Προβολή. Αὕτη εἶναι τὰ Ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, ἢ διήγησις τοῦ πράγματος μὲ τὰ περιστατικὰ αὐτοῦ. Πρὸς ταύτην ὁ ἐναντίος κάμνει *ἀντιπροβολὴν*, διηγούμενος τὸ πρᾶγμα, καθ' ὅσον δύναται, πρὸς τὸ συμφέρον ἑαυτοῦ.

Ὅρος, ἢ Ὁρισμός. Ὁ Ὅρος γίνεται ἐκ τῶν Ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, ὁρίζων τὸ πρᾶγμα· οἷον, *ἐπεκηρύχθη βραβεῖον χίλιαι δραχμαὶ εἰς τὸν ὅστις ἤθελε συλλάβειν φονέα τινὰ δραπέτην· ἀποκτείνας τις αὐτὸν, ζητεῖ τὸ βραβεῖον τῆς συλλήψεως.*

Ἀνθορισμός. Ὁ ἀντιλέγων, ἐξετάζων ὄχι μόνον τὰ περιστατικὰ τοῦ πράγματος, ἀλλὰ καὶ τὰ παρειμένα, τουτέστιν, ὅσα ἔπρεπε νὰ ὑπάρχωσιν εἰς τὸ πρᾶγμα, διὰ νὰ ἦναι τοῦτο, καὶ δὲν ὑπῆρξαν, ἐπιφέρει Ἀνθορισμὸν, λέγων, ὅτι δὲν εἶναι τοῦτο, δὲν εἶναι σύλληψις.

Συλλογισμός. Ὁ μὲν Ἀνθορισμὸς διακρίνει, καὶ σπεύδει νὰ δείξῃ τὸ πεπραγμένον ὅτι δὲν εἶναι τοῦτο, τὸ ὁποῖον ὁ Ὅρος λέγει· ὁ δὲ Συλλογισμὸς συνάγει εἰς ἓν καὶ τὰ δύο,

καὶ τὸ τοῦ Ὅρου καὶ τὸ τοῦ Ἀνθορισμοῦ, δεικνύων ὅτι οὐδὲν διαφέρουσι.

Γνώμη τοῦ νομοθέτου. Ἀμφότερα τὰ μέρη ἐξετάζουσι τὴν γνώμην τοῦ νομοθέτου, ἕκαστον πρὸς τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον.

Πηλικότης. Αὕτη παριστάνει πόσον μέγα εἶναι τὸ πραχθέν.

Πρός τι. Ἐνταῦθα γίνεται σύγκρισις τοῦ πραχθέντος πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ ἀνθορισμοῦ προβαλλόμενον, καὶ πρὸς ἄλλο τι ὁμοειδὲς, καὶ δείκνυται πόσον τοῦτο εἶναι μεῖζον ἐκείνου.

Ἀντίθεσις. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο δὲν ἐμπίπτει εἰς ὅλα τὰ Ὁρικὰ ζητήματα, ὅπου δὲ ἐμπίπτει, ἕπεται ἀναγκαίως καὶ ἡ Μετάληψις, καὶ εἰς ταύτην ἡ Ἀντίληψις, ὡς εἰς τὸ παράδειγμα τοῦτο, *Εὐνοῦχόν τις εὑρὼν ἐπὶ τῇ γυναικὶ, ὡς μοιχὸν ἀπέκτεινε, καὶ κατηγορεῖται φόνου.* Ἀνταῦθα, ὁ κατηγορούμενος ὡς φονεὺς, ἀφοῦ διὰ τῶν προειρημένων κεφαλαίων δείξῃ τίς εἶναι ὁ μοιχὸς, θέλει εἰπεῖν ἀντεγκληματικῶς (1), ὅτι ὁ φονευθεὶς ἦτον ἄξιος νὰ πάθῃ ὅ,τι ἔπαθεν. Εἰς τὸ Ἀντέγκλημα ἕπεται ἡ Μετάληψις, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐνάξῃς αὐτὸν εἰς κρίσιν. Εἰς δὲ τὴν Μετάληψιν ἡ Ἀντίληψις, ὅτι εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ φονεύσω τὸν ἐπ' αὐτοφώρῳ ληφθέντα μοιχόν.

Ποιότης. Ἡ Ποιότης λαμβάνεται ἐκ τῶν παρακολουθούντων εἰς τὸ πρόσωπον· καὶ ἐὰν μὲν ἦναι ὡρισμένον, ἐκ πάντων τῶν προσωπικῶν· ἐὰν δὲ ἀόριστον, ἐκ τῶν κρινομένων ὅμως (2), ἡ Ποιότης θέλει ληφθῇν ἐκ τῶν εἰς τοῦπο παρακολουθούντων· ἐὰν δὲ τὸ πρόσωπον ἦναι πάντῃ ἀόριστον, τότε ἐκ τοῦ πεπραγμένου, ἐὰν ἦναι ἀδίκημα, θέλει ἐξετασθῇν στοχαστικῶς ὁποῖος ἦτο τὸν παρελθόντα καιρὸν, καὶ ὁποῖος θέλει εἶσθαι μετὰ ταῦτα, ἐὰν ἀφεθῇ, κ. τ. λ.

---

(1) Βλ. τὴν διαίρ τῶν Στάσεων.—(2) Βλ. τὴν διαίρεσιν τῶν προσώπων.

Γνώμη. Ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν μερῶν ἐξετάζεται, τίνι γνώμῃ ἐπράχθη τὸ περὶ οὗ ἡ κρίσις, καὶ τίνι μὲν γνώμῃ γίνεται ἡ κατηγορία, τίνι δὲ ἡ ἀπολογία, καὶ ἄλλα ὅμοια τούτων.

Κοινὴ ποιότης. Ἐνταῦθα ἐξετάζεται ἡ ποιότης τοῦ προσώπου συμπεπλεγμένως μὲ τὴν γνώμην· διότι ἡ γνώμη ἤρτηται ἐκ τῆς προσωπικῆς ποιότητος.

Καθὼς δὲ εἶναι διάφορα εἴδη Στοχασμῶν, οὕτω καὶ Ὅρων· οἱ μὲν εἶναι ἁπλοῖ· οἱ δὲ, διπλοῖ. Ὅταν ἡ ἀμφισβήτησις γίνεται περὶ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος, τότε ὁ Ὅρος εἶναι ἁπλοῦς, ὁποῖος ὁ ἀνωτέρω. Ἐκ δὲ τῶν διπλῶν ὁ μὲν λέγεται Ἀντονομάζων, ὁ δὲ Κατὰ σύλληψιν.

Ἀντονομάζων. Οὕτω λέγεται ὁ διπλοῦς Ὅρος, ὅταν ὁ μὲν κατηγορούμενος δίδῃ εἰς τὴν πρᾶξιν ἄλλο ὄνομα, ὁ δὲ κατήγορος ἄλλο· οἷον, *ἔκλεψέ τις ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἰδιωτικὰ χρήματα, καὶ ἐνάγεται ὡς ἱερόσυλος, ἐκεῖνος δὲ λέγει ὅτι τὸ πραχθὲν εἶναι κλοπὴ, καὶ κρίνει δίκαιον νὰ τιμωρηθῇ ὡς κλέπτης, οὐχὶ ὡς ἱερόσυλος.* Τὸν τοιοῦτον Ὅρον θέλεις διαιρέσειν εἰς διπλᾶ κεφάλαια, ἀντιτάττων κεφάλαιον εἰς κεφάλαιον· οἷον, ἱερόσυλος εἶσαι, ἀλλ' οὐχὶ κλέπτης, διότι κλέπτης εἶναι τοῦτο, ἱερόσυλος δὲ τοῦτο, ἐπιφέρων ἰδιάζοντα ὁρισμὸν εἰς ἕκαστον· καὶ ὁ κατηγορούμενος ἀντιστρέψας θέλει μεταχειρισθῆν ὁμοίως τὸν λόγον.

Κατὰ σύλληψιν. Οὗτος γίνεται, ὅταν ὁ μὲν κατηγορούμενος ἀντονομάζῃ, ὁ δὲ κατήγορος λέγει, ὅτι εἶναι ὑπεύθυνος εἰς ἀμφότερα· οἷον, *πρεσβεύων τις, παρέθεσεν εἰς τὸν στρατηγὸν τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα· ὁ στρατηγὸς ἐβίασεν αὐτήν· καὶ ὁ πατὴρ ἐπανελθὼν ἀπὸ τῆς πρεσβείας, κρίνει τὸν στρατηγὸν δημοσίου ἀδικήματος· ἐκεῖνος δὲ λέγων βίαν τὸ ἀδίκημα, κρίνει ἄξιον νὰ τιμωρηθῇ ὡς βίαιος, οὐχὶ ὡς δημόσια ἀδικήσας.* Ἐνταῦθα ὁ κατήγορος δυκνύει

αὐτὸν ὑπεύθυνον εἰς ἀμφότερα, καὶ εἰς τὴν βίαν, καὶ εἰς τὸ δημόσιον ἀδίκημα· διότι, ἐὰν εἴπῃ, ὅτι δὲν εἶναι βία, παύει καὶ τὸ δημόσιον ἀδίκημα· ἐκείνης μὴ οὔσης, οὐδὲ τοῦτο βέβαια δὲν μένει· ὅθεν συμπλέκονται ἀμφότερα, καὶ βία, καὶ δημόσιον ἀδίκημα. Οὕτω καὶ ὁ Δημοσθένης ἔκαμεν εἰς τὸν κατὰ Μειδίου λόγον· ὁ μὲν ἔλεγεν, ὅτι εἶναι ὕβρις καὶ ἰδιωτικὸν ἀδίκημα τὸ περὶ τὴν ἑορτὴν πραχθὲν, ἀλλ' οὐχὶ δημόσιον· ὁ δὲ συνάγει ἀμφότερα. Κατὰ τοῦτο λοιπὸν διαφέρει τοῦ Ἀντονομάζοντος ὁ Κατὰ σύλληψιν Ὅρος, ὅτι ἐκεῖνος ἀναιρεῖ τὸ ἓν ἐκ τῶν δύο· οἷον, δὲν εἶσαι κλέπτης, ἀλλ' ἱερόσυλος· καὶ ἡ διαφορὰ ἵσταται εἰς τοῦτο, ὅτι ἐκεῖ τὸ πρᾶγμα φύσει ἀκολουθεῖ τὸ ἔγκλημα· οἷον, ἡ κλοπὴ τὴν ἱεροσυλίαν· διότι ὁ ἱερόσυλος, εἰς τὸ προκείμενον παράδειγμα εἶναι κλέπτης ἱερῶν χρημάτων. Εἰς τὸ δημόσιον ὅμως ἀδίκημα δὲν ἕπεται καὶ τὸ βίαιον· διότι εἶναι δυνατὸν καὶ κατ' ἄλλον τρόπον, ἄνευ τινὸς βίας, ν' ἀδικήσῃ τις δημοσίᾳ· ὅθεν ἐνταῦθα ὁ κατήγορος συλλαμβάνων ἀμφότερα, θέλει εἰπεῖν, *καὶ βίαν ἔπραξας, καὶ δημοσίᾳ ἠδίκησας*. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ διαίρεσις τοῦ Κατὰ σύλληψιν Ὅρου εἶναι διάφορος τῆς τοῦ Ἀντονομάζοντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ἀντίληψις.

Ἡ Στάσις αὕτη εἶναι ἄμεσος καὶ κατ' εὐθεῖαν ἀντιλογία ὑπὲρ τοῦ πεπραγμένου.

Τὰ κεφάλαια αὐτῆς εἶναι Προβολὴ, Μόριον τοῦ δικαίου, Πρόσωπον, Ὅρος καὶ τὰ ἑπόμενα εἰς αὐτὸν μέχρι τοῦ Πρός τι

Ἀντίληψις, Μετάληψις, Ἀντίθεσις, ἄλλη Μετάληψις, Θέσις, Ποιότης, Γνώμη.

Προβολή. Αὕτη γίνεται, ὡς εἰς τὸν Ὅρον.

Μόριον τοῦ Δικαίου. Τοῦτο εἶναι τὸ αὐτὸ μὲ τὴν Ἀντίληψιν· διαφέρει δὲ, ὅτι ἐνταῦθα τίθεται ἁπλῶς ἄνευ κατασκευῆς, καὶ ὡς παραγραφικὸν κεφάλαιον· οἷον, *γράψας τις τὰ δεινὰ τοῦ στρατιωτικοῦ βίου, καὶ πολλῶν ἐντεῦθεν λειποτακτούντων, κρίνεται δημοσίων ἀδικημάτων*. Ἐνταῦθα τὸ Μόριον τοῦ δικαίου ὡς παραγραφικὸν ἁπλῶς τιθέμενον εἶναι ὅτι δὲν πρέπει νὰ κρίνεταί τις διὰ πράγματα ὑπ' οὐδενὸς νόμου κωλυόμενα.

Πρόσωπον. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἔπρεπεν, ὄχι ὅμως περὶ δημοσίων ἀδικημάτων νὰ κρίνωνται ἄνθρωποι ἰδιῶται, ἀλλὰ ῥήτορες, πρεσβευταὶ, στρατηγοὶ, κ. τ. λ. ἐπειδὴ οὗτοι καὶ δύνανται δημοσίᾳ νὰ ἀδικῶσιν, ὡς διαχειριζόμενοι καὶ δημόσια πράγματα.

Ὅρος. Ὅτι ἄλλα εἶναι τὰ δημόσια ἀδικήματα· οἷον, προδοσίαι νεῶν, τειχῶν, συμμάχων, καὶ τὰ τοιαῦτα.

Συλλογισμός. Εἰς τὸν Ὅρον ἕπεται ὁ Συλλογισμὸς, ὅτι καὶ ταῦτα καὶ ἐκεῖνα εἶναι δημόσια ἀδικήματα, καὶ δὲν διαφέρουσι· διότι πολλοὶ εἶναι οἱ τρόποι, καθ' οὓς δύναταί τις νὰ ἀδικήσῃ· καὶ ἂν δὲν ἀδικῇ κατὰ πάντας, ἢ κατὰ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον, δὲν θέλει εἶσθαι διὰ τοῦτο ἀθῶος, ἀλλὰ καὶ καθ' ἕνα ἀδικήσας, θέλει δώσειν δίκην.

Γνώμη νομοθέτου. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο εἶναι κοινὸν καὶ εἰς τὸν κατήγορον καὶ εἰς τὸν ἀπολογούμενον· ἑκάτερος ἐξηγεῖ τὴν γνώμην τοῦ νομοθέτου πρὸς τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον.

Πηλικότης. Ἐνταῦθα ὁ κατήγορος μεγαλύνει τὸ πρᾶγμα.

Πρός τι. Συγκρίνει τὸ πραχθὲν πρὸς τὰ προβαλλόμενα, ἢ πρὸς ἄλλα ὁμοειδῆ, καὶ δεικνύει, ὅτι εἶναι μεῖζον ἐκείνων.

Τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους. Εἰς τὴν Πηλικότητα καὶ εἰς τὸ Πρός τι ἐμπίπτουσιν ἀναγκαίως Τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, ἐκτιθέμενα περιστατικῶς ὑπὸ τοῦ κατηγόρου.

Ἀντίληψις. Ὁ κατηγορούμενος ἀντιτάττει εἰς ταῦτα τὴν Ἀντίληψιν, ὡς εἰς τὸν Στοχασμὸν, ὅτι εἶχε τὸ δικαίωμα, καὶ οὐδεὶς νόμος κωλύει τὸ πραχθέν.

Μετάληψις. Εἰς τὴν Ἀντίληψιν ἕπεται ἡ Μετάληψις, ἢ κατὰ Ἔνστασιν, ἐὰν ἁρμόζῃ, ὅτι δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα, ἢ κατὰ Ἀντιπαράστασιν, ὅτι, καὶ ἂν εἶχεν αὐτὸ, δὲν ἔπρεπεν ὅμως νὰ μεταχειρισθῇ τοῦτο εἰς τοιαῦτα.

Ἀντίθεσις. Ὁ κατηγορούμενος ἐπιφέρει ἀντιθετικῶς, ὅτι ἔπραξε τοῦτο ὑπὲρ τούτου· οἷον, ὑπὲρ τῶν στρατευομένων, διὰ νὰ προπαρασκευάζωνται εἰς ἀνδρίαν καὶ καρτερίαν, προειδότες τοὺς κινδύνους καὶ τὰς κακουχίας τοῦ στρατιωτικοῦ βίου κ. τ. λ.

Ἄλλη Μετάληψις. Ὁ κατήγορος προσβάλλων τὴν Ἀντίθεσιν, λέγει, ὅτι κατ' ἄλλον τρόπον ἔπρεπε νὰ συμβουλεύῃ τοὺς στρατευομένους, οὐχὶ οὕτως, ὅθεν ἔμελλε νὰ προέλθῃ δειλία καὶ ἀποστροφὴ πρὸς τὸ στρατιωτικόν.

Ἄλλη Ἀντίληψις. Ἐὰν ὁ κατήγορος μεταχειρισθῇ ἄλλην Μετάληψιν, καὶ ὁ κατηγορούμενος θέλει ἀντεπιφέρει πάλιν Ἀντίληψιν, ὅτι ἕκαστος συμβουλεύει, ὡς δύναται, ὁ ῥήτωρ διὰ τῶν λόγων, ὁ ποιητὴς διὰ τῆς κωμῳδίας, κ. τ. λ.

Θέσις. Ἐνταῦθα ἀκολουθεῖ ἡ Θέσις, ὅτι ἕκαστος, ὅπως δύναται, πρέπει νὰ γίνεται χρήσιμος εἰς τὴν πατρίδα. Ἐνίοτε καὶ ὁ κατήγορος μεταχειρίζεται τὴν θέσιν ἀντιστρόφως, ὅτι δὲν πρέπει ὁ πολίτης νὰ μεταχειρίζεται οὐδεμίαν τέχνην πρὸς βλάβην τοῦ κοινοῦ, κ. τ. λ.

Ποιότης καὶ Γνώμη. Τὰ κεφάλαια ταῦτα ἐξετάζονται, ὡς εἰς τὸν Ὅρον.

Σημειωτέον δὲ, ὅτι καὶ ἄλλα πολλὰ κεφάλαια ἐνδέχεταί νὰ ἐμπίπτωσι, κατὰ τὰ κρινόμενα πρόσωπα καὶ πράγματα· διὰ τοῦτο ὁ ῥήτωρ πρέπει ἀκριβῶς νὰ παρατηρῇ εἰς ἕκαστον ἰδιαίτερον ζήτημα ποῖα εἶναι τὰ κρινόμενα, καὶ οὕτω θέλει γνωρίζειν, ἂν ἡ Στάσις εἶναι ἁπλῆ, ἢ σύνθετος ἐκ διαφόρων προσώπων καὶ πραγμάτων, καὶ θέλει εὑρίσκειν τὰ ἐμπίπτοντα κεφάλαια τοῦ τε κατηγόρου καὶ τοῦ ἀπολογουμένου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ϛ΄.

Ἀντιθετικαὶ Στάσεις, Ἀντίστασις, Ἀντέγκλημα, Μετάστασις, Συγγνώμη.

Τῶν Στάσεων τούτων τὰ κεφάλαια εἶναι Προβολὴ, Ὅρος, ἐνίοτε καὶ τὰ ἑπόμενα εἰς τὸν Ὅρον μέχρι τοῦ Πρός τι, Διάνοια, Ἀντίθεσις ἀντιστατικὴ, ἢ ἀντεγκληματικὴ, ἢ μεταστατικὴ, ἢ συγγνωμονικὴ, ἄλλη Διάνοια, Μετάληψις, Πρός τι, Ὅρος βίαιος, Θέσις, ἄλλη Μετάληψις, Ἀντίληψις, Ποιότης καὶ Γνώμη.

Προβολή. Γίνεται ἐκ τῶν συμβεβηκότων,

Ὅρος. Ὅταν ἐμπίπτῃ, μεταχειρίζονται αὐτὸν, ὡς προείπομεν εἰς τὴν Ἀντίληψιν, καὶ τὰ τούτου ἀκόλουθα μέχρι τῶν Πρός τι.

Διάνοια. Πρὸς ταῦτα ὁ κατηγορούμενος θέλει μεταχειρισθῆν τὴν Διάνοιαν· οἷον, *πατὴρ ἀνακαλύψας εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ προδοσίαν τῆς πατρίδος, ἀπέκτεινεν αὐτὸν, καὶ κατηγορεῖται φόνου.* Ἐνταῦθα Ὅρος δὲν ἐμπίπτει, ὅθεν ὁ κατήγορος μετὰ τὴν Προβολὴν θέλει μεταχειρισθῆν τὰ ἀπ᾽ ἀρχῆς ἄχρι τέλους, πρὸς τὰ ὁποῖα ὁ κατηγορούμενος θέλει ἀντι-

τάξειν τὴν Διάνοιαν, λέγων, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐξετάζῃ μόνον τὸ γεγονὸς, ἀλλὰ καὶ μὲ ποίαν γνώμην ἔγεινε· πρῶτον μὲν, ὅτι ἀπέκτεινα τὸν υἱὸν, ὄχι δύσνους ὢν, οὐδὲ ἐπιβουλεύων· ἔπειτα, ὅτι ἀκουσίως μὲν, ἀλλ' ἀναγκαίως κ. τ. λ.

Ἀντίθεσις. Εἰς τὸ προκείμενον παράδειγμα ἐμπίπτει ἀντεγκληματικὴ, ὅτι ἦτον ἄξιος θανάτου. Ἐνταῦθα θέλει ὁμιλήσειν κοινῶς κατὰ προδοτῶν· διότι εἰς πᾶσαν Ἀντίθεσιν ἀντεγκληματικὴν γίνεται κοινὸς τόπος· θέλει εἰπεῖν καὶ ἀντιστατικόν τι, ὅτι οἱ τοιοῦτοι δὲν πρέπει νὰ ἐλεῶνται. Γενικῶς δὲ, πᾶσαι αἱ ἀντιθετικαὶ στάσεις συμπλέκονται ὡς ἐπιτοπλεῖστον, ὄχι μόνον συναλλήλως, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰς ἄλλας στάσεις.

Ἄλλη Διάνοια. Ταύτην μεταχειρίζεται ὁ κατήγορος, λέγων, ἀπέκτεινας τὸν υἱόν σου οὐχὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν, ἀλλὰ δι' ἄλλην, καὶ ἐπιφέρει τι πιθανόν.

Μετάληψις. Ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ τιμωρήσῃς αὐτὸν μὲ φόνον· ἦσαν ἄλλοι τρόποι παιδείας· ὅτι ἔπρεπε νὰ εἰσαγγείλῃς αὐτόν.

Πρός τι. Ἀμφότεροι μεταχειρίζονται τοῦτο, δεικνύοντες ὁ μὲν τὸ εὐεργέτημα μεῖζον τοῦ ἀδικήματος, ὁ δὲ τὸ ἐναντίον.

Βίαιος Ὅρος. Ἀμφοτέρων εἶναι καὶ οὗτος· ὁ μὲν λέγει, ὅτι τὸ ἀποκτεῖναι τὸν προδότην ἦτο σωτηρία τῆς Πατρίδος· ὁ δὲ τοὐναντίον, ὅτι τὸ ἀποκτεῖναι μὴ κριθέντα κατὰ τοὺς νόμους, τοῦτο εἶναι ἀναστάτωσις τῶν καθεστώτων κ. τ. λ. Γνωριμώτερον δὲ γίνεται τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἐπὶ τοῦ ἀκολούθου ζητήματος· *ἐν λιμῷ καὶ πολιορκίᾳ συμβουλεύων ὁ στρατηγὸς ἔξοδον κατὰ τῶν πολεμίων, καὶ μὴ δυνάμενος νὰ πείσῃ τοὺς στρατιώτας, διέκοψε κρυφίως μέρος τοῦ τείχους, καὶ ἐξελθόντες ἐνίκησαν· ὕστερον δὲ αὐτὸς κρίνεται δημοσίων ἀδικημάτων.* Ἐνταῦθα λοιπὸν ὁ βίαιος

Ὅρος εἶναι τοῦ μὲν κατηγόρου, ὅτι τοῦτο νίκη δὲν εἶναι, ἀλλ' ἅλωσις πόλεως καὶ κατασκαφή· ὁ δὲ κατηγορούμενος τοὐναντίον, ὅτι τὸ πραχθὲν δὲν εἶναι καθαίρεσις, ἀλλ' ἀνέγερσις τείχους πεπτωκότος.

Θέσις. Ἕπεται ἡ Θέσις, ὅτι πρέπει ὁ στρατηγὸς, καθ' ὅντινα τρόπον εἶναι δυνατὸν, νὰ ἀγαθοποιῇ τὴν πόλιν, καὶ μὴ βουλομένων ἐνίοτε τῶν πολιτῶν διὰ τὴν ἄγνοιαν τοῦ συμφέροντος, καὶ νὰ κάμνῃ μικράν τινα βλάβην διὰ μεγάλην ὠφέλειαν. Ἡ Θέσις εἶναι κοινὴ εἰς πᾶσαν Ἀντίθεσιν.

Ἄλλη Μετάληψις. Πρὸς ταῦτα ὁ κατήγορος ἐπιφέρει μεταληπτικῶς, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀνακοινώσῃ τοῦτο εἰς τὴν ἀνήκουσαν ἀρχὴν, νὰ συμβουλευθῇ τοὺς ταξιάρχους, τοὺς λοχαγούς.

Ἀντίληψις. Ὅτι στατηγὸς ὢν, εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ πράττῃ κρυφίως ἐν καιρῷ ὅσα δὲν ἔκρινε συμφέρον νὰ ἀνακοινώσῃ· οὕτω καὶ ὁ πατὴρ θέλει εἰπεῖν τὰ προσήκοντα.

Γενικῶς εἰς τὰς Ἀντιθετικὰς Στάσεις ὁ ῥήτωρ πρέπει νὰ παρατηρῇ ποῖα κεφάλαια ἐμπίπτουσι, καὶ ταῦτα νὰ μεταχειρίζεται καταλλήλως.

Ποιότης καὶ Γνώμη. Ταῦτα γίνονται, ὡς ἐν τῷ Ὅρῳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Πραγματικὴ Στάσις.

Τὰ κεφάλαια τῆς πραγματικῆς Στάσεως εἶναι τὸ Νόμιμον, τὸ Δίκαιον, τὸ Συμφέρον, τὸ Δυνατὸν, τὸ Ἔνδοξον, τὸ Ἐκβησόμενον.

Εἶναι δὲ ἡ πραγματικὴ Στάσις ἡ μὲν Ἔγγραφος, ἡ δὲ

Ἄγραφος. Ἔγγραφος μὲν ἡ ἀπὸ ῥητοῦ ἔχουσα τὴν ζήτησιν· οἷον, ὁ νόμος ἐκέλευεν εἰς τρεῖς ἡμέρας νὰ βουλεύωνται περὶ πολέμου. Ὅτε ὁ Φίλιππος κατέλαβε τὴν Ἐλάτειαν, ὁ Δημοσθένης γράφει ψήφισμα νὰ ἐκστρατεύσωσιν αὐθημερόν. Εἰς τὴν Ἔγγραφον πραγματικὴν Στάσιν τὸ Νόμιμον ὑπάγεται εἰς μίαν τῶν Νομικῶν Στάσεων, καὶ κατ' αὐτὴν θέλει διαιρεθῆν. Περὶ τῶν στάσεων τούτων κατόπιν θέλομεν ὁμιλήσειν.

Εἰς τὴν Ἄγραφον πραγματικὴν Στάσιν τὸ ἔθος πρέπει νὰ ἐξετάζεται ὡς νόμιμον· οἷον, ὁ Κλέων, ἀφοῦ ἔφθειρεν ἐν Πύλῳ τοὺς Λακεδαιμονίους, ζητεῖ νὰ ἐπονομασθῇ Πύθιος. Ἐνταῦθα ὁ ἀντιλέγων προβάλλει τὸ ἀσύνηθες, ὅτι νέα ζητεῖς, ὦ Κλέων, καὶ ὑποῖα καὶ ὅσα οὐδεὶς ἐζήτησε πρότερον. Πρὸς ταῦτα γίνεται ἀπάντησις κατὰ Ἀντιπαράστασιν μὲν, ὡς καινά· διότι καινὰ καὶ τὰ πεπραγμένα· κατὰ Ἔνστασιν δὲ, ἔπειτα οὐδὲ καινά· διότι καὶ ὁ Περικλῆς ἐπωνομάσθη Ὀλύμπιος. Ποῖα δὲ ἐκ τούτων πρέπει νὰ προτάττεται, ὁ ῥήτωρ θέλει κρίνειν περὶ τούτου κατὰ τὰς περιστάσεις, ὡς προείπομεν ἐν τῷ Στοχασμῷ.

Δίκαιον. Τοῦτο ὑπάγεται εἰς μίαν τῶν Δικαιολογικῶν Στάσεων (1), καὶ κατ' ἐκείνην διαιρεῖται εἰς τὰ ἐμπίπτοντα κεφάλαια.

Συμφέρον. Τοῦτο εἶναι διττὸν, χρήσιμον καὶ ἀναγκαῖον· οἷον, χρήσιμον εἶναι νὰ προλάβωμεν τοὺς Ὀλυνθίους, μᾶλλον δὲ ἀναγκαῖον, διὰ νὰ μὴ γείνῃ ὁ Φίλιππος ἰσχυρὸς καθ' ἡμῶν, κυριεύσας ἐκείνους. Ἐξετάζεται δὲ τὸ Συμφέρον διττῶς· τί θέλει γείνειν εἰς ἡμᾶς, ἐὰν πράξωμεν τὸ περὶ οὗ βουλευόμεθα· καὶ τί, ἐὰν δὲν πράξωμεν οὕτω. Ἐξετάζεται δὲ ἑκάτερον τούτων τετραχῶς· οἷον, τὰ μὲν ὄντα εἰς ἡμᾶς ἀγαθὰ θέλουσι

---

(1) Βλ. τὴν διαίρεσιν τῶν Στάσεων.

παραμένειν, τὰ δὲ μὴ ὄντα θέλουσι προσαποκτηθῆν· καὶ πάλιν, τὰ μὲν ὄντα κακὰ θέλομεν ἐξαλείψειν, τὰ δὲ μὴ ὄντα δὲν θέλομεν προσλάβειν. Ἀλλ᾽ ἐὰν δὲν πράξωμεν οὕτω, τὰ μὲν ὄντα ἀγαθὰ θέλουσιν ἀπολεσθῆν, τὰ δὲ μὴ ὄντα μὲν, δυνάμενα δὲ νὰ προσαποκτηθῶσι, δὲν θέλουσι προστεθῆν· καὶ πάλιν, τὰ μὲν ὄντα κακὰ θέλουσι παραμένειν, τὰ δὲ μὴ ὄντα θέλουσιν ἐπέλθειν.

Δυνατόν. Τοῦτο ἐξετάζεται πρῶτον μὲν κατὰ Ἔνστασιν, ὅτι δὲν εἶναι δύσκολον τὸ πρᾶγμα· ἔπειτα κατὰ Ἀντιπαράστασιν, ὅτι, καὶ δύσκολον ἂν ἦναι, πρέπει νὰ γείνῃ, διότι εἶναι ἀναγκαῖον· καὶ ὅτι ὑπὲρ τῶν καλῶν, καὶ διὰ νὰ μὴ περιπέσωμεν εἰς χειρότερα δεινὰ, πρέπει νὰ ὑπομένωμεν καὶ κόπους, καὶ κινδύνους· ἔπειτα, ὅτι καὶ εὔκολον. Διὰ νὰ μεταχειριζώμεθα δὲ καταλλήλως τὴν Ἔνστασιν ἢ τὴν Ἀντιπαράστασιν, πρέπει καλῶς νὰ παρατηρῶμεν τὴν φύσιν τοῦ πράγματος, καὶ τὰς περιστάσεις.

Ἐὰν ἡ ζήτησις ἦναι περὶ πολέμου, ἢ ἄλλου τινὸς τοιούτου, τὸ δυνατὸν ἐξετάζεται καὶ ἀπὸ τῶν παρακολουθούντων εἰς τὰ πρόσωπα. Οὕτως ὁ Δημοσθένης ἐν τῷ πρώτῳ Ὀλυνθιακῷ δεικνύων τὸ δυνατὸν τοῦ νὰ πολεμήσωσι τὸν Φίλιππον, παριστάνει τὴν κακὴν κατάστασιν αὐτοῦ, διὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν περὶ τῆς Ὀλύνθου ἐλπίδων· διὰ τὴν ἀπιστίαν τῶν Θετταλῶν, καὶ τὸ μῖσος τῶν Παιόνων καὶ Ἰλλυριῶν.

Ἔνδοξον. Ἐξετάζεται, ὡς τὸ συμφέρον, τετραχῶς· οἷον, ποία δόξα ὑπάρχουσα, θέλει παραμένειν, καὶ ποία μὴ οὖσα, θέλει προστεθῆν, ἐὰν πράξωμεν ταῦτα, περὶ ὧν βουλευόμεθα· καὶ ποίαν ἀδοξίαν παροῦσαν θέλομεν ἀποτρίψειν, ποίαν δὲ προσδοκωμένην, δὲν θέλομεν προσλάβειν· καὶ πάλιν, ἐὰν δὲν πράξωμεν ταῦτα οὕτω, ποίαν παροῦσαν αἰσχύνην δὲν θέλομεν ἐξαλείψειν, καὶ ποία μὴ οὖσα, θέλει καταλάβειν ἡμᾶς· ποία

δὲ ὑπάρχουσα δόξα, θέλει ἐκλείψειν, καὶ ποία μὴ ὑπάρχουσα μὲν, δυναμένη δὲ νὰ προστεθῇ, θέλει ἐκφύγειν ἡμᾶς.

Ἐκβησόμενον. Ἐνταῦθα ὁ ῥήτωρ ἀποδεικνύει ὅτι συμφέρει νὰ πράξωμεν οὕτως, ὁποῖα καὶ ἂν ἦναι τὰ ἀποβαίνοντα· οὕτως ὁ Δημοσθένης ἐν τῷ πρώτῳ Φιλιππικῷ λέγει, ὅτι καὶ τὸ ψηφίσασθαι μόνον τὴν βοήθειαν τῶν Ὀλυνθίων δὲν εἶναι ἀσύμφορον. « Οὔτοι παντελῶς οὐδ' εἰ μὴ ποιήσαιτ' ἂν τοῦτο, (ὥς ἔγωγέ φημι δεῖν) εὐκαταφρόνητόν ἐστιν· ἵν' ἢ διὰ τὸν φόβον, εἰδὼς εὐτρεπεῖς ὑμᾶς, ... ἡσυχίαν ἔχῃ· ἢ παριδὼν ταῦτα, ἀφύλακτος ληφθῇ, μηδενὸς ὄντος ἐμποδὼν πλεῖν ἐπὶ τὴν ἐκείνου χώραν ὑμῖν, ἂν ἐνδῷ καιρός ». Ὡσαύτως ἐξετάζεται καὶ τὸ κακὸν ἐκβησόμενον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Μετάληψις.

Ἡ Μετάληψις εἶναι ἡ μὲν Ἔγγραφος, ἡ δὲ Ἄγραφος· ἡ ἔγγραφος εἶναι τελεία παραγραφὴ, καὶ τὸ πρότερον ζήτημα αὐτῆς ὑπάγεται εἰς μίαν τῶν Νομικῶν Στάσεων, περὶ ὧν θέλομεν ὁμιλήσειν ἔπειτα· ἐνίοτε δὲ τὸ πρότερον ζήτημα διαιρεῖται ὡς ἡ Ὁρικὴ Στάσις. Τὸ δὲ μετὰ τὴν παραγραφὴν ζήτημα θέλει διαιρεθῆν κατὰ μίαν τῶν Λογικῶν Στάσεων· οἷον, *ὁ θέλων νὰ ἀντείπῃ εἰς προβληθέντα τινὰ νόμον, ἔχει τὸ δικαίωμα ἐντὸς τριάκοντα ἡμερῶν πρὶν κυρωθῇ· μετὰ ταῦτα πλέον δὲν συγχωρεῖται·* ἐνῷ πένης τις ἔλειπε πρεσβεύων, πλούσιος, ἐχθρὸς ὢν τοῦ πένητος, εἰσήνεγκε νόμον *νὰ μὴ διαχειρίζεται πολιτικὰ πράγματα, μηδὲ νὰ δημηγορῇ, ὅστις ἔχει περιουσίαν ὀλιγωτέραν τῶν πέντε τα-*

λάντων. Ὁ πένης ἐπανελθὼν ἀπὸ τῆς πρεσβείας μετὰ τὰς τριάκοντα ἡμέρας, θέλει νὰ ἀντείπῃ εἰς τὸν νόμον. Ἐνταῦθα, ἐπειδὴ κεῖται νόμος προσδιορίζων τὸν καιρὸν τοῦ ἀντιλέγειν, τὸ πρότερον ζήτημα γίνεται κατὰ ῥητὸν καὶ διάνοιαν. Ἐξετάζει λοιπὸν ὁ πένης, πότε, καὶ εἰς ποίους προςάττει ὁ νόμος νὰ ἀντιλέγωσιν ἐντὸς τριάκοντα ἡμερῶν· καὶ ὅτι δὲν ἐννοεῖ τοὺς πρεσβεύοντας, οὐδὲ τοὺς ἀπόντας, καὶ ἄλλα τοιαῦτα κατάλληλα. Τὸ δὲ δεύτερον ζήτημα γίνεται κατὰ τὴν πραγματικὴν Στάσιν, ἂν ἦναι νόμιμον τὸ ὑπὸ τοῦ πλουσίου εἰσενεχθὲν, δίκαιον, καὶ τὰ ἑξῆς. Ἐνταῦθα ἐμπίπτει καὶ ἄλλο τι ζήτημα, ὡς παραγραφικὸν, ὅτι, ἐπειδὴ δὲν ἔχει τὰ πέντε τάλαντα, δὲν δύναται νὰ δημηγορῇ. Εἶναι δὲ φύσει φανερὸν, ὅτι καὶ πρὸς τοῦτο θέλει ἀπαντήσειν ὁ πένης· διότι, μενούσης ἔτι τῆς ζητήσεως, ἂν πρέπῃ ὁ νόμος νὰ ἐξετασθῇ, δὲν δύναται ὁ κατήγορος νὰ μεταχειρισθῇ αὐτὸν, ὡς ἔχοντα κῦρος.

Ἡ δὲ ἄγραφος Μετάληψις λαμβάνει κεφάλαια, Προβολὴν, Παραγραφικὸν, τὸ ἀπὸ ῥητοῦ, Μετάληψιν, Ἀντίληψιν, Θέσιν, Ποιότητα καὶ Γνώμην· οἷον, *ἀριστεύσας τις ἐν τῇ μάχῃ, ἐζήτησε τὸν θάνατον πολίτου τινὸς ὡς προδότου, καὶ ἔλαβεν· ἔπειτα εὑρέθη ὅτι εἶχε προαποκτείνειν αὐτὸν, καὶ κρίνεται φόνου.*

Προβολή. Εἶσαι ἀνδροφόνος.

Παραγραφικόν. Δὲν θέλω δώσειν λόγον περὶ τοῦ παραδοθέντος εἰς ἐμέ.

Μετάληψις. Δὲν ἦτο παραδεδομένος, ὅτε ἐφόνευες αὐτόν.

Συλλογισμός. Δὲν διαφέρει.

Ὅρος. Πάμπολυ διαφέρει.

Ἀντίθεσις. Ἦτον ἄξιος, ὡς προδότης, καὶ διότι παραδοθεὶς εἰς ἐμὲ, κατεψηφίσθη ἤδη ὑπὸ τῆς ἀρχῆς.

Ἄλλη Μετάληψις. Ἔπρεπε τότε νὰ εἴπῃς, ὅτι ἐθανάτωσας αὐτὸν, καὶ νὰ δείξῃς ὅτι ἦτον ἄξιος τούτου.

Ἀντίληψις. Εἶχον τὸ ἐλεύθερον νὰ ζητήσω ὅ,τι ἤθελον, καὶ δὲν ἦτο χρέος εἰς ἐμὲ νὰ ἐρωτήσω τινὰ περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἔπρεπε νὰ κάμω τὴν αἴτησίν μου.

Θέσις. Ὅτι δὲν πρέπει νὰ παραδίδωνται εἰς τοὺς συκοφάντας οἱ ἀριστεῖς, κ. τ. λ.

Ποιότης καὶ γνώμη. Ἐξετάζεται, ὡς εἰς τὰ προλαβόντα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄.

Ῥητὸν καὶ Διάνοια.

Ἡ κατὰ Ῥητὸν καὶ Διάνοιαν ζήτησις ἔχει κεφάλαια, Προβολὴν ῥητοῦ, τὴν Διάνοιαν, τὸ Ἀπροσδιόριστον, πάλιν Διάνοιαν τοῦ νομοθέτου, Συλλογισμὸν, Ὅρον, Ἀντίθεσιν, Μετάληψιν, Πρός τι, Ὅρον βίαιον, Θέσιν, ἄλλην Μετάληψιν, Ἀντίληψιν, Ποιότητα καὶ Γνώμην.

Προβολή. Αὕτη εἶναι τὸ γεγονὸς παρὰ τὸ γεγραμμένον· οἷον, *ξένος ἐὰν ἀναβῇ εἰς τὸ τεῖχος, νὰ θανατόνεται· πολέμου ὄντος, ἀναβάς τις ἠρίστευσε, καὶ κρίνεται παρανομίας.* Ἀνέβης εἰς τὸ τεῖχος παρὰ τὸν νόμον.

Διάνοια. Ἐξετάζεται καὶ ἡ τοῦ νομοθέτου διάνοια, καὶ ἡ τοῦ ὑπευθύνου· τοῦ μὲν νομοθέτου· οἷον, ποίους λέγει, ἐὰν ἀναβῶσι, καὶ πότε, καὶ διὰ τί; Τοῦ δὲ ὑπευθύνου, οἷον, δὲν πρέπει νὰ παρατηρῇς μόνον, ἐὰν ἀνέβην, ἀλλὰ καὶ μὲ ποίαν γνώμην· δὲν ἀνέβην μὲ δύσνοιαν. κ. τ. λ.

Ἀπροσδιόριστον. Τοῦτο εἶναι τοῦ μεταχειριζομένου τὸ ῥητόν· οἷον, οὐδὲν ἐκ τούτων προσδιώρισεν ὁ νομοθέτης, ἀλλ' ἁπλῶς εἶπε ξένος νὰ μὴν ἀναβαίνῃ.

Ἄλλη διάνοια. Αὕτη εἶναι κοινὴ ἀμφοτέρων· ὁ μὲν κατηγορούμενος ἀπαντῶν πρὸς τὸ ἀπροσδιόριστον, θέλει εἰπεῖν,

ὅτι ὁ νομοθέτης δὲν ἐστοχάζετο ἀναγκαῖον νὰ διορίζῃ περὶ τῶν φανερῶν, λέγων, ὅτι εἰς τοὺς εὐνοϊκῶς ἀναβαίνοντας δὲν εἶναι ἀπηγορευμένον· ὁ δὲ κατήγορος, ὅτι ἐστοχάσθη ἁπλῶς ἄτοπον νὰ ἐπιτρέπῃ εἰς ξένους νὰ ἀναβαίνωσι.

Συλλογισμός. Δὲν διαφέρει, ἂν δὲν λέγεται ῥητῶς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον καὶ ἄνευ τούτου εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ φανερόν.

Ὅρος. Πάμπολυ, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν διαφέρει.

Ἀντίθεσις. Ἐνταῦθα ὁ κατηγορούμενος ἀντιτάττει αὐτὸ τὸ γεγονὸς, ὅτι ἀναβὰς εἰς τὸ τεῖχος, ἠρίστευσε κατὰ τῶν πολεμίων.

Μετάληψις. Δι' ἄλλων τρόπων ἠδύνασο, ἂν ἤθελες, νὰ ἀγαθοποιήσῃς τὴν πόλιν, ἀλλ' οὐχὶ παρανομῶν.

Πρός τι. Ἐξετάζεται ὑπ' ἀμφοτέρων, ὡς εἰς τὰς ἀντιθετικὰς, πότερον εἶναι μεῖζον, τὸ εὐεργέτημα, ἢ τὸ ἀδίκημα.

Τὰ λοιπὰ κεφάλαια ἐξετάζονται, ὡς εἰς τὰς ἀντιθετικάς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Ἀντινομία.

Ἡ στάσις αὕτη εἶναι τρόπον τινὰ διπλοῦν Ῥητὸν καὶ Διάνοια· λαμβάνει δὲ χώραν, ὅταν δύο νόμοι, ἢ ἔγγραφα, ἢ δύο μέρη τοῦ αὐτοῦ νόμου, εὑρίσκωνται ἐκ περιστάσεως ἀλλήλοις ἀντιμαχόμενα. Τὰ κεφάλαια αὐτῆς εἶναι τὰ πλειότερα τὰ αὐτὰ μὲ τὰ τοῦ Ῥητοῦ καὶ τῆς Διανοίας, διπλᾶ ὅμως λαμβανόμενα. Προβολὴ ῥητοῦ, Διάνοια, ἄλλη Προβολὴ ῥητοῦ, ἄλλη πάλιν Διάνοια· τὰ δὲ ἄλλα κεφάλαια ὡς ἐπιτοπλεῖστον ἐκλείπουσι, διότι εἶναι ἰσάζοντα καὶ εἰς τοὺς δύο διαφερομένους. Ἕπονται δὲ εἰς ταῦτα, ὡς εἰς τὸ Ῥητὸν καὶ Διάνοιαν, τὸ Ἀπροσδιόριστον, ἡ ἄλλη Δοιάνοια τοῦ Νο-

μοθέτου, ὁ Συλλογισμὸς, καὶ ὁ πρὸς αὐτὸν Ὅρος. Ἀλλὰ ταῦτα φαίνονται ὅτι καὶ εἰς τοὺς δύο εἶναι ἰσάζοντα, δυνάμενα παραπλησίως νὰ λέγωνται· ὅθεν εἶναι δύσκολον νὰ μεταχειρίζωνται αὐτά· τὰ ἀκόλουθα δὲ τούτων εἶναι, Ἀντίθεσις, Μετάληψις, Πρός τι, βίαιος Ὅρος, Θέσις, ἄλλη Μετάληψις, Ἀντίληψις, Ποιότης καὶ Γνώμη. Ἰδιάζον δὲ εἰς τὴν Ἀντινομίαν κεφάλαιον εἶναι ἡ ζήτησις τῶν ῥητῶν, πότερον περιέχει, καὶ πότερον περιέχεται, τίνος δηλαδὴ γενομένου, θέλουσι φυλαχθῆν ἀμφότερα τὰ ῥητά. Τοῦτο δὲ τὸ ἰδιάζον κεφάλαιον θέλει προστεθῆν μετὰ τὸ Πρός τι. Ἔστωσαν εἰς παράδειγμα οἱ δύο οὗτοι νόμοι, *Ὁ ἀποκήρυκτος νὰ μὴ μετέχῃ τῶν πατρῴων· καὶ, ὁ ἐπιμείνας εἰς χειμαζόμενον πλοῖον κύριος ἔστω τοῦ πλοίου· Ἀποκήρυκτος ἐπιμείνας εἰς πατρῷον πλοῖον χειμαζόμενον, κωλύεται τῆς κυριότητος αὐτοῦ.*

Προβολὴ τοῦ ῥητοῦ· Ἐπειδὴ εἶσαι ἀποκήρυκτος, δὲν ὑπάρχει εἰς σὲ μέθεξις τῶν πατρῴων.

Διάνοια. Ὁ νόμος λέγει τοῦτο, ὅταν ὁ ἀποκήρυκτος θέλῃ νὰ κληρονομήσῃ, ὅταν ὡς διάδοχος οἰκειοποιῆταί τι τῶν πατρικῶν κατὰ τοὺς ὑπάρχοντας νόμους περὶ τῶν παίδων, οὐχὶ ὅταν, ὡς ἀλλότριος καὶ οὐδεμίαν συγγένειαν ἔχων, ζητῇ νὰ λάβῃ τι ἀνῆκον εἰς αὐτὸν ἐκ τῶν τοῦ πατρὸς ἀγαθῶν.

Ἕπεται εἰς τοῦτο ἡ Προβολὴ τοῦ ἄλλου νόμου. Ὅταν μάλιστα ὁ νόμος δίδῃ τοῦτο, νὰ ἦναι κύριος τοῦ πλοίου ὁ ἐπιμείνας εἰς αὐτὸ χειμαζόμενον.

Ἄλλη Διάνοια. Ἀλλ' ὁ νόμος δίδει τοῦτο, ὅταν τὸ κτῆμα δὲν ἦναι πατρικὸν, ὅταν ἦναι ἀλλότριον, ὅταν ὁ οἰκειοποιούμενος δὲν ἦναι ἀποκήρυκτος, ὅταν δὲν κωλύεται ὑπὸ τοῦ νόμου.

Ἕπεται τὸ Ἀπροσδιόριστον. Ἐὰν ὁ εἷς μεταχειρισθῇ τὸ

Ἀπροσδιόριστον τοῦ ἑνὸς νόμου, ὁ ἄλλος θέλει ἀντιτάξειν τὸ τοῦ ἄλλου, διότι τοῦτο ἰσάζει ἑκατέρωθεν.

Εἰς τοῦτο τὸ κεφάλαιον ἕπεται ὁ Ὅρος καὶ ὁ Συλλογισμὸς, τὰ ὁποῖα ὁμοίως ἰσάζουσιν ἑκατέρωθεν.

Ἡ ἄλλη ὅμως Διάνοια, ἥτις εἶναι ἡ γνώμη τοῦ νομοθέτου, διὰ τί κωλύει τὸν ἀποκήρυκτον ἀπὸ τῆς πατρικῆς περιουσίας, ἐξετάζεται καὶ εἰς τοὺς δύο νόμους διαφόρως ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν μερῶν· ὁ μὲν κατήγορος θέλει εἰπεῖν, ὅτι ἐνόμισε τὸν μεμισημένον ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἀνάξιον τοῦ μετέχειν τινὸς τῶν ἐκείνου κτημάτων· ὁ δὲ κατηγορούμενος, ὅτι, οὐχὶ, ἀλλὰ διὰ νὰ κοπιάζωσι καθ' ἑαυτοὺς, καὶ ἐκτιθέμενοι εἰς κινδύνους νὰ ἀναγκάζωνται ν' ἀποκτῶσί τι, καὶ ν' ἀποβάλλωσι τὴν ἀργίαν καὶ τρυφὴν, δί ἣν ἀπεκηρύχθησαν· τὸ ὁποῖον ἐγὼ τώρα ἔπραξα, ἐπιμείνας εἰς τὸ πλοῖον χειμαζόμενον.

Καὶ πάλιν, διὰ τί ὁ νόμος δίδει νὰ γίνεται κύριος τοῦ πλοίου ὁ ἐπειμείνας εἰς αὐτὸ χειμαζόμενον; Διὰ νὰ ἐγκαρτερῶσιν εἰς τοὺς κινδύνους οἱ ἐμπλέοντες, καὶ ὅ,τι ἂν ἄλλο εὑρίσκωσιν ἀμφότεροι· διότι ἐνταῦθα, ὡς προεῖπον, γίνεται ἁπλῆ ἔκθεσις τῶν κεφαλαίων.

Ἡ Ἀντίθεσις ἐπάγεται διπλῆ ὑπ' ἀμφοτέρων· οἷον, Ἀλλ' εἶσαι ἀποκήρυκτος· καὶ ἐνταῦθα ὁ κατήγορος μεταχειρίζεται κοινὸν τόπον κατὰ τῶν ἀποκηρύκτων.

Ὁ κατηγορούμενος. Ἀλλ' ἐπέμεινα εἰς τὸ πλεῖον χειμαζόμενον· καὶ κάμνει τρόπον τινὰ Ἀντίστασιν, καὶ ἔκφρασιν τῶν τοῦ χειμῶνος δεινῶν.

Μετάληψις. Αὕτη ὁμοίως γίνεται διπλῆ· ὁ μὲν ἀποκήρυκτος θέλει εἰπεῖν, ὅτι ἀδίκως ἤθελα κωλύεσθαι ἀπὸ τῆς κυριότητος τοῦ πλοίου, καὶ ἂν ἦμαι τοιοῦτος· διότι τώρα δὲν εἶναι καιρὸς, νὰ κατηγορῇ τις τοιαῦτα.

Ὁ δὲ κατήγορος, Εἰς ἄλλα ἔπρεπε νὰ ἀνδρίζεσαι, οὐχὶ εἰς ταῦτα.

Πρός τι. Ἐνταῦθα γίνεται σύγκρισις, πότερος ἐκ τῶν νόμων ἔπρεπε μᾶλλον νὰ φυλαχθῇ· καὶ θέλει εἰπεῖν, ἂν ἦναι δυνατὸν, ὅτι ὁ μὲν εἶναι παλαιὸς, ὁ δὲ νέος· ὁ μὲν ἐτέθη ὑπὸ τούτου, ἐπισημοτέρου τινὸς νομοθέτου, ὁ δὲ ὑπ' ἐκείνου· ὁ μὲν εἶναι κοινὸς, ὁ δὲ μερικός· καὶ ὁ μὲν ἀφορᾷ εἰς τὰ μέγιστα, ὁ δὲ εἰς μικρά· καὶ ὅτι, τούτου μὲν ἀκυρωθέντος, ἡ πόλις θέλει βλαφθῆν μεγάλως· ὀλίγον δὲ, ἢ οὐδὲν, ἐὰν ὁ ἄλλος δὲν φυλαχθῇ.

Ἕπεται τὸ ἰδιάζον εἰς τὴν Ἀντινομίαν κεφάλαιον, πότερον εἶναι τὸ περιέχον, καὶ πότερον τὸ περιεχόμενον, ποτέρου δηλαδὴ γενομένου, θέλουσι φυλαχθῆν ἀμφότεροι οἱ νόμοι.

Ὁ βίαιος Ὅρος. Μεταχειριζόμενος τὸν βίαιον Ὅρον ὁ κατηγορούμενος θέλει εἰπεῖν, ὅτι τὸ πλοῖον δὲν ἦτο πλέον τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ τοῦ κλύδωνος· ὁ δὲ ἐναντίος, ὅτι τοῦ πατρὸς, καὶ οὐχὶ ἄλλου τινός.

Ἡ Θέσις καὶ τὰ ἄλλα κεφάλαια, ἐὰν ἐμπίπτωσι, θέλουσιν ἐξετασθῆν, ὡς εἰς τὰς Ἀντιθετικὰς στάσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

Συλλογισμός.

Τὰ κεφάλαια τοῦ Συλλογισμοῦ εἶναι Προβολὴ τοῦ πράγματος, Ῥητὸν, Συλλογισμὸς, Ὅρος, Γνώμη νομοθέτου, Πηλικότης, βίαιος, Ὅρος, Πρός τι, ἐνίοτε Ἀντίθεσις, ἥτις ἐὰν ἐμπέσῃ, θέλει εὑρεθῆν καὶ Μετάληψις, εἰς τὴν ὁποίαν ἕπεται ἐξάπαντος ἡ Ἀντίληψις· ἔπειτα, Ποιότης, Γνώμη, καὶ γενικῶς, πλὴν τῆς ἐναλλαγῆς εἰς τὴν τάξιν τῶν πρώτων κεφαλαίων, ὁ Συλλογισμὸς ἔχει τὰ αὐτὰ μὲ τὸν Ὅρον. Παράδειγμα ἔστω τὸ ἀκόλουθον· *ὁ νόμος κωλύει νὰ μὴ κωμῳδῆ τις*

ὀνομαστί· παραστήσας τις τοὺς κωμῳδουμένους μὲ προσωπεῖα ὁμοιάζοντα, ἐνάγεται ὡς ὀνομαστὶ κωμῳδῶν.

Προβολὴ τοῦ πράγματος· Παρὰ τὸν νόμον κωμῳδεῖς τοὺς πολίτας.

Ῥητόν. Ἀλλ' ἐγὼ δὲν ἐκωμῴδησα οὐδένα ὀνομαστί.

Συλλογισμός. Τοῦτο οὐδὲν διαφέρει ἐκείνου.

Ὅρος. Πάμπολυ διαφέρει.

Γνώμη τοῦ νομοθέτου, τί θέλων, κωλύει τοῦτο ὁ νομοθέτης. Εἶναι κοινὴ καὶ εἰς τοὺς δύο· ὁ μὲν κατήγορος θέλει εἰπεῖν, ὅτι ὁ νομοθέτης ἠθέλησε νὰ ἐμποδίσῃ τὸ νὰ διαβάλλωσιν ἁπλῶς καὶ ἀνευθύνως τοὺς πολίτας δι' ὁποιονδήποτε θέλωσιν ἔγκλημα. Ὁ δὲ κατηγορούμενος, ὅτι ὁ νομοθέτης ἀπαγορεύων τὸ ὀνομαστὶ, δὲν ἐμποδίζει τὸ κωμῳδεῖσθαι, ἀλλ' ἠθέλησε μόνον νὰ μὴ μένῃ διὰ τῶν ὀνομάτων εἰς τοὺς μεταγενεστέρους, ἢ εἰς τοὺς συγχρόνους, μνήμη λοιδορίας τῶν πολιτῶν· ὥστε, μὴ ὄντων τῶν ὀνομάτων, ἡ μὲν κωμῳδία γίνεται διὰ τῶν προσώπων, ἡ δὲ μνήμη εἰς τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον καὶ ἡ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους διαβολὴ ἀφῃρέθη.

Πηλικότης, ὅτι μέγα τὸ γενόμενον. Ἐξετάζεται, ὡς ἐν τῇ Ὁρικῇ στάσει.

Βίαιος Ὅρος. Ὅτι τοῦτο εἶναι ὀνομαστὶ κωμῳδεῖν.

Πρός τι. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο, καὶ τὰ λοιπὰ θέλουσιν ἐξετασθῆν, ὡς ἐν τῇ Ὁρικῇ στάσει.

Πολλὰ εἴδη Συλλογισμοῦ δίδονται· πρῶτον, ὁ ἀπὸ τοῦ ἴσου, ὁποῖος εἶναι ὁ προειρημένος, ὅπου τὸ ὀνομαστὶ κωμῳδεῖν, καὶ τὸ διὰ προσωπείων, συνάγεται ὡς τὸ αὐτὸ ὄν. Δεύτερον, ὁ ἀπὸ μείζονος, ὅπου τὸ ὑπὸ τοῦ νόμου προσταττόμενον εἶναι μεῖζον τοῦ πραχθέντος· οἷον, *ὁ νόμος συνεχώρει νὰ ἀποκτείνωσι τοὺς ἄνευ ἀδείας ἐπιστρέφοντας φυγάδας· μαστιγώσας τις φυγάδα ἐπιστρέφοντα, κατηγορεῖται ὡς*

παράνομον τιμωρίαν πράξας. Ἐνταῦθα τὸ κεφάλαιον Συλλογισμὸς συνάγει, ὅτι ὁ δοὺς τὸ μεῖζον, ἔδωκε καὶ τὸ ἔλαττον. Τρίτον, ὁ ἀπὸ τοῦ ἐναντίου· οἷον, *ὁ νόμος ἐκέλευε νὰ δίδεται βραβεῖον εἰς τὸν ἀριστεύσαντα· λειποτάκτην τινὰ ἀριστεύσαντα ὁ στρατηγὸς ἀπέκτεινε, καὶ κρίνεται φόνου*. Ἐνταῦθα δὲν θέλει μεταχειρισθῆν ἁπλῶς τὸ Ἀντέγκλημα, ἀλλὰ θέλει προσθέσειν καὶ τὰ προειρημένα κεφάλαια. Τέταρτον, ὁ ἀπὸ τοῦ ἐλάττονος, ὅπου τὸ ὑπὸ τοῦ νόμου προσταττόμενον εἶναι ἔλαττον τοῦ πραχθέντος· τὸ πραχθὲν ὅμως τοῦτο ἠδύνατο νὰ ἐπισυμβῇ εἰς τὴν πρᾶξιν ἐκείνου· οἷον, *ὁ νόμος συνεχώρει νὰ μαστιγόνεται ὁ ληφθεὶς μοιχός· μαστιγόνων τις τὸν ληφθέντα μοιχὸν, ἐθανάτωσεν αὐτὸν, καὶ κατηγορεῖται φόνου*· ἐνταῦθα ὁ Συλλογισμὸς εἶναι ὅτι ὁ δοὺς τὸ πρότερον, ἔδωκεν ὁμοῦ καὶ τὸ ἀποβαῖνον ἐξ ἐκείνου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

Ἀμφιβολία.

Ἀμφίβολον λέγεται πᾶν ὅ,τι δὲν διεγείρει εἰς τὸ πνεῦμα ὡρισμένην τινὰ ἔννοιαν· τοιαῦται εἶναι εἰς πᾶσαν Γλῶσσαν αἱ ὁμώνυμοι καὶ πολύσημοι λέξεις, καὶ ὅλαι αἱ γενικαὶ ἢ ἀφῃρημέναι λεγόμεναι, ὅσαι μάλιστα παριστάνουσιν ἰδέας πραγμάτων θρησκευτικῶν, ἠθικῶν, καὶ πολιτικῶν. Τοιαῦται λέξεις λαμβανόμεναι εἰς τοὺς νόμους, εἰς τὰς συνθήκας, καὶ εἰς πᾶσαν ἄλλην ἔγγραφον συμφωνίαν, χωρὶς νὰ προσδιορίζεται ῥητῶς κατὰ ποίαν ἔννοιαν λαμβάνονται, γεννῶσι μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἀμφισβητήσεις, ἔριδας, καὶ δίκας. Ἡ ἀμφιβολία δύναται πρὸς τούτοις νὰ προέλθῃ καὶ ἐκ τῆς διαφόρου γρα-

φῆς τῶν λέξεων (1), καὶ ἐκ τῆς συντάξεως ἢ φράσεως τοῦ λόγου. Πᾶν λοιπὸν ζήτημα προερχόμενον ἐκ τοιαύτης τινὸς ἀμφιβολίας νόμου, ἢ ἄλλου τινὸς συναλλαγματικοῦ ἐγγράφου γεννᾷ τὴν στάσιν, ἥτις ἐντεῦθεν λέγεται Ἀμφιβολία.

Τὰ εἰς τὴν στάσιν ταύτην ἐμπίπτοντα κεφάλαια εἶναι Προβολὴ ῥητοῦ κατὰ τὸ ἀμφίβολον μέρος, Διάνοια τοῦ νομοθέτου, Περιέχον καὶ Περιεχόμενον, Ἀντίθεσις, Μετάληψις, Ποιότης, καὶ Γνώμη.

Σημειωτέον δὲ, ὅτι, ἐὰν ἡ ἀμφιβολία συμβῇ εἰς ὁλόκληρον τὸ ζήτημα, θέλει εἶσθαι φυσικὰ ἄγονον εἰς ἀφορμὰς λόγων.

Αὗται εἶναι αἱ καθ' Ἑρμογένην στάσεις τῶν πολιτικῶν ζητήματων, αἵτινες, ὡς ἴδομεν, ἐξάγονται ἀπὸ τὴν φύσιν αὐτὴν ἑκάστου ζητήματος· προτίθενται δὲ ἐνταῦθα μετὰ τῶν ἐμπιπτόντων εἰς ἑκάστην κεφαλαίων ἁπλῶς καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπεξεργασίας, μόνον πρὸς δήλωσιν αὐτῶν καὶ διάγνωσιν. Εἰς τὸ ἀκόλουθον δὲ περὶ Εὑρέσεως τμῆμα θέλομεν ὁμιλήσειν κατὰ ποίους τινὰς τρόπους πρέπει νὰ κατασκευάζωνται ἢ νὰ λύωνται τὰ κεφάλαια ἐν τῷ λόγῳ, καὶ περὶ πάντων ὁμοίως τῶν ἄλλων, ὅσα συμπληροῦσι καὶ ἀπαρτίζουσιν αὐτὸν εἰς ἓν ὁλόκληρον σῶμα.

---

(1) Τοιοῦτον εἶναι τὸ ζήτημα, τὸ ὁποῖον ὁ Ἑρμογένης ἀναφέρει εἰς παράδειγμα τῆς χρήσεως τῶν κεφαλαίων, ὅπου πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι οἱ τόνοι δὲν ἦσαν ἐν χρήσει. " Ε τ α ί ρ α, λέγει, χ ρ υ σ ί α ε ἰ φ ο ρ ο ί η, δ η μ ο σ ί α ἔ σ τ ω. Πεφώραται φοροῦσά τις ἑταίρα χρυσία, καὶ δημοσίαν τις φησὶν αὐτὴν εἶναι· ἡ δὲ οὐκ αὐτὴν δημοσίαν εἶναί φησι, τὰ χρυσία δὲ δημόσια ".

ΡΗΤΟΡΙΚΗ.

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΕΡΙ ΕΥΡΕΣΕΩΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Περὶ εἰσαγωγῆς Κεφαλαίων.

ΑΦΟΥ̓ ὁ ῥήτωρ ἐξετάσας τὴν φύσιν τοῦ ζητήματος, προσδιορίσῃ τὴν στάσιν αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐμπίπτοντα εἰς αὐτὴν κεφάλαια, πρέπει νὰ κατασκευάζῃ ἕκαστον τούτων διὰ τῶν προσηκόντων ἐπιχειρημάτων· διότι εἰς τοῦτο ἵσταται ὅλη ἡ δύναμις τῆς τέχνης, καὶ τὸ κράτος τῆς νίκης.

Τὸ κεφάλαιον λοιπὸν ν᾽ ἢ παρ᾽ ἡμῶν αὐτῶν εἰσάγεται εἰς τὸν λόγον, καὶ τότε ἔχει χρείαν κατασκευῆς· ἢ παρὰ τοῦ ἀντιδίκου, καὶ τότε ἔχει χρείαν λύσεως. Ἐὰν, παραδείγματος χάριν, ἡ στάσις τοῦ λόγου ἦναι στοχαστική, καὶ ἡμεῖς ἀπολογώμεθα, εἰσάγομεν τὴν τῶν ἐλέγχων ἀπαίτησιν, λέγοντες, *παράστησον μάρτυρας*· ἔπειτα κατασκευάζομεν ἐκ τῶν ἐπιχειρημάτων συνιστῶντες τὸ κεφάλαιον, ὅτι παντὸς πράγματος, καὶ παντὸς ἐγκλήματος πρέπει νὰ παρουσιάζωνται μάρτυρες. Ἐὰν δὲ κατηγορῶμεν, τότε εἰσάγοντος τοῦ ἀντιδίκου τὴν τῶν ἐλέγχων ἀπαίτησιν, καὶ λέγοντος, *παράστησον μάρτυρας*, ἡμεῖς πρέπει νὰ λύσωμεν τὸ κεφάλαιον τοῦτο, λέγοντες, ὅτι δὲν εἶναι χρεία μαρτύρων εἰς πάντα τὰ πράγματα, καὶ θέλομεν κατασκευάσειν τοῦτο δι᾽ ἐπιχειρημάτων.

Ἐὰν πάλιν ἡ στάσις ἦναι πραγματικὴ, καὶ εἰσάγωμεν κεφάλαιον, λέγοντες, *δὲν πρέπει νὰ καινοτομῶμεν* , ἢ, *δὲν πρέπει νὰ γίνωνται πλέον λόγοι παρὰ τὰ δεδογμένα*, ἢ *δὲν πρέπει νὰ καταλύεται τὸ ἔθος*, ἢ ὅ,τι ἂν ἄλλο ἐκ τούτων εἰσάγωμεν, θέλομεν κατασκευάζειν τοῦτο, δεικνύοντες, *ὅτι δὲν πρέπει νὰ καινοτομῶμεν, ἢ τὰ δεδογμένα νὰ λύωμεν, ἢ ἔθος νὰ παραβαίνωμεν*. Ἐὰν δὲ οἱ ἀντίδικοι εἰσάγωσί τι ἐκ τούτων, ἡμεῖς θέλομεν λύειν αὐτὸ, δεικνύοντες, ὅτι πρέπει μετὰ λόγου κατὰ τὰ πράγματα καὶ τὰς περιστάσεις νὰ καινοτομῶμεν, ἢ τὰ δόξαντα νὰ λύωμεν, ἢ ἔθος νὰ παραβαίνωμεν, κατασκευάζοντες ἕκαστον τούτων διὰ τῶν προσηκόντων ἐπιχειρημάτων. Ποία δὲ εἶναι ἡ εὕρεσις τῶν ἐπιχειρημάτων, τὰ ὁποῖα κατασκευάζουσι τὰ κεφάλαια, ἡ ποία τῆς ἐργασίας, ἥτις κατασκευάζει τὰ ἐπιχειρήματα, καὶ ποία τέλος πάντων ἡ τοῦ ἐνθυμήματος, τὸ ὁποῖον κατασκευάζει τὴν ἐργασίαν, περὶ ἑκάστου τούτων θέλομεν ὁμιλήσειν εἰς τὰ ἀκόλουθα.

Ἐὰν λοιπὸν ἡμεῖς εἰσάγωμεν τὸ κεφάλαιον, ἀρκεῖ νὰ γίνεται ἁπλῆ ἡ θέσις αὐτοῦ, καὶ ἡ πρὸς τοῦτο κατασκευὴ μετὰ προτάσεως. Τὸ ἐντελέστερον δὲ θέλει εἶσθαι, ἐὰν εἰσάγεται ὑπὸ τοῦ ἐναντίου· διότι τότε πρέπει νὰ κοσμήσωμεν αὐτὸ μὲ πρότασιν, ὑποφορὰν, ἀντιπρότασιν, καὶ ἀνθυποφοράν. Πρότασις μὲν λέγεται ἐνταῦθα ἡ ἐπαγγελία τῆς ὑποφορᾶς, ὑποφορὰ δὲ ὁ λόγος τοῦ ἐναντίου· καὶ ἀντιπρότασις μὲν ἡ ἐπαγγελία τῆς λύσεως, ἀνθυποφορὰ δὲ ἡ λύσις αὐτὴ ἡ γινομένη ἐκ τῆς κατασκευῆς τῶν ἐπιχειρημάτων· οἷον, ὁ Φίλιππος κατατρέχει τὴν Χεῤῥόνησον, καὶ ὁ Δημοσθένης προβάλλων νὰ διορύξωσι τὸν ἰσθμὸν αὐτῆς, λέγει,« *ἴσως δὲ οἱ ἐναντίοι ἤθελαν εἰπεῖν καὶ τοιοῦτόν τι*, τοῦτο εἶναι ἡ πρότασις· ὅτι *εἶναι δύσκολον νὰ διορύξωμεν τὴν Χεῤῥόνησον*·

τοῦτο εἶναι ἡ ὑποφορά. *Δὲν εἶναι ὅμως δύσκολον νὰ διαλύσωμεν τὸν λόγον αὐτῶν*· τοῦτο εἶναι ἡ ἀντιπρότασις· *διότι τὸ διορύξαι τὸν ἰσθμὸν εἶναι εὔκολον*· τοῦτο εἶναι ἡ λύσις, ἢ ἀνθυποφορὰ, ἥτις ἔχει χρείαν τῆς διὰ τῶν ἐπιχειρημάτων κατασκευῆς. Τὸ πλῆρες λοιπὸν κεφάλαιον ἐκτίθεται οὕτω πως. Πολλάκις ὅμως ἡ πρότασις λείπει, χωρὶς οὐδόλως νὰ βλάπτεται ἐκ τούτου ἡ ὑποφορά· διότι εἶναι ὡς ἐπιτοπλεῖστον κόσμος μόνον τοῦ λόγου, καὶ οὐχὶ ἄλλο τι. Ἐνίοτε μάλιστα ἡ ἔλλειψις τῆς προτάσεως ὑποδεικνύει τέχνην τοῦ λέγοντος, διασύροντος τὴν ὑποφορὰν τοῦ ἀντιδίκου· οὕτως ὁ Δημοσθένης εἰς τὸν περὶ Παραπρεσβείας λόγον εἰσάγει τὴν ὑποφορὰν ἄνευ προτάσεως, « Ἀγανακτήσει τοίνυν αὐτίκα δὴ μάλα, ὡς ἐγὼ πυνθάνομαι, εἰ μόνος τῶν ἐν τῷ δήμῳ λεγόντων λόγων εὐθύνας ὑφέξει ». διότι ἂν ἔλεγε, « πυνθάνομαι τοίνυν αὐτὸν περιάγοντα κατὰ τὴν ἀγορὰν λέγειν, ἃ καὶ νῦν ἴσως πρὸς ὑμᾶς ἐρεῖ ἀγανακτῶν, εἰ μόνος τῶν ἐν τῷ δήμῳ λεγόντων λόγων εὐθύνας ὑφέξει», ἡ ἔκθεσις ἤθελεν εἶσθαι μετὰ προτάσεως· διότι οἱ λόγοι, ἐξ ὧν ἐλπίζεται καὶ περιμένεται ἡ ὑποφορὰ, οὗτοι εἶναι ἡ πρότασις.

Ἐνίοτε λείπει καὶ ἡ ἀντιπρότασις, χωρὶς οὐδόλως νὰ βλάπτῃ τὴν ἀνθυποφοράν· οἷον, «*Ἔστι δ' οὐκ ἄδηλον, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι*, τοῦθ,' ὅτι Λεπτίνης, κἂν τις ἄλλος ὑπὲρ τοῦ νόμου λέγῃ, δίκαιον μὲν οὐδὲν ἐρεῖ περὶ αὐτοῦ »· μέχρι τούτου εἶναι ἡ πρότασις· « φήσει δ' ἀναξίους τινὰς ἀνθρώπους εὑραμένους ἀτέλειαν, ἐκδεδυκέναι τὰς λειτουργίας »· τοῦτο εἶναι ἡ ὑποφορά. « Ἐγὼ δὲ ὅτι μὲν τινων κατηγοροῦντα, πάντας ἀφαιρεῖσθαι τὴν δωρεὰν τῶν ἀδίκων ἐστὶν, ἐάσω »· τοῦτο εἶναι ἀμέσως ἡ ἀνθυποφορὰ, ἄνευ ἀντιπροτάσεως· ἐὰν ὅμως ἔλεγε, « χρὴ δὲ ὑμᾶς, ὦ Ἀθηναῖοι, μηδαμῶς ἀποδέχεσθαι τοῦτον τὸν λόγον· τὸ γάρ τινων κατηγοροῦντα, πάντας

ἀφαιρεῖσθαι τὴν δωρεὰν, ἄδικον », τότε ἤθελεν εἶσθαι ἀντιπρότασις ὁμοῦ καὶ ἀνθυπ οφορά. Παρατηρητέον δὲ, ὅτι ἡ πρότασις καὶ ἡ ἀντιπρότασις παραλειπόμεναι ἐνίοτε ἐξ αἰσθήματος τοῦ λέγοντος, ἀποτελοῦσι τὸν λόγον σφοδρότερον, καθὼς φαίνεται καὶ εἰς τὸ ἀκόλουθον τοῦ Δημοσθένους· «Ἀλλ' ἀδίκως, φησὶν, ἦρξα. Εἶτα παρὼν ὅτε μὲ εἰσῆγον οἱ λογισαὶ, διὰ τί οὐ κατηγόρεις; ».

Ἐὰν ἤδη θεωρήσωμεν λογικῶς τὴν φύσιν τῆς προτάσεως καὶ ἀντιπροτάσεως, τῆς τε ὑποφορᾶς καὶ ἀνθυποφορᾶς, εὑρίσκομεν, ὅτι εἶναι ἐνθυμήματα, ἢ ἀτελεῖς συλλογισμοὶ, τῶν ὁποίων συμπεράσματα εἶναι ἡ πρότασις καὶ ἀντιπρότασις, ἐλάσσονες δὲ ἡ ὑποφορὰ καὶ ἀνθυποφορὰ, ὡς εὐκόλως δεικνύεται εἰς τὰ ἀκόλουθα τοῦ Δημοσθένους· " Φίλιππος γὰρ ἄρχεται μὲν περὶ Ἀλοννήσου λέγων, ὡς ἡμῖν δίδωσιν ἑαυτοῦ οὖσαν, ἡμᾶς δὲ οὔ φησι δικαίως αὐτὴν ἀπαιτεῖν· οὐ γὰρ ἡμετέραν οὖσαν, οὔτε λαβεῖν, οὔτε νῦν ἔχειν· ἔλεγε δὲ καὶ πρὸς ἡμᾶς τοιούτους λόγους, ὅτε πρὸς αὐτὸν ἐπρεσβεύομεν»· τοῦτο ὅλον εἶναι πρότασις· ἔπειτα ἡ ὑποφορὰ, « ὡς ληστὰς ἀφελόμενος ταύτην τὴν νῆσον κτήσαιτο, καὶ προσήκειν αὐτὴν ἑαυτοῦ εἶναι ». Εἰς ταῦτα λοιπὸν ἡ μὲν πρότασις τοῦ Φιλίππου εἶναι, *δικαιωματικῶς ἔχω τὴν Ἁλόννησον*· ἡ δὲ ὑποφορὰ, *διότι ἐπῆρα αὐτὴν ἀπὸ τοὺς πειρατάς*. Ἐκ τούτων γίνεται ὁ ἀκόλουθος πλήρης συλλογισμὸς,

Ὅστις πάρῃ τι ἀπὸ πειρατὰς, δικαιωματικῶς ἔχει τοῦτο·
Ἀλλ' ἐγὼ ἐπῆρα τὴν Ἀλόννησον ἀπὸ πειρατάς·
Ἄρα δικαιωματικῶς ἔχω αὐτήν.

Πρὸς ταῦτα ὁ ῥήτωρ ἀντεπιφέρει, « Τοῦτον δὲ τὸν λόγον ὡς οὐκ ἔστι δίκαιος, οὐ χαλεπόν ἐστιν ἐλέγξαι »· τοῦτο εἶναι ἡ ἀντιπρότασις, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπάγεται ἡ λύσις, ἢ ἀνθυποφορὰ, « ἅπαντες γὰρ οἱ λησταὶ τοὺς ἀλλοτρίους τόπους κα-

ταλαμβάνοντες, καὶ τούτους ὀχυροὺς ποιούμενοι, ἐντεῦθεν τοὺς ἄλλους κακῶς ποιοῦσιν. Ὁ δὴ τοὺς λῃστὰς τιμωρησάμενος, καὶ κρατήσας, οὐκ ἂν δήπου εἰκότα λέγοι, εἰ φαίη ἃ ἐκεῖνοι ἀδίκως καὶ ἀλλότρια εἶχον, ταῦτα ἑαυτοῦ γίνεσθαι ». Ἐνταῦθα ὁμοίως ἡ μὲν ἀντιπρότασις εἶναι, Ὁ *Φίλιππος δὲν ἔχει δικαιωματικῶς τὴν Ἀλόννησον· ἡ* δὲ λύσις, *διότι ἐπῆρεν αὐτὴν ἀπὸ τοὺς πειρατὰς, οἵτινες βιαίως καὶ ἀδίκως ἀφήρπασαν αὐτήν*. Ταῦτα δὲ συνιστῶσι τὸν ἀκόλουθον πλήρη συλλογισμὸν,

Οὐδεὶς κατέχων γῆν, τὴν ὁποίαν ἐπῆρεν ἀπὸ τοὺς βιαίως καὶ ἀδίκως ἀφαρπάσαντας αὐτὴν, εἶναι δικαιωματικῶς κύριος αὐτῆς.

Ἀλλ᾽ ὁ Φίλιππος κατέχει οὕτω τὴν Ἀλόννησον·

Ἄρα δὲν εἶναι δικαιωματικῶς κύριος αὐτῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Περὶ ἐπιχειρημάτων.

Ἐπιχείρημα εἶναι πᾶς λόγος δεικνύων τὴν ἀλήθειαν, τὸ ψεῦδος, ἢ τὴν πιθανότητα πράγματός τινος. Ὁ Ἀριστοτέλης ὀνομάζει τὰ ῥητορικὰ ἐπιχειρήματα *πίστεις*, τὰς ὁποίας διαιρεῖ εἰς *ἐντέχνους*, καὶ *ἀτέχνους*, *ἐντέχνους* μὲν ὀνομάζων, ὅσα ἐπιχειρήματα εὑρίσκει ὁ ῥήτωρ, παρατηρῶν τὸ προκείμενον πρᾶγμα καθ᾽ ὅλας αὐτοῦ τὰς περιστάσεις καὶ σχέσεις· *ἀτέχνους* δὲ λέγει τοὺς νόμους, τοὺς μάρτυρας, τὰς συνθήκας, τὰς βασάνους, καὶ τοὺς ὅρκους. Εἴτε λοιπὸν ἡμεῖς εἰσάγομεν κεφάλαιόν τι, εἴτε ὑπὸ τοῦ ἐναντίου τεθὲν λύομεν, πρέπει νὰ ζητῶμεν πόθεν, καὶ ἐκ πόσων τρόπων, θέλομεν εὑρεῖν τὰ πρὸς τοῦτο ἐπιχειρήματα. Πᾶν λοιπὸν ἐπιχεί-

ρημα ἐξάγεται καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν, μάλιστα δὲ ἐκ τῶν περιστάσεων τῶν συνδεδεμένων μὲ τὸ προκείμενον πρᾶγμα· αὗται εἶναι σχεδὸν τὸ πᾶν καὶ εἰς λόγους, καὶ εἰς πράγματα, καὶ εἰς δίκας, καὶ εἰς διαφιλονεικήσεις, καὶ εἰς πάντα τὸν ἀνθρώπινον βίον· εἶναι δὲ *τόπος*, *χρόνος*, *τρόπος*, *πρόσωπον*, *αἰτία*, *πρᾶγμα*. Εἰς τὸν τόπον ἐξετάζεται τὸ πλησίον, τὸ μακρὰν, τὸ ἐν οἴκῳ, τὸ φανερῶς, τὸ ἐν ἀποκρύφῳ, τὸ ἐν πατρίδι, τὸ ἐν ἀλλοδαπῇ, τὸ ἐν πολεμίᾳ, τὸ ἀνώμαλον, τὸ ὀρεινὸν, τὸ ἐπίπεδον, τὸ ἐν δημοσίῳ, τὸ ἐν ἱερῷ, καὶ ἄλλαι τοιαῦται τοπικαὶ σχέσεις. Εἰς τὸν χρόνον, τὸ ἐνεστὼς, τὸ παρελθὸν, τὸ μέλλον, τὸ ἀρχαῖον, τὸ σύγχρονον, τὸ ἐν ὥρᾳ τινὶ τοῦ ἔτους, τὸ ἐν νυκτὶ, τὸ ἐν ἑορτῇ, κ. τ. λ. Εἰς τὸν τρόπον, βούλησις, δύναμις, ἐξουσία τοῦ καλῶς ἢ κακῶς μεταχειρίζεσθαι τὰ μέσα καὶ ὄργανα. Εἰς τὸ πρόσωπον θεωρεῖται τύχη ἢ κατάστασις, ἡλικία, ἔθνος, πατρὶς, γενεὰ, γένος ἄῤῥεν ἢ θῆλυ, προτερήματα ἢ ἐλαττώματα ψυχῆς καὶ σώματος, ἀνατροφὴ, ἐπιτήδευμα βίου, ἕξεις, τὰ πεπραγμένα πρότερον· καὶ ἔτι τὰ ἄλλα πρόσωπα τὰ ἔχοντα σχέσιν τινὰ πρὸς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος. Εἰς τὸ πραχθὲν, βουλὴ, σκοπὸς, τὰ ὁποῖα συμπεραίνονται ἐκ τῶν σημείων τοῦ κρινομένου πράγματος, ἢ ἐκ τῶν προηγηθέντων, ἐκ τῶν συνακολούθων, καὶ ἐκ τῶν ἑπομένων, ὁποῖα, προγενόμεναι ἀπειλαὶ, αἷμα, τραυλισμὸς, τρόμος, ἀστασία καὶ ἀσυμφωνία τῶν λόγων. Εἰς δὲ τὴν αἰτίαν ἐξετάζεται τὸ ποιητικὸν, τὸ τελικὸν, καὶ τὸ ὀργανικόν.

Ἐὰν λοιπὸν κρίνωμεν ἄξιον νὰ γείνῃ τι, θέλομεν εἰπεῖν ἐπιχειροῦντες ἐκ τῶν περιστατικῶν τοῦ προβαλλομένου, ὅτι πρέπει νὰ γείνῃ, διότι εἶναι καλὸν ἢ διὰ τὸν τόπον, ἢ διὰ τὸν χρόνον, ἢ διὰ τὸν τρόπον, ἢ διὰ τὸ πρόσωπον, ἢ διὰ τὴν αἰτίαν, ἢ διὰ τὸ πρᾶγμα. Ἐὰν δὲ ἀντιλέγωμεν, θέλομεν εἰ-

πεῖν, ὅτι δὲν ἔπρεπεν, ἢ δὲν πρέπει νὰ γείνῃ, διότι εἶναι φαῦλον, ἢ διὰ τὸν τόπον, ἢ διὰ τὸν χρόνον, ἢ διὰ τὸν τρόπον, ἢ διὰ τὸ πρόσωπον, ἢ διὰ τὴν αἰτίαν, ἢ διὰ τὸ πρᾶγμα, εἴτε ἐπὶ τοῦ παρεληλυθότος γίνεται ἡ ἐξέτασις, εἴτε ἐπὶ τοῦ μέλλοντος. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον θέλομεν δεικνύειν, ὅτι εἶναι δύσκολον διὰ τὸν τόπον, ἢ χρόνον, καὶ τὰ ἑξῆς, ἢ οὐ δύσκολον, διὰ τὸν τόπον, ἢ χρόνον καὶ τὰ ἑξῆς. Ἂς φέρωμεν τούτων καὶ παραδείγματα, ὡς σκιαγραφίαν τινά· ἐπὶ τοῦ Στοχασμοῦ πρῶτον κεφάλαιον ἐμπίπτει τὸ παραγραφικὸν, ἔπειτα ἡ τῶν ἐλέγχων ἀπαίτησις, ἐκτὸς ἐὰν πρὸ τούτου τοῦ κεφαλαίου εὑρεθῇ ἄλλο τι ἀπροσδοκήτως, καθὼς συμβαίνει πολλάκις. Ἔσω τὸ ἀκόλουθον πρόβλημα· Ὁ Περικλῆς κρίνεται προδοσίας, διότι ὁ Ἀρχίδαμος εἰσβαλὼν εἰς τὴν Ἀττικὴν, δὲν ἔφθειρε τοὺς καρποὺς αὐτοῦ. Ἐὰν λοιπὸν ὁ Περικλῆς ἀπαιτῇ τοὺς μάρτυρας, θέλει συστήσειν τὴν τῶν ἐλέγχων ἀπαίτησιν πρῶτον μὲν ἀπὸ τοῦ πράγματος, λέγων, ὅτι πρέπει νὰ παρουσιασθῶσι μάρτυρες τῆς προδοσίας· ἔπειτα θέλει ἐπιφέρειν ἐπιχείρημα, ὅτι παντὸς πράγματος κρινομένου πρέπει νὰ παρουσιάζωνται μάρτυρες· διότι τοῦτο εἶναι δίκαιον. Μετὰ τοῦτο ἐπιχειρῶν ἐκ τοῦ προσώπου, θέλει εἰπεῖν, ὅτι ὁ Περικλῆς δὲν πρέπει ἄνευ μαρτύρων νὰ κρίνεται προδοσίας. Ἐκ τοῦ τόπου, ὅτι ἐν δημοκρατίᾳ δὲν πρέπει νὰ γίνωνται αἱ κρίσεις ἄνευ μαρτύρων. Ἐκ τῆς αἰτίας, ὅτι διὰ τοῦτο πρέπει οἱ κατήγοροι νὰ παραστήσωσι μάρτυρας τῆς προδοσίας τοῦ Περικλέους, ὥστε προειδότες τοῦτο, νὰ μὴ συκοφαντῶσι προπετῶς, γινώσκοντες ὅτι θέλουσι κατακριθῆν ὡς συκοφάνται, ἐὰν δὲν παριστάνωσι μάρτυρας.

Ἐὰν δὲ πάλιν ἀντιλέγωμεν, ὅτι δὲν εἶναι χρεία μαρτύρων, ἐκ τῶν περιστάσεων ὁμοίως θέλομεν λάβειν τὰ ἐπιχειρήματα, πρῶτον μὲν λέγοντες, ὅτι δὲν εἶναι χρεία νὰ παραστήσωμεν

μάρτυρας τῆς προδοσίας τοῦ Περικλέους· ἔπειτα ἐπιχειροῦντες ἐκ τοῦ πράγματος, ὅτι πᾶν πρᾶγμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἐνυπάρχει ἀδίκημα, πράττεται κρυφίως ὑπὸ τῶν πονηρῶν, διὰ νὰ μὴ τιμωρῶνται, γινόμενοι κατάφωροι. Ἐκ τοῦ προσώπου, ὅτι οὐδεὶς θέλει θελήσει νὰ μαρτυρήσῃ κατὰ Περικλέους, φοβούμενος τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀνδρός. Ἐκ τῆς αἰτίας, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ζητῶμεν μάρτυρας πάντων τῶν ἀδικημάτων, ἀλλὰ νὰ κρίνωμεν καὶ ἐκ τῶν εἰκότων· εἰδὲ μὴ, πάντες θέλουσι προσέχειν νὰ κακουργῶσιν ἄνευ μαρτύρων, εἰδότες, ὅτι πλὴν τούτου ὑπ' οὐδενὸς ἄλλου δὲν θέλουσιν ἐξελεγχθῆν. Ἐκ τοῦ τόπου, ὅτι καὶ ἐν Ἀθήναις μάλιστα δὲν εἶναι ἀνάγκη μαρτύρων· διότι ἐνταῦθα ἡ ἀλήθεια τῶν πραγμάτων ἰσχύει μᾶλλον παρὰ τοὺς μάρτυρας. Οὕτως ὁ Αἰσχίνης εἰς τὸν κατὰ Τιμάρχου λόγον, λέγει περὶ τῶν λαθραίως γινομένων ἁμαρτημάτων, « Εἰ γὰρ ἡ μὲν πρᾶξις αὐτὴ ἔσται, ὥσπερ εἴωθε γίνεσθαι, λάθρα, καὶ ἐν ἐρημίαις, καὶ ἐν ἰδίαις οἰκίαις, ὁ δὲ ἄριστα μὲν εἰδὼς, καταισχύνων δέ τινα τῶν πολιτῶν, ἐὰν τ' ἀληθῆ μαρτυρῇ, ἔνοχος ἔσται τοῖς μεγίστοις ἐπιτιμίοις, ὁ δὲ κρινόμενος καταμεμαρτυρημένος ὑπὸ τοῦ ἑαυτοῦ βίου καὶ τῆς ἀληθείας, ἀξιώσει μὴ ἐξ ὧν γινώσκεται, ἀλλ' ἐκ τῶν μαρτυριῶν κρίνεσθαι, ἀνῄρηται ὁ νόμος καὶ ἡ ἀλήθεια· καὶ δέδεικται φανερὰ ὁδὸς, δι ἧς οἱ τὰ μέγιστα κακουργοῦντες ἀποφεύξονται. Τίς γὰρ ἢ λωποδυτῶν, ἢ τῶν κλεπτῶν, ἢ τῶν μοιχῶν, ἢ τῶν ἀνδροφόνων, ἢ τῶν τὰ μέγιστα μὲν ἀδικούντων, λάθρα δὲ τοῦτο πραττόνπων, δώσει δίκην; Καὶ γὰρ τούτων οἱ μὲν ἐπ' αὐτοφώρῳ ἁλόντες, ἂν μὲν ὁμολογῶσι, παραχρῆμα τῷ θανάτῳ ζημιοῦνται· οἱ δὲ λαθόντες, καὶ ἔξαρνοι γινόμενοι, κρίνονται ἐν τοῖς δικαστηρίοις · εὑρίσκεται γὰρ ἡ ἀλήθεια ἐκ τῶν εἰκότων».

Καὶ ἐπὶ τῆς βουλήσεως ὁμοίως, θέσαντες τὸ κεφάλαιον, θέλομεν τραπῆν ἔπειτα εἰς τὰ ἐπιχειρήματα, ὅτι δὲν εἶναι

εἰκὸς νὰ θελήσῃ ὁ Περικλῆς νὰ προδώσῃ· ἐκ τοῦ πράγματος, διότι εἶναι φαῦλον πρᾶγμα ἡ προδοσία, καὶ οὐδεὶς νοῦν ἔχων ἤθελε στέρξειν αὐτό· καὶ ὅτι οὐδὲ ἀντὶ πολλῶν καὶ μεγάλων ἀγαθῶν δὲν ἤθελεν ἀποφασίσειν τοιοῦτον πονηρὸν πρᾶγμα. Ἐκ τοῦ προσώπου, ὅτι δὲν ἤθελε θελήσειν νὰ προδώσῃ Περικλῆς ὤν, φιλόπολις ἀνὴρ, καὶ φιλαθήναιος, καὶ ὑπὸ χρημάτων ἀδιάφθορος. Ἐκ τῆς αἰτίας, ὅτι δὲν ἤθελε σᾶς προδώσειν οὔτε διὰ χρήματα· διότι δὲν εἶχε χρείαν χρημάτων πλούσιος ὤν, οὔτε διὰ μῖσος· διότι δὲν ἐμισεῖτο, ἀλλ᾽ὑπὸ πάντων ἐθαυμάζετο. Ἐκ τοῦ χρόνου, ὅτι οὐδὲ ἤθελε θελήσει νὰ προδώσῃ τώρα, ἔχων τοιαύτην καὶ τοσαύτην δόξαν.

Οὕτω καὶ περὶ τῆς δυνάμεως, ὅτι δὲν ἤθελε δυνηθῆν νὰ προδώσῃ· καὶ πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ πράγματος, ὅτι δύσκολον ἡ προδοσία, καὶ δὲν δύναται εὐκόλως νὰ πραχθῇ· ἔπειτα ἐκ τοῦ προσώπου, ὅτι καὶ μάλιστα εἰς τὸν Περικλέα, ὅς τις ἐν τιμῇ ὢν πάντοτε παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις, φυλάττεται· ὥστε δὲν ἤθελε δυνηθῆν οὐδὲν τοιοῦτον νὰ πράξῃ κρυφίως. Ἐκ τοῦ χρόνου, καὶ μάλιστα τότε, ὅτε ἡ πόλις ἐφυλάττετο, μηδενὸς μήτε ἐξερχομένου, μήτε εἰσερχομένου.

Καὶ ὁ Δημοσθένης εἰς τὸν περὶ Παραπρεσβείας δεικνύει τὸν Αἰσχίνην ὑπεύθυνον δι᾽ ὅσα εἶπε, καὶ ἐκ τοῦ πράγματος, ὅτι δὲν εἶναι ἀνεύθυνον οὐδὲν πρᾶγμα, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπάρχει ἀδίκημα· καὶ ἐκ τοῦ προσώπου, ὅτι ῥήτωρ ἀνεύθυνος δὲν δύναται νὰ ἦναι· διότι ἕκαστος ὧν τινων πραγμάτων εἶναι κύριος, τούτων δίδει λόγον· καὶ ἐκ τοῦ τόπου, ὅτι ἐν δημοκρατίᾳ δὲν εἶναι οὐδεὶς ἀνεύθυνος εἰς λόγους· διότι ὅπου αἱ δημόσιαι ὑποθέσεις πραγματεύονται διὰ λόγων, πῶς, ἂν οὗτοι ἦναι ψευδεῖς, δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἀσφάλεια; «Ἀγανακτήσει τοίνυν αὐτίκα δὴ μάλα, ὡς ἐγὼ πυνθάνομαι, εἰ μόνος τῶν ἐν τῷ δήμῳ λεγόντων, λόγων εὐθύνας ὑφέξει. Ἐγὼ δ᾽ ὅτι μὲν πάν-

τες εἰκότως ἂν, ὧν λέγουσι, δίκας ὑπέχοιεν, εἴπερ ἐπ ἀργυρίῳ τι λέγοιεν, παραλείψω· ἀλλ᾽ ἐκεῖνο λέγω· εἰ μὲν Αἰσχίνης ἰδιώτης ὢν ἀπελήρησέ τι καὶ διήμαρτε, μὴ σφόδρα ἀκριβολογήσησθε, ἀλλ᾽ ἐάσατε, συγγνώμην ἔχετε. Εἰ δὲ πρεσβευτὴς ὢν, ἐπὶ χρήμασιν ἐξεπίτηδες ἐξηπάτηκεν ὑμᾶς, μὴ ἀφῆτε, μηδ᾽ ἀνάσχησθε, ὡς οὐ δεῖ δίκην, ὧν εἶπεν, ὑποσχεῖν· τίνος γὰρ ἄλλου δεῖ δίκην παρὰ πρέσβεων, ἢ λόγων, λαμβάνειν; Εἰσὶ γὰρ οἱ πρέσβεις οὐ τριήρων, οὐδὲ τόπων, οὐδὲ ὁπλιτῶν, οὐδ᾽ ἀκροπόλεων κύριοι (οὐδεὶς γὰρ πρέσβεσι ταῦτ᾽ ἐγχειρίζει), ἀλλὰ λόγων καὶ χρόνων. Τοὺς μὲν οὖν χρόνους εἰ μὲν μὴ προανεῖλε τῆς πόλεως, οὐκ ἀδικεῖ· εἰ δ᾽ ἀνεῖλε, ἠδίκηκε· τοὺς δὲ λόγους, εἰ μὲν ἀληθεῖς ἀπήγγελκεν, ἢ συμφέροντας, ἀποφευγέτω· εἰ δὲ καὶ ψευδεῖς, καὶ μισθοῦ, καὶ ἀσυμφόρους, ἁλισκέσθω· οὐδὲν γὰρ ἔσθ᾽ ὅ,τι μεῖζον ἂν ὑμᾶς ἀδικήσειέ τις, ἢ ψευδῆ λέγων· οἷς γάρ ἐστιν ἐν λόγοις ἡ πολιτεία, πῶς, ἂν οὗτοι μὴ ἀληθεῖς ὦσιν, ἀσφαλῶς ἐστι πολιτεύεσθαι;».

Συντόμως, οὕτω θέλουσιν ἀνασκευάζεσθαι καὶ κατασκευάζεσθαι ὅλα τὰ κεφάλαια. Ἔστω παράδειγμα καὶ τῆς πραγματικῆς Στάσεως τὸ ἀκόλουθον· Ὁ Φίλιππος κατατρέχει συνεχῶς τὴν Χεῤῥόνησον, καὶ γράφει ψήφισμα ὁ Δημοσθένης νὰ διορύξωσι τὸν ἰσθμὸν αὐτῆς. Τὸ κεφάλαιον εἶναι, Καινὰ γράφεις, Δημόσθενες· ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ καινοτομῇς· πρῶτον ἐκ τοῦ πράγματος, διότι ἡ καινοτομία εἶναι κακόν. Ἔπειτα ἐκ τοῦ προσώπου, ὅτι δὲν πρέπει νὰ καινοτομῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες εἶναι συνετοὶ, καὶ πάντοτε μεταχειρίζονται τοὺς ἀρχαίους νόμους καὶ τὰ ἀρχαῖα ἤθη. Ἐκ τοῦ καιροῦ, ὅτι ἐν πολέμῳ δὲν πρέπει νὰ γίνωνται καινοτομίαι· διότι ἐν αὐτῷ πρέπει ἕκαστος νὰ εὐχαριστῆται, ἐὰν καὶ τὰ συνήθη φυλάττων, μέλλῃ νὰ σωθῇ. Ἡ λύσις, Πρέπει νὰ καινοτομῶμεν. Ἐκ

τοῦ πράγματος, διότι καλὸν εἶναι τὸ καινοτομεῖν· καὶ ὁ βίος τῶν ἀνθρώπων πάντοτε λαμβάνει καινοτομίας τινὰς εἰς τὰ πράγματα, καὶ διὰ τοῦτο προχωρεῖ εἰς τὸ βέλτιον. Ἐκ τοῦ προσώπου, ὅτι πρέπει νὰ καινοτομῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι· διότι καὶ παρὰ τοῖς ἐχθροῖς ἐπαινούμεθα ὡς καινοποιοί. Ἐκ τοῦ καιροῦ, ὅτι ἐν πολέμῳ μάλιστα πρέπει νὰ καινοτομῶμεν· διότι καινοτόμον πρᾶγμα εἶναι ὁ πόλεμος, καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ πολλὰ νέα τεχνάζεται. Ἄλλο κεφάλαιον ἐμπίπτει πάλιν, ὅτι δύσκολον εἶναι νὰ διορύξωμεν τὴν Χεῤῥόνησον. Ἐκ τοῦ πράγματος, διότι αὐτὸ τὸ διορύσσειν εἶναι δύσκολον. Ἐκ τοῦ προσώπου, ὅτι δύσκολον μάλιστα εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἀήθεις ὄντας. Ἐκ τοῦ τόπου, ὅτι καὶ μακρὰν ἀπὸ τῆς πατρίδος εἶναι δύσκολον. Ἐκ τοῦ καιροῦ, ὅτι καὶ ἐν πολέμῳ εἶναι δύσκολον νὰ γίνωνται ταῦτα. Ἡ λύσις, Δὲν εἶναι δύσκολον· ἔπειτα ἡ κατασκευὴ ἐκ τῶν αὐτῶν· διότι γῆν θέλομεν διορύξειν· διότι εἶναι εἰς τόπον ἡμέτερον· διότι εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὅλα εἶναι εὔκολα. κ.τ.λ. Αὗται λοιπὸν εἶναι αἱ γενέσεις ἢ πηγαὶ τῶν ἐπιχειρημάτων.

Πολλάκις δὲ ἐκ μιᾶς γενέσεως εὑρίσκονται καὶ δύο καὶ τρία ἐπιχειρήματα· οἷον, ἐκ τοῦ ποιοῦντος προσώπου, ὅτι ὁ δεῖνα δὲν ἔπραξε τοῦτο. Ἐκ τῶν προσώπων καθ' ὧν, ὅτι οὐδὲ κατὰ τούτων ἔπραξεν. Ἐκ τῶν προσώπων ὑπὲρ ὧν, ὅτι οὐδὲ ὑπὲρ τούτων. Παραδείγματος χάριν, δὲν εἶναι εἰκὸς, ὅτι ἠθέλησε νὰ προδώσῃ ὁ Περικλῆς, ὁ συνετὸς, ὁ τοσοῦτον λαμπρὸς, καὶ μέγας, καὶ στρατηγὸς, καὶ ἔνδοξος· ταῦτα ἐκ τοῦ προσώπου τοῦ Περικλέους· ἔπειτα ἐκ τοῦ τῶν Ἀθηναίων, ὅτι οὐδὲ εἶναι εἰκὸς, ὅτι ἠθέλησε τοὺς Ἀθηναίους νὰ προδώσῃ τοὺς τιμῶντας αὐτόν· τρίτον ἐκ τοῦ τῶν Λακεδαιμονίων, καὶ μάλιστα εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, τοὺς ἐχθροὺς, τοὺς ἐπιβουλεύσαντας αὐτόν. Καὶ πάλιν, Πρέπει νὰ καινοτομῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι· ἐκ τοῦ προσώπου, διότι καινοτόμοι εἶναι πάντοτε οἱ

Ἀθηναῖοι· καὶ πρέπει μάλιστα νὰ καινονομῶσι πράττοντές τι κατὰ τοῦ Φιλίππου· διότι καινοτόμος εἶναι καὶ ὁ Φίλιππος· πρέπει δὲ ἐν πολέμῳ νὰ μιμώμεθα τὰ τῶν πολεμίων τεχνάσματα. Καὶ πάλιν, Δύσκολον εἶναι νὰ διορύξωμεν τὴν Χεῤῥόνησον· ἐκ τοῦ τόπου, διότι εἶναι μακρὰν τῶν Ἀθηναίων· ἐκ τοῦ αὐτοῦ πάλιν, διότι εἶναι μέγας ὁ τόπος, τὸν ὁποῖον προβάλλουσι νὰ διορύξωμεν, πέντε καὶ τεσσαράκοντα σταδίων. Οὕτω καὶ ἐκ τῆς αἰτίας εὑρίσκονται πολλάκις δύο καὶ πλειότερα ἐπιχειρήματα· καὶ ὅλως, ἐκ πασῶν τῶν ἄλλων περιστάσεων, πλὴν ὄχι πάντοτε.

Καθὼς δὲ ἐκ μιᾶς γενέσεως εὑρίσκονται δύο καὶ τρία ἐπιχειρήματα, οὕτω καὶ ἓν ἐπιχείρημα εὑρίσκεται πολλάκις κοινὸν εἰς δύο καὶ τρεῖς γενέσεις, ὥστε τὸ αὐτὸ δύναται νὰ φαίνεται ὅτι εἶναι καὶ καιροῦ καὶ τόπου, ἢ αἰτίας καὶ πράγματος, ἢ προσώπου καὶ τρόπου· οἷον, πρέπει νὰ παρουσιάζωνται μάρτυρες εἰς τὰς κρίσεις τὰς γινομένας ἐν τῇ πόλει ὑμῶν τῶν εὐνομουμένων· τοῦτο εἶναι κοινὸν καὶ τοῦ προσώπου καὶ τοῦ τόπου, ἔνθα οἰκοῦσιν οἱ εὐνομούμενοι.

Ὅλη δὲ αὕτη ἡ ἔκθεσις ἔγεινε, διὰ νὰ δείξωμεν, ὅτι καὶ ἡ εὐπορία καὶ ἡ ἀπορία τῶν ἐπιχειρημάτων ἐνυπάρχει ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τῶν πραγμάτων. Ὁ τεχνίτης δὲ θεωρῶν αὐτὰ, θέλει εὑρίσκειν κατὰ τί συμβαίνει ἡ εὐπορία, καὶ κατὰ τί ἡ ἀπορία, ὥστε εἰδὼς τοῦτο, νὰ μὴ λυπῆται ὡς ἄπορος, ἐὰν πάσχῃ ἔλλειψιν, τῆς τέχνης μὴ χορηγούσης εἰς τὸ πρᾶγμα ἐπιχειρήματα. Δύναται ὅμως διὰ τῆς λεκτικῆς μεταποιήσεως καὶ τὴν εὐπορίαν νὰ συστείλῃ, καὶ τὰ ἄπορα νὰ ἐκτείνῃ, ὥστε νὰ φαίνωνται πολλά. Οὕτω καὶ ὁ Δημοσθένης πολλάκις μετεχειρίσθη ἓν ἐπιχείρημα, καὶ ποτὲ μὲν τὸ αὐτὸ τρέπει καὶ μεταποιεῖ, ὡς εἰς τὸν περὶ Παραπρεσβείας τὸ πρῶτον μεταστατικὸν, ὅτι ὁ Αἰσχίνης δὲν ἠπατήθη ὑπὸ τοῦ Φι-

λίππου, ἀλλ' αὐτὸς ἀπήγγειλεν ἑκουσίως τὰ ψευδῆ, διὰ νὰ ἀπατήσῃ τὴν πόλιν· ποτὲ δὲ εἰσάγει αὐτὸ ἁπλῶς, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐργασίας, ὡς εἰς τὸν περὶ Στεφάνου, ὅπου ἠρκέσθη μὲ μόνον τὸ ἐκ τοῦ χρόνου ἐπιχείρημα νὰ ἀνατρέψῃ τοῦ ἐναντίου τὴν ὑποφοράν· « Ἀλλ' ἀδίκως, φησὶν, ἦρξα. Εἶτα παρὼν, ὅτε μὲ εἰσήγαγον οἱ λογισταὶ, διὰ τί οὐ κατηγόρεις;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Περὶ εἰσαγωγῆς καὶ λύσεως κεφαλαίων κατὰ Ἔνστασιν καὶ Ἀντιπαράστασιν.

Ἡ ἔνστασις καὶ Ἀντιπαράςασις εἶναι κεφάλαια ἐναντία τῆς Ἀντιλήψεως· οἷον, ἦτο συγκεχωρημένον εἰς ἐμὲ νὰ θανατώσω τὸν υἱόν· τοῦτο εἶναι τὸ ἀντιληπτικὸν κεφάλαιον· εἰς τὸ ὁποῖον γίνεται ἡ Ἔνστασις, Δὲν ἦτο συγκεχωρησμένον· ἔπειτα ἡ Ἀντιπαράστασις, Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἦτο συγκεχωρημένον, οὐχὶ ὅμως ἐνώπιον τῆς μητρός. Καὶ πάλιν, Ἀνεύθυνος εἶμαι διὰ τοὺς λόγους· τοῦτο εἶναι τὸ κεφάλαιον· πρὸς τὸ ὁποῖον ἐπιφέρεται ἡ Ἔνστασις, Δὲν εἶσαι ἀνεύθυνος· ἔπειτα ἡ Ἀντιπαράστασις, Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἀνεύθυνος, οὐχὶ ὅμως διὰ νὰ ὑβρίζῃς τὴν πόλιν.

Πρέπει δὲ εἰς ἕκαστον τῶν κεφαλαίων πάσης στάσεως νὰ προσπαθῶμεν νὰ εἰσάγωμεν τὰς ἀντιλογίας καὶ κατασκευὰς καθ' ὁμοίωσιν τῆς Ἐνστάσεως καὶ Ἀντιπαραστάσεως· διότι τὸ σχῆμα ἢ τῆς Ἐνστάσεως, ἢ τῆς Ἀντιπαραστάσεως, ἀποδεικνύει τὸν ῥήτορα δριμύτατον· παραδείγματος χάριν, ἐὰν λέγωμεν τὸ κεφάλαιον, ὅτι πρέπει νὰ καινοτομῶμεν, καὶ ἔπειτα ἐπιφέρωμεν, διότι τὸ καινοτομεῖν διὰ τὸ συμφέρον

εἶναι καλὸν, θέλομεν εἰσάξειν τοῦτο ἀντιπαραστατικῶς. Ἐὰν δὲ λέγωμεν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ καινοτομῶμεν, ἡ εἰσαγωγὴ τῆς ἐναντιότητος γίνεται ἐνστατικῶς. Ἔστω πάλιν κεφάλαιον τὸ, Δύσκολον εἶναι νὰ κάμωμεν τοῦτο. Ἐνστατικῶς, Δὲν εἶναι δύσκολον· ἀντιπαραστατικῶς, Ἀλλὰ καὶ ἂν ἦναι δύσκολον, πρέπει ὅμως νὰ γείνῃ. Ὁ τρόπος οὗτος δίδει ἀνέκφραστον εὐπορίαν προτάσεων καὶ ἐπιχειρημάτων, εἴτε τὴν Ἔνστασιν πρώτην θέτομεν, εἴτε τὴν Ἀντιπαράστασιν· διότι, ἐὰν, παραδείγματος χάριν, εἰς τὴν Ἔνστασιν εὑρεθῶσι δύο ἐπιχειρήματα, καὶ εἰς τὴν Ἀντιπαράστασιν δύο, καὶ εἰς ἕκαστον ἐπιχείρημα δώσωμεν ἐργασίαν (1), καὶ εἰς ἑκάστην ἐργασίαν ἐπιφέρωμεν ἐνθύμημα, ὁ τρόπος γεννᾷ τῳόντι ἀμύθητον εὐπορίαν. Σπανίως δὲ συμβαίνει νὰ πάσχῃ πρὸς τοῦτο ἡ τέχνη ἀπορίαν ἐπιχειρημάτων.

Οἱ παλαιοὶ ἠρκέσθησαν πολλάκις καὶ ἄνευ ἐπιχειρημάτων νὰ μεταχειρισθῶσιν εἰς τὰς λύσεις μόνον τὸ ἐνστατικὸν καὶ ἀντιπαραστατικόν. Τάξιν δὲ δὲν ἔχουσι πάντοτε τὴν αὐτὴν, ἀλλὰ τὸ παραδοξότερον καὶ βιαιότερον πρέπει νὰ τάττεται δεύτερον, διὰ νὰ μὴ προσκρούῃ· πάσχει δὲ τοῦτο ποτὲ μὲν ἡ Ἔνστασις, ποτὲ δὲ ἡ Ἀντιπαράστασις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Περὶ λύσεως κεφαλαίων κατὰ βίαιον ὅρον.

Εἶναι καὶ τρίτον εἶδος λύσεως, τὸ παραδοξότατον, καὶ ἰσχυρότατον, καὶ νικητικώτατον, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται *βίαιον*· γίνεται δὲ, ὅταν ἦναι δυνατὸν νὰ τρέπωμεν τὸν λόγον εἰς τὸ ἐναντίον,

(1) Βλ. Κεφάλ. έ.

σαγηνεύοντες τὸν ἀντίδικον δι' αὐτῶν τούτων τῶν ἐπιχειρημάτων, εἰς τὰ ὁποῖα θαῤῥῶν εἰσέρχεται· οὕτως ὁ Δημοσθένης παριςάνων τοὺς ἐναντίους λέγοντας πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ὅτι ὁ Φίλιππος θέλει ἀγανακτήσειν, ἐὰν καταδικάσετε τοὺς πρεσβεύσαντας τὴν εἰρήνην, τρέπει τοῦτο κατ' αὐτῶν, καὶ δεικνύει, ὅτι δι' αὐτὸ τοῦτο μάλιστα εἶναι ἄξιοι πάσης τιμωρίας, διότι ἐστάθησαν αἴτιοι τῆς τοιαύτης καταστάσεως τῶν πραγμάτων, ὥστε νὰ λέγωσι πρὸς τοὺς Ἀθηναίους νὰ μὴ ψηφίσωσι τοιαῦτα, τὰ ὁποῖα ἤθελαν παροργίσειν τὸν Φίλιππον. «Τάχα τοίνυν ἴσως καὶ τοιοῦτος ἥξει τις λόγος παρὰ τούτων, ὡς ἀρχὴ γενήσεται τῆς πρὸς Φίλιππον ἔχθρας, εἰ τῶν πρεσβευσάντων τὴν εἰρήνην καταψηφιεῖσθε»· ἔπειτα ἐπιφέρει κατὰ βίαιον ὅρον, «Ἐγὼ δ', εἰ τοῦτ' ἔστιν ἀληθὲς, οὐκ ἔχω σκοπούμενος εὑρεῖν ὅ,τι τούτου μεῖζον κατηγορήσω· εἰ γὰρ ὁ τῆς εἰρήνης χρήματα ἀναλώσας, ὥστε τυχεῖν, οὗτος οὕτω νῦν γέγονε φοβερὸς καὶ μέγας, ὥστε τῶν ὅρκων καὶ τῶν δικαίων ἀμελήσαντας ὑμᾶς ἤδη, τί Φιλίππῳ χαριεῖσθε σκοπεῖν, τί παθόντες ἂν οἱ τούτων αἴτιοι, τὴν προσήκουσαν δίκην δεδωκότες ἂν εἶεν;». Ἢ ὅταν δείξωμεν τὸν ἀντίδικον, ὅτι ἔκαμεν ἐναντία τῶν ὧν λέγει, ὡς εἰς ταύτην τὴν ἀντιστατικὴν ὑποφορὰν τοῦ Αἰσχίνου, *ὅτι σώζεται εἰς τὴν πόλιν ἡ Χεῤῥόνησος ἀντὶ Φωκέων*, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Δημοσθένης ἀφοῦ ἀπήντησεν ἐνστατικῶς, ὅτι δὲν σώζεται ἀντὶ τῶν Φωκέων, ἔρχεται εἰς τὸ βίαιον, δεικνύων τὸ ἐναντίον, ὅτι τώρα μάλιστα εἶναι εἰς κίνδυνον. «Ἂν τοίνυν ἀντὶ Φωκέων, καὶ Πυλῶν, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἀπολωλότων, Χεῤῥόνησον ὡς περίεστι τῇ πόλει, λέγῃ, πρὸς Διὸς καὶ θεῶν, μὴ ἀποδέξησθε, ὦ ἄνδρες δικασταὶ, μηδ' ὑπομείνητε, πρὸς οἷς ἐκ τῆς πρεσβείας ἠδίκησθε, καὶ ἐκ τῆς ἀπολογίας ὄνειδος προσκατασκευασθῆναι τῇ πόλει, ὡς ἄρα ὑμεῖς τῶν ἰδίων τι κτη-

μάτων ὑπεξαιρούμενοι, τὴν τῶν συμμάχων σωτηρίαν προήκασθε· οὐ γὰρ ἐποιήσατε τοῦτο· ἀλλ' ἤδη τῆς εἰρήνης γεγονυίας, καὶ τῆς Χεῤῥονήσου σώας οὔσης, τέτταρας μῆνας ὅλους ἐσώζοντο οἱ Φωκεῖς τοὺς ὕστερον· ἡ δὲ τούτου ψευδολογία μετὰ ταῦθ' ὕστερον αὐτοὺς ἀπώλεσεν, ἐξαπατήσασα ὑμᾶς. Εἶτα καὶ νῦν ἐν μείζονι κινδύνῳ τὴν Χεῤῥόνησον οὖσαν εὑρήσετε, ἢ τότε· πότερον γὰρ εὐπορώτερον ἂν δίκην ἔδωκε Φίλιππος ἐξαμαρτὼν εἰς αὐτὴν, πρὶν τούτων τι τῆς πόλεως προλαβεῖν, ἢ νυνί; ἐγὼ μὲν οἶμαι, τότε πολλῷ. Τίς οὖν ἡ ταύτης περιουσία, τῶν φόβων ἀφῃρημένων καὶ τῶν κινδύνων τῶν τοῦ βουληθέντος ἂν αὐτὴν ἀδικῆσαι;».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Περὶ ἐργασίας ἐπιχειρημάτων.

Καθὼς ἀφοῦ εὑρεθῇ ἡ λύσις εἰς ἕκαστον κεφάλαιον ἐνστατικῶς ἢ ἀντιπαραστατικῶς, ἔχομεν χρείαν ἐπιχειρημάτων διὰ νὰ κατασκευάζωμεν αὐτὴν, οὕτως εἶναι χρεία καὶ ἐργασίας πρὸς κατασκευὴν τοῦ ἐπιχειρήματος. Γίνεται δὲ ἡ ἐργασία παντὸς ἐπιχειρήματος, ἐκ παραβολῆς, ἐκ παραδείγματος, ἐκ τοῦ ἐλάσσονος, ἐκ τοῦ μείζονος, ἐκ τοῦ ἴσου, καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου. Ἡ μὲν γένεσις τῶν ἐπιχειρημάτων, ὡς ἴδομεν, εἶναι ἐκ τῶν περιστατικῶν· τὰ δὲ τῆς ἐργασίας θέλουσι ζητεῖσθαι οὐχὶ καθ' ἕκαστον κεφάλαιον, ἀλλὰ καθ' ἕκαστον ἐπιχείρημα.

Καθὼς δὲ, τεθέντος τοῦ κεφαλαίου, πολλάκις μὲν εὑρίσκομεν διὰ τὴν λύσιν αὐτοῦ ἢ κατασκευὴν πολλὰ ἐπιχειρήματα, πολλάκις δὲ ὀλίγα, οὕτω καὶ ἐπιχειρήματος εὑρεθέντος, πολλάκις μὲν διὰ τὴν κατασκευὴν αὐτοῦ ἔχομεν μεγαλητέραν

εὐπορίαν ἐργασίας, πολλάκις δὲ ὀλιγωτέραν. Ἐὰν, παραδείγματος χάριν, εὕρωμεν ἐπιχείρημα ἐκ προσώπου, πολλάκις μὲν διὰ νὰ κατασκευάσωμεν αὐτὸ, εὑρίσκεται ἐργασία ἐκ παραδείγματος μόνον, πολλάκις δὲ καὶ ἐκ παραδείγματος, καὶ ἐκ παραβολῆς, πολλάκις δὲ καὶ ἐκ τούτων, καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου, πολλάκις δὲ καὶ ἐκ πλειότερων. Ἔστω εἰς παράδειγμα τὸ κεφάλαιον, Δὲν πρέπει νὰ καινοτομῶμεν· ἡ λύσις τούτου, Πρέπει νὰ καινοτομῶμεν, ὅταν συμφέρῃ. Ἐπιχείρημα ἐκ τοῦ προσώπου, ὅτι Ἀθηναῖοι ὄντες πρέπει νὰ καινοτομῶμεν. Πρὸς κατασκευὴν τοῦ ἐπιχειρήματος, λαμβάνομεν παράδειγμα, ὅτι καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν ἐκαινοτόμησαν τοῦτο καὶ τοῦτο. Πολλάκις δὲ εὑρίσκονται πλειότερα παραδείγματα.

Ταῦτα ἐφάνησαν εἰς τοὺς ἀπείρους, ὅτι εἶναι πολλὰ ἐπιχειρήματα, ἀλλ' εἰς ἡμᾶς δὲν φαίνονται ἐπιχειρήματα τὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ἐργασία ἐπιχειρήματος· καὶ ἐργασία ἐκ παραδείγματος μία, καὶ ἂν τὰ παραδείγματα ἦναι πολλά. Ὁ Δημοσθένης λέγει εἰς τὸν δεύτερον Ὀλυνθιακὸν, « Οὐ δὴ θαυμαστόν ἐστιν, εἰ στρατευόμενος καὶ πονῶν ἐκεῖνος αὐτὸς, καὶ παρὼν ἐφ' ἅπασι, καὶ μηδένα καιρὸν, μηδ' ὥραν παραλείπων, ἡμῶν μελλόντων, καὶ ψηφιζομένων, καὶ πυνθανομένων περιγίνεται· τοῦτο εἶναι ἐπιχείρημα ἐκ τοῦ πράγματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπιφέρεται ἐργασία ἐκ τοῦ ἐναντίου, « τοὐναντίον γὰρ ἂν ἦν θαυμαστὸν, εἰ μηδὲν ποιοῦντες ἡμεῖς ὧν τοῖς πολεμοῦσι προσήκει, τοῦ πάντα ποιοῦντος, ἃ δεῖ, περιῆμεν ». Ἐὰν λέγῃς, Καλὸν εἶναι τὸ τιμᾷν τοὺς γονεῖς, μεταχειρίζεσαι ἐπιχείρημα ἐκ τοῦ πράγματος· ἐὰν δὲ ἐπιφέρῃς, Διότι καὶ τὰ θηρία τοῦτο κάμνουσι, τότε δίδεις εἰς τὸ ἐπιχείρημα ἐργασίαν ἐκ παραβολῆς. Ὁμοίως ἐὰν εἴπῃς, Ἔξεσιν εἰς τὴν πόλιν νὰ κάμνῃ ἐν ἑαυτῇ ὅ,τι θέλει, καὶ εἰς τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο ἐπιφέρῃς, Διότι καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις ἔξεστιν εἰς ἕκαστον οἰκοδεσπότην νὰ κάμνῃ ὅ,τι

θέλει, τοῦτο εἶναι τοῦ ἐπιχειρήματος ἐργασία ἐκ τοῦ ἥττονος.

Ἡ ἐργασία λοιπὸν, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν εἰρημένων, προσθέτει εἰς τὰ ἐπιχειρήματα καὶ κόσμον καὶ δύναμιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ς΄.

Περὶ ἐνθυμήματος.

Ἡ λέξις *ἐνθύμημα* δὲν σημαίνει ἐνταῦθα τὸν ἀτελῆ συλλογισμὸν (1), ἀλλ' εἶναι, ὡς αὐτὸς ὁ Ἑρμογένης λέγει κατωτέρω, τῆς ἐργασίας κατασκευὴ, καὶ τιθέμενον εἰς τὴν προσήκουσαν τάξιν, δίδει εἰς τὸν λόγον δριμύτητα. Τεθέντος λοιπὸν κεφαλαίου τινὸς, πρέπει νὰ λύσωμεν αὐτὸ πρῶτον διὰ τῆς ἐνστάσεως, ἢ ἀντιπαραστάσεως· ἔπειτα νὰ προσλάβωμεν διὰ κατασκευὴν τῆς λύσεως ἐπιχείρημα ἐκ τῶν περιστάσεων· ἔπειτα νὰ κάμωμεν ἐργασίαν τοῦ ἐπιχειρήματος ἐξ ὧν εἴπομεν ὅτι γίνεται ἡ ἐργασία· καὶ τελευταῖον νὰ ἐπιφέρωμεν εἰς τὴν ἐργασίαν τὸ ἐνθύμημα. Ἔστω εἰς παράδειγμα τὸ κεφάλαιον τοῦτο, Δύσκολον εἶναι νὰ διορύξωμεν τὴν Χεῤῥόνησον· ἡ λύσις τούτου γίνεται κατ' ἔνστασιν, Δὲν εἶναι δύσκολον νὰ διορύξωμεν αὐτήν· ἔπειτα ἐπιχείρημα ἐκ τοῦ πράγματος, Διότι γῆν θέλομεν ὀρύξειν· εἶναι δὲ παιδιὰ τὸ Ὀρύσσειν γῆν· ἔπειτα ἐργασία ἐκ παραδείγματος, Διότι καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν λαβὼν ποτὲ χρείαν, διώρυξε τὸν Ἄθωνα· ἔπειτα τὸ ἐνθύμημα, Καίτοι ἐκεῖνος μὲν διώρυξεν ὄρος, ἡμεῖς δὲ θέλομεν ὀρύξειν γῆν. Καθὼς λοιπὸν ἡ ἐργασία κατασκευάζει τὸ ἐπιχείρημα, οὕτω καὶ τὸ ἐνθύμημα κατασκευάζει τὴν ἐργασίαν. Καὶ καθὼς εἰς ἕκαστον ἐπιχείρημα ζητοῦμεν ἐργασίαν, οὕτω

(1) Βλ. Φιλοσοφ. ὑπὸ Ν. Β. Σελ. 166.

καὶ εἰς ἑκάστην ἐργασίαν ζητοῦμεν ἐνθύμημα· ὥστε ἡ δριμύτης δύναται νὰ προχωρῇ ἐπ' ἄπειρον, ἐὰν ἡ μὲν λύσις εὐπορήσῃ ἐνστάσεως καὶ ἀντιπαραστάσεως, ἑκάστη δὲ τούτων δύο ἢ τριῶν ἐπιχειρημάτων, ἕκαστον δὲ πάλιν τούτων δύο ἢ καὶ τριῶν ἐργασιῶν, εἰς ἑκάστην δ' ἐργασίαν ἐπενεχθῇ ἐνθύμημα.

Παρατηρητέον δὲ, ὅτι πολλάκις εἰς μίαν ἐργασίαν δύνανται νὰ εὑρεθῶσι πολλὰ ἐνθυμήματα, ἐάν τις ζητῇ αὐτὰ ἐκ τῶν αὐτῶν περιστάσεων, ἐξ ὧν ἤθελε ζητήσειν καὶ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ τεθέντος κεφαλαίου.

Ἔτι σαφέστερον γίνεται τοῦτο ἐκ τῶν ἀκολούθων· εἰς ἑκάστην ἐργασίαν τὰ ἐνθυμήματα ἔχουσι σχῆμα συγκριτικόν· λαμβάνεται δὲ ἡ σύγκρισις αὐτῶν ἐκ τόπου, ἢ χρόνου, ἢ τρόπου, ἢ προσώπου, ἢ αἰτίας, ἢ πράγματος. Οὕτω λοιπὸν ἐν μιᾷ ἐργασίᾳ συμβαίνει νὰ εὑρεθῶσι καὶ δύο, καὶ πλειότερα ἐνθυμήματα, τὰ ὁποῖα εὑρεθέντα, φαίνονται ἐπενθυμήματα, τουτέστιν, ἄλλα ἐνθυμήματα ἐπιπροστιθέμενα εἰς τὸ πρῶτον. Ἂς ἀναλάβωμεν τὴν ἐκ παραδείγματος ἐργασίαν, Διότι καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν διώρυξε τὸν Ἄθωνα· εἰς ταύτην ἐπιφέρομεν ἐνθύμημα ἐκ τοῦ πράγματος συγκριτικῶς, συγκρινομένου δηλαδὴ ἔργου πρὸς ἔργον, Καίτοι ἐκεῖνος μὲν διέκοπτεν ὄρος, πρᾶγμα δυσκολώτερον· ἡμεῖς δὲ γῆν θέλομεν διασκάψειν, πρᾶγμα οὐχὶ δύσκολον· ἔπειτα ἐκ τῆς αἰτίας, Καίτοι ἐκεῖνος μὲν, διὰ πλεονεξίαν· ἡμεῖς δὲ, διὰ νὰ μὴ κακοποιώμεθα ἀδικούμενοι. Τοῦτο τὸ ἐκ τῆς αἰτίας ἐπιφερόμενον μετὰ τὸ πρῶτον ἐνθύμημα, εἶναι τὸ λεγόμενον ἐπενθύμημα. Δυνάμεθα δὲ νὰ εὕρωμεν καὶ ἄλλο ἐνθύμημα εἰς τὴν αὐτὴν ἐργασίαν ἐκ τοῦ καιροῦ λαμβανόμενον, Καὶ ὁ μὲν ἔπραττε τοῦτο, κατεπείγοντος τοῦ πολέμου, πάρεργον μεταχειριζόμενος τὸ πρᾶγμα· ἡμεῖς δὲ δυνάμεθα νὰ δώσωμεν εἰς τοῦτο πᾶσαν σπουδήν.

Παρατηρητέον δὲ, ὅτι τὸ δεύτερον εὑρεθὲν ἐνθύμημα ἡ μορφὴ τῆς φράσεως δύναται νὰ κάμῃ νὰ φαίνεται ἄλλο ἐπενθύμημα, ἐάν τις, ἀφοῦ εἴπῃ τοῦτο καὶ παύσῃ, ἐπαναλάβῃ ἔπειτα αὐτὸ μὲ μορφὴν διάφορον καὶ ἐπισυνάψῃ, ὡς ἐξευρὼν ἄλλο, ἐνῷ τῳόντι εἶναι τὸ αὐτό· οἷον, Καὶ ὁ μὲν Περσῶν βασιλεὺς διὰ νὰ πλεονεκτήσῃ, διώρυξε· τοῦτο εἶναι τὸ δεύτερον ἐνθύμημα τὸ ἐκ τῆς αἰτίας. Ἐπαναλαμβάνοντες ἔπειτα λέγομεν, ὡς ἐπιφέροντες ἄλλο ἐπενθύμημα, Καὶ ὁ μὲν κατεπειγόμενος ὑπ' ἄλλων μεγαλητέρων πραγμάτων, ὅμως διὰ πλεονεξίαν ἔκαμνε τὰ δυσκολώτερα· ἡμεῖς δὲ, ἐνῷ δὲν ἔχομεν οὐδὲν ἄλλο κατεπεῖγον, δὲν θέλομεν ἀναδεχθῆν τοῦτον τὸν κόπον;

Πολλάκις δὲ καὶ ἡ φύσις τῶν πραγμάτων χορηγεῖ εὕρεσιν ἐπενθυμήματος, τὸ ὁποῖον προσθέτει εἰς τὸ ἐνθύμημα δριμύτητα μεγαλητέραν, ἀπαρτίζον τὴν δύναμιν αὐτοῦ· οἷον, ἐὰν λέγῃ τις, Φρικῶδες κακὸν εἶναι νὰ ἀδικῇ τις τὴν πατρίδα· ἔπειτα κάμῃ ἐργασίαν ἐκ τοῦ ἐναντίου, Διότι τοὺς πολεμίους πρέπει νὰ ἀδικῇ· ἔπειτα φέρει ἐνθύμημα, Πολίτης δὲ ἀδικῶν πατρίδα, εἶναι χειρότερον κακὸν παρὰ τὸν πολέμιον· διότι ὁ μὲν, διὰ τὸ ἀλλογενὲς, εἶναι συγγνώμης ἄξιος· ὁ δὲ, πολίτης ὢν, καταςαίνεται μᾶλλον μισητότερος· ἐὰν ἔπειτα προσθέσῃ εἰς τὸ ἐνθύμημα, Καὶ μάλιστα ἂν φαίνεται τούτους ἀδικῶν, τοὺς ὁποίους ἐφαίνετο πρότερον ὅτι εὐηργέτησε, τοῦτο θέλει εἶσθαι τὸ ἐκ τῆς φύσεως τοῦ αὐτοῦ πράγματος ἀληθινὸν ἐπενθύμημα, τὸ ὁποῖον προσθέτει μεγαλητέραν δριμύτητα εἰς αὐτὸ τὸ πρότερον ἐνθύμημα· καὶ γίνεται οὕτω ἐν τῷ αὐτῷ προβλήματι διπλῆ συγκριτικὴ ἐπίτασις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ς΄.

Περὶ τῶν ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους.

Τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους εἶναι τὸ περιεκτικώτατον πάντων τῶν κεφαλαίων· διότι ἐκ τούτου γεννῶνται καὶ τὰ ἄλλα. Δὲν ἔχει ὅμως τὴν αὐτὴν κατασκευὴν τῶν ἐπιχειρημάτων, ὁποίαν καὶ τὰ λοιπά· διότι δὲν κατασκευάζουσι τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους οἱ τόποι τῶν περιστατικῶν, ἀλλ' ἡ λεγομένη ὑποδιαίρεσις τούτων εἶναι εἰς αὐτὰ ὡς ἰδιαίτερος τόπος ἐπιχειρημάτων. Γίνεται δὲ ἡ ὑποδιαίρεσις, ὅταν ἀθρόον πρᾶγμα τέμνεται εἰς λεπτὰ μέρη· καὶ γίνεται οὕτως, ἐάν τις, ἐκθέσας τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους ὁλοσχερῶς καὶ ἀπαραλείπτως, δυνηθῇ ἔπειτα νὰ ὑποδιαιρῇ ἕκαστον τῶν ἐν αὐτοῖς λεγομένων, πλάττων οὕτω πῶς τὸν λόγον, *ἂν δὲν ἤθελες πράξειν τοῦτο, ἀλλὰ μικρότερον*. Διὰ νὰ δείξῃ τὴν ὑποδιαίρεσιν ταύτην ὁ Ἑρμογένης, φέρει εἰς παράδειγμα, ὅτι ἀπέκτεινέ τις τρεῖς υἱοὺς κατὰ τὸν νόμον τῶν ἀκρίτων, καὶ ζητεῖ ἔπειτα νὰ τρέφεται δημοσίᾳ, ἐπειδὴ ἦτο νόμος κελεύων νὰ τρέφεται δημοσίᾳ ὁ ἄπαις. Ὁ κατήγορος λοιπὸν ἐλθὼν εἰς τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, θέλει ἐκθέσειν τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἀθρόον, *τρεῖς ἀπέκτεινεν υἱούς*· ἔπειτα θέλει ὑποδιαιρέσειν ἑκάστην λέξιν, λέγων, *ἐὰν ἤθελεν ἀποκτείνειν ἕνα· ἐὰν ὄχι παῖδα ἑαυτοῦ· ἐὰν ἤθελεν ἀποκηρύξειν*.

Αἱ ὑποδιαιρέσεις αὗται, τὰς ὁποίας ἐνταῦθα ὑποδεικνύομεν ἁπλῶς, λαμβάνουσι δύναμιν ἐκ τοῦ λόγου· διότι ὁ ῥήτωρ δύναται κατὰ τὸ σχῆμα τὸ ἀντίθετον νὰ ἐκφράσῃ αὐτὰ μὲ ἐπέκτασιν περιόδου, ἥτις λέγεται πνεῦμα, λέγων οὕτω πως, *Ἐὰν ἤθελες ἀποκτείνειν ὄχι ἰδικούς σου, ἐὰν ἀλλοτρίους, ἐὰν ξένους, δὲν ἤθελα ἀγανακτήσειν καὶ τότε;*

δὲν ἤθελα δυσχεράνειν; δὲν ἤθελα ἀπαιτήσειν τὴν τιμωρίαν σου; τώρα δὲ, τοὺς φιλτάτους, τοὺς ὁποίους ἐγέννησας, τοὺς ὁποίους ἔθρεψας, ὑπὲρ ὧν ἔπρεπε νὰ μάχεσαι, ὑπὲρ ὧν ἔπρεπε νὰ φοβῆσαι μὴ ἄλλος τις ἀποκτείνῃ αὐτοὺς, τούτους σὺ ἀπέκτεινας· τοιοῦτον ἐναγῆ ἤθελα ὑποφέρειν ἐγώ; ἄπαγε· ἢ καὶ κατὰ περίοδον οὕτως, ἄλλος μὲν δικαίως ἤθελε τιμωρηθῆν, καὶ ἄν τινα τῶν ἀλλοτρίων ἤθελεν ἀποκτείνειν, οὗτος δὲ τρεῖς υἱοὺς ἑαυτοῦ ἀποκτείνας, θέλει ἀφεθῆν;

Δύναται δὲ καὶ εἰς ἑκάστην ὑποδιαίρεσιν νὰ μεταχειρίζεται προσωποποιΐαν, καὶ νὰ ποικίλλῃ τὸν λόγον μὲ σχήματα. Προσωποποιΐαν δὲ ἐννοεῖ ἐνταῦθα ὁ Ἑρμογένης τὸ νὰ παριστάνῃ ὁ ῥήτωρ ὑποθετικῶς ἑαυτὸν, ἢ ἄλλον, λέγοντά τι, ἢ πράττοντα, ἁρμόζον εἰς τὴν περίστασιν· οἷον, *ἐὰν ἤθελες ἀποκτείνειν ἕνα, δὲν ἤθελα εἰπεῖν καὶ τότε, ὅτι ἔπραξας φόνον ἀσεβῆ;*

Ἡ ὑποδιαίρεσις γίνεται, τεμνομένου τοῦ πράγματος ποτὲ μὲν εἰς ἄλλα μικρότερα, ποτὲ δὲ εἰς ὅμοια. Διὰ νὰ δείξῃ πῶς γίνεται καὶ αὕτη ἡ ὑποδιαίρεσις, φέρει εἰς παράδειγμα, ὅτι μάγος τις ἐζήτει εἰς γάμον τὴν θυγατέρα τινός· μὴ διδόντος δὲ τοῦ Πατρὸς, ἡ κόρη ἠράσθη εἰδώλου, καὶ κρίνεται ὁ μάγος φαρμακείας· ἐνταῦθα ὁ κατήγορος ὑποδιαιρῶν τὸ πρᾶγμα, τουτέστι τὸν ἔρωτα τοῦ εἰδώλου, εἰς ἄλλους μικροτέρους, θέλει εἰπεῖν, *ἐὰν ἤθελεν ἐρασθῆν ἀνδρὸς, δὲν ἤθελα ἀποδώσειν εἰς σὲ τὴν αἰτίαν; ἐὰν σοῦ αὐτοῦ, δὲν ἤθελα καὶ τότε ἀποδώσειν εἰς σὲ τὴν αἰτίαν;* Ἡ εἰς τὰ ὅμοια δὲ ὑποδιαίρεσις γίνεται ἐπὶ τοῦ προκειμένου παραδείγματος οὕτως· *ἐὰν δὲν ἤθελεν ἐρασθῆν, ἀλλ' ἐνόσει νόσον τινὰ σωματικὴν, δὲν ἤθελα σὲ κρίνειν καὶ τότε;* κ. τ. λ.

Ἐνίοτε λαμβάνεται ὑποδιαίρεσις καὶ ἐκ τοῦ μείζονος· συμ-

βαίνει δὲ τοῦτο, ὅταν ζητῆται παρ᾽ ἡμῶν νὰ πράξωμεν ἢ νὰ εἴπωμέν τι ἐπὶ μισθῷ, ἢ διὰ χάριν· οἷον, ὁ Φίλιππος ἔςειλεν ἑκατὸν τάλαντα, διὰ νὰ παραδώσωσι τὸν Δημοσθένην εἰς αὐτόν. Ἐνταῦθα λοιπὸν ὑποδιαιρῶν εἰς μικρότερα ὡς πρὸς τὸ πρόσωπον, θέλεις εἰπεῖν, *οὐδὲ ἄλλον τινὰ τῶν τυχόντων πολιτῶν δὲν ἤθελαν παραδώσειν οἱ Ἀθηναῖοι, ὄχι τὸν Δημοσθένην·* ἐκ τοῦ μείζονος δὲ, ὡς πρὸς τὰ ἑκατὸν τάλαντα, *οὐδὲ ἂν μυρία τάλαντα ἔδιδεν, οὐδὲ ἂν πόλεις, οὐδὲ ἂν ἐπαρχίας ἀντὶ τοῦ Δημοσθένους, δὲν ἤθελε δεχθῆν αὐτά.*

Οὕτω λοιπὸν ὁ ῥήτωρ δύναται νὰ ὑποδιαιρῇ τὰ ἀπ᾽ ἀρχῆς ἄχρι τέλους καὶ εἰς τὴν Στοχαστικὴν καὶ εἰς πᾶσαν ἄλλην ςάσιν, καὶ νὰ ποικίλλῃ τὰς ὑποδιαιρέσεις μὲ διάφορα σχήματα, προσέχων ὅμως πάντοτε νὰ φεύγῃ τὸ ἐπιτετηδευμένον καὶ βεβιασμένον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Περὶ πλαστοῦ ἐπιχειρήματος.

Πᾶσα ὑποδιαίρεσις εἶναι πλαστὴ, καθότι πλάττεται καὶ ὑποτίθεται ὑπὸ τοῦ ῥήτορος, προσφυῶς πάντοτε εἰς τὰ ἀπ᾽ ἀρχῆς ἄχρι τέλους. Εἶναι ὅμως καὶ ἄλλο τι *πλαστὸν ἐπιχείρημα* λεγόμενον, τὸ ὁποῖον ἐπιφερόμενον εἰς αὐτὰ, δίδει δύναμιν εἰς τὸ καθ᾽ αὑτὸ ζητούμενον, ἢ προβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ ῥήτορος· ἐὰν, παραδείγματος χάριν, ζητῇς δωρεὰν διά τινα πρᾶξιν ἀγαθὴν, μεταχειριζόμενος τὸ πλαστὸν ἐπιχείρημα, λέγεις, *ἐὰν πρὸ τῆς πράξεως ἐζήτουν δωρεὰν, δὲν ἠθέλετε μὲ δώσειν αὐτήν; δὲν ἠθέλετε ψηφίσειν αὐ-*

τὴν εἰς ἐμὲ ἐπαγγελλόμενον τὴν πρᾶξιν; Συμπεραίνων ἔπειτα ἐκ τούτου, θέλεις εἰπεῖν, *εἶναι λοιπὸν δεινὸν, ὅτε μὲν ἐπηγγελλόμην τὴν πρᾶξιν, νὰ ψηφίσετε τὴν δωρεὰν, ἀφοῦ δὲ ἔπραξα ἐκείνην, νὰ μὴ δίδετε ταύτην.* Ἐὰν δὲ πάλιν προβάλλῃς νὰ τιμωρηθῇ ὁ πράξας κακόν τι, λέγεις ὁμοίως, *ἐὰν πρὶν* τολμηθῇ *τὸ κακὸν, ἐγίνετο γνωστὸν εἰς ἡμᾶς, δὲν ἠθέλαμεν φιλοτιμηθῆν νὰ ἐμποδίσωμεν αὐτό; κτλ.*

Τὰ πλαστὰ ταῦτα λαμβάνονται μετὰ τὴν ἀθρόαν εἰσβολὴν τῶν ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους· λαμβάνονται δὲ καὶ μετὰ τὰς ἐργασίας τὰς ἐκ παραδείγματος γινομένας· οἷον, *δὲν πρέπει νὰ ὑπακούωμεν εἰς ἐχθρὸν ἐπιτάττοντα·* τοῦτο εἶναι τὸ ἐπιχείρημα· ἔπειτα ἡ ἐκ παραδείγματος ἐργασία, *διότι οὐδ' οἱ πατέρες ἡμῶν δὲν ἐπείσθησαν εἰς τὸν Ξέρξην ζητοῦντα νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς αὐτὸν, ἀλλ' ἐκστρατεύσαντες ἔπραξαν πολλὰ καὶ λαμπρὰ κατορθώματα.* Κατόπιν τὸ πλαστὸν, *ἐὰν δὲ συνεβούλευέ τις τότε νὰ ὑπακούσωσι, δὲν ἤθελε λιθοβοληθῆν; ἐγὼ μὲν οὕτω φρονῶ.* Πάλιν, *Δὲν πρέπει νὰ πιστεύωμεν εἰς τὸν Φίλιππον ποιοῦντα χάριτας εἰς ἡμᾶς·* ἔπειτα ἡ ἐργασία ἐκ παραδείγματος, *διότι οὐδ' οἱ Ὀλύνθιοι δὲν ὠφελήθησαν πιστεύσαντες εἰς αὐτὸν, ἀλλὰ τὴν Ποτίδαιαν λαβόντες, ἔχασαν ὕστερον τὰ πάντα.* Κατόπιν ὁμοίως τὸ πλαστὸν, *ἐὰν δὲ τότε, ὅτε τὴν Ποτίδαιαν ἐλάμβανον, ἔλεγέ τις θεόθεν εἰς αὐτοὺς, ὅτι θέλουσι χάσειν καὶ τὴν Ὄλυνθον, τάχα ἤθελαν δεχθῆν αὐτήν; οὐχὶ βέβαια.*

Ἔτι δὲ καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων συμφέρει ἐνίοτε νὰ πλάττῃ ὁ ῥήτωρ ἐπιχειρήματα· οἷον, ἐὰν ζητῇς βραβεῖον διὰ πρᾶξιν τινὰ ἀγαθὴν, δύνασαι νὰ εἴπῃς, *ἐὰν ἤθελα πράξειν κακόν τι, δὲν ἤθελα τιμωρηθῆν;* οὕτως ὁ Δημοσθένης εἰς τὸν πρὸς Λεπτίνην λόγον, ἀφοῦ ἀπηρίθμησε τὰς πράξεις τοῦ Χαβρίου

λέγει πλάττων ἐκ τοῦ ἐναντίου, «Μίαν μὲν πόλιν εἰ ἀπώλεσεν, ἢ ναῦς δέκα μόνας, περὶ προδοσίας ἂν αὐτὸν εἰσήγγελλον οὗτοι· καὶ εἰ ἑάλω, τὸν ἅπαντ' ἂν ἀπολώλει χρόνον· ἐπειδὴ δὲ τοὐναντίον, ἑπτακαίδεκα μὲν πόλεις εἷλεν, ἑβδομήκοντα δὲ ναῦς ἔλαβε, τρισχιλίους δ' αἰχμαλώτους, δέκα δὲ καὶ ἑκατὸν τάλαντ' ἀπέφηνε, τοσαῦτα δ' ἔστησε τρόπαια, τηνικαῦτα δ' οὐκ ἔσται κύρια αὐτῷ τὰ δοθέντα ἐπὶ τούτοις;».

Εἰς πᾶσαν δὲ πρᾶξιν δύναται ὁ ῥήτωρ νὰ εὑρίσκῃ πλασὰ ἐπιχειρήματα, ἢ ὅλον τὸ πραχθὲν ὑποθέτων ὡς μὴ γενόμενον, ἢ τὸ ἐναντίον, καὶ ἐντεῦθεν ἐξάγων ἁρμόζουσαν εἰς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν συνέπειαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Περὶ τόπων κοινῶν.

Εἰς τοὺς τόπους τῶν ἐπιχειρημάτων, τοὺς ὁποίους ἀνεφέραμεν ἐκ τοῦ Ἑρμογένους, προσθέτομεν καὶ τοὺς ἀκολούθους ὡς τὰ μέγιστα συμβάλλοντας εἰς τοὺς ῥητορικοὺς λόγους, ὅταν ὁ ῥήτωρ ἐγκαίρως κάμνῃ χρῆσιν αὐτῶν. Οἱ τόποι οὗτοι εἶναι, Ὁρισμὸς, Ἀπαρίθμησις τῶν μερῶν, Ἐτυμολογία, Συνεζευγμένα, Γένος, Εἶδος, Ὅμοιον, Ἀνόμοιον, Ἐναντία, Ἡγούμενα, Ἑπόμενα, Ἀντιμαχόμενα, Αἴτια, Ἀποτελέσματα, καὶ Παράθεσις.

Ὁρισμός. Ὁ φιλοσοφικὸς ὁρισμὸς, ὅστις συνίσταται ἐκ γένους καὶ διαφορᾶς, σπανίως λαμβάνεται εἰς τοὺς ῥητορικοὺς λόγους. Οἱ συνήθεις εἰς τοὺς ῥήτορας ὁρισμοὶ εἶναι ἐξηγητικοὶ λέξεων, καὶ μάλιστα ὑπογραφικοὶ, οἵτινες περιγράφοντες πανταχόθεν τὰ πράγματα καὶ τὰ πρόσωπα, προσθέτουσιν εἰς τὸν λόγον καὶ κάλλος καὶ δύναμιν.

Ἠδύνατο ὁ Μειδίας νὰ προφασισθῇ, ὅτι ἀπὸ ὀργὴν κυριευθεὶς, ἐκτύπησε τὸν Δημοσθένην. Ὁ ῥήτωρ προλαμβάνων τὴν πρόφασιν ταύτην, ἀποδεικνύει ἐξ ὁρισμοῦ, ὅτι ἡ ὕβρις δὲν ἦτο πρᾶξις ὀργῆς, ἀλλὰ σκοποῦ προμελετημένου ἐκτέλεσις. «Ποία γὰρ πρόφασις; Τίς ἀνθρωπίνη καὶ μετρία σκῆψις φανεῖται τῶν πεπραγμένων αὐτῷ; Ὀργὴ νὴ Δία; καὶ γὰρ τοῦτο τυχὸν λέξει. Ἀλλ' ἃ μὲν ἄν τις ἄφνω τὸν λογισμὸν φθάσας ἐξαχθῇ τι πρᾶξαι, κἂν ὑβριστικῶς τοῦτο ποιήσῃ, δι' ὀργὴν ἔνι φῆσαι πεποιηκέναι· ἃ δ' ἂν ἐκ πολλοῦ, συνεχῶς, ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας, παρὰ τοὺς νόμους πράττων τις φωρᾶται, οὐ μόνον δή που τοῦ μὴ μετ' ὀργῆς ἀπέχει, ἀλλὰ καὶ βεβουλευμένως ὁ τοιοῦτος ὑβρίζων ἐστὶν ἤδη φανερός.»

Ὁ Ἀνδροτίων κατηγορεῖται, ὅτι ἔγραψε παράνομον ψήφισμα. Ἐξετάζεται δὲ καὶ ὁ βίος αὐτοῦ ὡς ἄτιμος· διότι ὁ νόμος ἐκώλυε τοὺς ἀτίμους νὰ ἐμβαίνωσιν εἰς ὑποθέσεις πολιτικάς· προβλέπων ὅμως ὁ ῥήτωρ ὅτι ἠδύνατο ὁ Ἀνδροτίων νὰ εἴπῃ περὶ τῶν κατηγοριῶν τοῦ ἑαυτοῦ βίου, ὅτι ἦσαν συκοφαντίαι, ἀποδεικνύει ἐξ ὁρισμοῦ, ὅτι δὲν ἦσαν συκοφαντίαι, ἀλλὰ ἔλεγχοι, ἀποδείξεις. « Αἰτία μὲν γάρ ἐστιν, ὅταν τις ψιλῷ χρησάμενος λόγῳ, μὴ παράσχηται πίστιν ὧν λέγει· ἔλεγχοι δὲ, ὅταν, οἷς ἂν εἴπῃ τις, καὶ τ' ἀληθὲς ὁμοῦ δείξῃ».

Τοιοῦτοι ὁρισμοὶ, ἐξηγητικοὶ λέξεων, εἶναι μάλιστα ἀναγκαῖοι ὅταν ὁ ἐναντίος καταχρᾶται λέξιν τινὰ, διὰ νὰ ἀπατήσῃ τοὺς ἀκροατὰς, παριστάνων ἀλλοῖα τὰ πράγματα.

Ὁ Δημοσθένης παριστάνων τὴν ἀνάγκην τοῦ νόμου εἰς τὴν κοινωνίαν, δίδει κάλλιστον ὑπογραφικὸν αὐτοῦ ὁρισμὸν καὶ ἐκ τῆς αἰτίας καὶ ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων· « Ἅπας ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κἂν μεγάλην πόλιν οἰκῶσι, κἂν μικρὰν, φύσει καὶ νόμοις διοικεῖται. Τούτων δ' ἡ μὲν φύσις ἐστὶν ἄτακτον καὶ ἀνώμαλον, καὶ

κατ' ἄνδρα ἕκαστον ἴδιον τοῦ ἔχοντος· οἱ δὲ νόμοι, κοινὸν καὶ τεταγμένον ταὐτὸ πᾶσιν. Ἡ μὲν οὖν φύσις, ἂν ᾖ πονηρὰ, πολλάκις φαῦλα βουλεύεται· διόπερ τοὺς τοιούτους ῥᾳδίως ἐξαμαρτάνοντας εὑρήσετε. Οἱ δὲ νόμοι τὸ δίκαιον, καὶ τὸ καλὸν, καὶ τὸ συμφέρον, βούλονται, καὶ τοῦτο ζητοῦσι· καὶ ἐπειδὰν εὑρεθῇ, κοινὸν τοῦτο πρόσαγμα ἀπεδείχθη πᾶσιν ἴσον καὶ ὅμοιον· καὶ τοῦτ' ἔστι νόμος, ᾧ πάντας προσήκει πείθεσθαι διὰ πολλὰ, καὶ μάλιστα, ὅτι πᾶς ἐστι νόμος, εὕρημα μὲν καὶ δῶρον θεῶν, δόγμα δὲ ἀνθρώπων φρονίμων, ἐπανόρθωμα δὲ τῶν ἑκουσίων καὶ ἀκουσίων ἁμαρτημάτων, πόλεως δὲ συνθήκη κοινὴ, καθ' ἣν πᾶσι προσήκει ζῆν τοῖς ἐν τῇ πόλει (1).

Ὁ Ἰσοκράτης περιγράφων τὴν δουλικὴν καὶ ἐκλελυμένην κατάστασιν τῶν Περσῶν, λέγει, « Πῶς γὰρ ἂν ἐν τοῖς ἐκείνων ἐπιτηδεύμασιν ἐγγενέσθαι δύναιτ' ἂν ἢ στρατηγὸς δεινὸς, ἢ στρατιώτης ἀγαθὸς, ὧν τὸ μὲν πλεῖστόν ἐστιν ὄχλος ἄτακτος, καὶ κινδύνων ἄπειρος, πρὸς μὲν τὸν πόλεμον ἐκλελυμένος, πρὸς δὲ τὴν δουλείαν ἄμεινον τῶν παρ' ἡμῖν οἰκετῶν πεπαιδευμένος· οἱ δὲ ἐν ταῖς μεγίσταις δόξαις ὄντες αὐτῶν, ὁμαλῶς μὲν, οὐδὲ κοινῶς, οὐδὲ πολιτικῶς, οὐδεπώποτ' ἐβίωσαν, ἅπαντα δὲ τὸν χρόνον διάγουσιν εἰς μὲν τοὺς ὑβρίζοντες, τοῖς δὲ δουλεύοντες, ὡσανεὶ ἄνθρωποι μάλιστα τὰς φύσεις διεφθαρμένοι· καὶ τὰ μὲν σώματα διὰ τοὺς πλούτους τρυφῶντες, τὰς δὲ ψυχὰς διὰ τὰς μοναρχίας ταπεινὰς καὶ περιδεεῖς ἔχοντες, ἐξεταζόμενοι δὲ πρὸς αὐτοῖς τοῖς βασιλείοις, καὶ προκυλινδούμενοι, καὶ πάντα τρόπον μικρὰ φρονεῖν μελετῶντες, θνητὸν μὲν ἄνδρα προσκυνοῦντες, τῶν δὲ θεῶν μᾶλλον ἢ τῶν ἀνθρώπων καταφρονοῦντες (2); ».

Ἐκ τῶν ὑπογραφικῶν ὁρισμῶν ῥητορικώτερος εἶναι ὅστις

---

(1) Κατὰ Ἀριστογείτ. — (2) Πανηγυρικ.

ἄρχεται ἀπὸ τὰ μὴ προσόντα εἰς τὸ περιγραφόμενον πρόσωπον ἢ πρᾶγμα, καὶ ὕστερον ἐπιφέρει ὅσα χαρακτηρίζουσι τὴν φύσιν ἢ κατάστασιν αὐτοῦ. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ συμπεράνωμεν ἐντεῦθεν, ὅτι ὁ τρόπος οὗτος εἶναι πάντοτε καλός. Ὁ ῥήτωρ πρέπει νὰ στοχάζεται τὰ μὴ προσόντα ποίαν δύναμιν ἔχουσιν εἰς τὸ προκείμενον, καὶ ποία ἡ περὶ αὐτῶν ὑπόληψις τῶν ἀκροατῶν. Ἐγκωμιάζεις, παραδείγματος χάριν, πλούσιον, ὅςτις μετεχειρίσθη τὸν πλοῦτον αὐτοῦ εἰς ἔργα φιλάνθρωπα, εἰς κοινὴν καὶ μερικὴν ὠφέλειαν; Τότε συμφέρει περιγράφων αὐτὸν ἐκ τῶν πράξεων, ν' ἀρχίσῃς ἀπὸ τὰ μὴ πραχθέντα, τουτέστιν, ὅτι δὲν κατέτρεξε τινὰ, δὲν ἐφέρθη ποτὲ ὑβριστικῶς, δὲν ἐκράτει τὸν πλοῦτον κατάκλειστον ὡς οἱ φιλάργυροι, οὔτε διεσκόρπιζεν αὐτὸν ὡς οἱ ἄσωτοι, δὲν ἐφάνη ποτὲ ἀδιάφορος εἰς τὰς κοινὰς χρείας τῆς πατρίδος, οὔτ' εἰς τὰς ἰδίας τῶν πολιτῶν, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, κατόπιν τῶν ὁποίων θέλεις ἐκθέσειν καὶ αὐτὰ τὰ πεπραγμένα. Ὁ τρόπος οὗτος ἁρμόζει καὶ εἰς ἔπαινον καὶ εἰς ψόγον· οὕτω ὁ Δημοσθένης λέγει περὶ τοῦ Ἀριστογείτονος. « Εἰσὶν ὁμοῦ δισμύριοι Ἀθηναῖοι· τούτων ἕκαστος ἕν γέ τι πράττων κατὰ τὴν ἀγορὰν περιέρχεται, ἤτοι, νὴ τὸν Ἡρακλέα, τῶν κοινῶν, ἢ τῶν ἰδίων· ἀλλ' οὐχ οὗτος, οὐδὲν οὐδ' ἂν ἔχοι δεῖξαι πρὸς ὅτῳ τὸν βίον ἐστι, τῶν μετρίων ἢ τῶν καλῶν, οὐχὶ τῶν πολιτικῶν ἀγαθῶν ἐπὶ οὐδενὶ τῇ ψυχῇ διατρίβει· οὐ τέχνης, οὐ γεωργίας, οὐκ ἄλλης ἐργασίας οὐδεμιᾶς ἐπιμελεῖται· οὐ φιλανθρωπίας, οὐχ ὁμιλίας οὐδεμιᾶς κοινωνεῖ, ἀλλὰ πορεύεται διὰ τῆς ἀγορᾶς, ὥσπερ ὄφις, ἢ σκορπίος, ἠρκὼς τὸ κέντρον, ᾄττων δεῦρο κἀκεῖσε, σκοπῶν τίνι συμφορὰν, ἢ βλασφημίαν, ἢ κακόν τι προστριψάμενος, καὶ καταστήσας εἰς φόβον, ἀργύριον πράξεται. Οὐδὲ προσφοιτᾷ πρός τι τούτων τῶν ἐν τῇ πόλει κουρείων, ἢ μυροπωλείων, ἢ τῶν ἄλλων ἐργαστηρίων, οὐδὲ πρὸς

ἓν, ἀλλ' ἄσπειστος, ἀνίδρυτος, ἄμικτος, οὐ χάριν, οὐ φιλίαν, οὐκ ἄλλο οὐδὲν, ὢν ἄνθρωπος μέτριος, γιγνώσκων· μεθ ὧν δ' οἱ ζωγράφοι τοὺς ἀσεβεῖς γράφουσιν ἐν ᾅδου, μετὰ τούτων, μετ' Ἀρᾶς, καὶ Βλασφημίας, καὶ Φθόνου, καὶ Στάσεως, καὶ Νείκους, περιέρχεται».

Ἀπαρίθμησις τῶν μερῶν. Οὕτω λέγεται παρὰ τοῖς ῥήτορσιν, ὅταν ἀπαριθμῶνται τὰ μέρη ὅλου τινὸς, ἢ ὑλικοῦ, ὡς οἰκίας, πόλεως, καὶ ἄλλων τοιούτων, ἢ ἠθικοῦ, ὁποῖα τὰ πρόσωπα οἰκογενείας τινὸς, αἱ διάφοροι τάξεις τῶν κατοίκων τῆς πόλεως, αἱ καλαὶ ἢ κακαὶ πράξεις τινὸς, καὶ γενικῶς, ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὸ ἠθικὸν τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ τόπος οὗτος εἶναι χρήσιμος εἰς ὅλα τὰ εἴδη τῶν λόγων, μάλιστα δὲ εἰς τὸ ἐπιδεικτικὸν, ὅταν ἀπαριθμῶνται αἱ ἀρεταὶ τοῦ ἐπαινουμένου, ἢ αἱ κακίαι τοῦ ψεγομένου. Διὰ τοῦ τόπου τούτου γίνονται καὶ ὑπογραφικοὶ ὁρισμοὶ, ὡς εἰς τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα.

Διὰ νὰ γίνεται δὲ ἡ χρῆσις αὐτοῦ καλῶς, πρέπει πρῶτον νὰ παρατηρῶμεν εἰς πᾶσαν ὑπόθεσιν πότε καὶ εἰς ποῖον μέρος τοῦ λόγου συμφέρει νὰ μεταχειριζώμεθα αὐτόν· δεύτερον, νὰ θεωρῶμεν τὸ προκείμενον καθ' ὅλα τὰ μέρη αὐτοῦ, νὰ ἀναλύωμεν αὐτὸ, καὶ νὰ ἐκλέγωμεν τὰ χρησιμώτερα, διὰ νὰ μὴ πίπτωμεν εἰς περιττολογίαν, ἢ ψυχρολογίαν, ἀπαριθμοῦντες τὰ οὐδεμίαν ἔχοντα δύναμιν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροατῶν· τρίτον, ἡ ἀπαρίθμησις πρέπει νὰ προχωρῇ ἐκ τῶν μικροτέρων εἰς τὰ μεγαλήτερα, ὅταν μάλιστα ἀποβλέπῃ εἰς ἔπαινον ἢ ψόγον.

Ὁ Δημοσθένης, εἰς τὸν τρίτον Ὀλυνθιακὸν, ἀφοῦ παρέστησεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὅτι τὰ ψηφίσματα δὲν ἔχουσιν οὐδεμίαν ἰσχὺν, ἐὰν δὲν προστεθῇ καὶ ἡ θέλησις τοῦ πράττειν προθύμως τὰ ἐψηφισμένα, διεγείρων τὸ αἴσθημα αὐτῶν, λέγει ἀπαριθμῶν συντόμως μὲν, ἀλλὰ μετὰ δριμύτητος, τὰ προσωπικὰ

τοῦ Φιλίππου. «Τίνα γὰρ χρόνον, ἢ τίνα καιρόν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοῦ παρόντος βελτίω ζητεῖτε, ἢ πότε, ἃ δεῖ, πράξετε, εἰ μὴ νῦν; οὐχ ἅπαντα μὲν ὑμῶν τὰ χωρία προείληφεν ἄνθρωπος; . . . οὐχ οὗς, εἰ πολεμήσειεν, ἑτοίμως σώσειν ὑπισχνούμεθα, οὗτοι νῦν πολεμοῦνται; οὐκ ἐχθρός; οὐκ ἔχων τὰ ἡμέτερα; οὐ βάρβαρος; οὐχ ὅ,τι ἂν εἴποι τις;» Ὀλίγον δὲ κατωτέρω εἰς τὴν αὐτὴν δημηγορίαν παριστάνων τὴν λαμπρὰν κατάστασιν τῶν Ἀθηναίων, ὅτε οἱ πολιτευόμενοι δὲν ἐκολάκευον τὸν δῆμον, ὡς οὗτοι οἱ σημερινοί, λέγει ἀπαριθμῶν μὲ μεγαλοπρεπῆ συντομίαν τὰ τῆς δυνάμεως ἐκείνων· «Ἐκεῖνοι τοίνυν, οἷς οὐκ ἐχαρίζονθ' οἱ λέγοντες, ὥςπερ ὑμᾶς οὗτοι νῦν, πέντε μὲν καὶ τετταράκοντα ἔτη τῶν Ἑλλήνων ἦρξαν ἑκόντων· πλείω δ' ἢ μύρια τάλαντα εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἀνήγαγον· ὑπήκουε δ' ὁ ταύτην τὴν χώραν ἔχων αὐτοῖς βασιλεὺς, ὥς περ ἐστὶ προσῆκον βάρβαρον Ἕλλησι· πολλὰ δὲ καὶ καλὰ καὶ πεζῇ καὶ ναυμαχοῦντες ἔστησαν τρόπαια αὐτοὶ στρατευόμενοι· μόνοι δὲ ἀνθρώπων κρείττω τὴν ἐπὶ τοῖς ἔργοις δόξαν τῶν φθονούντων κατέλιπον».

Ὁ αὐτὸς ῥήτωρ εἰς τὸν κατὰ Μειδίου λόγον δεικνύων καὶ μὲ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅτι ὁ ὑβριστικῶς φερόμενος πρὸς τοὺς ἄλλους κατεδικάζετο, καὶ δὲν ἐγίνετο εἰς αὐτὸν οὐδεμία χάρις, οὔτε διὰ τὸ γένος αὐτοῦ, οὔτε διὰ τὸν πλοῦτον, οὔτε διὰ τὴν δύναμιν, ἐπιφέρει, «Ἐκεῖνος γάρ, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, λέγεται πρὸς πατρὸς μὲν, Ἀλκμαιωνιδῶν εἶναι, τούτους δέ φασιν ὑπὸ τῶν τυράννων ὑπὲρ τοῦ δήμου στασιάζοντας ἐκπεσεῖν, καὶ δανεισαμένους χρήματ' ἐκ Δελφῶν, ἐλευθερῶσαι τὴν πόλιν, καὶ τοὺς Πεισιστράτου παῖδας ἐκβαλεῖν. Πρὸς δὲ μητρὸς, Ἱππονίκου, καὶ ταύτης δὲ τῆς οἰκίας, ἧς ὑπάρχουσι πολλαὶ καὶ μεγάλαι πρὸς τὸν δῆμον εὐεργεσίαι. Οὐ μόνον δὲ ταῦθ' ὑπῆρχεν αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὑπὲρ

τοῦ δήμου θέμενος τὰ ὅπλα, δὶς μὲν ἐν Σάμῳ, τρίτον δ' ἐν αὐτῇ τῇ πόλει, τῷ σώματι τὴν εὔνοιαν, οὐ χρήμασιν, οὐδὲ λόγοις, ἐνεδείξατο τῇ πατρίδι· ἔτι δὲ ἵππων Ὀλυμπιάσιν ἀγῶνες ὑπῆρχον αὐτῷ, καὶ νίκαι, καὶ στέφανοι· καὶ στρατηγὸς ἄριστος, καὶ λέγειν ἐδόκει πάντων, ὥς φασιν, εἶναι δεινότατος· ἀλλ' ὅμως οἱ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ὑμέτεροι πρόγονοι οὐδενὸς τούτων αὐτῷ συνεχώρησαν ὑβρίζειν αὐτούς· ἀλλὰ ποιήσαντες φυγάδα, ἐξέβαλον, καὶ, Λακεδαιμονίων ἰσχυρῶν ὄντων τότε, καὶ Δεκέλειαν αὐτοῖς ἐπιτειχισθῆναι, καὶ τὰς ναῦς ἁλῶναι, καὶ πάντα ὑπέμειναν, ὁτιοῦν ἄκοντες παθεῖν κάλλιον εἶναι νομίζοντες, ἢ ἑκόντες ὑβρίζεσθαι συγχωρῆσαι».

Ἐτυμολολία. Ἡ ἐτυμολογία εἶναι ἐξήγησις τῆς ἀρχῆς καὶ σημασίας τῶν λέξεων. Πρέπει λοιπὸν, ὅταν λαμβάνωμεν ἐπιχείρημα ἐκ ταύτης, νὰ ἐξετάζωμεν ἀκριβῶς τὴν ἀληθινὴν καὶ κυρίαν σημασίαν τῆς λέξεως, καὶ ἂν ἀγνοῆται ἀπὸ τοὺς ἀκροατὰς, ἢ ἂν ἔχωσιν ἐσφαλμένην ἰδέαν, νὰ διδάσκωμεν αὐτοὺς ἐπιτηδείως πρὸ τοῦ ἐπιχειρήματος· διότι ἡ παντελὴς ἄγνοια καθιστᾷ μάταιον τὸ ἐπιχείρημα· ἡ δὲ ἐσφαλμένη ἰδέα ςρέφει αὐτὸ πολλάκις ἐναντίον τοῦ σκοποῦ. Λαμβάνεται ἐπιχείρημα καὶ ἐκ τῆς μεταφορικῆς σημασίας.

Ὁ Κικέρων εἰς τὸν κατὰ Πείσωνος λόγον ἐπιχειρῶν ἐκ τοῦ ὀνόματος Consul (ὕπατος, κυρίως δὲ σύμβουλος), λέγει μετὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν πολλῶν αὐτοῦ κακῶν πράξεων, « Τὸ ὑπατικόν σου ἀξίωμα θέλεις προβάλειν; ἢ θέλεις τολμήσειν νὰ εἴπῃς, ὅτι ἐστάθης ὕπατος τῆς Ῥώμης; Τί; εἰς τοὺς ῥαβδούχους καὶ εἰς τὴν περιπόρφυρον στολὴν νομίζεις ὅτι στέκει τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα;..... Κατὰ τὴν ψυχὴν πρέπει νὰ ἦναι ὕπατος ὁ τὸ ἀξίωμα τοῦτο λαμβάνων, κατὰ τὸ βουλευτικὸν, κατὰ τὴν πίστιν, κατὰ τὴν σεμνότητα, κατὰ τὴν ἐπαγρύπνησιν, κατὰ τὴν ἐπιμέλειαν, ἐν ἑνὶ λόγῳ, καθ' ὅλα τῆς ὑπα-

τείας τὰ καθήκοντα, καὶ μάλιστα, ὡς καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα δηλοῖ, κατὰ τὰς ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος συμβουλάς ».

Τοιαῦτα τινὰ ἐπιχειρήματα δύναται ὁ ῥήτωρ, κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ λόγου, καὶ κατὰ τὰ πρόσωπα, νὰ λαμβάνῃ ἐκ πάσης χαρακτηριστικῆς λέξεως, τῆς ὁποίας ἡ ἔννοια συνεπισύρει καθήκοντά τινα, ὁποῖαι, Ἕλλην, φίλος, χριστιανὸς, ἱερεὺς, κ. τ. λ. Ὁ Δημοσθένης ἐπιχειρῶν ἐκ τοῦ πολίτης ἀγαθὸς, καὶ ῥήτωρ, λέγει, «Οὔτε γὰρ τὴν ὀργὴν, οὔτε τὴν ἔχθραν, οὔτε ἄλλο οὐδὲν τῶν τοιούτων τὸν καλὸν κἀγαθὸν πολίτην δεῖ τοὺς ὑπὲρ τῶν κοινῶν εἰσεληλυθότας δικαστὰς ἀξιοῦν αὐτῷ βεβαιοῦν, οὐδ' ὑπὲρ τούτων εἰς ὑμᾶς εἰσιέναι· ἀλλὰ μάλιστα μὲν μὴ ἔχειν ταῦτ' ἐν τῇ φύσει, εἰδ' ἄρα ἀνάγκη, πρᾴως, καὶ μετρίως διακείμενα ἔχειν. Ἐν τίσιν οὖν σφοδρὸν εἶναι τὸν πολιτευόμενον καὶ τὸν ῥήτορα δεῖ; Ἐν οἷς τῶν ὅλων τι κινδυνεύεται τῇ πόλει· καὶ ἐν οἷς πρὸς τοὺς ἐναντίους ἔστι τι τῷ δήμῳ, ἐν τούτοις· Ταῦτα γὰρ γενναίου καὶ ἀγαθοῦ πολίτου. Μηδενὸς δὲ ἀδικήματος πώποτε δημοσίου, προσθήσω δὲ, μηδὲ ἰδίου, δίκην ἀξιώσαντα λαβεῖν παρ' ἐμοῦ, μήθ' ὑπὲρ τῆς πόλεως, μήθ' ὑπὲρ αὐτοῦ, στεφάνου καὶ ἐπαίνου κατηγορίαν νῦν ἥκειν συνεσκευασμένον, καὶ τοσουτουσὶ λόγους ἀνηλωκέναι ἰδίας ἔχθρας ἕνεκα, φθόνου καὶ μικροψυχίας ἐστὶ σημεῖον, οὐδενὸς χρηστοῦ. Τὸ δὲ δὴ καὶ τοὺς πρὸς ἐμὲ αὐτὸν ἀγῶνας ἐάσαντα, νῦν ἐπὶ τόνδ' ἥκειν, καὶ πᾶσαν ἔχει κακίαν. Καὶ ἔμοι γε δοκεῖς ἐκ τούτων, Αἰσχίνη, τῶν λόγων, ἐπίδειξίν τινα φωνασκίας βουλόμενος ποιήσασθαι, τοῦτον προελέσθαι τὸν ἀγῶνα, οὐκ ἀδικήματος οὐδενὸς λαβεῖν τιμωρίαν. Ἔστι δ' οὐχ ὁ λόγος τοῦ ῥήτορος, Αἰσχίνη, τίμιος, οὐδ' ὁ τόνος τῆς φωνῆς, ἀλλὰ τὸ ταὐτὰ προαιρεῖσθαι τοῖς πολλοῖς, καὶ τὸ τοὺς αὐτοὺς μισεῖν καὶ φιλεῖν, οὕς περ ἂν ἡ πατρίς· ὁ γὰρ οὕτως ἔχων, οὗτος ἐπ' εὐνοίᾳ πάντ' ἐρεῖ· ὁ δ' ἀφ' ὧν ἡ πόλις προο-

ρᾶταί τινα κίνδυνον ἑαυτῇ, τούτους θεραπεύων, οὐκ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁρμεῖ τοῖς πολλοῖς (1) ».

Ὁ Δημοσθένης ἐξετάζων τὸν τειχισμὸν τῆς πόλεως, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Αἰσχίνης ἔσκωπτεν αὐτὸν, ὄχι μόνον κατὰ τὴν κυρίαν αὐτοῦ σημασίαν, ἀλλὰ καὶ μεταφορικῶς, λέγει, «Τὸν δὲ τειχισμὸν τοῦτον, ὃν σύ μου διέσυρες, καὶ τὴν ταφρείαν, ἄξια μὲν χάριτος καὶ ἐπαίνου κρίνω· πῶς γὰρ οὔ; πόῤῥω μέντοι που τῶν ἐμαυτῷ πεπολιτευμένων τίθεμαι· οὐ γὰρ λίθοις ἐτείχισα τὴν πόλιν, οὐδὲ πλίνθοις ἐγὼ, οὐδ᾽ ἐπὶ τούτοις μέγιςον τῶν ἐμαυτοῦ φρονῶ· ἀλλ᾽ ἐὰν τὸν ἐμὸν τειχισμὸν βούλῃ δικαίως σκοπεῖν, εὑρήσεις ὅπλα, καὶ πόλεις, καὶ τόπους, καὶ λιμένας, καὶ ναῦς, καὶ πολλοὺς ἵππους, καὶ τοὺς ὑπὲρ τούτων ἀμυνουμένους. Ταῦτα προὐβαλόμην ἐγὼ πρὸ τῆς Ἀττικῆς, ὅσον ἦν ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ δυνατὸν, καὶ τούτοις ἐτείχισα τὴν χώραν, οὐχὶ τὸν κύκλον μόνον τοῦ Πειραιῶς, οὐδὲ τοῦ ἄστεως ».

Συνεζευγμένα. Οὕτω λέγονται τὰ παραγόμενα ἔκ τινος λέξεως, καὶ συζευγνύμενα μὲ τὴν ἔννοιαν αὐτῆς, ὡς, χριςιανὸς, ἐκ τοῦ Χριστός. ἱερεὺς, ἐκ τοῦ ἱερός· κ. τ. λ. Ἐπιχείρημα ἐκ τούτων λαμβάνεται, ὡς ἐάν τις συμβουλεύων λέγῃ, ὅτι, ἐπειδὴ εἴμεθα χριστιανοὶ, πρέπει λοιπὸν νὰ μιμώμεθα τὸν βίον τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν ἡμῶν, πλησιάζοντες ὅσον τὸ δυνατὸν εἰς τὴν θείαν ἐκείνου ἠθικὴν τελειότητα κ. τ. λ.

Γένος καὶ εἶδος. Ὁ Ῥήτωρ ποτὲ μὲν ἐπιχειρῶν ἐκ τοῦ γένους καταβαίνει εἰς τὰ εἰδικὰ, ἢ ἀτομικὰ, ποτὲ δὲ τὸ ἀνάπαλιν. Ἀπαιτεῖται ὅμως μεγίστη προσοχὴ εἰς τὴν χρῆσιν τούτων· διότι τὸ ν᾽ ἀφίνῃ τις τὸ εἰδικὸν τῆς ὑποθέσεως ἀντι-

---

(1) Περὶ Στεφ.

κείμενον, καὶ νὰ ἐκτείνεται εἰς τὸ γενικὸν, ἢ τὸ νὰ συμπεραίνῃ ἐκ τῶν γενικῶν τὰ μερικὰ, ὄχι μόνον κινδυνεύει νὰ δώσῃ ὑποψίαν ἀδυναμίας καὶ στερήσεως λόγων ἀποδεικτικῶν, ἀλλὰ καὶ πολλάκις, εἰς τὰ ἠθικὰ μάλιστα, αἱ γενικαὶ προτάσεις, ἢ ἀρχαὶ, ἐφαρμαζόμεναι εἰς τὰ εἰδικὰ καὶ μερικὰ, δὲν ἀληθεύουσιν, ἄνευ ἐξαιρέσεως· Νεότης, φέρ' εἰπεῖν, πλοῦτος, δύναμις, κ. τ. λ. ἀφῃρημένως θεωρούμενα, εἶναι γενικὰ, ἐνόσῳ δὲν ἐξετάζομεν αὐτὰ ἐν ὡρισμένῳ ὑποκειμένῳ, καὶ δίδουσι λόγους τινὰς πιθανοὺς, ὄχι ὅμως ἰσχυρὰ καὶ ἀναντίῤῥητα ἐπιχειρήματα. Ὅθεν δὲν πρέπει πολὺ νὰ ἐνδιατρίβωμεν εἰς τὰ τοιαῦτα, οὐδὲ ὅλως νὰ κάμνωμεν χρῆσιν αὐτῶν, ἐὰν δὲν ὠφελῇ, ἢ ἐὰν μάλιστα ὁ ἐναντίος δύναται νὰ λάβῃ ἐκτούτων ἐπιχείρημα καθ' ἡμῶν αὐτῶν.

Ὁ Δημοσθένης ἐνθαῤῥύνων τοὺς Ἀθηναίους κατὰ τοῦ Φιλίππου, δεικνύει ὅτι τὸ δυσμάχητον ἐκείνου εἶναι ὠφέλιμον, μάλιστα εἰς αὐτοὺς, ἐπειδὴ οἱ Ὀλύνθιοι γνωρίζοντες τὴν ἀπιστίαν αὐτοῦ, δὲν θέλουσι καταπεισθῆν νὰ συνδιαλλαχθῶσι μὲ αὐτόν· ἐκ τούτου δὲ ἀνατρέχει καὶ εἰς τὸ γενικὸν, ὅτι ἡ τυραννὶς εἶναι ἄπιστος εἰς τὰς πολιτείας· «Τὸ γὰρ εἶναι πάντων ἐκεῖνον, ἕνα ὄντα, κύριον καὶ ῥητῶν καὶ ἀποῤῥήτων, καὶ ἅμα στρατηγὸν, καὶ δεσπότην, καὶ ταμίαν, καὶ πανταχοῦ αὐτὸν παρεῖναι τῷ στρατεύματι. πρὸς μὲν τὸ τὰ τοῦ πολέμου ταχὺ καὶ κατὰ καιρὸν πράττεσθαι, πολλῷ προέχει· πρὸς δὲ τὰς καταλλαγὰς, ἃς ἂν ἐκεῖνος ποιήσαιτο ἄσμενος πρὸς ὀλυνθίους, ἐναντίως ἔχει. Δῆλον γάρ ἐστι τοῖς Ὀλυνθίοις, ὅτι νῦν οὐ περὶ δόξης, οὐδ' ὑπὲρ μέρους χώρας πολεμοῦσιν, ἀλλ' ἀναστάσεως καὶ ἀνδραποδισμοῦ τῆς πατρίδος· καὶ ἴσασιν ἅτ' Ἀμφιπολιτῶν ἐποίησε τοὺς παραδόντας αὐτῷ τὴν πόλιν, καὶ Πυδναίων τοὺς ὑποδεξαμένους· καὶ ὅλως, ἄπιστον, οἶμαι, ταῖς πολιτείαις ἡ τυραννὶς, ἄλλως τε κἂν ὅμορον χώραν ἔχωσι.»

Τοῦτο μὲν εἶναι ὀρθὸν καὶ εἰς τὴν περίστασιν κατάλληλον, ἀλλὰ τὸ νὰ ἐγκωμιάζῃ ὁ Αἰσχίνης τὴν εἰρήνην, ἀφήσας τὴν εἰς τὰς κατηγορίας τοῦ Δημοσθένους ἀπολογίαν, τοῦτο ἤθελεν εἶσθαι σοφιστικόν· ὅθεν ὁ ῥήτωρ ὄχι μόνον προλαμβάνων κωλύει τοῦτο εἰς τὸν κατηγορούμενον, ἀλλὰ καὶ ἐναντίον τούτου στρέφει αὐτό· « Οἶδα τοίνυν, ὅτι τοὺς μὲν ὑπὲρ τῶν κατηγορημένων αὐτοῦ λόγους Αἰσχίνης φεύξεται· βουλόμενος δ' ὑμᾶς ὡς ποῤῥωτάτω τῶν πεπραγμένων ἀπάγειν, διέξεισιν ἡλίκα πᾶσιν ἀνθρώποις ἀγαθὰ ἐκ τῆς εἰρήνης γίγνεται, καὶ τοὐναντίον ἐκ τοῦ πολέμου κακά. καὶ ὅλως ἐγκώμια εἰρήνης ἐρεῖ, καὶ τοιαῦτα ἀπολογήσεται. Ἔστι δὲ καὶ ταῦτα πάντα κατηγορήματα τούτου· εἰ γὰρ ἡ τοῖς ἄλλοις ἀγαθῶν αἰτία, τοσούτων πραγμάτων καὶ τηλικαύτης ταραχῆς ἡμῖν αἰτία, γέγονε, τί τις εἶναι τοῦτο φαίη, πλὴν ὅτι δῶρα λαβόντες οὗτοι, καλὸν πρᾶγμα φύσει, κακῶς διέθηκαν(1);»

Ὁ αὐτὸς ῥήτωρ, ἀφοῦ παρέστησεν εἰς πόσην αἰσχύνην καὶ ἀδοξίαν φέρουσι τὴν πόλιν οἱ συκοφάνται καὶ ψευδοῤῥήτορες, μεταχειρίζεται κάλλιστον κοινὸν τόπον περὶ τῆς Δίκης καὶ τοῦ ἀξιώματος τῶν δικαστῶν, λέγων, « Εἰς δ' ἐπανορθώσασθαι ταῦτ' ἔτι καὶ νῦν οἴεσθε χρῆναι, καὶ τὰ προειμένα πόῤῥω, καὶ πολὺν ἤδη χρόνον αἰσχρῶς καὶ κακῶς ὑπὸ τούτων διακείμενα, βελτίω ποιῆσαι, πάντα τὰ τοιαῦτα ἔθη παριδόντας ὑμᾶς τήμερον ὀρθῶς δεῖ δικάσαι, τὴν τὰ δίκαια ἀγαπῶσαν εὐνομίαν περὶ πλείστου ποιησαμένους, ἣ πάσας καὶ πόλεις καὶ χώρας σώζει, καὶ τὴν ἀπαραίτητον καὶ σεμνὴν Δίκην, ἣν ὁ τὰς ἁγιωτάτας ἡμῖν τελετὰς καταδείξας Ὀρφεὺς παρὰ τὸν τοῦ Διὸς θρόνον φησὶ καθημένην, πάντα τὰ τῶν ἀνθρώπων ἐφορᾷν· ἣν εἰς ἑαυτὸν ἕκαστον νομίσαντα βλέ-

(1) Περὶ παραπρεσβ.

πειν, οὕτω δεῖ ψηφίζεσθαι, φυλαττόμενον καὶ προορώμενον μὴ καταισχύναι ταύτην, ἧς ἐπώνυμός ἐστιν ὑμῶν ἕκαστος ὁ ᾀεὶ δικάζειν λαχὼν, καὶ τὰ πάντων τῶν ἐν ταύτῃ τῇ πόλει καλὰ καὶ δίκαια καὶ συμφέροντα φυλάττειν, καὶ ταύτην τὴν ἡμέραν παρακαταθήκην ἔνορκον εἰληφὼς παρὰ τῶν νόμων, καὶ τῆς πολυτείας, καὶ τῆς πατρίδος (1)».

Ὅμοιον. Πολλὰ πράγματα συμβαίνει νὰ ἔχωσιν ὁμοιότητα μὲ τὸ προκείμενον· δὲν συμφέρει ὅμως νὰ λαμβάνωμεν ἐκ τούτων παρὰ ὅσα εἶναι πρέποντα, γνωστὰ εἰς τοὺς ἀκούοντας, καὶ ἐπιτήδεια νὰ διδάσκωσι τὸν νοῦν καὶ νὰ κινῶσι τὴν καρδίαν.

Ὁ Δημοσθένης κακίζων τὴν εἰς τὰ πολεμικὰ ἔργα βραδύτητα τῶν Ἀθηναίων, ἐπιφέρει μετὰ τὴν ἀπαρίθμησιν τῆς δυνάμεως αὐτῶν, ὅτι δὲν προλαμβάνουσι τὸν Φίλιππον, ἀλλὰ πολεμοῦσιν αὐτὸν, καθὼς οἱ βάρβαροι πυκτεύουσιν· «Ὑμεῖς δὲ, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πλείστην δύναμιν ἁπάντων ἔχοντες, τριήρεις, ὁπλίτας, ἱππέας, χρημάτων πρόσοδον, τούτων μὲν μέχρι τῆς τήμερον ἡμέρας οὐδενὶ πώποτε ἐν δέοντι κέχρησθε, οὐδ' ἑνὸς δ' ἀπολείπεσθε· ὥς περ δὲ οἱ βάρβαροι πυκτεύουσιν, οὕτω πολεμεῖτε Φιλίππῳ· καὶ γὰρ ἐκείνων ὁ πληγεὶς, ᾀεὶ τῆς πληγῆς ἔχεται· κᾂν ἑτέρωσε πατάξῃ τις, ἐκεῖσέ εἰσιν αἱ χεῖρες· προβάλλεσθαι δὲ, ἢ βλέπειν ἐναντίον, οὔτε οἶδεν, οὔτ' ἐθέλει· καὶ ὑμεῖς, ἐὰν εἰ Χεῤῥονήσῳ πύθησθε Φίλιππον, ἐκεῖσε βοηθεῖν ψηφίζεσθε· ἐὰν ἐν Πύλαις, ἐκεῖσε· ἐὰν ἄλλοθί που, συμπαραθεῖτε ἄνω καὶ κάτω· καὶ στρατηγεῖσθε μὲν ὑπ' ἐκείνου, βεβούλευσθε δὲ οὐδὲν αὐτοὶ συμφέρον περὶ τοῦ πολέμου· οὐδὲ πρὸ τῶν πραγμάτων προορᾶτε οὐδὲν, πρὶν ἂν, ἢ γεγενημένον, ἢ γιγνόμενόν τι πύθησθε (2)».

---

(1) Κατὰ Ἀριστογείτ. ά. (2) Κατὰ Φιλίππ. ά.

Καὶ πάλιν ὁ αὐτός· « Ἀλλ' οἶμαι, παρόμοιόν ἐστιν, ὅπερ καὶ περὶ τῆς τῶν χρημάτων κτήσεως· ἂν μὲν γὰρ, ὅσα ἄν τις λάβῃ, καὶ σώσῃ, μεγάλην ἔχει τῇ τύχῃ τὴν χάριν· ἂν δ' ἀναλώσας λάθῃ, συνανάλωσε καὶ τὸ μεμνῆσθαι τῇ τύχῃ τὴν χάριν· καὶ περὶ τῶν πραγμάτων οὕτως· οἱ μὴ χρησάμενοι τοῖς καιροῖς ὀρθῶς, οὐδ' εἰ συνέβη τι παρὰ τῶν θεῶν χρηστὸν, μνημονεύουσι. Πρὸς γὰρ τὸ τελευταῖον ἐκβὰν ἕκαστον τῶν προϋπαρξάντων ὡς τὰ πολλὰ κρίνεται (1) ».

Ἐκ παντὸς πράγματος ἔχοντος ὁμοιότητα μὲ τὸ προκείμενον δύναται ὁ ῥήτωρ νὰ ἐξάγῃ ἐπιχειρήματα. Λοιδορίας καὶ βλασφημίας ἔπλασεν ὁ Αἰσχίνης περὶ τοῦ ἰδιαιτέρου βίου τοῦ Δημοσθένους· ὁμοίως ἄρα ψεύδεται καὶ εἰς τὰς ἄλλας κατηγορίας· « Τούτῳ μὲν δὴ, μηδ' ὑπὲρ τῶν ἄλλων πιστεύετε· δῆλον γὰρ, ὡς ὁμοίως ἅπαντ' ἐπλάττετο (2) ».

Εἰς τὸν τόπον τοῦτον ἀναφέρεται τὸ παράδειγμα, ἡ παραβολὴ, καὶ ὁ μῦθος.

Παράδειγμα. Μεγάλην δύναμιν καὶ ὠφέλειαν ἔχουσι τὰ παραδείγματα, ὅταν λαμβάνωνται προσφυῶς· διότι ὄντα πράξεις καὶ τρόποι ἀνθρώπων, κινοῦσι κατὰ συμπάθειαν τὴν καρδίαν, φωτίζουσι τὸν νοῦν, καὶ ὁδηγοῦσι τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ κρίνειν ὀρθῶς τὰ παρόντα, καὶ συμπεραίνειν πολλάκις καὶ αὐτὰ τὰ μέλλοντα.

Ἡ ἐπισώρευσις πολλῶν παραδειγμάτων, ὡς καὶ ἄλλων πολλῶν ὁμοίων, λέγεται Ἐπαγωγή· τοιοῦτον εἶναι τὸ ἀκόλουθον Δημοσθενικὸν, ὅπου ὁ ῥήτωρ δεικνύει ἐκ πολλῶν ἀλλεπαλλήλων παραδειγμάτων, ὅτι οἱ προδόται μισοῦνται πάντοτε, καὶ μετὰ τὴν προδοσίαν ἀποῤῥίπτονται ὑπὸ τῶν μισθωσαμένων· « Οὐδεὶς γὰρ, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τὸ τοῦ προδιδόντος συμφέρον ζητῶν, χρήματα ἀναλίσκει· οὐδ' ἐπειδὰν, ὧν ἂν πρίη-

---

(1) Ὀλυνθ. ά. — (2) Περὶ Στεφ.

ται, κύριος γένηται, τῷ προδότῃ συμβούλῳ περὶ τῶν λοιπῶν ἔτι χρῆται· οὐδὲν γὰρ ἦν ἂν εὐδαιμονέστερον προδότου· ἀλλ' οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστι· πόθεν; πολλοῦ γε καὶ δεῖ· ἀλλ' ἐπειδὰν τῶν πραγμάτων ἐγκρατὴς ὁ ζητῶν ἄρχειν καταστῇ, καὶ τῶν ταῦτα ἀποδομένων δεσπότης ἐστί· τὴν δὲ πονηρίαν εἰδὼς, τότε δὴ τότε, μισεῖ, καὶ ἀπιστεῖ, καὶ προπηλακίζει. Σκοπεῖτε δὲ . . . . μέχρι τούτου Λασθένης φίλος ὠνομάζετο Φιλίππου, ἕως προὔδωκεν Ὄλυνθον· μέχρι τούτου Τιμόλαος, ἕως ἀπώλεσε Θήβας· μέχρι τούτο Εὔδικος καὶ Σίμος, οἱ Λαρισσαῖοι, ἕως Θετταλίαν ὑπὸ Φιλίππῳ ἐποίησαν ».

Καλὴ ἐπαγωγὴ ἐξ ὁμοίων εἶναι ἡ ἀκόλουθος αὕτη τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου· «Γῆν κακὴν δὲν θέλεις· δένδρον καλὸν θέλεις· ἵππον καλὸν, δοῦλον καλὸν, φίλον καλὸν, υἱὸν καλὸν, ἔνδυμα καλόν· μόνην τὴν ψυχήν σου καλὴν νὰ ἔχῃς δὲν θέλεις. Διὰ τί, ἄνθρωπε, τοσοῦτον ἐχθρεύεσαι σεαυτόν; ».

Ἐνίοτε εἰς πρᾶγμα ἀληθὲς ἐφαρμόζεται ὁμοίωσις πλαστή· τοιαύτη εἶναι ἡ ἀκόλουθος κατὰ τοῦ Αἰσχίνου, ὅς τις, ὅτε μὲν ἐπρόκειτο σκέψις περὶ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος, ἐσιώπα· ὅτε δὲ ἡ τύχη, αἱ προδοσίαι, ἢ τῶν στρατηγῶν ἡ ἀναξιότης ἤθελε προξενήσειν ζημίαν τινὰ εἰς τὴν πόλιν, τότε ἐπαρουσιάζετο πικρὸς καὶ ἀναίσχυντος κατήγορος. Λέγει λοιπὸν πρὸς αὐτὸν ὁ Δημοσθένης· « Τί γὰρ ἡ σὴ δεινότης εἰς ὄνησιν ἥκει τῇ πατρίδι; ὥς περ ἂν εἴτις ἰατρὸς ἀσθενοῦσι μὲν τοῖς κάμνουσιν εἰσιὼν, μὴ λέγοι, μηδὲ δεικνύοι δι' ὧν ἀποφεύξονται τὴν νόσον· ἐπειδὴ δὲ τελευτήσειέ τις αὐτῶν, καὶ τὰ νομιζόμενα αὐτῷ φέροιτο, ἀκολουθῶν ἐπὶ τὸ μνῆμα διεξίοι, Εἰ τὸ καὶ τὸ ἐποίησεν ἄνθρωπος οὑτοσί, οὐκ ἂν ἀπέθανεν. Ἐμβρόντητε, εἶτα νῦν λέγεις; ». (2)

(1) Αὐτόθι.—(2) Περὶ Στεφ.

Παραβολή. Ἡ δὲ παραβολὴ, ἥτις εἶναι παράθεσις πραγμάτων ὁμοίων μὲ τὸ προκείμενον, λαμβάνεται ὄχι μόνον ἀπὸ τὰς γινομένας ἀνθρωπίνας πράξεις, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλογα ζῶα, καὶ ἀπὸ ἄψυχα· ὡς «τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἐὰν δὲν λάβῃ ἀνατροφὴν σπουδαίαν, καὶ γνώσεις ὀρθὰς, πίπτει εἰς ἀπάτας πολλάκις ἐπιζημίους, φέρεται εἰς πράξεις ἀνοσίους καὶ παρανόμους, ἐν ἑνὶ λόγῳ, ἀγριαίνεται, γεννᾷ πᾶν εἶδος βαρβαρότητος καὶ ἀτοπίας, ὡς ἡ ἀμελημένη καὶ ἀγεώργητος γῆ ἐκφύει ἀκάνθας, καὶ ἄλλα ἄγρια φυτὰ, πάντα ἀνωφελῆ, τινὰ δὲ καὶ θανατηφόρα».

Τὰ λαμβανόμενα εἰς παραβολὴν ἐκφράζονται πολλάκις εἰς τοὺς ποιητὰς καθ᾽ ὅλην αὐτῶν τὴν ἔκτασιν, ὡς εἰς τὴν ἀκόλουθον ὁμηρικήν.

Ὡς δ᾽ ὅτε χείμαῤῥοι ποταμοὶ κατ᾽ ὄρεσφι ῥέοντες,
Ἐς μισγάγκειαν συμβάλλετον ὄβριμον ὕδωρ,
Κρουνῶν ἐκ μεγάλων, κοίλης ἔντοσθεν χαράδρης·
Τῶν δέ τε τηλόσε δοῦπον ἐν οὔρεσιν ἔκλυε ποιμήν·
ὥς τῶν μισγομένων γένετο ἰαχή τε φόβος τε (1).

Ἐνίοτε τίθενται καὶ ἀλλεπάλληλοι παραβολαὶ, τῶν ὁποίων ἑκάστη ἀναφέρεται εἰς ἰδιαιτέραν τινὰ ὄψιν τοῦ προκειμένου, ὡς αἱ ἀκόλουθοι, τὰς ὁποίας καὶ ἐνταῦθα ἐπαναλαμβάνομεν.

Ἠΰτε πῦρ ἀΐδηλον ἐπιφλέγει ἄσπετον ὕλην
Οὔρεος ἐν κορυφῆς, ἕκαθεν δέ τε φαίνεται αὐγή·
Ὥς τῶν ἐρχομένων ἀπὸ χαλκοῦ θεσπεσίοιο
Αἴγλη παμφανόωσα δι᾽ αἰθέρος οὐρανὸν ἷκεν.
Τῶν δ᾽, ὥς τ᾽ ὀρνίθων πετεεινῶν ἔθνεα πολλὰ
Χηνῶν ἢ γεράνων, ἢ κύκνων δουλιχοδείρων,
Ἀσίῳ ἐν λειμῶνι, Καϋστρίου ἀμφὶ ῥέεθρα,
Ἔνθα καὶ ἔνθα ποτῶνται ἀγαλλόμεναι πτερύγεσσιν,

---

(1) Ἰλ. δ. 453.

Κλαγγηδὸν προκαθιζόντων, σμαραγεῖ δέ τε λειμών·
Ὣς τῶν ἔθνεα πολλὰ νεῶν ἄπο καὶ κλισιάων
Ἐς πεδίον προχέοντο Σκαμάνδριον· αὐτὰρ ὑπὸ χθὼν
Σμερδαλέον κονάβιζε ποδῶν αὐτῶν τε καὶ ἵππων.
Ἔσταν δ' ἐν λειμῶνι Σκαμανδρίῳ ἀνθεμόεντι,
Μυρίοι, ὅσσα τε φύλλα καὶ ἄνθεα γίγνεται ὥρῃ.
Ἠΰτε μυιάων ἀδινάων ἔθνεα πολλά,
Αἵτε κατὰ σταθμὸν ποιμνήϊον ἠλάσκουσιν
Ὥρῃ ἐν εἰαρινῇ, ὅτε τε γλάγος ἄγγεα δεύει,
Τόσσοι ἐπὶ Τρώεσσι καρηκομόωντες Ἀχαιοὶ
Ἐν πεδίῳ ἵσταντο, διαῤῥαῖσαι μεμαῶτες (1).

Τοιαῦται ὅμως παραβολαί, εὔχρηστοι εἰς τοὺς ποιητάς, καὶ μάλιστα τοὺς ἐποποιούς, δὲν συγχωροῦνται εἰς τοὺς ῥητορικοὺς λόγους.

Αἱ παραβολαὶ τίθενται πολλάκις καὶ χωρὶς τὰ ὁμοιωματικὰ μόρια, ὁποῖαι αἱ ἀκόλουθοι· « Τὰ μὲν γὰρ σώματα τοῖς συμμέτροις πόνοις, ἡ δὲ ψυχὴ τοῖς σπουδαίοις λόγοις αὔξεσθαι πέφυκε.

Ἀνόμοιον. Πολλάκις μεταχειρίζονται καὶ τὰ ἀνόμοια, διότι ἐκ τῆς διαφορᾶς τούτων γίνεται ζωηροτέρα ἡ ἐντύπωσις τοῦ προκειμένου, φωτίζεται ἔτι μᾶλλον τὸ πνεῦμα, καὶ διεγείρεται αἴσθημα ἰσχυρότερον. Οὕτως ὁ Δημοσθένης παρασταίνει εἰς τὸ ἀκόλουθον παράδειγμα κατὰ τί διαφέρει ὁ νομίζων ἑαυτὸν ὅτι ἐγεννήθη μόνον διὰ τοὺς γονεῖς, τοῦ νομίζοντος ὅτι καὶ διὰ τὴν πατρίδα· « Οὐ γὰρ ἐζήτουν οἱ τότε Ἀθηναῖοι οὔτε ῥήτορα, οὔτε στρατηγόν, δι' ὅτου δουλεύσουσιν εὐτυχῶς· ἀλλ' οὐδὲ ζῆν ἠξίουν, εἰ μὴ μετ' ἐλευθερίας αὐτοῖς ἐξέσται τοῦτο ποιεῖν. Ἡγεῖτο γὰρ αὐτῶν ἕκαστος οὐχὶ τῷ πατρὶ καὶ τῇ μητρὶ μόνον γεγενῆσθαι, ἀλλὰ καὶ τῇ πατρίδι. Διαφέρει

(1) Ἰλ. β. 455.

δὲ τί; Ὅτι ὁ μὲν τοῖς γονεῦσι μόνον γεγενῆσθαι νομίζων, τὸν τῆς εἱμαρμένης καὶ τὸν αὐτόματον θάνατον περιμένει· ὁ δὲ καὶ τῇ πατρίδι, ὑπὲρ τοῦ μὴ ταύτην ἐπιδεῖν δουλεύουσαν, ἀποθνήσκειν ἐθελήσει· καὶ φοβερωτέρας ἡγήσεται τὰς ὕβρεις καὶ τὰς ἀτιμίας, ἃς ἐν δουλευούσῃ τῇ πόλει φέρειν ἀνάγκη ». (1)

Τοιοῦτον καὶ τὸ ἀκόλουθον· « Τί ἀναδυόμεθα; ἢ τί μέλλομεν; ἢ πότε, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τὰ δέοντα ποιεῖν ἐθελήσομεν; Ὅταν νὴ Δί ἀνάγκη τις ᾖ; Ἀλλ' ἣν μὲν ἄν τις ἐλευθέρων ἀνθρώπων ἀνάγκην εἴποι, οὐ μόνον ἤδη πάρεστιν, ἀλλὰ καὶ πάλαι παρελήλυθε· τὴν δὲ τῶν δούλων ἀπεύχεσθαι δήπου μὴ γενέσθαι δεῖ. Διαφέρει δὲ τί; Ὅτι ἐστὶν ἐλευθέρῳ μὲν ἀνθρώπῳ μεγίστη ἀνάγκη ἡ ὑπὲρ τῶν γιγνομένων αἰσχύνη· καὶ μείζω ταύτης οὐκ οἶδα, ἥντινα ἂν εἴποι τις· δούλῳ δέ, πληγαί, καὶ ὁ τοῦ σώματος αἰκισμός· ὃ μήτε γένοιτο, οὔτε λέγειν ἄξιον (2) ».

Ἡγούμενα καὶ ἑπόμενα. Πᾶσα πρᾶξις ἔχει τινὰ προηγούμενα καὶ ἑπόμενα, τὰ ὁποῖα συνέχονται μὲ αὐτήν· Ὅθεν δύνανται νὰ δώσωσιν ἀφορμὴν ἐπιχειρημάτων, ὅτε μάλιστα πρόκειται περὶ ἠθικῶν πράξεων. Πρέπει δὲ νὰ θεωρῶνται ταῦτα ἁπλῶς κατὰ τὴν φυσικὴν αὐτῶν τάξιν, ἀλλ' ὄχι ὡς αἰτίαι καὶ ἀποτελέσματα.

Ἐκ τοῦ τόπου τούτου ἐπιχειρῶν ὁ Κικέρων λέγει πρὸς τὸν Κάτωνα, ὅστις κατηγόρει τὸν Μουραίναν καὶ ὡς χορευτήν· « Οὐδεὶς σχεδὸν νήφων, πλὴν ἐὰν ἦναι βεβλαμμένος τὸν νοῦν, δὲν χορεύει οὔτε κατὰ μόνας, οὔτ' εἰς συμπόσιον ἐκ σωφρόνων καὶ τιμίων ἀνθρώπων συγκροτούμενον. Τράπεζα τρυφηλή, τόπος τερπνός, ἡδοναὶ πολλαί, πάντα ταῦτα προηγοῦνται, καὶ ἔσχατος ἕπεται ὁ χορός. Σὺ δὲ ἁρπάζεις τὴν ἐξ ἀνάγκης

---

(1) Περὶ Στεφ. — (2) Κατὰ Φιλίππ.

τελευταίαν ὅλων τῶν ἄλλων ἀσωτιῶν, καὶ ἀφίνεις ἐκείνας χωρὶς τῶν ὁποίων αὐτὴ νὰ ὑπάρξῃ δὲν δύναται. Δὲν ἔχεις νὰ δείξῃς οὔτε συμπόσιον ἄτιμον, οὔτ' ἔρωτα, οὔτε συναναστροφὴν ἄσωτον, οὔτε ἡδυπάθειαν, οὔτε πολυτέλειαν· καὶ ἐνῷ ταῦτα δὲν ὑπάρχουσι, τὰ ὁποῖα λέγονται ἡδοναὶ, καὶ εἶναι κακίαι, στοχάζεσαι νὰ εὕρῃς σκιὰν ἀσωτίας εἰς τοῦτον, εἰς τὸν ὁποῖον αὐτὴ ἡ ἀσωτία δὲν εὑρίσκεται ».

Ἐκ τῶν παρεπομένων εἰς τὴν εἰρήνην ἐπιχειρῶν ὁ Ἰσοκράτης, λέγει, « Ἢν δὲ τὴν εἰρήνην ποιησώμεθα, καὶ τοιούτους ἡμᾶς αὐτοὺς παράσχωμεν, οἵους αἱ κοιναὶ συνθῆκαι προστάττουσι, μετὰ πολλῆς μὲν ἀσφαλείας τὴν πόλιν οἰκήσομεν, ἀπαλλαγέντες πολέμων καὶ κινδύνων καὶ ταραχῆς, εἰς ἣν νῦν πρὸς ἀλλήλους καθέσταμεν· καθ' ἑκάστην δὲ τὴν ἡμέραν εἰς εὐπορίαν ἐπιδώσομεν, ἀναπεπαυμένοι μὲν τῶν εἰσφορῶν, καὶ τῶν τριηραρχιῶν, καὶ τῶν ἄλλων τῶν περὶ τὸν πόλεμον λειτουργιῶν, ἀδεῶς δὲ γεωργοῦντες, καὶ τὴν θάλατταν πλέοντες, καὶ ταῖς ἄλλαις ἐργασίαις ἐπιχειροῦντες, αἳ νῦν διὰ τὸν πόλεμον ἐκλελοίπασιν. Ὀψόμεθα δὲ τὴν πόλιν διπλασίας μὲν ἢ νῦν τὰς προσόδους λαμβάνουσαν, μεστὴν δὲ γενομένην ἐμπόρων καὶ ξένων καὶ μετοίκων, ὧν νῦν ἔρημος καθέστηκε· τὸ δὲ μέγιστον, συμμάχους ἕξομεν ἅπαντας ἀνθρώπους, οὐ βεβιασμένους, ἀλλὰ πεπεισμένους· οὐδ' ἐν μὲν ταῖς ἀσφαλείαις διὰ τὴν δύναμιν ἡμᾶς ὑποδεξομένους, ἐν δὲ τοῖς κινδύνοις ἀποστησομένους, ἀλλ' οὕτω διακειμένους, ὥς περ χρὴ τοὺς ἀληθῶς συμμάχους καὶ φίλους ὄντας. Πρὸς δὲ τούτοις, ἃ νῦν ἀπολαβεῖν οὐ δυνάμεθα διὰ πολέμου καὶ πολλῆς δαπάνης, ταῦτα διὰ πρεσβείας ῥᾳδίως κομιούμεθα. »

Ἀντικείμενα ἢ ἀντίθετα. Τέσσαρα εἴδη τούτων διακρι-

(1) Συμμαχία.

νονται, ά. τὰ ἐναντία, ὡς, ἀρετὴ καὶ κακία· ἐπειδὴ δὲ ἡ μὲν ἀρετὴ εἶναι μεσότης, ἡ δὲ κακία γίνεται ἢ κατ' ἔλλειψιν, ἢ καθ' ὑπερβολὴν, πᾶσα λοιπὸν ἔλλειψις καὶ ὑπερβολὴ εἶναι ἐναντίαι καὶ πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς τὴν ἀρετὴν ἐκείνην, ἥτις εἶναι ἡ μεσότης αὐτῶν· οὕτω *σωφροσύνη*, *ἀκολασία*, καὶ *ἀναισθησία*, εἶναι ἐναντία· *πραότης*, *ὀργιλότης*, καὶ *ἀοργησία*, ἐναντία· *ἐλευθεριότης*, *ἀσωτία*, καὶ *ἀνελευθερία*, ὁμοίως· *μεγαλοψυχία*, *χαυνότης*, καὶ *μικροψυχία*, ὁμοίως· *μεγαλοπρέπεια*, *ἀλαζονεία*, καὶ *μικροπρέπεια*, ὁμοίως· *νέμεσις*, *φθονηρία*, καὶ *ἐπιχαιρεκακία*. *Σεμνότης*, *αὐθάδεια*, *ἀρεσκία*· *αἰδὼς*, *ἀναισχυντία*, *κατάπληξις*· *Εὐτραπελία*, *βωμολοχία*, *ἀγροικία*· *φιλία*, *κολακεία*, *ἔχθρα*· *ἀλήθεια*, *εἰρωνεία*, *ἀλαζονεία*· β'. *Στερητικὰ*, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μὲν παριστάνει τὴν κτῆσιν τινὸς ποιότητος, ἢ καταστάσεως, τὸ δὲ τὴν στέρησιν αὐτῆς, ὡς, *ζωὴ* καὶ *θάνατος*, *δίκαιος*, *ἄδικος*, κ. τ. λ. γ'. *Σχετικὰ*, τὰ ἔχοντα πρὸς ἄλληλα σχέσιν τοιαύτην, ὥστε τὸ ἓν δὲν δύναται νὰ ἐννοηθῇ χωρὶς τοῦ ἄλλου, ὡς *πατὴρ* καὶ *υἱὸς*, *διδάσκαλος* καὶ *μαθητής*. κ. τ. λ. δ'. *Ἀντιφατικὰ*, τὰ καταφάσκοντα καὶ ἀποφάσκοντα τὸ αὐτό· καὶ τὰ *ἀντιμαχόμενα*, ὡς, *ἀγαπᾷν* καὶ *βλάπτειν*· *μισεῖν* καὶ *ἐπαινεῖν*· κ. τ. λ.

Ὁ Δημοσθένης ἐξελέγχων τὸν Αἰσχίνην ὡς φθονερὸν, ἐπιχειρεῖ ἐκ τῶν ἐναντίων, λέγων, «Οὐκοῦν ἃ μὲν ἐπέδωκα, ταῦτ' ἐστὶν, ὧν οὐδὲν σὺ γέγραψαι· ἃ δέ φησιν ἡ Βουλὴ δεῖν ἀντὶ τούτων γενέσθαι μοι, ταῦτ' ἔσθ' ἃ διώκεις. Τὸ λαβεῖν οὖν τὰ διδόμενα ὁμολογῶν ἔννομον εἶναι, τὸ χάριν τούτων ἀποδοῦναι παρανόμων γράφει;»

Ὁ αὐτὸς ῥήτωρ δεικνύων τὸν Μειδίαν ἀνάξιον ἐλέου, λέγει, «Σὺ μόνος τῶν ὄντων ἀνθρώπων, ἐπὶ μὲν τοῦ βίου τοσαύτης ὑπερηφανίας καὶ ὑπεροψίας πάντων ἀνθρώπων μεστὸς ὢν ἔσῃ

φανερώτατος, ὥστε καὶ πρὸς οὓς μηδέν ἐστί σοι πρᾶγμα, λυπεῖσθαι, τὴν σὴν θρασύτητα καὶ φωνὴν, καὶ τὸ σὸν σχῆμα, καὶ τοὺς σοὺς ἀκολούθους, καὶ πλοῦτον, καὶ ὕβριν θεωροῦντας ἐν δὲ τῷ κρίνεσθαι παραχρῆμα ἐλεηθήσῃ; Μεγάλην μὲν τ' ἂν ἀρχὴν, μᾶλλον δὲ τέχνην, εἴης ἂν εὑρηκὼς, εἰ δύο τἀναντιώτατα ἑαυτοῖς ἐν οὕτω βραχεῖ χρόνῳ περὶ σαυτὸν δύναιο ποιήσασθαι, φθόνον ἐξ ὧν ζῇς, καὶ ἐφ' οἷς ἐξαπατᾷς ἔλεον. Οὐκ ἔςιν οὐδαμόθεν σοι προσήκων ἔλεος, οὐδὲ καθ' ἓν, ἀλλὰ τοὐναντίον, μῖσος, καὶ φθόνος, καὶ ὀργή. τούτων γὰρ ἄξια ποιεῖς·

Αἰτία. Ὡς εἰς τὴν φύσιν, οὕτω καὶ εἰς τὰς ἠθικὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων δὲν γίνεται οὐδὲν χωρίς τινος αἰτίας, φανερᾶς ἢ κρυπτῆς, εὐλόγου ἢ ἀλόγου. Διὰ νὰ κρίνωμεν λοιπὸν ὀρθῶς τὰς ἠθικὰς πράξεις, εἶναι ἀνάγκη νὰ ζητῶμεν τὰς αἰτίας αὐτῶν, καὶ εὑρόντες νὰ παρατηρῶμεν ποίαν συγγένειαν ἢ ἐναντιότητα ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας, καὶ τίς ἡ δύναμις αὐτῶν πρὸς τὰς πράξεις, κατὰ τὰ πρόσωπα, κατὰ τοὺς σκοποὺς, καὶ κατὰ τὰς σχέσεις καὶ περιστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας εὑρίσκονται. Οὕτως οἱ σοφοὶ καὶ φιλάνθρωποι κυβερνῆται τῶν πόλεων καὶ ἐθνῶν ἐξαλείφουσιν, ἢ κἂν μετριάζουσι τὰ δυστυχῆ ἀποτελέσματα τῶν ἠθικῶν ἀῤῥωστημάτων, ἀνατρέχοντες, ὡς ἄριστοι ἰατροὶ, εἰς τὰς ποιητικὰς τούτων αἰτίας, εἰδότες καλῶς καὶ ἐκ λόγου καὶ ἐκ πείρας, ὅτι ἐνόσῳ διαμένουσιν αἱ αἰτίαι, τὰ δεινὰ ποτὲ δὲν ἐξαλείφονται. Οὕτω καὶ οἱ φιλοδίκαιοι κριταὶ καὶ ῥήτορες, δὲν ἐξετάζουσι μόνον τὰ φαινόμενα τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, ἀλλὰ καὶ τὰς αἰτίας αὐτῶν, αἵτινες συνιστῶσι τὴν ἠθικότητα αὐτῶν, καὶ ἀποδεικνύουσιν ἀξίας τῆς παρὰ τῶν νόμων ποινῆς. Ὡσαύτως καὶ εἰς τὰς συμβουλὰς, διὰ νὰ πείσωμεν τὸν συμβουλευόμενον, εἶναι ἀνάγκη να δείξωμεν εἰς αὐτὸν αἰτίας τοῦ πρακτέου ἢ μὴ πρακτέου ἀληθεῖς, ἢ τοὐλάχιστον πιθανὰς, καὶ μὲ λόγους προσήκοντας νὰ διεγείρωμεν

τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Καὶ εἰς τοὺς ἐπιδεικτικοὺς λόγους πρωτίστη βάσις τῶν ἐπαίνων καὶ ψόγων εἶναι τὰ αἴτια τῶν πράξεων.

Τῶν φυσικῶν φαινομένων αἱ αἰτίαι δὲν ἔχουσι ποτὲ τοσαύτην ποικιλίαν, ὅσην αἱ τῶν ἠθικῶν· ἀνατροφὴ, κρᾶσις, ἰδέαι, φαντασία, ἡλικία, ἐπιτήδευμα, θρήσκευμα, νόμοι, ἔθη, πάντα ταῦτα καὶ καθ' ἕκαστον, καὶ πολλὰ ὁμοῦ, ἔχουσιν ἐπιῤῥοὴν εἰς τὸ ἠθικὸν τοῦ ἀνθρώπου· πλὴν ἐν τῷ μέσῳ τῆς τοσαύτης ποικιλίας, ἡ ἱστορία τῶν ἐθνῶν, καὶ τὰ ζῶντα παραδείγματα, συμφώνως μὲ τὴν θεωρίαν τῶν ἠθικῶν καὶ νοητικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, δεικνύουσιν εἰς ἡμᾶς γενικάς τινας αἰτίας, αἵτινες, ὅταν λάβωσι χώραν εἰς ἔθνος, ἢ πόλιν, φέρουσιν ἀναγκαίως εὐτυχίαν, ἐλευθερίαν, καὶ δόξαν· ἄλλας δὲ πάλιν ἐναντίας, τῶν ὁποίων τὰ ἄφευκτα ἀποτελέσματα εἶναι δυστυχία, περιφρόνησις, καὶ δουλεία. Ἡ σπουδαία ἀνατροφὴ, ἡ περὶ τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας ἄσκησις, ἰδοὺ ἐν γένει τὰ καλὰ τῶν καλῶν αἴτια. Ταῦτα κατέστησαν τὴν Ἑλλάδα τοσοῦτον εὐτυχῆ, ἔνδοξον, καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι σεβαστήν. Τὰ ἐναντία τούτων ἔφεραν τὴν φρικώδη αὐτῆς πτῶσιν καὶ δουλείαν.

Ά. Θεωρούμενος ὁ ἄνθρωπος ὡς αἰτία ποιητικὴ τινος πράξεως, πρέπει νὰ παρατηρῆται κατὰ διαφόρους ὄψεις καὶ σχέσεις. Γενικῶς, ὁ πράξας τι οἴκοθεν, ἐξ ἰδίας προαιρέσεως, ἐλευθέρως καὶ ἐν γνώσει τοῦ πραχθέντος καὶ τῶν ἐκ τούτου προερχομένων καλῶν ἢ κακῶν, λέγεται αἰτία τούτου ἐλευθέρα, καὶ γίνεται εἰς αὐτὸν ἀνάθεσις.

Β΄. Ὅστις ὤφειλε νὰ πράξῃ τι, καὶ δὲν ἔπραξε τοῦτο οἴκοθεν, ἐλευθέρως, καὶ ἐν γνώσει τῶν ἐκ τῆς ἐλλείψεως προερχομένων, εἶναι αἰτία τούτων, καὶ γίνεται εἰς αὐτὸν ἀνάθεσις.

Γ΄. Αὐτουργὸς λέγεται, ἐὰν ὁλόκληρος ἡ πρᾶξις, ἀνατίθεται εἰς τὸν πράξαντα.

Δʹ. Συναίτιος, συμπράκτωρ, ἐὰν ἡ πρᾶξις ἔγεινε διῃρημένως, μέρος μὲν ὑπὸ τούτου, μέρος δὲ ὑπ' ἄλλου, ἢ ἐὰν ἁπλῶς συνήργησεν εἰς τὴν πρᾶξιν ἐν γνώσει καθ' ὁποιονδήποτε τρόπον, ἢ ἐν ἔργῳ, ἢ ἐν λόγῳ· ἐξετάζεται καὶ τὸ αἴτιον τὸ κινῆσαν τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν πρᾶξιν, καὶ ὁ σκοπὸς, ἢ τὸ τέλος.

Ὁ Αἰσχίνης ἐστάθη αἴτιος τοῦ πολέμου, ὅστις ἐξεῤῥάγη μεταξὺ τῶν Ἀμφικτυόνων καὶ τὸν Φωκέων, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Φίλιππος προσκληθεὶς ὡς βοηθὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ αὐτῶν τῶν Ἀμφικτυόνων, ἠφάνισε τοὺς Φωκεῖς· ὅθεν ὁ Δημοσθένης ἀναθέτει εἰς τὸν Αἰσχίνην ὅλα τὰ ἐκ τούτου προελθόντα δεινά·
« Ὁ γὰρ τὸ σπέρμα παρασχὼν, οὗτος ἦν τῶν φύντων κακῶν αἴτιος ». (1)

Ἀποτελέσματα. Τὰ ἀποτελέσματα συνέχονται μὲ τὴν αἰτίαν. Πολλάκις ὅμως ἐξετάζονται καθ' ἑαυτὰ, ὄχι μόνον ὅσα ἔγειναν, ἀλλὰ καὶ τὰ μὴ γεγονότα, δυνάμενα ὅμως νὰ γείνωσιν, ἐπαινοῦντες ἢ ψέγοντες ἐκ τούτων τὴν αἰτίαν. Οὕτως ὁ Δημοσθένης λέγει περὶ τῆς ῥητορικῆς δεινότητος τοῦ Αἰσχίνου, ἐξελέγχων αὐτῆς τὸ πρὸς τὴν πατρίδα ἀνωφελὲς καὶ κακοῦργον·

« Καίτοι ταύτης τῆς μελέτης, Αἰσχίνη, καὶ τῆς ἐπιμελείας, εἴπερ ἐκ ψυχῆς δικαίας ἐγίγνετο, καὶ τὰ τῆς πατρίδος συμφέροντα προῃρημένης, τοὺς καρποὺς ἔδει καλοὺς καὶ γενναίους, καὶ πᾶσιν ὠφελίμους εἶναι, συμμαχίας πόλεων, πόρους χρημάτων, ἐμπορίου κατασκευὴν, νόμων συμφερόντων θέσεις, τοῖς ἀποδειχθεῖσιν ἐχθροῖς ἐναντιώματα· τούτων γὰρ ἁπάντων ἦν ἐν τοῖς ἄνω χρόνοις ἐξέτασις· καὶ ἔδωκεν ὁ παρελθὼν χρόνος ἀποδείξεις ἀνδρὶ καλῷ τε κἀγαθῷ, ἐν οἷς οὐδαμοῦ σὺ φανήσῃ γεγονὼς, οὐ πρῶτος, οὐ δεύτερος, οὐ τρίτος,

(1) Περὶ Στεφ.

οὐ τέταρτος, οὐ πέμπτος, οὐχ ἕκτος, οὐχ ὁποστοσοῦν, οὔκουν ἐπί γε οἷς ἡ πατρὶς ηὐξάνετο· τίς γὰρ συμμαχία σοῦ πράξαντος γέγονε τῇ πόλει; τίς δὲ βοήθεια, ἢ κτῆσις εὐνοίας, ἢ δόξης; τίς δὲ πρεσβεία; τίς διακονία, δι' ἣν ἡ πόλις ἐντιμοτέρα γέγονε; τί τῶν οἰκείων, ἢ τῶν Ἑλληνικῶν καὶ ξενικῶν, οἷς ἐπέστης, ἐπηνώρθωται διὰ σέ; Ποῖαι τριήρεις, ποῖα βέλη, ποῖοι νεώσοικοι; Τίς ἐπισκευὴ τειχῶν, ποῖον ἱππικόν; Τί τῶν ἁπάντων σὺ χρήσιμος γέγονας; Τίς ἢ τοῖς εὐπόροις, ἢ τοῖς ἀπόροις, πολιτικὴ καὶ κοινὴ βοήθεια χρημάτων παρὰ σοῦ; Οὐδεμία (1)».

Παράθεσις, ἢ *σύγκρισις*. Εἰς μὲν τὸ ὅμοιον θεωρεῖται ἁπλῶς ἡ ὁμοιότης τοῦ προκειμένου μὲ ἄλλο τι· εἰς δὲ τὴν παράθεσιν ἐξετάζεται τὸ ποσὸν, καθ' ὃ εἶναί τι μεῖζον ἄλλου, ἢ ἔλαττον, ἢ ἴσον. Οὕτω λοιπὸν ἡ ῥητορικὴ παράθεσις εἶναι τριῶν εἰδῶν, καὶ τὸ ἐκ ταύτης λαμβανόμενον ἐπιχείρημα, τὸ μὲν λέγεται *ἐκ τοῦ μείζονος*, τὸ δὲ *ἐκ τοῦ ἐλάσσονος*, τὸ δὲ *ἐκ τοῦ ἴσου*· εἰς τὸ πρῶτον, ἐκ τοῦ μείζονος συμπεραίνομέν τι περὶ τοῦ ἐλάσσονος· εἰς τὸ δεύτερον, τὸ ἀνάπαλιν· εἰς δὲ τὸ τρίτον, τὸ ἴσον συνάγεται ἐκ τοῦ ἴσου· εἶναι δὲ χρησιμώτατος τόπος ἐπιχειρημάτων εἰς ὅλα τὰ εἴδη τῶν ῥητορικῶν λόγων.

Ὁ Δημοσθένης εἰς τὸν περὶ παραπρεσβείας λόγον, ἀφοῦ ἀνέφερε τὸ ψήφισμα, κατὰ τὸ ὁποῖον τινὲς πρέσβεις παρὰ τὰ γεγραμμένα πρεσβεύσαντες, εἶχον καταδικασθῆν, οἱ μὲν εἰς θάνατον, οἱ δὲ εἰς ζημίας μεγάλας, ἄνδρες πολλὰ καὶ μεγάλα εὐεργετήσαντες τὴν πόλιν, συμπεραίνει λέγων, «Τί οὖν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι; Τούτων οὕτως ἐχόντων, ὑμεῖς ἐκείνων τῶν ἀνδρῶν ὄντες, οἱ δὲ καί τινες αὐτῶν ἔτι ζῶντες,

---

(1) Περὶ Στεφ.

ὑπομενεῖτε τὸν μὲν εὐεργέτην τοῦ δήμου, καὶ τὸν ἐκ Πειραιῶς, Ἐπικράτην (1), ἐκπεσεῖν καὶ κολασθῆναι; καὶ πάλιν πρῴην Θρασύβουλον, ἐκείνου τοῦ Θρασυβούλου τοῦ δημοτικοῦ υἱόν, καὶ τοῦ ἀπὸ Φυλῆς καταγαγόντος τὸν δῆμον, τάλαντα δέκα ὠφληκέναι, καὶ τὸν ἀφ' Ἁρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος, τῶν τὰ μέγιστα ἀγαθὰ ἐργασαμένων ὑμᾶς, οὓς νόμῳ διὰ τὰς εὐεργεσίας, ἃς ὑπῆρξαν εἰς ὑμᾶς, ἐν ἅπασι τοῖς ἱεροῖς, ἐπὶ ταῖς θυσίαις, σπονδῶν καὶ κρατήρων κοινωνοὺς πεποίησθε, καὶ ᾄδετε καὶ τιμᾶτε ἐξίσου τοῖς ἥρωσι καὶ τοῖς θεοῖς, τούτους μὲν πάντας τὴν ἐκ τῶν νόμων δίκην ὑπεσχηκέναι, καὶ μήτε συγγνώμην, μήτ' ἔλεον, μήτε παιδία κλάοντα, ὁμώνυμα τῶν εὐεργετῶν, μήτ' ἄλλο μηδὲν αὐτοὺς ὠφεληκέναι, τὸν δὲ Ἀτρομήτου τοῦ γραμματιστοῦ, καὶ Γλαυκοθέας τῆς τοὺς θιάσους συναγούσης, ἐφ' οἷς ἑτέρα τέθνηκεν ἱέρεια, τοῦτον ὑμεῖς λαβόντες ἀφήσετε, τὸν τῶν τοιούτων, τὸν οὐδὲ καθ' ἓν χρήσιμον τῇ πόλει, οὐκ αὐτόν, οὐ πατέρα, οὐκ ἄλλον οὐδένα τῶν τούτου; Ποῖος γὰρ ἵππος; ποία τριήρης; ποία στρατεία; ποία χορηγία; τίς χορός; τίς λειτουργία; τίς εἰσφορά; τίς εὔνοια; ποῖος κίνδυνος; τί τῶν ἁπάντων ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ γέγονε παρὰ τούτων τῇ πόλει;»

Εἰς δὲ τὸν περὶ Στεφάνου, ἀφοῦ ἀνέφερε τινάς, τοὺς ὁποίους ἡ πόλις ἐστεφάνωσε διὰ τὰς πρὸς τὸν δῆμον εὐεργεσίας, συμπεραίνει ἐκ τοῦ ἴσου, λέγων, «Τούτων ἕκαστος, Αἰσχίνη, τῆς μὲν ἀρχῆς, ἧς ἦρχεν, ὑπεύθυνος ἦν, ἐφ' οἷς δ' ἐστεφανοῦτο, οὐχ ὑπεύθυνος. Οὐκοῦν οὐδ' ἐγώ· ταὐτὰ γὰρ δίκαιά ἐστί μοι περὶ τῶν αὐτῶν τοῖς ἄλλοις δήπου· ἐπέδωκα; Ἐπαινοῦμαι διὰ ταῦτα, οὐκ ὢν ὧν ἐπέδωκα, ὑπεύθυνος· ἦρξα; Καὶ δέ-

---

(1) Οὗτος ἐσάθη ἐπὶ τῶν τριάκοντα, ἀρχηγὸς μέρους τινὸς τοῦ δήμου, τὸ ὁποῖ- κατέφυγε τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν φυλήν, καὶ ἔπειτα ἐκυρίευσε τὸν Πειραιᾶ.

δωκά γε εὐθύνας ἐκείνων, οὐχ ὧν ἐπέδωκα». Τὰ παραδείγματα ταῦτα ἀνάγονται καὶ εἰς τὴν πρόκρισιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Περὶ Ἐξωτερικῶν τόπων.

Οἱ ἐξωτερικοὶ τόποι εἶναι πρόκρισις, Φήμη, Ἔγγραφα, Ὅρκοι, καὶ Μάρτυρες. Εἰς τούτους προσθέτουσιν οἱ παλαιοὶ καὶ τὰς βασάνους, ἐπίνοιαν ἐπικρατήσασαν ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων τῆς τυραννίας καὶ βαρβαρότητος. Οἱ τόποι οὗτοι λέγονται καὶ *ἄτεχνοι πίστεις*· διότι δὲν εὑρίσκονται ὑπὸ τοῦ ῥήτορος, ἀλλ' ὑπάρχοντας ἤδη μεταχειρίζεται αὐτοὺς εἰς βεβαίωσιν τῶν λεγομένων· πλὴν, ἂν καὶ δὲν ἀπαιτῆται μέθοδος πρὸς εὕρεσιν αὐτῶν, εἶναι ὅμως ἀναγκαία εἰς τὴν ὀρθὴν ἐξέτασιν καὶ ἔγκαιρον χρῆσιν.

Πρόκρισις. Οὕτω λέγεται πᾶσα προγενομένη κρίσις ἢ περὶ τῆς αὐτῆς προκειμένης ὑποθέσεως, ἢ περὶ ἄλλης ὁμοίας. Ἐπιχειρῶν ὁ ῥήτωρ ἐκ τῆς προκρίσεως, συμπεραίνει περὶ τῆς προκειμένης ἢ ὅτι εἶναι δίκαιον νὰ κριθῇ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἢ ὅτι δὲν εἶναι *παλίνδικος*, ὡς ἤδη κριθεῖσα. Διὰ νὰ ἦναι ὅμως ἰσχυρὸν τὸ ἐκ τῆς προκρίσεως ἐπιχείρημα, πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ταὐτότης σχεδὸν περιστάσεων· διότι περὶ πραγμάτων ἀνομοίων δὲν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν μετὰ λόγου, ὅτι πρέπει νὰ δοθῇ ἡ αὐτὴ ἀπόφασις. Μάλιστα δὲ πάντων πρέπει νὰ ἐξετάζωμεν, ἂν ἡ ἀναφερομένη πρόκρισις ἔγεινεν ἀπὸ δικαστὰς ἐλευθέρους πάσης ἐξωτερικῆς ἐπιῤῥοῆς, ἀπάτης, ἢ ἄλλου τινὸς αἰτίου διαστρέψαντος τὸ κατὰ τοὺς νόμους δίκαιον.

Ἀφοῦ ὁ Δημοσθένης ἀπέδειξε διὰ πολλῶν ἐπιχειρημάτων, ὅτι ὁ Αἰσχίνης παρεπρέσβευσεν, ἀναφέρει ψήφισμα, κατὰ τὸ ὁποῖον εἶχον καταδικασθῆν εἰς θάνατον διὰ παραπρεσβείαν ἄλλοι πρέσβεις, πολλὰ καλήτεροι μάλιστα τοῦ Αἰσχίνου, καὶ μετριωτέρων κακῶν αἴτιοι· ὅθεν παραβάλλων ὁ ῥήτωρ τὰ ἐκείνων καθ' ἕκαστον πρὸς τὰ τούτου, συμπεραίνει τὴν αὐτὴν τιμωρίαν καὶ κατ' αὐτοῦ. «Κατὰ τουτὶ τὸ ψήφισμα, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τῶν πρέσβεων ἐκείνων ὑμεῖς θάνατον κατεγνώκατε, ὧν εἷς ἦν Ἐπικράτης, ἀνὴρ, ὡς ἐγὼ τῶν πρεσβυτέρων ἀκούω, σπουδαῖος,, καὶ πολλὰ χρήσιμος τῇ πόλει, καὶ τῶν ἐκ Πειραιῶς καταγαγόντων τὸν δῆμον, καὶ ἄλλως δημοτικός· ἀλλ' ὅμως οὐδὲν αὐτὸν ὠφέλησε τούτων· δικαίως· οὐ γὰρ ἐφ' ἡμισείᾳ χρηστὸν εἶναι δεῖ τὸν τὰ τηλικαῦτα διοικεῖν ἀξιοῦντα, οὐδὲ τὸ πιστευθῆναι προλαβόντα παρ ὑμῶν, εἰς τὸ μείζω δύνασθαι κακουργεῖν καταχρῆσθαι· ἀλλ' ἁπλῶς μηδὲν ὑμᾶς ἀδικεῖν ἑκόντα. Εἰ τοίνυν τι τούτων ἄπρακτόν ἐστι τούτοις, ἐφ' οἷς ἐκείνων θάνατος κατέγνωσται, ἐμὲ ἀποκτείνατε ἤδη· σκοπεῖτε γάρ. *Ἐπειδὴ παρὰ τὰ γράμματά*, φησιν, *ἐπρέσβευσαν ἐκεῖνοι*, καὶ τοῦτ' ἐστὶ τῶν ἐγκλημάτων τὸ πρῶτον. Οὗτοι δὲ οὐ παρὰ τὰ γράμματα; οὐ τὸ μὲν ψήφισμα Ἀθηναίοις καὶ τοῖς Ἀθηναίων συμμάχοις εἶναι κελεύει τὴν εἰρήνην, οὗτοι δὲ Φωκέας ἐκσπόνδους ἀπέφηναν; οὐ τὸ μὲν ψήφισμα τοὺς ἄρχοντας ὁρκοῦν τοὺς ἐν ταῖς πόλεσιν, οὗτοι δὲ, οὓς ὁ Φίλιππος αὐτοῖς προσέπεμψε, τούτους ὥρκισαν; Οὐ τὸ μὲν ψήφισμα οὐδαμοῦ μόνους ἐντυγχάνειν Φιλίππῳ, οὗτοι δ' οὐδὲν ἔπαυσαν ἰδίᾳ χρηματίζοντες; Καὶ, *ἠλέγχθησάν τινες αὐτῶν ἐν τῇ βουλῇ οὐ τἀληθῆ ἀπαγγέλλοντες*. Οὗτοι δέ γε καὶ ἐν τῷ δήμῳ· καὶ ὑπὸ τοῦ; (τοῦτο γάρ ἐστι τὸ λαμπρὸν) ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων· οἷς γὰρ ἀπήγγειλαν οὗτοι, πάντα δή που γέγονε τἀναντία. *Οὐδ' ἐπι-*

στέλλοντές, φησι, τἀληθῆ. Οὐκοῦν οὐδ' οὗτοι. *Καὶ καταψευδόμενοι τῶν συμμάχων, καὶ δῶρα λαμβάνοντες.* Ἀντὶ μὲν τοίνυν τοῦ καταψεύδεσθαι, παντελῶς ἀπολωλεκότες. Πολλῷ δὲ δήπου τοῦτο τοῦ καταψεύσασθαι δεινότερον. Ἀλλὰ μὴν, ὑπέρ γε τοῦ δῶρα εἰληφέναι, εἰ μὲν ἠρνοῦντο, ἐξελέγχειν τὸ λοιπὸν ἂν ἦν· ἐπειδὴ δ' ὁμολογοῦσιν, ἀπάγειν δήπου προσῆκε.

Φήμη. Φήμη, ὡς εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστὸν, λέγεται πᾶν ὅ,τι διαφημίζεται ὑπὸ πάντων περί τινος προσώπου ἢ πράγματος· κοινὴ δὲ δόξα, ἡ γνώμη ἢ ὑπόληψις, τὴν ὁποίαν τὸ κοινὸν ἔχει περί τινος. Ἡ φήμη διατρέχει καὶ εἰς τοὺς βαρβάρους καὶ δεδουλωμένους λαούς· κοινὴ ὅμως δόξα δὲν μορφοῦται, παρὰ εἰς ἔθνη εὐνομούμενα, ὅπου καὶ ὁ νοῦς κρίνει ἐλευθέρως, καὶ ἡ γλῶσσα λαλεῖ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν νόμων ἀφόβως. Πολλάκις καὶ ἐκ ταύτης λαμβάνεται ἰσχυρὸν ἐπιχείρημα.

Ὁ Αἰσχίνης μὴ ἔχων οὐδένα μάρτυρα τῶν κατὰ Τιμάρχου κατηγοριῶν, ἔφερε τὴν φήμην ἐκ τοῦ Ἡσιόδου, λέγων,

Φήμη δ' οὔτις πάμπαν ἀπόλλυται, ἥν τινα πολλοὶ
Λαοὶ φημίξωσι· θεὸς νύ τις ἐςὶ καὶ αὐτή.

Ἀλλ' ὁ Δημοσθένης στρέφων τὸ αὐτὸ ἐπιχείρημα κατ' αὐτοῦ, λέγει, «Οὐκοῦν, Αἰσχίνη, καὶ σὲ πάντες οὗτοι χρήματά φασιν ἐκ τῆς πρεσβείας εἰληφέναι· ὥστε καὶ κατὰ σοῦ δήπουθεν, Φήμη δ' οὔτις πάμπαν ἀπόλλυται, ἥντινα πολλοὶ λαοὶ φημίξωσι· θεὸς νύ τις ἐςὶ καὶ αὐτή. Ὅσῳ γὰρ αὖ σε πλείους, ἢ ἐκεῖνον, αἰτιῶνται, θεώρησον, ὡς ἔχει· τὸν μὲν Τίμαρχον οὐδ' οἱ πρόσχωροι πάντες ἐγίγνωσκον, ὑμᾶς δὲ τοὺς πρέσβεις οὐδεὶς Ἑλλήνων, οὐδὲ βαρβάρων ἔσθ', ὅστις οὐ φησὶ χρήματα ἐκ τῆς Πρεσβείας εἰληφέναι· ὥστ', εἴπερ ἐστὶν ἀληθὴς ἡ Φήμη, καὶ καθ' ὑμῶν ἐστιν, ἡ παρὰ τῶν πολλῶν, ἥν ὅτι

πιστὴν εἶναι δεῖ, καὶ θεός νύ τις ἐστι καὶ αὐτὴ, καὶ ὅτι σοφὸς ἦν ὁ ποιητὴς ὁ ταῦτα ποιήσας, σὺ διώρισας αὐτός (1) ».

Τεκμήρια, Σημεῖα, Εἰκότα.

Εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς τόπους τάττει ὁ Κιντιλιανὸς τὰ τεκμήρια καὶ σημεῖα· δικαίως· διότι δὲν εἶναι τῆς εὑρέσεως τοῦ ῥήτορος οὐδὲ ταῦτα, ἀλλ' ὑπάρχοντα μεταχειρίζεται αὐτά. Λέγονται δὲ τεκμήρια ὅσα δηλοῦσί τι μετὰ τοσαύτης βεβαιωτικῆς δυνάμεως, ὥστε τὸ ἐναντίον δὲν εἶναι πιστευτόν· Πρέπει λοιπὸν τὸ λαμβανόμενον τεκμήριον νὰ ἦναι φυσικὰ συνδεδεμένον μὲ τὸ πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον τεκμαιρόμεθα ἐξ αὐτοῦ. Ὁ Ἰσοκράτης τεκμαίρεται τὴν φιλανθρωπίαν καὶ ὁσιότητα τοῦ Εὐαγόρου οὕτω· « Μέγιστον δὲ τεκμήριον καὶ τοῦ τρόπου καὶ τῆς ὁσιότητος τῆς ἐκείνου· τῶν γὰρ Ἑλλήνων πολλοὶ καὶ καλοὶ καὶ ἀγαθοὶ τὰς ἑαυτῶν πατρίδας ἀπολιπόντες, ἦλθον εἰς Κύπρον οἰκήσοντες, ἡγούμενοι κοινοτέραν εἶναι καὶ νομιμωτέραν τὴν Εὐαγόρου βασιλείαν τῶν οἴκοι πολιτειῶν ».

Σημεῖον δὲ λέγεται ἐκεῖνο, ἐκ τοῦ ὁποίου ἄλλο τι ἐννοεῖται, οὐχὶ ὅμως βεβαίως, ἀλλ' ἐνδεχομένως, ὡς ἐάν τις, πραχθέντος νεωστὶ φόνου, συλληφθεὶς ὡς ὕποπτος, ὠχριάσῃ εὐθὺς, καὶ τρέμῃ, καὶ εὑρεθῇ ἔχων κηλίδας αἵματος. Τὰ σημεῖα ταῦτα δὲν εἶναι ἄπταιστα δείγματα, ὅτι αὐτὸς ἔπραξε τὸν φόνον, ἂν καὶ ἐνδέχεται νὰ ἦναι τῷόντι αὐτὸς ὁ φονεύς· διότι ἐνδέχεται ὁμοίως ἡ μὲν ὠχρίασις καὶ ὁ τρόμος νὰ προέρχωνται ἐκ τοῦ φόβου, αἱ δὲ κηλίδες τοῦ αἵματος ἔκ τινος ζώου, ἢ αἱμοῤῥαγίας, ἢ ἄλλης τινὸς αἰτίας. Πλὴν, ἂν καὶ καθ' ἑαυτὰ δὲν δίδωσι βεβαιότητα, ἑνωμένα ὅμως μὲ ἄλλας ἀφορμὰς, μὲ τὰ προηγηθέντα τῆς πράξεως, μὲ τὰ ἑπόμενα, μὲ τὰ προσωπικὰ, αὐξάνουσι τὴν πιθανότητα. Εἰς τὰς ἐγκληματικὰς

(1) Περὶ Παραπρεπδ.

ὅμως δίκας, ὅπου κινδυνεύει τιμὴ ἢ ζωὴ τοῦ πολίτου, ὁ κρινόμενος ἐν εὐνομίᾳ, δὲν καταδικάζεται ἐκ τῶν σημείων, πλὴν ἐὰν συνάγεται ἐξ αὐτῶν, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴν ἔπραξε τὸ κακούργημα.

Εἰκὸς λέγεται τὸ ὡς ἐπιτοπολὺ γινόμενον, τοῦ ὁποίου οἱ ἀκροαταὶ ἔχουσι παραδείγματα (1). Τὸ εἰκὸς λοιπὸν εἶναι πρᾶγμα πιθανὸν, πλησιάζον μᾶλλον ἢ ἧττον εἰς τὴν ἀλήθειαν. Θεωρεῖται δὲ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην (2) τριχῶς· πρῶτον εἰς πάθη, τὰ ὁποῖα φυσικὰ ἀκολουθοῦσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὡς ἐάν τινες κατεφρόνησαν, ἢ ἐφοβήθησαν τινὰ, καὶ ἔκαμαν τὸ αὐτὸ πολλάκις ἐκ πάθους τινὸς, ἢ ἡδονῆς, ἢ λύπης, ἢ ἐπιθυμίας, ἢ πλούτου, κ. τ. λ. διότι ταῦτα καὶ τὰ ὅμοια τούτων εἶναι κοινὰ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, καὶ γνωστὰ εἰς τοὺς ἀκούοντας. Δεύτερον, θεωρεῖται τὸ εἰκὸς εἰς τὸ ἦθος, ἤγουν, εἰς ὅσα κατὰ συνήθειαν πράττουσιν οἱ ἄνθρωποι. Τρίτον, εἰς τὸ κέρδος· διότι πολλάκις δι' αὐτὸ πράττουσιν οἱ ἄνθρωποι ἄδικα, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν φύσιν ἐναντία. Ἐξετάζεται δὲ τὸ εἰκὸς ἐπί τε τῶν παρελθόντων, καὶ τῶν παρόντων, καὶ τῶν μελλόντων. Ὁ Δημοσθένης λέγει περὶ τῶν εἰκότων εἰς τὸν κατὰ Ἀνδροτίωνος, « Ἔστι τοίνυν ἀνάγκη τοὺς ἐλέγχοντας ἢ τεκμήρια δεικνύναι, δι' ὧν ἐμφανιοῦσι τὸ πιστὸν ὑμῖν, ἢ τὰ εἰκότα φράζειν, ἢ μάρτυρας παρέχεσθαι· οὐ γὰρ οἷόν τ' ἐνίων αὐτόπτας ὑμᾶς ἐστι καταστῆσαι, ἀλλ', ὅταν τις ἐπιδεικνύῃ τι τούτων, ἱκανὸν νομίζετε ἔλεγχον ἔχειν ὑμεῖς εἰκότως τῆς ἀληθείας ἑκάστοτε », Οἱ Μιτυληναῖοι ἀποστατήσαντες ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, λέγουσιν, ἐπιχειροῦντες ἐκ

(1) Εἰκὸς μὲν οὖν ἐστιν οὗ λεγομένου, παραδείγματα ἐν ταῖς διανοίαις ἔχουσιν οἱ ἀκούοντες. Ἀριστοτέλ. Ῥητορ. πρὸς Ἀλέξ. κεφ. ή.

(2) Αὐτόθι.

τοῦ εἰκότος, « Καὶ πιστοὺς οὐκ ἔτι εἴχομεν ἡγεμόνας Ἀθηναίους, παραδείγμασι τοῖς προγιγνομένοις χρώμενοι· οὐ γὰρ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς, οὓς μὲν μεθ' ἡμῶν ἐνσπόνδους ἐποιήσαντο, καταςρέψασθαι· τοὺς δὲ ὑπολοίπους, εἴποτε ἄρα ἐδυνήθεσαν, μὴ δρᾶσαι τοῦτο (1) ».

(1) Θουκυδ. Ξυγγραφ. γ΄. ί.

ΡΗΤΟΡΙΚΗ.

ΤΜΗΜΑ ΤΡΙΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΔΙΑΘΕΣΕΩΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Περὶ Προοιμίων.

Ἂν καὶ ἡ Ῥητορικὴ, ὡς τέχνη τοῦ καλῶς λέγειν ἐκτείνῃ τὴν δύναμιν αὐτῆς εἰς πᾶσαν ὑπόθεσιν λόγου γνωστὴν εἰς τὸν λέγοντα, ἐξαιρέτως ὅμως καταγίνεται εἰς τοὺς πολιτικοὺς λόγους, οἵτινες ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, διαιροῦνται εἰς τρία ἤθη, Δικανικὸν, Συμβουλευτικὸν, καὶ Ἐπιδεικτικόν· διότι γίνονται ἢ περὶ ἀμφισβητουμένων πραγμάτων, γεγονότων ἢ μελλόντων, ἢ πρὸς ἔπαινον καὶ ψόγον (1). Ὁποιουδήποτε δὲ εἴδους καὶ ἂν ἦναι ὁ λόγος, τὰ μέρη αὐτοῦ εἶναι γενικῶς Προοίμιον, Πρότασις καὶ Διαίρεσις τῆς ὑποθέσεως, Διήγησις, Πίστεις, Παθοποιΐα, καὶ Ἐπίλογος. Τὰ μέρη ταῦτα ὑπαγορεύονται τρόπον τινὰ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ τοῦ ῥήτορος, καὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Συμφέρει τῷ-

(1) Ὁ Ἀριστοτέλης ἐξάγει τὰ τρία ταῦτα εἴδη ἐκ τῶν τριῶν καταστάσεων τῶν ἀκροατῶν. «Ἀνάγκη δὲ τὸν ἀκροατὴν ἢ θεωρὸν εἶναι, ἢ κριτήν· κριτὴν δὲ ἢ τῶν γεγενημένων, ἢ τῶν μελλόντων. Ἔστι δ' ὁ μὲν περὶ τῶν μελλόντων κρίνων, οἷον ἐκκλησιαστής· ὁ δὲ περὶ τῶν γεγενημένων, οἷον ὁ δικαστής· ὁ δὲ περὶ τῆς δυνάμεως, οἷον ὁ θεωρός· ὥσ' ἐξ ἀνάγκης ἂν εἴη τρία γένη τῶν λόγων τῶν ῥητορικῶν, Συμβουλευτικὸν, Δικανικὸν, Ἐπιδεικτικὸν (ῥητορ. βιβλ. ά, κεφ. γ'.)

όντι ἐν γένει νὰ προετοιμάζῃ ὁ ῥήτωρ μὲ εἰσαγωγικούς τινας λόγους τὰ πνεύματα τῶν ἀκροατῶν· νὰ προειδοποιῇ περὶ τίνος ἔρχεται νὰ ὁμιλήσῃ· νὰ διηγῆται τὴν ὑπόθεσιν· μετὰ ταῦτα νὰ ἐμβαίνῃ εἰς τὰς ἀποδείξεις· νὰ διεγείρῃ, ἂν ἦναι χρεία, τὰ πρόσφορα εἰς τὸν σκοπὸν πάθη· καὶ τελευταῖον, νὰ κάμνῃ σύντομον ἀνακεφαλαίωσιν τῶν ἀποδειχθέντων. Ἐκ τούτων δὲ τὸ μὲν προοίμιον, ἡ παθοποιΐα, καὶ ὁ ἐπίλογος, ἀποτείνονται κυρίως εἰς τὸν ἀκροατήν· ἡ δὲ πρότασις, ἡ διήγησις, καὶ αἱ πίστεις, ἀποβλέπουσιν εἰς αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, περὶ οὗ ὁ λόγος.

Τὸ προοίμιον λοιπὸν εἶναι γενικῶς προετοιμασία τῶν ἀκροατῶν, καὶ σύντομος δήλωσις τοῦ πράγματος πρὸς τοὺς μὴ εἰδότας, διὰ νὰ μάθωσι περὶ τίνος εἶναι ὁ λόγος, καὶ πρὸς τούτοις, διέγερσις τῆς προσοχῆς αὐτῶν, καὶ ἐφέλκυσις τῆς εὐνοίας (1). Τρία λοιπὸν πράγματα πρέπει ὁ ῥήτωρ νὰ προοικονομῇ διὰ τοῦ προοιμίου, εὐμάθειαν τῶν ἀκροατῶν, προσοχὴν, καὶ εὔνοιαν.

Περὶ μὲν τῆς εὐνοίας, πρέπει νὰ παρατηρῇ ὁ ῥήτωρ πῶς διάκεινται οἱ ἀκροαταὶ πρὸς αὐτὸν, εὐνοϊκῶς, δυσμενῶς, ἢ οὐδετέρως. Ἐὰν εὐνοϊκῶς, εἶναι περιττὸν νὰ λέγῃ περὶ εὐνοίας· ἀλλ' ἐὰν ἐξ ἅπαντος θέλῃ, δύναται νὰ εἴπῃ ὀλίγα τινὰ προσφυῆ.

Ἐὰν οἱ ἀκροαταὶ δὲν ἔχωσι πρὸς τὸν λέγοντα μήτε εὔνοιαν, μήτε κακόνοιαν, θέλει δοκιμάσειν νὰ κερδήσῃ τὴν εὐνοϊκὴν αὐτῶν ἀκρόασιν ἐκ τοῦ δικαίου καὶ συμφέροντος, λέγων, παραδείγματος χάριν, ὅτι εἶναι δίκαιον καὶ συμφέρον νὰ δώσωσιν εὐνοϊκὴν ἀκρόασιν εἰς τοὺς λόγους τῶν μηκέτι δοκιμα-

---

(1) Ἔστι δὲ προοίμιον καθόλου μὲν εἰπεῖν, ἀκροατῶν παρασκευὴ, καὶ τοῦ πράγματος ἐν κεφαλαίῳ μὴ εἰδόσι δήλωσις, ἵνα γινώσκωσι περὶ ὧν ὁ λόγος, παρακολουθῶσί τε τῇ ὑποθέσει· καὶ ἐπὶ τὸ προσέχειν παρακαλέσαι, καὶ καθ' ὅσον τῷ λόγῳ δυνατὸν, εὔνους ἡμῖν αὐτοὺς ποιῆσαι κ. τ. λ. Ἀριστοτέλ. Ῥητορ. πρὸς Ἀλέξ. λ'.

σθέντων πολιτῶν, καὶ ἄλλα τινὰ τοιαῦτα, ἐπιφέρων καὶ ἔπαινόν τινὰ αὐτῶν, ὅτι οὕτω δικαίως καὶ νουνεχῶς συνειθίζουσι νὰ ἀκροάζωνται ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, ὑπὲρ τοῦ δικαίου, καὶ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος.

Ἐὰν δὲ ὑπάρχῃ εἰς τὰ πνεύματα τῶν ἀκροατῶν διαβολή τις, πρέπει αὐτὴ νὰ ἀναφέρεται ἢ πρὸς τὸν λέγοντα, ἢ πρὸς τὰ πράγματα περὶ τῶν ὁποίων λέγει, ἢ πρὸς τὸν λόγον· καὶ νὰ ἔχῃ τὴν ἀρχὴν ἢ ἐκ τοῦ παρόντος χρόνου, ἢ ἐκ τοῦ παρελθόντος. Ἐὰν ἡ διαβολὴ ἔχῃ τὴν ἀρχὴν ἐκ τοῦ παρελθόντος, καὶ ὑποπτεύωνται τὸν λέγοντα ἢ ὡς πονηρὸν, ἢ ὡς ἄλλο τι, θέλει προκαταλάβειν τοὺς ἀκροατὰς λέγων, παραδείγματος χάριν, ὅτι οὐδὲ ἐγὼ δὲν ἀγνοῶ ὅτι εἶμαι ἤδη διαβεβλημένος πρὸς ἐσᾶς· θέλω ὅμως δείξειν ψευδεῖς τὰς κατ' ἐμοῦ διαβολὰς, ἐὰν ἀξιωθῶ τῆς δικαίας ὑμῶν ἀκροάσεως, ἐπιφέρων εἰς τοιούτους τινὰς λόγους σύντομον ἀπολογίαν, καὶ ψέγων τὰς κρίσεις τῶν διαβαλόντων, ἢ ὡς ἐχθρῶν, ἢ ὡς ἠπατημένων, καὶ λέγων, ὅτι εἶναι ἕτοιμος νὰ λάβῃ πᾶσαν δικαίαν ποινὴν, ἐὰν οὕτως ἔχωσιν. Ἂν ὅμως δὲν ἔχῃ πρὸς ταύτας ἀπολογίαν, θέλει εἰπεῖν, ὅτι ἀρκετὴ εἶναι ἡ ἀτυχία, τὴν ὁποίαν ἔπαθε, καὶ ὅτι δὲν εἶναι δίκαιον οὐδὲ φιλάνθρωπον νὰ στερηθῇ εἰς τὸ παρὸν ἀκροάσεως διὰ τὰ ἤδη γενόμενα καὶ κριθέντα.

Ἐὰν ἡ διαβολὴ ἦναι ἐκ τοῦ παρόντος χρόνου, καὶ ἀποτείνεται ἢ πρὸς τὴν ἡλικίαν τοῦ λέγοντος, ὅτι εἶναι νέος πολλὰ, ἢ γέρων, ἢ πρὸς ἄλλο τι, θέλει λύσειν καὶ τὴν τοιαύτην διαβολὴν μὲ λόγους προσήκοντας, προβάλλων ἢ τὴν ἐρημίαν τῶν λεγόντων, ἢ τὸ μέγεθος τῶν παρόντων πραγμάτων, ἢ τὴν ἀνάγκην, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον δυνάμενον νὰ λύσῃ τὴν διαβολὴν, ἢ νὰ ἐξαλείψῃ τὴν κατὰ τοῦ λέγοντος πρόληψιν τῶν ἀκροατῶν. Αἱ μὲν κατὰ τοῦ λέγοντος διαβολαὶ μὲ τοιούτους τινὰς λόγους πρέπει νὰ λύωνται εἰς τὰ προοίμια.

Ἐὰν δὲ οἱ ἀκροαταὶ δυσχεραίνωσιν εἰς αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ ῥήτωρ ἔχει νὰ ὁμιλήσῃ, πρέπει νὰ προκαταλάβῃ αὐτοὺς, συνομολογῶν, ὅτι οὐδ' αὐτὸς δὲν ἀγνοεῖ ὅτι εἶναι δεινὸν, λυπηρὸν, κ. τ. λ., καὶ ἀναφέρων τὴν αἰτίαν εἰς τὴν ἀνάγκην, εἰς τὴν τύχην, εἰς τοὺς καιροὺς, εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον, κ. τ. λ.

Ὁ δὲ λόγος αὐτοῦ δύναται νὰ διαβληθῇ, ἐὰν ἦναι μακρὸς, ἢ ἀρχαῖος, ἢ ἀπίθανος· καὶ περὶ μὲν τοῦ μήκους, θέλει ἀποδίδειν τὴν αἰτίαν εἰς αὐτὰ τὰ πράγματα, ὡς ἀναγκαίως ἀπαιτοῦντα μακρηγορίαν· περὶ δὲ τῆς ἀρχαιότητος, διδάσκων, ὅτι τώρα εἶναι ὁ προσήκων καιρὸς νὰ ἐξετασθῇ, κ. τ. λ. Περὶ δὲ τοῦ ἀπιθάνου, ἐπαγγελλόμενος, ὅτι θέλει δείξειν αὐτὸ ἀληθές·

Ἐὰν δὲν ὑπάρχῃ οὐδεμία διαβολὴ οὔτε εἰς τὸν λέγοντα, οὔτε εἰς τὸ πρᾶγμα, οὔτε εἰς τὸν λόγον, θέλει ἐκθέσειν εἰς τὸ προοίμιον τὸν σκοπὸν τοῦ λόγου, καὶ διεγείρειν μὲ λόγους προσήκοντας τὴν προσοχὴν τῶν ἀκροατῶν. Ἀλλ' ἐὰν ὑπάρχῃ διαβολή τις, ταύτην πρῶτον θέλει διαλύσειν, καὶ ἔπειτα θέλει ζητήσειν τὴν προσοχήν.

Ἡ δὲ προσοχὴ διεγείρεται φυσικὰ, ὅταν τὰ πράγματα, περὶ τῶν ὁποίων ἔρχεται νὰ ὁμιλήσῃ, ἦναι μεγάλα, ἢ φοβερὰ, ἢ δίκαια, καὶ καλὰ, καὶ συμφέροντα.

Ταῦτα γενικῶς πρέπει νὰ παρατηρῇ ὁ ῥήτωρ, καὶ νὰ ἐφαρμόζῃ προσφυῶς τὸ προοίμιον εἰς τὰς περιστάσεις, καὶ εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ λόγου, διὰ νὰ σύρῃ τὴν εὔνοιαν καὶ τὴν προσοχήν.

Εὐμαθεῖς δὲ γίνονται οἱ ἀκροαταὶ, ὅταν εἰσάγωμεν αὐτοὺς ἐπιτηδείως εἰς τὴν ὑπόθεσιν· γίνεται δὲ τοῦτο, ἐὰν ὁ ῥήτωρ παραστήσῃ μὲ τρόπον σύντομον καὶ σαφῆ τὴν κατάστασιν τῆς ὑποθέσεως, καὶ διαιρέσῃ αὐτὴν καλῶς εἰς κεφάλαια τινὰ, τὰ ὁποῖα ἐπαγγέλλεται νὰ ἀποδείξῃ.

Τὸ προοίμιον λοιπὸν λέγεται *ἐξ ὑπολήψεως*, ὅταν ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦναι ἢ νὰ συστήσῃ καλὴν ὑπόληψιν περὶ τοῦ λέγοντος, ἢ νὰ διαλύσῃ τὴν ὑπάρχουσαν κακὴν ἢ περὶ ἑαυτοῦ, ἢ περὶ τοῦ πράγματος. Εἰς τὸ εἶδος τοῦτο ἀνάγονται καὶ ὅσα ἀρχίζουσιν ἔκ τινος παροιμίας, ἢ ῥητοῦ ἐνδόξου τινὸς συγγραφέως, ἢ ἀπό τινος κοινοῦ τόπου, πάντοτε ὅμως προσφυῶς εἰς τὴν ὑπόθεσιν. Εὐδοκιμοῦσι καὶ τὰ ἐξ ἐπικλήσεως, ὁποῖον τὸ τοῦ Δημοσθένους ἐν τῷ περὶ Στεφάνου.

Ἐξ ὑποδιαιρέσεως δὲ λέγεται, ὅταν ἀναφέρωνται δύο τινὰ ἀδικήματα τοῦ αὐτοῦ προσώπου, ὑποδιαιρούμενα διὰ τοῦ μὲν καὶ δέ· οἷον, *ἐὰν μὲν καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἀδίκημα ἤθελε τιμωρηθῆν, ἡ τιμωρία ἤθελεν εἶσθαι δικαία· τώρα δὲ πολλῷ μᾶλλον, ὅτε καὶ ταῦτα ἐτόλμησε νὰ πράξῃ· ἤ, καὶ διὰ τὸν ἄλλον μὲν αὐτοῦ βίον ἦτον ἄξιος νὰ τιμωρηθῇ, μάλιστα δὲ διὰ τὰ ὕστερον αὐτοῦ πεπραγμένα, διὰ τὰ ὁποῖα αἰσχύνην ὁμοῦ καὶ ζημίαν ἐπροξένησεν εἰς τὴν πόλιν*· ὁμοίως γίνεται ὑποδιαίρεσις καὶ εἰς τὸν χρόνον· οἷον, *καὶ διὰ τὰ ἤδη μὲν τολμηθέντα πρέπει νὰ τιμωρηθῇ, ἔτι δὲ καὶ διὰ νὰ προλάβωμεν εἰς τὸ μέλλον τῶν τοιούτων ἀδικημάτων τὴν ἐπανάληψιν*· ὁμοίως καὶ περὶ πραγμάτων ἀγαθῶν.

Ἐκ περιουσίας, ὅταν λαλοῦντες περί τινος καλοῦ ἢ κακοῦ, λέγωμεν, ὅτι καὶ περὶ ἄλλου μεγαλητέρου ἠδυνάμεθα νὰ κατηγορήσωμεν τὸν κρινόμενον, ἢ νὰ δείξωμεν τὸν ἄνθρωπον ἄξιον ἐπαίνου, ἢ ἀμοιβῆς.

Ἀπὸ τοῦ καιροῦ, ὅταν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον λέγομεν τώρα, δυνάμεθα νὰ παραστήσωμεν αὐτὸ ὡς ἤδη γεγενημένον διά τινα περίστασιν· οἷον, ἐφυγαδεύθησάν τινες· πολέμου δὲ γενομένου, ἐβοήθησαν τὴν πόλιν συστρατεύσαντες κατὰ τῶν πολεμίων· καὶ προβάλλει τις νὰ δεχθῇ αὐτοὺς ἡ πόλις, λέγων, *κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον ἐγὼ προβάλλω νὰ δεχθῶ-*

μεν τοὺς φυγαδευθέντας, ἀληθῶς ὅμως ἤδη ἐδέχθημεν αὐτοὺς, ὅτε ἐστράτευσαν ὑπὲρ ἡμῶν κατὰ τῶν πολεμίων.

Ἰδιαίτεραί τινες παρατηρήσεις ἢ κανόνες περὶ τοῦ καλῶς προοιμιάζεσθαι.

Ἐπειδὴ τὸ προοίμιον κάμνει τὴν πρώτην ἐντύπωσιν εἰς τὰ πνεύματα τῶν ἀκροατῶν, ἥτις πρέπει φυσικὰ νὰ ἔχῃ μεγάλην ἐπιῤῥοὴν εἰς ὅλον τὸν λόγον, φανερὸν ὅτι εἶναι χρεία μεγίστης προσοχῆς καὶ ἐπιδεξιότητος εἰς τὴν σύνθεσιν αὐτοῦ. Ὅθεν μετὰ τὰς ἀνωτέρω γενικὰς παρατηρήσεις, εἶναι καλὸν νὰ προσθέσωμεν ἐνταῦθα καὶ τοὺς ἀκολούθους κανόνας.

ά. Τὸ προοίμιον πρέπει νὰ ἦναι εὔκολον καὶ φυσικόν. Πρέπει πάντοτε αὐτὴ ἡ ὑπόθεσις νὰ τὸ ὑπαγορεύῃ, καὶ ὡς κάλιστα λέγει ὁ Κικέρων, «ἐξ αὐτῆς τῆς προκειμένης ὑποθέσεως νὰ ἦναι βαθέως ἐξηνθημένον (1)». Εἶναι πολλὰ κοινὸν σφάλμα εἰς τὰ προοίμια τὸ νὰ λαμβάνωνται ἀπὸ κοινοῦ τινος τόπου, μὴ ἔχοντος οὐδεμίαν ἰδιαιτέραν σχέσιν πρὸς τὴν ἀνὰ χεῖρας ὑπόθεσιν· ὅθεν μένουσιν ἀσύνδετα, ὡς τμήματα ξένα πρὸς τὸ ἐπίλοιπον τοῦ λόγου. Τοῦ εἴδους τούτου εἶναι τὰ προοίμια τοῦ Σαλλουστίου εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν πολέμων τοῦ Κατιλίνα καὶ Ἰουγούρθα. Τὰ προοίμια ταῦτα ἠδύναντο ἐξίσου νὰ προταχθῶσι καὶ εἰς πᾶσαν ἄλλην ἱστορίαν, ἢ ὁποιανδήποτε πραγματείαν· ὅθεν, ἂν καὶ καθ' ἑαυτὰ ἦναι εὐφραδῆ, πρέπει ὅμως νὰ θεωρῶνται ὡς ἀκατάλληλα εἰς τὸ σύγγραμμα, μὴ ἔχοντα οὐδεμίαν σύνδεσιν μὲ αὐτό. Κατὰ τοῦτο καὶ ὁ Κικέρων, ὅς τις ἐφύλαττε μεγάλην ἀκρίβειαν εἰς τοὺς ῥητορικοὺς αὐτοῦ λόγους, δὲν εἶναι τόσον ἀκριβὴς εἰς τὰ ἄλλα συγγράμματα. Ἐκ τινος ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀττικὸν (2) φαίνε-

(1) Effloruisse penitus ex re de qua tum agitur.

(2) L. XVI. b.

ται ὅτι ἐσυνείθιζεν, ὅτε δὲν εἶχεν ἄλλας ἀσχολίας, νὰ προετοιμάζῃ διαφόρους προοιμιακὰς, εἴτε εἰσαγωγικὰς ὁμιλίας, διὰ νὰ προττάτῃ αὐτὰς ἐκ τοῦ προχείρου εἰς ὅ,τι σύγγραμμα ἤθελεν ἐκδώσειν ὕστερον. Ἐκ ταύτης δὲ τῆς ἀλλοκότου μεθόδου τοῦ συγγράφειν συνέβη εἰς αὐτὸν ἐκ λήθηςνὰ μεταχειρισθῇ δὶς τὸ αὐτὸ προοίμιον, προτάξας αὐτὸ εἰς δύο διάφορα συγγράμματα. Μαθὼν δὲ τοῦτο παρὰ τοῦ Ἀττικοῦ, ὡμολόγησε τὸ λάθος, καὶ ἔστειλε πρὸς αὐτὸν ἄλλο προοίμιον.

Διὰ νὰ γίνεται δὲ τὸ προοίμιον φυσικὸν καὶ εὔκολον, εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μου, ὀρθὸς κανὼν νὰ μὴ σχεδιάζεται, ἕωσοῦ ὁ ῥήτωρ νὰ μελετήσῃ καθ᾽ ἑαυτὸν τὴν ὑπόθεσιν τοῦ λόγου. Τότε μόνον πρέπει ν᾽ ἀρχίσῃ νὰ σκέπτεται περὶ καταλλήλου καὶ φυσικοῦ προοιμίου. Ἂν ἀκολουθήσῃ τὸν ἐναντίον δρόμον, καὶ συνθέσῃ πρῶτον τὸ προοίμιον, θέλει εὑρεῖν συχνὰ ὅςτις εἶναι συνειθισμένος εἰς τὸ συγγράφειν, ἢ ὅτι ἐπροοιμίασεν ἐκ κοινοῦ τινος τόπου, ἢ ὅτι ἀντὶ νὰ ἦναι τὸ προοίμιον προσηρμοσμένον εἰς τὸν λόγον, ἐβιάσθη νὰ προσαρμόσῃ τὸ ὅλον τοῦ λόγου εἰς τὸ προσυντεταγμένον προοίμιον. Ὁ Κικέρων κάμνει ταύτην τὴν παρατήρησιν, ἂν καὶ εἰς τὴν πρᾶξιν δὲν ἐςάθη πάντοτε σύμφωνος μὲ τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ κανόνα, «Ἀφοῦ, λέγει, σκεφθῶ περὶ πάντων, τότε συνειθίζω νὰ συλλογίζωμαι ἔσχατον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ λεχθῇ πρῶτον, τί προοίμιον νὰ μεταχειρισθῶ. Διότι ἐὰν ποτε ἠθέλησα τοῦτο πρῶτον νὰ εὕρω, δὲν με ἦλθεν εἰς τὸν νοῦν ἄλλο τι, παρὰ εὐτελὲς ἢ μάταιον, ἢ τετριμένον (1)». Ἀφοῦ τὸ πνεῦμα θερμανθῇ καὶ ἐμ-

---

(1) Omnibus rebus consideratis, tum denique id quod primum est dicendum, postremum soleo cogitare, quo utar exordio. Nam si quando id primum invenire volui, nullum mihi occurrit nisi aut exile, aut nugatorium, aut vulgare.

βῇ εἰς κίνησιν διὰ τῆς βαθείας μελέτης τῆς ὑποθέσεως, τότε πολὺ εὐκολώτερα θέλει εὑρεῖν καὶ ὕλην διὰ τὸ προοίμιον.

β΄. Πρέπει νὰ καταβάλῃ πᾶσαν σπουδὴν διὰ νὰ δώσῃ εἰς τὸ προοίμιον ἀκριβῆ φράσιν. Τοῦτο ἀπαιτεῖται, διὰ τὴν κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκονται οἱ ἀκροαταί· ἐπειδὴ τότε εἶναι πλέον διατεθειμένοι εἰς τὸ νὰ κρίνωσι τὸν λέγοντα, παρὰ εἰς τὰ ἄλλα μέρη τοῦ λόγου· μὴ ὄντες ἔτι ἐνησχολημένοι εἰς τὴν ὑπόθεσιν ἢ εἰς τὰ ἐπιχειρήματα, διευθύνουσιν ὅλην τὴν προσοχὴν εἰς τὸ ὕφος καὶ εἰς τὸν τρόπον αὐτοῦ. Πρέπει λοιπὸν νὰ κάμῃ τι, διὰ νὰ προκαταλάβῃ τὴν εὔνοιαν αὐτῶν· διὰ τὸν αὐτὸν ὅμως λόγον πρέπει νὰ φεύγῃ τὸ παραπολὺ τεχνητόν· διότι εἰς τὴν ἀρχὴν δύναται να ἀνακαλυφθῇ εὐκολώτερα, παρὰ ὕστερον, καὶ οὕτω θέλει ἐλαττώσειν τὴν πειθὼ εἰς τὰ ἀκόλουθα. Ὅθεν ἀκρίβεια ἀνεπιτήδευτος, καὶ κομψὴ ἁπλότης εἶναι ὁ κύριος χαρακτὴρ τοῦ προοιμίου, ὥστε νὰ φαινώμεθα, λέγει ὁ Κιντιλιανός, λαλοῦντες ἀκριβῶς, ἀλλ᾽ ὄχι ἐντέχνως (1)».

γ΄. Τρίτον, ἡ μετριότης εἶναι ἄλλος τρίτος χαρακτὴρ, τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ ἔχῃ τὸ προοίμιον. Ὅλοι οἱ τρόποι τῆς μετριότητος εἶναι προκαταληπτικοὶ καὶ εὐνοίας πρόξενοι. Ἐὰν ὁ ῥήτωρ ἀργίσῃ μὲ τρόπον ἐπηρμένον καὶ ἀλαζονικὸν, τὸ φίλαυτον καὶ φιλότιμον τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ θέλουσι παροξυνθῆν, καὶ ἐντεῦθεν θέλουσι παρακολουθεῖν αὐτὸν μὲ βλέμμα ὕποπτον διὰ παντὸς τοῦ λόγου. Πρέπει δὲ νὰ φαίνεται ἡ μετριότης τοῦ ῥήτορος ὄχι μόνον εἰς τὴν ἔκφρασιν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλους τοὺς τρόπους αὐτοῦ, εἰς τὸ βλέμμα, εἰς τὸ σχῆμα, εἰς τὸν τόνον τῆς φωνῆς. Πᾶν ἀκροατήριον δέχεται καλῶς τὰ σημεῖα ταῦτα τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς σεμνῆς συστολῆς τοῦ

(1) Ut videamur accuratè non callidè dicere.

λέγοντος· δὲν πρέπει ὅμως ἡ μετριότης αὕτη νὰ ἐνδεικνύῃ οὐδὲν εὐτελὲς ἢ ποταπόν. Μέγα συμβάλλει πάντοτε εἰς τὸν ῥήτορα, ὁμοῦ μὲ τὴν μετριότητα καὶ τὸ πρὸς τοὺς ἀκροατὰς σέβας, νὰ ἐμφαίνῃ καὶ αἴσθημα ἀξιώματος ἐμπνεόμενον ἀπὸ τὴν πεποίθησιν, ἣν ἔχει περὶ τῆς δικαιοσύνης ἢ ἀξιολογότητος τῆς ὑποθέσεως τοῦ λόγου.

Ἡ μετριότης τοῦ προοιμίου ἀπαιτεῖ νὰ μὴν ὑπόσχεται παραπολὺ, «νὰ μὴ δίδῃ καπνὸν ἐκ τῆς λάμψεως, ἀλλὰ φῶς ἐκ τοῦ καπνοῦ (1)». Τοῦτο βέβαια εἶναι ὁ γενικὸς κανὼν, ὅτι δὲν πρέπει ὁ ῥήτωρ νὰ δείχνῃ εἰς τὴν ἀρχὴν ὅλην ἑαυτοῦ τὴν δύναμιν, ἀλλὰ βαθμηδὸν νὰ ἀνεγείρεται καὶ νὰ ὑψόνεται καθ' ὅσον ὁ λόγος αὐτοῦ προχωρεῖ. Εἶναι ὅμως περιστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας συγχωρεῖται ν' ἀρχίζῃ μὲ τόνον ὑψηλὸν καὶ θαῤῥαλέον, καθὼς, παραδείγματος χάριν, ὅταν ἀναβαίνῃ εἰς τὸ βῆμα διὰ νὰ ὑπερασπισθῇ δίκην τινὰ ἀπεῤῥιμμένην καὶ δυσφημισμένην ἀπὸ τὸ κοινόν· διότι ἡ ἄκρα μετριότης εἰς τὴν ἀρχὴν ἤθελε φανῆν τότε ὡς ὁμολογία τοῦ ἐγκλήματος. Πρέπει νὰ πασχίσῃ διὰ τῆς εὐτολμίας καὶ δυνάμεως τοῦ προοιμίου νὰ ἀναχαιτίσῃ τὴν καθ' ἑαυτοῦ ὁρμὴν, καὶ νὰ διασκεδάσῃ τὰς προλήψεις μὲ ἀπτόητον παρουσίαν. Εἰς ὑποθέσεις ὁμοίως παθητικοῦ εἴδους, καὶ εἰς ἐκκλησιαστικοὺς λόγους ἔχοντας ὑπόθεσιν καταπληκτικὴν, τὸ μεγαλοπρεπὲς προοίμιον ἔχει ἐνίοτε καλὸν ἀποτέλεσμα, ἐὰν ὑποστηρίζεται ἀξίως ἐκ τῶν ἑπομένων. Ὁ Βοσσουέτος, ὁ Φλεχιέριος, καὶ οἱ ἄλλοι ἔνδοξοι ἱεροκήρυκες τῆς Γαλλίας ἀρχίζουσι πολλάκις τοὺς λόγους αὐτῶν μὲ προοίμια ἐπεξειργασμένα καὶ ὑψηλὰ, τὰ ὁποῖα διεγείρουσι τὴν προσοχὴν, καὶ λαμπρύνουσι τὴν ὑπό-

---

(1) Non fumum ex fulgorc, sed ex fumo dare lucem (Hor. Ars poet.)

θεσιν. Πρέπει ὅμως ὁ ῥήτωρ νὰ προσέχῃ νὰ μὴ δίδῃ εἰς τὴν ἀρχὴν ἰδέαν ὑψηλοτέραν παρ' ὅσην δύναται νὰ φυλάξῃ εἰς τὰ ἀκόλουθα.

δ'. Πρέπει συνήθως νὰ γίνεται τὸ προοίμιον μὲ ἥσυχον τρόπον· σπανίως δίδεται εἰς αὐτὸ τόπος κινήσεως καὶ πάθους. Αἱ παθητικαὶ κινήσεις πρέπει νὰ γίνωνται βαθμηδὸν, προχωροῦντος τοῦ λόγου· διότι βαθμηδὸν πρέπει τὰ πνεύματα τῶν ἀκροατῶν νὰ προετοιμασθῶσι, πρὶν ὁ ῥήτωρ ἔμβῃ εἰς δυνατὰ καὶ παθητικὰ αἰσθήματα. Τοῦ κανόνος τούτου ἐξαιροῦνται τινὲς περιστάσεις, ὡς ὅταν ἡ ὑπόθεσις ἦναι τοιαύτη, ὥστε καὶ μόνη ἡ ὑπόμνησις αὐτῆς νὰ διεγείρῃ πάθος εἰς τὴν ψυχὴν, ἢ ὅταν ἡ ἀπροσδόκητος παρουσία τινὸς ἀνθρώπου, ἢ τινὸς ἀντικειμένου, εἰς κοινὴν συνέλευσιν, ἐξάπτῃ τὸν ῥήτορα, καὶ τὸν κάμνῃ νὰ ἀρχίσῃ τὸν λόγον μὲ ἀσυνήθιστον ὁρμήν. Ἡ μία, ἢ ἡ ἄλλη ἐκ τούτων τῶν περιστάσεων συγχωρεῖ τὸ λεγόμενον *ἐξ ἐφόδου* προοίμιον· οὕτω ἡ παρουσία τοῦ Κατιλίνα εἰς τὴν βουλὴν κάμνει φυσικωτάτην καὶ κατάλληλον τὴν ὁρμητικὴν ἀρχὴν τοῦ πρώτου τῶν κατ' αὐτοῦ λόγων τοῦ Κικέρωνος· Τοιαῦτα ὅμως προοίμια πρέπει νὰ τολμῶνται ἀπὸ πολλὰ ὀλίγους· διότι ἀναλόγως μὲ τὴν τοσαύτην ὁρμὴν εἶναι δυσκολώτατον νὰ εὐχαριστήσῃ ὁ λόγος τὰ πνεύματα τῶν ἀκροατῶν προσμένοντα μεγάλην δεινότητα.

Ἂν καὶ συνήθως τὸ προοίμιον δὲν ἦναι ὁ τόπος τῆς παθοποιΐας, πρέπει ὅμως νὰ προδιαθέτῃ τὸν ἀκροατὴν εἰς ἐκεῖνα τὰ πάθη, τὰ ὁποῖα εἶναι χρεία νὰ διεγερθῶσιν εἰς τὰ ἀκόλουθα μέρη τοῦ λόγου. Πρέπει ὁ ῥήτωρ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου νὰ στρέψῃ τὰς καρδίας τῶν ἀκουόντων πρὸς ἐκεῖνα τὰ αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα σκοπεύει νὰ διεγείρῃ ἔπειτα. Εἴτε συμπάθεια εἶναι, εἴτε ἀγανάκτησις, εἴτε καταφρόνησις, εἰς ὅ,τι πάθος ὁ λόγος μέλλει νὰ ἐνδιατρίψῃ, πρέπει νὰ ῥίψῃ τὰ

σπέρματα τούτου εἰς τὸ προοίμιον, νὰ ὑποκινήσῃ τὸ ὁποῖον σκοπεύει νὰ ἐγείρῃ. Μεγάλη τέχνη καὶ ἐπιτηδειότης τοῦ ῥήτορος εἶναι νὰ κάμῃ προσφυῶς τὸ προανάκρουσμα, ἂν συγχωρῆται νὰ ἐκφρασθῶ οὕτω, τῆς ἑπομένης ὁμιλίας αὐτοῦ.

έ. Πέμπτος κανὼν τοῦ προοιμιάζεσθαι εἶναι, νὰ μὴ προανακαλύπτῃ οὐδὲν οὐσιῶδες μέρος τῆς ὑποθέσεως. Ὅταν οὐδὲν τὰ κύρια μέρη ἢ ἐπιχειρήματα, τὰ ὁποῖα ὕςερον μέλλουσι νὰ πλατυνθῶσι, προδεικνύωνται, καὶ κατὰ μέρος ἐκθέτωνται εἰς τὸ προοίμιον, δὲν ἔχουσι πλέον τὴν χάριν τοῦ νεοφανοῦς εἰς τὴν δευτέραν αὐτῶν παράστασιν. Ἡ ἐντύπωσις, τὴν ὁποίαν ὁ ῥήτωρ θέλει νὰ κάμῃ διά τινος ἐξαιρέτου στοχασμοῦ, ἐκτελεῖται πάντοτε εὐστόχως, ὅταν γίνεται ὁλόκληρος ὁμοῦ, καὶ εἰς τὸν ἀνήκοντα τόπον.

ς΄. Τέλος πάντων, τὸ προοίμιον πρέπει καὶ κατὰ τὴν ἔκτασιν καὶ κατὰ τὸ εἶδος νὰ ἦναι ἀνάλογον μὲ τὸν λόγον. Κατὰ μὲν τὴν ἔκτασιν, διότι δὲν εἶναι ἀτοπία μεγαλητέρα παρὰ τὸ νὰ ἐγείρῃ τις στοὰν μεγαλωτάτην ἔμπροσθεν μικροτάτης οἰκοδομῆς. Κατὰ δὲ τὸ εἶδος, διότι δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἄτοπον νὰ ἐπιφορτίζῃ τις μὲ ὑπερηφάνους στολισμοὺς τὴν εἴσοδον ἁπλῆς τινος οἰκίας. Ἡ κοινὴ αἴσθησις δεικνύει, ὅτι πᾶν μέρος λόγου πρέπει νὰ ἀναλογῇ μὲ τὴν μορφὴν καὶ μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ὅλου.

Οὗτοι εἶναι οἱ κυριώτεροι κανόνες περὶ προοιμίων, καὶ κατὰ μέγα μέρος ἐφαρμόζονται ἐξίσου εἰς πάντα λόγον, ὁποιουδήποτε εἴδους καὶ ἂν ἦναι. Εἰς τὰς δίκας δὲ καὶ δημηγορίας, ἀπαιτεῖται ἰδιαιτέρα προσοχὴ νὰ μὴ μεταχειρίζεται ὁ ῥήτωρ προοίμιον, τὸ ὁποῖον ὁ ἐναντίος δύναται νὰ ἁρπάσῃ ὡς ὅπλον, καὶ νὰ ςρέψῃ ἐναντίον αὐτοῦ. Εἰς τὸ ἄτοπον τοῦτο ἐκθέτονται ὅλα ἐκεῖνα τὰ προοίμια, ὅσα λαμβάνονται ἐκ κοινῶν τόπων· καὶ τοῦτο δίδει πάντοτε μεγάλον θρίαμβον εἰς τὸν ἐναν-

τίον, ἐὰν, διὰ μικρᾶς τινος μεταβολῆς τῶν λεχθέντων ἀπὸ ἡμᾶς εἰς τὸ προοίμιον, φανῇ ὅτι τρέπει εἰς τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον τὰς ἀρχὰς, μὲ τὰς ὁποίας ἡμεῖς ἐπροοιμιάσαμεν ἐναντίον αὐτοῦ. Ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν τὴν ὁποίαν ὁ Κιντιλιανὸς κάμνει πολλὰ ἀξιοσημείωτον παρατήρησιν, ὅτι τὰ προοίμια τὰ λαμβανόμενα ἔκ τινος τῶν λεχθέντων εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ λόγου ἔχουσι πάντοτε μεγάλην χάριν· καὶ ὁ λόγος, τὸν ὁποῖον δίδει περὶ τούτου, εἶναι ὀρθὸς καὶ φυσικός· « Πολλὴν χάριν ἔχει τὸ προοίμιον, τὸ ὁποῖον λαμβάνει τὴν ὕλην ἀπὸ τὸν λόγον τοῦ ἐναντίου, δι' αὐτὸ τοῦτο, διότι δὲν συνετέθη εἰς τὴν οἰκίαν, ἀλλ' ἐγεννήθη αὐτόθι καὶ ἐκ τοῦ πράγματος· ὅθεν δίδει ὑπόληψιν εὑρετικοῦ πνεύματος, καὶ προσθέτει ἀκόμη πίστιν εἰς τὸν λόγον ὡς ἁπλοῦν καὶ ἐκ τοῦ προχείρου γενόμενον· εἰς τρόπον ὥστε, καὶ ἂν τὰ λοιπὰ ἦναι προγεγραμμένα καὶ ἐπεξειργασμένα, νὰ φαίνεται ὅλος ὁ λόγος αὐτοσχέδιος, ἐπειδὴ ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ εἶναι φανερὰ ἀπροπαρασκεύαστος (1) ».

Κατὰ τὸν Ἑρμογένην ὁ αὐτὸς λόγος δύναται νὰ λαμβάνῃ κατὰ τὴν χρείαν ἕως τρία προοίμια· φαίνεται ὅμως ἀκατάλληλον νὰ λέγῃ τις ὅτι ὁ αὐτὸς λόγος ἔχει πολλὰ προοίμια. Ὅταν ὁ ῥήτωρ εὑρίσκεται εἰς ἀνάγκην νὰ προδιαθέσῃ πολλαχῶς τοὺς ἀκροατὰς, καὶ νὰ διαλύσῃ πολλὰ ἐναντία, μεταχειρίζεται καὶ διάφορα ἐπιχειρήματα· πλὴν πάντα ταῦτα συγκροτοῦσιν ἓν προοίμιον.

---

(1) Maltum gratiae exordio est quod ab actione diversae partis materiam trahit; hoc ipse, quod non compositum domi, set ibi atque e re natum; et facilitate famam ingenii auget, et facie cimplicis, sumptique e proximo sermonis, fidem quoque acquirit; adeo. ut etiamsi reliqua scripta atque claporata sint, tamen videatur tota ex temporalis oratio, cujus initium nihil praeparatum habuisse, manifestnm est.

Κατὰ τὸν αὐτὸν ῥητοροδιδάσκαλον, τὸ προοίμιον ἔχει τέσσαρα μέρη, Πρότασιν, Κατασκευὴν, Ἀπόδοσιν, καὶ Βάσιν· πρότασις εἶναι αὐτὸ τὸ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ προοιμίου λεγόμενον· κατασκευὴ δὲ τὸ αἰτιολογοῦν τὴν πρότασιν· ἀπόδοσις τὸ ἐκ τῆς προτάσεως συναγόμενον συμπέρασμα· καὶ βάσις, ἡ κατασκευὴ τῆς ἀποδόσεως. Ὅταν ὅμως ἡ πρότασις ἦναι ὁμολογουμένη, ἡ κατασκευὴ παραλείπεται, ὡς εἰς τὸν πρῶτον Ὀλυνθιακὸν, ὅπου μετὰ τὴν πρότασιν ἐπιφέρεται εὐθὺς ἡ ἀπόδοσις· «Ὅτε τοίνυν τοῦθ' οὕτως ἔχει, προσήκει προθύμως ἐθέλειν ἀκούειν τῶν βουλομένων συμβουλεύειν». Ενίοτε ἀποσιωπᾶται καὶ ἡ βάσις, ἐὰν ἡ ἀπόδοσις δὲν ἔχῃ χρείαν κατασκευῆς.

Πρότασις.

Μετὰ τὸ προοίμιον ἕπεται συνήθως ἡ πρότασις τοῦ λόγου, ἢ τῆς ὑποθέσεως ἡ φανέρωσις, ἥτις πρέπει νὰ ἦναι καθαρὰ καὶ διακεκριμένη, καὶ νὰ παριστάνεται μὲ ὀλίγας καὶ σαφεῖς λέξεις ἁπλῶς καὶ ἀνεπιτηδεύτως. Τινὲς ὅμως εἰς τοὺς δικανικοὺς λόγους τάττουσι τὴν πρότασιν κατόπιν τῆς διηγήσεως.

Ἡ πρότασις δύναται καὶ νὰ λείψῃ, ὅταν ἡ ὑπόθεσις, περὶ ἧς γίνεται ὁ λόγος, ἦναι φανερὰ, μάλιστα δὲ, ὅταν ἡ διήγησις τελειόνῃ, ὅθεν ἄρχεται τὸ ζήτημα. Οὕτως ὁ Κικέρων, ἀφοῦ μετὰ τὸ προοίμιον διηγήθη τίνι τρόπῳ ἐφονεύθη ὁ Κλώδιος παραμονεύων τὸν Μίλωνα, διὰ νὰ φονεύσῃ αὐτὸν, κάμνει ἀνακεφαλαίωσιν, περιλαμβάνουσαν αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν τοῦ λόγου, καὶ ἐμβαίνει εἰς τοὺς ἀγῶνας· » Ταῦτα, καθὼς παρέστησα αὐτὰ, οὕτως ἐπράχθησαν, κριταί· ὁ ἐνεδρευτὴς ἐνικήθη, ἡ βία κατεβλήθη διὰ τῆς βίας, ἢ μᾶλλον τὸ θράσος κατεπιέσθη ὑπὸ τῆς δυνάμεως (1).

---

(1) Haec sicut exposui, ita gesta sunt, Judices: insidiator superatus, vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est.

Εἰς ὑποθέσεις ὅμως ἀμφιβαλλομένας, καὶ μάλιστα ὅπου ἡ μὲν πρᾶξις εἶναι ὁμολογουμένη, ζητεῖται δὲ ἡ φύσις τοῦ ἀνομήματος, πρέπει ὁ ῥήτωρ νὰ φανερόνῃ εἰς τοὺς κριτὰς διὰ τῆς προτάσεως, τί ἔχει νὰ ἀποδείξῃ, διὰ νὰ κρίνωσιν ὀρθῶς τα λεγόμενα, ἐξεύροντες ἤδη τὸ εἰς ἀπόδειξιν προκείμενον.

Διαίρεσις.

Εἰς τὴν πρότασιν ἕπεται ἡ διαίρεσις, ἢ ἡ ἔκθεσις τῆς τάξεως τοῦ λόγου, ἤγουν, τί ἔχει νὰ ἀποδειχθῇ πρῶτον, τί δεύτερον, καὶ οὕτως ἐφεξῆς. Δὲν ἀπαιτεῖται ὅμως ἀφεύκτως εἰς πάντα λόγον, ἢ διότι ἡ πρότασις εἶναι ἁπλῆ, καὶ δὲν ἐπιδέχεται διαίρεσιν εἰς μέρη, ἢ διότι ὁ λόγος εἶναι σύντομος. Ἐνίοτε δὲ καὶ αὐτὸς ὁ ῥήτωρ προκρίνει νὰ μὴν εἰδοποιήσῃ τοὺς ἀκροατὰς περὶ τῆς τάξεως, τὴν ὁποίαν μέλλει ν' ἀκολουθήσῃ, ἢ περὶ τοῦ τελευταίου συμπεράσματος, εἰς τὸ ὁποῖον σκοπεύει νὰ φέρῃ αὐτούς. Ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ, μία τις τάξις εἶναι ἀναγκαία εἰς πάντα λόγον καλῶς γινόμενον. Πρέπει ἡ σειρὰ τῶν λεγομένων νὰ ἦναι τοιαύτη, ὥστε τὸ ἡγούμενον νὰ δίδῃ σαφήνειαν καὶ δύναμιν εἰς τὸ ἑπόμενον.

Κανόνες περὶ τῆς διαιρέσεως.

ά. Τὰ διάφορα μέρη, εἰς τὰ ὁποῖα διαιρεῖται ἡ ὑπόθεσις, πρέπει νὰ ἦναι πραγματικῶς διακεκριμένα ἀπ' ἀλλήλων, ἤγουν, νὰ μὴν ἐμπερικλείωσιν ἄλληλα.

β'. Εἰς τὴν διαίρεσιν πρέπει νὰ παρατηρῶμεν μετὰ μεγάλης προσοχῆς τὴν φυσικὴν τάξιν, ἤγουν, ν' ἀρχίζωμεν ἀπὸ τῶν ἁπλουστέρων ὡς πλέον εὐκαταλήπτων καὶ ἀναγκαίων νὰ προεξετασθῶσι, καὶ οὕτω νὰ προβαίνωμεν εἰς ἄλλα, τὰ ὁποῖα ἐπιστηρίζονται ἐπάνω εἰς τὰ πρῶτα, καὶ ὑποθέτουσιν αὐτὰ ἤδη ἐγνωσμένα . Πρέπει νὰ διαιρῶμεν τὴν ὑπόθεσιν εἰς

ἐκεῖνα τὰ μέρη, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναλύεται εὐκολώτερα καὶ φυσικώτερα, ὥστε νὰ φαίνεται ἀφ᾽ ἑαυτῆς οὕτω διαιρουμένη, ἀλλ᾽ οὐχὶ βιαίως κατακερματιζομένη.

γ. Τὰ διάφορα μέλη τῆς διαιρέσεως πρέπει νὰ συμπληρῶσι τὴν ὑπόθεσιν· ἄλλως δὲ, ἡ διαίρεσις εἶναι ἀτελὴς, καὶ ἡ ὑπόθεσις παριστάνεται εἰς τμήματα καὶ ἀκρωτηριάσματα, χωρὶς σχέδιον διαγράφον τὸ ὅλον.

δ'. Αἱ λέξεις αἱ ἐκφράζουσαι τὰ μέρη τῆς διαιρέσεως πρέπει νὰ ἦναι, ὅσον τὸ δυνατὸν, σύντομοι· νὰ φεύγωμεν τὰς περιφράσεις, καὶ νὰ μὴ μεταχειριζώμεθα οὐδεμίαν λέξιν χωρὶς νὰ ἦναι ἀναγκαία. Ἀκρίβεια πρὸ πάντων τῶν ἄλλων ἀπαιτεῖται εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς μεθόδου. Παριστάνεται δὲ ἡ διαίρεσις καθαρὰ καὶ κομψὴ, ὅταν μάλιστα τὰ διάφορα κεφάλαια ἐκφράζωνται μὲ λέξεις τὰς πλέον σαφεῖς, ἐξηγητικὰς, καὶ, ὅσον τὸ δυνατὸν, ὀλίγας. Οὕτω γινομένη, εὐχαριστεῖ πάντοτε τὸν ἀκροατὴν, καὶ ἐνταυτῷ συμβάλλει τὰ μέγιστα, εὐκολύνουσα εἰς αὐτὸν τὴν ἐνθύμησιν τῶν διαφόρων μερῶν.

έ. Πρέπει νὰ φεύγωμεν τὴν περιττὴν πολυπλασίασιν τῶν κεφαλαίων. Τὸ νὰ μελίζεται ἡ ὑπόθεσις εἰς πολλὰ λεπτὰ μέρη μὲ διαιρέσεις καὶ ὑποδιαιρέσεις χωρὶς σκοπὸν, φέρει πάντοτε κακὸν ἀποτέλεσμα εἰς τὸν λόγον. Τοῦτο δύναται νὰ ἦναι καλὸν εἰς λογικὴν πραγματείαν· εἰς τὸν ῥητορικὸν ὅμως λόγον δὲν συμβάλλει, διότι κάμνει αὐτὸν νὰ φαίνεται τραχὺς καὶ ξηρὸς, καὶ καταβαρύνει ματαίως τὴν μνήμην τῶν ἀκροατῶν.

Ἀφοῦ δὲ ἅπαξ προεκτεθῇ ἡ τάξις, πρέπει νὰ φυλάττεται εἰς ὅλον τὸν λόγον· διότι ἄλλως, δύναται νὰ προξενήσῃ καὶ ἀσάφειαν, καὶ κατὰ τοῦ λέγοντος ὑποψίαν. Ἐνίοτε ὅμως ὁ ῥήτωρ δείχνων ἁπλότητα καὶ θάῤῥος πολὺ εἰς τὴν ἀλήθειαν τῶν λεγομένων, ἀφίνει τρόπον τινὰ εἰς τοὺς κριτὰς νὰ ἐκλέξωσι, τί πρῶτον νὰ εἴπῃ, καὶ τί δεύτερον, ὡς εἰς τὸν κατὰ

Ἀριστοκράτους λόγον, «Δίκαιον δ' ἐστὶν ἴσως, ἐμὲ ὑπεσχημένον τρία ἐπιδείξειν, ἓν μέν, ὡς παρὰ τοὺς νόμους τὸ ψήφισμα εἴρηται, δεύτερον δέ, ὡς ἀσύμφορόν ἐστι τῇ πόλει, τρίτον δέ, ὡς ἀνάξιός ἐστι τυχεῖν τούτων, ὧν γέγραπται, ἁπάντων τούτων αἵρεσιν δοῦναι τοῖς ἀκουσομένοις, τί πρῶτον, ἢ τί δεύτερον, ἢ τί τελευταῖον βουλομένοις ὑμῖν ἐστιν ἀκούειν. Ὅ,τι δὴ βούλεσθε, ὁρᾶτε, ἵνα τοῦτο λέγω πρῶτον ὑμῖν. Περὶ τοῦ παρανόμου βούλεσθε πρῶτον; τοῦτο τοίνυν ἐροῦμεν».

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΠΡΟΟΙΜΙΩΝ.

Στοχαστικῆς Στάσεως, τοῦ περὶ Παραπρεσβείας λόγου τοῦ Δημοσθένους.

Ὅση μέν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, σπουδὴ περὶ τουτονὶ τὸν ἀγῶνα καὶ παραγγελία γέγονε, σχεδὸν οἴομαι πάντας ὑμᾶς ᾐσθῆσθαι, ἑωρακότας ἄρτι τούς, ὅτε ἐκληροῦσθε, ἐνοχλοῦντας καὶ προσιόντας ὑμῖν. Δεήσομαι δὲ πάντων ὑμῶν ἃ καὶ τοῖς μὴ δεηθεῖσι δίκαιόν ἐστιν ὑπάρχειν, μηδεμίαν μήτε χάριν, μήτ' ἄνδρα ποιεῖσθαι περὶ πλείονος, ἢ τὸ δίκαιον καὶ τὸν ὅρκον, ὃν εἰσελήλυθεν ἕκαστος ὑμῶν ὀμωμοκώς, ἐνθυμουμένους, ὅτι ταῦτα μέν ἐστιν ὑπὲρ ὑμῶν καὶ ὅλης τῆς πόλεως· αἱ δὲ τῶν παρακλήτων αὗται δεήσεις καὶ σπουδαὶ τῶν ἰδίων πλεονεξιῶν ἕνεκα γίγνονται· ἃς ἵνα κωλύηθ', οἱ νόμοι συνήγαγον ὑμᾶς, οὐχ ἵνα κυρίας τοῖς ἀδικοῦσι ποιῆτε.

Τοὺς μὲν οὖν ἄλλους, ὅσοι πρὸς τὰ κοινὰ δικαίως προσέρχονται, κἂν δεδωκότες ὦσιν εὐθύνας, τὴν ἀειλογίαν ὁρῶ προτεινομένους· τουτονὶ δ' Αἰσχίνην πολὺ τἀναντία τούτων· πρὶν γὰρ εἰσελθεῖν εἰς ὑμᾶς, καὶ λόγον δοῦναι τῶν πεπραγμένων, τὸν μὲν ἀνῄρηκε τῶν ἐπὶ τὰς εὐθύνας ἐλθόντων, τοῖς δ' ἀπειλεῖ περιιών, δεινότατον πάντων ἔθος καὶ ἀσυμφορώτατον ὑμῖν εἰς τὴν πολιτείαν εἰσάγων· εἰ γὰρ ὁ πράξας τι

τῶν κοινῶν, καὶ διοικήσας, τῷ καθ' ἑαυτὸν φόβῳ, καὶ μὴ τῷ δικαίῳ, κατασκευάσει μηδένα εἶναι κατήγορον αὐτοῦ, παντάπασιν ἄκυροι πάντων ὑμεῖς γενήσεσθε.

Τὸ μὲν οὖν ἐξελέγχειν πολλὰ καὶ δεινὰ πεποιηκότα τουτονὶ, καὶ τῆς ἐσχάτης ὄντα τιμωρίας ἄξιον, θαῤῥῶ καὶ πάνυ πιστεύω· ὃ δὲ, καί περ ὑπειληφὼς ταῦτα, βοδοῦμαι, φράσω πρὸς ὑμᾶς καὶ οὐκ ἀποκρύψομαι, ὅτι μοι δοκοῦσιν ἅπαντες οἱ παρ' ὑμῖν ἀγῶνες οὐχ ἧττον, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τῶν καιρῶν, ἢ τῶν πραγμάτων εἶναι, καὶ τὸ χρόνον γεγενῆσθαι μετὰ τὴν πρεσβείαν πολὺν, δέδοικα, μήτινα λήθην, ἢ συνήθειαν τῶν ἀδικημάτων ὑμῖν ἐμπεποιήκει. Ὡς δή μοι δοκεῖτ' ἂν ὅμως ἐκ τούτων καὶ γνῶναι τὰ δίκαια, καὶ δικάσαι νυνὶ, ταῦθ' ἡμῖν λέξω.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπολέμουν πρὸς τὸν Φίλιππον χρόνον πολὺν ὑπὲρ τῆς Ἀμφιπόλεως, τὴν ὁποίαν, οὖσαν πρότερον κτῆμα τῆς πόλεως, τότε δὲ ὑποκειμένην εἰς τοὺς Ὀλυνθίους, εἶχε λάβειν παρὰ τούτων. Ἀριστόδημος δέ τις καὶ Νεοπτόλεμος, ἔχοντες τὸ ἐλεύθερον, ὡς ὑποκριταὶ τραγῳδίας, νὰ πορεύωνται ὅπου ἤθελον, ἦλθον εἰς τὴν Μακεδονίαν· καὶ ὁ Φίλιππος ἐδέχθη αὐτοὺς φιλοφρόνως, καὶ χρήματα ἐχάρισεν, ὡς τιμῶν τὴν τέχνην αὐτῶν. Ὅτε δὲ ἔμελλον νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰς Ἀθήνας, εἶπεν εἰς αὐτοὺς, ὅτι εἶναι φίλος τῶν Ἀθηναίων. Καὶ ἄλλος τις Ἀθηναῖος, Φρύνων ὀνομαζόμενος, τὸν ὁποῖον ςρατιῶται τοῦ Φιλίππου εἶχον γυμνώσειν καθ' ὁδὸν ἐν ἡμέρᾳ ἑορτῆς, ἐλθὼν εἰς τὴν Μακεδονίαν μετὰ τοῦ Κτησιφῶντος ὡς πρεσβευτὴς ἀπεσταλμένος παρα τῶν Ἀθηναίων, ὄχι μόνον ἔλαβε τὰ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ καὶ δῶρα πρὸς τούτοις. Ἐπανελθόντες δὲ καὶ οὗτοι, ἔλεγον τὰ αὐτὰ μὲ τὸν Ἀριστόδημον καὶ Νεοπτόλεμον. Οἱ Ἀθηναῖοι λοιπὸν ἀκούοντες ταῦτα, ἐψήφισαν δέκα πρέσβεις, ἐξ ὧν ἦσαν καὶ ὁ Αἰσχίνης καὶ ὁ Δημοσθένης,

διὰ νὰ ἀπέλθωσιν εἰς Μακεδονίαν, καὶ νὰ μάθωσιν, ἂν τῳόντι ὁ Φίλιππος θέλῃ τὴν εἰρήνην· καὶ εἰ οὕτως ἔχει, νὰ προβάλωσιν εἰς αὐτὸν νὰ πέμψῃ πρέσβεις, διὰ νὰ λάβωσι τοὺς ὅρκους. Ἀφοῦ οἱ δέκα οὗτοι πρέσβεις ἐπέστρεψαν ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν τοὺς πεμφθέντας παρὰ τοῦ Φιλίππου, Ἀντίπατρον, Παρμενίωνα, καὶ Εὐρύλοχον, διὰ νὰ λάβωσι τοὺς ὅρκους, ἐπειδὴ παρήρχετο χρόνος πολὺς ἕως νὰ συναχθῶσιν οἱ σύμμαχοι, ἐξ ὧν ἦτο καὶ ὁ Κερσοβλάπτης, βασιλεὺς τῆς Θρᾴκης, ὁ Δημοσθένης γνωρίζων τὸ πλεονεκτικὸν τοῦ Φιλίππου, ἐπρόβαλεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους νὰ δώσωσι ταχέως τοὺς ὅρκους, καὶ μὴ παρόντος τοῦ Κερσοβλέπτου, λέγων ὅτι, ὅταν ἡμεῖς ἔλθωμεν εἰς τὴν Θρᾴκην, θέλει δώσει αὐτούς.

Τὴν δευτέραν ταύτην πρεσβείαν ὁ Δημοσθένης ἔλεγεν, ὅτι πρέπει ταχέως νὰ γείνῃ διὰ θαλάσσης, καὶ ὅπου ἤθελαν μάθειν ὅτι εὑρίσκεται ὁ Φίλιππος, νὰ ὑπάγωσι πρὸς αὐτὸν, διὰ νὰ λάβωσι τοὺς ὅρκους. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὴ πεισθέντες, ἐπορεύθησαν εἰς τὴν Μακεδονίαν διὰ ξηρᾶς, καὶ ἐκάθισαν ἐκεῖ τρεῖς ὁλοκλήρους μῆνας, ἄχρις οὗ ὁ Φίλιππος ὑποτάξας ἐκεῖ πολλοὺς τόπους τῶν Ἀθηναίων, ὑπέστρεφεν. Ἀλλὰ καὶ τότε, ἐλθὼν, δὲν ἔδωκεν εὐθὺς τοὺς ὅρκους, ἀλλ' ἀφοῦ ἡτοίμασε τὴν κατὰ τῶν Φωκέων ἐκστρατείαν, καὶ ἤρχετο ἤδη ἐπ' αὐτοὺς, τότε ἔδωκε τοὺς ὅρκους ἐν πανδοχείῳ, ἐξαιρέσας τοὺς Ἀλεῖς καὶ Φωκεῖς, τοὺς μὲν, ὡς ἐχθροὺς τῶν φίλων αὐτοῦ Φαρσαλίων, τοὺς δὲ Φωκεῖς ὡς δῆθεν ἀσεβήσαντας εἰς τὸ ἱερὸν τῶν Δελφῶν. Ὅτε οἱ πρέσβεις ἐπανῆλθον εἰς τὰς Ἀθήνας, ὁ Δημοσθένης ἠναντιοῦτο λέγων, ὅτι δὲν ἀρέσκουσιν εἰς αὐτὸν τὰ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου πραχθέντα· ὁ δὲ Αἰσχίνης ἔλεγεν, ὅτι ὁ Φίλιππος εἶπε μὲν ταῦτα εἰς τὸ φανερὸν, εἰς αὐτὸν ὅμως ἐξεμυστηρεύθη τὸν ἀληθινὸν σκοπὸν, ὅτι τοὺς μὲν Θη-

βαίους θέλει ἀπολέσειν, ἐκείνους δὲ σώσειν. Οἱ Ἀθηναῖοι λοιπὸν πεισθέντες εἰς τοὺς λόγους τοῦ Αἰσχίνου, ἔπεμψαν τρίτην πρεσβείαν, διὰ νὰ νὰ βεβαιωθῶσιν, ἂν ὁ Φίλιππος φυλάττῃ τὰ ὑπὸ τοῦ Αἰσχίνου λεχθέντα. Εἰς ταύτην ὅμως ὁ Δημοσθένης, βλέπων δολίους σκοποὺς, δὲν ἠθέλησε νὰ ὑπάγῃ· φοβηθεὶς δὲ ὁ Αἰσχίνης, μήπως ὁ Δημοσθένης μένων, πείσῃ τοὺς Ἀθηναίους νὰ πέμψωσι βοήθειαν εἰς τοὺς Φωκεῖς, ἐπροσποιήθη τὸν ἄῤῥωστον, διὰ νὰ παρευρίσκεται ἐν Ἀθήναις· οἱ δὲ ἄλλοι πρέσβεις, ὡς ἔφθασαν εἰς τὴν Εὔβοιαν, μαθόντες, ὅτι ὁ Φίλιππος κατέστρεψε τοὺς Φωκεῖς, ὑπέστρεψαν μετ' αἰσχύνης. Κατηγορεῖ λοιπὸν ὁ Δημοσθένης τὸν Αἰσχίνην, ὅτι παρεπρέσβευσε. Ἤρχισε δὲ ἡ δίκη κατὰ τὸ ἕκτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Δύο δὲ εἶναι τὰ πρώτιστα ἐγκλήματα, εἰς τὰ ὁποῖα κρίνεται ὁ Αἰσχίνης, πρῶτον, ὅτι ἀπώλεσε τοὺς Φωκεῖς· καὶ δεύτερον, ὅτι ἐδωροδοκήθη· προηγούμενον δὲ εἶναι ἡ τῶν Φωκέων ἀπώλεια· καὶ πρὸς σύστασιν τούτου ἀνέκυψε δεύτερον ζήτημα, ὅτι ἐπρόδωκεν αὐτούς, δωροδοκηθεὶς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου. Τεκμήρια δὲ τοῦ ὅτι ταῦτα ἦσαν πρὸ πολλοῦ ἐσκευωρημένα καὶ ὠργανισμένα, εἶναι, τὰ μὲν ἐκ τῶν παρειμένων, τὰ δὲ ἐκ τῶν πεπραγμένων· τῆς μὲν ἀπωλείας τῶν Φωκέων τὰ τεκμήρια εἶναι, ὅτι συνηγόρησεν ὑπὲρ τοῦ Φιλοκράτους, γράφοντος τὴν εἰρήνην ἄνευ τῶν Φωκέων· ὅτι δὲν ἔλαβεν ὅρκους εἰρήνης παρὰ τῶν Θετταλῶν, τῶν συμμάχων τοῦ Φιλίππου, οἵτινες ἂν ἔδιδαν τοὺς ὅρκους, δὲν ἤθελαν συστρατεύσειν μὲ τὸν Φίλιππον κατὰ τῶν Φωκέων· ὅτι ἔδωκεν εἰς τὸν Φίλιππον καιρὸν νὰ ἑτοιμάσῃ τὴν ἐπὶ τοὺς Φωκέας ἐκστρατείαν· ὅτι ἐπανελθὼν ἀπὸ τῆς δευτέρας πρεσβείας, ἐξηπάτησε τὴν πόλιν ἐπίτηδες, λέγων, ὅτι οἱ μὲν Θηβαῖοι θέλουσιν ἀπολεσθῆν, οἱ δὲ Φωκεῖς σωθῆν. Τοῦ δὲ δευτέρου, τοῦ περὶ δωροδοκίας, ὅτι

δὲν μισεῖ τὸν Φίλιππον, ὡς ἔπρεπε τῳόντι νὰ κάμῃ, ἐὰν, ὡς λέγει, ἐξηπατήθη ὑπ' αὐτοῦ· ὅτι συνηγόρησεν ὑπὲρ τοῦ Φιλίππου νὰ γείνῃ μέλος τοῦ Ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου, ὅτε περὶ τούτου οἱ Ἀμφικτύονες ἔπεμψαν πρέσβεις εἰς τὰς Ἀθήνας· ὅτι συναναστρέφεται πάντοτε μὲ τὸν Φιλοκράτην γνωρισμένον ὄντα, ὅτι ἔλαβε χρήματα παρὰ τοῦ Φιλίππου· ὅτι προσκαλούμενος νὰ μαρτυρήσῃ, ὅτε ὁ Ὑπερίδης εἰσήγγειλε τὸν Φιλοκράτην, παρὼν δὲν ἐλάλησεν· ὅτι διορισθεὶς νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν Φωκίδα πρεσβευτὴς πρὸς τὸν Φίλιππον διὰ τὰς παρ' αὐτοῦ ὑποσχέσεις, ἐπροσποιήθη ἀῤῥωστίαν· ἀφοῦ δὲ οἱ Φωκεῖς ἐκυριεύθησαν, ὑπῆγεν αὐτοχειροτόνητος, καὶ ἔλεγεν ὅτι εἶναι φίλος αὐτοῦ.

Ἡ στάσις τοῦ λόγου εἶναι Στοχαστικὴ, διότι ὁ Αἰσχίνης ἀρνεῖται τὰ ἐγκαλούμενα· καὶ οἱ μὲν ἐνόμισαν, ὅτι εἶναι ἁπλοῦς Στοχασμὸς, οἱ δὲ Συγκατασκευαζόμενος, ὑπολαβόντες, ὅτι εἶναι δύο τὰ ἐγκλήματα ὑπ' ἀλλήλων κατασκευαζόμενα, τὸ μὲν ἡ τῶν Φωκέων ἀπώλεια, τὸ δὲ οἱ κυριευθέντες τόποι τῆς Θρᾴκης. Ὁ δὲ Μένανδρος λέγει αὐτὸν ἐμπίπτοντα· ὁ δὲ Οὐλπιανὸς, γνώμης, λέγων, « Οὐχ οἷόν τε, προδήλων ὄντων τῶν πραγμάτων, ὑφ' ὧν πέπρακται, καὶ καταφανοῦς ὄντος τοῦ πεποιηκότος, ἐλέγχων ἀπαίτησιν γενέσθαι· ἐνταῦθα γὰρ τῆς βουλήσεως μόνης ἐξέτασις καὶ τῶν τεκμηρίων· ἐλέγχους δὲ οὐκ ἀπαιτοῦμεν, ὅτι μὴ τὴν ἑτέρου γνώμην οἶδέ τις, ἑκὼν ἢ ἄκων, καὶ ἐξηπατημένος τοὺς λόγους εἴρηκε ».

Τὸ προοίμιον εἶναι ἐξ ὑπολήψεως, ἢ διαβολῆς τοῦ τε ἀντιδίκου καὶ τῶν συνηγόρων αὐτοῦ, ἤγουν, τοῦ Εὐβούλου καὶ τῶν περὶ αὐτόν. Δὲν ἀναφέρει ὅμως ὀνόματα· καὶ τοῦτο πρέπει ὁ ῥήτωρ νὰ προσέχῃ ἐν προοιμίοις, νὰ μὴ διαβάλλῃ ὀνομαστί· διότι δὲν εἶναι ῥητορικὸν νὰ προσκρούῃ εἰς πολλοὺς ἀρχόμενος τοῦ λόγου. Παριστάνει δ' εὐθὺς τὸν Αἰσχίνην ὅτι δὲν ἔχει

πεποίθησιν εἰς τὰ δίκαια· διότι δὲν ἤθελε καταφεύγειν εἰς βοηθείας ἄλλων· προσβάλλει καὶ τοὺς περὶ τὸν Εὔβουλον ὡς συγκοινωνοὺς τοῦ Αἰσχίνου, ἑαυτὸν δὲ ὑποδεικνύει ὡς ἰσχύοντα εἰς τὰ δίκαια· διότι ἄλλως, δὲν ἤθελον ἑνωθῆν τοσοῦτοι ὑπὲρ τοῦ ἀντιδίκου, ἂν δὲν συνῃσθάνοντο τὴν ἀλήθειαν τῶν κατηγοριῶν· οὕτω διὰ τῶν αὐτῶν λόγων καὶ κατηγορεῖ τὸν ἐναντίον, καὶ ἀπολογεῖται ὑπὲρ ἑαυτοῦ.

Ἡ μὲν κατασκευὴ τῆς προτάσεως τοῦ προοιμίου εἶναι τὸ *ἑωρακότας ἄρτι* μέχρι τοῦ, *προσιόντας ὑμῖν*· ἡ δὲ ἀπόδοσις, τὸ, *δεήσομαι δὲ πάντων ὑμῶν*, μέχρι τοῦ, *ἕκαστος ὑμῶν ὀμωμοκώς*· ἡ βάσις δὲ, ἡ τῆς ἀποδόσεως ἡ κατασκευὴ, τὸ, *ἐνθυμουμένους, ὅτι* μέχρι τοῦ, *οὐχ' ἵνα κυρίας τοῖς ἀδικοῦσι ποιῆτε*.

Τοὺς μὲν οὖν ἄλλους κ. τ. λ. Δεύτερον τοῦτο μέρος τοῦ προοιμιακοῦ λόγου, ἢ, ὡς λέγουσι, δεύτερον προοίμιον, ἐκ διαβολῆς ὁμοίως τοῦ ἀντιδίκου, ὡς καὶ τὸ πρῶτον. Συμπλέκει δὲ ἐντέχνως καὶ ἐνταῦθα τὴν ἀπολογίαν μὲ τὴν κατηγορίαν, διὰ μὲν τοῦ, *τοὺς μὲν οὖν ἄλλους, ὅσοι πρὸς τὰ κοινὰ δικαίως προσέρχονται, κἂν δεδωκότες ὦσιν εὐθύνας, τὴν ἀειλογίαν ὁρῶ προτεινομένους*, ἀπολογούμενος ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ὡς ἕτοιμος πάντοτε νὰ δίδῃ λόγον τῶν πεπολιτευμένων· διὰ δὲ τοῦ, *τουτονὶ δ' Αἰσχίνην πολὺ τἀναντία τούτων*, κατηγορῶν τὸν ἀντίδικον, ὡς μὴ θαῤῥοῦντα εἰς τὰ πεπραγμένα. *Πρὶν γὰρ εἰσελθεῖν εἰς ὑμᾶς* κ. τ. λ. κατασκευὴ τῆς προτάσεως· *δεινότατον πάντων ἔθος καὶ ἀσυμφορώτατον ὑμῖν εἰς τὴν πολιτείαν εἰσάγων*· τοῦτο φαίνεται, ὅτι εἶναι ἡ ἀπόδοσις, συμπλεκομένη μὲ τὴν κατασκευὴν, ὡς ἀνωτέρω ἡ τῆς προτάσεως κατασκευὴ μὲ τὴν πρότασιν αὐτὴν, ὡς ἐάν τις ἔλεγε, *δεινότατον οὖν πάντων ἔθος* . . . *εἰσάγει*· ἔπειτα ἡ κατασκευὴ τῆς ἀποδόσεως, *εἰ γὰρ ὁ πρά-*

ξας κ. τ. λ. μέχρι τοῦ, *παντάπασιν ἄκυροι πάντων ὑμεῖς γενήσεσθε.*

Τὸ μὲν οὖν ἐξελέγχειν κ. τ. λ. Τρίτον μέρος τοῦ προοιμιακοῦ λόγου, μεταληπτικὸν, δι᾽ οὗ προλαμβάνει τὴν ἐκ τοῦ χρόνου παραγραφὴν, διὰ τί μετὰ τοσοῦτον χρόνον ἐνάγει τὸν Αἰσχίνην, καὶ ἐλέγχων πλαγίως τοὺς δικαστὰς, ὅτι δὲν κρίνουσι τὰ πράγματα αὐτὰ, ἀλλὰ, διότι παρῆλθε χρόνος πολὺς, ἀμελοῦσι τὴν περὶ τούτων κρίσιν, προαναιρεῖ τὸ παραγραφικὸν, καὶ ἐπισύρει τὴν προσοχὴν αὐτῶν, ὡς περὶ παρόντων ἀδικημάτων δικαζόντων. Ἡ πρότασις ὡς ὁμολογουμένη, δὲν ἔχει κατασκευήν· Ἐπιφέρει δὲ ἀμέσως τὴν ἀπόδοσιν, καὶ ταύτην ἀκατάσκευον, *ὡς δή μοι δοκεῖτ᾽ ἂν* κ. τ. λ., καὶ ἔρχεται εὐθὺς εἰς τὴν προκατασκευὴν, ἤγουν, προδιάθεσιν τῆς ὑποθέσεως ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ, *εἰ σκέψαισθε παρ᾽ ὑμῖν αὐτοῖς.* Συμφέρει δὲ νὰ μεταχειρίζεται ὁ ῥήτωρ τὴν προκατασκευὴν εἰς τὰς ἀκολούθους περιστάσεις· πρῶτον, ὅταν ἡ ὑπόθεσις ἦναι συμπεπλεγμένη, καὶ πολλῶν πραγμάτων περιεκτικὴ καὶ δυσδιάκριτος· ὅθεν ἔχει χρείαν προκατασκευῆς, διὰ νὰ διαλύσῃ τὴν σύγχυσιν, καὶ ἀνάγων τὴν ὑπόθεσιν εἰς κεφάλαια, νὰ προπαρασκευάσῃ τοὺς ἀκροατὰς, ὥστε ἀποβλέποντες πρὸς ταῦτα ὡς πρὸς κανόνας, νὰ ἀπαιτῶσι παρ᾽ αὐτοῦ καὶ νὰ παρακολουθῶσι τὰς τούτων ἀποδείξεις. Δεύτερον, ὅταν, βλέπων τοὺς δικαστὰς ἐναντίως διακειμένους πρὸς ὅλον τὸν ἀγῶνα, ἐπιχειρῇ νὰ προδιορθώσῃ τὴν γνώμην αὐτῶν, ὡς ἐν τῷ κατὰ Μειδίου. Τρίτον, ὅταν μέρος τι τῆς ὑποθέσεως ἔχῃ χρείαν μεθόδου τινὸς, καὶ προδιαθέτῃ εἰς ταύτην τοὺς δικαστὰς, ὡς ἐν τῷ κατὰ Ἀριστοκράτους, ὅπου ὁ κατήγορος κρίνων συμφορώτερον νὰ δείξῃ πρῶτον, ὅτι τὸ ὑπὲρ τοῦ Χαριδήμου ψήφισμα τοῦ Ἀριστοκράτους θεωρούμενον ὡς ὑπὲρ πολίτου γεγραμμένον, εἶναι παράνομον, προδιαθέτει τοὺς δικαστὰς εἰς

τὴν ἀκρόασιν, καὶ ἔπειτα ἐμβαίνων εἰς τὴν διαίρεσιν τῶν κεφαλαίων, ἀφίνει μὲν εἰς αὐτοὺς τὴν ἐκλογὴν περὶ τίνος πρῶτον θέλουσι νὰ ὁμιλήσῃ, ἄρχεται δὲ ἀπὸ τοῦ παρανόμου, ὡς τοιαύτης οὔσης τῆς θελήσεως τῶν δικαστῶν. (1) « Ἡ προκατασκευὴ λοιπὸν εἶναι ἰδιαιτέρα τις προδιάθεσις καὶ οἰκονομία τοῦ ῥήτορος.

Ἂν μὲν τοίνυν ἐξελέγξω καὶ δείξω κ. τ. λ. μέχρι τοῦ, *τουτονὶ δὲ ἄφετε.* Ἀφοῦ παρέστησε τίνων πραγμάτων λόγον πρέπει ἡ πόλις νὰ λαμβάνῃ παρὰ πρεσβευτοῦ, ἔρχεται συμφώνως μὲ ταῦτα εἰς τὴν διαίρεσιν τοῦ λόγου.

Προοίμιον Ὁρικῆς Στάσεως τοῦ κατὰ Μειδίου.

Τὴν μὲν ἀσέλγειαν, ὦ ἄνδρες δικασταὶ, καὶ τὴν ὕβριν, ᾗ πρὸς ἅπαντας ἀεὶ χρῆται Μειδίας, οὐδένα οὔθ' ὑμῶν, οὔτε τῶν ἄλλων πολιτῶν, ἀγνοεῖν οἴομαι· ἐγὼ δ', ὅπερ ἂν καὶ ὑμῶν ἕκαστος ὑβρισθεὶς προείλετο πρᾶξαι, τοῦτο καὶ αὐτὸς ἐποίησα· καὶ προὐβαλόμην ἀδικεῖν τουτονὶ περὶ τὴν ἑορτὴν, οὐ μόνον πληγὰς ὑπ' αὐτοῦ λαβὼν τοῖς Διονυσίοις, ἀλλὰ καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ βίαια παθὼν παρὰ πᾶσαν τὴν χορηγίαν. Ἐπειδὴ δὲ καλῶς καὶ τὰ δίκαια ποιῶν ὁ δῆμος ἅπας οὕτως ὠργίσθη καὶ παρωξύνθη, καὶ σφόδρα ἐσπούδασεν ἐφ' οἷς ἠδικημένῳ μοι συνῄδει, ὥστε, πάντα ποιοῦντος τούτου, καί τινων ἄλλων ὑπὲρ αὐτοῦ, οὐκ ἐπείσθη, οὐδ' ἀπέβλεψεν εἰς τὰς οὐσίας τὰς τούτων, οὐδὲ τὰς ὑποσχέσεις, ἀλλὰ μιᾷ γνώμῃ κατεχειροτόνησεν αὐτοῦ, πολλοί μοι προσιόντες, ὦ ἄνδρες δικασταὶ, καὶ τῶν ἐν δικαστηρίῳ νῦν ὄντων ὑμῶν, καὶ τῶν ἄλλων πολιτῶν, ἠξίουν καὶ παρεκελεύοντο ἐπεξελθεῖν, καὶ

(1) Βλ. Σελ. 340.

παραδοῦναι τοῦτον εἰς ὑμᾶς, ὡς μὲν ἐμοὶ δοκεῖ, δἰ ἀμφότερα, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, νὴ τοὺς θεοὺς, καὶ δεινὰ πεπονθέναι νομίζοντες ἐμὲ, καὶ δίκην ἅμα βουλόμενοι λαβεῖν, ὧν ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐτεθέαντο θρασὺν ὄντα καὶ βδελυρὸν, καὶ οὐδὲ καθεκτὸν ἔτι. Οὕτω δὲ τούτων ἐχόντων, ὅσα μὲν, παρ' ἐμοῦ προσῆκε φυλαχθῆναι, πάντα δικαίως ὑμῖν τετήρηται· καὶ κατηγορήσων, ἐπειδή τις εἰσάγει, πάρειμι, ὡς ὁρᾶτε, πολλὰ μὲν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, χρήματ' ἐξ ὄν μοι λαβεῖν, ὥστε μὴ κατηγορεῖν, οὐ λαβών· πολλὰς δὲ δεήσεις καὶ χάριτας, καὶ νὴ Δία, ἀπειλὰς ὑπομείνας· ἃ δ' ἐν ὑμῖν μετὰ ταῦτά ἐστιν ὑπόλοιπα, ὅσῳ πλείοσιν οὗτος ἠνώχληκε καὶ παρήγγειλεν (ἑώρων γὰρ αὐτὸν ἄρτι πρὸ τῶν δικαστηρίων οἷα ἐποίει), τοσούτῳ μᾶλλον ἐλπίζω τὸ δίκαιον ἕξειν· οὐ γὰρ ἂν καταγνοίην ὑμῶν οὐδενὸς, οὔθ' ὡς περὶ ὧν πρὸς ἐμὲ ἐσπουδάσατε αὐτοὶ πρότερον, τούτων ἀμελήσετε· οὔθ' ὡς, ἵνα Μειδίας ἀδεῶς τὸ λοιπὸν ὑβρίζῃ, ψηφιεῖταί τις ὑμῶν, ὀμωμοκὼς, ἄλλο τι, πλὴν ὅ,τι ἂν ἡγῆται δίκαιον.

Εἰ μὲν οὖν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, παρανόμων, ἢ παραπρεσβείας, ἢ τινος ἄλλης τοιαύτης αἰτίας ἤμελλον αὐτοῦ κατηγορεῖν, οὐδὲν ἂν ὑμῶν ἠξίουν δεῖσθαι, νομίζων τῷ μὲν κατηγόρῳ περὶ τῶν τοιούτων προσήκειν ἐξελέγχειν μόνον, τῷ δὲ φεύγοντι καὶ παραιτεῖσθαι· ἐπειδὴ δὲ τούς τε κριτὰς διαφθείραντος τούτου τότε, καὶ διὰ τοῦτο τῆς φυλῆς ἀδίκως ἀφαιρεθείσης τὸν τρίποδα, καὶ αὐτὸς πληγὰς εἰληφὼς, καὶ ὑβρισμένος, οἷα οὐκ οἶδ' εἴ τις ἄλλος πώποτε χορηγὸς ὑβρίσθη, ἣν ὑπὲρ τούτων ἀγανακτήσας καὶ συνοργισθεὶς καταχειροτονίαν ὁ δῆμος ἐποιήσατο, ταύτην εἰσέρχομαι, οὐκ ὀκνήσω καὶ δεῖσθαι· εἰ γὰρ οἷόν τε τοῦτ' εἰπεῖν, ἐγὼ νῦν φεύγω, εἴπερ ὑβρισθέντα μηδεμιᾶς τυχεῖν δίκης ἔστι τις συμφορά. Δέομαι οὖν ὑμῶν ἁπάντων, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καὶ ἱκετεύω, πρῶτον μὲν

εὐνοϊκῶς ἀκοῦσαί μου λέγοντος· ἔπειτ' ἐὰν ἐπιδείξω Μειδίαν τουτονὶ μὴ μόνον εἰς ἐμὲ, ἀλλὰ καὶ εἰς ὑμᾶς, καὶ εἰς τοὺς νόμους, καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἅπαντας ὑβρικότα, βοηθῆσαι καὶ ἐμοὶ καὶ ὑμῖν αὐτοῖς· καὶ γὰρ οὕτω πως ἔχει, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὕβρισμαι μὲν ἐγὼ, καὶ προπεπηλάκισται τὸ σῶμα τοὐμὸν τότε· ἀγωνιεῖται δὲ καὶ κριθήσεται τὸ πρᾶγμα νυνὶ, πότερα ἐξεῖναι δεῖ τὰ τοιαῦτα ποιεῖν, καὶ εἰς τὸν τυχόνθ' ὑμῶν ἀδεῶς ὑβρίζειν, ἢ μή. Εἴ τις οὖν ὑμῶν ἄρα καὶ τὸν ἔμπροσθεν χρόνον τῶν ἰδίων τινὸς ἕνεκα γίνεσθαι τὸν ἀγῶνα τόνδε ὑπελάμβανεν, ἐνθυμηθεὶς νῦν, ὅτι δημοσίᾳ συμφέρει μηδενὶ μηδὲν ἐξεῖναι τοιοῦτόν τι ποιεῖν, ὡς ὑπὲρ κοινοῦ τοῦ πράγματος ὄντος, καὶ προσέχων ἀκουσάτω, καὶ τὰ φαινόμεν' αὐτῷ δικαιότατ' εἶναι, ταῦτα ψηφισάσθω ».

Εἰς τὰ μεγάλα Διονύσια, τὰ ὁποῖα ἑωρτάζοντο κατὰ πᾶσαν τριετίαν, ἐγίνοντο ἀγῶνες τραγικοὶ, καὶ κωμικοὶ, ἔτι δὲ καὶ χοροὶ αὐλητῶν. Ἑκάστη δὲ φυλὴ διώριζεν ἕνα ἐκ τῶν φυλετῶν εἰς τὸ νὰ προετοιμάζῃ δι' ἰδίας δαπάνης τὰ ἀναγκαῖα εἰς τοὺς χορούς, καὶ ἦτο μεγίστη φιλοτιμία καὶ ἅμιλλα, ποία νὰ ὑπερβάλῃ τὴν ἄλλην. Τὸν πρῶτον μῆνα μετὰ τὴν ἑορτὴν ἐπροβάλλοντο οἱ χορηγοὶ τῆς μελλούσης· καὶ ἕνα μῆνα πρὸ τῆς ἑορτῆς ὁ ἄρχων ὁ ἐπὶ τῶν θρησκευτικῶν συνῆγε τοὺς χορηγοὺς τῶν φυλῶν, διὰ νὰ μοιρασθῶσι τοὺς αὐλητὰς κατὰ λαχνούς. Τῶν ἄλλων λοιπῶν φυλῶν οἱ χορηγοὶ συνῆλθον ἐν καιρῷ διὰ τοὺς λαχνοὺς, ἐκτὸς τῆς Πανδιονίδος· τότε ὁ Δημοσθένης, φιλοτιμούμενος ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ φυλῆς, ἐπρόβαλεν αὐτὸς ἑαυτὸν χορηγὸν αὐτεπάγγελτον καὶ αὐτοχειροτόνητον· διὰ τὸ ὁποῖον ἐπῃνέθη παρὰ πάντων· συνέβη δὲ καὶ ὡς ἀμοιβὴ τῆς προθυμίας αὐτοῦ νὰ λάχῃ τὸν ἄριστον αὐλητὴν Τηλεφάνην. Θέλων λοιπὸν νὰ κοσμήσῃ τὸν ἑαυτὸν χορὸν ὑπὲρ τοὺς ἄλλους, ἡτοίμασεν εἰς αὐτὸν στεφάνους χρυσοῦς. Μειδίας δὲ, εἷς τῶν πλουσιωτάτων

καὶ ἰσχὺν ἐχόντων πολιτῶν, ἐχθρὸς ὢν αὐτοῦ, παρηνόχλει πολλάκις καὶ ἐπηρέαζεν αὐτὸν ἐν τῇ ἑορτῇ, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτε οἱ κριταὶ τῶν ἀγώνων ὡρκίζοντο νὰ δώσωσι τὴν νίκην εἰς τὸν καλῶς ᾄσαντα, παριστάμενος καὶ κεντῶν αὐτοὺς ἔλεγε, *πλὴν Δημοσθένους*· καὶ τέλος πάντων, εἰς τοσαύτην μανίαν ἔφθασεν, ὥςε ἐγρόνθισεν αὐτὸν ἐν τῷ θεάτρῳ, καὶ διέσχισε τὴν ἱερὰν ἐσθῆτα αὐτοῦ. Ὁ δῆμος ἰδὼν ταῦτα, ἐσύριττε, δεικνύων οὕτω τὴν ἑαυτοῦ δυσαρέσκειαν· καὶ ὁ Δημοσθένης ἐνώπιον πάντων συνομολογούντων κατηγόρησεν αὐτὸν ὡς ἀσεβήσαντα περὶ τὴν ἑορτήν· ἡ τοιαύτη δὲ κατηγορία ἐλέγετο *προβολή*. Μετὰ ταῦτα συνέταξε τὸν λόγον τῆς ἐπὶ κριτηρίου κατηγορίας, ἔνθα ἀποδεικνύει τὴν ὑπὸ τοῦ Μειδίου γενομένην εἰς αὐτὸν ὕβριν ὄχι ἁπλῶς ἰδιωτικὴν, ἀλλὰ δημόσιον, διότι ὕβρισεν εἰς χορηγὸν, ὁ δὲ χορηγὸς εἶναι δημόσιον πρόσωπον. Ἡ στάσις λοιπὸν τοῦ λόγου εἶναι Ὅρος κατὰ σύλληψιν· διότι ὁ μὲν κατηγορούμενος, ζητῶν νὰ ἀποφύγῃ τὴν τοῦ δημοσίου ἀδικήματος ποινὴν, λέγει ὅτι ὕβρισεν εἰς Δημοσθένην, ὁ δὲ κατηγορούμενος συλλαμβάνει ἀμφότερα ἐν τῇ αὐτῇ πράξει, καὶ τὴν ὕβριν, καὶ τὸ δημόσιον ἀδίκημα.

Τὴν μὲν ἀσέλγειαν, ὦ ἄνδρες δικασταὶ, καὶ τὴν ὕβριν κ. τ. λ. Τὸ προοίμιον εἶναι ἐξ ὑπολήψεως· ἡ πρότασις δὲ αὐτοῦ διμερὴς, *τὴν μὲν ἀσέλγειαν* κ. τ. λ. *ἐγὼ δ', ὅπερ* κ. τ. λ. τῆς ὁποίας τὸ πρῶτον μέρος ὡς ὁμολογούμενον, δὲν ἔλαβε κατασκευήν. Τὸ δεύτερον μέρος τῆς προτάσεως εἶναι διμερὲς, καὶ ἑκάτερον τῶν μερῶν ἔχει κατασκευήν.

Ἐγὼ δ,' ὅπερ ἂν καὶ ὑμῶν ἕκαστος κ. τ. λ. μέχρι τοῦ *περὶ τὴν ἑορτήν*· τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον μέρος, τοῦ ὁποίου ἡ κατασκευὴ εἶναι, *οὐ μόνον πληγὰς ὑπ' αὐτοῦ λαβὼν* κ. τ. λ. μέχρι τοῦ, *παρὰ πᾶσαν τὴν χορηγίαν*.

Ἐπειδὴ δὲ καλῶς καὶ τὰ δίκαια ποιῶν ὁ δῆμος κ. τ. λ.

μέχρι τοῦ, *καὶ παραδοῦναι τοῦτον εἰς ὑμᾶς·* τοῦτο εἶναι τὸ δεύτερον μέρος, ἔχον κατασκευὴν, *ὡς μὲν ἐμοὶ δοκεῖ, δι' ἀμφότερα* κ. τ λ. μέχρι τοῦ, *καὶ οὐδὲ καθεκτὸν ἔτι.*

Οὕτω δὲ τούτων ἐχόντων κ. τ. λ. μέχρι τοῦ, *πλὴν ὅ,τι ἂν ἡγῆται δίκαιον*, τοῦτο εἶναι τὸ συμπέρασμα ἢ ἡ ἀπόδοσις τοῦ προοιμίου. Ὑπεγείρει δὲ ἐν τούτῳ τὴν προσοχὴν τῶν δικαστῶν, καὶ προκατασκευάζει δύο τινὰ, πρῶτον, νὰ μὴ νομίσωσιν ἰδιωτικὴν ταύτην τὴν δίκην· δεύτερον, νὰ μὴ πεισθῶσι κατ' οὐδένα τρόπον νὰ προδώσωσιν αὐτήν.

Εἰ μὲν οὖν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κ. τ. λ. Ἐντεῦθεν ἄρχεται τὸ δεύτερον προοίμιον, δι' οὗ συνιστᾷ ἑαυτὸν καὶ τὴν δίκην εἰς τὴν φιλανθρωπίαν καὶ δικαιοσύνην τῶν δικαστῶν. Ἡ πρότασις τούτου εἶναι ὁμοίως διμερὴς, *εἰ μὲν* κ. τ. λ. *ἐπειδὴ δὲ* κ. τ. λ.

Νομίζων τῷ μὲν κατηγόρῳ, κ. τ. λ. μέχρι τοῦ, *τῷ δὲ φεύγοντι καὶ παραιτεῖσθαι.* τοῦτο εἶναι ἡ κατασκευὴ τοῦ πρώτου μέρους τῆς προτάσεως.

Εἰ γὰρ οἷόν τε τοῦτ' εἰπεῖν κ. τ. λ. μέχρι τοῦ, *ἐςι τις συμφορὰ*, εἶναι ἡ κατασκευὴ τοῦ δευτέρου μέρους τῆς προτάσεως.

Δέομαι οὖν ὑμῶν ἁπάντων κ. τ. λ. μέχρι τοῦ, *βοηθῆσαι καὶ ἐμοὶ καὶ ὑμῖν αὐτοῖς.* τοῦτο εἶναι τὸ συμπέρασμα, ἢ ἡ ἀπόδοσις, τὴν ὁποίαν κατασκευάζει διὰ τοῦ, *καὶ γὰρ οὕτω πως ἔχει* κ. τ. λ. μέχρι τοῦ, *ἀδεῶς ὑβρίζειν ἢ μή·* ἔπειτα ἐμβαίνει εἰς τὴν προκατασκευὴν, παριστάνων διὰ τῶν νόμων, ὅτι τὰ ἐν τῇ ἑορτῇ γινόμενα ἀδικήματα εἶναι δημόσια.

Ἰδοὺ λοιπὸν ὅλη ἡ οἰκονομία τοῦ τεχνικωτάτου προοιμίου τοῦ κατὰ Μειδίου λόγου. Ὁ ῥήτωρ ἄρχεται ἀπὸ τῆς γνωστῆς εἰς πάντας διαγωγῆς ἐκείνου· συνιστᾷ ἑαυτὸν εἰς τὴν εὔνοιαν τῶν κριτῶν, διότι ἐφέρθη μετὰ πάσης μετριότητος πρὸς τοιοῦ-

τον ὑβριστήν· προϋποσημαίνει συγχρόνως καὶ τὸ εἶδος τῆς ὕβρεως, ὅτι δὲν εἶναι μερικὸν, ἀλλὰ δημόσιον ἀδίκημα. Ἀναφέρει προσφυέστατα καὶ τὴν καταχειροτονίαν τοῦ δήμου, ἐπαινῶν τὴν σταθερότητα τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι ἰσχυρὰ σύστασις τῆς δίκης εἰς τὴν δικαιοσύνην τῶν δικαστῶν. Σιμὰ τῆς καταχειροτονίας τοῦ δήμου καὶ ἄλλοι πολλοί, ἐκ τῶν ὁποίων τινὲς ἦσαν παρόντες ἐν τῷ κριτηρίῳ, καὶ δι᾽ ὅσα ἔπαθεν ὁ Δημοσθένης, καὶ διὰ τὰς εἰς αὐτοὺς προγενομένας ὑπὸ τοῦ Αἰσχίνου ὕβρεις, παρεκίνουν τὸν Δημοσθένην νὰ ζητήσῃ τὴν ἐκ τῶν νόμων ἐκδίκησιν· ὥστε ἡ δίκη αὕτη δὲν εἶναι μόνον ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ πολλῶν ἄλλων πολιτῶν. Συνιστᾷ ἑαυτὸν ἔτι καὶ ἐκ τοῦ ἀδωροδοκήτου τρόπου, λέγων, ὅτι κατεφρόνησε καὶ χρήματα οὐκ ὀλίγα, καὶ δεήσεις, καὶ χάριτας, ἔτι δὲ καὶ ἀπειλὰς, διὰ νὰ φυλάξῃ τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀτομικῆς αὐτοῦ τιμιότητος, τὸν χαρακτῆρα τοῦ πολίτου, καὶ τοῦ χορηγοῦ. Μένει λοιπὸν εἰς τοὺς δικαστὰς νὰ κάμωσι δι᾽ ὅλα ταῦτα κρίσιν δικαίαν, χωρὶς νὰ ἀποβλέψωσιν εἰς χάριν, εἰς δεήσεις καὶ μεσιτείας, τὰ ὁποῖα ὅλα αὐτὸς κατεφρόνησεν ὑπὲρ τῶν νόμων καὶ τῆς τιμῆς τῆς πόλεως. Ἀλλ᾽ ἐνῷ ἔχει ὅλα τὰ δίκαια, ἐνῷ οἱ κριταὶ καὶ διὰ τὸν ὅρκον ἑαυτῶν, καὶ διὰ τὸ μέγεθος τοῦ ἀδικήματος, πρέπει νὰ δείξωσιν ὅλην τὴν προσοχὴν, δὲν συστέλλεται ὅμως καὶ νὰ ἱκετεύσῃ αὐτούς, ὡς ἐὰν ἦτο κατηγορούμενος· διότι, ἐὰν ὑβρισθεὶς οὕτω, δὲν λάβῃ ἐκδίκησιν, ἤθελε πάθειν τὰ τῶν φευγόντων, ἤθελε φανῆν ὡς κατηγορούμενος καταδεδικασμένος. Τέλος πάντων, προβάλλει καὶ τὸ συμφέρον αὐτῶν τῶν δικαστῶν, καὶ ὅλης τῆς πόλεως, τὸ ὁποῖον δὲν πρέπει κατ᾽ οὐδένα τρόπον νὰ προδώσωσιν, ἀφίνοντες ἀτιμώρητον τοιοῦτον ὑβριστήν.

Μετὰ τὸ προοίμιον ἀναγινώσκει τὸν νόμον, ὅστις δίδει τὴν ἄδειαν νὰ ἀναφέρεται ὁ πολίτης εἰς τὸν δῆμον, ἐὰν ἐν τῇ ἑορ-

τῇ τοῦ Διονύσου ἀδικηθῇ ὑπό τινος, καὶ ἐπαινεῖ τὸν νόμον τοῦτον, ὡς φρονίμως καὶ συμφερόντως τεθειμένον, διὰ νὰ συστέλλῃ τοὺς ὑβριστάς· « Ὅπου γὰρ, λέγει, ἐπόντος τοῦ φόβου τούτου, φαίνονταί τινες οὐδὲν ἧττον ὑβρισταὶ, τί χρὴ προσδοκᾶν τοὺς τοιούτους ἂν ποιεῖν, εἰ μηδεὶς ἐπῆν ἀγὼν, μηδὲ κίνδυνος; ». Μετὰ τοῦτον ἀναγινώσκεται καὶ ἄλλος νόμος ἀπαγορεύων νὰ μὴν ἐνοχλῇ μηδεὶς ἐν τῇ ἑορτῇ οὐδὲ χρεοφελέτην ὑπερήμερον, ἐπὶ ποινῇ, ὅτι θέλει κρίνεσθαι ὡς ὑβρίσας εἰς τὴν ἁγιότητα τῆς ἑορτῆς. Ἐνταῦθα ἐπαινεῖ ὁ ῥήτωρ τὴν φιλανθρωπίαν καὶ εὐσέβειαν τῶν Ἀθηναίων, καὶ οὕτω προλαμβάνων παριστάνει τὸν Μειδίαν πάσης τιμωρίας ἄξιον, ὅτι εἰς αὐτὰς ταύτας τὰς ἡμέρας ἐφέρθη τοσοῦτον ὑβριστικῶς καὶ ἀσεβῶς.

Ὁ ῥήτωρ δὲν ἐμβαίνει ἀμέσως εἰς τὴν διήγησιν μετὰ τὸ προοίμιον, ἀλλ' ἀναφέρει τοὺς δύο εἰρημένους νόμους, καὶ κάμνει παρατηρήσεις τινὰς ὀρθὰς καὶ ὠφελίμους εἰς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, δεικνύων πόσης προσοχῆς ἀξία εἶναι ἡ παροῦσα δίκη, καὶ προλαμβάνων κατὰ τοῦ ἐναντίου τὰ πνεύματα καὶ τὰς καρδίας τῶν δικαστῶν. Ταῦτα λοιπὸν εἶναι προεισαγωγικὰ, καὶ προπαρασκευαστικὰ, τὰ ὁποῖα συμφέρει νὰ μεταχειρίζεται πᾶς ῥήτωρ, ὅταν συντείνωσιν εἰς τὴν ὑπόθεσιν αὐτοῦ.

Ἐγγράφου πραγματικῆς Στάσεως τοῦ περὶ Στεφάνου τοῦ Δημοσθένους.

Πρῶτον μὲν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοῖς θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις, ὅσην εὔνοιαν ἔχων ἐγὼ διατελῶ τῇ τε πόλει καὶ πᾶσιν ὑμῖν, τοσαύτην ὑπάρξαι μοι παρ' ὑμῶν εἰς τουτονὶ τὸν ἀγῶνα· ἔπειθ', ὅπερ ἐστὶ μάλισθ' ὑπὲρ ὑμῶν καὶ τῆς ὑμετέρας εὐσεβείας τε καὶ δόξης, τοῦτο παραστῆσαι τοὺς θεοὺς ὑμῖν, μὴ τὸν ἀντίδικον σύμβουλον ποιήσασθαι περὶ τοῦ πῶς ἀκούειν

ὑμᾶς ἐμοῦ δεῖ (σχέτλιον γὰρ ἂν εἴη τοῦτό γε), ἀλλὰ τοὺς νόμους καὶ τὸν ὅρκον, ἐν ᾧ, πρὸς ἅπασι τοῖς ἄλλοις δικαίοις, καὶ τοῦτο γέγραπται, τὸ ὁμοίως ἀμφοῖν ἀκροᾶσθαι. Τοῦτο δ' ἐστὶν οὐ μόνον τὸ μὴ προκατεγνωκέναι μηδέν, ἀλλὰ καὶ τὸ τῇ τάξει καὶ τῇ ἀπολογίᾳ, ὡς βεβούληται καὶ προῄρηται τῶν ἀγωνιζομένων ἕκαστος, οὕτως ἐᾶσαι χρήσασθαι.

Πολλὰ μὲν οὖν ἔγω γ' ἐλαττοῦμαι κατὰ τουτονὶ τὸν ἀγῶνα Αἰσχίνου· δύο δ', ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καὶ μεγάλα· ἓν μέν, ὅτι οὐ περὶ τῶν ἴσων ἀγωνίζομαι· οὐ γάρ ἐστιν ἴσον νῦν ἐμοὶ τῆς παρ' ὑμῶν εὐνοίας διαμαρτεῖν, καὶ τούτῳ μὴ ἑλεῖν τὴν γραφήν· ἀλλ' ἐμοὶ μέν . . . οὐ βούλομαι δὲ δυσχερὲς εἰπεῖν οὐδέν, ἀρχόμενος τοῦ λόγου· οὗτος δ' ἐκ περιουσίας μου κατηγορεῖ· ἕτερον δ', ὃ φύσει πᾶσιν ἀνθρώποις ὑπάρχει, τῶν μὲν λοιδοριῶν καὶ τῶν κατηγοριῶν ἀκούειν ἡδέως, τοῖς ἐπαινοῦσι δ' αὐτοὺς ἄχθεσθαι. Τούτων τοίνυν, ὃ μέν ἐστι πρὸς ἡδονήν, τούτῳ δέδοται· ὃ δὲ πᾶσιν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἐνοχλεῖ, λοιπὸν ἐμοί· κἂν μέν, εὐλαβούμενος τοῦτο, μὴ λέγω τὰ πεπραγμένα ἐμαυτῷ, οὐκ ἔχειν ἀπολύσασθαι τὰ κατηγορημένα δόξω, οὐδ' ἐφ' οἷς ἀξιῶ τιμᾶσθαι, δεικνύναι· ἂν δ' ἐφ' ἃ καὶ πεποίηκα καὶ πεπολίτευμαι, βαδίζω, πολλάκις λέγειν ἀναγκασθήσομαι περὶ ἐμαυτοῦ. Πειράσομαι μὲν οὖν ὡς μετριώτατα τοῦτο ποιεῖν· ὅ,τι δ' ἂν τὸ πρᾶγμα αὐτὸ ἀναγκάζῃ, τούτου τὴν αἰτίαν οὗτός ἐςι δίκαιος ἔχειν, ὁ τοιοῦτον ἀγῶνα ἐνςησάμενος.

Οἶμαι δ' ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες δικασταί, πάντας ἂν ὁμολογῆσαι κοινὸν εἶναι τουτονὶ τὸν ἀγῶνα ἐμοί τε καὶ Κτησιφῶντι, καὶ οὐδὲν ἐλάττονος ἄξιον σπουδῆς ἐμοί. Πάντων μὲν γὰρ ἀποστερεῖσθαι λυπηρόν ἐστι καὶ χαλεπόν, ἄλλως τε κἂν ὑπ' ἐχθροῦ τῳ τοῦτο συμβαίνῃ, μάλιστα δὲ τῆς παρ' ὑμῶν εὐνοίας τε καὶ φιλανθρωπίας, ὅσῳ περ καὶ τὸ τυχεῖν τούτων μέγιστόν ἐστι. Περὶ τούτων δ' ὄντος τουτουὶ τοῦ ἀγῶνος, ἀξιῶ καὶ δέομαι

πάντων ὁμοίως ὑμῶν, ἀκοῦσαί μου περὶ τῶν κατηγορημένων ἀπολογουμένου δικαίως, ὥσπερ οἱ νόμοι κελεύουσιν, οὓς ὁ τιθεὶς ἐξ ἀρχῆς Σόλων, εὔνους ὢν ὑμῖν καὶ δημοτικὸς, οὐ μόνον τῷ γράψαι κυρίους ᾤετο δεῖν εἶναι, ἀλλὰ καὶ τῷ τοὺς δικάζοντας ὑμᾶς ὀμωμοκέναι· οὐκ ἀπιστῶν ὑμῖν, ὥς γέ μοι φαίνεται, ἀλλ᾽ ὁρῶν ὅτι τὰς αἰτίας καὶ τὰς διαβολὰς, αἷς ἐκ τοῦ πρότερος λέγειν ὁ διώκων ἰσχύει, οὐκ ἔνι τῷ φεύγοντι παρελθεῖν, εἰ μὴ τῶν δικαζόντων ἕκαστος ὑμῶν, τὴν πρὸς τοὺς θεοὺς εὐσέβειαν διαφυλάττων, καὶ τὰ τοῦ λέγοντος ὕστερον δίκαια εὐνοϊκῶς προσδέξεται, καὶ παρασχὼν ἑαυτὸν ἴσον καὶ κοινὸν ἀμφοτέροις ἀκροατὴν, οὕτω τὴν διάγνωσιν ποιήσεται περὶ πάντων.

Ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τῶν Θηβαίων ἐνικήθησαν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου εἰς τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ γενομένην μάχην, φοβηθέντες μὴ ἐπέλθῃ καὶ κατὰ τῆς πόλεως, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπισκευάσωσι τὰ τείχη. Διωρίσθησαν λοιπὸν ἀφ᾽ ἑκάστης φυλῆς ἐπιστάται τῆς ἐπισκευῆς, λαμβάνοντες παρὰ τοῦ κοινοῦ τὰ εἰς ταύτην ἀναγκαῖα χρήματα· διορισθεὶς δὲ καὶ ὁ Δημοσθένης ὑπὸ τῆς ἑαυτοῦ φυλῆς Πανδιονίδος, ἐπειδὴ δὲν ἐξήρκεσαν τὰ δοθέντα διὰ τὸ μέρος, τὸ ὁποῖον διωρίσθη νὰ ἐπισκευάσῃ, προσθέσας ἐξ ἰδίων τὰ ἐλλείποντα, ἐχάρισεν αὐτὰ εἰς τὴν πόλιν. Διὰ ταύτην λοιπὸν τὴν δωρεὰν, καὶ δι᾽ ἄλλας αὐτοῦ κοινὰς εὐεργεσίας πρός τε τοὺς Ἕλληνας, καὶ πρὸς τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, ὁ Κτησιφῶν, εἷς τῶν τότε πολιτευομένων, ἐπρόβαλε ψήφισμα νὰ στεφανώσῃ ἡ πόλις αὐτὸν, καὶ νὰ κηρυχθῇ ὁ στέφανος ἐν τῷ θεάτρῳ. Ὁ Αἰσχίνης, ἀντίζηλος ὢν καὶ ἐχθρὸς τοῦ Δημοσθένους, κατηγορεῖ τὸν Κτησιφῶντα, ὅτι ἔγραψε παράνομον ψήφισμα, ὡς ἀντιβαῖνον εἰς τρεῖς νόμους, ἕνα μὲν, τὸν προστάττοντα νὰ μὴ στεφανοῦται ὁ ὑπεύθυνος ἄρχων, πρὶν δώσῃ εὐθύνας τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ· ὁ Δημοσθένης δὲ τειχοποιὸς ὢν,

καὶ διοικητὴς τῶν θεωρικῶν χρημάτων, δὲν εἶχε δώσειν ἀκόμη εὐθύνας· δεύτερον δὲ, εἰς τὸν προστάττοντα, ὅταν ὁ δῆμος στεφανοῖ τινὰ, νὰ κηρύττεται ὁ στέφανος οὐχὶ ἐν τῷ θεάτρῳ, ἀλλ' ἐν τῇ Πνυκί· καὶ τρίτον, εἰς τὸν προστάττοντα νὰ μὴ κατατίθενται εἰς τὸ Μητρῷον ψευδῆ ψηφίσματα, λέγων, ὅτι ψεύδεται ὁ Κτησιφῶν παριστάνων τὸν Δημοσθένην ὡς λέγοντα καὶ πράττοντα τὰ βέλτιστα, καὶ ὡς πρόθυμον ὄντα εἰς τὸ ἀγαθοποιεῖν τὴν πόλιν.

Ὁ Δημοσθένης λοιπὸν, ὡς κατηγορούμενος ὑπὸ τοῦ Αἰσχίνου, ἔγραψε τὴν ἀπολογίαν ταύτην, ἀριστούργημα οὖσαν ῥητορείας. Ἡ Στάσις δὲ τοῦ λόγου εἶναι ἔγγραφος πραγματική· διότι γίνεται καὶ ἐξέτασις νόμου.

Τὸ προοίμιον εἶναι ἐξ ὑπολήψεως· ζητεῖ δὲ τὴν εὔνοιαν τῶν δικαστῶν ὄχι ἁπλῶς, ἀλλὰ παριστάνων ἑαυτὸν φιλόπολιν, καὶ τῆς τιμῆς ἐκείνων καὶ εὐσεβείας φίλον καὶ ζηλωτήν. Γίνεται δὲ κατὰ μερισμὸν, *πρῶτον μὲν* κ. τ. λ. *ἔπειθ'*, *ὅπερ* κ. τ. λ. Τὸ πρῶτον μέρος εἶναι ἀκατάσκευον· τοῦ δὲ δευτέρου μέρους τὸ, μὴ τὸν ἀντιδίκον σύμβουλον ποιήσασθαι περὶ τοῦ πῶς ἀκούειν ὑμᾶς ἐμοῦ δεῖ, ἔχει κατασκευὴν τὸ, *σχέτλιον γὰρ ἂν εἴη τοῦτό γε*· λέγει δὲ τοῦτο, διότι ὁ Αἰσχίνης, ὁμιλήσας πρῶτον περὶ τοῦ νόμου τῶν ὑπευθύνων, δεύτερον περὶ τοῦ τῶν κηρυγμάτων, καὶ τρίτον περὶ τῆς τοῦ Δημοσθένους πολιτείας, ἐζήτει παρὰ τῶν δικαστῶν τὴν αὐτὴν τάξιν ν' ἀκολουθήσῃ καὶ ὁ Δημοσθένης εἰς τὴν ἀπολογίαν.

Πολλὰ μὲν οὖν ἔγω γ' ἐλαττοῦμαι κ. τ. λ. Δεύτερον προοίμιον, θηρευτικὸν καὶ τοῦτο εὐνοίας, κατὰ τρόπον ὅμως διάφορον τοῦ πρώτου· διότι ἐν ἐκείνῳ μὲν, ὡς εὔνους εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς πάντας, καὶ ἐπιθυμῶν νὰ φανῶσιν εὔορκοι, καὶ νὰ μὴ πέσωσιν εἰς κατάκρισιν, εὔχεται ὑπὲρ αὐτῶν· ἐν δὲ τούτῳ, ὡς αἰσθανόμενος τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς, ἐὰν ἀπο-

τύχῃ, καὶ φοβούμενος τὴν ἐκ τοῦ περιαυτολογεῖν δυσαρέσκειαν τῶν ἀκουόντων, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναγκάζουσιν αὐτὸν αἱ λοιδορίαι τοῦ ἀντιδίκου, λαλεῖ, ὡς ἱκετεύων. Εἶναι δὲ καὶ τούτου ἡ πρότασις ἀκατάσκευος· τὸ δὲ *πειράσομαι μὲν οὖν* εἶναι τὸ συμπέρασμα, ἢ ἡ ἀπόδοσις.

Οἶμαι δ' ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες δικασταὶ, κ. τ. λ. Τρίτον προοίμιον, διʼ οὗ σύρει τὴν προσοχὴν τῶν δικαστῶν, καὶ προπαρασκευάζει τὴν γνώμην αὐτῶν εἰς τὸ νὰ θεωρῶσι τὸν παρόντα ἀγῶνα ὡς προσήκοντα καὶ εἰς τὸν Κτησιφῶντα, καὶ εἰς αὐτον τὸν Δημοσθένην, ὄχι ὅμως μικροτέρας σπουδῆς ἄξιον εἰς τοῦτον· τὸ ὁποῖον κατασκευάζει διὰ τοῦ, *πάντων μὲν γὰρ ἀποστερεῖσθαι* κ. τ. λ. μέχρι τοῦ, *μέγιστόν ἐστι*.

Περὶ τούτων δ' ὄντος τουτουῒ τοῦ ἀγῶνος ἀξιῶ κ. τ. λ. τοῦτο φαίνεται ἀξίωσις τοῦ προοιμίου, διʼ ἧς πάλιν ἐπικαλεῖται τὴν κατὰ τοὺς νόμους δικαίαν καὶ εὐνοϊκὴν ἀκρόασιν τῶν δικαστῶν· ἔπειτα ἐμβαίνει εἰς τοὺς ἀγῶνας, ἐπευχόμενος πάλιν τὰ αὐτὰ, ὡς εἰς τὴν ἀρχήν.

Προοίμιον τοῦ ἐπιδεικτικοῦ.

Μετὰ μίαν ἑκατονταετηρίδα ἀφοῦ ἀπέθανεν ὁ Καρτέσιος, ὁ ῥήτωρ καὶ φιλόσοφος Θωμᾶς παρουσιάζεται, διὰ νὰ ἐγκωμιάσῃ τὸν μέγαν ἐκεῖνον ἄνδρα. Τὸ προοίμιον ἄρχεται ἀπό τινος λυπηρᾶς περιστάσεως, πλὴν ἀξιομνημονεύτου, διότι παριστάνει τὴν τότε κατάστασιν τῶν πνευμάτων, καὶ τὴν ὕστερον πρόοδον τῆς φιλοσοφίας. Εἶναι δὲ ἐξ ὑπολήψεως τῶν προσώπων, καὶ τοῦ ἐγκωμιαζομένου, καὶ τοῦ ἐγκωμιάζοντος, μετριοφρονοῦντος καὶ συνιστῶντος ἑαυτὸν εἰς τὴν εὔνοιαν τῶν ἀκροατῶν. Ἀμέσως δὲ μετὰ τὸ προοίμιον γίνεται ἡ διαίρεσις τῶν κεφαλαίων· ἐκ τῶν ὁποίων φαίνεται εὐθὺς, ὅτι ὁ λόγος δὲν εἶναι ἐκ τῶν συνήθων ἐπιδεικτικῶν, ἀλλ' ὑψηλοῦ καὶ φιλοσοφικοῦ χαρακτῆρος.

« Ὅτε ἡ κόνις τῶν λειψάνων τοῦ Καρτεσίου, γεννηθέντος μὲν ἐν τῇ Γαλλίᾳ, τελευτήσαντος δὲ ἐν τῇ Σουηκίᾳ, μετεκομίσθη εἰς Παρισίους ἐκ τῆς Στοκόλμης δεκαὲξ ἔτη μετὰ τὴν ἀποβίωσιν αὐτοῦ· ὅτε οἱ σοφοὶ συνηγμένοι ἐν τῷ ναῷ ἀπέδιδον εἰς τὸν νεκρὸν αὐτοῦ τὰς τιμὰς, τὰς ὁποίας ζῶν ἐκεῖνος οὐδέποτε ἀπήλαυσεν· ὅτε τέλος πάντων ὁ ῥήτωρ ἡτοιμάζετο νὰ προφέρῃ τὸ ἐγκώμιον τοῦ πενθουμένου μεγάλου ἀνδρὸς, ἐξαίφνης ἦλθε προσταγὴ τοῦ Κράτους ἀπαγορεύουσα τὴν ἐπικήδειον ταύτην τιμήν. Ἐνόμιζον βέβαια τότε, ὅτι μόνοι οἱ δυνατοὶ τῆς γῆς εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἐγκωμιάζωνται· καὶ ἐφοβοῦντο μὴ δώσωσιν εἰς τὸ ἔθνος τὸ, ὡς αὐτοὶ ἐστοχάζοντο, ἐπικίνδυνον παράδειγμα νὰ τιμᾷ τὸν μηδὲν ἄλλο ἀγαθὸν ἔχοντα πλὴν ἀρετῆς καὶ ὑπεροχῆς πνεύματος.

Ἀλλ' ἐγὼ ἔρχομαι σήμερον μετὰ ἑκατὸν ἔτη νὰ προφέρω τοῦτο τὸ ἐγκώμιον· τὸ ὁποῖον εἴθε νὰ φανῇ ἄξιον καὶ τοῦ ἐγκωμιαζομένου καὶ τῶν σοφῶν ἀκροατῶν. Εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ Καρτεσίου δὲν ἦτον ἴσως ἀκόμη καιρὸς νὰ ἐγκωμιασθῇ κατ' ἀξίαν ὁ Καρτέσιος. Μόνος ὁ χρόνος κρίνει τοὺς φιλοσόφους, καθὼς καὶ τοὺς βασιλεῖς, καὶ ἀπονέμει εἰς ἕκαστον καὶ τιμὴν καὶ τάξιν τὴν πρέπουσαν. Ὁ χρόνος ἀνέτρεψε μὲν τὰς φιλοσοφικὰς δόξας τοῦ Καρτεσίου, τὸ κλέος ὅμως αὐτοῦ διαμένει αἰώνιον. Ὁ Καρτέσιος ὁμοιάζει μὲ τοὺς πεσόντας ἐκ τοῦ θρόνου αὐτῶν βασιλεῖς, οἵτινες καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ἐρειπίων τῆς βασιλείας καθήμενοι, φαίνονται ὅτι ἐγεννήθησαν διὰ νὰ βασιλεύωσιν. Ἐνόσῳ ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ἀλήθεια ἔχουσι χώραν τινὰ ἐπὶ τῆς γῆς, ὁ θέσας πρῶτος τῶν γνώσεων ἡμῶν τὰ θεμέλια, καὶ ἀναδημιουργήσας, νὰ εἴπω οὕτω, τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, θέλει τιμᾶσθαι πάντοτε. Ὁ Καρτέσιος θέλει ἐγκωμιάζεσθαι καὶ ἀπὸ θαυμασμὸν, καὶ ἀπὸ εὐγνωμοσύνην, καὶ δι' αὐτὸ ἀκόμη τὸ συμφέρον· διότι, ἂν ἡ ἀλήθεια ἦναι ἀγαθὸν, συμφέρει νὰ ἐνθαῤῥύνωνται οἱ ζητοῦντες αὐτήν.

Πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Νεύτωνος ἔπρεπε νὰ προφέρω τοῦτον τὸν ἔπαινον· μᾶλλον δὲ, τοῦ Νεύτωνος αὐτοῦ ἔργον ἤθελεν εἶσθαι νὰ ἐπαινέσῃ τὸν Καρτέσιον· τίς ἄλλος παρ᾽ ἐκεῖνον ἠδύνατο κάλλιον νὰ μετρήσῃ τὸ πρὸ αὐτοῦ διατρεχθὲν στάδιον; Ὁ ἁπλοῦς ἐξίσου καὶ μέγας οὗτος ἀνὴρ ἤθελεν ἀνακαλύψειν εἰς ἡμᾶς ὅσας εἰς τὸν νοῦν αὐτοῦ ἐννοίας ἐγέννησαν τοῦ Καρτεσίου αἱ ἔννοιαι. Ὑπάρχουσι μὲν ἀλήθειαι ἄκαρποι, καὶ νεκραὶ, νὰ εἴπω οὕτω, ἐξ ὧν οὐδεμία πρόοδος γίνεται εἰς τὴν τῆς φύσεως σπουδήν· ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ ἀπάται μεγάλων ἀνδρῶν, αἵτινες κατασταίνονται πολύγονοι ἀφορμαὶ ἀληθείας.

Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα προώδευσε βέβαια πολὺ μακρύτερα μετὰ τὸν Καρτέσιον, ὁ Καρτέσιος ὅμως προητοίμασε καὶ εὐκόλυνε τὴν πρόοδον. Ἂς ἐγκωμιάζωμεν τὸν Μαγελάνον, ὅστις περιέπλευσε τὴν γῆν· ἂς ἀποδίδωμεν ὅμως τὴν δικαίαν τιμὴν εἰς τὸν Κολόμβον, ὅστις πρῶτος ὑπωπτεύθη, ἐζήτησε, καὶ ἀνεκάλυψε τὸν κόσμον. Ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ τὰ πάντα θέλουσιν ἀναφέρεσθαι εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἀρετήν.

Ἴσως εὑρίσκονται εἰς τὸ ἔθνος μου ἄνθρωποι, οἵτινες δὲν ἤθελαν συγχωρήσειν εἰς ἐμὲ, ἐὰν ἐγκωμίαζα φιλόσοφον ἔτι ζῶντα· ἀλλ᾽ ὁ Καρτέσιος ἐτελεύτησεν· ἑκατὸν καὶ δεκαπέντε ἔτη παρῆλθον, ἀφοῦ ἔπαυσε νὰ ζῇ. Δὲν εἶναι λοιπὸν φόβος οὔτε ἡ ὑπερηφανία νὰ προσβληθῇ, οὔτε ὁ φθόνος νὰ παροξυνθῇ.

Διὰ νὰ κρίνωμεν δὲ τὸν Καρτέσιον, καὶ νὰ εὕρωμεν ὅσον ἑνὸς ἀνθρώπου πνεῦμα ἐπρόσθεσεν εἰς ὅλον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους τὸ πνεῦμα, πρέπει νὰ ἴδωμεν εἰς ποίαν ἐποχὴν εὑρίσκετο. Θέλω λοιπὸν παραστήσειν τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν τὴν κατάστασιν, ὅτε ἐγεννήθη οὗτος ὁ μέγας ἀνήρ. Θέλω δείξειν ὅσα ἡ φύσις ἐχάρισεν εἰς αὐτὸν, καὶ τίνι τρόπῳ προητοίμασε δι᾽ αὐτοῦ τὴν μεταβολὴν ταύτην, τῆς ὁποίας

ἐστάθη τοσοῦτον μεγάλη ἡ δύναμις. Μετὰ ταῦτα θέλω ἱστορήσειν τὰς ἐννοίας αὐτοῦ, ἐξ ὧν καὶ αὐταὶ αἱ ψευδεῖς θέλουσι φανῆν ἐνδεδυμέναι δὲν ἐξεύρω τί μεγαλοπρεπές. Θέλομεν ἰδεῖν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καταλαμπόμενον ὑπὸ νέου τινὸς φωτὸς, νὰ ἀνοίγῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς, νὰ κινῆται, καὶ ν' ἀκολουθῇ τοῦ Καρτεσίου τὰ βήματα. Ἀλλ' ἐν μέσῳ τῆς παγκοσμίου ταύτης κινήσεως, θέλομεν ἐπιστρέψειν πάλιν εἰς τὸν Καρτέσιον, καὶ, ἀφοῦ θεωρήσωμεν τὸν ἄνθρωπον καθ' ἑαυτὸν, ἀφοῦ ἐξετάσωμεν, ἂν εἰς τοὺς μεγάλους νόας χρεωστῆται ἡ εὐδαιμονία, ἴσως θέλομεν κλαύσειν, ὅτι διὰ τὸ συμφέρον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, καὶ διὰ τὴν ἑαυτῶν δυστυχίαν, κατεδίκασεν αὐτοὺς ἡ φύσις νὰ ἦναι μεγάλοι ἄνδρες.

Προοίμιον ἐξ ἐφόδου.

Ὅτε ἀποστολικός τις ἱεροκήρυξ Γάλλος, Βριδαῖνος ὀνομαζόμενος, ἦλθε καὶ εἰς τοὺς Παρισίους νὰ κηρύξῃ, οἱ αὐλικοὶ, καὶ τῆς πόλεως οἱ ἐπισημότεροι συνήχθησαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, οἱ μὲν ἐκ περιεργείας, οἱ δὲ μὲ σκοπὸν νὰ γελάσωσιν εἰς τὴν σύγχυσιν, τὴν ὁποίαν ἐφαντάζοντο ὅτι ἡ παρουσία αὐτῶν ἔμελλε νὰ προξενήσῃ εἰς ἱεροκήρυκα συνειθισμένον ἕως τότε νὰ κηρύττῃ τὸν λόγον τοῦ θεοῦ εἰς ταπεινοὺς καὶ χωρικοὺς ἀνθρώπους. Ἡ ἀπροσδόκητος ὅμως αὐτῶν παρουσία ἀντὶ φόβου καὶ ταραχῆς, ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ἀφορμὴν τοῦ ἀκολούθου ῥητορικωτάτου προοιμίου ἐξ ἐφόδου.

« Βλέπων ἀκροατήριον τοσοῦτον ἀσυνήθιστον εἰς ἐμὲ, φαίνεται, ἀδελφοί μου, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ἀνοίξω στόμα παρὰ διὰ νὰ ζητήσω χάριν καὶ συγκατάβασιν εἰς ἀποστολικὸν κήρυκα πτωχὸν καὶ ἄμοιρον τῶν προτερημάτων, ὅσα θέλετε νὰ ἔχωσιν οἱ παρουσιαζόμενοι νὰ σᾶς ὁμιλῶσιν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας σας. Πολλὰ διάφορον ὅμως εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἡ ψυχή μου αἰσθάνεται σήμερον· καὶ ἂν ἐγὼ ἦμαι τεταπεινωμένος, προσέχετε σεῖς

μὴ φαντασθῆτε, ὅτι θέλω ὑποκλίνειν εἰς τὰς ἀθλίους ταραχὰς τῆς κενοδοξίας. Μὴ γένοιτο ὁ ὑπηρέτης τοῦ οὐρανοῦ νὰ συλλογισθῇ ποτὲ, ὅτι ἔχει χρείαν ἀπολογίας πρὸς ἐσᾶς! διότι τέλος πάντων, ὁποῖοι καὶ ἂν ἦσθε, ἁμαρτωλοὶ εἶσθε, ὡς ἐγὼ, καὶ τὸν αὐτὸν Θεὸν ἔχετε, ἔμπροσθεν τοῦ ὁποίου μ'ἔρχεται τὴν ὥραν ταύτην νὰ κτυπήσω τὰ ςήθη μου. Ἕως τώρα ἐκήρυξα τοῦ Ὑψίςου τὰ δικαιώματα μέσα εἰς ναοὺς σκεπασμένους μὲ ἄχυρα· ἐδίδαξα τῆς μετανοίας τὰς αὐςηρότητας εἰς ἀνθρώπους δυςυχεῖς, ςερουμένους καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου· ἐφανέρωσα εἰς τοὺς καλοὺς χωρικοὺς τὰς πλέον φρικτὰς ἀληθείας τῆς Θρησκείας μου. Ἄθλιος ἐγώ! τί ἔπραξα! κατελύπησα τοὺς πτωχοὺς, τοὺς καλητέρους φίλους τοῦ Θεοῦ μου· ἔφερα φρίκην καὶ θλίψιν εἰς τὰς ἁπλᾶς ἐκείνας καὶ πιςὰς ψυχὰς, τὰς ὁποίας ἔπρεπε μᾶλλον νὰ συλλυποῦμαι καὶ νὰ παρηγορῶ. Ἐδῶ, ὅπου τὰ βλέμματά μου ἀπαντῶσι μεγάλους, πλουσίους, καταδυναστεύοντας τὴν πολυπαθῆ ἀνθρωπότητα, ἢ ἁμαρτωλοὺς τολμηροὺς, καὶ ἀπεσκληρυμένους τὴν καρδίαν, ἐδῶ, ἐδῶ μόνον ἔπρεπε νὰ βροντοφωνήσω τὸν θεῖον λόγον, καὶ νὰ βάλω πλησίον μου ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος τούτου ἐξ ἑνὸς μέρους, τὸν θάνατον μὲ τὸ δρέπανον ἕτοιμον νὰ σᾶς θερίσῃ, καὶ ἐκ τοῦ ἄλλου τὸν μέγαν Θεόν μου, ὅς τις ἔρχεται νὰ σᾶς κρίνῃ (1). Εἰς τὴν χεῖρά μου κρατῶ σήμερον τὴν περὶ ὑμῶν ἀπόφασιν! Τρέμετε λοιπὸν ἔμπροσθέν μου, ἄνδρες ὑπερήφανοι καὶ καταφρονηταὶ, οἵτινες μὲ ἀκούετε! Ἡ ἀνάγκη τῆς ψυχικῆς σωτηρίας, ἡ βεβαιότης τοῦ θανάτου, τὸ ἄδηλον τῆς ὥρας ταύτης, ὥρας τοσοῦτον φοβερᾶς εἰς ἐσᾶς, ἡ μέχρι τέλους ἀμετανοησία, ἡ τελευταία κρίσις, ὁ ὀλίγος ἀριθμὸς τῶν ἐκλεκτῶν, ἡ κόλασις,

---

(1) Μὲ τὴν μίαν χεῖρα ἐκράτει τὸν ἐσταυρωμένον, καὶ μὲ τὴν ἄλλην ἐδείκνυε νεκροῦ κεφαλήν.

καὶ περιπλέον ἡ αἰωνιότης, ἰδοὺ περὶ τίνων μέλλω νὰ λαλήσω· ἰδοὺ ποῖα εἰς ἐσᾶς μόνους ἔπρεπε νὰ λαλῶ. Αἴ! ποίαν χρείαν ἔχω τῶν ἰδικῶν σας ψήφων, αἵτινες ἴσως ἤθελαν μὲ κολάσειν, χωρὶς σεῖς νὰ σωθῆτε; Ὁ Θεὸς θέλει κινήσειν τὰς καρδίας σας, ἐνῷ λαλεῖ ὁ ἀνάξιος ὑπηρέτης τοῦ Θεοῦ, τοῦ ὁποίου τὴν εὐσπλαγχνίαν πολλάκις ἐδοκίμασα. Τότε δὲ τρέμοντες δι' ὅσας ἀνομίας ἐπράξατε, θέλετε πέσειν εἰς τὰς ἀγκάλας μου μετὰ δακρύων κατανύξεως καὶ μετανοίας· τότε ἀκούοντες τοὺς ἐλέγχους τῆς συνειδήσεως, θέλετε μ' εὑρεῖν ἀρκετὰ εὔγλωττον».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ Διηγήσεως.

Διήγησις λέγεται γενικῶς ἡ διὰ λόγου ἔκθεσις πράξεώς τινος ἢ συμβάντος, εἴτε ἀληθινοῦ, εἴτε πλαστοῦ. Κατὰ τὰ διάφορα δὲ εἴδη τοῦ λόγου εἶναι καὶ διάφορα εἴδη διηγήσεως· οὕτω μυθικὴ διήγησις λέγεται ἡ ἔκθεσις ἀλληγορικῆς τινος πράξεως, ἥτις συνήθως παριστάνεται γινομένη ἀπὸ ζῶα, ὑποφαίνει δὲ ἠθικήν τινα ἀλήθειαν. Διήγησις δραματικὴ, ἡ παριστάνουσα τραγικόν τι συμβὰν ἐπιπροστιθέμενον εἰς τὰ τραγικὰ πάθη, ὡς κορωνὶς, διὰ νὰ φέρῃ εἰς τὸν πλέον ὑψηλὸν βαθμὸν τὴν φρίκην καὶ τὸν οἶκτον, ὅπου συνήθως λαμβάνει τέλος ἡ τραγῳδία. Διήγησις ἐπικὴ, ἡ ἔκθεσις ἡρωϊκῆς τινος πράξεως. Διήγησις ἱστορικὴ, ἡ πιστὴ παράστασις τῶν γεγονότων· κ. τ. λ.

Ἡ ῥητορικὴ διήγησις, περὶ τῆς ὁποίας ἐνταῦθα ὁ λόγος, εἶναι ἡ ἔκθεσις τῆς πράξεως, ἐκ τῆς ὁποίας κυρίως ἐξάγει ὁ ῥήτωρ τὰς ἀποδείξεις τῆς προτάσεως τοῦ λόγου, καὶ ἕπεται συνήθως μετὰ τὴν διαίρεσιν.

Ἡ διήγησις εἶναι εἰς τὰ δικανικὰ ζητήματα ὄχι μόνον οὐσιῶδες μέρος τοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ ἓν ἀπὸ τὰ δύσκολα· Ὁ ῥήτωρ χρεωστεῖ νὰ διηγῆται μὲν τὴν ἀλήθειαν, διὰ νὰ μὴ δώσῃ λαβὴν καθ' ἑαυτοῦ εἰς τὸν ἐναντίον, καὶ ὑποψίαν αἰσχρὰν εἰς τοὺς κριτὰς ἀδυναμίας ἢ κακοηθείας. Πρέπει ὅμως νὰ κάμνῃ τὴν διήγησιν μὲ τρόπον τοιοῦτον, ὥςε νὰ μὴ βλάψῃ τὸ μέρος αὐτοῦ· Πρέπει νὰ φυλάττῃ τὰ ὅρια τῆς ἀληθείας, καὶ ἐν ταὐτῷ νὰ παριστάνῃ τὰ πράγματα μὲ χρωματισμὸν ἁρμόδιον εἰς τὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν θέλει νὰ κάμῃ εἰς τὰ πνεύματα τῶν κριτῶν· νὰ δίδῃ καὶ μὲ λέξιν καὶ μὲ φράσιν δύναμιν εἰς πᾶσαν περίστασιν ὠφέλιμον εἰς τὸ ἑαυτοῦ μέρος· τὰς δὲ ἐναντίας νὰ μετριάζῃ καὶ νὰ ἀδυνατίζῃ· τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ μεγάλην τέχνην καὶ ἐπιτηδειότητα, ὥστε νὰ μὴν ἀνακαλύπτεται τέχνασμα εἰς τὸν λόγον· « Πρέπει, λέγει ὁ Κιντιλιανὸς, νὰ φεύγῃ ὁ ῥήτωρ εἰς τοῦτο μάλιστα τὸ μέρος, πᾶσαν ὑποψίαν τεχνάσματος· διότι ὁ κριτὴς ποτὲ δὲν εἶναι πλέον — προσεκτικὸς, παρ' ὅταν ὁ ῥήτωρ κάμνῃ τὴν διήγησιν· ἂς μὴ φαίνεται λοιπὸν οὐδὲν πλαστὸν, οὐδὲν ἐπιτετηδευμένον· τὰ πάντα ἂς φαίνωνται ἐκ τῆς ὑποθέσεως μᾶλλον, παρὰ ἐκ τοῦ ῥήτορος ἐξερχόμενα (1) ».

Τρεῖς κυρίως ποιότητες ἀπαιτοῦνται εἰς τὴν διήγησιν, *σαφήνεια*, *πιθανότης*, καὶ *συντομία*. Εἰς ὅλον μὲν τὸν λόγον πρέπει νὰ φυλάττεται σαφήνεια, ἐξαιρέτως ὅμως εἰς τὴν διήγησιν· διότι αὐτὴ διαχέει, νὰ εἴπω οὕτω, φῶς εἰς ὅλα τὰ ἀκόλουθα· Ἓν ἐκ τῶν συνιστώντων τὴν ὑπόθεσιν, μία τις πε-

---

(1) Effugienda in hac praecipuè parte, omnis calliditatis suspicio; nequ enim se usquam magis custodit Judex, quam cum narrat orator ; nihil tum videatur fictum ; nihil solicitum ; omnia potius a causa, quam ab oratore, profecta videantur·

ρίστασις ἐκφρασθεῖσα ἀσαφῶς, καὶ διὰ τοῦτο μὴ ἐννοηθεῖσα καλῶς ὑπὸ τῶν δικαστῶν, δύναται νὰ ματαιώσῃ ὅλα τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ ῥήτορος. Ἂν ἦναι ἀπίθανος, δὲν δίδουσιν εἰς αὐτὴν οὔτε προσοχὴν, οὔτε πίστιν. Ἂν ἦναι παραπολὺ ἐκτεταμένη, προξενεῖ βάρος καὶ λήθην.

Θέλει εἶσθαι σαφὴς ἡ διήγησις, ἐὰν ὁ ῥήτωρ μεταχειρίζεται λέξεις κυρίας τῶν ἐκφραζομένων πραγμάτων, καὶ εὐκαταλήπτους· φράσιν κατάλληλον, οὔτε παντάπασι χυδαίαν, οὔτε πάλιν ἐπιτετηδευμένην· καὶ ἐὰν τέλος πάντων παριστάνῃ μὲ ὅλην τὴν καθαρότητα τὰ ὀνόματα, τοὺς καιροὺς, τοὺς τόπους, καὶ πᾶσαν ἄλλην οὐσιώδη περίστασιν τῆς πράξεως.

Θέλει εἶσθαι πιθανὴ, ἐὰν ἐμβαίνῃ εἰς τοὺς χαρακτῆρας τοῦ προσώπου ἢ τῶν προσώπων, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ, καὶ ἐὰν δεικνύῃ, ὅτι αἱ πράξεις αὐτῶν προῆλθον ἀπὸ αἴτια φυσικὰ, καὶ τοιαῦτα, ὥστε νὰ δίδωσι πιθανότητα εἰς τὴν ὕπαρξιν τοιούτων πράξεων.

Σύντομος τέλος πάντων θέλει εἶσθαι ἡ διήγησις, ἐὰν ὁ ῥήτωρ ἀναφέρῃ μόνα τὰ οὐσιώδη, ἀποκλείων πᾶν ὅ,τι εἶναι περιττόν· τοιαύτη συντομία καθιστᾷ πρὸς τούτοις τὴν διήγησιν πλέον ἔντονον καὶ καθαράν.

Κάλλιστα παραδείγματα ῥητορικῶν διηγήσεων ἔχομεν καὶ εἰς τὸν Δημοσθένην, καὶ τοὺς ἄλλους ἐνδόξους ῥήτορας τῆς Ἑλλάδος, καὶ εἰς τὸν Κικέρωνα. Εἰς τὸν κατὰ Μειδίου λόγον ὁ Δημοσθένης ἀρχίζει τὴν διήγησιν αὐτοῦ, λέγων ὅτι ἦτο τρίτον ἔτος ἀφοῦ ἡ Πανδιονὶς φυλὴ αὐτοῦ δὲν εἶχε χορηγόν. Εἰς τὸ τρίτον ἔτος, γενομένης συνελεύσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἐπὶ τῶν θρησκευτικῶν ἄρχων ἔπρεπε κατὰ τὸν νόμον νὰ ἐκβάλῃ λαχνοὺς διὰ νὰ διορισθῶσιν οἱ αὐληταὶ εἰς τοὺς χοροὺς, καὶ γινομένων λόγων καὶ ἐπιπλήξεων μεταξὺ τοῦ ἄρχοντος καὶ τῶν ἐπιμελητῶν τῆς φυλῆς, ὁ Δημοσθένης ἑκουσίως ἐπρό-

σφερεν ἑαυτὸν νὰ ἀναδεχθῇ τὴν πολυδάπανον χορηγίαν τῆς φυλῆς· καὶ ἀγαθῇ τύχῃ ἔλαχεν εἰς αὐτὸν καὶ ὁ καλήτερος αὐλητής. Ὅλοι οἱ παρόντες πολῖται ἐχάρησαν καὶ διὰ τὴν προθυμίαν αὐτοῦ, καὶ διὰ τὴν τύχην· μόνος δὲ ὁ Μειδίας ἔδειξε φθονερὰν λύπην. *Μειδίας δ' οὑτοσί, μόνος τῶν ἁπάντων, ὡς ἔοικεν, ἠχθέσθη*· μὲ τὰς λέξεις ταύτας διεγείρει ὁ ῥήτωρ μῖσος καὶ ἀγανάκτησιν κατ' αὐτοῦ ὡς μισοκάλου καὶ περιφρονητοῦ ὅλων τῶν παρευρισκομένων Ἀθηναίων, οἵτινες ἐχάρησαν καὶ ἐπεκρότησαν. Μετὰ τοῦτο ἔπαθεν ἀπὸ τὸν Μειδίαν πολλὰ ἄλλα δεινά· τὰ ἀποσιωπᾷ ὅμως καὶ ὡς γνωστά, καὶ ὡς ἀνάξια ἴσως φαινόμενα δίκης· ἔρχεται δὲ εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν μεγίστων δεινῶν καὶ ἀξίων ἀγανακτήσεως· καὶ εἰς τὴν ἔκθεσιν ταύτην ὑποσημαίνει καὶ τὴν φύσιν τῆς ὕβρεως, ὅτι ἦτον ὕβρις δημόσιος, ἀλλ' ὄχι ἀτομική· *τὴν γὰρ ἐσθῆτα τὴ ἱερὰν (ἱερὰν γὰρ ἔγωγε νομίζω πᾶσαν, ὅσην ἄν τις ἕνεκα τῆς ἑορτῆς παρασκευάσηται, τέως ἂν χρησθῇ), καὶ τοὺς στεφάνους τοὺς χρυσοῦς, οὓς ἐποιησάμην ἐγὼ κόσμον τῷ χορῷ, ἐπεβούλευσεν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, διαφθεῖραί μου, νύκτωρ ἐλθὼν ἐπὶ τὴν οἰκίαν τὴν τοῦ χρυσοχόου, καὶ διέφθειρεν, οὐ μέντοι πάντας γε*· τὸ ὁποῖον μεγαλύνει, λέγων, ὅτι οὐδεὶς ποτε ἐτόλμησε τοιοῦτον πρᾶγμα· *καὶ τοι τοῦτο γ' οὐδεὶς πώποτε οὐδένα φησὶν ἀκηκοέναι τολμήσαντα, οὐδὲ ποιήσαντα ἐν τῇ πόλει*. Μεταβαίνει ἔπειτα εἰς τὰς ἄλλας ὕβρεις, μεγαλύνων αὐτὰς πάντοτε· *οὐκ ἀπέχρησε δ' αὐτῷ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὸν διδάσκαλον, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, διέφθειρέ μου τοῦ χοροῦ* κ. τ. λ. *Καὶ οὐδ' ἐνταῦθ' ἔστη τῆς ὕβρεως, ἀλλὰ τοσοῦτον αὐτῷ περιῆν, ὥστε τὸν ἐστεφανωμένον ἄρχοντα διέφθειρε· τοὺς χοροὺς συνῆγεν ἐπ' ἐμέ, βοῶν, ἀπειλῶν, ὀμνύουσι παρεστηκὼς τοῖς κριταῖς, τὰ παρασκήνια φράττων, προσηλῶν, ἰδιώτης*

ὧν, *τὰ δημόσια, κακὰ καὶ πράγματα ἀμύθητά μοι παρέχων διετέλεσε·* μὲ τὸ ὁποῖον ἀσύνδετον σχῆμα παριστάνει τὸ μανιῶδες τῆς τόλμης τοῦ ὑβριστοῦ.

Ἡ διήγησις τοῦ Κικέρωνος εἰς τὴν ὑπὲρ τοῦ Μίλωνος ἀπολογίαν θαυμάζεται δικαίως ὡς μία τῶν ἀξιολογωτέρων. Ὁ σκοπὸς τοῦ ῥήτορος εἶναι νὰ δείξῃ, ὅτι, ἂν καὶ ὁ Κλώδιος ἐφονεύθη τῳόντι ὑπὸ τοῦ Μίλωνος ἢ τῶν δούλων αὐτοῦ, τοῦτο ὅμως δὲν ἔγεινε, παρὰ εἰς ὑπεράσπισιν τῆς ζωῆς αὐτοῦ προσβληθείσης ἐξ ἐνέδρας ὑπὸ τοῦ Κλωδίου. Διὰ νὰ δειχθῇ τοῦτο πιθανὸν, ὅλαι αἱ περιςάσεις ἐκθέτονται μὲ θαυμαςὴν τέχνην. Ἀναφέρων τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὁ Μίλων ἐκβῆκεν ἀπὸ τὴν Ῥώμην, κάμνει τὴν πλέον φυσικὴν περιγραφὴν οἰκογενείας, ἥτις ὑπάγει εἰς ἐξοχήν· εἰς τὴν ὁποίαν περίστασιν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑποκρύπτεται οὐδεὶς σκοπὸς δολοφονίας· « ἀφοῦ, λέγει, ἐστάθη εἰς τὸ βουλευτήριον, ἕωσοῦ ἡ βουλὴ ἀπελύθη, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν οἰκίαν, ἤλλαξεν ὑποδήματα καὶ φορέματα, καὶ ἐπρόσμεινεν ὀλίγον, ἕωσοῦ ἡ γυνὴ αὐτοῦ κατὰ τὸ σύνηθες νὰ ἑτοιμασθῇ. Ἐκβῆκεν ἔπειτα εἰς τοιοῦτον καιρὸν, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Κλώδιος, ἂν ἔμελλεν ἐκείνην τὴν ἡμέραν νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ῥώμην, ἠδύνατο νὰ ἦναι φθασμένος. Τὸν συναπαντᾷ ὁ Κλώδιος εὔζωνος, ἔφιππος, χωρὶς ἅμαξαν, χωρὶς σκεύη, χωρὶς συνακολούθους Ἕλληνας, καθὼς ἐσυνείθιζε· χωρὶς γυναῖκα, τὸ ὁποῖον σχεδὸν ποτὲ δὲν ἔκαμεν· ἐνῷ οὗτος ὁ ἐνεδρευτὴς, ὅς τις εἶχεν ἑτοιμάσειν ἐκείνην τὴν πορείαν διὰ νὰ πράξῃ φόνον, ἦτον εἰς ἅμαξαν μετὰ τῆς ἑαυτοῦ γυναικὸς, περιενδεδυμένος, συνεπιφέρων σκεύη, καὶ δούλας πολλὰς, καὶ δούλους. κ. τ. λ. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Πίστεις ἢ ἀγῶνες.

Μετὰ τὴν διήγησιν ἐμβαίνει ὁ ῥήτωρ εἰς τὰς ἀποδείξεις. Ἐδῷ ἀναπτύσσει ὅλην αὐτοῦ τὴν δύναμιν, καὶ ἀγωνίζεται νὰ νικήσῃ τὸν ἐναντίον, ἀναιρῶν τοὺς λόγους ἐκείνου, καὶ συνιστῶν τοὺς ἑαυτοῦ.

Ἡ ἀναίρεσις τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ ἐναντίου εἶναι ὡς ἐπιτοπλεῖστον ἀναμεμιγμένη μὲ τὰς ἀποδείξεις· ἐνῷ ὁ ῥήτωρ προχωρεῖ, διὰ νὰ ἀποδείξῃ τὴν πρότασιν αὐτοῦ, ἀπαντᾷ ἐναντιότητας παρὰ τοῦ ἀντιδίκου μᾶλλον ἢ ἧττον ἰσχυράς, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ἀνατρέπῃ μὲ ὅλα τὰ δυνατὰ μέσα καλῶς τεταγμένα· διότι ἄνευ τούτου, ἡ δύναμις τῶν ἐπιχειρημάτων αὐτοῦ κινδυνεύει νὰ ματαιωθῇ.

Δύο δὲ διαφόρους μεθόδους δύναται ὁ ῥήτωρ νὰ μεταχειρίζεται εἰς τὰς ἀποδείξεις, τὴν ἀναλυτικὴν καὶ συνθετικήν. Ἀναλυτικὴ λέγεται, ὅταν διά τινα λόγον δὲν προεκθέτῃ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον σκοπεύει νὰ δείξῃ, ἀλλὰ κρύπτων τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, φέρῃ βαθμηδὸν τὸν ἀκροατὴν πρὸς τὸ σκοπούμενον συμπέρασμα, χειραγωγῶν αὐτὸν ἀπὸ προτάσεως εἰς πρότασιν, ἑωσοῦ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ συλλαμβάνει καὶ δέχεται ἀπροφασίστως, ὡς φυσικὴν συνέπειαν τῆς σειρᾶς τῶν παραδεδεγμένων προτάσεων, τὸ κρυπτόμενον συμπέρασμα. Τὴν μέθοδον ταύτην μετεχειρίζετο ὁ Σωκράτης πρὸς τοὺς σοφιστάς, διὰ νὰ ἐξελέγχῃ τοὺς παραλογισμοὺς αὐτῶν, καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους πολίτας, διὰ νὰ σύρῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀρετήν.

Εἰς τοὺς ῥητορικοὺς ὅμως λόγους ὀλίγαι εἶναι αἱ περιστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἡ μέθοδος αὕτη δύναται ὠφελίμως νὰ ἐφαρμοσθῇ· ἡ συνηθεστέρα δὲ καὶ καταλληλοτέρα εἶναι ἡ Συνθετική, καθ' ἣν ὁ ῥήτωρ προεκθέτει καλῶς, ὡς προείπομεν,

τὴν πρότασιν, τὴν ὁποίαν μέλλει νὰ ἀποδείξῃ, καὶ ἀκολούθως μεταχειρίζεται τὰ εἰς τοῦτο πρόσφορα ἐπιχειρήματα.

Ὑποτεθέντος δὲ, ὅτι τῶν ἐπιχειρημάτων ἡ εὕρεσις καὶ ἐκλογὴ ἔγεινε καλῶς, εἶναι φανερὸν ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῶν ἐξήρτηται ἀπὸ τῆς ὀρθῆς αὐτῶν παρατάξεως, ἥτις πρέπει νὰ γίνεται οὕτως, ὥστε νὰ μὴ συνωθοῦνται, ἀλλ᾽ ἀσυγχύτως νὰ ὑποστηρίζωσιν ἄλληλα, καὶ νὰ ἀπευθύνωνται πρὸς τὸ σκοπούμενον.

ά Πρῶτος λοιπὸν κανὼν εἶναι νὰ μὴν ἀναμιγνύωνται ὁμοῦ ἐπιχειρήματα φύσεως διαφόρου. Ὁποιαδήποτε καὶ ἂν ἦναι τὰ ἐπιχειρήματα, εἰς ἓν ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἀποτείνονται, ἢ ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀληθινὸν, ἢ ὅτι ἠθικῶς θεωρούμενον εἶναι ὀρθὸν, πρέπον, ἢ ὅτι εἶναι συμφέρον. Ταῦτα εἶναι τὰ τρία μέγιστα προκείμενα τῶν ἀνθρωπίνων ἀμφισβητήσεων, ἀλήθεια, καθῆκον, καὶ διάφορον. Τὰ εἰς ἕκαστον δὲ τούτων ἀποτεινόμενα ἐπιχειρήματα εἶναι διαφόρου εἴδους. Ὅστις λοιπὸν ἀναμιγνύει καὶ συγχέει αὐτὰ, οὗτος κατασταίνει ἄτακτον καὶ ἄκομψον τὴν ἐπιχειρηματολογίαν αὐτοῦ· ὡς ἐάν τις, παραδείγματος χάριν, λαμβάνῃ τρία ἐπιχειρήματα, δύο μὲν ἐκ τοῦ καθήκοντος, ἓν δὲ ἐκ τοῦ διαφόρου, καὶ θέτῃ τοῦτο μεταξὺ τῶν δύο ἐκείνων.

β΄. Ὅταν τὰ ἐπιχειρήματα ἔχωσι διαφόρους βαθμοὺς δυνάμεως, ὁ γενικὸς κανὼν εἶναι νὰ τάττωνται κλιμακηδὸν, ἀρχομένου τοῦ λόγου ἀπὸ τῶν ἀσθενεστέρων, καὶ ἀναβαίνοντος βαθμηδὸν ἐπὶ τὰ ἰσχυρότερα. Κατὰ ταύτην τὴν τάξιν τὸ τελευταῖον καὶ ἰσχυρότερον τῶν ἄλλων εὑρίσκον τοὺς ἀκροατὰς ἤδη προδιατεθειμένους, κάμνει εἰς αὐτοὺς δυνατωτέραν τὴν ἐντύπωσιν. Ἡ τάξις δὲ αὐτὴ τῶν ἐπιχειρημάτων τότε κυρίως εἶναι καλὴ, ὅταν ὁ ῥήτωρ ἔχῃ πεποίθησιν εἰς ἑαυτὸν, ὅτι δύναται ν᾽ ἀποδείξῃ ἐντελῶς τὴν πρότασιν αὐτοῦ. Ὅταν

ὅμως τὰ ἐπιχειρήματα δὲν δίδωσιν εἰς αὐτὸν τοιαύτην πεποίθησιν, ὁ κανὼν οὗτος δὲν συμφέρει πάντοτε νὰ φυλάττεται. Ἐὰν ἀμφιβάλλῃ περὶ τῆς ἐπιτεύξεως, καὶ δὲν ἔχῃ παρὰ ἓν γενναῖον ἐπιχείρημα, εἰς τὸ ὁποῖον κυρίως ἐπιστηρίζεται, εἰς δὲ τὰ λοιπὰ θαῤῥεῖ ὀλιγώτερον, τότε συμφέρει μᾶλλον νὰ προτάττῃ ἐκεῖνο, διὰ νὰ προκαταλάβῃ τοὺς ἀκροατὰς, κάμνων εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς τὰ πνεύματα αὐτῶν τὴν ἰσχυροτέραν ἐντύπωσιν, ὥστε, διαλυθείσης οὕτω πάσης ἐναντίας προλήψεως ἢ δυσπιστίας, καὶ προδιατεθειμένοι ὄντες εὐνοϊκῶς, ν' ἀκροασθῶσι τὰ ἄλλα μὲ μεγαλητέραν εἰλικρίνειαν. Ὅταν δὲ μεταξὺ τῶν πολλῶν ἐπιχειρημάτων ὑπάρχωσι τινὰ ἀσθενέστερα, ὄχι ὅμως παντάπασιν ἀνάξια χρήσεως, οἱ τεχνογράφοι συμβουλεύουσι νὰ τάττωνται ἐν τῷ μέσῳ, ὡς θέσιν ὀλιγώτερον ἐμφανῆ παρὰ τὴν ἀρχὴν ἢ τὸ τέλος· οὕτω δύνανται καὶ ταῦτα νὰ συνεισφέρωσιν εἰς τὴν πιθανότητα χωρὶς νὰ προξενῆται ἐκ τῆς τάξεως αὐτῶν οὐδεμία ἐναντία ἢ ἀηδὴς προβολή.

γ'. Ὅταν τὰ ἐπιχειρήματα ἦναι ἰσχυρὰ, πρέπει ἕκαστον αὐτῶν νὰ ἐκτίθεται κεχωρισμένον τῶν ἄλλων, καὶ νὰ λαμβάνῃ πᾶσαν τὴν ἀνήκουσαν ἀνάπτυξιν καὶ πλατυσμόν. Ἐὰν δ' ἐξεναντίας ἦναι ἀμφίβολος ἡ ἀποδεικτικὴ αὐτῶν δύναμις, ἱκανὴ ὅμως νὰ διεγείρῃ ὑποψίαν τινὰ συντείνουσαν εἰς τὸν σκοπὸν, τότε πρέπει νὰ ἐπιφέρωνται ἀλλεπάλληλα· διότι ἂν καὶ ἕκαστον καθ' ἑαυτὸ ἦναι ἀνίσχυρον, ἐπερχόμενα ὅμως σωρηδὸν, βλάπτουσι τοὐλάχιστον ὡς χάλαζα, ἂν ὄχι ὡς κεραυνός.

δ'. Δὲν πρέπει νὰ ἐκτείνωνται καὶ νὰ πολυπλασιάζωνται ὑπὲρ τὸ δέον τὰ ἐπιχειρήματα· διότι τοῦτο δύναται μᾶλλον νὰ καταστήσῃ ὕποπτον τὸν λόγον, παρὰ νὰ φέρῃ πίστιν εἰς αὐτόν. Τὸ μὴ ἀναγκαῖον πλῆθος τῶν ἐπιχειρημάτων ἐπιβαρύνει προσέτι τὴν μνήμην, καὶ συγχρόνως ἐλαττόνει τὴν δύναμιν τῶν ὀλίγων ἐκλεκτῶν. Καὶ ὁ πλατυσμὸς ὁμοίως τῶν ἐπι-

χειρημάτων πρέπει νὰ γίνεται, ὅσον ἀπαιτεῖται διὰ τὴν διασάφησιν αὐτῶν καὶ κραταίωσιν. Ὁ ὑπὲρ τὸ μέτρον ἀδυνατίζει αὐτά.

Διαφορὰ τῆς σημερινῆς δικολογίας ὡς πρὸς τὴν τῶν παλαιῶν, καὶ πρὸς τὰς γινομένας ὁμιλίας εἰς τὰς κοινὰς συνελεύσεις.

Εἰς τὰς ἀνωτέρω γενικὰς παρατηρήσεις τῶν τεχνογράφων περὶ τῶν δικαστικῶν λόγων δὲν εἶναι, μὲ φαίνεται, περιττὸν νὰ προσθέσωμεν ἐκ τοῦ σοφοῦ Βλαίρου καὶ τὰς ἀκολούθους περὶ τοῦ τρόπου τῆς σημερινῆς δικολογίας.

Ἐν πρώτοις, οἱ σκοποὶ τῶν δικανικῶν λόγων, καὶ τῶν γινομένων εἰς τὰς κοινὰς συνελεύσεις ὁμιλιῶν, εἶναι διάφοροι. Εἰς μὲν τὰς κοινὰς συνελεύσεις ὁ κύριος σκοπὸς εἶναι τὸ πεῖσαι· ὁ ῥήτωρ ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ κάμῃ τοὺς ἀκροατὰς νὰ ἐκλέξωσιν, ἢ νὰ πράξωσί τι, ὡς καλὸν, πρέπον, ἢ ὠφέλιμον· καὶ διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ τούτου, εἶναι χρεία νὰ ἀπευθύνεται εἰς ὅλας τὰς ἐνυπαρχούσας εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐνεργητικὰς ἀρχὰς, εἰς τὰ πάθη, καὶ εἰς τὴν καρδίαν, καθὼς καὶ εἰς τὸν νοῦν. Εἰς δὲ τὸ κριτήριον, ὁ κύριος σκοπὸς εἶναι ἡ ἀπόδειξις. Δὲν εἶναι ἐκεῖ τὸ ἔργον τοῦ λέγοντος νὰ πείσῃ τοὺς κριτὰς εἰς τὸ τί εἶναι καλὸν ἢ ὠφέλιμον, ἀλλὰ νὰ δείξῃ εἰς αὐτοὺς τί εἶναι δίκαιον καὶ ἀληθές· ὅθεν φυσικὰ εἰς τὸν νοῦν κυρίως, ἢ καὶ μόνως, ἀπευθύνεται ἡ ῥητορεία αὐτοῦ. Αὐτὴ εἶναι ἡ χαρακτηριστικὴ διαφορὰ, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν.

Δεύτερον, οἱ δικανικοὶ ῥήτορες ἀπευθύνονται πρὸς ἕνα, ἢ πρὸς ὀλίγους κριτὰς, καὶ τούτους ὡς ἐπιτοπλεῖστον ἡλικιωμένους, σκεπτικοὺς, καὶ χαρακτῆρος καθεστῶτος. Δὲν ἔχουσιν ἐκεῖ τὰ βοηθήματα, ὅσα προσφέρει ἡ σύμμικτος καὶ πολυάριθμος συνέλευσις εἰς τὴν χρῆσιν ὅλων τῶν ῥητορικῶν τεχνῶν,

καὶ ἂν ὑποτεθῇ ἡ ὑπόθεσις αὐτῶν ὅτι εἶναι ἐπιδεκτικὴ τούτων. Τὸ πάθος δὲν διεγείρεται τόσον εὔκολα· ὁ λέγων ἀκούεται ἀπαθέστερα, παρατηρεῖται αὐστηρότερα, καὶ ἤθελεν ἐκτεθῆν εἰς τὸ γελοῖον, ἐὰν ἤθελεν ἐπιχειρισθῆν τὸν σφοδρὸν ἐκεῖνον τόνον, ὅστις ἔχει χώραν μόνον εἰς τοὺς λόγους τοὺς ἀπευθυνομένους πρὸς λαόν.

Τέλος πάντων, ἡ φύσις καὶ οἰκονομία τῶν δικανικῶν ὑποθέσεων ἀπαιτεῖ ῥητορείαν πολλὰ διάφορον παρὰ τὴν εἰς τὰς κοινὰς συνελεύσεις. Εἰς μὲν ταύτας ὁ λέγων ἔχει εὐρυχωρότερον στάδιον· σπανίως περιορίζεται εἰς ἀκριβῆ τινα κανόνα· δύναται νὰ λαμβάνῃ τὰ ἐπιχειρήματα ἐκ διαφόρων πηγῶν, καὶ νὰ μεταχειρίζεται πᾶσαν παράστασιν ὑπὸ τῆς ἑαυτοῦ φαντασίας ὑπαγορευομένην: εἰς δὲ τὸ δικανικὸν βῆμα τὸ στάδιον τοῦ λόγου εἶναι περιωρισμένον εἰς ἀκριβῆ νόμον καὶ κανόνα. Δὲν συγχωρεῖται τὸ ἐλεύθερον εἰς τὴν φαντασίαν: ὁ ῥήτωρ ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν πάντοτε διαγεγραμμένα ὅρια. Τὸ κύριον αὐτοῦ ἔργον εἶναι νὰ μὴν ἐκβαίνῃ ἀπὸ τὴν διαφιλονεικουμένην ὑπόθεσιν.

Διὰ ταῦτα εἶναι φανερὸν, ὅτι ἡ ῥητορεία τοῦ δικανικοῦ βήματος εἶναι πλέον περιωρισμένη, πλέον ἐγκρατὴς καὶ συνεσταλμένη, παρὰ τὴν τῶν κοινῶν συνελεύσεων. Διὰ τοιούτους τινὰς λόγους ὁμοίως πρέπει νὰ προσέχωμεν νὰ μὴ θεωρῶμεν οὐδὲ τοῦ Κικέρωνος ἢ Δημοσθένους τοὺς δικανικοὺς λόγους, ὡς ἀκριβῆ ἀρχέτυπα τοῦ τρόπου τῆς δικολογίας, τὸν ὁποῖον μεταχειρίζονται εἰς τὰ σημερινὰ κριτήρια. Εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐξεύρωσι τοῦτο οἱ νέοι δικανικοί· διότι, ἂν καὶ οἱ λόγοι οὗτοι ἐγίνοντο εἰς πολιτικὰς ἢ ἐγκληματικὰς δίκας, πραγματικῶς ὅμως ἡ φύσις τοῦ παλαιοῦ βήματος, καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Ῥώμην, ἐσυγχωρεῖτο νὰ πλησιάζῃ εἰς τὴν δημώδη ῥητορείαν πολὺ πλέον παρὰ τὴν σήμερον. Προήρχετο δὲ τοῦτο κυρίως ἀπὸ δύο αἰτίας.

Πρῶτον, διότι εἰς τοὺς παλαιοὺς δικανικοὺς λόγους δὲν ἦτο τοσαύτη νομικὴ αὐστηρότης, ὅση τὴν σήμερον. Εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Κικέρωνος, οἱ πολιτικοὶ νόμοι ἦσαν ὀλίγοι, ἁπλοῖ, καὶ γενικοί· καὶ ἡ ἀπόφασις τῶν δικῶν ἐνεπιστεύετο κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν δικαιοσύνην καὶ κοινὴν αἴσθησιν τῶν κριτῶν. Ἡ σπουδὴ τῶν δικολόγων ἦτο μᾶλλον ἡ ῥητορεία, παρὰ ἡ νομική. Ὁ Κικέρων λέγει, ὅτι τριῶν μηνῶν σπουδὴ ἦτον ἱκανὴ διὰ νὰ γείνῃ τις πολιτικὸς τέλειος· μάλιστα ἐπιστεύετο, ὅτι καὶ ἄνευ σπουδῆς νομικῆς ἠδυνατό τις νὰ ἦναι καλὸς δικανικός· διότι ἦσαν μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων τινὲς *πραγματικοὶ* λεγόμενοι, ἔχοντες ἐπάγγελμα νὰ δίδωσιν εἰς τὸν ῥήτορα ὅλας τὰς ἀπαιτουμένας εἰς τὴν προκειμένην δίκην νομικὰς γνώσεις, τὰς ὁποίας ἐκεῖνος ἔβαλλεν εἰς τοιαύτην κοινὴν μορφὴν, καὶ ἐνέδυε μὲ τοιαῦτα ἐπιτήδεια χρώματα, ὥστε νὰ ἔχωσιν ἐπιῤῥοὴν εἰς τοὺς κριτὰς, ἔμπροσθεν τῶν ὁποίων ἐῤῥητόρευε.

Πρέπει ἀκόμη νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι οἱ πολιτικοὶ καὶ ἐγληματικοὶ κριταὶ ἦσαν ὡς ἐπιτοπλεῖστον καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Ῥώμην πολὺ πλειότεροι παρὰ τὴν σήμερον, καὶ συνεκρότουν εἶδός τι κοινῆς συνελεύσεως. Τὸ περίφημον κριτήριον τοῦ Ἀρείου Πάγου εἰς τὰς Ἀθήνας συνίστατο τοὐλάχιστον ἐκ πεντακοσίων κριτῶν· τινὲς θέλουσιν ὅτι ἦσαν πολὺ πλειότεροι· ὅτι, ὑπὸ τίνος μὲν κριτηρίου κατεδικάσθη ὁ Σωκράτης, εἶναι ἄδηλον, οἱ καταψηφίσαντες ὅμως αὐτοῦ λέγεται ὅτι ἦσαν ὄχι ὀλιγώτεροι τῶν 280. Εἰς τὴν Ῥώμην ὁ Πραίτωρ, ὅστις ἦτον ὁ καθ' αὐτὸ κριτὴς καὶ εἰς τὸ πολιτικὸν καὶ εἰς τὸ ἐγκληματικὸν, διώριζεν εἰς πᾶσαν ἐπισυμβαίνουσαν δίκην τοὺς λεγομένους ἐκκρίτους δικαστὰς (judices selecti), οἵτινες ἦσαν πάντοτε πολυάριθμοι, καὶ εἶχον ἐνταυτῷ καὶ τὸ ἔργον καὶ τὴν δύναμιν τοῦ κριτοῦ καὶ τῶν ὁρκωτῶν. Εἰς τὴν

περίφημον δίκην τοῦ Μίλωνος ὁ Κικέρων ἐλάλει πρὸς ἕνα καὶ πεντήκοντα ἐκκρίτους δικαστὰς, καὶ οὕτως εἶχε τὸ ὄφελος νὰ ἀπευθύνῃ ὅλην τὴν συνηγορίαν αὐτοῦ, ὄχι εἰς ἕνα ἢ ὀλίγους τινὰς εἰδήμονας τῶν νόμων, καθὼς τὴν σήμερον, ἀλλ' εἰς συνέλευσιν Ῥωμαίων πολιτῶν. Ἐντεῦθεν ὅλαι ἐκεῖναι αἱ τέχναι τῆς δημώδους ῥητορείας, τὰς ὁποίας ὁ Ῥωμαῖος ῥήτωρ μετεχειρίζετο τόσον συχνὰ, καὶ πιθανῶς μὲ μεγάλην ἔκβασιν. Ἐντεῦθεν ἐλάμβανον χώραν τόσον συχνὰ τὰ δάκρυα καὶ αἱ ἐλεεινολογίαι, ὡς ὄργανα ἐπιτήδεια εἰς τὸ νὰ κερδήσωσι τὴν δίκην. Ἐντεῦθεν συνήθειαι τινὲς, αἵτινες ἤθελον φανῆν εἰς ἡμᾶς θεατρικαὶ, ἦσαν κοιναὶ εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν βῆμα, ὁποῖα τὸ νὰ εἰσάγωσιν ὄχι μόνον τὸν κατηγορούμενον ἐνδεδυμένον πένθιμα, ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ νὰ παριστάνωσιν ἐνώπιον τῶν κριτῶν, καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ κινοῦντα εἰς οἶκτον τοὺς δικαστὰς μὲ φωνὰς καὶ μὲ δάκρυα.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους, διὰ τὴν μεγίστην διαφορὰν τοῦ παλαιοῦ καὶ νεωτέρου δικανικοῦ βήματος, εἰς τὴν ὁποίαν δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν καὶ τὴν διαφορὰν τοῦ λεκτικοῦ τρόπου, ἤθελεν εἶσθαι τὴν σήμερον ὑπερβολικὴ ἀκρισία νὰ μιμῆταί τις κατὰ πάντα τοὺς δικανικοὺς τρόπους τῶν ἀρχαίων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ παθοποιΐας.

Ὁ ῥήτωρ πρέπει νὰ παρατηρῇ ἂν ἡ ὑπόθεσις ἐπιδέχεται τὸ παθητικὸν, καὶ ποῖον μέρος τοῦ λόγου εἶναι τὸ καταλληλότερον διὰ νὰ ἐπιχειρισθῇ ἐκεῖ τοῦτο. Ἡ περὶ τούτων κρίσις ἀνήκει εἰς τὸν ῥήτορα· διότι πολλαὶ ὑποθέσεις δὲν ἐπιδέχον-

ται τὸ παθητικὸν, καὶ εἰς αὐτὰς δὲ τὰς ἐπιδεχομένας τοῦτο, ἐὰν ἐπιχειρισθῇ νὰ διεγείρῃ τὰ πάθη εἰς μέρος τοῦ λόγου ἀνάρμοστον, κινδυνεύει νὰ φανῇ γελοῖος. Ὅσον εἶναι δυνατὸν νὰ εἴπῃ τις ἐν γένει περὶ τούτου εἶναι, ὅτι ἐὰν ἐκ τῆς κινήσεως τοῦ πάθους ἐλπίζεται διαρκὲς ἀποτέλεσμα, πρέπει νὰ ἑλκύσωμεν πρῶτον εἰς ἑαυτοὺς τὴν κρίσιν τῶν ἀκροατῶν· διότι εἶναι χρεία νὰ βεβαιωθῶσιν, ὅτι ἔχουσι λόγους ὀρθοὺς καὶ ἱκανοὺς, διὰ νὰ ἔμβωσι μὲ ζέσιν εἰς τὴν ὑπόθεσιν· νὰ γνωρίσωσιν ἐν ἑαυτοῖς, ὅτι δικαίως κινοῦνται εἰς τοιοῦτόν τι πάθος, καὶ νὰ μένωσιν εὐχαριστημένοι, ὅτι δὲν παρεσύρθησαν εἰς τοῦτο ἀπατηθέντες. Ἐὰν ἡ ψυχὴ αὐτῶν δὲν προδιατεθῇ οὕτως, ἐνδέχεται μὲν νὰ ἐξαφθῶσιν ἐκ τῶν λόγων τοῦ ῥήτορος, εὐθὺς ὅμως ἐπανέρχονται εἰς τὸν πρότερον τρόπον τοῦ συλλογίζεσθαι, καὶ τὸ διεγερθὲν πάθος σβέννυται χωρὶς ἀποτέλεσμα. Ἐντεῦθεν πολλοὶ τῶν τεχνογράφων τάττουσι τὸ παθητικὸν εἰς τὸν ἐπίλογον, ὡς φυσικώτερον τόπον αὐτοῦ· καὶ ἀναμφιβόλως τὸ τέλος τοῦ λόγου εἶναι τὸ καταλληλότερον εἰς διέγερσιν τῶν παθῶν, διότι ὁ ῥήτωρ ἀφίνει τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροατῶν ἀνεφλεγμένας, ἀφοῦ οἱ ἀποδεικτικοὶ λόγοι κατέπεισαν αὐτούς.

Ἀλλ' εἰς ὁποιονδήποτε μέρος καὶ ἂν εἰσαχθῇ τὸ παθητικὸν, ποτὲ δὲν πρέπει νὰ κάμνῃ αὐτὸ ὁ ῥήτωρ εἰς χωριστὸν κεφάλαιον· ποτὲ δὲν πρέπει νὰ προειδοποιῇ τοὺς ἀκροατὰς περὶ τῆς ἐπιχειρήσεως αὐτοῦ, καὶ νὰ ζητῇ αὐτῶν τὴν προσοχὴν εἰς τοῦτο· διότι ἤθελε φέρειν ψυχρότητα εἰς τὸ πάθος, κάμνων τοὺς ἀκροατὰς νὰ ἦναι προσεκτικοὶ, καὶ νὰ κρίνωσι μᾶλλον, παρὰ νὰ αἰσθάνωνται. Ὁ πλάγιος τρόπος εἶναι πιθανὸν νὰ ἐπιτύχῃ μᾶλλον, ἐὰν ὁ ῥήτωρ ἔχων ἤδη προδιατεθειμένους αὐτοὺς, εἰσάγῃ τότε τοιαύτας τινὰς περιστάσεις, καὶ ἐκθέτῃ τοιαύτας εἰκόνας, ὥστε νὰ ἐξάπτωσι τὰ πάθη ἀνεπαι-

σθήτως. Δύναται δὲ τοῦτο νὰ κατορθόνεται πολλάκις μᾶλλον μὲ ὀλίγα λόγια ἐμπνευσμένα ἐξ αἰσθήματος, παρὰ μὲ διεξοδικὴν καὶ ἐσπουδασμένην σειρὰν λόγου.

Μεγάλην διαφορὰν ἔχει τὸ νὰ δεικνύῃ τις εἰς τοὺς ἀκροατὰς, ὅτι πρέπει νὰ κινηθῶσιν εἰς πάθος τι, καὶ τὸ νὰ κινῇ τῷόντι αὐτούς. Πολλοὶ δὲν δίδουσιν εἰς τοῦτο τὴν πρέπουσαν προσοχὴν, καὶ μάλιστα ὅσοι ἐκ τῶν ἱεροκηρύκων στοχάζονται ὅτι, ἐὰν, παραδείγματος χάριν, δείξωσιν εἰς τὸν λόγον πόσον χρεωστοῦμεν νὰ ἤμεθα εὐγνώμονες πρὸς τὸν Θεὸν, ἢ ἐλεήμονες πρὸς τοὺς δυστυχοῦντας, τοῦτο εἶναι τὸ παθητικόν. Ὅλα τὰ ἐπιχειρήματα, τὰ ὁποῖα ἤθελες μεταχειρισθῆν διὰ νὰ μὲ δείξῃς πόθεν εἶναι χρέος μου, καὶ διὰ τί πρέπει νὰ κινηθῶ, ἄλλο δὲν δύνανται νὰ κάμωσι, παρὰ νὰ μὲ προδιαθέσωσιν εἰς τοιαύτην τινὰ κίνησιν. Εἰς ἕκαστον δὲ πάθος ἡ φύσις προσήρμοσε σχετικόν τι εἶδος ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα ἐὰν ὁ ῥήτωρ δὲν ἐκθέτῃ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροατῶν, δὲν δύναται νὰ κινήσῃ αὐτάς. Ἐξάπτομαι ἀπὸ εὐγνωμοσύνην, κινοῦμαι ἀπὸ συμπάθειαν, οὐχὶ ὅταν ὁ λέγων δείξῃ εἰς ἐμὲ, ὅτι ταῦτα εἶναι εὐγενῆ αἰσθήματα, καὶ ὅτι εἶναι χρέος μου νὰ λαμβάνω αὐτὰ, οὐδ᾽ ὅταν βοᾷ κατ᾽ ἐμοῦ διὰ τὴν ἀδιαφορίαν καὶ ψυχρότητά μου· διότι πάντες οἱ τοιοῦτοι λόγοι ἀναφέρονται μόνον εἰς τὸν νοῦν, ἢ εἰς τὴν συνείδησιν· ἀλλ᾽ ὅταν περιγράφῃ εἰς ἐμὲ τὴν εὔνοιαν καὶ ἀγάπην τοῦ φίλου μου, ὅταν βάλλῃ ἔμπροσθέν μου τὴν συμφορὰν τοῦ ἀνθρώπου, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου θέλει νὰ μὲ κινήσῃ· τότε μόνον ἡ καρδία ἀρχίζει νὰ θερμαίνεται, καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη καὶ ἡ συμπάθεια νὰ ἐξάπτεται. Ἡ βάσις λοιπὸν πάσης εὐτυχοῦς ἐπιτυχίας εἰς τὴν ῥητορικὴν παθοποιΐαν εἶναι, νὰ ζωγραφίζῃ ὁ ῥήτωρ μὲ τὸν πλέον φυσικὸν καὶ ἐνεργητικὸν τρόπον τὸ ἀντικείμενον τοῦ πάθους, τὸ ὁποῖον θέλει

νὰ διεγείρῃ· νὰ περιγράφῃ αὐτὸ μὲ περιστάσεις τοιαύτας, ὥστε νὰ δίδωσι πιθανότητα, ὅτι οἱ ἀκροαταὶ θέλουσι κινηθῆν. Πᾶν δὲ πάθος ἐκ τῆς αἰσθήσεως λαμβάνει τὸν πλέον δυνατὸν ἐρεθισμόν· μετὰ τὴν αἴσθησιν ἡ μνήμη ἔχει τὰ δευτερεῖα τῆς ἐπιῤῥοῆς, καὶ τὴν τρίτην τάξιν, ἡ φαντασία· ὅθεν ὁ ῥήτωρ πρέπει νὰ διεγείρῃ τὴν φαντασίαν τῶν ἀκροατῶν μὲ τοιαύτην παράστασιν τῶν περιστάσεων, ὥστε νὰ ὁμοιάζωσι κατὰ τὴν ζωηρότητα καὶ δύναμιν μὲ τὴν αἴσθησιν καὶ μνήμην.

Διὰ νὰ γείνῃ δὲ τοῦτο, τὸ μόνον δραστήριον μέσον εἶναι αὐτὸς πρῶτος νὰ ἐμπνευσθῇ ἐκ τοῦ πάθους. Μυρία διεγερτικὰ ὑπαγορεύονται ὑπὸ τοῦ ἀληθινοῦ πάθους, τὰ ὁποῖα οὐδεμία τέχνη δύναται νὰμιμηθῇ, ἢ τεχνικὴ λεπτότης νὰ ἀναπληρώσῃ.

Πρέπει νὰ μεταχειρίζεται τὴν φυσικὴν **Γλῶσσαν** τῶν παθῶν. Ἐὰν παρατηρήσωμεν τίνι τρόπῳ ἐκφράζεται ὅςτις κινεῖται ὑπό τινος ἰσχυροῦ πάθους, θέλομεν εὑρεῖν πάντοτε, ὅτι λαλεῖ **Γλῶσσαν** ἀνεπιτήδευτον. Ἐνδέχεται μὲν νὰ ἦναι ἐμψυχωμένη μὲ σχήματα ζωηρὰ καὶ δυνατά, δὲν ἔχει ὅμως οὐδένα ἐπιτετηδευμένον ςολισμόν. Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ κατεχομένη ὑπὸ τοῦ ἐξάπτοντος αὐτὴν ἀντικειμένου, δὲν ἔχει καιρὸν ν' ἀκολουθῇ συνθέσεις τῆς φαντασίας· δὲν ζητεῖ ἄλλο παρὰ ἐκεῖνο νὰ παραστήσῃ μὲ ὅλας τὰς περιστάσεις αὐτοῦ, ὁποῖον αἰσθάνεται αὐτὸ ζωηρῶς. Τοῦτο λοιπὸν πρέπει νὰ ἦναι τὸ ὕφος τοῦ ῥήτορος, ζωηρὸν, ἔνθερμον, ἁπλοῦν, ὅταν θέλῃ νὰ κινήσῃ πάθος. Εἰς τὸ παθητικὸν δὲν εὐδοκιμεῖ, παρὰ τὸ γεγραμμένον *μὲ ἔνθερμον κάλαμον* (1). Ἐὰν προσμένῃ ἕωσοῦ νὰ ἐπεξεργασθῇ τὸ ὕφος αὐτοῦ, καὶ νὰ ἐξομαλύνῃ, καὶ νὰ στολίσῃ αὐτὸ, ψυχραίνεται ἡ ζέσις, καὶ δὲν θέλει κινήσειν πλέον τὰς καρδίας τῶν ἀκροατῶν. Αἱ συνθέσεις αὐτοῦ θέλουν εἶσθαι ψυχραὶ, **Γλῶσσα** περιγράφοντος, οὐχὶ πάθος κινοῦντος. Μέγα δὲ διαφέρει ἡ γινομένη πρὸς τὴν φαντασίαν εἰκὼν τῆς πρὸς τὴν καρδίαν· ἐκείνη μὲν δύναται νὰ γείνῃ ἡσύχως, καὶ μὲ

(1) Fervente calamo;

βραδεῖαν ἐπίνοιαν· αὕτη δὲ πρέπει νὰ γίνεται πάντοτε μὲ σφοδρότητα καὶ ἔξαψιν· καὶ εἰς μὲν τὴν πρώτην συγχωρεῖται νὰ φαίνεται ἡ τέχνη καὶ ὁ κόπος· ἐκ δὲ τῆς ἄλλης, ἐὰν δὲν φαίνεται ὅτι εἶναι ἔργον μόνης τῆς φύσεως, δὲν δύναται νὰ προέλθῃ οὐδὲν ἀποτέλεσμα.

Πρέπει νὰ φεύγῃ παντὸς ἑτεροειδοῦς πράγματος ἀνάμιξιν μὲ τὸ παθητικὸν μέρος τοῦ λόγου. Δὲν πρέπει πρὸς τούτοις νὰ κάμνῃ οὐδεμίαν παρέκβασιν, διακόπτουσαν, ἢ παρεκτρέπουσαν τὸν φυσικὸν δρόμον τοῦ πάθους, ἀφοῦ ἅπαξ ἀρχίσῃ νὰ ἐγείρεται καὶ νὰ κορυφόνεται. Ὅλα τὰ κάλλη τοῦ λόγου τὰ δυνάμενα νὰ ἀποσπάσωσι τὴν ψυχὴν ἀπὸ τοῦ πρωτίστου ἀντικειμένου, καὶ νὰ θέλξωσι μᾶλλον τὴν φαντασίαν, παρὰ νὰ κινήσωσι τὴν καρδίαν, πρέπει νὰ παραβλέπωνται, καὶ ἂν καθ' ἑαυτὰ ἦναι λαμπρὰ καὶ ἐπιδεικτικά· ὅθεν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πάθους αἱ συγκρίσεις εἶναι ἐπικίνδυνοι, καὶ γενικῶς διόλου ἀνάρμοστοι. Φευκτέον ὡσαύτως τὴν ἄκαιρον ἐπιχειρηματολογίαν, ἢ τοὐλάχιστον, τὴν διεξοδικὴν καὶ λεπτὴν, ὅταν ὁ πρώτιστος σκοπὸς τοῦ ῥήτορος ἦναι νὰ διεγείρῃ δυνατοὺς κλονισμούς.

Τέλος πάντων, δὲν πρέπει ποτὲ νὰ παρεκτείνῃ τὸ παθητικόν. Οἱ δυνατοὶ κλονισμοὶ δι' αὐτὸ τοῦτο δὲν ὑποφέρονται νὰ ἦναι ἐκτεταμένοι. Πρέπει δὲ νὰ παρατηρῇ ὁ ῥήτωρ τὸν ἐπιτήδειον καιρὸν διὰ νὰ μεταβῇ ἀπὸ τοῦ παθητικοῦ τόνου εἰς τὸν ἡσυχώτερον, μὲ τρόπον ὅμως, ὥςε βαθμηδὸν νὰ καταβαίνῃ εἰς τὸ μετριώτερον. Ὑπὲρ πάντα δὲ πρέπει νὰ προσέχῃ νὰ μὴ βιάζῃ παραπολὺ τὸ πάθος, ἐπιχειρῶν νὰ τὸ ὑψώσῃ ἐπέκεινα τοῦ φυσικοῦ βαθμοῦ. Πρέπει πάντοτε νὰ παρατηρῇ πόσον δύνανται οἱ ἀκροαταὶ νὰ βαστάσωσι, καὶ νὰ ἐνθυμῆται ὅτι ὁ ὑπερβαίνων τὸ μέτρον, καὶ ἐπιχειρῶν νὰ φέρῃ αὐτοὺς μακρότερα παρ' ὅσον δύνανται νὰ ἀκολουθήσωσιν αὐτὸν, ἀνα-

τρέπει ὅλον τὸν σκοπόν. Τὸ νὰ ἀγωνίζεται νὰ ἐξάψῃ αὐτοὺς παραπολὺ, εἶναι τὸ ἰσχυρότερον μέσον εἰς τὸ νὰ ψυχράνῃ διόλου τὰς καρδίας αὐτῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περὶ Ἐπιλόγου.

Μετὰ τὰς πίστεις γίνεται ὁ ἐπίλογος, τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ λόγου, ὅπου ὁ ῥήτωρ ἀνακεφαλαιοῖ τὰ ἀποδειχθέντα, κινῶν ὁμοῦ καὶ εἰς πάθος τὰς καρδίας τῶν ἀκροατῶν. Ἡ ἀνακεφαλαίωσις εἶναι ἀναγκαία, μάλιστα εἰς τὰς πολυσυνθέτους ὑποθέσεις· διότι εἰς ταύτας ἡ ἔκτασις καὶ ποικιλία τῶν ἐμπεριεχομένων πραγμάτων καὶ περιστάσεων δύναται καὶ μετὰ τὰς ἀποδείξεις νὰ ἀφήσῃ εἰς τὰ πνεύματα τῶν ἀκροατῶν σύγχυσίν τινα, καὶ ἀσάφειαν. Πρέπει λοιπὸν ὁ ῥήτωρ νὰ ἀνακαλῇ συνοπτικῶς τὰ ἀποδειχθέντα, εἰ δυνατὸν, διὰ μιᾶς ἀνακεφαλαιώσεως, ἢ διὰ πλειοτέρων, ἐὰν ἡ ὑπόθεσις τοῦ λόγου ἦναι πολλὰ ἐκτεταμένη, καὶ ἡ πρότασις τοῦ λόγου πολυμερής· διότι τότε γίνονται καὶ περὶ τὰ μέσα τοῦ λόγου ἀνακεφαλαιώσεις, καὶ προοίμια μερικώτερα προπαρασκευάζοντα τὸν ἀκροατὴν εἰς τὰ ἀκόλουθα μέρη. Οὕτως ὁ Δημοσθένης εἰς τὸν περὶ Παραπρεσβείας λόγον, μακρὰν ἀκόμη τοῦ τελευταίου ἐπιλόγου, κάμνει ἀνακεφαλαίωσιν τῶν κυριωτέρων ἀποδείξεων, λέγων, «Ἐπέδειξα οὐδὲν ἀληθὲς ἀπηγγελκότα, ἀλλὰ φενακίσαντα ὑμᾶς, μάρτυσι τοῖς γεγενημένοις αὐτοῖς, οὐ λόγοις χρώμενος· ἐπέδειξα αἴτιον γεγενημένον τοῦ μὴ ἐθέλειν ὑμᾶς ἀκούειν ἐμοῦ τἀληθῆ, ταῖς ὑποσχέσεσι καὶ τοῖς ἐπαγγέλμασι τοῖς τούτου καταληφθέντας τότε· πάντα τἀναν-

τία συμβουλεύσαντα ἢ ἔδει· καὶ τῇ μὲν τῶν συμμάχων ἀντειπόντα εἰρήνῃ, τῇ δὲ τοῦ Φιλοκράτους συναγορεύσαντα· τοὺς χρόνους κατατρίψαντα, ἵνα, μηδ' εἰ βούλεσθε, δύναισθε ἐξελθεῖν εἰς Φωκέας· καὶ ἄλλα ἐπὶ τῆς ἀποδημίας πολλὰ καὶ δεινὰ εἰργασμένον· προδεδωκότα πάντα, πεπρακότα, δῶρα ἔχοντα, οὐδὲν ἐλλελοιπότα μοχθηρίας· οὐκοῦν ταῦτα ὑπεσχόμην ἐν ἀρχῇ, ταῦτα ἐπέδειξα».

Πρέπει δὲ ἡ ἀνακεφαλαίωσις νὰ ἦναι ὄχι μόνον περιεκτικὴ τῶν κυριωτέρων καὶ πλέον ἀξιομνημονεύτων, ἀλλὰ καὶ σαφὴς μετὰ συντομίας, καὶ ποικίλη εἰς τὴν φράσιν καὶ λέξιν, διὰ νὰ μὴ προξενῶσιν ἀηδίαν τὰ αὐτὰ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπαναλεγόμενα.

Καὶ εἰς τὰ προοίμια γίνεται, ὡς εἴπομεν, κίνησίς τις τῶν παθῶν, καὶ εἰς τὰ ἄλλα μέρη τοῦ λόγου, ὅπου ὁ ῥήτωρ ἀναφέρει τι λυπηρὸν, ἢ ὀργῆς, ἢ ἄλλου τινὸς πάθους διεγερτικόν· εἰς τοὺς ἐπιλόγους ὅμως ἐπιφυλάττεται ὅλη ἡ παθητικὴ δύναμις. Ἐδῷ εὑρίσκουσα καὶ τὸ πνεῦμα κατεπεπεισμένον, καὶ τὴν καρδίαν προδιατεθειμένην, ἀναφλέγει τὰ πάθη, ἐκβάλλει ἀπὸ τὸ μέσον πᾶν ἐναντίον, καὶ φέρει τὸν ἀκροατὴν εἰς τὴν τελευταίαν ἀπόφασιν.

Πρέπει λοιπὸν ὁ μὲν κατήγορος νὰ παρατηρῇ ὁποῖος εἶναι ὁ κατηγορούμενος, τίνα ὑπόληψιν ἔχουσι περὶ αὐτοῦ οἱ δικασαὶ, καὶ νὰ ἐρεθίζῃ τὴν φιλοτιμίαν αὐτῶν, νὰ ὑπενθυμίζῃ αὐτοὺς τὴν ἱερότητα τοῦ δικαστικοῦ χαρακτῆρος, καὶ τὴν κοινὴν δόξαν. Πρέπει, κατὰ τὰ ἤθη καὶ τὴν μέχρι τοῦδε διαγωγὴν τοῦ κατηγορουμένου, νὰ διεγείρῃ μῖσος, ὀργὴν, φόβον περὶ τοῦ μέλλοντος, ἂν ἦναι πλούσιος ὑβριστὴς, ὑπερόπτης, ἄδικος, ἢ ἄλλο τι τῶν ὅσα οἱ ἄνθρωποι μισοῦσι, καὶ ὡς ἐναντία εἰς τὴν φυσικὴν ἑκάστου φιλαυτίαν ἀποστρέφονται, ὁποῖον ὁ αὐτὸς ῥήτωρ λέγει τὸν Μειδίαν, «πλούσιος, θρασὺς, μέγα φρονῶν,

μέγα φθεγγόμενος, βίαιος, ἀναιδής· ποῦ ληφθήσεται, νῦν ἂν διακρούσηται;».

Μάλιστα δὲ πάντων πρέπει νὰ παροξύνῃ τοὺς κριτὰς, παριστάνων ἐκ τῶν περιστατικῶν τὸ μέγεθος τοῦ ἀνομήματος· νὰ κινῇ αὐτοὺς εἰς ἀγανάκτησιν, ἐκθέτων ὑπ' ὄψιν τὴν δυστυχίαν τοῦ παθόντος, καὶ τῶν τέκνων καὶ συγγενῶν αὐτοῦ· νὰ δεικνύῃ πρὸς τούτοις, ὅτι ἡ συγχώρησις τῶν ἀδικημάτων γίνεται κατάλυσις τῶν νόμων· ὅτι ἡ κακία διαφεύγουσα τὴν ποινὴν, θρασύνεται ἔτι μᾶλλον, καὶ ἡ ἀσφάλεια τοῦ πολίτου ἀνατρέπεται. Παρατήρησε μὲ πόσην δύναμιν παριστάνει ὁ ῥήτωρ τὸ χρέος τοῦ δικαστοῦ εἰς τὸ νὰ ἦναι ἀμερόληπτος, ἀδιάφθορος, καὶ ἀδυσώπητος φύλαξ τῶν νόμων ὑπὲρ τῆς ἀσφαλείας τῶν πολιτῶν, καὶ τῆς ἑαυτοῦ, ἐὰν συλλογίζεται ὅτι πολίτης εἶναι καὶ αὐτός· «Ἔτι δὲ οὐκ ἐμὲ ἔτυπτεν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, μόνον οὗτος, οὐδὲ ὕβριζε τῇ διανοίᾳ τότε, ποιῶν ἃ ἐποίει, ἀλλ' ἅπαντας, ὅσους περ ἂν οἴηταί τις ἧττον ἐμοῦ δύνασθαι δίκην ὑπὲρ αὐτῶν λαβεῖν. Εἰ δὲ μὴ πάντες ἐπαίεσθε, μηδὲ πάντες ἐπηρεάζεσθε χορηγοῦντες, ἴστε δήπου τοῦθ', ὅτι οὐδὲ ἐχορηγεῖθ' ἅμα πάντες· οὐδὲ δύναιτ' ἂν οὐδέποθ' ὑμᾶς ἅμα πάντας μιᾷ χειρὶ οὐδεὶς προπηλακίσαι. Ἀλλ', ὅταν εἷς, ὁ παθὼν, μὴ λάβῃ δίκην, τόθ' ἕκαστον αὐτὸν χρὴ προσδοκᾶν τὸν πρῶτον μετὰ ταῦτ' ἀδικηθησόμενον γενήσεσθαι, καὶ μὴ παρορᾶν τὰ τοιαῦτα, μηδ' ἐφ' ἑαυτὸν ἐλθεῖν περιμένειν, ἀλλ' ὡς ἐκ πλείστου φυλάττεσθαι. Μισεῖ Μειδίας ἴσως ἐμὲ, ὑμῶν δέ γε ἕκαστον ἄλλος τις· ἆρ' οὖν συγχωρήσαιτ' ἂν τοῦτον, ὅστις ἐστὶν ὁ μισῶν, κύριον γενέσθαι τοῦ ταῦθ, ἅπερ οὗτος ἐμὲ, ὑμῶν ἕκαστον ποιῆσαι; Ἐγὼ μὲν οὐκ οἴομαι. Μὴ τοίνυν μηδ' ἐμὲ, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πρόεσθε τούτῳ· ὁρᾶτε δὲ αὐτίκα μάλα, ἐπειδὰν ἀναστῇ τὸ δικαστήριον, εἷς ἕκα-

τος ὑμῶν, ὁ μὲν θᾶττον ἴσως, ὁ δὲ σχολαίτερον, οἴκαδ᾽ ἄπεισιν, οὐδέν γε φροντίζων, οὐδὲ μεταστρεφόμενος, οὐδὲ φοβούμενος, οὔτ᾽ εἰ φίλος, οὔτ᾽ εἰ μὴ φίλος αὐτῷ συντεύξεταί τις· οὐδέ γε εἰ μέγας, εἰ μικρός· οὐδ᾽ εἰ ἰσχυρὸς, ἢ ἀσθενὴς, οὐδὲ τῶν τοιούτων οὐδέν. Τί δή ποτε; Ὅτι τῇ ψυχῇ τοῦτ᾽ οἶδε, καὶ θαῤῥεῖ, καὶ πεπίστευκε τῇ πολιτείᾳ, μηδένα αὐτὸν ἕλξειν, μηδ᾽ ὑβριεῖν, μηδὲ τυπτήσειν. Εἶτ᾽, ἐφ᾽ ᾗ ἀδείᾳ αὐτοὶ πορεύεσθε, ταύτην οὐ βεβαιώσαντες ἐμοὶ βαδιεῖσθε; Καὶ τίνι χρή με λογισμῷ περιεῖναι ταῦτα παθόντα, καὶ ζῆν, εἰ περιόψεσθέ με νῦν ὑμεῖς; Θάῤῥει, νὴ Δία, φήσειέ τις ἄν· οὐ γὰρ ἔτ᾽ οὐδὲν ὑβρισθήσῃ. Ἐὰν δὲ, τότ᾽ ὀργιεῖσθε, νῦν ἀφέντες; Μηδαμῶς, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, μὴ προδῶτε μήτ᾽ ἐμὲ, μήθ᾽ ὑμᾶς αὐτοὺς, μήτε τοὺς νόμους. Καὶ γὰρ αὐτὸ τοῦτο εἰ θέλοιτε σκοπεῖν καὶ ζητεῖν, ὅτῳ ποτ᾽ εἰσὶν ὑμῶν οἱ ἀεὶ δικάζοντες ἰσχυροὶ, καὶ κύριοι τῶν ἐν τῇ πόλει πάντων, ἄντε διακοσίους, ἄντε χιλίους, ἄνθ᾽ ὁπόσους ἂν ἡ πόλις καθίσῃ, οὔτε τῷ μεθ᾽ ὅπλων εἶναι συντεταγμένοι μόνοι τῶν ἄλλων πολιτῶν εὕροιτ᾽ ἂν, οὔτε τῷ τὰ σώματ᾽ ἄριστα ἔχειν, καὶ μάλιστα ἰσχύειν τοὺς δικάζοντας, οὔτε τῷ τὴν ἡλικίαν εἶναι νεώτατοι, οὔτε τῶν τοιούτων οὐδενὶ, ἀλλὰ τῷ τοὺς νόμους ἰσχύειν. Ἡ δὲ τῶν νόμων ἰσχὺς τίς ἐςίν; Ἆρ᾽ ἐάν τις ὑμῶν ἀδικούμενος ἀνακεκράγῃ, προσδραμοῦνται, καὶ παρέσονται βοηθοῦντες; Οὔ· γράμματα γὰρ γεγραμμένα ἐστὶ, καὶ οὐχὶ δύναιντ᾽ ἂν τοῦτο ποιῆσαι. Τίς οὖν αὐτῶν ἡ δύναμίς ἐστιν; Ὑμεῖς, ἐὰν βεβαιοῖτε αὐτοὺς, καὶ παρέχητε κυρίους ἀεὶ τῷ δεομένῳ. Οὐκοῦν οἱ νόμοι τε ὑμῖν εἰσιν ἰσχυροὶ, καὶ ὑμεῖς τοῖς νόμοις. Δεῖ τοίνυν τούτοις βοηθεῖν ὁμοίως, ὥσπερ ἂν αὐτῷ τις ἀδικουμένῳ, καὶ τὰ τῶν νόμων ἀδικήματα κοινὰ νομίζειν, ἐφ᾽ ὅτου περ ἂν λαμβάνηται, καὶ μήτε λειτουργίας, μήτε ἔλεον, μήτε ἄνδρα μηδένα, μήτε τέχνην μηδεμίαν εὑρῆ-

σθαι, μήτ' ἄλλο μηδὲν, δι' ὅτου παραβάς τις τοὺς νόμους, οὐ δώσει δίκην».

Ὁ δὲ ἀπολογούμενος εἰς τὸν ἐπίλογον αὐτοῦ, ἐὰν συναισθάνεται, ὅτι δὲν ἰσχύει εἰς τὰς ἀποδείξεις, μεταχειρίζεται τοὺς προσήκοντας λόγους, διὰ νὰ κινήσῃ τοὺς δικαστὰς εἰς ἔλεον.

Εἰς τοὺς ἐπιλόγους τῶν συμβουλευτικῶν καὶ ἐπιδεικτικῶν λόγων, ὁμοῦ μὲ τὴν ἀνακεφαλαίωσιν γίνεται καὶ διέγερσις τῶν παθῶν, προτροπὴ, παρακέλευσις, παραμυθία, κατὰ τὰ πρόσωπα, καὶ τὰς περιστάσεις. Ἂς τελειώσωμεν τὴν περὶ τούτων θεωρίαν μὲ τὸν ἐπίλογον τοῦ Καρτεσίου.

« Ἔχων ὁ Καρτέσιος τοιαῦτα φρονήματα, τοιαύτην φύσιν καὶ δόξαν, ἔμελλε ν' ἀπαντήσῃ τὸν φθόνον καὶ εἰς τὴν Στοκόλμην, ὡς εἰς τὴν Ῥηνοπεραίαν, εἰς τὴν Ἄγαν, καὶ εἰς τὸ Ἀμστελόδαμον. Πανταχοῦ κατεδίωκεν αὐτὸν ὁ φθόνος, ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, ἀπὸ κλίματος εἰς κλίμα· οὐδ' αὐταὶ αἱ θάλασσαι δὲν ἔστησαν τὴν καταδρομὴν αὐτοῦ. Τότε μόνον ἔπαυσεν, ὅτε ἴδε τάφον ἐν τῷ μεταξύ· τότε μειδιάσας ὀλίγον ἐπὶ τοῦ μνήματος, ἔτρεξεν εἰς τὴν πόλιν τῶν Παρισίων, ἀκούσας τὴν φήμην τοῦ Κορνηλίου καὶ Τουρέννου.

Ἄνδρες μεγαλοφυεῖς, ὅτινος τόπου καὶ ἂν ἦσθε, ἰδοὺ ποία εἶναι ἡ τύχη σας! δυστυχίαι, καταδρομαὶ, ἀδικίαι, περιφρονήσεις τῶν αὐλῶν, ἀδιαφορία τοῦ λαοῦ, συκοφαντίαι τῶν ἀντιζήλων, ἢ τῶν ὅσοι φαντάζονται ὅτι εἶναι ἀντίζηλοί σας, πτωχεία, ἐξορία, καὶ ἴσως θάνατος ἄδοξος πεντακοσίας λεύγας μακρὰν τῆς πατρίδος σας! Ἰδοὺ ποῖαι θέλουσιν εἶσθαι αἱ ἀμοιβαί σας! Ἀλλὰ πρέπει διὰ ταῦτα νὰ παραιτηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τὸν φωτισμόν; Οὐχὶ βέβαια· ἀλλὰ καὶ ἂν θελήσητε, εἶσθε κύριοι νὰ κάμετε τοῦτο; Εἶναι ἆρά γε εἰς τὴν ἐξουσίαν σας νὰ χαλινώσετε τὴν με-

γαλοφυΐαν σας, καὶ νὰ ἀντισταθῆτε εἰς τὴν ὁρμητικὴν αὐτῆς καὶ φοβερὰν κίνησιν; Δὲν εἶσθε γεννημένοι διὰ νὰ σκέπτεσθε; Δὲν εἶσθε τεθειμένοι ἐν τῷ κόσμῳ, ὡς ὁ ἥλιος, διὰ νὰ φωτίζετε; Δὲν ἐλάβετε ὡς αὐτὸς, ἰδίαν πρὸς τοῦτο κίνησιν; Ὑποτάσσεσθε λοιπὸν εἰς τὸν δεσπόζοντα νόμον, καὶ ποτὲ μὴ νομίσητε, ὅτι εἶσθε δυστυχεῖς. Τί εἶναι πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὅλοι σας οἱ ἐχθροί; Αὕτη μόνη εἶναι αἰώνιος, πάντα δὲ τὰ ἄλλα παρέρχονται.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ἡ ἰδική σας ἀνταμοιβή· αὕτη εἶναι ἡ τροφὴ τῆς μεγαλοφυΐας σας· αὕτη τὸ ὑποστήριγμα τῶν ἀγώνων σας. Χιλιάδες ἀνοήτων, ἀδιαφόρων, καὶ βαρβάρων, σᾶς κατατρέχουσι καὶ σᾶς περιφρονοῦσιν. Ἀλλ᾽ εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν εὑρίσκονται καὶ ψυχαὶ, μὲ τὰς ὁποίας αἱ ἰδικαί σας ψυχαὶ ἀνταποκρίνονται ἀπ᾽ ἄκρων ἕως ἄκρων τῆς γῆς· Συλλογίσθητε, ὅτι συμπάσχουσι μὲ σᾶς, συσκέπτονται μὲ σᾶς. Συλλογίσθητε, ὅτι οἱ προτελευτήσαντες ὑπὲρ δύο χιλιάδας ἔτη, Σωκράτης καὶ Πλάτων, εἶναι φίλοι σας. Συλλογίσθητε, ὅτι καὶ εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους θέλουσιν εὑρεθῆν ἄλλαι ψυχαὶ, εἰς τὰς ὁποίας τὰ συγγράματά σας θέλουσι προξενεῖν ἡδονὴν καὶ ὠφέλειαν. Ἕνα λαὸν καὶ μίαν οἰκογένειαν συγκροτεῖτε μὲ ὅλους τοὺς μεγάλους ἄνδρας, ὅσοι ποτὲ ὑπῆρξαν, ἢ μέλλουσι νὰ ὑπάρξωσι.

Δὲν εἶσθε προωρισμένοι νὰ ζήσετε εἰς μίαν στιγμὴν χρόνου, ἢ εἰς μικρότατον μέρος τοῦ παντός· Ζῆτε λοιπὸν αἰωνίως καθ᾽ ὅλην τὴν οἰκουμένην. Ἐκτείνατε τὴν ζωήν σας εἰς ὅλην τοῦ ἀνθρωπίνου γένους τὴν διαμονήν. Φέρετε ἀκόμη ὑψηλότερα τὴν διάνοιάν σας. Δὲν βλέπετε ποίαν οἰκειότητα ἔχετε μὲ τὸν Θεόν; Λάβετε ἐνώπιον αὐτοῦ τὸ πρέπον θάῤῥος εἰς τοὺς φίλους τῆς ἀληθείας. Τί; σᾶς βλέπει ὁ Θεὸς, σᾶς ἀκούει, σᾶς ἀγαπᾷ, καὶ εἶναι ποτὲ δυνατὸν νὰ δυστυχῆτε;

Ἀλλ' ἐὰν τέλος πάντων χρειάζεσθε καί τῶν ἀνθρώπων τὴν μαρτυρίαν, τολμῶ ἐγὼ νὰ σᾶς ὑποσχεθῶ αὐτὴν, οὐχὶ ἀβέβαιον καὶ ἀδύνατον, ὁποία εἶναι εἰς τοῦτο τὸ μικρὸν διάστημα τῆς ζωῆς, ἀλλὰ παγκόσμιον καὶ αἰώνιον· Δὲν βλέπετε τὸν μέλλοντα χρόνον, ὅτι προχωρεῖ καὶ φωνάζει εἰς ἕκαστον; Παῦσε τὰ δάκρυά σου· ἔρχομαι νὰ σὲ ἀποδώσω δικαιοσύνην, καὶ νὰ τελειώσω τὰ δεινά σου. Ἐγὼ εἶμαι, ὅς τις δίδω τὴν ζωὴν εἰς τοὺς μεγάλους ἄνδρας. Ἐγὼ, ὅςτις διὰ τῶν βράχων καὶ πάγων μετέφερα εἰς τοὺς Παρισίους τὰ λείψανα αὐτοῦ. Ἐγὼ, ὅςτις βλέπω μὲ καταφρονητικὸν ὄμμα τὰ μαυσωλεῖα ταῦτα τὰ ὑψωμένα εἰς πολλοὺς ναοὺς πρὸς τιμὴν ἀνθρώπων, οἵτινες ἄλλο δὲν ἐστάθησαν, παρὰ δυνατοί· Ἐγὼ, ὅςτις τιμῶ ὡς ἱερὸν τὸν ἀπελέκητον λίθον τὸν καλύπτοντα τὴν κόνιν τῶν λειψάνων τοῦ μεγάλου ἀνδρός. Ἐνθυμοῦ ὅτι ἡ ψυχή σου εἶναι ἀθάνατος· ὅτι καὶ τὸ ὄνομά σου τοιοῦτον θέλει εἶσθαι. Ὁ καιρὸς παρέρχεται, αἱ στιγμαὶ ἡ μία τὴν ἄλλην διαδέχονται, τοῦ βίου τὸ ὄνειρον διαλύεται. Πρόσμεινε ἀκόμη ὀλίγον, καὶ θέλεις ζῆν διὰ παντός· θέλεις συγχωρήσειν τὰς ἀδικίας τοῦ αἰῶνός σου, τὴν σκληρότητα τῶν ὑβριςῶν σου, καὶ εἰς τὴν φύσιν αὐτὴν, ὅτι σὲ ἔκλεξε, διὰ νὰ διδάσκῃς καὶ νὰ φωτίζῃς τοὺς ἀνθρώπους ».

Διὰ νὰ λάβῃ τέλος τὸ παρὸν τοῦτο πόνημα δὲν μένει, παρὰ νὰ προσθέσω παρατηρήσεις τινὰς περὶ προφορᾶς καὶ σχημάτων τοῦ σώματος· διότι περὶ ἑρμηνείας ἀρκετὰ ἐλέχθησαν εἰς τὴν γενικὴν θεωρίαν τοῦ λόγου.

Περὶ ὑποκρίσεως.

Ὑπόκρισις λέγεται εἰς τὴν ῥητορικὴν ὁ ἁρμόζων εἰς τὰ λεγόμενα σχηματισμὸς τοῦ σώματος καὶ τῆς φωνῆς. Τοσαύτην δὲ δύναμιν ἔχει ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἡ τοιαύτη ὑπόκρισις, ὥςε καὶ ὁ πλέον ῥητορικὸς λόγος στερούμενος ταύτης, φαίνεται

ἄψυχος καὶ νεκρός. Διὰ τὴν ἔλλειψιν αὐτῆς ὁ Δημοσθένης ἀπετύχαινε τὴν ἀρχὴν εἰς τὰς δημηγορίας αὐτοῦ, ἐνῷ ἄλλοι πολὺ κατώτεροι ἐκείνου ἐνευδοκίμουν· ὅθεν αἰσθανθεὶς τὴν ἀνάγκην, ἔλαβε μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας μαθήματα εἰς αὐτὴν ἀπὸ Ἀνδρόνικόν τινα ὑποκριτὴν θεάτρου· καὶ ὅτε ἠρωτήθη παρά τινος; τί εἶναι εἰς τὴν ῥητορικὴν τὸ πρῶτον, ἡ ὑπόκρισις, ἀπεκρίθη· ἐρωτηθεὶς δὲ, τί δεύτερον, πάλιν, ἡ ὑπόκρισις, εἶπεν· ὡσαύτως καὶ τρίτην φοράν. Ἄλλοτε δὲ πάλιν, ὅτε τις ἦλθε πρὸς αὐτὸν, καὶ παρεκάλει νὰ συνηγορήσῃ κατά τινος, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἔλεγεν ὅτι ἐπληγώθη, ψεύδεσαι, εἶπε· δὲν ἔπαθες οὐδὲν ἀφ' ὅσα λέγεις· ἐκείνου δὲ εἰπόντος μὲ φωνὴν ἐμπαθεστέραν, Ἐγὼ, Δημόσθενες, δὲν ἔπαθον οὐδέν; τώρα τῳόντι, ἀπεκρίθη, ἀκούω φωνὴν ἠδικημένου. Δικαίως ἔλεγε καὶ ὁ Κικέρων ὅτι «ἡ ῥητορεία ἄνευ ὑποκρίσεως εἶναι τὸ μηδέν· ἡ δὲ ὑπόκρισις καὶ χωρὶς ῥητορείας εἶναι μέγα». Τέλος πάντων, τίς ἐκ τῶν ὅσοι ἔτυχε νὰ παρασταθῶσιν εἰς θέατρον, δὲν ἴδε, καὶ δὲν ᾐσθάνθη τὴν θαυμαστὴν δύναμιν τῆς ὑποκρίσεως; Τραγικὰ πάθη ἀρχαιοτάτων χρόνων, πολλὰ μάλισα πλαστὰ καὶ μυθώδη, παριστανόμενα καλῶς, κινοῦσι τοσοῦτον τὴν ψυχὴν, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ σκληροκάρδιοι τύραννοι μαλακύνονται, καὶ πολλάκις καταντῶσι καὶ εἰς δάκρυα, ὁποῖον λέγεται ὅτι ἔπαθεν ὁ ὠμότατος τῶν Φεραίων τύραννος (1)· Πόσον λοιπὸν μεγαλητέραν δύναμιν ἕπεται νὰ ἔχωσιν οἱ ἀληθινοὶ λόγοι προφερόμενοι μὲ ὑπόκρισιν!

Ὁ ῥήτωρ παρατηρῶν τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν, δύναται ν' ἀποκτήσῃ τὸ παραστατικὸν καὶ εἰς φωνὴν καὶ εἰς σχήματα. Τὸ βλέμμα τοῦ θυμουμένου, ἡ φωνὴ, τὰ σχήματα τοῦ προσώπου, αἱ κινήσεις τῶν χειρῶν, καὶ ὅλου

---

(1) Αἰλιαν. Ποικίλ. Ἱστορ. Σελ. 197.

τοῦ σώματος, εἶναι εἰς τὸν περίεργον ῥήτορα φυσικὰ, νὰ εἴπω οὕτω, μαθήματα ὑποκρίσεως θυμοῦ. Ὁμοίως καὶ τῆς λύπης, καὶ τῆς χαρᾶς, καὶ ὅλων τῶν ἄλλων παθῶν, συχνὰ παραδείγματα βλέπει εἰς τὸ τραγικὸν τοῦτο καὶ κωμικὸν τοῦ κόσμου θέατρον· ὡς σοφὸς ὅμως θεατὴς, καὶ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἄλλων, πρέπει νὰ διακρίνῃ τῆς φύσεως τὰς ἐκφράσεις κατὰ τὰ εἴδη καὶ τοὺς βαθμοὺς τῶν παθῶν, καὶ φεύγων τὰς ὑπερβολὰς, νὰ μιμῆται σεμνῶς τὴν φύσιν ἐπὶ τοῦ βήματος. Ἀλλὰ πρὸς ἀσφαλεστέραν ὁδηγίαν τῶν νέων προσθέτομεν καὶ τὰς ἀκολούθους παρατηρήσεις.

Ὁ δημοσίᾳ λαλῶν πρέπει νὰ ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ δύο ταῦτα, πρῶτον, νὰ λαλῇ οὕτως, ὥστε νὰ ἀκούεται εὐκρινῶς ὑπὸ πάντων· δεύτερον, νὰ προφέρῃ τοὺς λόγους μὲ χάριν καὶ δύναμιν, ὥστε νὰ ἀρέσκῃ καὶ νὰ κινῇ τὸ ἀκροατήριον.

Διὰ νὰ ἀκούεται εὐκρινῶς, ἀπαιτεῖται φωνὴ ἱκανὴ, καθαρὰ, σύμμετρος, καὶ κομψή.

Ἡ φωνὴ πρέπει νὰ ἦναι δυνατὴ, ὥστε νὰ πληροῖ ὅλον τὸν τόπον τοῦ ἀκροατηρίου· ἡ δύναμις αὐτῆς νομίζεται ὅλως φυσικὸν προτέρημα· καὶ εἶναι τῷόντι οὕτω· δύναται ὅμως νὰ λάβῃ βοήθειαν παρὰ τῆς τέχνης· διότι μέγα συμβάλλει πρὸς τοῦτο ὁ πρέπων βαθμὸς καὶ ἡ οἰκονομία τῆς φωνῆς. Τρεῖς δὲ εἶναι οἱ βαθμοὶ αὐτῆς εἰς ἕκαστον ἄνθρωπον, ὁ ὑψηλὸς, ὁ μέσος, καὶ ὁ ταπεινός· ὁ ὑψηλὸς εἶναι ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον μεταχειριζόμεθα, ὅταν καλῶμεν τινὰ ἀφεστηκότα· ὁ ταπεινὸς εἶναι, ὅταν λαλῶμεν πρὸς τὸν παριστάμενον πλησιέστατα· μέσος δὲ, ὁ λαμβανόμενος εἰς τὴν συνήθη ὁμιλίαν, ὅστις γενικῶς ἁρμόζει καὶ εἰς τοὺς δημοσίᾳ γινομένους λόγους· διότι εἶναι μεγάλη ἀπάτη, ἐάν τις νομίζῃ, ὅτι διὰ ν' ἀκουσθῇ εἰς μέγα ἀκροατήριον, πρέπει νὰ μεταχειρίζεται τὸν πλέον ὑψηλὸν βαθμὸν τῆς φωνῆς· οὗτος ἤθελε συγχέειν δύο πράγματα δια-

φέροντα, τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, καὶ τὸν τόνον, καθ' ὃν λαλοῦμεν· δύναταί τις νὰ λαλῇ δυνατώτερα, χωρὶς νὰ ἀλλάξῃ τὸν τόνον. Οὕτως ἀκολουθοῦντες μὲν τὸν τόνον τῆς συνήθους ὁμιλίας, δυνάμεθα νὰ προφέρωμεν δυνατὰ χωρὶς νὰ ἀπαυδῶμεν· ἐὰν ὅμως ὑψώσωμεν τὴν φωνὴν εἰς τὸν πλέον ὑψηλὸν τόνον, βιάζοντες αὐτὴν, καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἀπαυδῶμεν, καὶ οἱ ἀκροαταὶ ἀκούουσιν ἡμᾶς μετὰ κόπου καὶ συγκεχυμένως. Ὁ τόνος οὗτος δίδει πρὸς τούτοις καὶ τὸ ἀηδὲς φαινόμενον ἀνθρώπου ἀγωνιζομένου νὰ βιάσῃ διὰ τῆς μεγαλοφωνίας τὴν συγκατάθεσιν τῶν ἀκροατῶν.

Δεύτερον, διὰ ν' ἀκούεται καλῶς καὶ νὰ καταλαμβάνεται, ἡ καθαρὰ ἐνάρθρωσις συντείνει περισσότερον ἴσως παρὰ τὴν μεγαλοφωνίαν· διότι τὸ μέγεθος τοῦ ἤχου διὰ νὰ πληρώσῃ καὶ εὐρύχωρον τόπον, δὲν ἀπαιτεῖται τοσοῦτον, ὅσον κοινῶς νομίζεται· διὰ τῆς καθαρᾶς ὅμως ἐναρθρώσεως δύναται καὶ ὁ μικρόφωνος νὰ ἀκούεται μακρότερα τοῦ ἁπλῶς μεγαλοφώνου· ὅθεν ὁ ῥήτωρ πρέπει νὰ δίδῃ εἰς τοῦτο μεγάλην προσοχὴν, ὥστε τὰ γράμματα καὶ αἱ συλλαβαὶ ἑκάστης λέξεως νὰ ἀκούωνται εὐκρινῶς.

Τρίτον, διὰ νὰ γίνεται ἡ ἐνάρθρωσις εὐκρινὴς, ἀπαιτεῖται μετριότης εἰς τὴν ταχύτητα τῆς προφορᾶς. Ἡ βία συγχέει τὴν ἐνάρθρωσιν, καὶ τὴν ἔννοιαν. Ἐξίσου δὲ φευκτέον εἶναι καὶ τὸ ἐναντίον, ἡ βραδύτης· διότι κρατοῦσα τὰ πνεύματα τῶν ἀκροατῶν, καθισταίνει τὸν λόγον ὀχληρὸν καὶ ἀηδῆ. Ἡ βία ὅμως εἶναι κοινοτέρα, καὶ ἀπαιτεῖ μεγαλητέραν προσοχὴν, διότι, ἀφοῦ γείνῃ ἕξις, εἶναι δυσκολώτατον νὰ διορθωθῇ· ὅθεν πᾶς, ὅσις μέλλει νὰ ὁμιλῇ δημοσίᾳ, πρέπει ἐπιμελῶς νὰ σπουδάσῃ τὸ νὰ προφέρῃ συμμέτρως, καὶ μὲ πλήρη καὶ καθαρὰν ἐνάρθρωσιν. Τοιαύτη προφορὰ δίδει ἀξιοπρέπειαν εἰς τὸν λόγον· βοηθεῖ μεγάλως τὴν φωνὴν διὰ τῶν ἀναπαύσεων, τὰς ὁποίας

συγχωρεῖ εἰς τὸν λέγοντα νὰ κάμνῃ· καὶ ἐπιτρέπει εἰς αὐτὸν νὰ ἐκπέμπῃ τοὺς ἤχους δυνατωτέρους καὶ μουσικωτέρους, ἔτι δὲ καὶ νὰ διατηρῇ πρέπουσάν τινα ἡγεμονίαν ἐφ' ἑαυτοῦ· ἐνῷ ἐξ ἐναντίας ἡ βιαία προφορὰ καταστᾶίνει τὴν φωνὴν θορυβώδη, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ μεγαλήτερος πολέμιος τοῦ ῥητορικοῦ λόγου. « Πρόχειρον ἔστω τὸ στόμα, λέγει ὁ Κιντιλιανὸς, οὐχὶ προ« πετές· μέτριον, οὐχὶ βραδύ ».

Τέταρτον, ἡ προφορὰ πρέπει νὰ ἦναι κομψὴ, ὁποίαν συνειθίζουσιν οἱ ςωμύλοι καὶ πεπαιδευμένοι, ὅλως διάφορον τῆς χωρικῆς βαρυφώνου, καὶ τῆς δημώδους.

Ἔμφασις, παύσεις, τόνοι καὶ σχήματα.

Τὰ προειρημένα ἀποβλέπουσιν εἰς τὴν εὐκρίνειαν τῆς προφορᾶς· τὰ ἀκόλουθα ὅμως δίδουσιν εἰς τὰ εὐκρινῶς προφερόμενα χάριν καὶ δύναμιν.

Ἔμφασίς εἶναι ἦχος τῆς φωνῆς ἰσχυρότερος καὶ πληρέστερος, δἰ οὗ διακρίνομεν τὴν τονιζομένην συλλαβὴν λέξεώς τινος, διὰ νὰ δώσωμεν εἰς ταύτην ἰδιαιτέραν τινὰ ἔννοιαν, καθ' ἣν τροποποιεῖται τὸ ἐπίλοιπον τῆς φράσεως. Ἐνίοτε ἡ ἐμφαντικὴ λέξις πρέπει νὰ διακρίνεται καὶ διά τινος ἰδιαιτέρου τόνου φωνῆς, ὡς καὶ δἰ ἰσχυροτέρου. Ἀπὸ τὴν ὀρθὴν χρῆσιν τῆς ἐμφάσεως κρέμαται ὅλη ἡ δύναμις καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ λόγου. Ἐὰν δὲν δίδεται οὐδεμία ἔμφασις εἰς τὰς λέξεις, ὄχι μόνον ὁ λόγος καταστᾶίνεται ἄψυχος, ἀλλὰ καὶ αἱ ἔννοιαι ἀμφίβολοι. Ἐὰν δὲ πάλιν γίνεται κακῶς, καὶ ἐπαναλαμβάνεται ὅπου δὲν πρέπει, φθείρεται καὶ συγχέεται ὅλη ἡ ἔννοια.

Διὰ νὰ μεταχειρίζεταί τις καλῶς τὴν ἔμφασιν, ὁ μεγαλήτερος, καὶ μόνος νὰ εἴπω κανὼν εἶναι, νὰ προσέχῃ ὥστε νὰ συλλαμβάνῃ ὀρθῶς τὴν δύναμιν καὶ τὸ πνεῦμα τῶν λόγων,

τοὺς ὁποίους θέλει νὰ προφέρῃ· διότι ἡ κατάλληλος θέσις τῆς ἐμφάσεως ἀποκτᾶται μὲ τὴν σταθερὰν γύμνασιν τῆς ἀπταίστου αἰσθήσεως, καὶ τῆς προσοχῆς· καὶ τοῦτο δὲν εἶναι ἔργον μικρὸν, ἀλλ' ἀπαιτεῖται μεγίστη πεῖρα ἀληθοῦς καὶ ἀπταίστου αἰσθήσεως. Πρέπει νὰ αἰσθανώμεθα ἐντελῶς ἡμᾶς αὐτοὺς, καὶ νὰ κρίνωμεν ἀκριβῶς ποῦ εἶναι τὸ καταλληλότερον νὰ γίνεται ἡ ἔμφασις, διὰ νὰ κινῶμεν τὰ πάθη τῶν ἄλλων.

Ἡ δὲ παῦσις εἶναι δύο εἰδῶν, ἡ μὲν ἐμφαντικὴ, ἡ δὲ διακριτικὴ τοῦ νοήματος. Ἡ ἐμφαντικὴ παῦσις γίνεται, ὅταν θέλωμεν νὰ προσηλώσωμεν τὴν προσοχὴν τοῦ ἀκροατοῦ, ἀφοῦ λεχθῇ τι ἄξιον ἰδιαιτέρας τινὸς ἐπιστασίας τοῦ πνεύματος· ἐνίοτε καὶ πρὶν λεχθῇ, εἰσάγομεν αὐτὸ μὲ τοιαύτην ἔμφασιν. Τοιαῦται παύσεις ἔχουσι τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα μὲ τὰς δυνατὰς ἐμφάσεις τοῦ τονισμοῦ, καὶ ὑπόκεινται εἰς τοὺς αὐτοὺς κανόνας. Ἡ συχνοτέρα ὅμως καὶ κυρία χρῆσις τῶν παύσεων εἶναι, νὰ δεικνύωσι τὴν διαίρεσιν τοῦ νοήματος, καὶ ἐνταυτῷ νὰ δίδωσιν εἰς τὸν λέγοντα καιρὸν ἀναπνεύσεως. Ὅθεν πρέπει τὸ νόημα νὰ κανονίζῃ πάντοτε ποῦ πρέπει νὰ γίνωνται.

Οἱ τόνοι πάλιν συνίστανται εἰς τὴν ἁρμονίαν τῆς φωνῆς· πόσην δὲ δύναμιν καὶ χάριν δίδουσιν εἰς τὸν λόγον, εὐκόλως δυνάμεθα νὰ καταλάβωμεν τοῦτο ἐκ τῆς ἁπλῆς ταύτης παρατηρήσεως, ὅτι εἰς πᾶσαν σχεδὸν ἔννοιαν, μάλιστα δὲ εἰς πᾶν ἰσχυρὸν πάθος, ἡ φύσις προσήρμοσεν ἰδιαίτερόν τινα τόνον φωνῆς. Ἡ συμπάθεια εἶναι μία ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων ἀρχῶν, δι' ἧς ὁ παθητικὸς λόγος κάμνει τὸ ἑαυτοῦ ἀποτέλεσμα. Ὁ λαλῶν ἀγωνίζεται νὰ μεταδώσῃ εἰς τοὺς ἀκροατὰς τὰς ἑαυτοῦ ἐννοίας καὶ πάθη· τὸ ὁποῖον ἄλλως δὲν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ, παρὰ προφέρων ταῦτα οὕτω πως, ὥστε νὰ βεβαιωθῶσιν ὅτι αἰσθάνεται αὐτά· ὅθεν ἡ κατάλληλος ἔκφρασις τῶν τόνων εἶναι ἀξία προσεκτικῆς σπουδῆς εἰς τὸν ῥήτορα.

Η μεγαλητέρα καὶ ὀρθοτέρα διδασκαλία περὶ τούτου εἶναι, νὰ κανονίζωμεν τοὺς τόνους τοῦ δημοσίᾳ γινομένου λόγου κατὰ τοὺς τόνους τῆς ζωηρᾶς καὶ ἐμψυχωμένης συνομιλίας. Δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος, ὅταν θερμαίνεται εἰς τὴν κοινὴν ὁμιλίαν, ὅταν γίνεται λόγος περί τινος πράγματος, τὸ ὁποῖον ἐγγύθεν διαφέρει εἰς αὐτὸν, λαμβάνει τόνον τινὰ καὶ τρόπον ῥητορικὸν ἢ παθητικόν. Διὰ ποίαν ἄλλην αἰτίαν εἴμεθα συχνὰ ψυχροὶ καὶ ἀπίθανοι εἰς τοὺς δημοσίους λόγους, παρὰ διότι ἐκτρεπόμεθα ἀπὸ τὸν φυσικὸν τόνον τοῦ λέγειν, καὶ ἐκφραζόμεθα μὲ τρόπον ἐπιτετηδευμένον; Εἶναι ἀτοπώτατον νὰ νομίζῃ τις, ὅτι ἀναβαίνων εἰς τὸν ἄμβωνα, ἢ ἀνιστάμενος διὰ νὰ ὁμιλήσῃ ἐπὶ συνελεύσεως, πρέπει εὐθὺς νὰ παραιτήσῃ τὴν φωνὴν, μὲ τὴν ὁποίαν ἐκφράζεται μερικῶς, καὶ νὰ λάβῃ νέον τινὰ καὶ ἐσπουδασμένον τόνον, ἀλλότριον τοῦ φυσικοῦ· τοῦτο φθείρει τὴν προφορὰν, καὶ φέρει εἰς ἀηδῆ μονοτονίαν. Ὅθεν πρέπει ὁ δημοσίᾳ λαλῶν νὰ προφυλάττεται ἀπὸ τὴν ἀπάτην ταύτην. Εἴτε μερικῶς λαλεῖ, εἴτ' ἐπὶ συνελεύσεως, ἂς ἐνθυμῆται ὅτι λαλεῖ. Ἀκολούθει τὴν φύσιν, παρατήρει πῶς αὐτὴ σὲ διδάσκει νὰ προφέρῃς ἔννοιαν τινὰ, ἢ αἴσθημα τῆς καρδίας σου.

Εἶναι ὅμως περιστάσεις, αἵτινες ἀπαιτοῦσι τόνον ὑψηλότερον παρὰ τὸν τῆς συνήθους ὁμιλίας. Εἰς λόγον ἐπίτηδες προπαρεσκευασμένον, ἡ ὕψωσις τοῦ ὕφους, καὶ ἡ ἁρμονία τῶν περιόδων, ζητεῖ, καὶ σχεδὸν ἀπαιτεῖ ἀναγκαίως προφορὰν πλέον τετορνευμένην παρ' ὅ,τι συγχωρεῖ ἡ κοινὴ ὁμιλία· πλὴν καὶ τότε δὲν πρέπει νὰ ἐκπίπτῃ τοῦ φυσικοῦ, ἀλλὰ νὰ ἔχῃ πάντοτε βάσιν τοὺς φυσικοὺς τόνους τῆς σεμνῆς καὶ ἀξιοπρεποῦς ὁμιλίας.

Η φωνὴ λοιπὸν κατὰ τὰς διαθέσεις καὶ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς πρέπει νὰ λαμβάνῃ διαφόρους τόνους καὶ σχήματα.

Ἡ συλλύπησις, ἡ ἔκφρασις τῆς εὐγνωμοσύνης, ἡ δέησις, ἀπαιτοῦσιν ἐν γένει τόνον φωνῆς ταπεινὸν, ὁμαλὸν, καὶ εὐάρεστον.

Ὁ θυμὸς, ἡ ἀγανάκτησις, αἱ ἀπειλαὶ, σκληρὸν, δυνατὸν, καὶ ἀνώμαλον.

Ἡ λύπη ἀδύνατον καὶ διακεκομμένον.

Ἡ χαρὰ, ζωηρὸν, γοργὸν, καὶ γλυκύν.

Ὁ φόβος, τρομώδη καὶ συνεσταλμένον.

Ὁ θαυμασμὸς, μεγαλοπρεπῆ, λαμπρὸν, καὶ ἁρμονικόν.

Ἡ προτροπὴ καὶ ἡ συμβουλὴ, σεμνὸν, καὶ ἥσυχον.

Οἱ ἔλεγχοι, σφοδρὸν, καὶ γοργόν.

Ταῦτα γενικῶς παρατηροῦνται εἰς τὴν φωνὴν, ὅταν ὁ λόγος παριστάνῃ διάφορα πάθη καὶ διαθέσεις τῆς ψυχῆς. Εἰς ἕκαστον δὲ πάθος ὁ τόνος τῆς φωνῆς λαμβάνει διαφόρους βαθμοὺς κατὰ τὰς περιστάσεις, κατὰ τὰ πράγματα, καὶ κατὰ τὰ πρόσωπα. Παραδείγματος χάριν, ὁ τόνος τῆς φωνῆς τοῦ θυμουμένου ἀπαιδεύτου δὲν εἶναι ὁ αὐτὸς μὲ τὸν τοῦ πεπαιδευμένου· ἀνάγκη λοιπὸν νὰ φυλάττῃ ὁ ῥήτωρ τὸ πρέπον καθ' ὅλα, διὰ νὰ μὴ πίπτῃ εἰς ὑπερβολὰς ἀπιθάνους ἢ ἀπρεπεῖς.

Ὅταν δὲ τὰ λεγόμενα δὲν ἦναι παθητικὰ, ἀλλ' ἀποτείνωνται μόνον εἰς τὴν διάνοιαν, ὁποῖοι οἱ ἀποδεικτικοὶ λόγοι, καὶ οἱ ἁπλῶς διηγηματικοὶ, τότε ἡ προφορὰ πρέπει νὰ ἦναι ὁμαλὴ, σεμνὴ, καὶ μετρία.

Ὁ αὐτὸς κανὼν εἶναι καὶ περὶ τῶν σχημάτων, νὰ μιμώμεθα τὴν φύσιν· τότε ἔχουσι μεγάλην δύναμιν εἰς τὸν λόγον, ὅταν ἦναι σύμφωνα μὲ τὰ πάθη, τῶν ὁποίων εἶναι ἡ φυσικὴ γλῶσσα, χωρὶς νὰ ὑπερβάλλωσι τὰ ὅρια τοῦ πρέποντος.

Ἡ κεφαλὴ καὶ ὅλον τὸ σῶμα τοῦ ῥήτορος πρέπει νὰ ἔχῃ στάσιν σεμνήν· νὰ μὴ λυγίζεται εἰς τὰ ὀπίσω, καθὼς συνειθίζουσι τινὲς ὑπερήφανοι, οἵτινες διὰ νὰ δείξωσιν ὑπεροχὴν,

μιμοῦνται πολλάκις καὶ τὰ πλέον ἐλεεινὰ ἐκτρώματα τῆς φύσεως, μηδὲ πάλιν νὰ σκύπτῃ παρὰ τὸ μέτρον καὶ νὰ συστέλλεται· διότι, ἂν ἐκεῖνο ἦναι μισητὸν, ὡς ὑπερηφανίας σημεῖον, τοῦτο γίνεται καὶ καταφρονητὸν, ὡς δουλικῆς συστολῆς ἢ ὑποκρίσεως ἀποτέλεσμα. Τὰ δὲ τῶν μηρῶν καὶ ποδῶν κτυπήματα μόλις συγχωροῦνται ἐνίοτε, ὅταν εἰς τοὺς ἀγῶνας ἐξάπτεται ὁ ῥήτωρ· εἰς τοὺς ἱεροκήρυκας ὅμως εἶναι ὅλως ἀνάρμοστα· ἀρκοῦνται οὗτοι μόνον νὰ χειροκτυπῶσιν ἐνίοτε εἰς τὰ χείλη τοῦ ἄμβωνος, ὅταν τὸ καλῇ ἡ ἀγανάκτησις, ἢ ἄλλο τι σφοδρὸν τῆς ψυχῆς πάθος. Ἀπρεπὲς ὁμοίως εἶναι γενικῶς εἰς πάντα ῥήτορα, νὰ μεταβάλλῃ συνεχῶς τὴν θέσιν τοῦ σώματος, ἐπερείδων αὐτὸ ποτὲ μὲν εἰς τὸν δεξιὸν πόδα, ποτὲ δὲ εἰς τὸν ἀριστερὸν, ὅταν μάλιστα τὸ ῥητορικὸν βῆμα δὲν ἦναι περιπεφραγμένον, ὥστε νὰ μὴ φαίνεται εἰς τοὺς ἀκροατὰς ἡ ἐναλλαγὴ τῶν ποδῶν. Καὶ τῶν χειρῶν δὲ ἡ συστολὴ, ἡ ἔκτασις, καὶ ἡ ὕψωσις πρέπει νὰ γίνεται μὲ χάριν καὶ σεμνότητα· ταῦτα γενικῶς περὶ τῆς στάσεως τοῦ σώματος.

Ἂν θεωρήσωμεν ἰδιαιτέρως τὴν παραστατικὴν δύναμιν τῶν μελῶν τοῦ σώματος, τὸ πρόσωπον εἶναι τὸ κάτοπρον τῶν διαθέσεων τῆς ψυχῆς· καὶ πρὸς τοῦτο στρέφουσι τὰ βλέμματα αὐτῶν οἱ ἀκροαταὶ, διὰ νὰ ἴδωσι τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν τοῦ λέγοντος. Εἰς τὴν λύπην, οἱ ὀφθαλμοὶ φαίνονται καταβεβαρυμένοι, καὶ ἀκίνητοι· εἰς τὴν χαρὰν, φαιδροὶ καὶ εὐκίνητοι· εἰς τὸν θυμὸν, ἀγριωποὶ, καὶ τρόπον τινὰ σπινθηροβολοῦντες· εἰς τὸν οἶκτον καὶ τὴν συμπάθειαν, πεπτωκότες καὶ ἡμίκλειστοι· εἰς τὸν φόβον, τεταραγμένοι καὶ ἀνήσυχοι· εἰς τὴν ἐλπίδα, λαμπροί· εἰς τὸν θαυμασμὸν, τεταμένοι καὶ ἀκίνητοι· εἰς τὴν ἔκστασιν, προσηλωμένοι καὶ ὡς ἀναίσθητοι.

Τὸ μέτωπον, αἱ ὀφρῦς, καὶ αἱ παρειαὶ, σχηματίζονται διαφόρως κατὰ τὰς κινήσεις τῶν ὀφθαλμῶν. Παρατηρεῖται

ὅτι αἱ χαριέσταται καμπύλαι γραμμαὶ τῆς χαρᾶς μεταβάλλονται εἰς εὐθείας σχηματιζούσας ἀπείρους ὀξείας γωνίας, ὅταν ἔσωθεν ἡ ψυχὴ πάσχῃ θυμὸν, ἀγανάκτησιν, λύπην, ἢ ἄλλο τι πάθος ταράττον τὴν ἡσυχίαν αὐτῆς.

Τὸ στόμα πρέπει νὰ ἀνοίγεται καὶ νὰ κλείεται μὲ χάριν, χωρὶς νὰ πλατύνωνται τὰ χείλη, ἢ παρὰ φύσιν νὰ συςέλλωνται.

Οἱ ὦμοι νὰ ὑψόνωνται ἢ νὰ συστέλλωνται μόνον διὰ θαυμασμὸν, ἢ φόβον, πλὴν καὶ τότε μετὰ σεμνότητος, διὰ νὰ μὴ καταντήσῃ εἰς τὸ θεατρικόν.

Ζητοῦντές τι, ἐκτείνομεν τὴν δεξιὰν μὲ δακτύλους ἡνωμένους καὶ μὲ παλάμην ὀλίγον κυρτήν.

Ὑπισχνούμενοι, στρέφομεν αὐτὴν πρὸς τὸ στῆθος, ἐπιθέτοντες εἰς αὐτὸ τὴν παλάμην

Προσκαλοῦντες, ὑψόνομεν αὐτὴν ὀλίγον, κάμπτοντες μετρίως τὸ τετραδάκτυλον.

Ἀποβάλλοντες, κινοῦμεν πρὸς τὰ ἔξω τὸ τετραδάκτυλον.

Ἀπειλοῦντες, κινοῦμεν ἄνω καὶ κάτω ὅλον τὸ ἄκρον τῆς χειρὸς μὲ παλάμην ποτὲ μὲν ἀνοικτὴν, ποτὲ δὲ κλεισμένην πλὴν τοῦ λιχανοῦ.

Δεικνύοντες, στρέφομεν πρὸς τὸ ἀντικείμενον ἢ ὅλην τὴν παλάμην, ἢ μόνον τὸν λιχανὸν, κλείοντες τοὺς ἄλλους δακτύλους.

Δεόμενοι, ἐκτείνομεν καὶ τὰς δύο χεῖρας, ὑψόνοντες αὐτὰς μετρίως μὲ παλάμας ἀνοικτὰς καὶ ὀλίγον κυρτωμένας.

Ἀρνούμενοι, κινοῦμεν τὸ ἄκρον τῆς δεξιᾶς, ἐνίοτε δὲ καὶ τῆς ἀριστερᾶς ἐνταυτῷ, στρέφοντες τὴν παλάμην πρὸς τὰ ἔξω.

Δεικνύοντες ἀποστροφὴν, ἢ φρίκην, ἀποστρέφομεν τὴν κεφαλὴν ἀπὸ τοῦ ἀντικειμένου, προβαλλόμενοι τὰς χεῖρας, τὴν μὲν ὀλίγον, τὴν δὲ περισσότερον, μὲ παλάμας ἀνοικτὰς, ὡς ἐμποδίζοντες αὐτοῦ τὴν πλησίασιν.

Φοβούμενοι, σύρωμεν μετρίως τὰς χεῖρας ὀπίσω μὲ παλάμας ὀλίγον κυρτάς, καὶ μὲ δακτύλους ὀλίγον ὁμοίως διεσταλμένους.

Ἐρωτῶντες, ἐκτείνομεν τὴν δεξιὰν ἡσύχως, ἢ μὲ σφοδρὰν κίνησιν, κατὰ τὸ πάθος τῆς ψυχῆς, μὲ παλάμην ὀλίγον κυρτωμένην.

Χαίροντες, κινοῦμεν κατ' ἐπανάληψιν τὰς χεῖρας, κατὰ τὰ ἀντικείμενα τῆς χαρᾶς.

Λυπούμενοι, ποτὲ μὲν ἀφίνομεν αὐτὰς κρεμαμένας πρὸς τὰ κάτω, ποτὲ δὲ σταυρόνομεν αὐτὰς ἐπὶ τοῦ στήθους, ἢ ὑψόνομεν ὀλίγον συμπλέκοντες τοὺς δακτύλους, καὶ κλίνοντες μετρίως τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν δεξιὸν ὦμον.

Δεικνύοντες ἀπορίαν καὶ ἀμηχανίαν, κλίνομεν αὐτὰς ὀλίγον πρὸς τὰ κάτω, κεχωρισμένας ἀπ' ἀλλήλων, καὶ μὲ παλάμας μετρίως κυρτωμένας.

Ὀργιζόμενοι, ἐκτείνομεν αὐτὰς, κλείοντες τὴν παλάμην καὶ συσφίγγοντες τοὺς δακτύλους.

Ἀπαγορεύοντες καὶ κωλύοντες, προβάλλομεν τὴν δεξιὰν μὲ ἀνοικτὴν παλάμην.

Συγχωροῦντες, κινοῦμεν αὐτὴν μετρίως πρὸς τὰ κάτω μὲ παλάμην ὀλίγον κυρτήν.

Συνομολογοῦντες, κάμνομεν καὶ εἰς τὰς δύο τὴν αὐτὴν κίνησιν, συγκλίνοντες ὀλίγον τὴν κεφαλήν.

Θαυμάζοντες, ὑψόνομεν αὐτὰς μετρίως μὲ παλάμας ἐξίσου μετρίως κυρτωμένας.

Εἰς τὰς ἀλλεπαλλήλους ἐκφωνήσεις, ἔχοντες τὰς χεῖρας ὑψωμένας, ὡς καὶ εἰς τὸν θαυμασμὸν, κινοῦμεν τὰς παλάμας μετρίως πρὸς τὰ ἔξω εἰς τὴν ἀρχὴν ἑκάστης ἐκφωνήσεως.

Φανερόνοντες μέγεθος, ὑψόνομεν αὐτὰς, κυρτόνοντες ὀλίγον καὶ ἀπομακρύνοντες ἀπ' ἀλλήλων.

Δεικνύοντες πλῆθος, κάμνομεν σχεδὸν τὸ αὐτὸ σχῆμα, μὲ δακτύλους ὅμως διεσταλμένους καὶ πλέον κυρτούς.

Ἐξ ἐναντίας δὲ ἡ σμικρότης καὶ ὀλιγότης παριστάνεται μὲ χεῖρας συνεσταλμένας καὶ παλάμην κοίλην.

Τέλος πάντων, ἡσυχάζοντες τὸν λαὸν, κινοῦμεν ἡσύχως τὴν δεξιὰν ἄνω καὶ κάτω, ἔχοντες τὴν παλάμην ἐστραμμένην πρὸς τὰ κάτω καὶ ἀνοικτήν.

Ταῦτα εἶναι τὰ κυριώτερα τῶν σχημάτων τοῦ σώματος. Ἐπειδὴ ὅμως ἕκαστον πάθος ἔχει διαφόρους βαθμοὺς, πρέπει νὰ συμμετρῆται καὶ τὸ εἰς αὐτὸ ἀναφερόμενον σχῆμα· τὴν συμμετρίαν ταύτην εἶναι ἴδιον χρέος τοῦ ῥήτορος νὰ φυλάττῃ εἰς πάντα λόγον κατὰ τὰ πρόσωπα καὶ τοὺς τόπους· διότι τὰ αὐτὰ σχήματα τῆς φωνῆς καὶ τοῦ σώματος δὲν ἁρμόζουσιν, ὅταν λαλῇ πρὸς ἡγεμόνα, πρὸς λαὸν, πρὸς βουλευτὰς, πρὸς ἰδιώτας ἢ ἐν βουλευτηρίῳ, ἐν ἐκκλησίᾳ, ἐν κριτηρίῳ, ἀλλ' ἕκαστον αὐτῶν ἀπαιτεῖ καὶ μέτρον διάφορον. Πρέπει δὲ τὰ σχήματα τοῦ πάθους νὰ ἦναι σύμφωνα ἀλλήλοις, ὄχι ἄλλα μὲν εἰς τὰς χεῖρας, ἄλλα δὲ εἰς τὸ πρόσωπον.

Εἶναι πολλαὶ λέξεις φανερόνουσαι ἐνέργειάν τινα καὶ κίνησιν τοῦ σώματος, ὡς πριονίζω, πελεκῶ, καρατομῶ, καὶ ἄλλαι τοιαῦται· εἰς τοιαύτας λοιπὸν λέξεις ὁ ῥήτωρ δὲν πρέπει νὰ σχηματίζεται· διότι τοῦτο εἶναι μίμων καὶ βωμολόχων ὑποκριτῶν. Τὰ σχήματα τοῦ ῥήτορος πρέπει ν' ἀνταποκρίνωνται μᾶλλον εἰς τὰ πάθη καὶ τὰς ἐννοίας τῆς ψυχῆς, παρὰ εἰς τὴν σημασίαν τῶν λέξεων.

Τέλος πάντων, παρατηρεῖται ὅτι ἡ κίνησις τῆς χειρὸς πρέπει ν' ἀρχίζῃ καὶ νὰ παύῃ συγχρόνως μὲ τὴν ἔννοιαν, καὶ μήτε ὑπὲρ τοὺς ὀφθαλμοὺς νὰ ὑψόνεται, μήτε κατώτερα τοῦ στήθους νὰ φέρεται· πανταχοῦ δὲ πρέπει νὰ φυλάττῃ ὁ ῥήτωρ ἀνδρικὴν χάριν καὶ σεμνότητα, φεύγων ἐξίσου τὸν γυναικώδη καλλωπισμὸν, τὴν κυνικὴν ἀμέλειαν τῆς εὐπρεπείας, καὶ τὴν θεατρικὴν κίνησιν.

ΤΕΛΟΣ.

[illegible] ἡ ἁρμονία, καὶ ὅλη της παριστάνεται μεγάλας ποικιλομένας καὶ ποικίλων χροιῶν [illegible]

Τέλος πάντων, ἀπαγγέλλοντες τὸν λόγον, κινοῦμεν ἀσυμφώνως τὴν χεῖρα ἄνω καὶ κάτω, ἔχοντες τὴν παλάμην ἐστραμμένην πρὸς τὸ μέρος καὶ ἀνοικτήν [illegible]

Ταῦτα εἶναι τὰ κυριώτερα τῶν σχημάτων τοῦ ῥήτορος. Ἐπειδὴ ὅμως ἕκαστον πάθος ἔχει διαφόρους βαθμούς, πρέπει τὰ συμμετρῶνται καὶ τὰ εἰς αὐτὸ ἀντιστοιχοῦντα σχήματα· τὴν συμμετρίαν ταύτην εἶναι ἴδιον χρέος τοῦ ῥήτορος νὰ φυλάττῃ εἰς πάντα λόγον κατὰ τὰ πρόσωπα καὶ τοὺς τόπους· ὅθεν τὰ αὐτὰ σχήματα τῆς φωνῆς καὶ τοῦ σώματος δὲν ἁρμόζουσιν, ὅταν λαλῇ πρὸς ἀγροίκους ἢ πρὸς λαόν, ἢ πρὸς βασιλέας, πρὸς ἰδιώτας, ἢ ἐν βουλευτηρίῳ, ἢ ἐν ἐκκλησίᾳ, ἢ ἐν κριτηρίῳ, ἀλλ' ἕκαστον αὐτῶν ἀπαιτεῖ [illegible] διάφορον. Πρέπει δὲ τὰ σχήματα τοῦ σώματος νὰ ἦναι σύμφωνα ἀλλήλοις, ἐχ[illegible]

Εἶναι πολλοὶ [illegible] αὐτῶν καὶ αὐτῶν τοῦ σώματος, ὡς [illegible] καὶ ἄλλα κοινότατα εἰς τοιούτας, λέγων λέξεις ὁ ῥήτωρ, δὲν πρέπει νὰ σχηματίζεται· διότι τοῦτο εἶναι μιμητικὸν καὶ βωμολόχων ὑποκριτῶν. Τὰ σχήματα τοῦ ῥήτορος πρέπει νὰ [illegible]νονται μᾶλλον εἰς τὰ πάθη καὶ τὰς ἐννοίας τὰς [illegible] παρὰ εἰς τὴν σημασίαν τῶν λέξεων.

Τέλος πάντων, παρατηρεῖται ὅτι ἡ κίνησις τῶν χειρῶν πρέπει ν' ἀρχίζῃ καὶ νὰ παύῃ σύμφωνος μὲ τὴν ἔννοιαν, καὶ μήτε ὑπὲρ τοὺς ὀφθαλμοὺς νὰ ὑψόνεται, μήτε κατωτέρω τοῦ στήθους νὰ φέρεται [illegible] δὲ πρέπει νὰ φυλάττῃ ὁ ῥήτωρ [illegible] καὶ συμμετρίαν, φεύγων ὅλως τὴν [illegible] καλλωπισμόν, τὴν παιδικὴν ἀφέλειαν τῆς ὑποκρίσεως καὶ τὸ θεατρικὸν πάθος.

ΤΕΛΟΣ.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ
ΤΩΝ
ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ.

ΤΩΝ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ.

	Σώμ.
Ὁ Σεβασμιώτατος Ἀνδρουβίσης Προκόπιος.	I
Κωνσταντῖνος Α. Ῥόμβης.	I
Κοσμᾶς Ν. Σιατήρης.	I
Ἀναστάσιος Ν. Γούδας.	I
Ν. Θεοδωρόπουλος.	I
Ἱπποκράτης Λυκοῦργος.	I
Σάββας Χρηστίδης.	I
Σ. Ε. Σμυρνέλης Λέσβιος.	I
Σπυρίδων Α. Κυπαρίσης.	I
Ἰωακεὶμ Μερσιάδης.	I
Νικόλαος Χωραφᾶς.	I
Α. Α. Ῥηγόπουλος.	I
Δημήτριος Γεωργίου.	I
Ν. Γ. Ματσανός.	I
Γρηγόριος Παπαδόπουλος.	I
Χαράλαμπος Κ. Μαντσαγριωτάκης.	I
Ἀλέξανδρος Ἀντωνιάδης	I
Χριστόφορος Δέλιος.	I
Βαϊανὸς Εὐστρατίου	I
Σ. Δ. Κρῖνος.	I
Χρισόδουλ. Χαντ Γιαννάκη	I
Ἰωάννης Γεωργιάδης.	I
Γεώργιος Νικολαΐδης.	I
Φιλόθεος Καλουμένης Οἰκονόμος.	I
Θρασύβουλος Ζαΐμης.	I
Γεώργιος Κυρίδης.	I
Πάνος Περβενᾶς.	I
Λεωνίδας Γεωργιάδης.	I
Δημήτριος Γ. Ζέγγελης.	I
Ἀμφιλόχιος Καρδέλης.	I
Χαρίλαος Θεοχαρόπουλος.	I
Κωνσταντῖνος Λεράκης.	I
Νεόφυτος Κωνσταντίνου.	I
Ναθαναὴλ Γολρῖνος.	I
Δημήτριος Ταμπουρατσῆς.	I
Δ. Γ. Φιλάρετος.	I
Γάσπαρις Δελέντας.	I
Ἀνδρέας Νικολόπουλος.	I
Θεόδωρος Α. Κορωναῖος.	I
Δημ. Κωνσαντινίδης Κεῖος.	I
Γεώργιος Λακιβίδης Κρής.	I
Δημήτριος Σαραβας.	I
Δημήτριος Ν. Δροσίνης.	I
Ἀριστείδης Κασιμάκης.	I
Ἰωάννης Παυλίδης Κύπριος.	I
Μιχαὴλ Ι. Ζυδίας.	I
Στέφανος Στροῦμπος.	I
Ἰωάννης Παπαδάκης.	I
Νικόλαος Δ. Βαρόκης.	I
Μάτσας Μαυρογένης.	I
Γ. Ἰωάννου Δούκα.	I
Α. Καλογερόπουλος.	I
Α. Τσάτσος.	I
Γ. Δούκας.	I
Ἰωάννης Π. Βινάκης.	I
Ἡλιόδωρος Πολυδώρου.	I
Ἰ. Κ. Κονανᾶς.	I
Κωνσταντῖνος Τσανάγκος.	I

	Σώμ.
Α. Αγαλίδης.	1
Παναγῆς Καραβῖνος.	1
Παναγῆς Θεοδοσιάδης.	1
Παναγιώτης Ἰωαννίδης.	1
Σεραπίων Ἰωαννίδης.	1
Γεώργιος Νικολαΐδης.	1
Σ. Κ. Κυδωνάκης.	1
Ἀναστάσιος Ἰ. Καραμίχου.	1
Δ. Σιλίβεργος.	1
Ἰωάννης Ἀφθονίδης.	1
Ἰωάννης Ζαφειρόπουλυς.	1
Λεωνίδας Σγούτας.	1
Δαμιανὸς Βασιλειάδης.	1
Κωνςαντῖνος Βουρβουνίδης.	1
Φιλόθεος Οἰκονομόπουλος	1
Ἀνδρέας Ν. Βύκου	1
Χριστόδουλος Θ. Μάσος.	1
Χαράλαμπος Λιμπερακόπουλος Καρυτηνός.	1
Διονύσιος Λαζαρίκου.	Γ
Ἐπαμινώνδας Κατσάκος	2
Δημήτρος Κατσάκος	1
Ἰωάννης Π. Ματουλέας	5
Α. Γ. Δουρούτης.	2
Ν. Σωτηρόπουλος.	1
Ἰ. Οἰκονόμου.	1
Σπυρίδων Πάλλης.	1
Δημήτριος Λαίλιος.	1
Κωνσταντῖνος Καρδαρᾶς.	1
Γ. Μαργαρίτης.	1
Ἀντώνιος Πατσόπουλος.	1
Νικόλαος Δημητρίου Δάρας.	1
Ἰωσὴφ Κ. Ξενοκράτης.	1
Δ. Σαράβας.	1
Ἰ. Κ. Μεσσηνέζης.	1
Γ. Α. Μαυρομιχάλης	1

	Σώμ.
Π. Ἡλιοῦ Λυκουρέζος.	1
Διονύσιος Σασανᾶς.	1
Ἀμφιλόχιος Γαρδέλης.	1
Γ. Κομισόπουλος,	1
Δημήτ. Γ. Δημητρακόπουλος	1
Γεώργιος Νικολαΐδης.	1
Σ. Γ. Παπαδόπουλος.	1
Μ. Χαντζῆ Παναγιώτου.	1
Κωνςαντῖνος Τυπάλδος Κοζάκης Κεφαλλήν.	1
Νικόλαος Σ- Μπούρμπαχης Κεφαλλήν.	1
Γεράσιμος Λουβέρδος Δοτοράτος Κεφαλλήν.	1
Μ. Παναγιωτίδης.	1
Διονύσιος Ζάκος.	1
Α. Α. Δρακονταΐδης Κεφαλλήν.	1
Γ. Ἀναγνώςης Σάρλος Κεφαλλήν.	1
Νικόλαος Κόκλας.	1
Κύριλλος Θεοδώρου.	1
Στέφανος Χρήστου.	1
Γ. Μουσούρης.	1
Νικόλαος Κράνειος.	1
Φιλόθεος Οἰκονομόπουλος.	1
Ἀνδρέας Ζυγομαλᾶς.	1
Νικόλαος Ζυγομαλᾶς.	1
Πέτρος Δεληγιάννης.	1
Κωνςαντῖνος Ν. Ταμπακόπουλος.	1
Νικόλαος Καρόρης.	1
Ἰωάννης Σεργίου.	1
Δημήτριος Ἀπ. Καστακούλης.	1
Νικόλαος Ἀ. Σανίκος.	1
Ἀθανάσιος Ἰω. Λέσβιος.	1

	Σώμ.
Ἰωάννης Νεγρεπόντης.	1
Ἐπαμινώνδας Ῥάμφου.	1
Χριςόδουλος Χῆ. Γιαννάκη.	1
Ἰωάννης Γεωργιάδης.	1
Γημήτριος Διαμαντόπουλος.	1
Περικλῆς Α. Ῥαφτόπουλος.	1
Βασίλειος Παπαγεωργακόπουλος.	1
Χρυσόςομος Κεφαλᾶς.	1
Φιλόθεος Καλουμένης.	1
Ἀλέξανδρος Ἰω. Σοῦτσος.	1
Ἀθανάσιος Ἰωαννίδης.	1
Ἰωάννης Βλασσόπουλος.	1

ΤΩΝ ΕΝ ΕΡΜΟΥΠΟΛΕΙ.

Ν. Φαρδούλης.	1
Γ. Σουρίας.	1
Ἀ Πόλιτας.	1
Ἰ. Ν. Βαλέτας.	2
Ἀστέριος Θεολογίδης.	1
Ἀθανάσιος Ἰωαννίδης.	1
Γ. Φ. Σαλάχας.	1
Ἀριστείδης Παλαιολόγος.	1
Ἰ. Καμπούρης Ψυρανός.	1
Ν. Παπαδάκης Κύπριος.	1
Γ. Νικολαΐδης Κύπριος.	1
Ν. Βελτάκης.	1
Ἀλέξανδρος Γεωργιάδης.	1
Ἀριστείδης Κοντσᾶ.	1
Μιχαὴλ Ἐμμανουήλ.	1
Ἰωάννης Δ. Καράλλης.	1
Ἀντώνιος Ἰωάννου.	1
Ἰωάννης Στεφάνου.	1
Ἀπόστολος Κοντογεωργίου.	1
Γ. Ἰωαννίδης Κρής.	1
Ἀ. Σ. Ζαφειρόπουλος.	1
Πέτρος Λασκαρίδης.	1

	Σώμ.
Ἄγγελος Ν. Χριστοδούλου	1
Λουκᾶς Μ. Ζερλέντης.	1
Ν. Γ. Κουκουλᾶς.	1
Ἰωάννης Δ. Καρατσούτσας.	1
Ἰ. Καραγιαννόπουλος.	1
Π. Ι. Ὀθωναῖος.	1
Ν. Διακομίδης.	1
Μ. Οἰκονομίδης ἐξ Ἀτταλείας	1
Στέφαλος Σφίλαρης.	1
Κωνσταντῖνος Οἰκονομίδης.	1
Ν. Καρπετᾶς.	1
Θεόδωρος Στ. Καρδερίνης.	1
Ἰωάννης Μαντόπουλος.	1
Σταυριανὸς Ἀντωνιάδης.	1
Νικόλαος Μαυρίδης.	1
Ἀντώνιος Ἰωάννου Μάγνης.	1
Π. Ζ. Λασκαρίδης.	1
Δ. Ἀναστασίου Σάμιος.	1
Ν. Σκορδίας.	1
Κ. Μ. Κρίσπης.	1
Ν. Τσιμπῆς.	1
Ἐμμανουὴλ Μαρκάκης.	1
Π. Α. Ῥάλλης.	1
Ἰωάν. Α. Ῥάλλης.	1
Ἰωάν. Π. Ῥάλλης.	1
Εὐςρ. Σκαραμαγκᾶς.	1
Νικόλαος Ζ. Βλαςός.	1
Ἀντ. Μικρουλάκης.	1
Χλ. Μ. Εὐαγγελίδης.	1
Θ. Βόλτερς.	1
Κ. Σανδέρσκης.	1
Α. Ε. Κωστάκης.	1
Α. Σμυρναιόπουλος.	1

ΤΩΝ ΕΝ ΚΑΛΑΜΑΙΣ.

Ὁ Σεβασμιώτατος Ἐπί-
σκοπος Μεσσήν

Σώμ.

Παναγ. Χρησόπουλος. 1
Παναγ. Κασσιμάτης. 1
Γ. Παπαλεξόπουλος. 1
Κωσταντ. Ἀνεστιάδης. 1
Ἰωάννης Κυριακός. 1
Ἠ. Γ. Μεσσούδης. 1
Μιχαὴλ Σκαλιστήρης. 1
Ἠλίας Π. Λογοθέτου. 1
Δ. Γεωργόπουλος. 1
Δ. Κοντογιάννης. 1
Θ. Ποταρόπουλος. 1
Χρῆστος Νικολάου. 1
Ἰωάννης Δ. Τομαρόπουλος 1
Παναγιώτης Ἀναστασίου 1
Ἠλίας Δ. Ἀλεξάκης 1
Γεώργιος Ν. Δημόπουλος. 1
Σ. Πολυκαλᾶς. 1
Ἰωάννης Ἐπισκοπίδης. 1
Ἀλέξανδρος Γ. Κυριακός. 1
Μπενῆς Ι. Ψάλτης. 1
Ν. Μανολακάκης. 1
Γ. Βουρνᾶς. 1
Νεόφυτος Γεωργίου. 1

ΤΩΝ ΕΝ ΣΜΥΡΝΗ.

Δ. Χαριάδης Ἑλληνικὸς ὑποπρόξενος. 1
Βενέδικτος Κωνςαντινίδης. 1
Ν. Λαμπρυνίδης 1
Ἰωάννης Κησίσογλους. 1
Ἠ. καὶ Μ. Χ^η^. Παναγιώτου 1
Πέτρος Θεολόγου. 1
Κωνςαντῖνος Βασιλείου Τενέδιος. 1
Γεώργιος Κωνςαντινίδης Μάγνης. 1

Σώμ.

ΤΩΝ ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ.

Ὁ Πανιερώτατος καὶ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης πρώην Καισαρείας τῆς Φιλίππου Κος. Ἀγαθάγγελος. 3
Ἡ Ἑλληνικὴ Σχολή. 3
Α. Σ. Ῥάλλης. 3
Θ. Δούμας. 2
Ἰωσὴφ Μαῦρος. 1
Γεώργιος Μ. Χρυσοχόος. 1
Χαραλάμπης Μητρόπουλος 1
Παναγιώτ Πεταλᾶς Μαράτος 1
Γεώργιος Σακελλαρίου. 1
Γεώργιος Ἀ. Δημουλᾶς. 1
Ἀγγελῆς Παναγιωτόπουλος. 1
Θεμις. Παναγιωτοπούλου. 1
Λεωνῆς Καρυδιᾶς. 1
Γεώργιος Ε. Ἰωαννίδης. 1
Μ. Ῥοδοκανάκης. 1

ΤΩΝ ΕΝ ΜΑΣΣΑΛΙᾼ.

Καλλίνικος Κρεατσούλας. 2
Θεόδωρος Π. Σεκιάρης. 1
Ἰωάννης Βοῦρος. 1
Αὔγουστος Ἀγέλαστος. 1
Λεωνίδας Π. Ἀργέντης. 1
Παντίας Μ. Ἀγέλαστος. 1
Δημήτριος Μ. Πετροκόκκινος 1
Π. Μ. Ῥοδοκανάκης. 1
Μένανδρος Ζ. Τσιτσίνιας. 1
Στέφανος Α. Ῥάλλης. 1
Στέφανος Ε. Ῥάλλης. 1
Παῦλος Σ. Ῥοδοκανάκης. 1
Δημήτριος Μ Τσιτσίνιας. 1
Νικόλαος Ἀ. Ἀργέντης. 1

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
007000021699